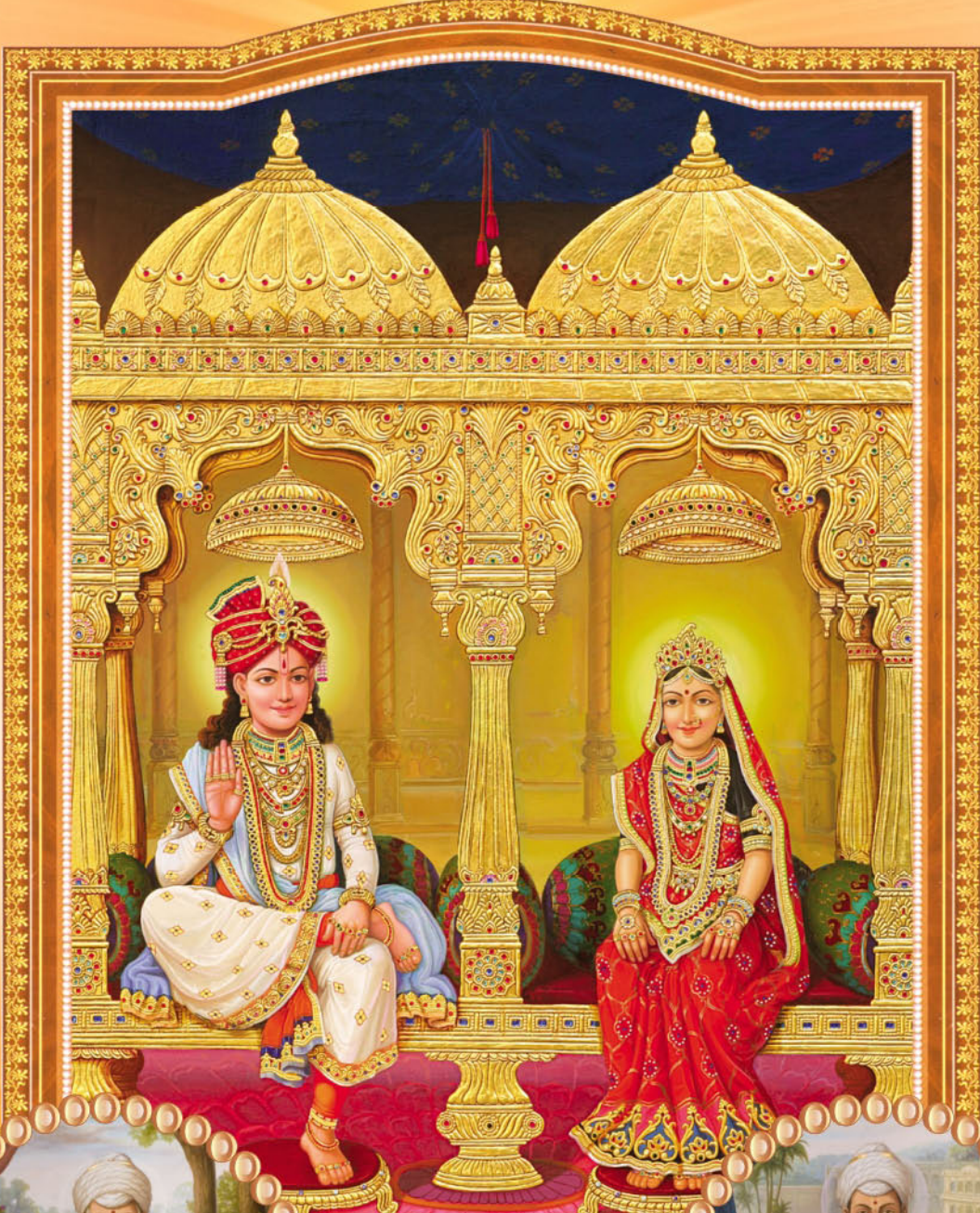

महामति श्री प्राणनाथजी प्रणीत

श्री परिचरमा

श्री राज श्यामाजी

प्रकाशक

श्री ५ नवतनपुरीधाम

जामनगर

निजानन्दाचार्य श्री देवचन्द्रजी महाराज

महामति श्री प्राणनाथजी महाराज

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રી કૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ॥
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી પરિક્રમા ગ્રન્થ પ્રારંભ

શ્રી પરિક્રમા ગ્રન્થનું અવતરણ વિ.સં. ૧૭૪૦ થી ૧૭૪૮ની વચ્ચે શ્રી પદ્માવતીપુરી પન્નામાં થયું. આમાં અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના પરમધામ (પચીસપક્ષ)નું અતિ સૂક્ષ્મ રીતે વર્ણન કરેલું છે. પરમધામની પ્રદક્ષિણાનું વિવરણ હોવાને કારણે આ ગ્રન્થને પરિક્રમા કહેવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રન્થમાં કુલ ૪૩ પ્રકરણ તથા ૨૪૮૧ ચોપાઈ છે તથા ભાષા હિન્દી છે.

શ્રી કિતાબ ઈલાહી દુલહિન અરસ અજીમકી
ઈસકા પ્રકરણ

અબ કહૂં રે ઈસક કી બાત, ઈસક સબદાતીત સાખ્યાત ।

જો કદી આવે મિને સબદ, તો ચૌદે તબક કરે રદ ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હવે હું દિવ્ય પ્રેમની વાત કરું છું. તે સાક્ષાત્ શબ્દાતીત છે. જો તે શબ્દની સીમામાં આવી જાય તો ચૌદ લોકનો છેદ ઊડી જાય.

બ્રહ્મ ઈસક એક સંગ, સો તો બસત વતન અભંગ ।

બ્રહ્મ સૃષ્ટ બ્રહ્મ એક અંગ, એ સદા આનંદ અતિ રંગ ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મ અને પ્રેમ બન્ને એક સાથે છે તથા બન્ને અખંડ પરમધામમાં રહે છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિ અને પરબ્રહ્મ પણ અંગ-અંગી ભાવથી રહે છે અને હંમેશા આનંદના રંગે રંગાયેલાં છે.

એતે દિન ગએ કૈ બક, સો તો અપની બુધ માફક ।

અબ કથની કથૂં ઈસક, જાથેં છૂટ જાએ સબ સક ॥ ૩ ॥

આજ સુધી અનેક સાધકોએ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે બ્રહ્મ વિશે ચર્ચાઓ કરી છે, પરન્તુ હવે હું પ્રેમને આધારે આ વિષયની ચર્ચા કરીશ, જેથી બધી શંકાઓ દૂર થઈ જશે.

વોએ વોએ ઇસક ન થા એતે દિન, કેયોં ઢૂંઢ્યા ગુન નિરગુન ।

ધિક ધિક પડો સો તન, જો તન ઇસક બિન ॥ ૪ ॥

આ જગતમાં આજ સુધી પ્રેમની સુગન્ધી પણ નહોતી. તેથી અહીં અનેક સાધકોએ બ્રહ્મને સગુણ કે નિર્ગુણ રૂપે ખોળવાનો પ્રયત્ન કર્યો. વસ્તુતઃ જે જીવન (દેહ)માં જરા પણ પ્રેમ ન હોય તે નિરર્થક (ધિક્કાર રૂપ) છે.

ઇસક નાહીં મિને સૃષ્ટ સુપન, જો ઢૂંઢ્યા ચૌદે ભવન ।

ઇસક ધનિએ બતાયા, ઇસક બિના પીઉ ન પાયા ॥ ૫ ॥

મેં પણ ચૌદેય લોકમાં શોધી તપાસી જોયું, પણ આ સ્વપ્નની સૃષ્ટિમાં ક્યાંય પ્રેમ પ્રાપ્ત ન થયો. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ અવતરિત થઈને આ જગતમાં પ્રેમનો માર્ગ પ્રવર્તાવ્યો છે. ખરેખર પ્રેમ વગર પ્રિયતમ પરમાત્માને પામી શકાય નહીં.

ઇસક હૈ તિત સદા અખંડ, નાહીં દુનિયાં બીય બ્રહ્માંડ ।

ઔર ઇસક કા નહીં નિમૂના, દૂજા ઉપજે ન હોવે જૂના ॥ ૬ ॥

બ્રહ્મધામમાં તો આ પ્રેમ હરહંમેશ અખંડરૂપે વિદ્યમાન છે, પરન્તુ બ્રહ્માંડની સ્વપ્નની સૃષ્ટિમાં આનો સદંતર અભાવ છે. તેથી આ જગતમાં પ્રેમનું કોઈ ઉદાહરણ આપી શકાતું નથી. કેમકે એવો પ્રેમ ન તો ક્યારે ઉત્પન્ન થાય છે અને ન તો ક્યારે જુનો થાય છે.

ઇસક હૈ હમારી નિસાની, બિના ઇસક દુલહા મેં રાની ।

ઇસક બિના મેં ભઈ બિરાની, બિના ઇસક ન સકી પેહેયાની ॥ ૭ ॥

ખરેખર આ પ્રેમ જ આપણી ઓળખની એધાણી છે. આપણા પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમ વગર હું (ઈન્દ્રાવતી) તિરસ્કૃત થઈ ગઈ છું. એટલું જ નહીં પ્રેમ વગર હું પરાઈ પણ થઈ ગઈ છું. કેમકે આ પ્રેમના અભાવમાં હું મારા પ્રિયતમ ધણીને પણ ઓળખી ન શકી.

વૃથા ગએ એતે દિન, જો ગએ ઇસક બિન ।

મેં હુતી પિયા કે ચરન, મેં રેહે ના સકી સરન ॥ ૮ ॥

પ્રેમ વગર આટલા દિવસો વ્યર્થ ચાલ્યા ગયા છે. હું મારા સદ્ગુરુના ચરણોમાં જ હતી તો પણ તેમની છત્રછાયા (આશ્રય) ને સમજી ન શકી.

ક્યોં રહ્યા જીવ બિના જીવન, ક્યોં ન આયા હો મરન ।

અંગ ક્યોં ન લાગી અગિન, યાદ આયા ન મૂલ વતન ॥ ૯ ॥

આશ્ચર્ય તો એ વાતનું છે કે પ્રાણ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ વિના આ શરીરમાં ચેતના કેવી રીતે ટકી રહી ? મૃત્યુ કેમ સન્મુખ ન આવ્યું ? આ અંગ-પ્રત્યંગોમાં વિરહની આગ કેમ પ્રજ્વલિત થઈ નહીં ? મને તો અખંડ પરમધામનું સ્મરણ પણ ન થયું !

ઈસક જાને સૃષ્ટ બ્રહ્મ, જાકે નજીક ન કાહૂં ભરમ ।

જબ ઈસક રહ્યા ભરાએ, તબ ધામ હિરદેં ચઢ આએ ॥ ૧૦ ॥

ખરેખર બ્રહ્માત્માઓ જ પ્રેમનું રહસ્ય સમજી શકે છે. કેમ કે તેમની નજીક કોઈ પણ પ્રકારનો ભ્રમ (શંકા) આવી શકતો નથી. જ્યારે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાવા લાગે છે ત્યારે તેમાં પરમધામ પણ અંકિત થઈ જાય છે.

ઈસક તો કહ્યા સબદાતીત, જો પીઉજીકી ઈસકસોં પ્રીત ।

દેખી ઈસક કી એસી રીત, બિના ઈસક નાહીં પ્રતીત ॥ ૧૧ ॥

એટલા માટે આ પ્રેમને શબ્દાતીત કહ્યો છે. કેમ કે આપણા પ્રિયતમ ધણીને એના પ્રત્યે અપાર ચાહના છે. ખરેખર પ્રેમની રીત જ એવી છે કે એના વગર ધામધણી પ્રત્યે દૃઢ આસ્થા ઉત્પન્ન થઈ શકતી નથી.

ઈસક નેહેચે મિલાવે પીઉ, બિના ઈસક ન રહે યાકો જીઉ ।

બ્રહ્મસૃષ્ટ કી એહી પેહેચાન, આતમ ઈસકે કી ગલતાન ॥ ૧૨ ॥

આ પ્રેમ નક્કી પ્રિયતમ પરમાત્મા સાથે મિલન કરાવી આપે જ છે. કેમ કે પ્રેમી જીવ પ્રેમ વગર રહી જ શકતો નથી. બ્રહ્મસૃષ્ટિની ઓળખ આ જ છે કે તેનું હૃદય હંમેશાં પ્રેમમાં જ તરબોળ રહે છે.

ઈસક યાહી ધનિએ બતાયા, ઈસક યાહી સૃષ્ટેં ગાયા ।

ઈસક યાહીમેં સમાયા, ઈસક યાહી સૃષ્ટેં ચિત લ્યાયા ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ આ જગતમાં પ્રગટ થઈને પ્રેમનું આ રહસ્ય છતું કર્યું અને બ્રહ્મસૃષ્ટિએ તેનો મહિમા ગાયો. ખરેખર આ પ્રેમ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં જ સમાયેલો છે, કેમ કે તેઓ જ એને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી શકે છે.

ઈસક પિયાકો બતાવે વિલાસ, ઈસક લે ચલે પીઉ કે પાસ ।

ઈસક મિને દરસન, ઈસક હોએ ન બિના સોહાગિન ॥ ૧૪ ॥

પ્રેમ જ પ્રિયતમ પરમાત્માના આનંદ-વિલાસનો અનુભવ કરાવે છે તથા તે તેમની નિકટ પણ પહોંચાડી શકે છે. પ્રેમ વડે જ પ્રિયતમ પરમાત્માનાં દર્શન સંભવ છે. આવો પ્રેમ કેવળ સૌભાગ્યવંતા બ્રહ્માત્માઓ સિવાય અન્ય કોઈના હૃદયમાં હોતો નથી.

ઈસક બ્રહ્મ સૃષ્ટ જાને, બ્રહ્મ સૃષ્ટ એહી બાત માને ।

ખાસ રૂહોં કા એહી ખાન, ઈન અરવાહોં કા એહી પાન ॥ ૧૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓ પ્રેમના રહસ્યને જાણી શકે છે અને તેઓ જ પ્રેમની વાતને માને છે. આ ખાસલ ખાસ (વિશિષ્ટ) આત્માઓનો આહાર પણ પ્રેમ જ છે અને તેઓ પ્રેમનું જ પાન (રસાસ્વાદ) કરે છે.

પિયા ઇસક રસ, બ્રહ્મ સૃષ્ટ કો અરસ પરસ ।

કાહૂં ઔર ન ઇસક ખોજ, ઔરોં જાએ ન ઉઠાયા બોઝ ॥ ૧૬ ॥

પ્રિયતમ પરમાત્મા પ્રેમ-રસરૂપ છે અને બ્રહ્મસૃષ્ટિ પણ એ પ્રેમમાં ઓત-પ્રોત છે. સંસારના અન્ય જીવો પાસે એવા પ્રેમની ખોજ કરી નથી શકાતી કેમ કે બ્રહ્મસૃષ્ટિને બાદ કરતાં બીજું કોઈ આને ધારણ કરવામાં સમર્થ થઈ શકતું નથી.

બાત ઇસક કી હૈ અતિ ઘન, પર પાવે સોઈ સોહાગિન ।

બ્રહ્મ સૃષ્ટ બિના ન પાવે, સનમંધ બિના ઇસક ન આવે ॥ ૧૭ ॥

પ્રેમનું રહસ્ય અતિ ઊંડું છે. કેવળ બ્રહ્માત્માઓ જ તેને આત્મસાત્ કરી શકે છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ સિવાય એને કોઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી. ધામધણીના સમ્બન્ધ વગર એ રહસ્ય પ્રગટ પણ થઈ શકતું નથી.

ધનીજી કો ઇસક ભાવે, બિના ઇસક ન કઢૂ સોહાવે ।

યોં ન કહિયો કોઈ જન, ધની પાયા ઇસક બિન ॥ ૧૮ ॥

ધામધણીને કેવળ પ્રેમ જ પ્રિય છે. પ્રેમ સિવાય એઓને કંઈ પણ ગ્રાહ્ય નથી. તેથી પ્રેમ વગર ધામધણીને મેળવી શકાય એવી વાત કોઈએ ન કરવી.

ઇસક બસે પિયા કે અંગ, ઇસક રહે પીઉ કે સંગ ।

પ્રેમ બસત પિયા કે ચિત, ઇસક અખંડ હમેસા નિત ॥ ૧૯ ॥

આ પ્રેમ પ્રિયતમ ધણીના અંગેઅંગમાં રહેલો છે અને હર હંમેશ તેમની સાથે જ રહે છે. ખરેખર ધામધણીના હૃદયમાં જ તે રહે છે. એટલા માટે એને અખંડ કહેવામાં આવ્યો છે.

ઇસક બતાવે પાર કે પાર, ઇસક નેહેચલ ઘર દાતાર ।

ઇસક હોએ ન નયા પુરાના, નઈ ઠૌર ન આવત આના ॥ ૨૦ ॥

આ પ્રેમ ક્ષર તથા અક્ષરથી પારનો માર્ગ બતાવી અખંડ પરમધામનો અનુભવ કરાવે છે. એટલા માટે તે કદી નથી થતો નવો કે નથી ક્યારેય થતો જૂનો. પરમધામ સિવાય એનું કોઈ સ્થાન નથી અને તે ન તો કશે બીજેથી આવે છે.

ઇસક સાહેબ સોં નહીં અંતર, જો અરસ પરસ ભીતર ।

એ સુગમ હૈ સોહાગિન, જાકો અંકૂર યાહી વતન ॥ ૨૧ ॥

પ્રેમ અને બ્રહ્મ આ બંનેમાં કોઈ અંતર નથી. બન્ને પરસ્પર ઓત-પ્રોત છે. સૌભાગ્યવંતા બ્રહ્માત્માઓ માટે આ પ્રેમ એટલા માટે સુગમ છે કે એમનો સમ્બન્ધ જ અખંડ પરમધામ સાથે છે.

એ ઔરોં નાહીં દ્રષ્ટ, ઔરોં છૂટે ન મોહ અહંભૃષ્ટ ।

યાકો જાને બ્રહ્મ સૃષ્ટ, જાકો એહી હૈ ઈષ્ટ ॥ ૨૨ ॥

સ્વપ્નવત્ જગતના અન્ય જીવોની નજરે આ નહીં ચડે કેમ કે તેમનાથી મોહ અને અહંકાર છૂટી

શક્તો નથી. કેવળ બ્રહ્મસૃષ્ટિ જ પ્રેમનું રહસ્ય સમજી શકે છે અને તેમને આ ચાહત પણ છે.

ઈસક કી બાત બડી રોસન, જાસોં સુખ લેસી ચૌદે ભવન ।

સો ભી સુખ નેહેચલ, ઈસક દ્રષ્ટેં ન રહે જરા મૈલ ॥ ૨૩ ॥

હવે તો સ્વપ્નવત્ જગતમાં પણ પ્રેમની વાતો પ્રગટ થઈ ગઈ છે. તેથી ચૌદેય લોકનાં પ્રાણીઓ પણ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકશે. વળી એ સુખ પણ શાશ્વત છે કેમ કે પ્રેમ સમક્ષ લેશમાત્ર પણ કલુષતા (મલિનતા) રહી શક્તી નથી.

ઈસક રાખે નહીં સંસાર, ઈસક અખંડ ઘર દાતાર ।

ઈસક ખોલ દેવે સબ દ્વાર, પાર કે પાર જો પાર ॥ ૨૪ ॥

આ પ્રેમ સંસારના અસ્તિત્વ તુચ્છતા અને અખંડ પરમધામનો અનુભવ કરાવે છે તથા ક્ષર, અક્ષર તથા એનાથી પર અક્ષરાતીત પરમધામના બધા દરવાજાઓને પણ ખોલી દે છે.

ઈસક ઘાએ કરે ટૂક ટૂક, અંગ હોએ જાએ સબ ભૂક ।

લોહૂ માંસ ગયા સબ સૂક, ચિત ચલ ન સકે કહૂં ચૂક ॥ ૨૫ ॥

પ્રેમનો ઘા વિરહિણીના શરીરના ટુકડે-ટુકડા કરી નાંખે છે. તેનાથી તેનું અંગે અંગ ચૂરેચૂરા થઈ જાય છે. તેનું લોહી અને માંસ પણ સુકાઈ જાય છે, એવા પ્રેમીઓનું ચિત્ત પોતાના ધણી સિવાય બીજે ક્યાંય પણ ભટકવા જતું નથી.

ઈસક આગૂં ન આવે માયા, ઈસકેં પિંડ બ્રહ્માંડ ઉડાયા ।

ઈસકેં અરસ વતન બતાયા, ઈસકેં સુખ પેડ કા પાયા ॥ ૨૬ ॥

પ્રેમ આગળ માયા ટકી ન શકે. એ તો પિંડ અને બ્રહ્માંડના અસ્તિત્વને પણ તુચ્છ કરી નાંખે છે. પ્રેમે જ અખંડ પરમધામનો માર્ગ દેખાડ્યો છે. આ પ્રેમને લઈને બ્રહ્માત્માઓને મૂળનું સુખ પ્રાપ્ત થયું છે.

કોઈ નહીં ઈસક કી જોડ, ના કોઈ બાંધે ઈસક સોં હોડ ।

ઈસક સુધ કોઈ ન જાને, દુની ખ્વાબ કી કહા બખાને ॥ ૨૭ ॥

પ્રેમની તુલના કોઈપણ વસ્તુ સાથે કરી શકાય નહીં અને ન કોઈ વસ્તુ એની હરીફ થઈ શકે. સ્વપ્નવત્ જગતના જીવોને પ્રેમની સુધિ (ભાન) જ નથી એટલે તેઓ એના મહત્વનું વર્ણન કરી શક્તા નથી.

ઈસક આવે ધની કા ચાહ્યા, ઈસક પિઆજી ને સિખાયા ।

પિઆ ઈસક સરૂપ બતાયા, ઈસકેં પિંડ હી કો પલટાયા ॥ ૨૮ ॥

ધામધણીની ઈચ્છાનુસાર જ પ્રેમ પ્રગટ થાય છે અને તેઓએ જ આપણને એનો અનુભવ કરાવ્યો છે. ધામધણીને પ્રેમનું જ સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. એમનો પ્રેમ હૃદયમાં આવતાંની સાથે શરીરની સ્થિતિ બદલાઈ જાય છે.

ઈસક સોભા બડી હૈ અત, ઈસક દ્રષ્ટે ન પાઈએ અસત ।

જો કદી પેડ હોવે અસત, ઈસક તાકો ભી કરે સત ॥ ૨૯ ॥

પ્રેમની શોભા અપરંપાર છે. એની સામે કોઈ અસત્ય વસ્તુ ટકી શકે જ નહીં. જો કોઈ જીવ મૂળમાં આ અનિત્ય જગતમાંથી ઉત્પન્ન થયો હોય તો તેને પણ આ પ્રેમ અખંડ કરી દે છે.

ઈસક કી સોભા કહૂં મૈં કેતી, એ ભી યાહી જુબાં કહે એતી ।

યાકો જાને સૃષ્ટ બ્રહ્મ, જાકો ઈસકે કરમ ધરમ ॥ ૩૦ ॥

આ રીતે હું પ્રેમની શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? શ્રીરાજજીની કૃપાથી આ નશ્વર જીભ દ્વારા આટલું પણ સંભવ થયું છે. ખરેખર બ્રહ્માત્માઓ જ પ્રેમના રહસ્યને સમજી શકે છે કેમકે પ્રેમ જ તેમનો ધર્મ અને પ્રેમ જ તેમનું કાર્ય છે.

ઈસક હૈ યાકો આહાર, ઓર ઈસકે યાકો બેહેબાર ।

ઈસક હૈ યાકી દૃષ્ટ, એ ઈસકે કી હૈ સૃષ્ટ ॥ ૩૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓનો આહાર પણ પ્રેમ જ છે અને એમનો વ્યવહાર પણ પ્રેમમય હોય છે. તેમની દૃષ્ટિમાં કેવળ પ્રેમ જ રહે છે કેમ કે તેઓ પ્રેમની જ સૃષ્ટિ છે.

એ તો પ્રેમૈ કે હૈં પાત્ર, યાકે પ્રેમૈ હૈ દિન રાત્ર ।

યાકે પ્રેમૈ કે અંકૂર, યાકે પ્રેમ અંગ નિજ નૂર ॥ ૩૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ સર્વદા પ્રેમપાત્ર છે. એટલા માટે તેઓ રાત-દિવસ પ્રેમ જ કરે છે. એમનો સંબંધ પણ પ્રેમ સાથે જ છે, અને એમના અંગેઅંગમાં પ્રેમનો જ પ્રકાશ સમાયેલો છે.

યાકે પ્રેમૈ કે ભૂષન, યાકે પ્રેમૈ કે હૈં તન ।

યાકે પ્રેમૈ કે બસ્તર, એ બસત પ્રેમ કે ઘર ॥ ૩૩ ॥

એમનું શરીર પણ પ્રેમમય છે એમનો શણગાર પણ પ્રેમનો છે, એમનાં વસ્ત્રો પણ પ્રેમનાં છે અને તેઓ સર્વદા પ્રેમમય પરમધામમાં જ રહે છે.

યાકે પ્રેમ શ્રવન મુખ બાન, યાકો પ્રેમ સેવા પ્રેમ ગાન ।

યાકો ગ્યાન ભી પ્રેમ કો મૂલ, યાકો ચલન ન હોએ પ્રેમ ભૂલ ॥ ૩૪ ॥

એટલા માટે તેઓ પ્રેમનું જ શ્રવણ કરે છે. એમનાં મુખેથી પ્રેમની જ વાણી નીકળે છે. તેઓ હંમેશા પ્રેમનું જ ગાન કરે છે અને પ્રેમથી જ સેવા કરે છે. એમનું જ્ઞાન પણ મૂળભૂત રીતે પ્રેમ જ છે. એટલા માટે પ્રેમના માર્ગ ઉપર ચાલતાં એમનાથી કોઈ ભૂલચૂક થતી નથી.

યાકો પ્રેમૈ સેહેજ સુભાવ, એ પ્રેમૈ કે દેખે દાવ ।

બિના પ્રેમ ન કદ્યુએ પાઈએ, યાકે સબ અંગ પ્રેમ સોહાઈએ ॥ ૩૫ ॥

પ્રેમ જ બ્રહ્માત્માઓનો સહજ સ્વભાવ છે, તેથી તેઓ નિરંતર પ્રેમનો જ સુઅવસર જુએ છે. ખરેખર પ્રેમ વગર કંઈપણ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં. બ્રહ્માત્માઓનાં અંગેઅંગ પ્રેમથી જ સુશોભિત છે.

યાકી ગત ભાંત સબ પ્રેમ, યાકે પ્રેમૈ કુસલ ખેમ ।

યાકે પ્રેમ ઈદ્રી અંગ ગુન, બુધ પ્રકૃતિ નહીં પ્રેમ બિન ॥ ૩૬ ॥

એમની ગતિ અને રીતિ પ્રેમમય છે. એમનો ક્ષેમકુશળ પણ પ્રેમમય છે. એમના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો, બુદ્ધિ અને પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)માં પ્રેમ સિવાય બીજું કંઈ હોતું જ નથી.

યાકો પ્રેમૈ કો વિસ્તાર, યાકો પ્રેમૈ કો આચાર ।

યાકે પ્રેમૈ કે તેજ જોત, યાકે પ્રેમૈ અંગ ઉદોત ॥ ૩૭ ॥

એમના આચાર વિચારમાં પણ પ્રેમનો જ પ્રસાર છે. એમનું જીવન જ પ્રેમના તેજપુંજથી ઓતપ્રોત છે. એમનાં અંગેઅંગ પ્રેમથી જ પ્રકાશિત છે.

યાકો પ્રેમૈ હૈ રસ રંગ, યાકો પ્રેમ સબોં મેં અભંગ ।

યાકો પ્રેમ સનેહ સુખ સાજ, યાકો પ્રેમ ખેલન સંગ રાજ ॥ ૩૮ ॥

એઓ પ્રેમરસમાં જ રંગાયેલા હોય છે, એઓ બધામાં પ્રેમ જ અભિન્ન રૂપે વિદ્યમાન છે. એમનો સ્નેહ, સુખ તથા શણગાર પણ પ્રેમમય છે તથા એઓ શ્રીરાજજીની સાથે પણ પ્રેમમયી લીલાઓ કરે છે.

યાકે પ્રેમ સેજ્યા સિનગાર, જાકો વાર ન પાઈએ પાર ।

પ્રેમ અરસ પરસ સ્યામા સ્યામ, સૈયાં વતન ધની ધામ ॥ ૩૯ ॥

એમની શ્યા તથા શણગાર પણ પ્રેમમય છે, એમની શોભા અપરંપાર છે. એઓ સઘળા શ્યામાશ્યામના પ્રેમથી ઓત-પ્રોત છે. એમનું ઘર પણ ધામધણીનું પરમધામ જ છે.

પ્રેમ પિઆજી કે આઉધ, પ્રેમ સ્યામાજી કે અંગ સુધ ।

બ્રહ્મ સૃષ્ટ કી એહી વિધ, એ દૂજે કાહૂં ના દિધ ॥ ૪૦ ॥

પોતાના પ્રિયતમ ધણીને પ્રાપ્ત કરવાનું શસ્ત્ર પણ પ્રેમ જ છે. એટલું જ નહીં, શ્રી શ્યામાજીના સ્વરૂપની સુધિ પણ પ્રેમથી જ થાય છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને જ આ પ્રેમ પ્રાપ્ત થયો છે એમના સિવાય બીજા કોઈને પણ એ પ્રાપ્ત નથી.

પ્રેમ સેન્યા હૈ અતિ બડી, જબ મૂલ આઉધ લે ચઢી ।

સો રહે ન કાહૂં કી પકડી, યાસોં સકે ન કોઈ લડી ॥ ૪૧ ॥

પ્રેમની સેના અતિ વિશાલ છે. તે જ્યારે પોતાના મૂળ શસ્ત્રોથી સુસજ્જિત થઈને આગળ વધે છે ત્યારે કોઈનાથી પણ રોકી શકાતી નથી, તેમ એની સાથે કોઈ લડી શકતું પણ નથી.

પ્રેમ આપ પર કોઈ ના લેખે, બિના ધની કાહૂં ના દેખે ।

પ્રેમ રાખે ધની કો સંગ, અપનો ભી ન દેખે અંગ ॥ ૪૨ ॥

પ્રેમી-આત્મા સ્વ અને પર (આપણા અને પરાયા)ની ભાવના રાખતો નથી. તેઓ ધામધણીને હંમેશા પોતાની સાથે રાખે છે. તેઓને પોતાના દેહનું ભાન સુધ્ધાં રહેતું નથી.

और सबन सों यित भंग, એક પિઆજી સોં રસ રંગ ।

પ્રેમ પિઆજી કે અંગ ભાવે, પિઆ બિના આપકો ભી ઉડાવે ॥ ૪૩ ॥

પ્રેમી-આત્મા બધી ભૌતિક વસ્તુઓમાંથી પોતાના ચિત્તને હટાવી લે છે અને કેવળ પોતાના પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમ-રંગમાં રંગાયેલા રહે છે. તેમને પ્રિયતમ ધણીનું સ્વરૂપ જ કેવળ સારું લાગે છે. એટલા માટે તેઓ ધામધણી વગર પોતાના શરીરના અસ્તિત્વને જ મિટાવી દે છે.

જો કોઈ પીઉ કે અંગ પ્યારા, તાકો પ્રેમ નિમખ ન કરે ન્યારા ।

પ્રેમ પિયા કો ભાવેં સો કરેં, પિયા કે દિલ કી દિલ ધરેં ॥ ૪૪ ॥

જે આત્માઓને પ્રિયતમ ધણીનું સ્વરૂપ પ્રિય લાગે છે તેમને આ પ્રેમ ક્યારેય ધામધણીથી દૂર થવા દેતો નથી. પ્રેમી આત્માઓ પ્રિયતમ ધણીની ઈચ્છા પ્રમાણે કાર્ય કરે છે અને પ્રિયતમ ધણીના હૃદયની વાતોને પોતાના હૃદયમાં નિરંતર ધારણ કરે છે.

પ્રેમ આતમ દ્રસ્ટ ન છોડે, પ્રેમ બાહેર દ્રસ્ટ ન જોડે ।

પ્રેમ પિયા કે ચિતસોં ચિત ન મોડે, પ્રેમ और सबन सों तोડે ॥ ૪૫ ॥

પ્રેમી આત્માઓ પોતાની આત્મ-દૃષ્ટિને છોડતા નથી. તેઓ બાહ્ય દૃષ્ટિ બિલકુલ રાખતા નથી. એવા આત્માઓ પોતાના ચિત્તને પ્રિયતમ ધણીથી દૂર કરી શકતા નથી. હકીકતે આ માટે તેઓ બીજા બધાથી સંબંધ તોડી નાખે છે.

પિયા કે દિલ કી દિલ લેવેં, રૈન દિન પિયા દિલ સેવેં ।

પિયા કે દિલ બિના સબ જેહેર, औरोंसों હોએ गयो सબ बैर ॥ ૪૬ ॥

તેઓ તો પોતાના પ્રિયતમ ધણીના હૃદયની વાત જ પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે છે અને દિવસ-રાત હૃદયપૂર્વક પ્રિયતમ ધણીની સેવા કરે છે. તેમના માટે પ્રિયતમ ધણીના હૃદયનો પ્રેમ સિવાય બીજું બધું ઝેર સમાન છે. જાણે કે અન્ય બધા સાથે તેમની દુશ્મનાવટ થઈ ગઈ ન હોય !

પિઆ કે દિલ કી સબ જાને, પિઆજી કો દિલ પેહેયાને ।

અંગ પીઉજી કે દિલ આને, પિઉ બિના આગ જૈસી કર માને ॥ ૪૭ ॥

એવા આત્માઓ ધામધણીના હૃદયની બધી જ વાતો જાણી શકે છે તથા પોતાના હૃદયથી સ્વયં ધામધણીને ઓળખી શકે છે. તેઓ તો પ્રિયતમ ધણીના સ્વરૂપને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે છે તથા તેમના વગર બીજી બધી વસ્તુઓને અગ્નિ સમાન દઝાડતી સમજે છે.

પ્રેમ અંદર એસી ભઈ, નીંદ માહેં કી ઉડ કહૂં ગઈ ।

ગુન અંગ ઈંદ્રી પખ, પિઆ પ્રેમેં હુએ સબ લખ ॥ ૪૮ ॥

પ્રેમના કારણે આ આત્માઓની સ્થિતિ એવી થઈ ગઈ કે તેમના હૃદયમાંથી અજ્ઞાનતા રૂપી ઊંઘ ઊડી ગઈ, જેના કારણે તેમનાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે પણ પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમનો અનુભવ કએએએરવા લાગ્યાં.

સબ દેખેં પિઆ દિલ સામી, દિલ દેખેં અંતર જામી ।

પીઉ કે દિલ કી પેહેલેં આવેં, પિઆ મુખ થેં કેહેને ન પાવેં ॥ ૪૯ ॥

બધા આત્માઓ પોતાના પ્રિયતમ ધણીને પોતાના દિલની સન્મુખ જુએ છે. અન્તર્યામી ધામધણી પણ તેમના હૃદયના ભાવ પારખી લે છે. આ આત્માઓ પ્રિયતમ ધણીના હૃદયની વાતો પહેલેથી જ સમજી લે છે, જેથી તેઓએ પોતાના મુખથી કાંઈ કહેવાની જરૂરત જ રહેતી નથી.

આતમ એક હુઈ નિસંક, ના રહી જુદાગી રંચક ।

પ્રેમ દિલ ભર હુઈ દિલ, પિઆ પ્રેમેં રહે હિલમિલ ॥ ૫૦ ॥

જ્યારે પ્રેમનો ઉદય થાય છે ત્યારે નક્કી આત્મા અને પરમાત્મા એક જ થઈ જાય છે, ક્ષણ માત્ર પણ તેમનો વિયોગ રહેતો નથી. એવા આત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રવાહ ઉભરાવા લાગે ત્યારે તેઓ પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમમાં એકરસ થઈ જાય છે.

પ્રેમ આપ ન દેખે કિત, દ્રષ્ટ પિઆઈ દેખે જિત ।

નિજ નજર પ્રેમ ખોલત, જાગ ધામ દેખાવે સરબત્ર ॥ ૫૧ ॥

પ્રેમી આત્માઓ ક્યાંય પણ પોતાને પ્રિયતમ ધણીથી ભિન્ન સમજતા નથી. તેઓને સર્વત્ર પ્રિયતમ પરમાત્મા જ દેખાય છે કેમકે ધામધણીનો પ્રેમ જ તેમની આત્મ-દૃષ્ટિને ખોલી દે છે, જેથી તેઓ જાગૃત થઈ સર્વત્ર ધામધણીને જ જોયા કરે છે.

પિઆ પ્રેમે સોં પેહેયાન, પ્રેમ ધામ કે દેવે નિસાન ।

પ્રેમ એસી ભાંત સુધારે, ઠૌર બૈઠે પાર ઉતારે ॥ ૫૨ ॥

પ્રેમ દ્વારા જ પ્રિયતમ ધણીની પિછાણ થાય છે. પ્રેમથી જ પરમધામના બધા સંકેતો પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રેમ આપણા જીવનની સ્થિતિને એવી રીતે સુધારી આપે છે કે જેથી સ્વપ્નવત્ જગતમાં બેઠાબેઠા આપણને પારનો અનુભવ થઈ જાય છે.

પંથ હોવે કોટ કલપ, પ્રેમ પોહોંયાવે મિને પલક ।

જબ આતમ પ્રેમસોં લાગી, દ્રષ્ટ અંતર તબહીં જાગી ॥ ૫૩ ॥

કરોડો કલ્પોનો રસ્તો કેમ ન હોય, પ્રેમ તેને ક્ષણમાત્રમાં પાર કરાવી દે છે. આત્મા પ્રેમરંગમાં રંગાઈ જતાંની સાથે તરત જ અંતર દૃષ્ટિ ખૂલી જાય છે.

જબ આયા પ્રેમ સોહાગી, તબ મોહ જલ લેહેરાં ભાગી ।

જબ ઉઠે પ્રેમ કે તરંગ, લે કરી સ્યામ કે સંગ ॥ ૫૪ ॥

જ્યારે સોહાગણ આત્માઓને પ્રિયતમનો પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેમના માટે ભવસાગરની લહેરો વિલાઈ જાય છે. તેમના હૃદયમાં પ્રેમના તરંગો ઉભરાવવા લાગતાં તેઓ પોતાના પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની નિકટ પહોંચી જાય છે.

પેહેયાન હુતી ન એતે દિન, પ્રેમ નાહીં પિઆ સોં ભિન ।

પિઆ પ્રેમ પેહેયાન જો એક, ભેલી હોસી સબોં મેં વિવેક ॥ ૫૫ ॥

આજ સુધી અમને એવી ખબર નહતી કે આ પ્રેમ પ્રિયતમ ધણીથી જુદો નથી. જે વ્યક્તિ પ્રિયતમ ધણી અને પ્રેમને એકરૂપે ઓળખે છે તેમનામાં જ વિવેક જાગૃત થયો છે એવું માનવામાં આવે છે.

જબ ચઢે પ્રેમ કે રસ, તબ હુએ ધામધની બસ ।

જબ ઉપજે પ્રેમ કે તરંગ, તબ હુઆ ધામધનીસોં સંગ ॥ ૫૬ ॥

જ્યારે પ્રેમરસ હૃદયમાં ઉભરાવવા લાગશે ત્યારે ધામધણી વશીભૂત થશે. જ્યારે હૃદયમાં પ્રેમનાં મોજાંઓ હિલોળા લેવા લાગશે ત્યારે ધામધણી સાથે મિલન થશે.

પ્રેમ નજરોં જો કઠૂ આયા, તાકો ઈતહીં અખંડ પોહોંચાયા ।

પ્રેમ હૈ બડો વિસ્તાર, ભવ જલ હુતો જો ખાર ॥ ૫૭ ॥

જે આત્માઓ ઉપર ધામધણીની પ્રેમમયી દૃષ્ટિ પડે છે, તેઓ આ નશ્વર જગતમાં હોવા છતાં અખંડ પરમધામનો અનુભવ કર્યા કરે છે. પ્રેમનો પ્રસાર જ એટલો મોટો છે કે તે આ ભવસાગરની ખારાશને પણ મધુર બનાવી દે છે.

સો મેટ કિયા સુધા રસ, સુખ અખંડ ધની કો પરસ ।

પ્રેમેં ગમ અગમ કી કરી, સો સુધ બૈરાટ મેં વિસ્તરી ॥ ૫૮ ॥

પ્રેમે જ ભવસાગરની ખારાશને દૂર કરી એને અમૃત તુલ્ય બનાવ્યો છે. એના કારણે જ અહીં ધામધણીના અખંડ સુખનો અનુભવ થવા લાગ્યો. આ જ પ્રેમે અગમ્ય પરમાત્માની પિછાણ આપી અને આખાય બ્રહ્માંડમાં આ જ્ઞાન (સુધિ)નો વિસ્તાર થયો.

પ્રેમેં કરી અલખ કી લખ, ત્રૈલોકી કી ખોલી ચખ ।

તબ છૂટ્યા સબોં સે અભખ, સબ હુએ સ્યામ સનમુખ ॥ ૫૯ ॥

પ્રેમે અલક્ષ્ય (અલખ) પરમાત્માની પિછાણ કરાવી અને ત્રણેય લોકનાં પ્રાણીઓની આત્મ-દૃષ્ટિ ખોલી દીધી. ત્યારે તેમના સઘળા વિષય-વિકાર છૂટી ગયા અને તેઓ બધા શ્યામસુંદરની સન્મુખ થઈ ગયા.

જબ પ્રેમ સબોં અંગ પિયા, અપના અનભવ કર લિયા ।

તબ વાર ફેર જીવ દિયા, અબ ન્યારે ન જીવન જિયા ॥ ૬૦ ॥

જેમણે પોતાના અંગ-પ્રત્યંગથી પ્રેમનું પાન કર્યું, કરી લીધું અને અખંડ આનંદનો અનુભવ પણ કરી લીધો, તેમણે પોતાનું જીવન જ પ્રિયતમ પરમાત્માને સમર્પિત કરી દીધું. કેમકે એમના વગર હવે તેઓ જીવિત રહી શકે જ નહીં.

મૂલ અંગ આયા ઈસક, દૂજા દેખે ના બિના હક ।

જબ છૂટે પ્રેમ કે પૂર, પ્રગટ્યા નિજ વતની સૂર ॥ ૬૧ ॥

જ્યારે હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાઈ આવશે ત્યારે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સિવાય અન્ય બીજું કંઈ પણ દેખાશે નહીં. જ્યારે હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રવાહ વહેવા લાગશે ત્યારે અખંડધામના જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય (તારતમજ્ઞાન)નો પ્રકાશ ફેલાઈ જશે.

જબ પ્રેમ હુઆ ઝકઝોલ, તબ અંતર પટ દિએ ખોલ ।

જબ ચઢે પ્રેમ કે પુંજ, નિજ નજરોં આયા નિકુંજ ॥ ૬૨ ॥

જ્યારે પ્રેમમાં તલ્લીનતા વધવા લાગશે ત્યારે અંતર્દૃષ્ટિ ખુલ્લી જશે. જ્યારે પ્રેમનાં મોજાંઓ વધવા લાગશે ત્યારે પરમધામનાં કુંજ-નિકુંજ વન દેખાવા લાગશે.

જબ પ્રેમ હુઆ પ્રઘલ, અંગ આયા ધામ કા બલ ।

તુમ યોં જિન જાનો કોએ, બિના સોહાગિન પ્રેમ ન હોએ ॥ ૬૩ ॥

જ્યારે પ્રેમનો પ્રવાહ સાગરની લહેરોની જેમ વધવા લાગશે ત્યારે પરમધામની શક્તિનો અનુભવ થવા લાગશે. તમે એને સામાન્ય ઘટના ન સમજો કેમકે સોહાગણ આત્માઓ સિવાય બીજા કોઈના હૃદયમાં આ પ્રેમ પ્રગટ થતો નથી.

પ્રેમ ખોલ દેવે સબ દ્વાર, પારૈ કે પાર જો પાર ।

પ્રેમ ધામ ધની કો બિયાર, પ્રેમ સબ અંગોં સિરદાર ॥ ૬૪ ॥

પ્રેમ ક્ષર, અક્ષર અને અક્ષરાતીતના બધા જ દરવાજાઓ ખોલી નાખે છે. પ્રેમના કારણે જ ધામધણી પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે પ્રેમને જ પરમાત્માનું સર્વશ્રેષ્ઠ અંગ માનવામાં આવ્યું છે.

ઈસકે મેં પોહોંયાયા, ઈસકેં ધામ મેં લે બેઠાયા ।

ઈસકેં અંતર આખેં ખુલાઈ, ધની સાથ મિલાવા દેખાઈ ॥ ૬૫ ॥

ધામધણીની કૃપાથી જ આ પ્રેમ પ્રાપ્ત થયો છે અને એણે જ આપણને પરમધામમાં બેઠાબેઠા અનુભવ કરાવ્યો છે. તેને જ આપણી અંતર દૃષ્ટિ ખોલી દીધી તથા ધામધણી અને બ્રહ્માત્માઓના દિવ્ય મિલનનું દર્શન કરાવ્યું.

કહેં મહામત પ્રેમ સમાન, તુમ દૂજા જિન કોઈ જાન ।

લે ઉછરંગ તે ઘર આએ, પિઆ પ્રેમેં કંઠ લગાએ ॥ ૬૬ ॥

મહામતિ કહે છે, તમે બીજી કોઈપણ વસ્તુને પ્રેમ તુલ્ય ન સમજો. જે આત્મા હૃદયમાં પ્રેમ ધારણ કરી પરમધામમાં જાગૃત થશે તેમને જ ધામધણી સર્વપ્રથમ છાતી સરસા લગાવશે.

મંગલાચરન ધામકા વર્ણન - રાગ ધન્યાસરી

બ્રહ્મ સૃષ્ટી લીજિયો, હાં રે સૈયાં એ હૈ અપના જીવન ।

સખી મેરી જો હૈ મૂલ વતન, બ્રહ્મ સૃષ્ટી લીજિયો ॥ ૧ ॥ ટેક

હે બ્રહ્મ આત્માઓ ! મારી વાત સાંભળો. મૂળ ઘર પરમધામ જ આપણું જીવન છે. તેને આપણા હૃદયમાં ધારણ કરો.

સાસ્ત્ર સબદ માત્ર જો બાની, તાકો કલસ બાની સબદાતીત ।

તાકો ભી કલસ હુઓ અખંડ કો, તાપર ધજા ધરૂં તિનથેં રહિત ॥ ૨ ॥

આ સંસારમાં જેટલાં ધર્મશાસ્ત્રો અને સંત-મહાપુરુષોની વાણી છે એમાં આ તારતમજ્ઞાન (વાણી) કલશ સમાન હોવાથી શબ્દાતીત કહેવાય છે. એમાં પણ પરમધામનું વર્ણન તો કલશની ઉપર ચડાવેલ બીજા કલશ સમાન છે. એના ઉપર હવે હું પ્રેમની ધ્વજા સ્થાપી રહ્યો છું.

મગજ વેદ કતેબ કે, બંધે હુતે જો બચન ।

આદિ કરકે અબલોં, સખી કબહૂં ન ખોલે કિન ॥ ૩ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! આજ સુધી વેદ તથા કતેબ ગ્રંથોનાં ગૂઢ રહસ્ય સ્પષ્ટ થયાં નથી. આરંભથી લઈને અત્યાર સુધી કોઈપણ આ રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરી શક્યા નથી.

સુપન બુધ બૈકુંઠ લોં, યા નિરંજન નિરાકાર ।

સો ક્યોં સંનકો ઉલંઘ કે, સખી મેરી ક્યોં કર લેવે પાર ॥ ૪ ॥

આ જગતના જીવોમાં વિદ્યમાન સ્વપ્નની બુદ્ધિ કેવળ વૈકુંઠ શૂન્ય નિરાકાર તથા નિરંજન સુધી જ પહોંચી શકે છે. તેથી હે આત્માઓ ! આ બુદ્ધિ દ્વારા શૂન્યને ઓળંગીને પાર જઈ શકાશે નહિ.

સુપન બુધ અટકલસોં, વેદ કતેબ ખોજે જિન ।

મગજ ન પાયા માહેં કા, બાંધ માએને બારે તિન ॥ ૫ ॥

જે લોકોએ સ્વપ્નની બુદ્ધિ દ્વારા વેદ અને કતેબનાં ગૂઢ રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તેઓ માત્ર અનુમાન કરવાને કારણે તે રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરી શક્યા નથી અને શબ્દોની બાર માત્રાઓમાંથી બહાર નીકળી શક્યા નહિ.

સાધૂ બોલે ઈન જુબાં, ગાવેં સબદાતીત બેહદ ।

પર કહા કરે બુધ મોહ કી, આગે ના ચલે સબદ ॥ ૬ ॥

અનેક સાધુજનોએ પોતાની નશ્વર જીભે શબ્દાતીત અખંડ ભૂમિકાનું વર્ણન કરવાનો પ્રયત્ન તો કર્યો, પરંતુ તેમની બુદ્ધિ મોહજગતની હોવાને કારણે તેમના શબ્દો ક્ષરજગતથી પારનું વર્ણન કરી શક્યા નહીં.

પાંચ તત્ત્વ મોહ અહંકાર, ચૌદે લોક ત્રૈગુન ।

એ સુંન દ્વૈત જો લે ખડી, નિરાકાર નિરંજન ॥ ૭ ॥

પાંચ તત્ત્વ (પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ) તથા ત્રણ ગુણ (સત્ત્વ, રજ, તમ)થી બનેલા મોહ અહંકારયુક્ત આ ચૌદ લોકને ધારણ કરીને આ શૂન્યરૂપી દ્વૈત નિરાકાર અને નિરંજન રૂપે રહેલું છે.

પ્રકૃતિ મહાપ્રલૈ હોવહીં, સબ તત્ત્વ ગુન નિરગુન ।

દ્વૈત ઉડે કધૂ ના રહે, નિરાકાર નિરંજન સુન ॥ ૮ ॥

જ્યારે પ્રકૃતિનો પ્રલય અથવા મહાપ્રલય થાય છે ત્યારે બધાં (પાંચેય) તત્ત્વો રહિત સગુણ તથા નિર્ગુણ વગેરેની સાથોસાથ આ સંપૂર્ણ દ્વૈત નિરાકાર, નિરંજન, શૂન્ય વગેરેનો લય થઈ જાય છે.

બાની જો અદ્વૈત કી, સો કહાવે સબદાતીત ।

સો જાગૃત બુધ અદ્વૈત બિના, ક્યોં સુધ પાવે દ્વૈત ॥ ૯ ॥

આ બધાથી પર (અખંડભૂમિ)નું વર્ણન કરવાવાળી અદ્વૈતવાણી શબ્દાતીત કહેવાય છે. એથી જાગૃત બુદ્ધિ વગર આ દ્વૈતની બુદ્ધિ કેવી રીતે અદ્વૈત તત્ત્વને જાણી શકે છે ?

પૈગંમર યા તિથંકર, કે હુએ અવતાર ।

કિન બ્રોધ ન મેટયો વિસ્વ કો, કિએ નહીં નિરવિકાર ॥ ૧૦ ॥

આ જગતમાં અનેક પેગમ્બર, તીર્થંકર તથા અવતારો પ્રગટ થયા છે પરંતુ તેઓએ પણ જગતમાં પ્રચલિત બ્રહ્મ વિષયને લગતી બ્રાંતિને દૂર કરી કોઈનેય નિર્વિકાર બતાવ્યા નથી.

એતે દિન ત્રૈલોક મેં, હુતી બુધ સુપન ।

સો બુધજી બુધ જાગૃત લે, પ્રગટે પુરી નૌતન ॥ ૧૧ ॥

આજ સુધી ત્રણેય લોકમાં સ્વપ્નની બુદ્ધિ કાર્ય કરી રહી હતી. એવા સમયે બુદ્ધાવતાર સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજી તારતમ જ્ઞાનરૂપી જાગૃત બુદ્ધિ લઈને શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામ જામનગરમાં પ્રગટ થયા.

અબ સો સાહેબ આઈયા, સબ સૃષ્ટ કરી નિરમલ ।

મોહ અહંકાર ઉડાએ કે, સખી દેસી સુખ નેહેચલ ॥ ૧૨ ॥

હવે તો એવા બ્રહ્મસ્વરૂપ બુદ્ધજી પ્રગટ થયા છે જે સમસ્ત સૃષ્ટિને નિર્મળ (શંકારહિત) કરી મોહ તથા અહંકારને દૂર કરી દેશે તથા સર્વને અખંડ સુખ પ્રદાન કરશે.

સો મગજ માએને હુકમેં, ખોલે હમ સૈયન ।

સો કલામ જો હક કે, સુખ હોસી ઉમત સબન ॥ ૧૩ ॥

તેઓના જ આદેશોથી મેં બ્રહ્માત્માઓ સમક્ષ બધા ધર્મગ્રન્થોનાં ગૂઢ રહસ્યો સ્પષ્ટ કર્યા છે. હવે

આ બ્રહ્મવાણીના માધ્યમથી બધા બ્રહ્માત્માઓ અખંડ સુખનો અનુભવ કરશે.

રોસન કિલ્લી દઈ હમકો, યોં કર ક્રિયા હુકમ ।

ખોલ દરવાજે પાર કે, ઈત બુલાએ લીજો સૃષ્ટ બ્રહ્મ ॥ ૧૪ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચન્દ્રજીએ મને પ્રકાશમય કૂંચી રૂપી તારતમજ્ઞાન આપીને આ પ્રમાણે આદેશ આપ્યો, હવે તમે પારના દરવાજા ખોલીને બ્રહ્માત્માઓને પરમધામ બોલાવી લાવો.

બ્રહ્મ સૃષ્ટ જાહેર કરું, કરસી લીલા રોસન ।

અખંડ ધની ઈત આએ કે, ક્રિયા જાહેર મૂલ વતન ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુના આદેશથી હવે હું એ બ્રહ્માત્માઓને પ્રગટ કરું છું જેઓ પરમધામની લીલાઓને જાહેર કરશે. કેમકે અખંડ પરમધામના ધણીએ સ્વયં સદ્ગુરુ રૂપે અહીં અવતરિત થઈને પરમધામની ઓળખ કરાવી છે.

ત્રીન બ્રહ્માંડ જો અબ રચે, બ્રહ્મ સૃષ્ટ કારન ।

આપ આએ ત્રિન વાસ્તે, સખી પૂરે મનોરથ ત્રિન ॥ ૧૬ ॥

ધામધણીએ બ્રહ્માત્માઓ માટે વ્રજ, રાસ અને જાગણી આ ત્રણ બ્રહ્માંડોની રચના કરાવી તથા પોતે પણ આ જગતમાં અવતરિત થઈ બ્રહ્માત્માઓના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા.

અખંડ સુખ સબન કો, હોસી ચૌદે તબક ।

સો બરકત બ્રહ્મ સૃષ્ટ કી, પાવે દીદાર સબ હક ॥ ૧૭ ॥

હવે ચૌદલોકના બધા જીવોને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે. બ્રહ્મસૃષ્ટિના પ્રતાપથી બધા જીવોને પરબ્રહ્મ પરમાત્માનાં દર્શન થશે.

ખ્વાબ કી અકલ છોડ કે, કહૂં અરસ કે કલામ ।

હક બકા જાહેર કરું, અખંડ સુખ જે ઠામ ॥ ૧૮ ॥

હું સ્વપ્નની બુદ્ધિને છોડી જાગ્રત બુદ્ધિ દ્વારા અખંડ પરમધામ તથા ત્યાંનાં અનંત સુખોનું વર્ણન કરું છું.

દુની દૈત જુબાં છોડ કે, કહૂં જુબાં અકલ ઔર ।

કલામ કહૂં અરસ અજમ કે, મહામત બૈઠે ઈન ઠૌર ॥ ૧૯ ॥

મહામતિ હવે ભૌતિક જીભ દ્વારા કરવામાં આવતું વર્ણન છોડીને અદ્વૈતની બુદ્ધિ તેમજ અદ્વૈતની જીભથી આ દ્વૈતમયી ભૂમિમાં બેસીને અખંડ પરમધામની વાત કરી રહ્યા છે.

લા મકાન સુંન નિરગુન, છોડ ફના નિરંજન ।

ક્ષર અક્ષર કો છોડ કે, એ તાકો મંગલાચરન ॥ ૨૦ ॥

ક્ષર જગત-શૂન્ય, નિરાકાર, નિર્ગુણ, નિરંજન વગેરે નશ્વરતાને છોડી ક્ષર, અક્ષરથી પર એવા અક્ષરાતીત પરમધામનું આ મંગલાચરણ છે.

મંગલાચરન તમામ પ્રકરણ ૨ ચોપાઈ ૮૬

और ढाल यही

અબ આઓ રે ઇસક ભાંનું હામ, દેખું વતન અપના નિજ ધામ ।

કરું ચરન તલે વિશ્રામ, બિલસોં પિઆજીસોં પ્રેમ કામ ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે પ્રેમ ! હવે તું મારી પાસે આવી જા જેથી હું મારી ઉત્કંઠા પૂર્ણ કરી લઉં અને આપણા મૂળઘર પરમધામનાં દર્શન કરી લઉં. વળી ભેગાભેગી ધામધણીનાં ચરણારવિંદનો આશ્રય લઈ તેમની સાથે પ્રેમપૂર્વક મજા કરી લઉં.

अब बानी अद्वैत में गाऊँ, निज स्वरूप की नींद उड़ाऊँ ।

સબ સૈયોં કો ભેલી જગાડિં, પીછે અક્ષર કો ભી ઉઠાડિં ॥ ૨ ॥

હવે હું અદ્વૈતની વાણીનું ગાન કરી બ્રહ્માત્માઓ (નિજસ્વરૂપ)ની નિદ્રા ને દૂર કરી દઉં છું, તેમજ બધા બ્રહ્માત્માઓને એક સાથે જાગૃત કર્યા પછી અક્ષર બ્રહ્મને પણ જાગૃત કરી દઉં છું.

जब प्रलै प्रकृती छोई, ना रहे अद्वैत बिना कोई ।

એક અદ્વૈત મંડલ ઈત, ધની અંગના કે અંગ નિત ॥ ૩ ॥

જ્યારે પ્રકૃતિનો પ્રલય થાય છે ત્યારે અદ્વૈત ભૂમિ સિવાય અન્ય સઘળું નાશ પામે છે. કેવળ જ્યાં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પોતાની અંગનાઓની સાથે નિત્ય લીલાઓ કરે છે, એવી એક માત્ર અદ્વૈત ભૂમિ (પરમધામ) જ હરહંમેશ વિદ્યમાન રહે છે.

अब याही रट लगाऊँ, ओ प्रेम सबों को पिलाऊँ ।

અબ ઐસી છાક છકાડિં, અંગ અસલૂ ઇસક બઢાડિં ॥ ૪ ॥

મારી ઈચ્છા છે કે હવે હું આ અદ્વૈત ભૂમિકાનું વર્ણન કરી સઘળા બ્રહ્માત્માઓને અખંડ પ્રેમનો રસાસ્વાદ ચખાડું. તેઓને એવા પ્રેમમગ્ન કરી દઉં કે તેમના પ્રત્યેક અંગમાં દિવ્ય પ્રેમની અભિવૃદ્ધિ થતી રહે.

धनी धाम देवन की जांत, सो तो यूँ रही मेरे यित ।

કિન વિધ બન મોહોલ મંદર, દેખોં ધનીજી કી લીલા અંદર ॥ ૫ ॥

ધામધણીના સાક્ષાત્કારની તીવ્ર ઉત્કંઠા જ મારા હૃદયને વિદારી રહી છે. મારી ઈચ્છા છે કે પરમધામનાં વન, ઉપવન, ભવન, મંદિર તથા ત્યાં આગળ થતી ધામધણીની લીલાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરું.

बिलास स्वरूप किन भांत, बिन देजे क्यों उपजे स्वांत ।

જલ જિમી પસૂ પંખી થિર ચર, સબ ઠૌર ઔર અક્ષર ॥ ૬ ॥

પરમધામમાં ધામધણીના આનંદ વિલાસનો અનુભવ કર્યા વિના મને કેવી રીતે શાંતિ થશે ? ત્યાંની દિવ્ય ભૂમિકા, જળ, પશુ, પક્ષી, સચરાચર (ચલ અને અચલ) તથા અક્ષરબ્રહ્મના લીલાસ્થળનો પણ હું અનુભવ કરી લઉં.

સબ સોભા દેખોં નિજ નજર, અપના વતન નિજ ઘર ।

ધની કેહે કેહે ચિત ચઢાઈ, પર નૈનોં અજૂં ન દેખાઈ ॥ ૭ ॥

મારી ઈચ્છા છે કે હું પરમધામની આ બધી શોભાઓને મારી નજરે જોઈ લઉં. સદ્ગુરુ ધણીએ એનું વર્ણન કરતાં કરતાં મારા મનમાં ઈચ્છા પ્રગટ કરી દીધી, પરંતુ હજુ સુધી એનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં નથી.

તુમ દઈ જો પિઆ મોહે નિધ, સો તો સંગિયોં કો કહી સબ વિધ ।

ઔર હિરદેં જો મોહે ચઢાઈ, સો ભી દેઊં ઈનોં કો દ્રઢાઈ ॥ ૮ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આપે મને પરમધામની જે અખંડ નિધિ પ્રદાન કરી છે તે તો મેં બધા બ્રહ્માત્માઓ સમક્ષ ખુલ્લી કરી દીધી પરંતુ આપે મારા હૃદયમાં પરમધામને જે રીતે અંકિત કરી દીધું છે તે પણ હું તેમના હૃદયમાં દઢ કરવા ઈચ્છું છું.

અબ સુનિયો સાથ સુનાઊં, પીછે નિજ નૈનોં દેખ દેખાઊં ।

જોત જવેર ચબૂતરે દોએ, તાકી ઉપમા મુખ ન હોએ ॥ ૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપ સાંભળો, હું પરમધામનું વર્ણન સંભળાવું છું. એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યા બાદ હું તમને પણ પ્રત્યક્ષ કરાવીશ. રંગભવનના સન્મુખ રત્નોની જેમ દેદીપ્યમાન પ્રકાશમય બે ચબૂતરા છે એની ઉપમા આ જીભ વડે આપી શકાય તેમ નથી.

દ્વાર આગે ચબૂતરે તીન, દોએ દોએ તરફ એક ભિન ।

દોનોં પર નંગોં કે ફૂલ, ચિત નિરખે હોત સનકૂલ ॥ ૧૦ ॥

રંગભવનના દ્વારની સન્મુખ (આગળ) ત્રણ ચબૂતરાઓનું વર્ણન છે. એમાંથી બે ચબૂતરા દરવાજાની બન્ને બાજુ વિદ્યમાન છે. તે બન્ને ઉપર રત્નજડિત સુંદર ફૂલ સુશોભિત છે. એને જોઈને ચિત્ત પ્રસન્ન થાય છે.

બેલાં કે રંગો કે નકસ, દેખોં એક દૂજ પેં સરસ ।

તા બીચ ચરની કેતી કે રંગ, બેલાં કટાવ જડિત કે નંગ ॥ ૧૧ ॥

આ ચબૂતરામાં અનેક પ્રકારની વેલોની ચિત્રકારી છે જે એકએકથી ચડિયાતી હોઈ સુંદર લાગે છે. મધ્યમાં સો સીડી (નિસરણી) છે, તેમાં પણ અનેક રંગોની લતાઓની ચિત્રકારી છે તેમજ અનેક રત્નો જડેલાં છે.

દોઊ તરફ કિનારે કાંગરી, કે ભાંત દોરી નંગ જરી ।

દાહિને હાથ ભિંન ચબૂતરા, તા બીચ ગલી લગતા તીસરા ॥ ૧૨ ॥

સીડીની બન્ને બાજુ કાંગરીવાળો કઠેડો છે, જેમાં જુદાજુદા રંગની દોરી છે. દોરીમાં પણ જરી અને રત્ન સુશોભિત છે. જમણી બાજુ એક બીજો ચબૂતરો છે. બન્ને ચબૂતરાની મધ્યમાં એક ગલી છે. આ ચબૂતરો પણ ત્રીજા ચબૂતરા જેવો જ શોભાયમાન છે.

ઊપર દરબન છાયા બરાબર, સબ રહી ચબૂતરે ભર ।

ચારોં તરફોં તીન તીન ચરની, કિનારે કી સોભા જાએ ન બરની ॥ ૧૩ ॥

આ ચબૂતરા પર એક-એક વૃક્ષ છે, જેની છાયા આખા ચબૂતરાને આવરી લે છે. બન્ને ચબૂતરાના કિનારાની શોભા અવર્ણનીય છે, એની ચારે તરફ ત્રણ-ત્રણ સીડીઓ છે.

ઉજલ ભોમ કો કહા કહૂં તેજ, જાનો બીજ ચમકે રેજારેજ ।

એ જોત આસમાન લોં કરત, જોત આસમાન સામી લરત ॥ ૧૪ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિના તેજનું વર્ણન કેમ કરીને કરવું ? ત્યાંની રેતીનો એક કણ પણ અત્યંત પ્રકાશમાન છે. આ પ્રકાશ સમગ્ર આકાશમાં વ્યાપ્ત થઈ આકાશથી આવતા પ્રકાશ સાથે ટકરાય છે.

સો પરે બન પર ઝલકાર, જોત બન કી ન દેવે હાર ।

ઈન મંદિરોં કો જો ઉજાસ, સો તો માવત નહીં આકાસ ॥ ૧૫ ॥

આ પ્રકાશથી વન ઝળહળી ઊઠે છે. તેનો પ્રકાશ પણ એનાથી ઓછો નથી. વનનાં મંદિરોનો પ્રકાશ તો સમગ્ર આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

જોત તેજ પ્રકાસ જો નૂર, સબ ઠૌરોં સીતલ સત સૂર ।

જોત રોસન ભર્યો આસમાન, કિરના સકે ન કોઈ કાહૂં ભાન ॥ ૧૬ ॥

અખંડ સૂર્યની પેઠે પ્રકાશમાન આ દિવ્ય તેજપુંજની આત્મા સર્વત્ર શીતલતા ફેલાવે છે. આ પ્રકાશની જ્યોતિ આખા આકાશમાં વ્યાપેલી છે. તેમાંથી નીકળતાં કિરણો એકબીજાને હરાવી શકતાં નથી.

સોભા ક્યોં કહૂં યા મુખ બન, સો તો હોએ નહીં બરનન ।

ઈત સબ તત્વોં કી ખુસબોએ, સો ઈન જુબાં બરનન ક્યોં હોએ ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે જીભ દ્વારા વનની શોભાનું વર્ણન શી રીતે કરવું ? તે તો સંભવ જ નથી. અહીંનાં બધાં તત્ત્વો અપૂર્વ સુગન્ધથી પરિપૂર્ણ છે. તેનું વર્ણન આ જીભથી કેવી રીતે થઈ શકે ?

ઈત જલ વાએ કે ચલત જો પૂર, સો મેં ક્યા કહૂં તાકો નૂર ।

જલ કે જો ઉઠત તરંગ, તાકી કિરના દેખાવેં કે રંગ ॥ ૧૮ ॥

અહીં વહેતું જળ અને વહેતા વાયુના વેગ અને તેમાંથી ઊઠતા પ્રકાશની બાબતમાં પણ હું શું કહું ? જલ પર ઉત્પન્ન થતી લહેરોનાં કિરણોમાં પણ અનેક રંગો જોવા મળે છે.

ચાંદ સૂરજ ધની કે હજૂર, સો મેં ક્યા કહૂં તાકો નૂર ।

ઈત જમુનાજી કે સાતોં ઘાટ, મધ્ય કા જલ જો બીચ પાટ ॥ ૧૯ ॥

પરમધામમાં સૂર્ય અને ચન્દ્ર પણ ધામધણીની સેવામાં નિરંતર નિકટ રહે છે. તેમના પ્રકાશ અંગે શું કહેવું ? અહીં જમુનાજીના કિનારે આવેલા સાત ઘાટના મધ્ય જળમાં આગળ સુધી પહોંચેલો પાટનો ઘાટ છે.

તાપર દેહુરી એક, જલ પર પાટ કઠેડા વિસેક ।

ચારોં થંભોં કે જો નંગ, ઝલકે માહેં જલ કે તરંગ ॥ ૨૦ ॥

તેની (પાટનો ઘાટ) ઉપર એક દેહુરી (છત) છે. ચબૂતરાની ત્રણે તરફ જલ ઉપર ખાસ પ્રકારનો કઠેડો શોભાયમાન છે તથા ચારેબાજુના સ્થંભોનાં રત્નો યમુનાજીનાં તરંગમાં ઝળહળે છે.

આડે ઊંચે યાકે તલે, ચાર ચાર થંભ ત્રીન ત્રીન ઘડનાલે ।

યાકી જોત આકાસ ન માવેં, કિરના ફેર ફેર જિમી પર આવેં ॥ ૨૧ ॥

એની નીચે લંબાઈ તથા પહોળાઈમાં ચાર-ચાર સ્તંભોની ચાર હાર છે એની મધ્યમાં પાણી વહેવા ત્રણ જલદ્વારો (ગરનાળાં) છે. એનો પ્રકાશ આખા આકાશમાં પણ સમાતો નથી અને તેનાં કિરણો વારંવાર ભૂમિ પર પાછાં આવે છે.

ત્રિનથેં ત્રીન ઘાટ તરફ બાંએ, તાકી જુદી ત્રીનોં બનરાએ ।

બન બડા ઈનથેં ભી બાંએ, પિઆ સૈયાં ખેલન કબૂં કબૂં જાએ ॥ ૨૨ ॥

પાટના ઘાટની ડાબી બાજુ ત્રણ ઘાટ છે. ત્રણેયમાં અલગ-અલગ પ્રકારનાં વૃક્ષો છે. એનાથી પણ ડાબી બાજુ બડાવન છે. ધામધણી ત્યાં સખીઓ સાથે લીલા માટે ક્યારેક જાય છે.

લંબી ડારી ઊંચા બન, કે ભાંત હિડોલે જૂલન ।

ત્રીન ઘાટ કહે સો દેખાઊં, સુનો ત્રીનોં બનોં કે નાઊં ॥ ૨૩ ॥

બડાવનમાં વૃક્ષોની ડાળીઓ ખૂબ જ ઊંચી છે. એમાં જુદાજુદા પ્રકારના જૂલા લાગેલા છે. હવે હું ઉપરના ત્રણેય ઘાટોનું વર્ણન કરું છું. એનાં ત્રણેય વનોનાં નામ આ પ્રમાણે છે.

કેલ લિબોઈ ઔર અનાર, ઔર ત્રીન બન દાંહિની કિનાર ।

બટ નારંગી જાંબૂ બનરાએ, પાટ કે ઘાટ અમૃત કેહેલાએ ॥ ૨૪ ॥

ઉપરોક્ત ત્રણેયમાં કેળ, લીંબુ (લિંબોઈ) અને દાડમનાં વૃક્ષો છે. આ રીતે જમણી બાજુ પણ ત્રણ વન છે. એમાં વટ, નારંગી અને જામ્બુનાં વૃક્ષ છે. મધ્યમાં આવેલા પાટના ઘાટવાળા વનમાં આંબાનાં ઝાડ છે.

જલ પર ડારેં લગિયાં આએ, દૂજિયાં ભોમ તરફ સોભાએ ।

જમુનાજી કે દોઊ કિનારેં, બન જલ પર લગી દોઊ હારેં ॥ ૨૫ ॥

યમુનાજીના કિનારે આ વૃક્ષોની ડાળીઓ એક તરફ યમુનાજીના જલ સુધી ફેલાયેલી છે તો બીજી તરફ ભૂમિને શોભાયમાન કરતી દિસે છે. યમુનાજીના બંને કિનારાનાં વૃક્ષો જલ પર બે હારોમાં દેખાય છે.

આધોં આધ હુઈયાં ડારેં, બન રંગ સોભિત દોઊ પારેં ।

આગે બન કે જો મંદર, તાકો બરનન કરું ક્યોં કર ॥ ૨૬ ॥

આ વૃક્ષોની અર્ધી ડાળીઓ એક તરફ ભૂમિ પર ફેલાયેલી છે અર્ધી બીજી બાજુ જલ પર ફેલાયેલી

છે આ રીતે યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર વનની શોભા છે. આ વનના અગ્રભાગમાં આવેલાં મંદિરો (કુંજ-નિકુંજ)ની શોભાનું વર્ણન કેમ કરીને કરી શકાય ?

બેલાં બન ચઢિયાં ઈન સૂલ, હુઈયાં દિવાલેં પાત ફૂલ ।

ગૃદ ચારોં તરફોં ફૂલે ફૂલ રંગ, જુદી હારેં સોભે જિન સંગ ॥ ૨૭ ॥

આ વનોમાં લતાઓ (વનવેલીઓ) વૃક્ષો પર એવી રીતે ચડેલી છે કે જાણે પાન અને ફૂલની જ દીવાલ બનેલી ન હોય ? તેના ઉપર ચારે બાજુ રંગ-બેરંગી ફૂલો દિસે છે. આ વૃક્ષો જુદી-જુદી હારોમાં સુશોભિત છે.

ઈત લતા ચઢિયાં અતિ ઘન, ઊપર ફૂલોં કે ફૂલે હેં બન ।

જાનોં જવેર રંગ અનેક, કુંદન મેં જડે વિવેક ॥ ૨૮ ॥

વૃક્ષો પર વેલીઓ સઘન (પ્રગાઢ) રૂપે ચઢેલી છે. સમગ્ર વનમાં ફૂલો પર ફૂલો ખીલેલાં જોવામાં આવે છે. આ રીતે સમગ્રવન ફૂલથી છવાયેલું દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એવું લાગે છે કે જાણે સોનામાં વિવિધ રંગોનાં રત્નો જડેલાં હોય.

બીચ જમુનાજી કે ઔર મંદર, અતિ બન સોભિત બન કે અંદર ।

કે સેજ્યા બની ફૂલ બન મેં, કે રંગ હુએ સઘન મેં ॥ ૨૯ ॥

આ રીતે યમુનાજી અને રંગભવન (મંદિર)ની મધ્ય વનની ઉપર વન સુશોભિત છે. આ વનોમાં ફૂલોની શય્યા બનેલી છે. આ ગીચ વનોમાં ભાતભાતના રંગ જોવા મળે છે.

ઈત ખેલત જુથ સૈયન, સદા આનંદ ઈન વતન ।

મિનેં રાજ સ્યામાજી દોએ, સુખ યાહી આતમ સબ કોએ ॥ ૩૦ ॥

અહીં સખીઓ સમૂહમાં રમે છે. બધા બ્રહ્માત્માઓના સુખ સાગર રૂપ શ્રીરાજ શ્યામાજી તેની મધ્યમાં કીડા કરે છે. આ રીતે પરમધામમાં હંમેશાં આનંદ છવાયેલો રહે છે.

પેડ જુદે જુદે લંબી ડારી, છાયા ઘાટી સોભે નીચી સારી ।

નિકસી એક થેં દૂજી ગલી, સો તો તીસરી મેં જાએ મિલી ॥ ૩૧ ॥

વિવિધ વૃક્ષોની ડાળીઓ નીચે લટકીને ઘાટો છાંયડો કરે છે. આ વૃક્ષોની મધ્યમાં એક રસ્તામાંથી બીજો રસ્તો નીકળી ત્રીજા રસ્તામાં જઈ મળે છે.

કે આવત બીચ આડિયાં, કે સીધિયાં કે ટેઢિયાં ।

બન ગલિયોં મેં બરાબર, ના કહૂં અધિક ના છેદર ॥ ૩૨ ॥

આ વૃક્ષોની ડાળીઓ કેટલીક ત્રાંસી છે, કેટલીક સીધી છે તો કેટલીક વાંકી છે, પરંતુ તેઓ વનના બધા જ રસ્તાઓ પર સરખી રીતે છવાયેલી છે. એ ન તો ક્યાંક વધારે લાંબી છે અને ન તો ક્યાંક ટૂંકી છે.

ઊપર ઢાંપિયાં સારી સનંધ, સોભા બની જો દોરી બંધ ।

તલે ભોમ નજર આવે જેતી, ઉજલ કહા કહૂં જોત સુપેતી ॥ ૩૩ ॥

આ બધી ડાળીઓએ આખી ભૂમિને ઉપરથી ઢાંકી દીધી છે. તેથી બાંધેલી દોરીઓની જેમ એ ડાળીઓ સમાનરૂપે શોભાયમાન છે. આ વૃક્ષો નીચેની ભૂમિની જ્યોતિ અત્યંત ઉજ્જવળ છે. એનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

જિમી ઊપર તલે જો રેતી, જાનોં તિતકે બિછાએ મોતી ।

કહૂં અતિ બારીક કહૂં છોટે, કહૂં બડે બડે રે મોટે ॥ ૩૪ ॥

વૃક્ષો નીચેની ભૂમિની રેતી એવી લાગે છે જાણે ત્યાં સર્વત્ર મોતી બીછાવેલાં છે. રેતીના આ કણ ક્યાંક અતિ સૂક્ષ્મ છે, તો ક્યાંક નાના છે તથા ક્યાંક મોટા પણ જોવામાં આવે છે.

કિત જાનોં હીરા કની, હર ઠોર હર ભાંત ધની ।

કિત દોખૂની તીન ચૌખૂની, કિત ફિરતી કહૂં ગોલ બની ॥ ૩૫ ॥

ક્યાંક ક્યાંક આ રેતીના કણ એ રીતે ચમકે છે જાણે કે હીરાના કણ હોય, વળી તે પ્રત્યેક સ્થળે અલગ અલગ પ્રકારે સુશોભિત થયા છે. આ કણ ક્યાંક બે ખૂણાવાળા છે, ક્યાંક ત્રણ ખૂણાવાળા છે તો ક્યાંક ચાર ખૂણાવાળા છે અને ક્યાંક ગોળાકાર પણ છે.

એ વિધ કહૂં મેં કેતી, સો હોએ ન યાકી ગિનતી ।

બન ફૂલ ફૂલે બહુ રંગ, ઝલૂબ રહે બોએ સુગંધ ॥ ૩૬ ॥

આ કણ એટલા બધા પ્રકારના છે કે એની ગણતરી થઈ શકતી નથી. વનમાં જુદાં-જુદાં રંગોનાં પુષ્પો ખીલેલાં છે, તથા વૃક્ષોની ડાળીઓ સુગંધિત વાયુ લહેરાવાની સાથે ઝૂમે છે.

એક ખૂબી ઔર ખુસબોએ, યાકી કિન જુબાં કહૂં મેં દોએ ।

એક સુગંધ દૂજા નૂર, રહ્યા સબ ઠોરોં ભર પૂર ॥ ૩૭ ॥

એની શોભા અને સુગંધનું વર્ણન આ જીભના માધ્યમથી સંભવ નથી. ફૂલોની સુગંધ અને એનો પ્રકાશ સર્વત્ર પ્રસરેલો છે.

તલાબ જમુનાજી કે મધ, બન કે મંદિર યા વિધ ।

એ ખેલન કે સબ ઠોર, તલાબ વિધ હૈ ઔર ॥ ૩૮ ॥

આ રીતે યમુનાજી તથા તાલ (હૌજકૌસર)ની વચ્ચેનાં વનનાં મંદિર (લતા મંડપ) સુશોભિત છે. આ બધાં સ્થાનો રામત રમવા માટેનાં છે. તાલની રચના તો કાંઈક જુદા જ પ્રકારની છે.

તલાબ બનોં લિયા ઘેર, ઊપર દેહુરિયાં ચૌફેર ।

કે પાવડિયાં જો કિનારેં, બડા ચૌક તલે જાલી વારેં ॥ ૩૯ ॥

આ તાલને ચારે બાજુથી વનો (બડાવન) એ ઘેરી લીધું છે. એની પાળી ઉપર ચારેબાજુ દેહુરિયો છે. કિનારા પર ચારે બાજુ અનેક સીડીઓ છે. સોળ દેહુરીના ઘાટની નીચે આવેલા મોટા

ચોકની નીચે જાળી દ્વાર થઈને યમુનાજીનું જલ તાલમાં ચાલ્યું જાય છે.

બન લેવત સોભા પાલેં, કે હિડોલે લંબી ડાલેં ।

ઘાટ પાટ દેહુરી કે રંગ, જલ સોભા લેત તરંગ ॥ ૪૦ ॥

તાલની પાળ પર આવેલું વન અતિ સુશોભિત છે. એનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ પર ઝૂલા લટકેલા છે. આ રીતે ઘાટ અને એની છત તથા દેહુરીના જુદાજુદા રંગનાં પ્રતિબિમ્બ જલનાં તરંગોમાં હિલોળા લેતાં હોય છે.

ગેહેરા અતિ સુંદર જલ, બીચ મેં બન્યો હૈ મોહોલ ।

જલ ઊપર મોહોલ જો છાજે, બીચ બીચ મેં બન બિરાજે ॥ ૪૧ ॥

તાલનું જલ ઊંડું છે અને અતિ સુંદર અને સ્વચ્છ છે. વચ્ચે એક મહેલ (ટાપૂમહલ) છે. જલ ઉપર સુશોભિત આ મહેલની વચ્ચે-વચ્ચે વન અને ઉપવનની પણ શોભા અનેરી છે.

જલ મોહોલ તલે જો બલકે, મંદિર કોટ પ્રકાસ મની ઝલકે ।

બન કો ઝુંડ પાલ પર એક, તલે સોભા અતિ વિસેક ॥ ૪૨ ॥

તાલનું જલ ટાપૂમહલ (દ્વીપ પ્રાસાદ)ની નીચે ટકરાવવાથી કલકલ નાદ કરે છે. અહીંનાં મંદિરો પણ કરોડો મણિઓના પ્રકાશથી ઝળકી રહ્યાં છે. તાલની પાળ પર પશ્ચિમ દિશામાં ઝુંડનો ઘાટ શોભે છે. એની નીચેની શોભા પણ ન્યારી છે.

ઝુંડ તલે સોભા કહી ન જાએ, ધની ઈત બિરાજત આએ ।

ધની બૈઠત સાથ મિલાએ, સબ સિનગાર સાજ કરાએ ॥ ૪૩ ॥

ઝુંડના ઘાટની નીચેની ભૂમિકાની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. અહીં સ્વયં શ્રીરાજજી આવીને બિરાજમાન થાય છે. તેઓ બ્રહ્માત્માઓની સાથે બેસે છે અને જલકીડા કરી શણગાર સજે છે.

ઈન ઠૌર સોભા જો અલેખેં, ચિત સોઈ જાને જો દેખેં ।

મધ્ય બન ધામ કે ગૃદવાએ, સોભા એક દૂજ પેં સિવાએ ॥ ૪૪ ॥

આ સ્થાનની શોભા અપરંપાર છે. એને નિરખનારું હૃદય જ એની શોભાને પામી શકે છે. પરમધામ-રંગભવનની ચારેબાજુ આવેલ બડાવનનાં ઉપવનોની શોભા એકબીજાથી ચડિયાતી છે.

બટ પીપલ નિકટ બનરાએ, સો દેખ દેખ ન દ્રષ્ટ અઘાએ ।

જયોં જયોં દેખિએ ત્યોં ત્યોં સોભાએ, પેહેલે થેં પીછે અધિકાએ ॥ ૪૫ ॥

રંગભવનની નજીક દક્ષિણ દિશામાં આવેલી વટ-પીપલની ચોકીના વડ અને પીપળાનાં વનો જોઈને નેત્ર તૃપ્ત થતાં નથી. જેમ-જેમ તેને જોઈએ છીએ તેમ-તેમ એની શોભા અધિકાધિક વધતી જણાય છે.

ફિરતે બન ધામ બિરાજે, ઊપર આએ રહ્યા લગ છાજે ।

ચારોં તરફોં ફૂલે ફૂલ બન, કે રંગ સોભા અતિ ધન ॥ ૪૬ ॥

રંગભવનની ચારે બાજુ વન-ઉપવન શોભાયમાન છે. એમનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ રંગભવનની પ્રત્યેક ભૂમિકા (તલ્લા)ના છજા સુધી ફેલાયેલી છે. વનમાં ચારેબાજુ ફૂલ ખીલેલાં છે. એમના વિવિધ રંગોની શોભા અદ્વિતીય છે.

બરન્યો ન જાએ યા મુખ, ચિત મેં લિએ હોત હે સુખ ।

બન મેં ખેલેં ટોલે ટોલે, મોર બાંદર કરત કલોલે ॥ ૪૭ ॥

આ શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં, પરંતુ ચિત્તથી ચિન્તન કરવાથી અપાર સુખનો અનુભવ થાય છે. અહીં મોર, વાંદરા વગેરે પોતપોતાની ટોળી બનાવી વનમાં કીડા કરે છે.

મિલ મિલ કરેં ટહુંકાર, મુખ મીઠી બાની પુકાર ।

બાંદર ઠેકોં પર ઠેક દેત, ટેઢી ઉલટી ગુલાટેં લેત ॥ ૪૮ ॥

મોરલાઓ પરસ્પર મળી ટહુંકાર કરે છે અને પોતાના મધુર કેકારવથી ધણીને બોલાવે છે. વાંદરાઓ પણ ઊંધા-ચત્તાં ગલોટિયાં ખાઈ એક ડાળી ઉપરથી બીજી ડાળી ઉપર છલાંગ મારે છે.

તીતર લવા કોકિલા ચકોર, સબદ વાલે સામી ટકોર ।

સુઆ મૈના કરેં ચોપદારી, ચાતુરી ઈન આગે સબ હારી ॥ ૪૯ ॥

તેતર, લવા, કોયલ અને ચકોર એકમેક સામે પોતપોતાના આલાપ કરે છે. પોપટ અને મૈના ચોકીદારનું કામ કરે છે. એમની ચતુરાઈ સામે બધાં પક્ષીઓ પોતાની હાર કબૂલ કરે છે.

સખિયોં કે નામ લે લે બુલાવેં, શ્રી ધનીજી કે આગે મુજરા કરાવેં ।

પંખી પીઉ પીઉ તુહીં તુહીં કરેં, કે વિધ ધની કો હિરદેં ધરેં ॥ ૫૦ ॥

તેઓ સખીઓનાં નામ લઈ લઈને બોલાવે છે અને તેમને શ્રીરાજજી સન્મુખ અભિવાદન કરવા કહે છે. બધાં જ પક્ષીઓ હે ધામધણી ! આપ જ અમારા સર્વસ્વ છો એવો પોકાર કર્યા કરે છે, તેમજ ધામધણીના સ્વરૂપને અનેક રીતે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે છે.

તિમરા ભમરા સ્વર સાધેં, ગુંજે ગાન પિઆસોં ચિત બાંધેં ।

મૃગ કસ્તૂરિયા ઘેરોં ઘેર, સુગંધ બન ચૌફેર ॥ ૫૧ ॥

તમરાં અને ભમરાં ગુંજન કરે છે. તેઓ પોતાના ધણીના ગુણ ગાતાગાતા પોતાનું હૃદય એમની સાથે જોડી દે છે. કસ્તુરી મૃગ પણ ચારે તરફ હારબંધ રહે છે. એની નાભિમાંથી નીકળતી કસ્તુરીની સુગંધ વનમાં ચારે તરફ પ્રસરી જાય છે.

હાથી બાઘ ચીતે સ્યાહગોસ, ખેલેં મિલેં આતમ નહીં રોસ ।

હંસ ગરૂડ પંખી કે જાત, નામ લેઊં કેતે કે ભાંત ॥ ૫૨ ॥

હાથી, વાઘ, ચિત્તા, જંગલી બિલાડી વગેરે પશુઓ પણ પરસ્પર મળીને રમે છે. એમના મનમાં

કોઈના પ્રત્યે વેરભાવ હોતો નથી. હંસ, ગરુડ તથા અનન્ય વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓ પણ ત્યાં છે. એમાંથી કોનું કોનું નામ લેવું ?

કે મુરગ સુતર કુલંગ, ખેલ કરેં લડાઈ અભંગ ।

સીના કસ ગુલાટેં ખાવેં, કબૂતર અપની ગત દેખાવેં ॥ ૫૩ ॥

શુતરમુર્ગ તથા કુરંગ (મૃગ) પણ એકઠા મળી અનેક પ્રકારના ખેલ કરતાં કરતાં ઝઘડે છે. તેઓ બધા પોતપોતાની છાતી ખેંચી ગુલાંટો મારે છે. કબૂતર પણ પોતાની કલાનું પ્રદર્શન કરે છે.

હરન સાંમ્હર પસ્વાડે પાડે, ખેલેં સબ આપ અપને અખાડે ।

મુજરે કો દોઊ સમે આવેં, ખેલ સબ કોઈ અપના દેખાવેં ॥ ૫૪ ॥

હરણ, સાંભર (મૃગ), પસવાડે અને પાડા વગેરે પશુઓ પોતપોતાના પટાંગણમાં રમે છે તથા બન્ને (સવાર અને સાંજના) સમયે શ્રીરાજજીને રિઝવવા માટે આવી પોતપોતાના ખેલનું પ્રદર્શન કરે છે.

પસૂ પંખી અનેક હેં નામ, સોભે કેસોં પર ચિત્રામ ।

અતિ સુંદર જોત અપાર, યાકે ખેલ બોલ મનુહાર ॥ ૫૫ ॥

એવા અનેક પ્રકારનાં પશુ-પક્ષીઓ છે. તે બધાના કેશ તથા પાંખ મનોહર ચિત્રકારીથી સુસજ્જિત છે. એમાંથી નીકળતો અપાર પ્રકાશ પણ ખૂબ જ રમ્ય છે. એમની કીડા અને વાણી શ્રીરાજજીની પ્રસન્નતા માટે જ હોય છે.

જમુનાજી કે જો પાર, બન પસૂ પંખી યાહી પ્રકાર ।

મોહોલ સામી સોભે મોહોલ, સો મૈં ક્યોં કહૂં યા મુખ કોલ ॥ ૫૬ ॥

યમુનાજીના સામે કિનારે પણ આ રીતે પશુ-પક્ષી કીડા કરે છે. રંગભવનની સામે (અક્ષરધામમાં) પણ મહેલો સુશોભિત છે. આ જીભથી એમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

દરવાજે સામે દરવાજે, નૂર સામી નૂર બિરાજે ।

નૂર કિરના ઉઠેં સામ સામી, જોત રહી સબોં ઠૌર જામી ॥ ૫૭ ॥

બન્ને મહેલોના દરવાજા પણ સામ-સામે છે, જેમ એક તેજની સમક્ષ બીજું તેજ વિદ્યમાન હોય. બન્ને બાજુથી સામસામે કિરણો નીકળે છે. એમની જ્યોતિથી સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે.

લીલા દોઊ દોનોં ઠૌર, ભાંત દોઊ પર નાહીં ઔર ।

ફિરતે અક્ષર કે જો બન, લીલા એકે દેખિયત ભિન ॥ ૫૮ ॥

બન્ને સ્થાનો (અક્ષરધામ તથા પરમધામ)માં બન્ને પ્રકારની (બાલ તથા કિશોર) લીલા થાય છે. લીલામાં જ બન્ને સ્વરૂપ જુદાંજુદાં દેખાય છે, પરંતુ બંને એકબીજાથી જુદાં નથી. ખરેખર બન્નેની લીલા એક જ છે. માત્ર જુદી-જુદી પ્રતીતિ થાય છે. અક્ષરધામની ચારે બાજુ પણ વનપ્રદેશ છે.

કે મિલાવે સોહને, ધની સૈયોં કે ખેલોંને ।

પસૂ પંખી જુથ મિલત, આગે બડે દરવાજે ખેલત ॥ ૫૯ ॥

ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓનાં રમકડાં જેવાં એ બધાં પશુ-પક્ષીઓ પોતાના સમૂહ બનાવીને પ્રેમપૂર્વક રમે છે. તેઓ પોતપોતાનો સમૂહ બનાવી મોટા દરવાજાની સામે ક્રીડા કરે છે.

દોઊ કમાડ રંગ દરપન, માહેં ઝલકત સામી બન ।

નંગ બેની પર દેત દેખાઈ, એ સોભા કહી ન જાઈ ॥ ૬૦ ॥

રંગભવનના વિશાળ દ્વારનાં કમાડ દર્પણ રંગનાં છે અને તેમાં સામેનું વન પ્રતિબિમ્બિત થાય છે. એમના બારશાખ પર જડેલાં વિભિન્ન પ્રકારનાં રત્નોની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

કે કટાવ નકસ જવેર, સોભિત નંગ ચૌક ચૌફેર ।

ફિરતે દ્વારને જો મની, તાકી જોત પ્રકાસ અતિ ધની ॥ ૬૧ ॥

દ્વારનાં આ કમાડો ઉપર અનેક પ્રકારની કોતરણી, ચિત્રકારી તથા રત્નોનું જડતર કરેલું છે. ચોકની ચારે બાજુ પણ રત્નોથી સુશોભિત છે. દ્વારની ચારે બાજુ મણિ જડેલા છે. તેમનો પ્રકાશ પણ અત્યંત દેદીપ્યમાન છે.

યાકે તીન તરફ જો દિવાલ, કે જવેર ભોમ રંગ લાલ ।

ગોખ ખિડકી જાલી જવેર, કે જડાવ દિવાલ ચૌર ચૌફેર ॥ ૬૨ ॥

દ્વારની ઉપર તથા બન્ને તરફની દીવાલ પર વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો જડેલાં છે. દીવાલનો રંગ લાલ છે. ગોખલા અને બારીઓમાં જાળી લાગેલી છે. એની ચારે તરફની દીવાલ ઉપર પણ રત્નો જડેલાં છે.

ગૃદ ઝરોખે કે થંભ ફિરતે, જુદી કે જિનસોં જોત ધરતે ।

નવ ભોમ રંગ બરનન, તાપર ખુલી ચાંદની ઉઠત કિરન ॥ ૬૩ ॥

ચારેય તરફના ઝરૂખાઓની ચારે બાજુ (ફરતા) સ્થંભ છે. તેમાં જડેલાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો અત્યંત પ્રકાશમાન છે. રંગમહલની નવ ભૂમિકા સુધી આ પ્રકારનું વર્ણન છે. એની ઉપરની ખુલ્લી ચાંદની પણ પોતાનાં કિરણોથી ઝગમગે છે.

મંદિર યાકી કાંગરી કરે જોત, જાનો તહાં કી બીજ ઉદોત ।

દરવાજે મેં ઠૌર રસોઈ, જિત બડા મિલાવા નિત હોઈ ॥ ૬૪ ॥

મંદિરો ઉપર આવેલી રમણીય કાંગરી વીજળીની જેમ ચમકે છે. મુખ્ય દ્વારની સામે અંદર રસોઈની હવેલી છે. અહીં દરરોજ બધા આત્માઓનું એકીસાથે મિલન થાય છે.

શ્યામ મંદિર રસોઈ હોત જિત, જોડે સેત મંદિર હૈ તિત ।

બન થેં ફિરેં સંઝા જબ, ઈન મંદિરોં આરોગે તબ ॥ ૬૫ ॥

આ હવેલીની ઉત્તરપૂર્વમાં (ઈશાનખૂણે) તેની સાથે જોડાયેલું એક શ્યામ મંદિર છે ત્યાં રસોઈ બને છે. તેની બાજુમાં એક શ્વેત મંદિર પણ છે. સંધ્યાના સમયે બધી સખીઓ વનમાંથી પાછી

ફરી આ (શ્વેત) મંદિરમાં બેસીને ભોજન આરોગે છે.

ચરની આગે મિલાવા હોત, જુથ લાડબાઈ ધરે જોત ।

સાક બાંદર જો લ્યાવત, આગે સખિયાં સબ સમારત ॥ ૬૬ ॥

શ્યામ અને શ્વેત મંદિરની મધ્યમાં આવેલી સીડીઓની સન્મુખ ચોકમાં બધી સખીઓનું મિલન થાય છે. લાડબાઈના સમૂહની સખીઓ ઘણા જ ઉમંગથી ભોજનની સેવામાં લાગી જાય છે. બધી સખીઓ મળીને વાનરો દ્વારા વનમાંથી આણેલું શાક સમારે છે.

કે ચૌક ચબૂતરે અંદર, કે વિધ ગલિયાં મંદર ।

કે જડાવ દિવાલ દાર જોત ધરે, એ જુબાં બરનન કેસે કર ॥ ૬૭ ॥

રસોઈની હવેલીમાં ઘણા ચોક તથા ચબૂતરા છે. અનેક મંદિરોની સાથે અનેક માર્ગો પણ સંકળાયેલા છે. આ રસ્તાઓ તથા મંદિરોની દીવાલ પર જડેલાં દેદીપ્યમાન રત્નોની શોભાનું વર્ણન આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

કે નકસ પુતલી ચિત્રામન, કે બેલ પસૂ પંખી બન ।

કંચન કડે જંજીરાં જડિયાં, કે ઝલકે થંભ સીઢિયાં ॥ ૬૮ ॥

વિવિધ પ્રકારની પુતળીઓ પણ દીવાલો પર ચીતરેલી છે. સાથોસાથ વિવિધ પ્રકારની વેલીઓ તથા પશુ પક્ષીઓનાં ચિત્રો પણ અંકિત છે. સુવર્ણ જડિત સાંકળો તથા કડાં પણ સુશોભિત છે. આ રીતે સીડીઓ તથા સ્થંભો પણ ઝળકે છે.

માહેં બસ્તાં સંદૂક જોગવાઈ, સો તો અગનિત દેત દેખાઈ ।

તાકે ખિલ્લી કિનારે ભમરિયા, ઊપર બસ્તાં અનેક વિધ ધરિયાં ॥ ૬૯ ॥

આ હવેલીઓનાં મંદિરોમાં વિવિધ પ્રકારની અસંખ્ય વસ્તુઓ પેટીઓ (સંદૂકો)માં રાખેલી છે. દીવાલ પર ચારે બાજુ ગોળ ખીંટાઓ ખોડેલા છે જેના પર વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીઓ ટાંગેલી છે.

એ મેં ક્યોં કર કરું બરનન, તુમ લીજો કર ચિતવન ।

નવ ભોમ સબોં કે મંદર, દેખો બસ્તાં અપની ચિત ધર ॥ ૭૦ ॥

હે સુન્દરસાથજી ! આ સામગ્રીઓનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? તમે સ્વયં જ એનું ચિંતન કરો. નવ ભૂમિકા સુધી બધાં મંદિરોમાં આ પ્રકારની સામગ્રીઓ વિદ્યમાન છે. એને તમે હૃદયમાં ધારણ કરો.

સેજ્યા સબન કે સિનગાર, હિરદેં લીજો કર નિરધાર ।

સબ જોગવાઈ હે પૂરન, કમી નાહીં કાહુંમેં કીન ॥ ૭૧ ॥

બધાં મંદિરોમાં કરેલી પથારીઓ તથા સજાવટની સામગ્રીને પણ તમે સ્વયં હૃદયમાં ધારણ કરો. આ રીતે સર્વત્ર બધા પ્રકારની સામગ્રીઓ પરિપૂર્ણ છે. ક્યાંય કોઈ પણ પ્રકારની ખામી નથી.

હાંસ બિલાસ સનેહ પ્રેમ પ્રીત, સુખ પિયાજી કો સબદાતીત ।

ડબે તબકે સીસે સીકિયાં, કે દેત દેખાઈ લટકતિયાં ॥ ૭૨ ॥

અહીં સર્વત્ર આનંદ-પ્રમોદ, સ્નેહ અને પ્રેમ-પ્રીતિની વાતો થાય છે. ધામધણી પાસેથી મેળવેલું સુખ સાક્ષાત શબ્દાતીત છે. આ ભવનોમાં વિવિધ પ્રકારના ડબા, રકાબીઓ, શીશા, શીકાં વગેરે અનેક વસ્તુઓ લટકતી જોવા મળે છે.

ચોકિયાં માચિયાં સિંઘાસન, કે હિડોલે જંજીર કંચન ।

કે બાસન ધાત અનેક, કે વાજંત્ર વિવિધ વિસેક ॥ ૭૩ ॥

એમાં બહુવિધ ચોકીઓ, માંચીઓ તથા સિંહાસન પણ વિદ્યમાન છે. વિવિધ પ્રકારના ઝૂલા લટકે છે. જેમાં સાંકળો સોનાની છે. આ રીતે વિવિધ ધાતુઓનાં વાસણ પણ છે અને વિવિધ પ્રકારનાં વિશેષ વાદ્યો પણ છે.

કે ઝીલે ચાકલે દુલીચે બિછોંનેં, કે વિધ તલાઈ સિરાનેં ।

કે રંગ ઓછાડ ગાલમસૂરે, કે સિરખ સોડ મન પૂરે ॥ ૭૪ ॥

આ ભવનોમાં વિવિધ પ્રકારની શેતરંજી, ગાલીચા, બિસ્તરા, ગાદલાં, રજાઈઓ તથા તકિયા પણ છે. વિવિધ રંગોની ચાદરો તથા નાના ઓશિકા (ગાલમસૂરિયા)ની સાથે નરમ રજાઈ વગેરે મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળી વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીઓ વિદ્યમાન છે.

સેજ્યા સિનગાર કે જો ભવન, દોએ દોએ નવોં ખંડ સબન ।

દૂજી ભોમ કિનારે બાંઓ હાથ, કબૂં કબૂં સિનગાર કરેં ઈત સાથ ॥ ૭૫ ॥

રંગભવનની નવ ભૂમિકાઓમાં બધી સખીઓ માટે શય્યા તથા શણગાર સજવા માટે અલગ-અલગ ભવન છે. બીજી ભૂમિકામાં ડાબી બાજુ (ભુલભુલવણી)ના મંદિરના મધ્ય ચબૂતરામાં પણ ક્યારેક ક્યારેક બ્રહ્માત્માઓ શણગાર કરે છે.

ઈત ખડોકલી જલ હિલોલેં, ધની સાથ ઝીલેં ઝકોલેં ।

ઈત સિનગાર કરકે ખેલેં, ઠૌર જુદે જુદે જુથ મિલેં ॥ ૭૬ ॥

અહીં આવેલા કુંડ (ખડોકલી)માં ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓ જળકીડા કરે છે. જેથી કુંડનું પાણી લહેરાઈને ચમક ચમક થાય છે. શણગાર કર્યા પછી વિવિધ જૂથ બનાવી સખીઓ આ ભુલભુલવણીમાં લીલાઓ કરે છે.

સામ સામી મંદિરોં કે દ્વાર, નવ ભોમ ફિરતી કિનાર ।

તા બીચ થંભોં કી દોએ હાર, કે રંગ નંગ તેજ અપાર ॥ ૭૭ ॥

રંગભવનની નવ ભૂમિકાઓમાં છ છ હજાર મંદિરોમાં ચારે બાજુ ફરતાં દ્વાર સામસામે સુશોભિત છે. એની વચ્ચે બે હારમાં સ્તંભો છે. એમાં જડેલાં વિવિધ રત્નોનું તેજ પણ અપાર છે.

જેતી મેં કહી જોગવાઈ, સો દેખ દેખ આતમ ન અઘાઈ ।

યા બાહેર યા અંદર, સબ એક રસ મોહોલ મંદર ॥ ૭૮ ॥

આ રીતે મેં રંગભવનની જે વિવિધ સામગ્રીઓનું જેટલું વર્ણન કર્યું છે, તેને પ્રત્યક્ષ જોઈને તો આત્મા તૃપ્ત થતો જ નથી. તેની બહાર અને અંદરનાં ભવનો પણ સર્વત્ર સરખી રીતે સુશોભિત છે.

કેહેતી હોં કરકે હેત, સારે દિન કી એહી વિરત ।

તુમ લીજો દ્રઢ કર ચિત, અપના જીવન હૈ નિત ॥ ૭૯ ॥

મેં પરમધામની દિનચર્યાનું વર્ણન પણ પ્રેમપૂર્વક કર્યું છે. એજ આપણું નિત્ય જીવન છે એટલા માટે તમે એને તમારા હૃદયમાં દૃઢતાપૂર્વક ધારણ કરો.

શ્રી ધામકી આઠ પહરકી વીતક

ત્રીજી ભોમ કી જો પડસાલ, ઠૌર બડે દરવાજે વિસાલ ।

ધની આવત હેં ઉઠ પ્રાત, બન સીંચત અમૃત અઘાત ॥ ૮૦ ॥

રંગભવનના વિશાળ દ્વારની ઉપર ત્રીજી ભૂમિકામાં ખુલ્લી પડસાલ છે. ધામધણી પ્રાતઃકાળે અહીં પધારે છે અને પોતાની અમૃતમયી દૃષ્ટિથી સન્મુખ થતાં બધાં વનોને સિંચીને તૃપ્ત કરે છે.

પસૂ પંખી કા મુજરા લેવેં, સુખ નજરોં સબોં કો દેવેં ।

પીછે બૈઠ કરેં સિનગાર, સખિયાં કરાવેં મનુહાર ॥ ૮૧ ॥

શ્રીરાજજી અહીં પશુ-પંખીઓના અભિવાદન (પ્રેમાદર)નો સ્વીકાર કરે છે તેમજ તેઓ બધાંને પોતાની શીતલ દૃષ્ટિથી સુખ આપે છે. ત્યાર પછી બધી સખીઓ વરંડા (દાલાનમેં)માં બેસી શ્રીરાજજીનો શણગાર કરી એમને પ્રસન્ન કરે છે.

શ્રી સ્યામાજી મંદિર ઔર, રંગ આસમાની હૈ વા ઠૌર ।

ચાર ચાર સખિયાં સિનગાર કરાવેં, સ્યામાજી શ્રી ધનીજી કે પાસેં આવે ॥ ૮૨ ॥

બીજી બાજુ મંદિરોની બીજી હારમાં શ્રીશ્યામાજીનું આસમાની રંગનું મંદિર છે. ચાર-ચાર સખીઓ શ્રીરાજજી તથા શ્રી શ્યામાજીનો શણગાર કરે છે. પછી શ્રીશ્યામાજી શ્રીરાજજીની સંમુખ આવે છે.

સોભા ક્યોં કર કહૂં યા મુખ, ચિત મેં લિએ હોત હૈ સુખ ।

ચિત દે દે સમારત સેંથી, હેત કર કર બેની ગૂંથી ॥ ૮૩ ॥

શ્રીશ્યામાજીની શોભાનું વર્ણન આ મુખથી કેવી રીતે કરવું ? એને હૃદયમાં ધારણ કરવાથી જ પરમાનન્દનો અનુભવ થાય છે. સખીઓ હૃદયપૂર્વક કેશ ગૂંથી શ્રીશ્યામાજીની માંગ ભરે (સેંથો પૂરે) છે તથા પ્રેમથી વેણી ગૂંથે છે.

મિનોં મિને સિનગાર કરાવેં, એક દૂજી કો ભૂષન પેહેરાવેં ।

સાથ સિનગાર કરકે આવેં, જૈસા ધનીજી કે મન ભાવેં ॥ ૮૪ ॥

સખીઓ પણ પરસ્પર શણગાર કરે છે અને એકબીજીને આભૂષણ પહેરાવે છે. શ્રીરાજજીને પ્રિય લાગે તેવો શણગાર સજીને સખીઓ તેમની પાસે આવે છે.

સૈયાં લટકતિયાં કરેં ચાલ, જ્યોં ધની મન હોત રસાલ ।

સૈયાં આવત બોલેં બાની, સંગ એક દૂજી પેં સ્યાની ॥ ૮૫ ॥

સખીઓ લટકાળી ચાલે ચાલે છે, જેથી શ્રીરાજજીનું મન અતિ પ્રસન્ન થાય છે. બધી સખીઓ એકબીજીથી ચડિયાતી ચબરાકી દાખવી પોતાની મધુરવાણીથી શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરે છે.

સૈયાં આવત કરેં ઝનકાર, પાએ ભૂષન ભોમ ઠમકાર ।

ઝલકતિયાં રે મલપતિયાં, રંગ રસ મેં ચૈન કરતિયાં ॥ ૮૬ ॥

સખીઓ ચાલતી વખતે જ્યારે મંજુલ ઝંકાર કરે છે તે સમયે તેના પગના આભૂષણોથી આખી ત્રીજી ભોમ ગૂંજી ઊઠે છે. આ રીતે સખીઓ ઝૂમતી ઝૂમતી ખૂબ મસ્તીમાં ચાલતી અને પ્રેમરંગમાં રંગાઈને આનંદ માણે છે.

કંઠ કંઠ મેં બાંહોં ધરતિયાં, ચિત એક દૂજી કો હરતિયાં ।

સુંદરિયાં રે સોભતિયાં, એક દૂજી કો હાંસ હંસતિયાં ॥ ૮૭ ॥

સખીઓ એકબીજીના ગળામાં હાથ પરોવીને મનોવિનોદ કરતી એક બીજીના હૃદયને આકર્ષિત કરે છે. આ રીતે પોતાના સૌન્દર્યની છટા વિખેરતી પરસ્પર હાસ્યવિનોદ કરે છે.

કૈ ફલંગ દે ઉછલતિયાં, કૈ ફૂલ લતા જો ફેરતિયાં ।

કૈ હલકે હલકે હાલતિયાં, કૈ માલતિયાં મયકતિયાં ॥ ૮૮ ॥

કેટલીક સખીઓ છલાંગ લગાવી ઉછળે છે તો કેટલીક પુષ્પલતાઓની જેમ પોતાના શરીરને ફુંદડી ફેરવે છે. કેટલીક મસ્તાની ચાલથી ધીમેધીમે ચાલે છે તો કેટલીક લટક મટક કરતી ચાલે છે.

કૈ આવત હેં ઠેલતિયાં, જુથ જલ લેહેરોં જ્યોં લેવતિયાં ।

કૈ આવેં ભમરી ફિરતિયાં, એક દૂજી પર ગિરતિયાં ॥ ૮૯ ॥

આ રીતે ચાલતી સખીઓ એકબીજીને હડસેલે છે જેનાથી લહેરોની જેમ ઉછળતી હોય એવું પ્રતીત થાય છે. અનેક સખીઓ ગોળ-ગોળ ફરતી આવે છે અને એકબીજી પર પડે છે.

કૈ સીધિયાં સલકતિયાં, કૈ વિધ આવેં જો ચલતિયાં ।

સખી એક દૂજી કે આગે, આએ આએ કે ચરનોં લાગેં ॥ ૯૦ ॥

અનેક સખીઓ સીધી સરકતી આવે છે તો કેટલીક વિવિધ ચાલમાં આવે છે. આ રીતે બધી સખીઓ એકબીજીની આગળ નીકળી જઈ શ્રી રાજજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે.

ઈત બડા મિલાવા હોઈ, જુદી રહે ન યા સમેં કોઈ ।

કોઈ છજોં કોઈ જાલિએ, કોઈ મોહોલોં કોઈ માલિએ ॥ ૮૧ ॥

આ રીતે ત્રીજી ભોમમમાં બધી સખીઓનું મહામિલન થાય છે. આ સમયે કોઈપણ સખી આ લાભથી વંચિત રહેતી નથી. કોઈ છજા ઉપર તો કોઈ ઝરૂખા ઉપર, કોઈ મહેલોમાં તો કોઈ ઉપરનાં મંદિરોમાં બેસી જાય છે.

ઈત ચાર ઘડી લોં બેઠેં, મેવા મિઠાઈ આરોગ કે ઉઠેં ।

દાંહિની તરફ દૂજા જો મંદર, આએ બેઠેં તાકે અંદર ॥ ૮૨ ॥

શ્રીરાજજી અહીં ચાર ઘડી માટે બેસે છે અને મેવા, મિઠાઈ વગેરે આરોગી અહીંથી ઊભા થાય છે. ત્યારબાદ જમણી બાજુ બીજા મંદિરમાં જઈને ત્યાં બિરાજમાન થાય છે. ॥ ૮૨ ॥

નીલા ને પીલા રંગ, તાકી ઉઠત કે તરંગ ।

દોઊ રંગોં કી ઉઠત ઝાંઈ, ઈન મંદિરોં દિવાલોં કે તાંઈ ॥ ૮૩ ॥

આ મંદિરમાં (બન્ને બાજુના મંદિરની) નીલા તથા પીળા રંગનું પ્રતિબિંબ પડે છે. એનાં કિરણો પણ તરંગોની જેમ પડે છે. આ બન્ને રંગોનાં કિરણોથી મંદિરની દીવાલ ચમક ચમક થાય છે.

પૈઠતે દાંહિને હાથ જો જાંહીં, સેજ્યા હૈ યા મંદિર માંહીં ।

કૈ જિનસ જડાવ સિંઘાસન, રાજસ્યામાજી કે દોઊ આસન ॥ ૮૪ ॥

આ મંદિરમાં પ્રવેશતાં જમણી બાજુના (પીળા) મંદિરમાં શ્રીરાજશ્યામાજી માટે સુખશય્યા સુશોભિત છે. સામે વિવિધ રત્નોથી જડેલું સિંહાસન છે. તેની ઉપર શ્રીરાજજી અને શ્રી શ્યામાજી માટે બે આસનો બિછાવેલાં છે.

ઝરોખે કો પીઠ દેવેં, બૈઠે દ્વાર સનમુખ લેવેં ।

સંગ સખિયાં કેતીક બિરાજેં, યા સમેં શ્રીમંડલ બાજે ॥ ૮૫ ॥

અહીં ઝરૂખાને પીઠ દઈ તથા મંદિરના દરવાજાની સામે શ્રીરાજજી તથા શ્રી શ્યામાજી સિંહાસન પર બિરાજમાન થાય છે. કેટલીક સખીઓ ચારે બાજુ બેસી જાય છે. આ સમયે શ્રીમંડલ નામના વાઘયન્ત્રનો મધુર ધ્વનિ રેલાય છે.

નવ રંગ બાઈ જો બજાવેં, મુખ બાની રસીલી ગાવેં ।

ઈત બાજત બેન રસાલ, બેન બાઈ ગાવેં ગુન લાલ ॥ ૮૬ ॥

નવરંગબાઈ શ્રીમંડલ વાઘને વગાડી મધુર સ્વરે ગાય છે. અહીં મીઠા સ્વરમાં બંસરી પણ બાજે છે. બેનબાઈ વાંસળી વગાડી શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરે છે.

સખી એક નિકસેં એક પૈઠેં, એક આવેં ઉઠેં એક બૈઠેં ।

ઈન સમે ભગવાનજી ઈત, દરસન કો આવેં નિત ॥ ૮૭ ॥

આ સમયે કોઈ સખી અહીં પ્રવેશ કરે છે તો કોઈ અહીંથી બહાર જાય છે. આ રીતે કોઈ સખી આવીને બેસે છે તો કોઈ સખી અહીંથી ઊઠીને ચાલી જાય છે. આ સમયે અક્ષરબ્રહ્મ શ્રીરાજજીનાં

દર્શન માટે હંમેશાં આવે છે.

ઝરોખે સામી નજર કરે, પરનામ કરકે પીછે ફિરે ।

ઈત ઔર દૂજા કોએ, સરૂપ એક હી લીલા દોએ ॥ ૯૮ ॥

જેવા શ્રીરાજજી ઝરૂખાની સામે નજર કરે છે તેજ સમયે અક્ષરબ્રહ્મ તેમને પ્રણામ કરી પાછા ફરી જાય છે. ખરેખર આ અક્ષરબ્રહ્મ બીજા કોઈ નથી, સ્વયં શ્રીરાજજીનું જ સ્વરૂપ છે. માત્ર તેમની લીલા જ અન્ય પ્રકારની છે.

ભગવાનજી ખેલત બાલ ચરિત્ર, આપ અપની ઈછા સોં પ્રકૃત ।

કોટ બ્રહ્માંડ નજરોં મેં આવેં, ખિન મેં દેખકે પલમેં ઉડાવેં ॥ ૯૯ ॥

અક્ષરબ્રહ્મ બાળલીલા કરે છે. તેઓ પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર ક્ષણ માત્રમાં કરોડો બ્રહ્માંડોની રચના કરે છે અને બીજી જ ક્ષણે તેનો નાશ પણ કરી નાંખે છે.

ઔર એ તો લીલા કિસોર, સૈયાં સુખ લેવેં અતિ જોર ।

એ લીલા સુખ કેતા કહું, યાકો પાર પરમાન ન લહું ॥ ૧૦૦ ॥

આ તરફ શ્રીરાજજીની કિશોર લીલા છે. બધી સખીઓ આ લીલાથી અપાર આનંદનો અનુભવ કરે છે. આ લીલાના આનંદની વાત ક્યાં સુધી કરવી, એનો કોઈ પાર જ નથી.

સખિયાં કેતીક બન મેં જાવેં, સાક પાન મેવા સબ લ્યાવેં ।

ઘડી ચાર ખેલ તિત કરેં, દિન પોહોર ચઢતે આવેં ઘરેં ॥ ૧૦૧ ॥

કેટલીક સખીઓ વનમાં જાય છે અને ત્યાંથી શાક, પાન, મેવો વગેરે લઈ આવે છે. તેઓ વનમાં ચાર ઘડી સુધી લીલાઓ કરી એક પ્રહર દિન વ્યતીત થયા બાદ રંગમહેલમાં પાછી આવે છે.

એ સબ ઈછાસોં મંગાવેં, પર સખિયોં કો સેવા ભાવે ।

સૈયાં સેવા કરન બેલ લ્યાવેં, લેવેં એક દૂજા પેં છિનાવેં ॥ ૧૦૨ ॥

ધામધણીની ઈચ્છા માત્રથી બધી વસ્તુઓ આપમેળે આવી જાય છે. પરંતુ સખીઓને ધણીજીની સેવા કરવાની ઈચ્છા થાય છે. આ રીતે સખીઓ સેવા કરવા માટે સામગ્રીઓ લાવે છે સાથોસાથ એકબીજી પાસેથી છીનવી લઈને આગળ ચાલે છે.

નિકસતે દાંહિની તરફ જો ઠૌર, સૈયાં આએ બૈઠેં ચઢતે દિન પોહોર ।

મિલાવા હોત દિવાલોં કે આગે, સૈયાં પાન બીડી વાલને લાગે ॥ ૧૦૩ ॥

મધ્યના મંદિરમાંથી નીકળવાના સમયે જમણી તરફના (નીલ) મંદિરમાં દિવસનો એક પ્રહર વીત્યા પછી સખીઓ આવીને બેસી જાય છે. તેઓ મંદિરની દીવાલને અડીને બેસે છે અને પાનનાં બીડાં તૈયાર કરે છે.

મસાલા સમાર સમાર કે લેવેં, સખી એક દૂજા કો દેવેં ।

ડેઠ પોહોર ચઢતે દિન, બીડી વાલી સૈયાં સબન ॥ ૧૦૪ ॥

તેઓ મસાલાને તૈયાર કરી, પાન તૈયાર કરવા માટે એક બીજીને આપે છે. આ રીતે દોઢ પ્રહર

દિન વ્યતીત થયે બધી સખીઓ પાનનાં બીડાં બનાવી લે છે.

બીડિયોં કી છાબ લેકર, ધરી પલંગ તલેં ચૌકી પર ।

શ્રીરાજ બૈઠેં બાતાં કરેં, શ્રીશ્યામાજી ચિત ધરેં ॥ ૧૦૫ ॥

પાનનાં બીડાંથી ભરેલી છાબડી લઈ સખીઓ પલંગ નીચે પડેલા બાજઠ ઉપર રાખી દે છે. તે સમયે શ્રીરાજજી બેઠાબેઠા મધુર વાતો કરે છે તથા શ્રીશ્યામાજી એ વાતોને હૃદયંગમ કરે છે.

સૈયાં પરસપર કરેં હાંસ, લેવેં ધનીજી કો વિવિધ વિલાસ ।

ઘડી દો એક તાપર ભઈ, લાડબાઈ આએ ચોં કહી ॥ ૧૦૬ ॥

સખીઓ પરસ્પર હાસ્ય-વિનોદ કરતી ધામધણીની સાથે વિલાસનો આનંદ પામે છે. આ રીતે બે ઘડી વ્યતીત થયા પછી લાડબાઈ આવીને નિવેદન કરે છે.

શ્રીધનીજી કી આગ્યા પાંઝિં, તો યા સમેં રસોઈ લે આંઝિં ।

શ્રીધનીજીએ આગ્યા કરી, સૈયાં ચૌકી આન આગે ધરી ॥ ૧૦૭ ॥

‘હે ધણી ! આપની આજ્ઞા હોય તો હું આ સમયે રસોઈ લઈ આવું.’ જ્યારે ધામધણી આજ્ઞા કરે છે ત્યારે સખીઓ બાજઠ લઈને શ્રીરાજજીની આગળ રાખે છે.

સૈયાં દોએ ચાકલે લ્યાઈ, સો તો દોનોં દિએ બિછાઈ ।

શ્રીરાજ ઉતારે બસ્તર, પેહેની પિછૌરી કમર પર ॥ ૧૦૮ ॥

સખીઓ બેસવા માટે બે આસન પણ લઈને આવી અને બંને ત્યાં પાથર્યાં. શ્રીરાજજીએ પોતાનાં વસ્ત્રો ઉતાર્યાં અને કમર ઉપર પછેડી ધારણ કરી.

શ્રીરાજ ચાકલે આએ, શ્રીશ્યામાજી સંગ સોહાએ ।

શ્રીરાજ પખાલે હાથ, શ્રીશ્યામાજી ભી સાથ ॥ ૧૦૯ ॥

આ રીતે શ્રીરાજજી આસન ઉપર બિરાજમાન થયા. શ્રીશ્યામાજી પણ તેઓની સાથે જ સુશોભિત થયાં. શ્રીરાજજીએ હાથ ધોયા, શ્રીશ્યામાજીએ પણ તેમની સાથે જ પોતાના હાથ ધોયા.

સૈયાં દૌડ દૌડ કે જાવેં, આરોગને કી બસ્તાં લ્યાવેં ।

મેવા અંન ને સાક મિઠાઈ, કે વિધ સામગ્રી લે આઈ ॥ ૧૧૦ ॥

આ સમયે સખીઓ દોડતી જઈ ભોજનની સામગ્રી લઈ આવે છે. તેઓ મેવા, મિષ્ટાન્ન, શાક તથા વિવિધ સામગ્રી લઈ આવે છે.

એક લે ચલી સાક કટોરી, તાપેં છીન લે ચલી દૂસરી ।

તિનથેં ઝોંટ લે ચલી તીસરી, ચૌથી વાપેં ભી લે દૌરી ॥ ૧૧૧ ॥

જ્યારે એક સખી શાકની કટોરી લઈ ચાલે છે તો બીજી તેની પાસેથી તે છીનવી આગળ વધે છે. ત્રીજી સખી એની પાસેથી છીનવી લઈ આગળ નીકળે છે તો ચૌથી સખી પણ તે કટોરીને છીનવી દોડી જાય છે.

જો કદી છીન લેત હેં જિનપેં, પર રોસ ન કાહૂં કિનપેં ।

ઈતથેં જો ફિર કર ગૈયાં, તિન ઔર કટોરી જાએ લૈયાં ॥ ૧૧૨ ॥

આ રીતે જે સખી જેની પાસેથી સામગ્રી છીનવી લે છે તે સમયે કોઈ પણ સખીને ગુસ્સો આવતો નથી. આ તરફથી જે સખીઓ પાછી ફરે છે તેઓ બીજી કટોરી લઈને આવે છે.

યોં એક એક પેં લેવેં, હેત એક દૂજી કો દેવેં ।

સબ મંદિર કરેં ઝનકાર, સ્વર ઉઠત મધુર મનુહાર ॥ ૧૧૩ ॥

આ રીતે સખીઓ એકની પાસેથી કટોરી છીનવી બીજીને ખૂબ પ્રેમથી આપે છે. ચાલતી વખતે તેમનાં ચરણોનાં આભૂષણો મધુર રણકાર કરે છે. જાણે શ્રીરાજજીનું અભિવાદન કરી રહ્યાં ન હોય !

સૈયાં દૌડત હેં સામ સામી, સબદ રહ્યો સબોં ઠૌર જામી ।

કૈ સ્વર ઉઠત ભૂખન, પડછંદે પરેં સ્વર તિન ॥ ૧૧૪ ॥

આ રીતે સખીઓ દોડીને સામસામે આવે છે તે સમયનો ધ્વનિ સર્વત્ર વ્યાપી જાય છે. તેમનાં ચરણોનાં આભૂષણોના ઝણકાર દીવાલથી પ્રતિધ્વનિત થઈ ગૂંજી ઊઠે છે.

કૈ વિધ ઉઠત મીઠી બાની, મુખ બરની ન જાએ બખાની ।

ઈન સમેં કી જો અવાજ, સોભા ધામમેં રહી વિરાજ ॥ ૧૧૫ ॥

એવા વાતાવરણમાં અનેક પ્રકારની મધુર વાણી સંભળાય છે, જેની પ્રશંસા આ મુખથી થઈ શકે નહીં. આ સમયે જે સ્વર નીકળે છે તેની શોભા સમગ્ર ધામમાં વ્યાપી જાય છે.

દૂધ દધી લ્યાઈ લાડબાઈ, સો તો લિએ મન કે ભાઈ ।

સબ ખેલેં હાંસી કરેં, આએ આએ ધનીજી કે આગે ધરેં ॥ ૧૧૬ ॥

લાડબાઈ દૂધ અને દહીં લઈ આવે છે. શ્રીરાજશ્યામાજી એને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગ્રહણ કરે છે. બધી સખીઓ પ્રેમ મગ્ન થઈ રામત તથા હાસ્ય-વિનોદ કરતી ભોજનની સામગ્રી લઈ આવીને ધણીજીના સન્મુખ રાખે છે.

યા સમેં દૌડત ભૂખન બાજે, પડછંદે ભોમ સબ ગાજે ।

ઝારી લેકે ચલૂ કરાઈ, મુખ હાથ રૂમાલ પોંછાઈ ॥ ૧૧૭ ॥

આ સમયે તેઓના દોડવાથી આભૂષણોના સ્વર પ્રતિધ્વનિત થવાથી સમગ્ર ભોમ ગૂંજી ઊઠે છે. સખીઓ જલપાત્ર લઈને ધણીજીને આયમન કરાવે છે. તથા રૂમાલથી હાથ મુખ લૂછી દે છે.

શ્રી સ્યામાજી ચલૂ કરી, દોએ બીડી દો મુખમેં ધરી ।

શ્રી રાજ ઉઠ બૈઠે સિંઘાસન, સંગ સ્યામાજી ઉઠે તતખિન ॥ ૧૧૮ ॥

શ્રીશ્યામાજી પણ આયમન કરે છે. શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજી પોતાના મુખમાં પાનનું બીડું ધારણ કરે છે. તે પછી આસનથી ઊઠી સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થાય છે.

દોઢી આસન જોડે આએ, સૈયાં ચૌકી ચાકલે ઉઠાએ ।

સૈયાં તલે આરોગને ગૈયાં, આરોગ આએ પાન બીડી લૈયાં ॥ ૧૧૯ ॥

શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયા પછી સખીઓ બાજઠ અને આસન ઉપાડી યથાસ્થાને મૂકી દે છે. ત્યાર બાદ તેઓ નીચે (પ્રથમ ભોમમાં) જઈ ભોજન કરે છે અને ભોજન બાદ પાનનું બીડું પણ લે છે.

સેજયા આએ શ્રી જુગલ કિસોર, તબ દિન હુઆ દો પોહોર ।

સૈયાં બૈઠી જુદે જુદે ટોલેં, કરેં રેહેસ બાતેં દિલ ખોલેં ॥ ૧૨૦ ॥

ભોજન લીધા પછી શ્રીરાજશ્યામાજી પલંગ પર બિરાજમાન થાય ત્યારે મધ્યાહ્નનો સમય થઈ જાય છે. તે સમયે બધી સખીઓ અલગ-અલગ સમૂહમાં બેસી દિલ ખોલી પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક વાર્તાલાપ કરે છે.

તિત કે વિધ રસ ઉપજાવેં, કે વિલાસ મંગલ મિલ ગાવેં ।

કે હંસ હંસ તાલી દેવેં, યોં કે વિધ આનંદ લેવેં ॥ ૧૨૧ ॥

ત્યાં સખીઓ વિવિધ પ્રકારના આનંદ રસ ઉત્પન્ન કરે છે તથા મંગલ ગીતો ગાતી પ્રેમ વિલાસ કરે છે. કેટલીક સખીઓ તાળી પાડે છે.

કે બૈઠત છજોં જાએ, બૈઠેં અંગસોં અંગ મિલાએ ।

મુખ બાનીસોં હેત ઉપજાવેં, એક દૂજકો પ્રેમ બઢાવેં ॥ ૧૨૨ ॥

કેટલીક સખીઓ છજા પર જઈ બેસી જાય છે તો કેટલીક એકબીજાની સોડમાં બેસી જાય છે. બધી પોતાની સુમધુરવાણીથી પ્રેમ પ્રગટ કરે છે અને એકબીજામાં પ્રેમનો વિસ્તાર કરે છે.

રસ અનેક બાતન લેવેં સુખ, સો મૈં કહ્યો ન જાએ યા મુખ ।

સરૂપ સોભા જો સુંદરતા, બસ્તર ભૂખન તેજ જોત ધરતા ॥ ૧૨૩ ॥

આ રીતે બધી સખીઓ અનેક પ્રકારે સુખ પામે છે, જેનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં. બધી સખીઓનું સૌન્દર્ય તથા એમના રૂપની શોભા અનેરી છે. એમનાં વસ્ત્રાભૂષણ પણ તેજોમય પ્રકાશથી ઓપે છે.

કે બૈઠત મિલાવેં આએ, બૈઠેં અંગસોં અંગ લગાએ ।

સુખ એક દૂજકો ઉપજાવેં, મુખ બાનીસોં પ્રીત બઢાવેં ॥ ૧૨૪ ॥

કેટલીક સખીઓ પરસ્પર મળી એકબીજાની સોડમાં લપાઈ જાય છે અને એક બીજાને સુખ પ્રદાન કરતી પોતાની મધુરવાણીથી પ્રેમની અભિવૃદ્ધિ કરે છે.

હાંસ વિનોદ એસા કરેં, સુખ પ્રેમ અધિક અંગ ધરેં ।

યોં સુખ મિનોં મિને લેવેં, સખી એક દૂજકો દેવેં ॥ ૧૨૫ ॥

બધી સખીઓ હાસ્ય વિનોદ કરે છે જેનાથી તેમના અંગે અંગમાં સુખ અને પ્રેમની અભિવૃદ્ધિ

થાય છે. આ રીતે બધી સખીઓ પરસ્પર સુખ લે છે અને એકબીજાને સુખ આપે પણ છે.

કે બેઠત જાએ હિડોલેં, અનેક કરત કલોલેં ।

કે બેઠત જાએ પલંગે, બાતાં કરત મિનોં મિને રંગે ॥ ૧૨૬ ॥

કેટલીક સખીઓ ઝૂલાઓમાં બેસી અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરે છે. કેટલીક પોતાના પલંગ પર જઈ બેસે છે અને પરસ્પર રંગભર્યો વાર્તાલાપ કરે છે.

યોં અનેક વિધેં સુખ નિત, પિયાજીકો સદા ઉપજત ।

સબ સૈયાં પોહોર પીછલ, ટોલેં તીસરી ભોમ આવેં ચલ ॥ ૧૨૭ ॥

આ રીતે અહીં હંમેશાં અનેક પ્રકારની લીલાઓ થાય છે, જેથી ધામધણી પણ આનંદનો અનુભવ કરે છે. બધી સખીઓ ચોથા પોરમાં પોતાના સમૂહની સાથે ત્રીજી ભોમમાં આવી જાય છે.

મંદિર આઈયાં સૈયાં જબ, ખુલે દ્વાર દરસન પાએ સબ ।

તબ આએ સબે સુખપાલ, સ્યામાજી ભેઠે સંગ લાલ ॥ ૧૨૮ ॥

બધી સખીઓ જ્યારે ત્રીજી ભોમમાં આવી જાય છે ત્યારે ત્યાં દરવાજો ખુલતાં જ તેઓને શ્રીરાજશ્યામાજીનાં દર્શન થાય છે. તે સમયે બધા સુખપાલ (વિમાન) આવી જાય છે. શ્રીશ્યામાજી શ્રીરાજજીની સાથે વિમાનમાં બિરાજમાન થાય છે.

દોએ દોએ સૈયાં સબ સંગ, મિલ ભેઠ કરેં કે રંગ ।

સુખપાલ ચલાવેં મન, જ્યોં ચાહિએ જૈસા જિન ॥ ૧૨૯ ॥

એક-એક વિમાનમાં બે-બે સખીઓ બિરાજમાન થઈ પરસ્પર આનંદમયી વાતો કરે છે અને પોતાની ઈચ્છાનુસાર વિમાન ઉડાડી લઈ જાય છે.

યા જમુનાજી યા તલાવેં, આએ ખેલેં જો મન ભાવેં ।

શ્રીરાજ સ્યામાજીકે ડેરે, સુખપાલ ઉતારે સબ નેરે ॥ ૧૩૦ ॥

યમુનાજી અથવા તાલ (હૌજકૌસર) પર જઈને બધાં પોતપોતાની ઈચ્છાનુસાર કીડા કરે છે. તેઓ પોતાનું વિમાન પણ શ્રીરાજશ્યામાજીની નજીક ઉતારે છે.

જુથ જુદે જુદે બન ખેલેં, ખેલ નએ નએ રંગ રેલેં ।

તબ લગ ખેલેં સાથ સબ, દિન ઘડી દોએ પીછલા જબ ॥ ૧૩૧ ॥

આ રીતે સખીઓ પોતપોતાના સમૂહની સાથે વનમાં નવી નવી રંગભર રામતો કરે છે. બધી સખીઓ દિવસના ચોથા પહોરમાં બે ઘડી બાકી રહે ત્યાં સુધી ત્યાં રમે છે.

સૈયાં મિલકર પીઉ પાસે આવેં, ઝીલને કી બાત ચલાવેં ।

શ્રીરાજશ્યામાજી ઉઠ કર, ઉતારે હેં બસ્તર ॥ ૧૩૨ ॥

ત્યારબાદ બધાં મળી પ્રિયતમ ધણી પાસે આવે છે અને જલકીડા કરવાની ઉત્કંઠા રજૂ કરે છે. શ્રીરાજશ્યામાજી ઊભાં થઈને વસ્ત્રો ઉતારવા લાગે છે.

પેહેને બસ્તર જો ઝીલન, રાજસ્યામાજી સૈયાં સબન ।

ઈત એક ઘડીલોં ઝીલેં, જલ કીડા કે રંગ ખેલેં ॥ ૧૩૩ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બધી સખીઓએ સ્નાન માટેનાં યોગ્ય વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા અહીં બધાએ એક ઘડી સુધી અનેક પ્રકારની જલકીડાઓ કરી.

બાકી દિન રહ્યો ઘડી એક, તામેં સિનગાર કિએ વિવેક ।

હુઓ સંઝાકો અવસર, રાજસ્યામાજી બૈઠેં સિનગાર કર ॥ ૧૩૪ ॥

એક ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો ત્યારે બધાંએ વિવેકપૂર્વક શણગાર કર્યો. હવે સંધ્યાનો સમય થયો છે, આ અવસરે શ્રીરાજશ્યામાજી શણગાર સજી બિરાજમાન થાય છે.

મિનોં મિને સિનગાર કરાવેં, એક દૂજીકે આગે ધાવેં ।

ઉછરંગતિયાં આવેં આગેં, રાજસ્યામાજી કે પાંઉ લાગેં ॥ ૧૩૫ ॥

સખીઓ પણ પરસ્પર શણગાર કરી એકબીજીની આગળ દોડવા લાગે છે અને ઉમંગથી ઉછળતી આવીને શ્રીરાજશ્યામાજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરવા લાગે છે.

પાંઉ લાગકે પીછિયાં ફિરેં, ખેલચિત યાહ્યા ત્યોં કરેં ।

કે રંગ ફૂલે ફૂલ બાસ, લેત નએ નએ બનકો વિલાસ ॥ ૧૩૬ ॥

સખીઓ શ્રીરાજશ્યામાજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરી પાછી ફરી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કીડાઓ કરે છે. વિવિધ રંગનાં ખીલેલાં ફૂલોની સુગંધથી વનનું સમગ્ર વાતાવરણ સુવાસિત થાય છે. આ સમયે વનમાં બધી સખીઓ આનંદપૂર્વક વિલાસ કરે છે.

સસી બન યાહી જોત તેજ, સબ તત્વ તેજ રેજારેજ ।

કરેં ખેલ અતિ ઉછરંગ, તામેં કબૂં કબૂં પિયાજીકે સંગ ॥ ૧૩૭ ॥

રાત્રિના સમયે ચન્દ્રમાનો શીતલ પ્રકાશ સમગ્ર વનમાં પડવાથી ભૂમિના કણે-કણ પ્રકાશિત થઈ ઊઠે છે. બધી સખીઓ એમાં ઉમંગપૂર્વક રમે છે. શ્રીરાજજી પણ ક્યારેક-ક્યારેક તેમની સાથે કીડા કરે છે.

ઈત કે વિધ મેવા આરોગેં, બનહીં કો લેવેં વિભોગેં ।

ઈત નિત વિલાસ વિસાલ, પીછે આએ બૈઠે સુખપાલ ॥ ૧૩૮ ॥

અહીં આગળ બધાં અનેક પ્રકારના મેવા અને વનફળોનો રસાસ્વાદ માણે છે. આ રીતે અહીં હંમેશાં પ્રેમ વિલાસ થતા રહે છે. ત્યારબાદ બધી સખીઓ પુનઃ વિમાનમાં આવીને બેસી જાય છે.

ઈત હુઈ પોહોર એક રાત, સુખપાલ ચલાવેં ચિત યાહત ।

ઘરોં આએ સુખપાલ સારે, રાજસ્યામાજી પાંચમી ભોમ પધારે ॥ ૧૩૯ ॥

આ રીતે રાત્રિનો એક પહોર વીતી જાય છે. સખીઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે વિમાન ચલાવે

છે. બધાં પોતપોતાના વિમાનમાં બેસી સમૂહની સાથે રંગમહોલમાં પાછી આવી જાય છે. પછી શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજી પાંચમી ભોમમાં પધારે છે.

પંદ્રહ દિન ખેલેં બન, પંદ્રહ દિન સુખ ભવન ।

અબ કહૂં ભવન કો સુખ, જો શ્રીધનીજી કહ્યો આપ મુખ ॥ ૧૪૦ ॥

સખીઓ શુકલપક્ષમાં પંદર દિવસ સુધી વનમાં કીડાઓ કરે છે. તથા કૃષ્ણ પક્ષમાં પંદર દિવસ સુધી રંગમહોલમાં જ વિહાર કરે છે. હવે હું રંગ ભવનનાં એવાં સુખોનું વર્ણન કરું છું, જેને સ્વયં સદ્ગુરુ ધણીએ પોતાના મુખારવિંદથી પ્રગટ કર્યું છે.

બનથેં આએ સિનગાર કર, સંઝા તલે ભોમ મંદર ।

આરોગ ચઢે ભોમ ચૌથી, ખેલેં નવરંગબાઈકી જુથી ॥ ૧૪૧ ॥

બધી સખીઓ સંધ્યાના સમયે વનમાંથી શણગાર કરી પ્રથમ ભોમમાં પાછી ફરે છે. અહીં રસોઈની હવેલીમાં ભોજનલીલા કરી ચોથી ભોમમાં પહોંચે છે. જ્યાં નવરંગબાઈનો સમૂહ નૃત્યલીલા કરે છે.

નિરત કરેં નવરંગબાઈ, પાસે કે વિધ બાજે બજાઈ ।

નિરત કરેં ઔર ગાવેં, પાસે સખિયાં સ્વર પુરાવેં ॥ ૧૪૨ ॥

નવરંગબાઈ નૃત્ય કરે છે. એની નિકટ વિવિધ પ્રકારનાં વાજિંત્રોના સ્વર ગુંજવા લાગે છે. તે નૃત્ય કરતી કરતી ગાય છે બધી સખીઓ પાસે બેસી એમાં સ્વર પૂરાવે છે.

કર ભૂખન બાજે ચરન, તાકી પડતાલ પરે સબ ધરન ।

પાંઉં એસી કલા કોઈ સાજે, સબમેં એક ઘૂંઘરી બાજે ॥ ૧૪૩ ॥

તે સમયે હાથ અને પગમાં પહેરેલાં આભૂષણોના મધુર સ્વર ગૂંજે છે. એનો પડઘો ભૂમિ પર પડે છે. નૃત્ય કરતી વખતે તે પોતાનાં ચરણોથી એવી કરામત કરે છે કે જેથી બધાં આભૂષણોમાં માત્ર એક ઘૂંઘરું જ વાગે છે.

જબ દોએ રે દોએ બોલાવેં, તબ તૈસેહી પાંઉં ચલાવેં ।

તીન કહેં તો બાજે તીન, ચાર બાજે કલા સબ લીન ॥ ૧૪૪ ॥

સખીઓ જ્યારે ઈચ્છે કે બે-બે ઘૂંઘરું જ વાગવા જોઈએ ત્યારે એને અનુરૂપ જ એમના પગ ઊપડે છે. એજ રીતે જ્યારે ત્રણ ઘૂંઘરુ માટે ઈચ્છા થાય ત્યારે ત્રણ અને ચારની ઈચ્છા થાય ત્યારે ચાર ઘૂંઘરું એકી સાથે રણકી ઊઠે છે. આ રીતે બધાં નૃત્યકળામાં ભારે પ્રવીણ છે.

જો બોલાવેં ઝાંઝરી એક, જાનોં એહી ખેલ વિસેક ।

જિનકો રે બોલાવત જૈસે, સો તો બોલત ભૂખન તૈસે ॥ ૧૪૫ ॥

જ્યારે એક જ ઝાંઝરીના આભૂષણનો ધ્વનિ નીકળે છે ત્યારે કલા કસબને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે. આ રીતે સખીઓ જે આભૂષણોથી જેવો ધ્વનિ કાઢવા ઈચ્છે, તે પ્રમાણેના ધ્વનિ પ્રગટાવે છે.

જબ બોલાવેં સરવો અંગે, ભૂખન બોલેં સબેં એક સંગે ।

જબ જુદે જુદે સ્વર બોલાવેં, છબિ જુદી સબોંકી સોહાવેં ॥ ૧૪૬ ॥

જ્યારે તેઓ ઈચ્છે કે પોતાના અંગ-પ્રત્યંગનાં બધાં આભૂષણો એક સાથે વાગવાં જોઈએ ત્યારે બધાં આભૂષણ એકી સાથે ધ્વનિ કરે છે. જ્યારે તેઓ બધાનો સ્વર અલગ-અલગ કાઢવા ઈચ્છે ત્યારે તે પ્રમાણે કરે છે અને આ સમગ્ર ધ્વનિ સ્વયં મનભાવન લાગે છે.

ભૂખન કરત જુદે જુદે ગાન, મુખ બાજે કરેં એક તાન ।

ક્યોં કર કહૂં એ નિરત, સોઈ જાને જો હિરદે ધરત ॥ ૧૪૭ ॥

આ રીતે બધાં ભૂષણો જુદાં-જુદાં સ્વરોમાં વાગે છે. મોંથી વગાડવાના વાજિંત્રમાંથી પણ એક તાન નીકળે છે. આ નૃત્યની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એને તો એજ જાણી શકે છે જેણે આ લીલાને હૃદયમાં ધારણ કરી છે.

અનેક સ્વરોં બાજે બાજેં, પડછંદે ભોમ સબ ગાજેં ।

સુંદરિયાં સોભા સાજેં, સો તો ધનીજીકે આગે બિરાજેં ॥ ૧૪૮ ॥

જ્યારે અનેક સ્વરોમાં વાજિંત્રો વાગે છે ત્યારે એનો પ્રતિધ્વનિ સમગ્ર ભોમમાં ગુંજી ઊઠે છે. આ સમયે બધી સખીઓ સુસજ્જ થઈને પ્રિયતમ ધણી પાસે આવીને બેસી જાય છે.

નિરત ભૂખન બાજે ગાન, દેખો ઠૌર સૈયાં સબ સમાન ।

ઈન લીલા મેં આયો ચિત, છોડ્યો જાએ ન કાહૂં કિત ॥ ૧૪૯ ॥

આ સમયે નૃત્ય, આભૂષણોનું ગુંજન અને સખીઓનું ગાયન એકરૂપ થઈને આહ્લાદક થાય છે. આ લીલાને જેઓ હૃદયથી ધારણ કરે છે તેઓ ક્યારેય પોતાની દૃષ્ટિને એનાથી દૂર કરી શકતાં નથી.

છુટકાયો ભી ના છૂટે, તો આતમ દ્રસ્ટ કેસે ટૂટે ।

ઈત બોહોત લીલા કહૂં કેતી, સોઈ ભને લગી જાએ જેતી ॥ ૧૫૦ ॥

ખરેખર આ લીલા પરથી દૃષ્ટિ હટાવવા ઈચ્છીએ તો પણ તે હટાવી શકીએ નહીં. કેમકે આવી સ્થિતિમાં આત્મ-દૃષ્ટિ કેવી રીતે દૂર થઈ શકે ? અહીં એવી અનેક લીલાઓ થાય છે, એનું કેટલું વર્ણન કરવામાં આવે ? જે સખીઓ જે લીલામાં પરોવાયેલી હોય છે તેઓ જ તે લીલાઓને સારી રીતે જાણે છે.

થંભ દિવાલોં નંગોં તેજ જોત, જાનોં નિરત સબોં ઠૌર હોત ।

પિયા પીછલ મંદિર સેત દિવાલ, તામેં કે રંગ નંગ વિસાલ ॥ ૧૫૧ ॥

નૃત્યની આ હવેલીમાં જેટલા સ્થંભ અને દીવાલો છે તેમાં જડવામાં આવેલા રત્નોની આભામાં એવું પ્રતીત થાય છે કે સર્વત્ર નૃત્ય થઈ રહ્યું છે. ધામધણીના સિંહાસનના પાછલા ભાગે આવેલી શ્વેત દીવાલ પર ખાસ કરીને અનેકવિધ રંગો ઝલકે છે.

દાંડિને હાથ મંદિર રંગ લાખી, કે કટાવ દિવાલ દિલ સાખી ।

બાંઈ તરફ પીલી જો દિવાલ, માહેં સ્યામ સેત રંગ લાલ ॥ ૧૫૨ ॥

સિંહાસનની જમણી તરફના મંદિરની દીવાલ કથાઈ રંગની છે. એમાં અનેક પ્રકારની કોતરણી અને ચિત્રકારી (નકશી) કરેલી છે. એજ રીતે ડાબી તરફની પીળી દીવાલ ઉપર ક્યાંક શ્વેત, ક્યાંક શ્યામ અને ક્યાંક લાલ રંગનું સમાયોજન જોવા મળે છે.

સામે નીલા મંદિર ઝલકત, સામ સામી કિરના લરત ।

રહ્યા નૂર નજરોં બરસ, જુબાં ક્યા કહે ધનીકો રંગ રસ ॥ ૧૫૩ ॥

સામેના મંદિરની દીવાલ લીલા રંગની છે. એક-બીજાની સામે આવેલાં આ મંદિરોમાંથી નીકળતાં કિરણો પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે. પ્રિયતમ ધણીની દૃષ્ટિમાંથી અમી પ્રકાશની વર્ષા થાય છે. આ જીભ દ્વારા ધણીના પ્રેમ રસનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

પોહોર રૈની લગે જો બેલાવેં, પીછે મુખ આગ્યા કરકે બોલાવેં ।

ઈતહીં થેં આગ્યા કરી, પાંઉં લાગ સેજ્યા દિલ ધરી ॥ ૧૫૪ ॥

આ રીતે રાત્રિના એક પહોર (ત્રણ કલાક) સુધી ત્યાં નૃત્ય લીલા થાય છે. ત્યારબાદ શ્રીરાજજી બધાને બોલાવી આજ્ઞા કરે છે. તેથી બધી સખીઓ શ્રીરાજજીની આજ્ઞા માથે ચડાવી હૃદયમાં શયનની ઈચ્છા ધારણ કરી તેઓને પ્રણામ કરે છે.

દઈ આગ્યા સબોં બડ ભાગી, આઈયાં મંદિર ચરનોં લાગી ।

શ્રીરાજશ્યામાજી સેજ્યા પધારે, કોઈ કોઈ વસ્તર ભૂખન બધારે ॥ ૧૫૫ ॥

શ્રી રાજજી બધાને આજ્ઞા આપે છે. ત્યારબાદ સખીઓ પ્રણામ કરી પોતપોતાના મંદિરમાં જાય છે. શ્રીરાજશ્યામાજી વિશ્રામ માટે પલંગ પર જાય છે ત્યારે કેટલીક સખીઓ તેમનાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણ ઉતારવામાં મદદરૂપ થાય છે.

એ મંદિર રંગ પરવાલી, સો મૈં ક્યા કહૂં તાકી લાલી ।

માહેં અનેક રંગોંકી જોત, સો મૈં કહી ન જાએ ઉદોત ॥ ૧૫૬ ॥

આ મંદિર પરવાલી રંગનું છે. હું તેની રતાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એમાં વિવિધ પ્રકારના રંગો ઝલકે છે. હું એના પ્રકાશનું પણ વર્ણન કરી શકતો નથી.

પીછલ બીસક પીઉં પાસે રહિયાં, સો ભી આઈયાં ઘરોં સબ સૈયાં ।

પીઉજી સબોં મંદિરોં પધારે, હોત સેજ્યા નિત વિહારે ॥ ૧૫૭ ॥

શ્રીરાજજીની સેવામાં બેઠેલી વીસ સખીઓ પણ પોતપોતાનાં મંદિરોમાં પાછી ફરે છે. પ્રિયતમ ધણી પણ બધાં મંદિરોમાં પધારે છે. આ રીતે બધી સખીઓ શ્રીરાજજીના સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરી નિત્ય શય્યા વિહાર કરે છે.

અબ ક્યોં રે કહૂં પ્રેમ ઈતકો, સુખ લેવેં ચાહ્યો ચિતકો ।

સુખ લેવેં સારી રાત, તીસરી ભોમ આવેં ઉઠ પ્રાત ॥ ૧૫૮ ॥

હવે હું આ અલૌકિક પ્રેમનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? જેના હૃદયમાં જેવી ઈચ્છા હોય છે તે તેવો જ આનંદ અનુભવે છે. આ રીતે સખીઓ આખી રાત અખંડ સુખનો અનુભવ કરી પ્રાતઃકાળે ઊઠી ત્રીજી ભોમમાં આવી જાય છે.

અબ કહૂં યા સમેં કી બાત, સો તો અતિ બડી વિખ્યાત ।

કોઈ હોસી સનમંધી ઈન ઘર, સો લેસી બચન ચિત ધર ॥ ૧૫૯ ॥

હવે હું આ સમયની શોભાનું વર્ણન કરું છું. એનો મહિમા તો એથી પણ વિશેષ છે. જે આત્માઓ પરમધામના હશે તેઓ જ આ વચનોને હૃદયમાં ધારણ કરી શકશે.

એ બાની તિછન અતિ સાર, સો નિકસેગી વાર કે પાર ।

સનમંધિયોં કી એહી પેહેચાન, વાકે સાલસી સકલ સંધાન ॥ ૧૬૦ ॥

આ વાણી એટલી તીક્ષ્ણ (વિલક્ષણ) અને સારગર્ભિત છે કે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયને વીંધીને તે આરપાર નીકળી જાય છે. પરમધામના આત્માઓની આજ ઓળખાણ છે, આ વાણી એમના પ્રત્યેક અંગ (સાંધેસાંધા)ને વીંધી નાંખે છે.

જાકો લગી સોઈ જાને, મુખ બરની ન જાએ બખાને ।

ખેલ માંગકે આઈયાં જિત, ધની આએકે બેઠે તિત ॥ ૧૬૧ ॥

આ વાણી જેના હૃદયને વીંધી નાંખે છે તેઓ જ એના મહત્ત્વને સમજી શકે છે. એટલા માટે એનું વર્ણન સંભવ નથી. ખેલ જોવાની માંગણી કરી આપણે જ્યાં આવીને બેસી ગયા, શ્રીરાજજી પણ તે મૂલમિલાવામાં આવીને બિરાજમાન થયા.

પાસેં બેઠકે ખેલ દેખાવેં, હાંસી કરને કો આપ ભુલાવેં ।

ભુલિયાં આપ ખસમ વતન, ખેલ દેખાયા ફિરાએ કે મન ॥ ૧૬૨ ॥

ધામધણી પોતાના આત્માઓને પોતાની નજીક બેસાડી આ ખેલ બતાવી રહ્યા છે. આપણી મજાક મશ્કરી કરવા માટે જ તેઓ આપણને ખેલમાં ભુલવી રહ્યા છે. ધામધણીએ એવો ખેલ દેખાડી આપણું મન ભ્રમિત કરી દીધું કે આપણે આપણી જાતને ધામધણીને અને પરમધામને જ ભૂલી ગયા.

અબ કેહેતી હોં સાથ સબન, ઘર જાગોગે ઈન બચન ।

જિત મિલ કર બેઠિયાં તુમ, યાદ કરો આપ ખસમ ॥ ૧૬૩ ॥

હવે હું બધા સુંદરસાથને આહ્વાન કરું છું, મારાં આ વચનોથી જ તમે પરમધામમાં જાગૃત થઈ શકશો, જ્યાં તમો સૌ મળીને બેઠા જ છો. હવે તે પરમધામને, સ્વયંને તથા આપણા પ્રિયતમ ધણીને યાદ કરો.

તલે ભોમ થંભોં કી જુગત, કહી જાએ ન બાનીસોં બિગત ।

ઈત બડા ચૌક જો મધ, તાકી અતિ બડી સોભા સનંધ ॥ ૧૬૪ ॥

રંગભવનની પ્રથમ ભોમ (મૂલમિલાવા)માં ખૂબ યુક્તિપૂર્વક સ્થંભ સુશોભિત છે. આ વાણીથી એનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. અહીં મધ્યમાં એક વિશાળ ચોક છે જેની શોભા જ અદ્વિતીય છે.

આગે પીછે થંભોંકી હાર, દાંઝે બાંઝે દોઊ પાર ।

જોત ચારોં તરફોં જવેર, ઝલકાર છાઈ ચૌફેર ॥ ૧૬૫ ॥

આ મૂલમિલાવાના મધ્યમાં સિંહાસનની આગળ-પાછળ તથા જમણી-ડાબી તરફ સ્થંભોની બે હારો છે. રત્નોના આ સ્તંભોની જ્યોતિ ચારે તરફ ઝગમગે છે.

મંદિર દિવાલોં થંભોં કે જો પાર, સોભા કરત અતિ ઝલકાર ।

જોત ઊપર કી જો આવે, તલે કી ભી સામી ઠેહેરાવે ॥ ૧૬૬ ॥

મંદિરો, દીવાલો તથા સ્થંભોના મધ્યમાં આવેલા સિંહાસનની શોભા ચારે તરફ ઝગમગાટ કરી રહી છે. અહીં ઉપર ચંદરવા તથા નીચે ગાલીયાનો પ્રકાશ સામસામે ટકરાય છે.

ઈત અનેક વિધોં કે જો નંગ, તાકી કિરના ઉઠેં કે રંગ ।

આવત સામ સામી અભંગ, સો મેં ક્યોં કહૂં નૂર તરંગ ॥ ૧૬૭ ॥

અહીં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો જડેલાં છે એમાંથી ભાત-ભાતના રંગોનાં કિરણો નીકળે છે અને આ કિરણો એકબીજાની સામે આવી પરસ્પર ટકરાય છે. હું એના તેજોમય તરંગોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

ઈત યાહી ચૌક કે બીચ, બિછાયા હૈ દુલીચ ।

દુલીચા ભી વાહી રસમ, તાકી અતિ જોત નરમ પસમ ॥ ૧૬૮ ॥

મૂલમિલાવાની આ હવેલીના મધ્યના ચોકમાં એક ગાલીચો બિછાવેલો છે. આ ગાલીચો (દુલીચ) પરમધામની દિવ્યતા પ્રમાણે અત્યંત મુલાયમ તથા પ્રકાશમાન છે.

યાકી હંસત બેલ ફૂલ રંગ, સો ભી કરત જવેરોં સોં જંગ ।

કિરના હોત ન પીછી અભંગ, એ ભી સોભિત જવેરોં કે સંગ ॥ ૧૬૯ ॥

આ સમયે સુશોભિત વેલીઓ પર ખીલેલાં પુષ્પો હસતાં હોય એવાં દેખાય છે. એમનો પ્રકાશ પણ રત્નો સાથે સ્પર્ધા કરતો હોય એવો લાગે છે. એમાંથી નીકળતો પ્રકાશ નિશ્ચય પાછો હટતો નથી. એની શોભા પણ રત્નોનાં કિરણો સમાન છે.

ઈત ધરયા જો સિંઘાસન, રાજસ્યામાજીકે દોઊ આસન ।

તાકો રંગ સોભિત કંચન, જડે માનિક મોતી રતન ॥ ૧૭૦ ॥

અહીં આવેલા સિંહાસનમાં શ્રીરાજજીનાં બે આસનો વિદ્યમાન છે. કંચન રંગનું આ સિંહાસન મોતી તથા માણેક જેવાં રત્નોથી જડેલું છે.

પીછલે ત્રીન થંભ જો ખડે, તા બીચ કે નકસોં નંગ જડે ।

તકિયોં કે બીચ દોઊ સિરે, તાકે ફૂલન પર નંગ હરે ॥ ૧૭૧ ॥

સિંહાસનના પાછલા ભાગના ત્રણ સ્થંભોમાં પણ ચિત્રકારી સાથે અનેક પ્રકારનાં રત્નો જડેલાં છે. તકિયાની બન્ને કિનારીએ ફૂલ શોભાયમાન છે અને તેમાં લીલા રંગનાં રત્નો લાગેલાં છે.

ઉતરતી કાંગરી જો હાર, બની આસમાની નંગ તરફ ચાર ।

કે બેલ ફૂલ જડે માંહીં, તાકી ઉઠત અનેક રંગ ઝાંઈ ॥ ૧૭૨ ॥

આ તકિયાની ઉતરતી-ચઢતી કિનાર પર ચારે બાજુ નીલા રંગનાં રત્નો છે. એની સાથે અનેક પ્રકારની વેલ તથા ફૂલ પણ સુશોભિત છે, જેમાંથી વિવિધ રંગોનાં કિરણો નીકળી રહ્યાં છે.

કે રંગ નંગ કહું કેતે, હર એક તરંગ કે દેતે ।

બાંઈ બગલોં તકિએ દોએ, બેલાં બારીક બરનન કેસે હોએ ॥ ૧૭૩ ॥

એવા અનેક રંગોનાં રત્નો છે. તેમાંના પ્રત્યેક રત્નમાંથી કિરણોના તરંગો નીકળે છે. ડાબી-જમણી બંને બાજુ બે તકિયા વિદ્યમાન છે. એના ઉપર શોભાયમાન બારીક વેલનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

જો જનમ સારે લોં કહિએ, તો એક નકસ કો પાર ન પૈએ ।

પચરંગી પાટી મીહીં ભરી, કે વિધ ખાજલી માહેં કરી ॥ ૧૭૪ ॥

જીવનભર વર્ણન કરવાથી પણ એના સુશોભન (નકશી)નો પાર પામી શકાય નહીં. એમાં પાંચ રંગોની પાટી ભરેલી છે અને તેમાં સૂક્ષ્મ પ્રકારની ચિત્રકારી કરી છે. આ રીતે વિવિધ પ્રકારે એનું નિર્માણ થયું છે.

કે ચાકલે ચિત્રકારી, તા પર બેઠે શ્રીજુગલબિહારી ।

દોઊ સરૂપ ચિત મેં લીજે, ફેર ફેર આતમ કો દીજે ॥ ૧૭૫ ॥

આસનો (ચાકલા) માં પણ વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી છે, એના પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે. આ બેઉ યુગલસ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરી આત્મા વારંવાર અખંડ સુખનો અનુભવ કરે છે.

આતમસોં ન્યારે ન કીજે, આતમ બિન કાહું ન કહીજે ।

ફેર ફેર કીજે દરસન, આતમસે ન્યારે ન કીજે અધખિન ॥ ૧૭૬ ॥

આ યુગલ સ્વરૂપને ક્ષણમાત્ર માટે પણ પોતાના આત્માથી દૂર થવા દો નહીં. એમના અંગે પોતાના આત્મા સિવાય અન્ય કોઈને કંઈ કહો પણ નહીં. વારંવાર એનાં દર્શન કરી એમને અર્ધી ક્ષણ માટે પણ આત્માથી દૂર થવા ન દો.

પેહેલેં અંગુરી નખ ચરન, મસ્તકલોં કીજે બરનન ।

સબ અંગ વસ્તર ભૂષન, સોભા જાને આતમ કી લગન ॥ ૧૭૭ ॥

સર્વપ્રથમ એમનાં ચરણોની આંગળીઓથી મસ્તક સુધીની શોભાનું વર્ણન કરીએ છીએ. બધાં

અંગો ઉપર વસ્ત્રો તથા આભૂષણ સોહે છે. એની શોભા આત્મિક ભાવથી જ અનુભવી શકાય છે.

યો સરૂપ દોઢી ચિત મેં લીજે, અંગ વાર ડાર સબ દીજે ।

ગલિત ગાત સબ ભીજે, જીવ ભાંન ભૂંન ટૂક કીજે ॥ ૧૭૮ ॥

આ રીતે આ યુગલ સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરી એના પર સ્વયં સમર્પિત થઈ જઈએ. પ્રેમમાં મગ્ન થઈ હૃદયને પીગળાવી આપણા પ્રાણોને પણ સમર્પિત કરી દઈએ.

રંગ કરો વિનોદ હાંસ, સાંચા સુખ લ્યો પ્રેમ વિલાસ ।

ઘરોં સુખ સદા ખસમ, લેત મેરી પરઆતમ ॥ ૧૭૯ ॥

પ્રેમમગ્ન થઈને પોતાના પ્રિયતમ સાથે હાસ્ય-વિનોદ કરીએ તથા પ્રેમ વિહારનું સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરી લઈએ. આ રીતે મારો પર-આત્મા પરમધામમાં હંમેશાં ધામધણીના નિત્ય સુખનો આનંદ માણે છે.

પર ઈત સુખ પાયો જો આતમ, સો તો કબહૂં ન કાહૂં જનમ ।

ઈત બૈઠે ધની સાથ મિલ, હાંસી કરનેકો દેખાયા ખેલ ॥ ૧૮૦ ॥

આ સમયે મારા આત્માએ જે સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે એણે ક્યારેય પણ પ્રાપ્ત કર્યું ન હતું. અહીં (મૂળ મેળાવામાં) ધામધણી બધા બ્રહ્માત્માઓની સાથે બેઠા છે. એમણે આપણી મશ્કરી કરવા માટે જ આ ખેલ દેખાડ્યો છે.

આગે બારે સહસ્ર બૈઠિયાં હિલ મિલ, જાનોં એકે અંગ હુઆ ભિલ ।

યાકે ક્યોં કહૂં સરૂપ સિનગાર, જાને આતમ દેખનહાર ॥ ૧૮૧ ॥

શ્રી રાજશ્યામાજીની સન્મુખ બાર હજાર સખીઓ હળીમળીને એવી રીતે બેઠી છે જાણે બધાનું અંગ એક જ છે. હું એમના સ્વરૂપ તથા શણગારનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એમને જોવાવાળા આત્માઓ જ એનો અનુભવ કરી શકે છે.

કે કોટ કહૂં જો અપાર, જુબાં ક્યા કહેગી ઝલકાર ।

જૈસે ભૂખન તૈસે બસ્તર, તૈસી સોભા સરૂપ સુંદર ॥ ૧૮૨ ॥

આ અદ્વિતીય શોભાને કરોડોવાર કહેવા ઈચ્છીએ તો પણ આ જીભ એની આત્મા (કાંતિ)નું વર્ણન કરી શકતી નથી. જેવાં એમનાં આભૂષણો છે તેવાં જ વસ્ત્રો પણ છે. એમના સુંદર સ્વરૂપની શોભા પણ એના જેવી જ છે.

ઈત બડે ચોક મિલાવેં, ધની સાથકો બૈઠે ખેલાવેં ।

જો ખેલ માંગ્યા હે સૈંયન, સો દેખાયા ફિરાએકે મન ॥ ૧૮૩ ॥

મૂલમિલાવાના આ વિશાળ ચોકમાં સખીઓને બેસાડી શ્રીરાજજી આ ખેલ બતાવી રહ્યા છે. બ્રહ્માત્માઓએ જેવા પ્રકારના ખેલની માંગણી કરી છે ખેલ તેમને ત્યાંને ત્યાં ભ્રમિત કરી દઈને બતાવી દીધો.

ધની ધામ આપ બિસરજન, ખેલ દેખાયા જો સુપન ।

તામેં બાંધી એસી સુરત, સો અબ પીછી ક્યોંએ ના ફિરત ॥ ૧૮૪ ॥

ધામધણી, પરમધામ તથા સ્વયંને ભૂલાવી નાખનારા આ ખેલને ધામધણીએ સ્વપ્નની જેમ દેખાડી દીધો. એમાં બ્રહ્માત્માઓની સુરતા એવી રીતે બંધાઈ ગઈ કે હવે તે કોઈપણ પ્રકારે પાછી ફરતી નથી.

ધની દિએ દરસન તા કારન, કરને કો સૈયાં ચેતન ।

ધની આપ સૈયોં કો દઈ સુધ, સો હમ ગાવત અનેક વિધ ॥ ૧૮૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓને સાવચેત કરવા માટે જ ધામધણીએ આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં સદ્ગુરુના રૂપમાં દર્શન દીધાં. તેઓએ સ્વયં અહીં પધારી બ્રહ્માત્માઓને આ સુધિ પ્રદાન કરી છે. એમનું જ હું અનેક રીતે ગાયન કરી રહ્યો છું.

જાગિયાં તો ભી ખેલ ન છોડેં, ફેર ફેર દુખ કો દોડેં ।

ધની યાદ દેત ઘર કો સુખ, તો ભી છૂટે ના લગ્યો જો વિમુખ ॥ ૧૮૬ ॥

પરન્તુ આપણે બ્રહ્માત્માઓ જાગૃત થયા પછી પણ આ સ્વપ્નવત ખેલને છોડવા માંગતા નથી અને વારંવાર આ જ દુઃખો માટે દોડીએ છીએ. ધામધણી આપણને પરમધામનાં સુખોનું સ્મરણ કરાવે છે. તેમ છતાં આપણાથી આ દુઃખ છૂટતું નથી. આ રીતે આપણે ધામધણીથી વિમુખ થઈ ગયા છીએ.

અબ આપ જગાએકે ધની, હાંસી કરસી મિનોં મિને ધની ।

અબ કેહેતી હોં સાથ સબન, ઘર જાગોગે ઈન બચન ॥ ૧૮૭ ॥

હવે આ અજ્ઞાનમયી નિદ્રાથી જાગૃત કરી ધામધણી આપણી વિશેષ મજાક ઉડાવશે. એટલા માટે હું સુંદરસાથજીને આ વાત કહી રહ્યો છું કે આ વચનોને સાંભળી તમે જાગ્રત થઈ જાવ.

એ જો કિયા હૈ તુમ કારન, ધની ધામ સૈયાં બરનન ।

જિત મિલકર બૈઠિયાં તુમ, યાદ કરો આપ ખસમ ॥ ૧૮૮ ॥

આ રીતે તમારા માટે જ ધામધણી, પરમધામ તથા બ્રહ્માત્માઓનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. જેમનાં ચરણોમાં તમે બધા એકઠા થઈને બેઠા છો તે ધામધણીને યાદ કરો.

કરો અંતરગત ગમ, એ જો જાહેર દેખાયા હમ ।

યાદ કરો વતન સોઈ, ઔર ન જાને તુમ બિના કોઈ ॥ ૧૮૯ ॥

હું તમોને જે પ્રત્યક્ષ બતાવી રહ્યો છું તેને તમે હૃદયમાં ઉતારો. આપણા મૂળ ઘર પરમધામને યાદ કરો. તમારા વગર બીજું કોઈ પણ આને જાણી શકે નહીં.

તુમ માંગી ધનીપેં કરકે ખાંત, એ જો ધનિએ કરી ઈનાયત ।

યાદ કરો સોઈ સાઈત, એ જો બૈઠકે માંગ્યા જિત ॥ ૧૯૦ ॥

તમે સ્વયં ઈચ્છા વ્યક્ત કરી ધામધણી પાસે આ ખેલની માંગ કરી. ધામધણીએ પણ તમોને

પોતાની અંગના સમજી તમારી આ ઈચ્છા પૂર્ણ કરી છે. એટલા માટે હવે તે ઘડીને યાદ કરો, જ્યારે તમે મૂલમિલાવામાં બેસી આ ખેલ જોવાની માંગણી કરી હતી.

શ્યામશ્યામાજી સાથ સોમિત, ક્યોં ન દેખો અંતરગત ।

પીછલા ચાર ઘડી દિન જબ, એ સોઈ ઘડી હૈ અબ ॥ ૧૯૧ ॥

મૂલમિલાવામાં શ્રી શ્યામશ્યામાજી તથા સખીઓ શોભાયમાન છે. તમે આ દૃશ્યને પોતાના અન્તરાત્માથી કેમ જોતા નથી ? જ્યારે આપણે ખેલ માંગ્યો હતો તે સમયે ચાર ઘડી દિવસ બાકી હતો, અત્યારે પણ એજ ઘડી છે.

યાય કરો જો કહ્યા મૈં સબ, નીંદ છોડો જો માંગી હૈ તબ ।

યાદ કરો ધનીકો સરૂપ, શ્રીશ્યામાજી રૂપ અનૂપ ॥ ૧૯૨ ॥

મેં જે કાંઈ કહ્યું છે તેને હવે યાદ કરો, તે સમયે તમે જે માંગ્યું હતું તે ‘નીંદ’ (માયા)નો ત્યાગ કરો. હવે આપણા ધણીના સ્વરૂપને યાદ કરો. શ્રી શ્યામાજીનું સ્વરૂપ અનુપમ છે.

યાદ કરો સોઈ સનેહ, સાથ કરત મિનોં મિને જેહ ।

સુખ સૈયાં લેવેં નિત, અંગ આતમ જો ઉપજત ॥ ૧૯૩ ॥

સખીઓએ પરસ્પર કરેલા અલૌકિક પ્રેમનું પણ સ્મરણ કરો ત્યાં તો એક આત્માના હૃદયમાં જે ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે તેનું સુખ બધા બ્રહ્માત્માઓને હંમેશાં પ્રાપ્ત થાય છે.

રસ પ્રેમ સરૂપ હૈ ચિત, કે વિધ રંગ ખેલત ।

બુધ જાગૃત લે જગાવતી, સુખ મૂલ વતન દેખાવતી ॥ ૧૯૪ ॥

શ્રીરાજ શ્યામાજીનો પ્રેમ રસરૂપ છે. તેને હૃદયમાં ધારણ કરો (હૃદયમાં ભરી દો). પરમધામમાં તમે બધાં આનંદમયી કીડાઓ કરો છો. આ રીતે ઈન્દ્રાવતી જાગૃત બુદ્ધિ દ્વારા બ્રહ્માત્માઓને જગાડે છે તથા તેમને પરમધામનાં અખંડ સુખ દેખાડે છે.

પ્રેમ સાગર પૂર ચલાવતી, સંગ સૈયોં કો ભી પિલાવતી ।

પિયાજી કહેં ઈન્દ્રાવતી, તેજ તારતમ જોત કરાવતી ॥ ૧૯૫ ॥

સદ્ગુરુની આજ્ઞાનુસાર ઈન્દ્રાવતી પ્રેમનો પ્રવાહ વહેવડાવે છે. બધી સખીઓને પ્રેમરસનું પાન કરાવે છે તથા તારતમજ્ઞાનની જ્યોતથી બધાંના અંતરઆત્માઓને અજવાળે છે.

તાસોં મહામત પ્રેમ લે તૌલતી, તિનસોં ધામ દરવાજા ખોલતી ।

સૈયાં જાનેં ધામમેં પૈઠિયાં, એ તો ઘરહીમેં જાગ બૈઠિયાં ॥ ૧૯૬ ॥

મહામતિ આ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા પ્રેમની તુલના કરે છે તથા એનાથી પરમધામનો દરવાજો ખોલે છે. ત્યારે બધા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામમાં પ્રવેશ કરી રહ્યાનો અનુભવ કરે છે. ખરેખર તેઓ તો પોતાના ઘરમાં જ જાગૃત થઈને બેઠેલા છે.

સૂરત ઈસક પૈદા હોનેકી

તુમકો ઈસક ઉપજાવને, કરું સો અબ ઉપાએ ।

પૂર ચલાગીં પ્રેમ કો, જ્યોં યાહી મેં છાક છકાએ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમારા હૃદયમાં પ્રેમ-પ્રકટ કરવા માટે હવે હું કોઈ ઉપાય કરું છું. પ્રેમનું એવું ઝરણું પ્રગટ કરું છું કે તમે બધા એમાં તન્મય થઈ આનંદિત થઈ જશો.

ઈસક જિન વિધ ઉપજે, મેં સોઈ દેગીં જિનસ ।

તબ ઈસક આયા જાનિયો, જબ ઈન રંગ લાગ્યો રસ ॥ ૨ ॥

તમારા હૃદયમાં જે રીતે પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ જાય તે જ રીતનો પ્રયત્ન કરીશ. પોતાના હૃદયમાં પ્રેમ પ્રગટ થઈ ગયો છે એવું ત્યારે સમજવું જ્યારે તમે એના રસમાં આનંદવિભોર થઈ જાવ.

એ સુખ બિસરે ધનીય કે, ઈન સુપન ભોમમેં આએ ।

સો ફેર ફેર યાદ દેત હોં, જો ગયો તુમેં ભુલાએ ॥ ૩ ॥

આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં આવીને તમે ધામધણીનાં અખંડ સુખને ભૂલી ગયા છો. એટલા માટે હું તમોને વારંવાર એનું સ્મરણ કરાવું છું.

કીજે યાદ મિલાપ ધનીય કો, ઔર સખિયોં કે સનેહ ।

રાત દિન રંગ પ્રેમમેં, વિલાસ કિએ હેં જેહ ॥ ૪ ॥

પોતાના ધણીના મિલનની તે ઘડીઓને યાદ કરો અને સખીઓના સ્નેહને પણ યાદ કરો. તમે કેવી રીતે પ્રેમના રંગે રંગાઈને આપણા પ્રિયતમ ધણી સાથે રમણ કરતાં હતાં.

નિસ દિન રંગ મોહોલનમેં, સાથ શ્યામાજી શ્યામ ।

યાદ કરો સુખ સબોં અંગોં, જો કરતે આઠોં જામ ॥ ૫ ॥

આપણે બધાં રંગમહોલમાં રાત-દિવસ શ્રી શ્યામાજીની સાથે રહેતાં હતાં. જેને આપણે આઠેય પહોરની લીલામાંથી જે સુખોને પ્રાપ્ત કર્યા કરતાં હતાં તેને તમે તમારી પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયથી યાદ કરો.

ચૌકસ કર ચિત દીજિએ, આતમ કો એહ ધન ।

નિમખ એક ના છોડિએ, કર મનસા બાચા કરમન ॥ ૬ ॥

તમારા ચિત્તને સાબદું કરી તે સુખોને યાદ કરો. ખરેખર આ આત્માની અમૂલ્ય સંપત્તિ છે. પોતાનાં મન, વચન અને કર્મથી ક્ષણ માત્ર માટે ય આ ખજાનાને દૂર થવા દો નહીં.

એહી અપની જાગની, જો યાદ આવે નિજ સુખ ।

ઈસક યાહીસોં આવહીં, યાહીસોં હોઈએ સનમુખ ॥ ૭ ॥

આ સુખોનું સ્મરણ થતું રહે એજ આત્માની જાગૃતિ છે. એનાથી ઉત્કટ પ્રેમ જાગશે, તેથી તમે હંમેશાં એની તરફ ઉત્સુક રહો.

ઈસક ધનીકો આવહીં, યાહી યાદ કે માહિં ।

ઈસક જોસ ધની બિના, ઔર પૈદા કહૂં નાહિં ॥ ૮ ॥

આ સુખોનું સ્મરણ કરવાથી આપણા પ્રિયતમ ધણી તરફનો પ્રેમ પ્રગટ થશે. ધામધણીનાં આ સુખને યાદ કર્યા વગર પ્રેમ તથા જોશ પ્રગટ થઈ શકે જ નહીં.

તાથેં પલ પલમેં ઢિગ હોઈએ, સુખ લીજે જોસ ઈસક ।

ત્યોં ત્યોં દેહ દુખ ઉડસી, સંગ તજ મુનાફક ॥ ૯ ॥

એટલા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે પોતાના પ્રિયતમની નજીક રહી તેમના આવેશ (જોશ) તથા પ્રેમના સુખને પ્રાપ્ત કરો. તમે જેમજેમ વ્યર્થ આચરણનો ત્યાગ કરશો તેમતેમ તમારાં શારીરિક દુઃખો પણ દૂર થઈ જશે.

જોલોં ઈસક ન આઈયા, તોલોં કરો ઉપાએ ।

યોંહીં ઈસક જોસ આવહીં, પલ મેં દેસી પટ ઉડાએ ॥ ૧૦ ॥

જ્યાં સુધી તમારા હૃદયમાં પ્રેમ પ્રગટ નહિ થાય ત્યાં સુધી આવો પ્રયત્ન કરતાં રહો. જે ક્ષણે પ્રેમ અને જોશ પ્રગટ થશે કે પળમાત્રમાં માયાનું આવરણ દૂર થઈ જશે.

પલ પલમેં પટ ઉડત હૈ, બઢત બઢત અનૂકરમ ।

ઈસક આએ જોસ ધની કે, ઉડ ગયો અંતર ભરમ ॥ ૧૧ ॥

જેવું પળે-પળે માયાનું આવરણ દૂર થતું જશે તેમતેમ પ્રેમ પણ ધીમે ધીમે વધતો જશે. આ રીતે ધામધણીનો પ્રેમ અને જોશ પામવાથી અંતર-આત્માનો ભ્રમ દૂર થઈ જશે.

નિમખ નિમખ મેં નિરખિએ, પટ ન દીજે પલ લ્યાએ ।

છેટી છિન ના પર સકે, તબ ઈસક જોસ અંગ આએ ॥ ૧૨ ॥

એટલા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે પરમધામનાં સુખો તરફ નિરખતા રહો. પળમાત્ર માટે પણ અજ્ઞાનના આવરણને આવવા દેશો નહીં. જ્યારે એક ક્ષણ પૂરતું પણ અંતર રહેશે નહીં ત્યારે પરબ્રહ્મનો આવેશ અને પ્રેમ હૃદયમાં આવી જશે.

ઈસક પેહેલેં અનભવી, નિજ સરૂપ નિજધામ ।

તિન બિન બેર ન હોવહીં, ધની લેત અસલ આરામ ॥ ૧૩ ॥

સર્વ પ્રથમ પ્રેમ દ્વારા જ શ્રીરાજજીના સ્વરૂપ તથા પરમધામનો અનુભવ થવા લાગશે. ધામધણી એક ક્ષણનોય વિલંબ કર્યા વિના તમને પોતાના છાતી સરસાં ચાંપશે.

બૈઠે મૂલ મેલે મિને, ધની આગૂં અંગ લગાએ ।

અંગ ઈસક જો અનભવી, તુમ ક્યોં ન દેખો ચિત લ્યાએ ॥ ૧૪ ॥

તમે મૂલમિલાવામાં ધામધણીની સામે એકબીજાની જોડાજોડ બેઠેલાં છો. તમે ત્યાં આગળ જે રીતે પ્રેમનો અનુભવ કર્યો છે હવે તેને પોતાના હૃદયમાં કેમ અનુભવ કરી શકતાં નથી ?

એ બચન વિલાસ જો પેડ કે, આએ હિરદે આતમ કે અંગ ।

તબ ખિન બેર ન લાગહી, અસલ ચિત એક રંગ ॥ ૧૫ ॥

પરમધામના પ્રેમવિલાસનાં આ વચનોને આત્મા જ્યારે અંતરમાં ઉતારવા લાગશે, ત્યારે પર-આત્માની સાથે એક ચિત્ત થવામાં તેને ક્ષણ માત્રનોય વિલંબ થશે નહિ.

બેઠતે ઉઠતે ચલતે, સુખન સોવત જાગૃત ।

ખાતે પીતે ખેલતે, સુખ લીજે સબ વિધ ઈત ॥ ૧૬ ॥

એટલા માટે બેસતાં, ઊઠતાં, ચાલતાં, ફરતાં, ખાતાંપીતાં, હસતાં-રમતાં, સ્વપ્નમાં તેમજ જાગૃતિમાં પણ તમે અહીં આગળ પરમધામનાં તે સુખોનો અનુભવ કર્યા જ કરો. ॥ ૧૬ ॥

એહ બલ જબ તુમ ક્રિયા, તબ અલબત બલ સુખ ધામ ।

અરસ પરસ જબ યોં હુઆ, તબ સુખ દેવેં સ્યામા સ્યામ ॥ ૧૭ ॥

એના માટે જો તમે હિંમત કરી તો તમને ખરેખર પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ થવા લાગશે. આ રીતે જ્યારે આત્મા અને પર-આત્મામાં સુખનું આદાન-પ્રદાન થશે ત્યારે શ્યામશ્યામાજી તમને અખંડ સુખનો અનુભવ કરાવશે.

જિન જાનો ઢીલ ઈસક કી, જબ રસ આયો અંતસકરન ।

તબ સુખ પાઈએ ધામ કે, નિસ દિન રંગ રમન ॥ ૧૮ ॥

જ્યારે અંતઃકરણમાં તીવ્ર ઉત્કંઠા જાગૃત થશે ત્યારે પ્રેમને પ્રગટ થવામાં વિલંબ થશે નહીં. ત્યારે પરમધામનાં સુખોનો અનુભવ થશે અને તમે દિવસ-રાત એજ સુખોમાં ભ્રમણ કરવા લાગશો.

ફેર ફેર સુરત સાધિએ, ધની ચરિત્ર સુખ ચૈન ।

ઈસક આએ બેર કઠૂ નહીં, ખુલ જાતે નિજ નૈન ॥ ૧૯ ॥

એટલા માટે વારંવાર પોતાની સુરતાને ધામધણીની આનંદમયી લીલા તથા તેમના થકી મળનાર સુખો તરફ કેન્દ્રિત કરો. એમ કરવાથી પ્રેમ પ્રગટ થવામાં કોઈ વિલંબ થશે નહીં અને તમારી અંતર દૃષ્ટિ પણ ખુલ્લી જશે.

ફેર ફેર સરૂપ જો નિરખિએ, ફેર ફેર ભૂખન સિનગાર ।

ફેર ફેર મિલાવા મૂલ કા, ફેર ફેર દેખો મનુહાર ॥ ૨૦ ॥

બધો વખત ધામધણીનાં સ્વરૂપ, તેમનાં આભૂષણો અને શણગારનાં દર્શન કરતાં રહો. આ રીતે મૂલ-મિલાવામાં બેસી કરેલી પ્રેમ-પ્રીતિની વાતોનું પણ વારંવાર સ્મરણ કર્યા કરો.

ફેર ફેર દેખો ધની હેત કી, ફેર ફેર રંગ વિલાસ ।

ફેર ફેર ઈસક રસ પ્રેમ કી, દેખો વિનોદ કે હાંસ ॥ ૨૧ ॥

ધામધણીના પ્રેમ તથા રંગરસપૂર્ણ વિલાસનું દર્શન પણ વારંવાર કર્યા કરો. તેમના પ્રેમરસથી ઓત-પ્રોત થઈને વારંવાર હાસ્ય વિનોદ કરતાં તેનો અનુભવ પણ કર્યા કરો.

અંદર ધની કે દેખિએ, એક ચિત હેત રસ રીત ।

ક્યોં કહૂં રંગ હાંસ વિનોદ કી, સુખ સનેહ પ્રેમ પ્રીત ॥ ૨૨ ॥

એકાગ્ર થઈને જુઓ. ધામધણીના હૃદયમાં પ્રેમ, સ્નેહ તથા એકાત્મતાની ભાવના છે, જેનાથી આપણને સુખ, સ્નેહ અને પ્રીતિનો અનુભવ થાય છે. તેવા એ રસ, રંગ અને હાસ્ય વિનોદનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ?

બિન બિન મેં સુખ હોએસી, ધની યાદ કિએ અસલ ।

એ સુખ આએ ઈસક, બેર ના લગે એક પલ ॥ ૨૩ ॥

ધામધણીનાં અખંડ સુખોનું સ્મરણ કરવાથી આ નશ્વર જગતમાં પણ પળેપળે અખંડ સુખનો અનુભવ થશે. આવી સ્થિતિમાં પોતાના જીવનમાં એવો પ્રેમ પ્રગટ થવામાં ક્ષણમાત્રનો પણ વખત લાગશે નહીં.

મેં જો દઈ તુમેં સિખાપન, સો લીજો દિલ દે ।

મહામત કહેં બ્રહ્મસૃષ્ટ કો, સખી જીવન હમારા એ ॥ ૨૪ ॥

મેં તમોને જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તેને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો. મહામતિ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને કહે છે, હે સખી ! આજ આપણું જીવન છે.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૩૦૬

વનમેં સ્વરૂપ-સિનગાર

વતન આપનો, બ્રહ્મ સૃષ્ટ કો દેઉં બતાએ ।

ધામ કી સુધ મેં સબ દેઉં, જ્યોં અંતસકરન મેં આએ ॥ ૧ ॥

હવે હું બ્રહ્માત્માઓને પોતાના ઘર પરમધામનું દર્શન કરાવું છું. હું તેમને પરમધામની બધી પ્રતીતિ કરાવું છું, જેનાથી એમના અંતઃકરણમાં પરમધામ અંકિત થઈ જાય.

ઈન ભોમ કી રેતી ક્યોં કહૂં, ઉજલ જોત અપાર ।

ભોમ બન આસમાન લોં, ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨ ॥

અહીંની ભૂમિકાની રેતીનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? આ તો અતિ ઉજ્જવળ તથા અપાર પ્રકાશવાળી છે. જમીનથી લઈને વન, ઉપવન થઈ એનો પ્રકાશ આકાશ સુધી ઝળકે છે.

જોત જરે ઈન જિમી કી, માવત નહીં આસમાન ।

તિન જિમી કે બન કી, જુબાં કહા કરસી બયાન ॥ ૩ ॥

આ ભૂમિના કણેકણની જ્યોત પણ આકાશમાં સમાતી નથી. આ જીભ એવી ભૂમિનાં વન તથા ઉપવનનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકશે ?

ઈન ભોમ રંચક રેત કી, તેજ ન માએ આકાસ ।

જો નંગ ઈન જિમી કે, ક્યોં કહે જુબાં પ્રકાસ ॥ ૪ ॥

જ્યારે આ ભૂમિની રેતીનો કણમાત્ર પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાતો નથી, તો આ જીભ દ્વારા અહીંનાં રત્નોના પ્રકાશનું વર્ણન તો કેવી રીતે કરી શકાય ?

જોત જિમી પોહોંયે આસમાન લોં, આસમાન પોહોંયે જોત બન ।

સો છાએ રહી બ્રહ્માંડ કો, સબ ઠોરોં ઉઠત કિરન ॥ ૫ ॥

અહીં ભૂમિની જ્યોત આકાશમાં પહોંચે છે અને આકાશમાંથી પાછી ફરી સમગ્ર વન, ઉપવનમાં છવાઈ જાય છે. આ રીતે આ જ્યોત સમગ્ર પરમધામમાં ફેલાયેલી છે. એમાંથી સર્વત્ર પ્રકાશનાં કિરણો પ્રસરે છે.

એ મંદિર ઝરોખે બન પર, ઝલકત હેં કે નંગ ।

બન ફૂલ ફલ બેલિયાં, લગત ઝરોખોં સંગ ॥ ૬ ॥

પરમધામનું ભવન (રંગમહોલ) ઝરૂખો, વન તેમજ ઉપવનો સઘળાં રત્નોની જેમ ચમકે છે. અહીં વનનાં પુષ્પો, ફળ તેમજ વેલીઓ રંગભવનનાં ઝરૂખા સુધી પહોંચે છે.

કે રંગ નંગ ઝલકત, જિમી ઝલકે દિવાલોં બન ।

સો છાએ રહી જોત આસમાનસેં, પસૂ પંખી નૂર રોસન ॥ ૭ ॥

રંગમહોલની દીવાલો તથા પરમધામની ભૂમિ અને વન પર વિવિધ રંગોનાં જુદાંજુદાં રત્નો ચમકી રહ્યાં છે. એમનો પ્રકાશ પણ સમગ્ર આકાશમાં પ્રસરેલો છે. ત્યાંનાં પશુ-પંખી વગેરેમાંથી પણ પ્રકાશવાન કિરણો નીકળે છે.

જિમી આ કાસ વૃખ નૂર કે, પાત ફૂલ ફલ નૂર ।

દિવાલ ઝરોખે નૂર કે, કહા કહૂં નૂર જહૂર ॥ ૮ ॥

પરમધામની ભૂમિ, આકાશ, વૃક્ષ તથા એમનાં પાંદડા, પુષ્પો, ફલ વગેરે બધાં પ્રકાશમય છે. રંગમહોલની દીવાલો, ઝરૂખા વગેરે પણ પ્રકાશમય છે. આ બધાના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

જાત અલેખે પંખિયોં, પસૂ અલેખે જાત ।

જાત જાત અનગિનતી, ક્યોં કર કહૂં વિખ્યાત ॥ ૯ ॥

પરમધામમાં પક્ષીઓ તથા પશુઓની જુદીજુદી જાતિઓ છે. તેમની અસંખ્ય જાતિઓનું વર્ણન થવું અસંભવ છે.

પસૂ પંખી અતિ સુન્દર, બોલત અમૃત રસાન ।

સુન્દરતા કેસ પરન કી, ક્યોં કર કરોં બખાન ॥ ૧૦ ॥

બધાં પશુ-પક્ષી અત્યંત સુંદર છે. તેઓ અમૃતમયી મધુરવાણી બોલે છે. એમના કેશ તથા પાંખો એટલા સુંદર છે કે તેમની શોભાનું વર્ણન જ થઈ શકે નહીં.

કે વિધ બાની બોલહીં, કે વિધ જિકર સુભાન ।

કે દિન રાતોં રટત હેં, મુખ મીઠી કે જુબાન ॥ ૧૧ ॥

તેઓ જુદાજુદા પ્રકારની વાણી બોલી ધામધણીના ગુણગાન કરે છે. આ રીતે દિવસ-રાત તેઓ પોતાની મધુરવાણીથી પ્રિયતમ ધણીનું નામ રટ્યા કરે છે.

મીઠે નૈન બૈન મુખ મીઠે, સોભા સુંદર અમાન ।

જિન વિધ ધની રીઝહીં, ખેલેં બોલેં તિન તાન ॥ ૧૨ ॥

એમનાં નેત્રો મધુર છે, એમની વાણી પણ મધુર છે. એમના મુખની શોભા પણ અનન્ય છે. ધામધણી પ્રસન્ન થાય તેવી કીડાઓ કર્યા કરે છે અને બોલી પણ બધી એને અનુરૂપ બોલ્યા કરે છે.

બિચિત્ર બાની માધુરી, વન મેં ગુંજેં કરેં ગાન ।

ચૈતન ચૈન જો ચાતુરી, ક્યોં કર કરું બખાન ॥ ૧૩ ॥

તેઓની વિચિત્ર પ્રકારની વાણીમાં પણ માધુર્ય ભરેલું છે. જ્યારે તેઓ ધણીજીના ગુણગાન કરે છે ત્યારે તેમનો સ્વર સમગ્ર વનમાં ગુંજી ઊઠે છે. તેમની ચતુરાઈ તથા ચૈતન્યમયી કીડાઓની પ્રશંસા કેવી રીતે કરી શકાય ?

આએ દરવાજે આગે ખડે, ખેલોંને અતિ ઘન ।

શ્યામ શ્યામાજી સાથ કો, પસૂ પંખી લેવેં દરસન ॥ ૧૪ ॥

રમકડાં જેવા આ પશુ-પક્ષી શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરવા માટે પ્રતિદિન રંગમહલના દરવાજા સામે ચાંદની ચોકમાં આવીને ઊભાં રહે છે અને શ્રી શ્યામ શ્યામાજી તથા સુંદરસાથજીનાં દર્શન કરે છે.

ઠૌર ખેલન કે ચિત ધરો, વિધ વિધ કે બન માહેં ।

કેહેતી હોં આગૂં તુમ, જો હિરદે ચઢિ ચઢિ આએ ॥ ૧૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! પરમધામના વન-ઉપવનોમાં વિવિધ પ્રકારનાં કીડા સ્થલો (રમતગમતનાં સ્થળો) આવેલાં છે. તેને તમે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો. હું અહીં મારા હૃદયમાં ઊભરાઈ રહેલાં એ બધાં સ્થળોનું વર્ણન કરું છું.

આગૂં ધામ કે બન ભલા, જમુનાજી સાતોં ઘાટ ।

તીન બાંએ તીન દાંહિને, બીચ જલ કહેડા પાટ ॥ ૧૬ ॥

રંગમહલની સામે સુંદરવન છે. યમુનાજીના કિનારા પર સાત પ્રકારના ઘાટ સુશોભિત છે. તે ઘાટોમાં ત્રણ ડાબી તરફ છે અને ત્રણ જમણી તરફ છે. વચ્ચેનો ઘાટ પાટનો ઘાટ કહેવાય છે. એનો કહેડો જલની બાજુ છે.

(પાટનો ઘાટ — અમૃતવનની મધ્યમાં આવેલ માર્ગ (રોંસ)ની સામે યમુનાજીના કિનારાને અડીને પાટનો ઘાટ જલપ્રવાહમાં (જલની અંદર) બનેલો છે. એમાં બે ભૂમિકા (મજલા) તથા ત્રીજી

ચાંદની છે. ચાંદનીના મધ્યમાં દેહુરી છે. પ્રથમ ભોમમાં નીલમણિના ચાર-ચાર સ્થંભો કુલ સોળ સ્થંભની ચાર હાર છે. બધા થાંભલા પાણીમાં ડૂબેલા છે. સ્થંભોની ચાર હારના મધ્ય જલ દ્વારના રૂપમાં ત્રણ તોરણ (કમાન) શોભાયમાન છે. આ જલ દ્વારોમાંથી પાણી વહે છે, થાંભલાઓની ઉપર છત ટેકવાયેલી (પટ ગયા) છે. છતની ઉપર, નીચેની જેમ ચારે તરફ બાર સ્થંભ સુશોભિત છે. અહીં ચાર થાંભલા નથી. આ બાર સ્થંભોમાં ચારે ખૂણાના ચાર સ્થંભ નીલમણિના છે. મધ્યમાં પૂર્વની તરફ બીજા બે સ્થંભ માણેકના, દક્ષિણની તરફ હીરાના, પશ્ચિમની બાજુ પાંચ રત્નો તથા ઉત્તરની તરફ પુખરાજના છે. આ સ્થંભોમાં ત્રણેય (યમુનાજીની)બાજુ કઠેડો શોભાયમાન છે. જલકીડા ઉપરાંત અહીં શણગાર થાય છે. સ્તંભોની ઉપર છત ટેકવાયેલી છે. અહીં ચાંદનીમાં પહોંચવા માટે નિસરણી છે. પાટઘાટની એવી જ શોભા અક્ષરધામની તરફ પણ છે.)

ઘાટ પાટ જલ ઊપર, અમૃત બન હૈ જાહિં ।

ઈન બન કી સોભા ક્યોં કહૂં, મેરે સબદ ન પોહોંચે તાહિં ॥ ૧૭ ॥

આ પાટનો ઘાટ યમુનાજીના જલની ઉપર બનેલો છે. એમની સાથે અમૃત (આંબાનું) વન છે. એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? મારા શબ્દો ત્યાં સુધી પહોંચતા નથી.

ઝીલન સ્યામા સંગ રાજસોં, સાથેં કિએ જલ કેલ ।

ઈન સમેં કે વિલાસ કી, ક્યોં કહૂં રંગ રેલ ॥ ૧૮ ॥

આ ઘાટ ઉપર શ્યામાજી તથા સખીઓ શ્રીરાજજીની સાથે જલકીડા કરે છે. એ સમયના આનંદવિલાસનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

માનિક હીરે પાય પોખરે, નૂર તરફ સે ચારોં દ્વાર ।

ચારોં ખૂટોં થંભ નીલવી, અંબર ભર્યો ઝલકાર ॥ ૧૯ ॥

પાટના ઘાટમાં માણેક, હીરા, પાય અને પુખરાજના સ્થંભો છે. અક્ષરધામ તરફથી જોવામાં આવે તો અહીં ચાર દરવાજા જોવામાં આવે છે. ચાર ખૂણામાં નીલમણિ (નિલવી)ના ચાર સ્થંભ છે. તેમનો પ્રકાશ સમગ્ર આકાશમાં ચમકે છે.

એ બારે થંભોં ચાંદની, સોભિત જલ ઊપર ।

સાથ બૈઠા સબ ફિરતા, ચારોં તરફોં પસર ॥ ૨૦ ॥

આ બાર સ્થંભો પર ચાંદની છે. તે જલની ઉપર શોભાયમાન છે. આ ઘાટ ઉપર બધી જ સખીઓ ચારે બાજુ વિસ્તરી ગોળાકારમાં બેસે છે.

સોભા બન સંઝા સમેં, ફલ ફૂલ ખુસબોએ ।

સાથ બૈઠા પાટ ઊપર, બીચ સુંદર સરૂપ દોએ ॥ ૨૧ ॥

સંધ્યા સમયે આ વનોની શોભા અદ્વિતીય હોય છે. અહીંનાં ફળ તથા ફૂલોમાંથી સુગંધી આવે

છે. સખીઓ આ સમયે પાટના ઘાટ પર બેસે છે. શ્રીરાજશ્યામાજી તેમની મધ્યમાં બિરાજમાન થાય છે.

બીચ બૈઠક રાજશ્યામાજી, સાથ ગૃદવાએ ઘેર ।

સાજે સકલ સિનગાર, સોભા ક્યોં કહૂં ઈન બેર ॥ ૨૨ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી મધ્યમાં બિરાજમાન થાય છે. તેઓને ચારેય તરફથી ઘેરીને સખીઓ બેઠી હોય છે. તેઓ બધી સંપૂર્ણ શણગાર સજેલી છે. આ સમયે એમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

સાથ બૈઠા પાટ ઊપર, લગ કઠેડે ભરાએ ।

જોત કરી આકાસ લોં, જાનોં આકાસ મેં ન સમાએ ॥ ૨૩ ॥

પાટના ઘાટ ઉપર બધી સખીઓ કઠોડાને અડીને બેસે છે. અહીંની જ્યોત આકાશ સુધી પહોંચે છે. એવું લાગે છે કે જાણે આકાશમાં પણ એ જ્યોત સમાતી નથી.

કે રંગ નંગ કઠેડે, પડત જલ મેં ઝાંઈ ।

તેજ જોત જો ઉઠત, તલેં માવેં ન આકાસ માંહી ॥ ૨૪ ॥

કઠોડાનાં વિવિધ રત્નોમાં ઓપતા રંગોનું પ્રતિબિંબ યમુનાજલમાં પડે છે. તેમાંથી નીકળતો પ્રકાશ ત્યાંની ભૂમિ તથા આકાશમાં પણ નથી સમાતો.

સો ઝાંઈ જલ લેહેરાં લેવહીં, તિનસે લેહેરાં લેવેં આસમાન ।

કે રંગ લેહેરેં તિનકી, એક દૂજી ન સકે ભાંન ॥ ૨૫ ॥

તે પ્રકાશ પાણીના તરંગોની સાથે તરંગિત થાય છે, જેથી આકાશ પણ તરંગિત થઈ રહ્યું હોય એવું દેખાય છે. તે તરંગોના રંગ એકબીજાના તેજની સાથે ટકરાય છે.

જલ મેં સિનગાર સખિયન કે, લેહેરાં લેવેં સંગ છાંહેં ।

હોએ નીચે ઊંચે આસમાન લોં, કેહેની અચરજ ન આવે જુબાંઝે ॥ ૨૬ ॥

આ રીતે સખીઓના શ્રંગારની જ્યોતનું પણ યમુનાજલના તરંગોમાં પ્રતિબિંબ પડતું દેખાય છે. જ્યારે આ લહેરો ઊંચી-નીચી થાય છે, તે સમયે આ જ્યોત પણ આકાશ સુધી પહોંચી નીચે આવે છે. આ આશ્ચર્યજનક દૃશ્યનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

જેતી જુગત પાટ ઊપર, સબ લેહેરાં લેવેં માહેં જલ ।

જાનોં તલે બ્રહ્માંડ દૂજો ભયો, ભયો આસમાન જોત સકલ ॥ ૨૭ ॥

પાટના ઘાટમાં જેટલી શોભા છે તે બધી યમુના જલનાં તરંગોની સાથે તરંગિત થાય છે. એવું લાગે છે, જાણે નીચે યમુનાજલ પર કોઈ બીજું બ્રહ્માંડ બનેલું છે અને એની જ્યોતિ સમગ્ર આકાશ સુધી ફેલાયેલી લાગે છે.

બન પાટ જોત આસમાન લોં, સબ દેખત જલ માહિં ।

એક નયો અયંભો એ બન્યો, કેહેની મેં આવત નાહિં ॥ ૨૮ ॥

પાટના ઘાટ તથા અમૃતવનનો જ્યોતિ પ્રકાશ આકાશ સુધી ફેલાયેલો છે. તથા યમુનાજલ પર પણ તેના પ્રતિબિંબ પડતાં દેખાય છે. આથી વિસ્મયકારક સ્થિતિ પ્રગટ થાય છે કે જેનું વર્ણન જ થઈ શકતું નથી.

જ્યોં જ્યોં જલ લેહેરાં લેવહીં, ત્યોં ત્યોં તલે બ્રહ્માંડ ડોલત ।

કે વિધ તેજ કિરનેં ઉઠેં, નૂર આસમાન લેહેરાં લેવત ॥ ૨૯ ॥

યમુનાજલની લહેરો જેમજેમ તરંગિત થાય છે તેમતેમ આ વનોનો પડછાયો હાલતા બ્રહ્માંડની જેમ દેખાય છે. તેમાંથી જુદાજુદા પ્રકારનાં કિરણો નીકળે છે અને એનો પ્રકાશ આકાશ સુધી તરંગિત થાય છે.

એ બ્રહ્માંડ કહ્યો ન જાવહીં, પર સમજાએ ન નિમૂને બિન ।

સબદાતીત કે પાર કી, બાત કેહેની જૂઠી જિમી ઇન ॥ ૩૦ ॥

ખરું જોતાં આને બ્રહ્માંડ કહી શકાય નહીં પરંતુ ઉપમા આપ્યા વગર સમજવું પણ મુશ્કેલ છે. કેમકે શબ્દાતીત પરમધામની વાત આ નશ્વર ભૂમિમાં કહેવામાં આવી રહી છે.

હર ઘાટોં સોભા કે વિધ, કે જુદે જુદે સુખ સનંધ ।

બન નીકે અપના દેખિએ, રસ સીતલ વાએ સુગંધ ॥ ૩૧ ॥

આ રીતે બધા ઘાટોમાં જુદાજુદા પ્રકારની શોભા છે. તેમનાથી પ્રાપ્ત સુખો પણ જુદાંજુદાં પ્રકારનાં છે. આ બધાં આપણાં પોતાનાં જ વન છે, તેને સારી રીતે નિરખી લો. એમાંથી શીતલ અને સુમધુર વાયુ વહી રહ્યો છે.

ક્યોં કહૂં સોભા વન કી, ઔર છાએ રહી ફૂલ બેલ ।

તલેં બેલેં સૈયાં સરૂપસોં, આવેં એક દૂજી કંઠ મેલ ॥ ૩૨ ॥

આ વનની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એના ઉપર પુષ્પો તથા વેલીઓ છવાયેલી છે. સખીઓ આ લતા મંડપની નીચે શ્રીરાજશ્યામાજીની સાથે કીડાઓ કરે છે અને પરસ્પર ભેટે છે.

જિમી બન જુબાં ન આવહીં, તો ક્યોં કહૂં સિનગાર જહૂર ।

સુંદરતા સરૂપોં કી, કે રસ સાગર ભરપૂર ॥ ૩૩ ॥

જ્યારે ભૂમિ અને વનની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતું નથી તો એમના શણગારનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા સુંદરસાથના સ્વરૂપની સુંદરતાથી જાણે અનેક રસસાગર પરિપૂર્ણ છે.

અબ ક્યોં કહૂં જોત સરૂપોં કી, ઔર સુંદરતા સિનગાર ।

બસ્તર ભૂષન ઇન જિમી કે, હુઆ આકાસ ઉદોતકાર ॥ ૩૪ ॥

હવે આ સ્વરૂપોની કાંતિ (તેજ) સુંદરતા તથા શણગારનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? દિવ્ય પરમધામનાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો પણ આકાશને વિશેષ અજવાળે છે.

કે રંગ કે નકસ, કે ભાંત બેલ ફૂલ માહિં ।

કે રંગ ઇનમેં જવેર, ઇન જુબાં મેં આવત નાહિં ॥ ૩૫ ॥

આ વસ્ત્રોમાં વિવિધ રંગની ચિત્રકારી છે. જેમાં જાતજાતનાં પુષ્પો તથા વેલીઓ ચિતરેલી છે. એમાં જડેલાં રત્નોમાંથી વિવિધ પ્રકારનાં રંગો નીકળે છે. તેનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

ઇન બેલ ફૂલ કે પાંખડી, તિન હર પાંખડી કે નંગ ।

તિન નંગ નંગ કે રંગ ઉઠેં,તિન રંગ રંગ કે તરંગ ॥ ૩૬ ॥

આ વેલીઓમાં વિવિધ પુષ્પો તથા પાંદડાં છે. દરેક પાંદડામાં પણ અનેક રત્નો જડેલાં છે. એક-એક રત્નમાંથી અનેક રંગોનાં કિરણો નીકળે છે. જાણે વિવિધ પ્રકારના રંગો તરંગિત થઈ રહ્યા ન હોય !

એ સ્વાદ આતમ તો આવહીં, જો પલક ન દીજે ભંગ ।

અરસ પરસ એક હોવહીં, પર આતમ આતમ સંગ ॥ ૩૭ ॥

આત્માને આ આનંદની અનુભૂતિ ત્યારે થાય છે જ્યારે તે પળમાત્ર માટે પણ પોતાની દૃષ્ટિ અહીંથી દૂર થવા દેતો નથી. જ્યારે આત્મા પર-આત્માની સાથે એકરસ થઈ જાય છે ત્યારે એને આ આનંદ મળે છે.

અબ ભૂષન કી મેં ક્યોં કહૂં, જો ઇત હેં હેમ મની ।

કે વિધ કી ઇત ધાત હેં, નંગ જાત નહીં ગિની ॥ ૩૮ ॥

હવે હું આ આભૂષણોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એ તો સુર્વણ અને રત્નોથી બનેલાં છે. આમ તો પરમધામમાં અનેક પ્રકારની ધાતુઓ મળે છે. આ રીતે રત્નોની ગણતરી થઈ શકે નહીં.

ક્યોં કહૂં ઇન બાની કી, મુખ સે ઉચરત જે ।

મીઠી મીઠી મુસકની, સબ ભીગે ઇસક કે ॥ ૩૯ ॥

શ્રીરાજજી પોતાના મુખારવિંદથી જે વાણી બોલે છે એનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ? તેઓના મધુર પ્રેમ અને મોહક મુસ્કાનથી બધા આત્માઓ પીગળી જાય છે.

હંસત નેત્ર મુખ નાસિકા, શ્રવન હંસત ચરન ।

ભોં ભૂકુટી ગાલ અધુર, હંસત સિનગાર ભૂષણ ॥ ૪૦ ॥

શ્રીરાજજીનું મંદ સ્મિત, એમનાં નયન, મુખારવિંદ અને નાશિકામાં તો ચમક છે જ સાથોસાથ એમનાં શ્રવણ અને ચરણ પણ હસતા હોય એવું દેખાય છે. તેમની ભ્રમર, ભૂકુટી, ગાલ, હોઠ

તથા તેમણે ધારણ કરેલાં આભૂષણો પણ હસતાં હોય એવું પ્રતીત થાય છે.

ચાલ ચાતુરી કહા કહૂં, લટક ચટક ભરે પાએ ।

મટકે અંગ મરોર કે, કછૂ એ ગત કહી ન જાએ ॥ ૪૧ ॥

તેમની ચાલ તથા ચતુરાઈ પણ અવર્ણનીય છે. તેઓ લટકંતી ચાલે પગલાં માંડે છે. તેઓ ચાલતી વખતે કમરને એવી રીતે વાળે છે કે એમની ચાલનું વર્ણન જ થઈ શકે નહીં.

એ સુખ સરૂપોં કી મુસકની, રંગ રસ ગત મુખ બાન ।

એ ભોમ બન ધની ધામકો, રેહેસ લીલા નિત્યાન ॥ ૪૨ ॥

આ સ્વરૂપનું મધુર હાસ્ય, વાણી તથા ચાલ રસરંગથી ભરેલાં છે. આ રીતે પરમધામની ભૂમિ, વન, ઉપવન તથા રંગભવનમાં ધામધણીની દિવ્ય લીલાઓ નિત્ય થતી રહે છે.

અબ ક્યોં કહૂં ભૂષન કી, ઔર ક્યોં કહૂં બાની મિઠાસ ।

ક્યોં કહૂં રેહેસ જો પીઉ કો, જો અંગ અંગ મેં ઉલાસ ॥ ૪૩ ॥

હવે હું તે આભૂષણો તથા તેમાંથી નીકળતા મધુર સ્વરોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? ધામધણીની તે આનંદમયી લીલાઓનું પણ કેવી રીતે વર્ણન કરું, જેનાથી આપણાં પ્રત્યેક અંગ આનંદિત થાય છે ?

ઈન જિમી ઈન બન મેં, કરેં ખેલ સરૂપ જો એહ ।

કહા કહૂં ઈન વિલાસ કી, જો કરત પ્રેમ સનેહ ॥ ૪૪ ॥

ધામધણી પરમધામની ભૂમિ તથા વનમાં નિત્ય લીલાઓ કરે છે. એમના લીલા વિલાસ તથા પ્રેમ અને સ્નેહનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે રંગ રેહેસ સંગ ધની કે, કેતે કહૂં વિલાસ ।

પ્રેમ પ્રીત સનેહ કે રીત, મીઠી મુસકની કે હાંસ ॥ ૪૫ ॥

ધામધણી સાથે બ્રહ્માત્માઓની વિવિધ પ્રકારની આનંદમયી લીલાઓ થાય છે. તે લીલા-વિલાસનું પણ વર્ણન કરી શકાય નહીં. પ્રેમ-પ્રીતિ, સ્નેહ અને મંદ મુસ્કાન તથા મધુર હાસ્યની રીતનું પણ વર્ણન થઈ શકે નહીં.

નૈન સોં નૈન લેત રંગ સૈન, અરસ પરસ ઉછરંગ ।

ઉર મુખ નેત્ર કર કંઠ, યોં સુખ સખ વિધ અંગ ॥ ૪૬ ॥

જ્યારે ધામધણી પોતાનાં નેત્રકમલોથી સખીઓને સંકેત કરે છે ત્યારે સખીઓમાં પરસ્પર ઉત્સાહનું વાતાવરણ છવાઈ જાય છે. ધામધણીનું વક્ષસ્થળ, મુખારવિંદ, નેત્રકમલ, કરકમલ, કંઠ વગેરે બધાં અંગોમાંથી અખંડ સુખ મળે છે.

બંકે નૈન સમારે સર બંકે, બંકી સારસ ભોં બંકી ।

બંકે બૈન લગત બાન બંકે, બંકી ચલત બંક લંકી ॥ ૪૭ ॥

ધામધણી પોતાની વાંકી દૃષ્ટિથી વાંકું બાણ મારે છે. તે સમયે એમની ભ્રમર પણ ધનુષ્યની જેમ

વાંકી જોવા મળે છે. તેમની વાણી પણ અટપટી છે તથા બાણની જેમ સખીઓના હૃદયને વીંધી નાખે છે. ધામધણી ચાલતી વખતે પણ પોતાના શરીરને મનોહર વળાંક આપતા રહે છે.

રસ લેત ધામ કે સરૂપસોં, એક દૂજી કો ઠેલ ।

વિવિધ વિહાર અલેખે અંગોં, ક્યોં કહૂં ખુસાલી ખેલ ॥ ૪૮ ॥

બધી સખીઓ એકબીજીથી આગળ વધી ધામના આ દિવ્ય સ્વરૂપોના આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમની સાથે વિવિધ પ્રકારના દિવ્ય વિહાર કરે છે. આ આનંદમયી લીલાઓનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

અંગ ઈસક ઈન ભોમ કે, અલેખે અંગ અસલ ।

કે રંગ રસ સરૂપસોં, જુદે જુદે યા સામિલ ॥ ૪૯ ॥

પરમધામના આ આત્માઓનાં પ્રત્યેક અંગ પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. એટલા માટે એનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. એ બધાં મળીને અથવા અલગ-અલગ રૂપે શ્રીરાજ શ્યામાજીના રસ રંગનો અનુભવ કરે છે.

કહા કહૂં બસ્તર ભૂષન કી, નૂર રોસન જોત ઉજાસ ।

શ્યામ શ્યામાજી સાથ કી, અંગ અંગ પૂરત આસ ॥ ૫૦ ॥

એમનાં વસ્ત્રો તથા આભૂષણોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ? તેમના પ્રકાશથી તો બધી દિશાઓ પ્રકાશિત થાય છે. શ્રી શ્યામ શ્યામાજી સઘળા સુન્દરસાથના પ્રત્યેક અંગોના મનોરથ પૂર્ણ કરી દે છે.

એ જોત મેં સોભા સુંદર, દેખિએ હિરદેં મેં આન ।

ભર ભર ખ્યાલે પીજિએ, દેખ કેહે સુન કાન ॥ ૫૧ ॥

હે સુન્દરસાથજી ! આ દિવ્ય જ્યોતિમાં બધી દિશાઓની સુંદર શોભાને જોઈને એને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો. તથા પ્રત્યક્ષરૂપે વર્ણન કરવામાં આવેલા શબ્દોને ખ્યાલા ભરીભરીને પોતાના કાનથી સાંભળો.

ભોમ બન તલાબ સોભિત, કુંજ વન બીચ મંદર ।

કહા કહૂં ગલિયન કી, છાયા પ્રેમલ સુંદર ॥ ૫૨ ॥

પરમધામની ભૂમિમાં વન, ઉપવન તથા તાલ સુશોભિત છે. સાથોસાથ મંદિરની જેમ શોભાયમાન કુંજનિકુંજના મંડપ પણ અતિ સુંદર છે. વનની ગલીઓનું વર્ણન પણ કેવી રીતે કરવામાં આવે ? તેના પર ફૂલોની મધુર સુગંધ છવાયેલી છે.

નરમાઈ ઈન રેત કી, ઉજલ જોત સુપેત ।

ખુસબોએ કહી ન જાવહીં, નિકુંજ બન યા રેત ॥ ૫૩ ॥

અહીંની રેતી પણ અતિ કોમળ છે. એની સફેદ જ્યોતિ અતિ નિર્મળ છે. આ રીતે કુંજ-નિકુંજ વન તથા ત્યાંની રેતીનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી.

સોભા પાલ તલાબ કી, કહી ન જાએ જુબાં ઈન ।

બન દેહુરી જલ મોહોલ કી, રોસન રોસન મેં રોસન ॥ ૫૪ ॥

હૌજકૌસર તળાવ તથા એની પાળીનું શોભાનું વર્ણન પણ આ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી. અહીંનાં વન, દેહુરીઓ તથા ટાપુ મહેલનો પ્રકાશ એકબીજાથી ચડિયાતો પ્રતીત થાય છે.

દેહુરિયાં સોભિત તાલકી, પાલ પાંવડિયાં અંદર ।

સોભા કહા કહૂં સબ જડિત કી, બીચ મોહોલ જલ ઊપર ॥ ૫૫ ॥

તળાવની ચારે બાજુ દેહુરીઓ શોભાયમાન છે. પાળથી અંદરની બાજુ નીચે ઊતરવા માટે સીડી છે. તળાવની મધ્યમાં આવેલ ટાપુ મહેલ પર જડેલાં રત્નોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

જુદી જુદી જુગતેં સોભિત, બન મોહોલોં લિયા ઘેર ।

ગૃદ ઝરોખે નવોં ભોમ કે, બીચ ધામ બન ચૌફેર ॥ ૫૬ ॥

રંગભવનની ચારે બાજુ વિવિધ પ્રકારનાં વન, ઉપવન સુશોભિત છે. રંગભવનમાં નવ ભોમ સુધી ચારે બાજુ ઝરુખા છે. આ રીતે મધ્યમાં રંગમહલ તથા એની ચારે બાજુ વન પ્રદેશ જોવા મળે છે.

યાહી ભાંત અક્ષર કી, બીચ બન ગલિયાં જાનવર ।

ખેલ ખેલેં અતિ સોહને, ક્યોં બરનોં સોભા દોઊ ઘર ॥ ૫૭ ॥

અક્ષરધામ પણ આ રીતે સુશોભિત છે. ત્યાં પણ ચારે બાજુ વન છે. વનની ગલીઓમાં પશુ-પંખી અતિ સુંદર કીડાઓ કરે છે. આ રીતે આ બન્ને ધામોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

સામ સામી દોઊ દરબાર, ઉઠત રોસની નૂર ।

ક્યોં કહૂં ઈન જુબાનસોં, કરેં જંગ દોઊ જહૂર ॥ ૫૮ ॥

અક્ષરધામ તથા પરમધામ બન્ને સામસામે છે. બન્નેમાંથી નીકળતાં પ્રકાશનાં કિરણો એવી રીતે ટકરાય છે જાણે તેઓ પરસ્પર સ્પર્ધા કરી રહ્યા ન હોય ! એનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ?

આગૂં બડે દ્વાર કે, બીસ થંભ તરફ દોએ ।

રંગ પાંચોં નૂર જહૂર કે, એ સિફત કિન મુખ હોએ ॥ ૫૯ ॥

ધામના વિશાલ દરવાજા આગળ બન્ને બાજુ વીસ (દશ-દશ) સ્તંભ છે. એમાંથી પાંચ રંગો (હીરા, માણેક, પુખરાજ, પાય અને નિલમ)નાં કિરણો નીકળે છે. જેના મહિમાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

દ્વાર આગૂં દોએ ચબૂતરે, દોએ તલે બીચ ચૌક ।

હરા લાલ દોઊ પર દરખત, હક હાદી રૂહોં ઠૌર સૌક ॥ ૬૦ ॥

દરવાજાની આગળ બે ચબૂતરા છે. આ રીતે નીચે ચાંદનીચોકમાં પણ બે ચબૂતરા છે. આ બન્ને

ચબૂતરા ઉપર લીલાં અને લાલ બે વૃક્ષો છે. એમાં શ્રીરાજશ્યામાજી સખીઓ સાથે ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રસન્ન મુદ્રામાં બેસે છે.

ભોમ બન આકાસ કા, અવકાસ ન માએ ઉજાસ ।

કધુક આતમ જાનહીં, સો કહ્યો ન જાએ પ્રકાસ ॥ ૬૧ ॥

અહીંની દિવ્યભૂમિ તથા વનના આકાશનો પ્રકાશ મહાકાશમાં પણ સમાતો નથી. આ પ્રકાશનું વર્ણન કરી શકાય નહીં, આત્મા જ એને આંશિક રૂપે જાણી શકે છે.

મહામત કહે બન ધામ કા, વિધ વિધ દિયા બતાએ ।

જો હોસી બ્રહ્મ સૃષ્ટ કા, એ બાન ફૂટ નિકસે અંગ તાએ ॥ ૬૨ ॥

મહામતિ કહે છે, મેં ધામનાં વન-ઉપવનોનું વિવિધ પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે. જેઓ બ્રહ્માત્માઓ હશે, તેમના હૃદયને વીંધીને આ મારાં વચનો તેમના અંગ-પ્રત્યંગમાં સમાઈ જશે.

પ્રકરણ ૫ ચોપાઈ ૩૬૮

જમુના જોએ કિનારે સાત ઘાટ

કેળકા ઘાટ

કતરે કે કેલન કે, લટક રહે જલ પર ।

આગે પીછે કોઈ નહીં, સબ સોભિત બરાબર ॥ ૧ ॥

યમુના કિનારા પર સ્થિત કેળવનના કેળની લૂમો યમુના જળ પર એકહારમાં પ્રતિબિમ્બિત થઈ રહી છે. તે નથી આગળ દેખાતી કે નથી પાછળ. બધી એક સરખી રીતે શોભાયમાન છે.

દિવાલાં થંભન કી, નરમાઈ અતંત ।

છાયા પાત ગલી મંદિરોં, તલેં ઉજલ રેત ચિલકત ॥ ૨ ॥

યમુના જળ પર પ્રતિબિમ્બિત કેળના સુકોમળ સ્થંભ દીવાલની જેમ દેખાય છે. એના પાનની છાયા વન-ઉપવનની ગલીઓ તથા મંદિરો સુધી પહોંચે છે. એની નીચેની રેતી ખૂબ જ ચળકતી જોવા મળે છે.

કે ચૌક ઠૌર ખેલનકે, છાયા પાત સીતલ ।

ખૂબી જુબાં ના કેહે સકે, રેત મોતી નિરમલ ॥ ૩ ॥

કેળવનમાં રમવા માટે વિવિધ ચોક છે, તેના પર કેળના પાનની શીતળ છાયા રહે છે. ભૂમિની નિર્મળ રેતી મોતીની જેમ ચમકે છે. એમની વિશેષતાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

કચ્ચે પકકે કેલોં કતરે, એક ખૂબી ઔર ખુસબોએ ।

જુદી જુદી જિનસોં સોભિત, સુંદર ચૌક મેં સોએ ॥ ૪ ॥

કેળના સ્તંભો પર લાગેલાં કાચાંપાકાં કેળાંની લૂમોમાં એ વિશેષતા છે કે એમાંથી સુગંધ નીકળે

છે. એની વિવિધ પ્રકારની જાતો કેળવનના સુંદર ચોકમાં સુશોભિત છે.

સૈયાં આવત ઝીલન કો, નિકસ મંદિરોં દ્વાર ।

એ સમયા કહ્યો ન જાવહીં, સોભા સિફત અપાર ॥ ૫ ॥

જ્યારે બધી સખીઓ રંગમહલનાં મંદિરોના દ્વારથી નીકળી જળકીડા માટે આ બાજુ આવે છે, ત્યારે એ વખતની શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી.

એ ઘાટ પોહોંચ્યા બડે બન કો, જિત હિડોલોં હીંચત ।

ઉત ચલ્યા કિનારે જમુના, હદ લિબોઈ સે ઈત ॥ ૬ ॥

આ કેળનો ઘાટ બડાવન સુધી ફેલાયેલો છે. અહીં સખીઓ હિંડોળા ઉપર ઝૂલે છે. યમુના તટ સુધી ફેલાયેલા આ ઘાટની દક્ષિણ તરફ લિંબુ (લિંબોઈ)નો ઘાટ છે.

ઘાટ લિંબોઈ કા

છત્રિયાં લિબોઈનકી, સુગંધ સીતલ અતિ છાંહેં ।

પેડ જુદે જુદે લંબી ડારિયાં, મિલ ગૈયાં માહોં માહેં ॥ ૭ ॥

અહીં લિંબુનાં ઝાડ છત્રીઓની જેમ શોભે છે. એની ગીચ છાયામાં શીતલ તથા સુગંધિત વાયુ વાય છે. આ જુદાં-જુદાં વૃક્ષોની લાંબી-લાંબી શાખાઓ (ડાળી) એક બીજા સાથે જોડાયેલી છે.

કૈ વિધ કે ફલ લટકત, જલ પર બની જો હાર ।

લટકે જવેર જડાવ જ્યોં, એસી બનકી રચી કિનાર ॥ ૮ ॥

આ વૃક્ષોમાં અસંખ્ય ફળ લટકેલાં છે. યમુના જળ પર પ્રતિબિમ્બિત આ ફળો હારબંધ જોવા મળે છે. આ વનનો કિનારો એ પ્રકારનો છે કે અહીં વૃક્ષોમાં જાણે મોતી લટકી રહ્યાં હોય એવું પ્રતિબિમ્બ યમુનાજીમાં પડે છે.

યા વિધ ફલ છાયા મિને, બનમેં ઝૂમત અંદર ।

કહૂં હારે કહૂં ફિરતે, કૈ રંગ ચંદ્રવા સુંદર ॥ ૯ ॥

આ વનની છાયામાં એનાં ફળ લટકતાં જોવા મળે છે. અહીંનાં કેટલાંક વૃક્ષો હારબંધ છે તો કેટલાંક ગોળાકારમાં ચંદ્રવાની જેમ સુશોભિત દેખાય છે.

સોભા તલે રેતીય કી, કહા કહૂં છાયા ઊપર ।

કહી ન જાએ લિબોઈ ઘાટ કી, સોભા અચરજ તલે ભીતર ॥ ૧૦ ॥

આ વૃક્ષોની ગીચ છાયામાં ભૂમિની રેતી ચમકે છે. આ રીતે લિંબુના ઘાટની આશ્ચર્યજનક શોભાનું વર્ણન કરી શકાય નહીં.

પેડ જુદે જુદે ગેહેરી છાયા, સબ પેડોં છત્રી એક ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, જાનોં સબસે એ ઠૌર નેક ॥ ૧૧ ॥

અહીંનાં વૃક્ષો જુદાં-જુદાં હોવા છતાં પણ એની છાયા ગીચ હોવાથી એ છત્રીની જેમ દેખાય

છે. વારંવાર જોવાથી એવું લાગે છે કે આ જ સ્થાન સર્વાધિક સુંદર છે.

ધામ છોડ આગે ચલ્યા, તરફ ચેહેબચે પાસ ।

ઈન બન કી સોભા ક્યોં કહું, જિત નિત હોત વિલાસ ॥ ૧૨ ॥

આ વન રંગમહલની દીવાલથી પણ આગળ સોળ પહલ (હાસ)ના કુંડ (ચેહેબચ્યા)ની સાથે જોડાયેલું વિશાળ છે. આ વનની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું કે જ્યાં આગળ હંમેશાં આનંદ વિલાસ થાય છે ?

જબ ખેલેં ઈત સખિયાં, સ્યામ સ્યામાજી સંગ ।

તબ સોભા ઈન બન કી, લેત અલેખે રંગ ॥ ૧૩ ॥

જ્યારે અહીં સખીઓ શ્રીરાજ શ્યામાજીની સાથે કીડા કરે છે ત્યારે આ વનની સુંદરતા અનેકગણી વધી જાય છે.

ઘાટ અનારકા

એ બન ખૂબી દેત હે, ચલ્યા દોરી બંધ હાર ।

ફલ નકસ કી કાંગરી, લટકત જલ અનાર ॥ ૧૪ ॥

દાડમનાં વૃક્ષોનાં આ વનની એ વિશેષતા છે કે અહીંનાં વૃક્ષો હારબંધ છે. એનાં ફળો કાંગરીની જેમ લટકેલાં છે.

કેતીક છાયા જલ પર, કેતીક છાયા વાર ।

એ દોઊ બરાબર ચલી, જમુના બાંધ કિનાર ॥ ૧૫ ॥

આ વૃક્ષોની થોડી છાયા યમુના જળ પર પડે છે તો થોડી છાયા કિનારા પર પણ પડે છે. યમુનાજીના સમગ્ર કિનારા પર આ છાયા આ રીતે સમાન્તર જોવા મળે છે.

ઘાટ અનાર કો અતિ ભલો, એકલ છત્રી સબ જાન ।

ઘટ બઢ કાહું ન દેખિએ, છાયા ગેહેરી સબ સમાન ॥ ૧૬ ॥

દાડમનો આ ઘાટ એટલો સુંદર લાગે છે કે જાણે આ બધાં વૃક્ષો મળી એક છત્રી બનેલી છે. એની ગાઢ છાયા ક્યાંય ઓછી કે વધારે નહોતાં સર્વત્ર સમાનપણે જોવા મળે છે.

જો જહાં ઘાટ બન દેખિએ, જાનોં એહી બન વિસેક ।

એક સે દૂજા અધિક, સો કહાં લોં કહું વિવેક ॥ ૧૭ ॥

એની એ વિશેષતા છે કે જ્યાં જે ઘાટ તથા વન દેખાય છે તે જ અન્યથી અધિક સુંદર લાગે છે. આમ આ બધાં ઘાટ તથા વન એક બીજાથી વધારે શોભાયમાન છે. એનું ક્યાં સુધી વર્ણન કરું ?

કહૂં ફૂલ કહૂં ફલ બને, કહૂં પાત રહે અતિ બન ।

જુદી જુદી જુગતેં મંડપ, જાનોં બહુ રંગ મની કંચન ॥ ૧૮ ॥

આ વનમાં ક્યાંક ફૂલ, ક્યાંક ફળ તથા ક્યાંક પાંદડાં જોવા મળે છે. આ રીતે અહીં પણ વિવિધ ખૂબીથી મંડપ રચાયેલા છે જે સોનામાં જડેલા વિવિધ મણિયોની જેમ શોભી રહ્યા છે.

ઈન પેડોં ખૂબી ક્યોં કહૂં, દેખ બન હોઈએ ખુસાલ ।

રોસન રેત ખુસબોએ બન, આએ લગ્યા દિવાલ ॥ ૧૯ ॥

આ વૃક્ષોની વિશેષતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? એને જોઈને અતિ પ્રસન્નતા થાય છે. ચમકતી રેતીવાળું આ સુગંધિત વન રંગભવનની દીવાલ સુધી વિસ્તરેલું છે.

અમૃત વન-ઘાટ પાટ કા

દોઊ પુલોં કે બીચ મેં, સોભિત સાતોં ઘાટ ।

તીન બાંએ તીન દાંહિનેં, બીચ થંભ ચાંદની પાટ ॥ ૨૦ ॥

યમુનાજી પર આવેલ કેળ તથા વટના પુલના મધ્યમાં સાતઘાટ સુશોભિત છે. એમાં ત્રણ જમણી બાજુ તથા ત્રણ ડાબી બાજુ છે. વચ્ચે પાટનો ઘાટ છે. એમાં વિવિધ સ્થંભો તથા ચાંદનીની શોભા છે.

અમૃત બન અતિ સોભિત, ઘાટ પાટ કા જે ।

આગૂં દરવાજે નિકટ, બન બન્યા જો સુંદર એ ॥ ૨૧ ॥

આ પાટના ઘાટ પર અમૃત (આંબાનું) વન સુશોભિત છે. રંગમહલના દરવાજા સામે આવેલ આ વન અત્યંત સુંદરરૂપે શોભે છે.

કે રંગ કે ઈત વૃખ હેં, નીલે પીલે સેત લાલ ।

ક્યોં કહૂં સોભા ઈન મુખ, જાકી પૂરન સિફત કમાલ ॥ ૨૨ ॥

અહીં વાદળી, પીળા, સફેદ, લાલ વગેરે અનેક જાતનાં વૃક્ષો છે. એની નિજ શોભા જ એટલી અદ્ભુત છે કે એનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરવું ?

અખોડ અંજીર બન અમૃત, ઊપર છાયા અંગૂર ।

એક છાયા પાત દિવાલ લોં, ક્યોં કર બરનોં એ નૂર ॥ ૨૩ ॥

આ અમૃતવનમાં અખરોટ તથા અંજીરનાં વૃક્ષો પણ સુશોભિત છે. એના પર દ્રાક્ષની વેલીઓ ફેલાયેલી છે, જેના પાંદડાંની છાયા ગીચ થઈ ધામની દીવાલ સુધી પહોંચેલી છે. એના અલૌકિક તેજનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે રંગ હેં એક પાત મેં, કે રંગ હેં ફૂલ ફલ ।

અબ ક્યોં બરનોં મેં ઈન જુબાં, કે બન હેં સામિલ ॥ ૨૪ ॥

એના એક પાંદડામાં પણ અનેક પ્રકારના રંગ જોવા મળે છે. આ રીતે ફૂલ તથા ફળ પણ વિવિધ

રંગનાં છે. હું જીભ દ્વારા એનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? અહીં વિવિધ પ્રકારનાં વન એકઠાં થઈ ગયાં છે.

કેતે રંગ એક પાત મેં, કેતે રંગ એક ફૂલ ।

કેતે રંગ એક ફલ મેં, કેતે રંગ ડાલ મૂલ ॥ ૨૫ ॥

કોણ જાણે અહીં એક પાંદડાને કેટલા રંગ છે ? એવી જ રીતે અહીંના એકે-એક ફૂલ, ફળ, ડાળીઓ તથા મૂળને પણ અનેક પ્રકારના રંગ હોય એવું પ્રતીત થાય છે.

એ બન જોત ન ભાંત કી, રોસન કરત આસમાન ।

આપ અપના રંગ લે ઉઠત, કોઈ સકે ન કાહું ભાંન ॥ ૨૬ ॥

આ વનમાંથી એવો પ્રકાશ નીકળે છે કે તે સમગ્ર આકાશને આલોકિત કરી દે છે. અહીંની પ્રત્યેક વસ્તુ પોતપોતાનો રંગ ફેલાવે છે, પરંતુ કોઈ પણ રંગ બીજા રંગને હંફાવી શકતો નથી.

કે મેવે ઈન બન મેં, કેતી કહૂં જિનસ ।

જુદે જુદે સ્વાદ કે વિધ કે, જાનોં એક સે ઔર સરસ ॥ ૨૭ ॥

આ વનમાં વિવિધ પ્રકારના મેવા પણ છે. હું એની વિવિધતાનું કેટલું વર્ણન કરું ? એના અલગ અલગ પ્રકારના સ્વાદ એકબીજાથી ચડિયાતા રસપૂર્ણ છે.

ઈન પેડોં ખૂબી ક્યોં કહૂં, દેખ બન હોઈએ ખુસાલ ।

એ રેત રોસન ખુસબોએ બન, એ નિરખત બદલે હાલ ॥ ૨૮ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોની વિશેષતા કઈ રીતે વર્ણવું ? તેને જોતાં ઘણી જ પ્રસન્નતા અનુભવાય છે. અહીંની ચમકદાર રેતી તથા સુગંધિત વૃક્ષોને જોતાં મનની સ્થિતિ પણ બદલાઈ જાય છે.

ઘાટ જાંબૂ કા

નિકટ ઘાટ પાટ કે, સોમિત હૈ અતિ બન ।

ઈન મુખ ખૂબી ક્યોં કહૂં, છત્રિયાં જાંબૂઅન ॥ ૨૯ ॥

પાટના ઘાટની નજીક બીજું વન શોભાયમાન છે. એની વિશેષતા કઈ રીતે વર્ણવી શકાય ? અહીંનાં જાંબુનાં વૃક્ષો છત્રીઓ જેવાં દેખાય છે.

ગેહેરી છાયા અતિ નિપટ, દેખત નહીં આસમાન ।

જુમના ધામ કે બીચ મેં, એ બન સોભા અમાન ॥ ૩૦ ॥

આ વૃક્ષોની છાયા એટલી પ્રગાઢ છે કે આ વૃક્ષો નીચેથી આકાશ પણ દેખાતું નથી. યમુનાજી તથા રંગભવનની વચ્ચે આવેલું આ વન અનુપમ શોભાયુક્ત છે.

એક મંડપ જાનોં ચંદ્રવા, કહૂં ઊંચા નીચા નાહિં ।

એ સોભા જુબાં ના કેહે સકે, હોંસ રહત દિલ માહિં ॥ ૩૧ ॥

અહીંનાં વૃક્ષો એક સરખાં હોવાને કારણે એક મંડપ પર સુશોભિત ચંદ્રવા જેવી શોભા આપે

છે. આ જીભ તેમની સુંદરતાનું વર્ણન કરી શકતી નથી. માત્ર હૃદયમાં વર્ણન કરવાની ઈચ્છા જળવાઈ રહે છે.

અનેક રંગ ઈન ઠૌર કે, ક્યોં કહૂં ઈતકા નૂર ।

રોસન જિમી પ્રફુલિત, ક્યોં કહૂં જુબાં જહૂર ॥ ૩૨ ॥

અહીંની ભૂમિ વિવિધ રંગોની છે. એના પ્રકાશનું વર્ણન કેમ કરીએ ? વિવિધ રંગોના પ્રકાશથી પ્રફુલ્લિત આ ભૂમિની આભાનું વર્ણન આ જીભ કઈ રીતે કરી શકે ?

એહ સિફત ન જાએ કહી, જિન બન કબૂં ન જવાલ ।

એ જુબાં ખૂબી તો કહે, જો કોઈ હોવે ઈન મિસાલ ॥ ૩૩ ॥

આની વિલક્ષણતાનું વર્ણન શબ્દોમાં થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે આ વનમાં કોઈપણ પ્રકારની અવનતિ નથી. એની વિશેષતાનું વર્ણન માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે આનું કોઈ અન્ય ઉદાહરણ હોય.

સિફત ન હોવે રેત કી, ના હોવે બન સિફત ।

જો કધૂ કહૂં સો ઉરેં રહે, મેરી જુબાં ના પોહોંચત ॥ ૩૪ ॥

અહીંની રેતીનાં કણોની વિશેષતા પણ બતાવી શકાય તેમ નથી તેમ આ વનની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. હું જે કંઈ કહી રહ્યો છું તે વાત હૃદયમાં જ મર્યાદિત રહી જાય છે, મારી જીભ સુધી તે પહોંચી શકતી નથી.

ઘાટ નારંગી કા

ચાર હાર ફલ કી બની, જલ પર દોરી બંધ ।

તલેં સાત સાત કી કાંગરી, માહેં નકસ કે સનંધ ॥ ૩૫ ॥

યમુનાજીના જળમાં પ્રતિબિંબિત નારંગીના ફળોની ચાર હાર એક પંક્તિમાં દેખાય છે. એમાં સાત સાત ફળોના ઝૂમખાં શોભાયમાન છે. એમ લાગે છે કે અહીં વિવિધ પ્રકારનું ચિત્રકામ કરવામાં આવ્યું છે.

ખુસરંગ ફલ નારંગ કે, પીલક લિએ રંગ લાલ ।

ઝાંઈ ઉઠે માહેં જલ, એ સોભિત ઈન મિસાલ ॥ ૩૬ ॥

મનને પ્રસન્ન કરનારાં નારંગીનાં ફળો પીળા તથા લાલ રંગનાં છે. જ્યારે એમનું પ્રતિબિંબ જમનાજળમાં પડે છે, ત્યારે તેમની શોભાનું વર્ણન કરવા માટે કોઈ પણ ઉપમા હાથ આવતી નથી.

નારંગ બન કી છત્રિયાં, જાએ લગીં બટ ઘાટ ।

ફલ ફૂલ પાત જડિત જ્યોં, જાનોં રચ્યો અચંભો ઠાટ ॥ ૩૭ ॥

નારંગીવનની છત્રીઓ વટના ઘાટ સુધી પહોંચેલી છે. એનાં ફળ-ફૂલ તથા પાંદડા રત્નજડિત

હોય એમ ભાસે છે. આની રચના જ સ્વયં આશ્ચર્યજનક અને વિલક્ષણ હોય એવું લાગે છે.

એકલ છાયા રેતી રોસન, પૂરન સિફત કમાલ ।

ઔર અનેક બન આગૂં ભલા, એ હદ છોડ ચલ્યા દિવાલ ॥ ૩૮ ॥

આ વૃક્ષોની છાયા સમાનરૂપે ફેલાયેલી છે તથા જમીન પરની રેતી ચમકે છે. આની શોભા ઘણી જ રમણીય છે. એની આગળ વિવિધ પ્રકારનાં વન છે. આ વન રંગમહેલની દીવાલને મૂકીને આગળ સુધી પહોંચ્યાં છે.

ઈન બન કી સોભા અતિ બડી, આવત આતમ મેં જોએ ।

ઈન નૈન શ્રવન કે બલ થેં, મુખસે ન નિકસે સોએ ॥ ૩૯ ॥

આ વનોની શોભા ઘણી જ સુંદર છે, જેની અનુભૂતિ માત્ર આત્મા દ્વારા જ થઈ શકે છે. આ આંખોથી જોઈને તથા કાનોથી સાંભળીને જીભ દ્વારા આ શોભાનું વર્ણન નથી કરી શકાતું.

ઈન બન સોભા અપાર હૈ, કદૂ આતમ ઉપજત સુખ ।

તિનકો હિસો લાખમોં, કલ્હો ન જાએ યા મુખ ॥ ૪૦ ॥

આ વનની અપાર શોભાને જોઈને આત્માને જે આનંદનો અનુભવ થાય છે, તેના લાખમાં ભાગનું વર્ણન પણ આ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ઘાટ વટકો (વડનો ઘાટ)

(વટવનની નજીક યમુનાજીની પાળ તથા વનની તરફનો માર્ગ (વનરોંસ) બન્નેમાં એક ચોક શોભાયમાન છે. એના મધ્યભાગમાં એક વટવૃક્ષ છે. તેની ચારે બાજુ હારબંધ એંશી વટવૃક્ષોની વડવાઈઓ છે. વચ્ચેના વૃક્ષ સાથે મળીને ૮૧ની સંખ્યા થઈ જાય છે. એમાં નવ નવ વૃક્ષોની નવ પંક્તિઓ છે. મધ્યમાં મૂળ વૃક્ષ શોભાયમાન છે. તથા બાકીની એંશી વટવૃક્ષજટાઓ (વડવાઈઓ) છે. એમાં સુંદર તોરણો (કમાનો) શોભાયમાન છે. વચ્ચે વચ્ચે ઝૂલા લાગેલા છે. પાંચેય ભોમમાં એવી શોભા છે. એના ઉપર ચાંદની છે. તેની ચારે બાજુ કઠેડો સુશોભિત છે. ઉપર જવા માટે આ વૃક્ષો (વટવૃક્ષ જટાઓ)માં સીડીઓ સુશોભિત છે.)

જો બટ બન્યો જમુના પર, અનેક તિનકી ડાર ।

નિપટ પસારા ઈનકા, જિત બૈઠ કરત સિનગાર ॥ ૪૧ ॥

યમુનાના કિનારા પર આવેલ વડનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ અનેક છે, જેની વિસ્તૃત છાયામાં બેસી સખીઓ શણગાર કરે છે.

ઊંચા નિપટ દેહૂર જયોં, તલેં હાથેં ડારી લગત ।

ડારોં ડારી અતિ વિસ્તરી, સુમાર ન ઈન સિફત ॥ ૪૨ ॥

આ વડના વૃક્ષોની ડાળીઓ ઉપરની બાજુ મંદિરના શિખરની જેમ ઊંચી છે તથા નીચે ભૂમિ સુધી લટકેલી છે, જેનો સ્પર્શ હાથ દ્વારા થઈ શકે છે. એની ડાળીઓ અને ઉપડાળીઓ અત્યંત વિસ્તૃત છે. એનું વર્ણન નથી કરી શકાતું.

જાનોં થંભ દિએ બડવાઈકે, ફિરતે ફિરતે હાર ચાર ।

સોભા લેત પાત ફૂલ, એ બટ બડો વિસ્તાર ॥ ૪૩ ॥

આ વડવૃક્ષોની નીચે ફેલાયેલી ડાળીઓ (વડવાઈઓ) ચારે બાજુ સ્થંભોની જેમ પંક્તિ બદ્ધ ફેલાયેલી છે. આ વૃક્ષનાં પાંદડાં તથા પુષ્પો અતિ શોભાયમાન છે. આ રીતે વડનાં આ વૃક્ષો અત્યંત વિશાળ છે.

છત્રી પાંચ ઉપરા ઉપર, જાનોં રચિયા ભોમ સમાર ।

એક ભોમ રેતી તલેં, ઉપર ભોમ બટ ચાર ॥ ૪૪ ॥

આ વૃક્ષોની ડાળીઓ ઉપરા ઉપર ૪ પાંચ ભોમ સુધી છત્રીઓની જેમ ફેલાયેલી છે. આ રીતે આ વડવૃક્ષોની પ્રથમ ભૂમિકામાં નીચે રેતી પથરાયેલી છે તથા ઉપર બીજી ચાર ભોમ શોભાયમાન છે.

એક પડત ઝરોખે જલ પર, ઔર તરફ સબ બન ।

ઉપર ભોમ ધામ દેખિએ, દસોં દિસા નૂર રોસન ॥ ૪૫ ॥

આ વડવૃક્ષોના ઝરૂખાઓમાંથી પૂર્વ દિશાના ઝરૂખાનું પ્રતિબિમ્બ જળ પર પડે છે. બીજી ત્રણ દિશાઓમાં વન, ઉપવન દેખાય છે. ચાંદની ઉપરથી રંગમહલ દેખાય છે. આ રીતે દશેય દિશાઓ પ્રકાશિત થાય છે.

ઈત બોહોત ઠોર ખેલન કે, કે જિનસેં તલેં ઉપર ।

બૈઠત દૌડત કૂદત, ખેલત કે હુનર ॥ ૪૬ ॥

આ વડવૃક્ષોની ઉપર-નીચેની ભોમમાં વિવિધ કીડા સ્થળ છે, જ્યાં સખીઓ ઊઠતાં-બેસતાં વિવિધ પ્રકારની રામતો કરે છે.

ઠેકત હેં કે જલ મેં, ઔર કૂદ ચઢેં કે ડાર ।

ખેલ કરેં કે ભાંત સોં, સબ અંગોં ચંચલ હુસિયાર ॥ ૪૭ ॥

કેટલીક સખીઓ આ વૃક્ષો ઉપરથી જમુના જળમાં કૂદકો મારે છે તથા પાછી દોડીને ડાળીઓ પર ચઢી જાય છે. આ રીતે વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરતી સખીઓ પોતાની ચંચલતા તથા ચાતુર્યનું પ્રદર્શન કરે છે.

તરફ ચારોં ફિરતે હિડોલે, ઉપલી લગ ભોમ જોએ ।

ધામ તલાબ જમુના નારંગી, સખિયાં હીંચત બટ પર સોએ ॥ ૪૮ ॥

આ વડ વૃક્ષોની પ્રત્યેક ભોમમાં ઉપર સુધી ચારે બાજુ ઝૂલા લાગેલા છે. આ ઝૂલાઓમાં ઝૂલતી સખીઓ રંગભવન, તાલ, યમુનાજી, સહિત નારંગી વગેરે વિવિધ વનોની શોભાનું દર્શન કરે છે.

અતંત સોભા ઈન ઘાટ કી, છાયા ચલી જલ પર ।

એ બટ યા ઔર વૃછ, જલ છાએ લિયા બરાબર ॥ ૪૯ ॥

આ ઘાટની શોભા અદ્વિતીય છે. અહીંનાં વૃક્ષોની છાયા યમુના જળ પર પડે છે. અહીં વડવૃક્ષોની સાથોસાથ અન્ય વૃક્ષોની છાયા યમુના જળ પર સમાન રૂપે પડેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ઘાટ બટ કો અતિ બડો, જલ લિએ ચલ્યો કિનાર ।

કે બન ઈત બહુ વિધ કે, જાનોં બને દોરી બંધ હાર ॥ ૫૦ ॥

આ વડના ઘાટનો વિસ્તાર બહુ જ મોટો છે. અહીંનાં વૃક્ષો યમુનાજીના કિનારા પર દૂર દૂર સુધી વિસ્તરેલાં છે. અહીં વિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષો છે. તે બધાં એક સમાન હારબંધ ઊભેલાં છે.

સાતોં ઘાટ એ કહે, આગે પુલ કુંજ બન ।

અપના ખજાના એહ હૈ, મહામત કહેં મોમન ॥ ૫૧ ॥

આ રીતે સાતેય ઘાટ કહેવામાં આવ્યા છે. વડપુલની આગળ કુંજવન સુશોભિત છે. મહામતિ બ્રહ્માત્માઓને કહે છે, આ આપણી અમૂલ્ય નિધિ છે.

પ્રકરણ ૬ ચોપાઈ ૪૧૯

કુંજ વન મંદિર

સાતોં ઘાટ બીચ મેં, પુલ મોહોલ તરફ દોએ ।

દોઊ પાંચ ભોમ છઠી ચાંદની, ક્યોં કહૂં સોભા સોએ ॥ ૧ ॥

યમુનાજીના બન્ને તરફના પુલમહેલની વચ્ચે-સાત ઘાટ સુશોભિત છે. આ બન્ને પુલ મહેલો પર પાંચ ભોમ અને છઠી ચાંદની છે. એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરાય ?

સામ સામી ઝરોખે, ઝલકત અતિ મોહોલાત ।

પુલ દોઊ દૂજી કિનાર લગ, બીચ જલ તાલ જ્યોં સોભાત ॥ ૨ ॥

બન્ને પુલમહેલની સામસામે ઝરૂખા સુશોભિત છે. આ બન્ને પુલોની મધ્યમાં કિનારા સુધી વિસ્તરેલું યમુનાજીનું જલ તળાવની જેમ શોભે છે.

તલેં દસ ઘડનાલે પોરિયાં, બીચ નેહેરેં જ્યોં ચલત ।

સ્યામ સ્યામાજી સખિયાં, ઈન મોહોલોં આએ ખેલત ॥ ૩ ॥

આ પુલોની નીચે દસ ગરનાળાં (ઘડનાલેં) છે, જેના ઉપર નહેરોની જેમ જળ પ્રવાહિત થાય છે. આ પુલો પર આવેલાં ભવનોમાં આવીને શ્યામશ્યામાજી તથા સખીઓ લીલાઓ કરે છે.

ખેલ કરેં જબ ઈન મોહોલોં, ધની સુખ દેત સૈયન કોં ।

કે વિધ ખેલ કહૂં કેતે, આવેં ના જુબાં મોં ॥ ૪ ॥

આ પુલમહેલોની લીલાઓમાં ધામધણી સખીઓને અપાર સુખ આપે છે. અહીંની વિવિધ

લીલાઓનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ઈન મોહોલ આગૂં ઘાટ કેલકા, ઈસ તરફ આગૂં બટ ઘાટ ।

તીન બાંએ તીન દાંહિનેં, બીચ ઘાટ ચાંદની પાટ ॥ ૫ ॥

આ પુલ મહેલની આગળ એક બાજુ કેળનો ઘાટ છે, તો બીજી બાજુ વટનો ઘાટ છે. વચ્ચેથી જોઈએ તો ત્રણ ઘાટ જમણી બાજુ અને ત્રણ ડાબી બાજુ દેખાય છે. મધ્યમાં આવેલો પાટનો ઘાટ ચાંદની સહિત સુશોભિત છે.

સાત ઘાટ કો લેયકે, આગૂં આએ અરસ દ્વાર ।

ઈત પસૂ પંખી કે બેલત, એ સિફત ન આવે સુમાર ॥ ૬ ॥

સાતેય ઘાટોનું દિગ્દર્શન કરાવી હવે પરમધામ - રંગ ભવનના મુખ્ય દરવાજા પાસે પહોંચી ગયા છીએ. અહીં પશુ-પક્ષી વિવિધ કીડાઓ કરે છે. એમની શોભા અપરંપાર છે.

ચલ્યા ગયા બન તાલલોં, એકલ છત્રી અતિ ભિલ ।

તલાબ ધામ કે બીચ મેં, આગૂં નિકસ્યા ચલ ॥ ૭ ॥

વડના ઘાટથી લઈને હોજકૌસર તળાવ સુધી એક છત્રીની જેમ સુશોભિત આ કુંજ-નિકુંજ વન, રંગમહલ તથા હોજકૌસરની વચ્ચેથી થઈને છેક અક્ષરધામ સુધી પહોંચ્યું છે.

જમુના ધામ તલાબ કે, બીચ મેં કે વિવેક ।

કુંજબન મંદિર કે રંગોં, કહા કહૂં રસના એક ॥ ૮ ॥

યમુનાથી લઈ રંગભવન તથા તળાવની મધ્ય સુધી વિસ્તરેલા આ વનની વિશેષતાઓ વિવિધ પ્રકારની છે. એમાં આવેલા વિવિધ રંગોનાં મંદિરોની શોભાનું વર્ણન આ જીભ નથી કરી શકતી.

ઉજલ રેતી મોતી નિરમલ, જોત કો નાહી પાર ।

આકાસ ન માવે રોસની, ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૯ ॥

અહીં મોતીની જેમ ઉજ્જવળ તથા નિર્મળ રેતી ચમકે છે. એના પ્રકાશનો કોઈ પાર નથી. એનો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી. એનાથી સમગ્ર વાતાવરણ ઝગમગી ઊઠે છે.

કે પુરે ઈન બન મેં, તિનકે બડે દ્વાર ।

તિન દ્વાર દ્વાર કે ગલિયાં, તિન ગલી ગલી મંદિર અપાર ॥ ૧૦ ॥

અહીં વિવિધ પ્રકારના મહોલ્લાઓ આવેલા છે. તેના દરવાજા પણ મોટામોટા છે. તે દરવાજાની સામે વિવિધ ગલીઓ છે, અને તે ગલીઓમાં પણ અસંખ્ય મંદિરો છે.

કે મંદિર ઈત ફિરતે, કે ચારોં તરફોં મંદર ।

તિનમેં કે વિધ ગલિયાં, નિકુંજ બન યોં કર ॥ ૧૧ ॥

આ રીતે આ વનની ચારે બાજુ ગોળાકાર તથા ચોરસ મંદિરો છે. ગોળાકાર મંદિરોને નિકુંજ

વન કહેવામાં આવે છે. એમાં પણ વિવિધ ગલીઓ છે.

મંદિર દિવાલેં ગલિયાં, નકસ ફલ ફૂલ પાત ।

મંદિર દ્વાર દેખ દેખ કે, પલક ન મારી જાત ॥ ૧૨ ॥

આ મંદિરોની દીવાલો તથા ગલીઓમાં ફલ-ફૂલ તથા પર્ણોનું વિવિધ પ્રકારનું ચિત્રકામ છે. મંદિરોના દરવાજાની શોભા અપલક નેત્રે જોયા જ કરીએ છીએ.

કે પુરે કે છૂટક, કે ગલિયોં બને હુનર ।

યા ગલિયોં યા મંદિરોં, સબ છાયા બરાબર ॥ ૧૩ ॥

અહીં અનેક મંદિરો એકસાથે આવેલાં છે તથા અનેક જુદાં-જુદાં પણ છે. તેમની વચ્ચેની ગલીઓ કલાત્મક છે. આ ગલીઓ તથા મંદિરોમાં વૃક્ષોની છાયા સમાન પણે મોજૂદ છે.

ઈન બન બોહોતક બેલિયાં, સોભા અતિ સુંદર ।

ફલ ફૂલ પાત કે રંગોં, યા બાહેર યા અંદર ॥ ૧૪ ॥

આ વનોમાં વિવિધ પ્રકારની વેલીઓ છે. એની શોભા પણ અતિ સુંદર છે. એનાં ફળ-ફૂલ તથા પાંદડાં વિવિધ રંગનાં છે. તેઓ બહાર તથા અંદર સર્વત્ર શોભાયમાન છે.

કે છલકત જલ ચેહેબચોં, કરત ઝીલના જાએ ।

અતંત ખૂબી ઈન બન કી, ક્યોં કહૂં ઈન જુબાંએ ॥ ૧૫ ॥

આ વનોમાં જળથી ભરેલા વિવિધ પ્રકારના જલકુંડ (ચેહબચો) છે. ત્યાં ધામધણી તથા સખીઓ જળકીડા કરે છે. આ રીતે આ વનોની અદ્વિતીય શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરાય ?

ફૂલ પાત જો કોમલ, રગા તિનમેં કોઈ નાહિં ।

તિનકે સેજ ચબૂતરે, કઈ બને જો મોહોલોં માહિં ॥ ૧૬ ॥

અહીંનાં વૃક્ષો તથા વેલોનાં ફૂલ તથા પાંદડાં અતિ કોમળ છે. એમાં રેસાઓ પણ નથી. મહેલો તથા ચબૂતરા પર એની અનેક પથારી બનેલી છે.

ઈત કે રંગ જવેરન કે, તિન કે રંગોં કે નૂર ।

એ મિસાલ ઈનકી, આકાસ ન માએ જહૂર ॥ ૧૭ ॥

અહીંનાં રત્નજડિત વૃક્ષોમાંથી વિવિધ પ્રકારના રંગોનાં કિરણો નીકળે છે. એની ઉપમા એજ છે કે એનો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

કે બન સ્યાહ સુપેત હેં, કે બન હેં નીલે ।

કે બન લાલ ગુલાલ હેં, કે બન હેં પીલે ॥ ૧૮ ॥

અહીં કેટલાંક વૃક્ષ કાળા છે, કેટલાક સફેદ છે. વળી કેટલાક વાદળી, પીળા, લાલ તથા ગુલાબી છે.

કે બન હૈં એક રંગ કે, કે એક એક મેં રંગ દસ ।

ઈન વિધ કે અનેક હૈં, કે જુદે જુદે રંગોં કે રસ ॥ ૧૯ ॥

અહીં અનેક વૃક્ષો એક સરખા રંગના છે તો અનેક વૃક્ષ એવાં છે જેમાંથી એક-એકમાંથી દશ રંગો નીકળે છે. એવી વિવિધતાવાળાં વૃક્ષો અહીં અનેક છે. બધાં વિવિધ રંગોનો રસાસ્વાદ કરાવે છે.

ફલ ફૂલ છાયા પાત કી, ખુસબોએ જિમી ઔર બન ।

આકાસ ભર્યો નૂરસોં, કિયા રેત બન રોસન ॥ ૨૦ ॥

અહીં ફળ, ફૂલ તથા પાંદડાઓથી ગીચ છાયા બનેલી છે, જેનાથી વનની ભૂમિ પણ સુગંધિત થઈ છે. આ વનની રેતીના કિરણોથી આખું આકાશ પ્રકાશિત થાય છે.

અનેક મેવે કે ભાંતકે, સોએ કહૂં ક્યોં કર ।

નામ ભી અનેક મેવનકે, ઔર સ્વાદ ભી અનેક પર ॥ ૨૧ ॥

અહીં વિવિધ પ્રકારના મેવા છે. એના વિશે શું કહેવું ? એનાં નામ પણ અનેક છે અને એના સ્વાદ પણ અનેક છે.

કે મીઠે મીઠે મીઠરડે, કે ફરસે ફરસે મુખ પર ।

કે તીખે તીખે તીખરડે, કે ખટે ખટે ખટૂબર ॥ ૨૨ ॥

આ મેવો અતિ મધુર છે. કેટલોક તૂરા સ્વાદનો છે. કેટલોક તીખો છે તો કેટલોક ખાટો પણ છે.

ઈન એક એક મેં અનેક રસ, રસ રસ મેં અનેક સ્વાદ ।

ઈન વિધ મેવે અનેક રસ, સો કહાં લોં બરનોં આદ ॥ ૨૩ ॥

આ એક-એક મેવામાં અનેક રસ છે. અને પ્રત્યેક રસમાં અનેક સ્વાદ છે. આ રીતે અહીં અનેક રસના મેવા છે જેનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

કે મેવે હૈં જિમી મેં, કે બેલિયોં દરખત ।

કે મેવે ફલ કી ખલડી, કે રસ બીજ મેં ઉપજત ॥ ૨૪ ॥

અહીં અનેક મેવા ભૂમિ પર ઉગેલા છે તો કેટલાક વેલીઓ અને વૃક્ષો પર લાગેલા છે. એમાં અનેક મેવાના ફળોની છાલ રસદાર છે તો અનેકના બીજમાં રસ હોય છે.

બોહોત રેતી ઈન ઠૌર હૈ, નિપટ સેત ઉજલ ।

ખેલ ખુસાલી હોત હૈ, સખિયાં પાંઠિં ચંચલ ॥ ૨૫ ॥

અહીં મોટાભાગમાં રેતી પથરાયેલી છે. તે શ્વેત તથા અત્યંત ઉજળી છે. જ્યારે અહીં સખીઓ રમે છે ત્યારે તેમના ચંચલ ચરણો ઠમકવાથી ખૂબ આનંદ થાય છે.

ઈત કે ચૌક છાયા મિને, કહૂં ચાંદની ચૌક ।

સ્યામ સ્યામાજી સખિયન સોં, ખેલ કરેં કે જૌક ॥ ૨૬ ॥

આ વૃક્ષોની છાયામાં અનેક ચોક છે. ક્યાંક-ક્યાંક મંદિરોની આગળ ચાંદની ચોક જેવી શોભા છે, જ્યાં શ્રી રાજશ્યામાજી સખીઓની સાથે વિવિધ પ્રકારની આનંદમયી લીલાઓ કરે છે.

ક્યોં કહૂં બનકી રોસની, સીતલ વાએ ખુસબોએ ।

એ જુબાં ના કેહે સકે, જો સુખ આતમ હોએ ॥ ૨૭ ॥

આ વનપ્રદેશના પ્રકાશ અંગે શું કહી શકાય ? ચારે બાજુ શીતલ તથા સુગંધિત વાયુ વહે છે. અહીં આત્મા જે સુખનો અનુભવ કરે છે તેનું વર્ણન જીભ દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતું નથી.

ઈન બન કી હદ ધામલોં, ઔર ઝરોખોં દિવાલ ।

ઈન બન મેં કે હિડોલે, હોત રંગ રસાલ ॥ ૨૮ ॥

આ વનની હદ એક બાજુ અક્ષરધામ સુધી પહોંચી છે તો બીજી બાજુ વટ પીપલની ચૌકીની સાથે જોડાયેલી છે. એની શાખાઓ રંગભવનની દીવાલો તથા ઝરૂખાઓ સુધી પહોંચી છે. આ વનમાં અનેક ઝૂલા શોભાયમાન છે જેના ઉપર ઝૂલતાં આનંદનો અનુભવ થાય છે.

ચૌક ચાર ઉપરા ઊપર, બટ પીપલ બખાન ।

બરાબર થંભ છાતેં, ઠૌર સોમિત સબ સમાન ॥ ૨૯ ॥

અહીંના વડ અને પીપળાનાં વૃક્ષોની ઊંચાઈ ઉત્તરોત્તર વધતી ચાર ભોમ સુધી પહોંચી છે. સ્થંભના ઉપર બનેલી છતની જેમ વૃક્ષોની છત સઘળાં સ્થાનોમાં સમાનરૂપે શોભે છે.

ઘાટ કે દોઊ તરફ પુલ, મિલે દોઊ તરફોં ઈન ।

બન નારંગી ચંદ્રવા, પોહોંચ્યા દિવાલોં રોસન ॥ ૩૦ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર આવેલ વડના ઘાટની સાથે જોડાયેલો એક પુલ છે, જે આ બન્નેને જોડે છે. એની સાથે નારંગીનું વન ચંદ્રવાની જેમ શોભાયમાન છે, જેનો પ્રકાશ રંગમહલની દીવાલ સુધી પહોંચે છે.

ચાર થંભ બરાબર સોમિત, ઉપરા લગ ઊપર ।

ઘટ બઢ ના દો તરફોં, એ સોભા અતિ સુંદર ॥ ૩૧ ॥

વડના ઘાટમાં વડવૃક્ષની ચારે તરફ વડલાની વડવાઈઓના ચાર-ચાર સ્થંભો છે જે ઉપર-ઉપર પાંચ ભોમ સુધી સમાનપણે શોભાયમાન છે. યમુનાજીની બન્ને બાજુ આવેલ આ વડવૃક્ષ કોઈ નાનાંમોટાં નથી, પરંતુ બધાં એક સરખાં જ છે. આ રીતે એની શોભા અનેરી છે.

દ્વાર સમાન સબ દેખત, ઊપર સોભા અપાર ।

માહે બટ છપરેં બન કી, હિડોલે છાતેં ચાર ॥ ૩૨ ॥

આ વૃક્ષોનાં દ્વાર પણ સરખાં દેખાય છે. એની અપાર શોભા પણ ઉત્તરોત્તર વધી રહી છે. આ વૃક્ષોની ચારેય છતમાં ઝૂલા લાગેલા છે.

કે હિડોલે એક છાતેં, છાતેં છાતેં ખટ અનેક ।

ચારોં તરફોં હાર દેખિએ, જાનોં એક એક થેં વિસેક ॥ ૩૩ ॥

આ વૃક્ષોની એક જ છત ઉપર અનેક ઝૂલા લાગેલા છે. આ રીતે પ્રત્યેક છતમાં અનેક ઝૂલા છે. ચારે બાજુ આ ઝૂલાની હારો જોઈએ તો આ એકથી એક વધારે સુંદર દેખાય છે.

શ્રી રાજશ્યામાજી સખિયાં, જબ ઈત આએ હીંચત ।

ઈન સમે બન હિડોલે, સોભા ક્યોં કર કહૂં સિફત ॥ ૩૪ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી તથા સખીઓ જ્યારે અહીં આવી ઝૂલે છે તે સમયની આ વન તથા ઝૂલાઓની શોભાનું વર્ણન તો આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

જવેર ભી રસ જિમી કે, ઓર જિમીકો રસ બન ।

નરમાઈ ફૂલ પાત અધિક, ના તો દોઊ બરાબર રોસન ॥ ૩૫ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિનાં રત્નો ય રસપ્રદ છે અને વનો ય રસપ્રદ છે. આ વૃક્ષોનાં ફૂલ તથા પર્ણોની કોમળતા પણ અતિ છે. માત્ર બન્નેના પ્રકાશમાં જ ફેર છે.

ચઢ આવત બાંદલિયાં, સેહેરેં ઘટા તરફ ચાર ।

ઈન સમે બન સોભિત, માહેં બિજલિયાં ચમકાર ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે આકાશમાં ચારે બાજુથી મેઘની ઘટાઓ છવાઈ જાય છે ત્યારે વીજળીના ચમકારાથી વનની શોભા અતિશય સુંદર થઈ જાય છે.

બોએ આવે સુગંધ સીતલ, ઉછરંગ હોત મલાર ।

ગાજત ગંભીર મીઠડા, ઈન સમે સોહે સિનગાર ॥ ૩૭ ॥

વર્ષાઋતુમાં શીતલ તથા સુગંધીયુક્ત વાયુ વાય છે. જ્યારે મેઘ મધુર તથા ગંભીર ગર્જના કરે છે તે સમયે વનરાજીની શોભા અતિ મનોહર લાગે છે.

હંસ ચકોર મૈના કોઈલી, કરેં બનમેં ટહુંકાર ।

બોલેં બપૈયા બાંબી દાદુર, કરેં તિમરા ભમરા ગુંજાર ॥ ૩૮ ॥

એવા સમયે હંસ, ચકોર, મેના અને કોયલ પોતાની મધુરવાણીથી કલરવ કરે છે. બપૈયો, બાંબી, દેડકા, ઝીંગૂર તથા ભમરાં પણ કર્ણપ્રિય સ્વરમાં ગુણગાન કરે છે.

હિડોલે હજાર બારે, સ્યામ સ્યામાજી હીંચત ।

અખંડ સુખ ધની ધામ બિના, કૌન દેવે ઈન સમે ઈત ॥ ૩૯ ॥

આ સમયે બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ શ્યામશ્યામાજીની સાથે ઝૂલે છે. એવા સમયે ધામધણી સિવાય બીજું કોણ અખંડ સુખ પ્રદાન કરી શકે ?

એ નિકુંજ બન સબ લેયકે, જાએ પોહોંચ્યા તાલ ।

જમુના ધામ કે બીચ મેં, એ બન હૈ ઈન હાલ ॥ ૪૦ ॥

અહીં થઈને નિકુંજવનનો વિસ્તાર હોજકૌસર તળાવ તરફ પહોંચ્યો છે. આ રીતે યમુના તથા રંગભવનની વચ્ચે આ વન ઘણું જ શોભાયમાન છે.

જિત બોહોત રેતી મોતી પતલે, ગડત ઘૂટન લોં પાએ ।

ઈત સબે મિલ સખિયાં, રબદ ગુલાટેં ખાએ ॥ ૪૧ ॥

અહીં મોતીઓની જેમ ચમકતી સૂક્ષ્મ રેતી પર જ્યારે સખીઓ ચાલવા લાગે છે ત્યારે તેમના પગ ઘુંટણ સુધી ઘૂસી જાય છે. અહીં બધી સખીઓ પરસ્પર સ્પર્ધા કરતી છલાંગો લગાવે છે.

ઈત બોહોત રેતીમેં સખિયાં, દૌડ દૌડ દેત ગુલાટેં ।

ફૂદેં દૌડેં ઠેકત હેં, રેત ઉડાવેં પાઉં છાંટેં ॥ ૪૨ ॥

આ સઘન (ગીચ) રેતીમાં બધી સખીઓ દોડતી દોડતી ગુલાંટો ખાય છે અને ઉછળીને છલાંગો મારે છે. તેઓ પોતાના પગથી રેતી પણ ઉડાડે છે.

કબૂં દૌડત રાજ સખિયાં, સબે મિલકે જેતી ।

હાંસી કરત જમુના ત્રટ, જિત બોહોત ગડત પાઉં રેતી ॥ ૪૩ ॥

ક્યારેક ક્યારેક શ્રીરાજજી પણ સખીઓની સાથે મળી અહીં દોડે છે. આ રીતે યમુનાના કિનારા ઉપર પણ જ્યાં રેતીમાં પગ લસરી જાય છે ત્યાં શ્રીરાજજી વિનોદપૂર્ણ લીલાઓ કરે છે.

અનેક રામત રેતીય મેં, બહુવિધ ઈન ઠૌર હોત ।

એ બન સ્યામ સ્યામાજીકો, હૈ હાંસીકો ઉદોત ॥ ૪૪ ॥

આ રેતાળ ભૂમિમાં વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ થાય છે. આ કુંજ-નિકુંજ વન શ્યામશ્યામાજીની હાસ્ય વિનોદપૂર્ણ ક્રીડા સ્થળ છે.

કહૂં કહૂં સખિયાં ઠેકત, માહેં રેતી રબદ કર ।

પીછે હંસ હંસ તાલી દેયકે, પડત એક દૂજી પર ॥ ૪૫ ॥

અહીંની રેતીમાં ક્યાંક-ક્યાંક સખીઓ હરીફાઈ કરતી છલાંગો લગાવે છે. પછી પ્રસન્ન થઈ તાળી દેતી એકબીજી ઉપર પડે છે.

એકલ છત્રી સબ બનકી, ભાંત ચંદ્રવા જે ।

ફેર ફેર ઉમંગ હોત હૈ, ઠૌર છોડી ન જાએ એ ॥ ૪૬ ॥

અહીંનાં વન ચંદ્રવાની જેમ એક છત્રીના રૂપે જોવા મળે છે. અહીં ક્રીડા કરવા માટે વારંવાર ઉત્કંઠા થાય છે. આ રીતે આ સ્થાન છોડીને બીજે ઠેકાણે જઈ શકાતું નથી.

ફેર ફેર ઈતહીં દૌડત, કહૂં ઠેકત દૌડત ગિરત ।

સબ સખિયાં મિલ તિન પર, ફેર ફેર હાંસી કરત ॥ ૪૭ ॥

એટલા માટે સખીઓ વારંવાર અહીં દોડે છે તથા છલાંગ મારી પડી જાય છે. બીજી બધી સખીઓ મળીને તે સખીઓની હાંસી ઠઠા કરે છે.

કેતે ખેલ કહૂં સખિયન કે, જો કરત બન નિત્યાન ।

ખેલ કરેં શ્યામ શ્યામાજી, સખિયોં ખેલ અમાન ॥ ૪૭ ॥

અહીં સખીઓ હમેશાં આવી અનેક કીડાઓ કરે છે. જ્યારે શ્યામ શ્યામાજી પણ આ કીડાઓમાં સામેલ થાય છે, ત્યારે સખીઓના આ ખેલની કોઈ સીમા રહેતી નથી.

મહામત કહેં એ મોમનો, દેખો તાલ પાલ કે બન ।

એ લીજો તુમ દિલ મેં, કરત હોં રોસન ॥ ૪૮ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! જુઓ હવે હું હૌજકૌસર તળાવની પાળમાં આવેલા વનનું વર્ણન કરું છું. એને હૃદયમાં ધારણ કરી આનંદનો અનુભવ કરો.

પ્રકરણ ૭ ચોપાઈ ૪૬૮

હૌજ કૌસર તાલ જિત જોએ કૌસર મિલી

અબ કહૂં મેં તાલ કી, અંદર આએ સકો સો આઓ ।

જો હોવે રૂહ અરસ કી, ફેર એસા ન પાવે દાઓ ॥ ૧ ॥

હવે હું તળાવનું વર્ણન કરી રહ્યો છું. જેને આની અંદર આવવું હોય એ આવી શકે છે. જે પરમધામના આત્માઓ હશે, તેમને ફરીથી આવો સુઅવસર પ્રાપ્ત થશે નહીં.

એક હીરે કી પાલ હૈ, તિનમેં હૈ મોહોલાત ।

ગૃદ દેહુરી કે બન હૈ, ક્યોં કહૂં ફલ ફૂલ પાત ॥ ૨ ॥

આ તળાવ પર એક હીરાનો તંબૂ (પાલ) છે. એમાં અનેક ભવન છે. એની ચારે તરફ એકસો અઠ્યાવીસ દેહુરીઓ તથા બડાવનનાં વૃક્ષોની પાંચ હારો છે. આ વનનાં ફળ, ફૂલ તથા પાંદડાં અંગે શું કહું ?

જબ આવત ઈત અરસસે, ચઢિએ ઈન ઘાટ તાલ ।

ચબૂતરે દોએ દેહુરી, સીઢિયાં ચઢતે હોત ખુસાલ ॥ ૩ ॥

જ્યારે શ્રીરાજશ્યામાજી તથા સખીઓ રંગમહેલથી આ તરફ આવે છે ત્યારે તેઓ ઝુંડના ઘાટના દ્વારથી સીડી ચઢી તળાવની પાળ ઉપર આવે છે. તંબૂ (પાલ)ના બહારના ભાગમાં આવેલ બે ચબૂતરા તથા બે દેહુરીઓની વચ્ચે શોભાયમાન સીડીઓ પરથી પાલ પર ચઢતાં ખૂબ આનંદનો અનુભવ થાય છે.

એ જો કહી દો દેહુરી, તિન બીચ પૌરી દોએ ।

એક આગૂં ચબૂતરા, દૂજ આગૂં દેહુરી સોએ ॥ ૪ ॥

આ બન્ને દેહુરીઓની વચ્ચે બે તોરણો (કમાન) શોભે છે. એમાંથી એક ચબૂતરાની સાથે લાગેલું છે, તો બીજું દેહુરીની સાથે સુશોભિત છે.

ઈતથેં સીઢિયાં ચઢતી, ઊપર આએ પોહોંચી કિનાર ।

દોઊ તરફ દોએ ચબૂતરે, બીચ ચૌક ખૂંટોં ચાર ॥ ૫ ॥

અહીંથી સીડી ચઢી જ્યારે ઉપર પાલ સુધી પહોંચીએ છીએ ત્યારે પાલ પર સીડીની બંને તરફના બે ચબૂતરા જોવા મળે છે. એની વચ્ચેમાં ચોરસ ચોક છે.

એ બડા ઘાટ તરફ અરસકે, ફિરતે તીન ઘાટ તરફ ઔર ।

બને ગૃદવાએ પાલ પર, જુદી જિનસોં ચારોં ઠૌર ॥ ૬ ॥

રંગમહલની તરફથી જુઓ તો આ ઘાટ બધાથી વિશાળ દેખાય છે. એની ત્રણેય બાજુ બીજા ત્રણ ઘાટ સુશોભિત છે. આ રીતે પાલ ઉપર આવેલા આ ઘાટોની રચના વિશેષ પ્રકારની છે.

તાલ બીચ ટાપૂ બન્યો, મોહોલ બન્યો તિન પર ।

તિન ગૃદવાએ જલ હૈ, ખૂબી હૌજ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૭ ॥

તળાવના મધ્યમાં એક દ્વીપ (ટાપૂ) શોભાયમાન છે. એના ઉપર એક વિશાળ ભવન સુશોભિત છે. જેની ચારે બાજુ જળ છે. આ રીતે હૌજકૌસર તાલની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

નેક કહૂં તિનકા બેવરા, ચારોં તરફ બન પાલ ।

અવલ બડે ઘાટ સે, એ જો હૌજ કૌસર કહ્યા તાલ ॥ ૮ ॥

તો પણ હું એનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરી રહ્યો છું. એ પાલની ચારે બાજુ વન, ઉપવન છે. હવે સર્વપ્રથમ એના મોટા (ઝુંડના) ઘાટથી વર્ણન આરંભ કરું છું.

જો ઝુંડ તાલ કી પાલ પર, ઊંચા અતંત હૈ સોએ ।

ફેર આએ લગ્યા ભોમ સોં, ઈન જુબાં સોભા ક્યોં હોએ ॥ ૯ ॥

આ તળાવની પાળ પર આવેલા ઝુંડના ઘાટનાં વૃક્ષો અતિ (પાંચમી ભોમ સુધી) ઊંચાં છે. એમની ડાળીઓ દરેક ભોમમાં પરસ્પર જોડાય છે. આ નશ્વર જીભ દ્વારા આ શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

એહ ઝુંડ હૈ ઘાટ પર, ઔર પાલ ઊપર સબ બન ।

ફિરતા આયા ઝુંડ લોં, પોહોંચ્યા પાંવડિયોં રોસન ॥ ૧૦ ॥

આ ઘાટ ઉપર વૃક્ષોનાં ઝુંડ છે. બાકીના પાલ ઉપર બધાં વૃક્ષો સમાન રૂપે છે. આ વૃક્ષો પાલને ઘેરીને ઝુંડ સુધી પહોંચ્યાં છે. ત્યાં સીડી ઝગમગી રહી છે.

ઔર ઝુંડ જો દૂસરા, તરફ દાંહિની સોએ ।
છે છાતેં સીઢિયોં પર, બાંદી મિલ કર દોએ ॥ ૧૧ ॥

જમણી બાજુ પણ આ પ્રકારનાં વૃક્ષોનું એક બીજું ઝુંડ છે. બંને તરફનાં વૃક્ષોએ મળીને સીડી પર છ છત બનાવેલી છે. જેની પાંચ ભોમ અને છઠી ચાંદની (અગાશી) છે.

જો કહે ઝુંડ દોઊ તરફ કે, દોએ દોએ ચબૂતરે કિનાર ।
ચૌથે હિસે ચબૂતરે, હાર ફિરવલી ખૂંટોં ચાર ॥ ૧૨ ॥

બન્ને બાજુના બન્ને ચબૂતરાના કિનારા પર વૃક્ષોનાં ઝુંડ શોભે છે. પાલના ચોથા ભાગ (૨૫૦ મંદિર)માં આવેલા આ ચબૂતરાના ચારેય ખૂણાને ઘેરીને વૃક્ષોની આ હારમાળા આવી છે.

ચૌક બીચ આએ જબ દેખિએ, દોઊ તરફ બને દોઊ દ્વાર ।
દોએ દ્વાર દોએ સીઢિયોં, ચૌક સોમિત અતિ અપાર ॥ ૧૩ ॥

ચબૂતરાની મધ્યમાં આવેલા ચોકમાં આવીને જ્યારે જોઈએ છીએ ત્યારે બન્ને બાજુ બે દરવાજા જોવા મળે છે. બન્ને દરવાજામાં બે સીડીઓ છે. આ રીતે આ ચબૂતરાની શોભા અનુપમ છે.

એક એક બાજૂ ચબૂતરે કે, તિનકે હિસે ચાર ।
દો હિસે ખૂંટ દો દિવાલોં, ઔર દો હિસોં બીચ દ્વાર ॥ ૧૪ ॥

આ ચબૂતરાની ચારે દિશાઓના કિનારાઓને ચાર-ચાર ભાગોમાં વિભક્ત કરીએ તો બન્ને ખૂણાના બે ભાગોમાં વૃક્ષોની હાર દીવાલની જેમ છે અને બાકીના બે ભાગ (૧૨૫ મંદિર)માં દરવાજા છે.

ચાર ખૂંને દોએ ચબૂતરે, દોઊ તરફોં ચૌથે હિસે ।
તરફ આઠ પેડ દિવાલ જ્યોં, સોભા કહી ન જાએ મુખ એ ॥ ૧૫ ॥

આ બન્ને ચબૂતરાના ચાર ખૂણામાં ચાર-ચાર ભાગમાં અર્થાત્ આઠ ભાગમાં દીવાલની જેમ વૃક્ષો છે. એની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

ઈસી ભાંત દોઊ ચબૂતરે, ચારોં ખૂંટોં પેડ દિવાલ ।
જબ દેખીએ બીચ ચબૂતરોં, ચાર દ્વાર ઈસી મિસાલ ॥ ૧૬ ॥

આ રીતે બન્ને ચબૂતરાના ચારે ખૂણા પર વૃક્ષોની આઠ દીવાલો છે. જ્યારે આ ચબૂતરાની મધ્યમાં આવીને જોઈએ તો ત્યાં (ચારે દિશાઓમાં) ચારેય દરવાજા અનુપમ જોવા મળે છે.

ખૂંટ આઠોં દોઊ ચબૂતરે, ઔર આઠોં બને દ્વાર ।
સોલેં દિવાલેં હુઈ સબે, સોભા લેત પેડોં હાર ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે બન્ને ચબૂતરામાં કુલ આઠ ખૂણા અને આઠ દરવાજા છે તથા વૃક્ષોની સોળ દીવાલો છે, જે અતિ સુંદર રીતે સુશોભિત છે.

જાનો તીનોં ચૌક બરાબર, બારે દ્વાર દેખાઈ દેત ।

ચાર ચાર દ્વાર ચબૂતરે, દો સીઢિયોં પર સોભા લેત ॥ ૧૮ ॥

આ ઘાટ પર આવેલ ચબૂતરા અને મધ્યનો ચોક ત્રણેય એક સમાન લાગે છે. આ ત્રણેયમાં પ્રત્યેકના ચાર-ચાર આ રીતે કુલ બાર દરવાજા જોવા મળે છે. બે મોટા દરવાજા (૨૫૦ મંદિરના) સીડીઓની ઉપર સુશોભિત છે.

દસ દ્વાર હુએ હિસાબ કે, હુએ બારે દેખન મોં ।

દેખે બીચ તીનોં ચૌક સે, એ કિન મુખ ખૂબી કહોં ॥ ૧૯ ॥

આ રીતે ગણતરીમાં તો દસ દરવાજા થાય છે, પરંતુ ત્રણેય ચોકમાં અલગ-અલગ ઊભા રહી જોવાથી એ દરવાજા બાર દેખાય છે. એની શોભા કેવી રીતે વર્ણવી શકાય ?

દોઊ તરફ દેહુરિયાં પાલ પર, પેડ સીઢિયોં કે લગતી ।

દો સીઢી ઊપર આગૂં દ્વારને, ચૌક આગૂં દેત ખૂબી ॥ ૨૦ ॥

આ પાલ પર ઘાટની સીડીઓની બન્ને બાજુ બે દેહુરીઓ શોભે છે, જે વૃક્ષ અને સીડીઓથી જોડાયેલી છે. દેહુરીના બન્ને દરવાજા આગળ સીડીઓ છે, એની આગળ સુંદર ચોક શોભે છે.

એક તરફ એક સીઢિયોં, સામી દૂજ કે મુકાબિલ ।

ઈસી ભાંત તરફ દૂસરી, સોભા કહા કહે ઈન અકલ ॥ ૨૧ ॥

એક દેહુરીનો દરવાજો સીડીઓની તરફ છે. એજ રીતે બીજી દેહુરીનો પણ એક દરવાજો સીડીઓની તરફ છે. આ રીતે બન્ને દરવાજા સામસામે છે. એની શોભાનું વર્ણન આ સ્વપ્નની બુદ્ધિથી કેવી રીતે થઈ શકે ?

એક એક સીઢિયોં પર, તરફ દૂસરી પેડ દિવાલ ।

તરફ તીસરી પાલ પર, ચૌથી તરફ મોહોલ તાલ ॥ ૨૨ ॥

દેહુરીના દરવાજાની એક બાજુ સીડીઓ છે તો બીજી બાજુ વૃક્ષોની દીવાલ છે. ત્રીજી બાજુ પાલ છે તથા ચોથી બાજુ દ્વીપ (ટાપુ) ભવન છે.

દો દેહુરી સોભા લેત હેં, તાલ કે ખૂંટોં પર ।

દ્વાર સામી ટાપૂઅ કે, દોરી બંધ બરાબર ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે તાલના ઘાટના ખૂણા પર બે દેહુરીઓ શોભાયમાન છે. આ ઘાટનો દરવાજો તથા સામેના દ્વીપ (ટાપુ) મહલનો દરવાજો બન્ને એક જ હારમાં સમાન રૂપે આવેલા છે.

દોઊ તરફોં દો દેહુરી, ઉતરતી જલ પર ।

તિન આગૂં દોએ ચબૂતરે, સો આએ છાત અંદર ॥ ૨૪ ॥

પાલ ઉપર સીડીની બન્ને બાજુ બે દેહુરીઓ છે. એની વચ્ચે જલની બાજુ સીડીઓ ઊતરે છે. એની આગળ બન્ને બાજુ બે ચબૂતરા છે. એની ઉપર છત શોભે છે.

એ જો કહી દોએ દેહુરી, બીચ ઊપર દોએ મેહેરાબ ।

તીનોં ઘાટ ઈન વિધ, સોભિત બિના હિસાબ ॥ ૨૫ ॥

આ બન્ને દેહુરીઓની નીચે બે કમાનો છે. એની ઉપર આ બે દેહુરીઓ સુશોભિત છે. આ રીતે આ ત્રણેય ઘાટ (ઝુંડનો, તેર દેહુરીનો તથા નવ દેહુરીનો) શોભાયમાન છે. એની શોભા અપાર છે.

એ જો પાંવડિયાં ઘાટોં પર, જડાવ જ્યોં ઝલકત ।

અનેક રંગોં કિરનેં ઉઠેં, નૂર આસમાન લેહેરાં લેવત ॥ ૨૬ ॥

આ ઘાટોની સીડીઓ રત્ન જડિત હોય એમ ચમકે છે. એમાંથી વિવિધ રંગોનાં કિરણો નીકળે છે, જેનાથી આખું આકાશ તરંગિત થાય છે.

ઔર સીઢિયાં જો બાહેરકી, છાત આઈ લગ તિન ।

બને છજજે ઉપરા ઊપર, ઠૌર ખુસાલી ખેલન ॥ ૨૭ ॥

પાલના બહારની બાજુની સંક્રમણી સીડીઓ પાલની છત સુધી આવી છે. આ રીતે ઝુંડના ઘાટ પર ઉપર-ઉપર પાંચ ભોમ સુધી વૃક્ષોનાં છજાંઓ છે. આ બધાં સ્થાનો આનંદપૂર્વક રમવા માટેના છે.

એ ઘાટ અતિ સોહના, ચબૂતરે બુજરક ।

અતિ બિરાજ્યા ઝુંડ તલેં, ઊપર છાતેં ઈન માફક ॥ ૨૮ ॥

આ ઘાટ, અતિ સુંદર છે. એના ચબૂતરાઓ પણ શ્રેષ્ઠ છે. વૃક્ષોના ઝુંડની નીચે એની શોભા અનુપમ છે. એની ઉપર પણ સુંદર છત છે.

જબ હક આવત તાલકો, આએ બિરાજત ઈત ।

સો ખેલ જલ કા કરતે, ઊપર સૌકકો બેઠત ॥ ૨૯ ॥

જ્યારે શ્રીરાજજી તાલ ઉપર આવે છે, ત્યારે અહીં બિરાજમાન થાય છે. તેઓ જલકીડા કરી પ્રસન્નતા પૂર્વક અહીં બેસે છે.

પીછે તલેં યા ઊપર, રંગ ભર રૂહેં ખેલત ।

એ ખુસાલી ખાવંદ કી, જુબાં કયા કરસી સિફત ॥ ૩૦ ॥

સખીઓ ઘાટની ઉપર નીચે તથા પાછળના ભાગમાં આનંદપૂર્વક ખેલે છે. શ્રીરાજજીની પ્રસન્નતા માટે જ સખીઓ અહીં કીડા કરે છે. આ શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી.

કે રંગ ઈન દરખતોં, અનેક રંગ ઈન પાત ।

અનેક રંગ ફલ ફૂલ મેં, યાકી ઈતહીં હોવે બાત ॥ ૩૧ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોમાં વિવિધ પ્રકારના રંગો છે. આજ રીતે એના પાન, ફળ, તથા ફૂલમાં પણ વિવિધ પ્રકારના રંગો છે. એનું વર્ણન પણ અખંડ ભૂમિમાં જ થઈ શકે છે.

ઈન ઠૌર રેતી નહીં, એક જવેર કો બંધ ।

ખુસબોએ નૂર અતંત, ક્યોં કહૂં સોભા સનંધ ॥ ૩૨ ॥

અહીં રેતી નથી. આ પાલ એક જ હીરાનો છે. એનો પ્રકાશ અતિ સુવાસિત છે. એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

પાલ હીરે કી ઉજ્જલ, ઊપર રોસન બન છાંહે ।

તિનસે પાલ સબ રોસન, જિમી હરી પાય દેખાએ ॥ ૩૩ ॥

હીરાનો આ પાલ અતિ ઉજ્જવળ છે. એની ઉપર જ્યારે વૃક્ષોની છાયા પડે છે ત્યારે આખો પાલ પાયની જેમ લીલા રંગનો દેખાય છે.

એ બન બાંઈ તરફ કા, બન્યા દોઊ ભર પાલ ।

દેત નૂર આકાસ કો, સોભા લેત અતિ તાલ ॥ ૩૪ ॥

પાલની ડાબી બાજુનાં (બડાવનનાં) વૃક્ષોએ બન્ને બાજુથી પાલને ઘેરી લીધો છે. એનો પ્રકાશ આકાશ સુધી છવાઈ જાય છે. એના કારણે તાલની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

અંદર દેહુરિયાં પાલ પર, ઊપર બન બિરાજ્યા આએ ।

એ સોભા બન લેત હૈ, એ ખૂબી કહી ન જાએ ॥ ૩૫ ॥

પાલની અંદર (જળ)ની બાજુ દેહુરીઓ છે. ઉપર વનરાજી છવાયેલી છે. એનાથી વનની શોભામાં વિશેષ અભિવૃદ્ધિ થાય છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી !

ઊપર પાલ જો દેહુરી, ફિરતી આગૂં ગૃદવાએ ।

તિન સબોં આગૂં ચબૂતરા, તિન દોઊ તરફોં ઉતરાએ ॥ ૩૬ ॥

આ પાલ ઉપર ચારે તરફ દેહુરીઓ છે. એની આગળ ચબૂતરા છે. એમાં નીચે ઊતરવા માટે બન્ને બાજુ સીડીઓ શોભાયમાન છે.

યોં દેહુરી સબ ચબૂતરોં, તિન સીઢિયાં સબકોં ।

હર દેહુરી હર ચબૂતરે, સીઢિયાં દોઊ તરફોં ॥ ૩૭ ॥

આ રીતે બધી દેહુરીઓની સામે એક-એક ચબૂતરો છે તથા તે બધા ચબૂતરાઓમાં સીડીઓ છે. પ્રત્યેક દેહુરીની સાથે ચબૂતરો છે અને પ્રત્યેક ચબૂતરાની બન્ને બાજુ સીડીઓ છે.

દો સીઢિયોં કે બીચ મેં, તલેં ચબૂતરે દાર ।

તિન સબ સીઢિયોં પરકોટે, ચઢતી કાંગરી દોઊ કિનાર ॥ ૩૮ ॥

બે સીડીઓની મધ્યમાં એક ચબૂતરો છે એની પર ચાર સ્તંભો ઊભા કરી એક દેહુરી બની છે, જેની ચારેય દિશાઓમાં ચાર દરવાજા છે. આ સીડીઓની સાથે એક કોટ છે, જેના બન્ને કિનારે કાંગરા છે.

સીઢિયોં પર જો ચબૂતરે, તિન તલેં સબ મેહેરાબ ।

મેહેરાબ આગૂં જો ચબૂતરા, સોભિત હૈ ઢિગ આબ ॥ ૩૯ ॥

દેહુરીઓના આગળના ચબૂતરામાંથી નીચે ઊતરવાની સીડી નીચે ચોક સુધી પહોંચે છે. એની આગળ તોરણ કમાન છે. આ કમાનોની આગળ એક ૫૦૦ મંદિરનો ચબૂતરો છે. તે તાલના જળ સુધી પહોંચ્યો છે.

દો દો સીઢિયોં કે બીચ મેં, એ જો છોટે કહે દો દ્વાર ।

તિન પર અજબ કાંગરી, અતિ સોભિત પાલ અપાર ॥ ૪૦ ॥

બન્ને બાજુની સીડીઓના મધ્યમાં બે-બે નાના દરવાજા છે. એની ઉપર અદ્ભુત કાંગરી છે. પાલ પર એની શોભા અત્યધિક હોય છે.

પાલ ઉપર જો દેહુરી, બીચ કહેડા સબન ।

એ બેઠક સોભા લેત હૈ, કહા કહૂં જુબાં ઈન ॥ ૪૧ ॥

પાલની ઉપરની દેહુરીમાં કહેડો શોભાયમાન છે. અહીં શ્રીરાજશ્યામાજીની અતિ સુંદર બેઠક છે. આ જીભ દ્વારા એનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

ઘાટ બાંઈ તરફ નવ દેહુરીકા

ઘાટ બાંઈ તરફકા, ચૌથે હિસે તક ।

ઉપર ઝુંડ બિરાજિયા, અતિ સોભા બુજરક ॥ ૪૨ ॥

ઝુંડના ઘાટની ડાબી બાજુ (ઉત્તર દિશામાં) પાલના ચોથા ભાગમાં નવ દેહુરીનો ઘાટ છે. અહીં વૃક્ષોનું ઝુંડ શોભાયમાન છે. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઉપર બની નવ દેહુરી, ફિરતે આએ તલેં આઠ થંભ ।

અદ્ભુત બન્યા હૈ કહેડા, એ બેઠક અતિ અચંભ ॥ ૪૩ ॥

પાલની ઉપર એક ચબૂતરો (૫૦૦ x ૨૫૦ મંદિરનો) છે એના કિનાર પર આઠ સ્તંભો છે. એની ઉપર છત છે. એની ઉપર નવ દેહુરીઓ છે તથા નીચે ચબૂતરાના સ્થંભોની વચ્ચે અદ્ભુત કહેડો છે. આ રીતે આ બેઠક અતિશય વિસ્મયકારક છે.

ઉતરતી દોએ દેહુરી, તિન તલે દોએ ચબૂતર ।

બીચ ઉતરતી સીઢિયાં, તલે ચૌક પાની ભીતર ॥ ૪૪ ॥

આ ઘાટમાં પણ બન્ને દેહુરીઓની વચ્ચેથી સીડી ઊતરે છે. નીચે જઈને એની બન્ને બાજુ બે ચબૂતરા છે. એની વચ્ચેથી સીડી ઊતરી જલના અંદરના ચબૂતરા સુધી જાય છે.

ફેર કહૂં ઈનકા બેવરા, જ્યોં જાહેર સબોં સમઝાએ ।

અબ કહૂં ઈન ભાંતસોં, જ્યોં મોમિનોં હિરદેં સમાએ ॥ ૪૫ ॥

હવે પુનઃ નવદેહુરીનું વિવરણ કરે છે, જેથી દરેકને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થઈ જાય. હવે હું એ રીતે વર્ણન કરીશ કે આ દશ્ય બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં અંકિત થઈ જશે.

પેડ ચાર ચારોં તરફોં, છાયા સોભા લેત અતંત ।

હાર કિનાર બરાબર, ઈત જ્યાદા દો દરખત ॥ ૪૬ ॥

આ ઘાટના ચારે ખૂણામાં ચાર વૃક્ષ છે, જેની છાયા અતિ સુંદર છે. કિનારા ઉપર સમાન વૃક્ષોની હારો છે. ત્યાં બે વૃક્ષ (પૂર્વ તથા પશ્ચિમના બે સ્તંભ) વધારે છે.

નવ ચૌકીકા મોહોલ જો, એ બડી ઠૌર બીચ પાલ ।

ચૌથા હિસા પાલ કા, હુઈ દેહુરી આગૂં પડસાલ ॥ ૪૭ ॥

આ રીતે પાલની મધ્યે નવ દેહુરીનું ભવન ખૂબ સુંદર છે. પાલના ચૌથા ભાગમાં આવેલા આ ભવનની આગળ ખુલ્લી રવેશ (પડસાલ) છે, તથા એની આગળ દેહુરીઓ છે.

ઈતથેં ઉતરતી સીઢિયાં, દાંએ બાંએ દો દેહુરી ।

હુએ તીનોં ચૌક બરાબર, સીઢિયાં ઈતથેં તલે ઉતરી ॥ ૪૮ ॥

આ પડસાલથી આગળ સીડીઓ ઊતરે છે, જેની જમણી તથા ડાબી બાજુ બે દેહુરીઓ છે. નીચે જતાં ત્રણેય ચોક સમાન રૂપે નજરે પડે છે. અહીંથી જલ તરફ નીચે ઊતરવા માટે સીડી છે.

દેહુરી તલે જો ચબૂતરે, ચૌક દૂજા યાહી બરાબર ।

જલ ઊપર જો ચબૂતરા, આઈ સીઢિયાં ઈત ઉતર ॥ ૪૯ ॥

આ દેહુરીઓની નીચે જે બે ચબૂતરા છે, એના જેવા જ સીડીના ચોક પણ છે. અહીંથી ઊતરતી સીડીઓ જલની ઉપર આવેલ ચબૂતરા સુધી પહોંચે છે.

અબ ઘાટ છોડ આગે ચલેં, ક્યોં કહૂં ખૂબી એ ।

એક છાયા સબ પાલ પર, ઔર છાયા પાલ સે ઉતરતી જે ॥ ૫૦ ॥

હવે આ ઘાટને છોડી આગળ વધીએ. આગળ પાલની શોભા અતિ સુંદર છે. કિનારે આવેલાં વૃક્ષોની છાયા પાલ પર સમાનપણે છવાયેલી છે. પાલથી નીચે તાલની તરફ પણ આ છાયા પહોંચી છે.

ઔર હાર દોઊ ઉતરતી, લગતી તીસરી તલે બન ।

ઈન વિધ પેડ બરાબર, ગૃદવાએ સબન ॥ ૫૧ ॥

ચોરસ પાલની નીચે ઢળકતા (એક તળ નીચા) પાલ પર વૃક્ષોની બે હાર છે. એની આગળ (એક તળ નીચે) અન્ય બે વૃક્ષોની હારો છે. (જેને વનની રૌંસ કહે છે) આ રીતે તાલની ચારે તરફ મોટા વનનાં વૃક્ષોની પાંચ હાર તથા વનના રૌંસની બે હારો સમાન રૂપે જોવા મળે છે.

ડારી લટકી જલ પર, પેડ ગૃદ દેહુરી હાર ।

ઔર પેડ ડારોં ડારી મિલી, ચોં ફિરતી પાલ કિનાર ॥ ૫૨ ॥

ચોરસ પાલનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ જળ સુધી ઝુકેલી છે. દેહુરીની સાથોસાથ વૃક્ષ પણ ચારે બાજુ હારબંધ ઊભાં છે. આ રીતે પાલની ચારે બાજુનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ એકબીજાની સાથે ગૂંથાયેલી જણાય છે.

ઘાટ સોળ દેહુરીકા

જમુના તરફ તાલ કે, જિત જલ મિલ્યા માહેં જલ ।

દેહુરિયાં ઈન બંધ પર, જલ પર સોભિત મોહોલ ॥ ૫૩ ॥

હૌજકૌસર તાલની પૂર્વ દિશાની તરફ યમુનાજીનું જળ આવીને તાલના જળમાં મળે છે. સંગમ (બંધ) પર દેહુરીઓ છે જે જળ પર આવેલ ભવનની જેમ જ સુશોભિત છે.

તલેં જાલી દ્વારેં પાલ મેં, જિત જલ રહ્યા સમાએ ।

ઈત બૈઠ ઝરોંખોં દેખિએ, જાનોં પૂર આવત હૈ ધાએ ॥ ૫૪ ॥

અહીં પાલની નીચે જાળીવાળાં ચાર જળદ્વારો છે. અહીંથી જળ તાલમાં પ્રવેશ કરે છે. જળની ઉપર શોભાયમાન ઝરૂખાઓમાં બેસીને જોવાથી જળનો પ્રવાહ ધસમસતો આવી રહેલો દેખાય છે.

ચાર દેહુરિયાં લગ લગ, ચારોં તરફોં ચાર ચાર ।

સોલે બંધ પર દેહુરી, થંભ પચીસ પાંચ પાંચ હાર ॥ ૫૫ ॥

અહીં ચારે બાજુ એકબીજાની નજીક ચાર-ચાર દેહુરીઓ છે. આ દેહુરીઓ નીચે પાંચ-પાંચ હારના પચીસ સ્તંભોની છત પર સોળ ચોક છે, જેની ઉપર આ સોળ દેહુરીઓ શોભાયમાન છે.

પચીસ થંભ ઊપર કહે, તલેં સોલેં થંભ ગૃદવાએ ।

સો પોહોંચે દૂજી ભોમ લોં, ભોમ બીચ કી અતિ સોભાએ ॥ ૫૬ ॥

અહીં ઘાટના ઉપરના ભાગમાં પચીસ સ્તંભ છે તથા નીચે ચારે બાજુ સોળ સ્તંભ છે. તેઓ બીજી ભોમ (તળ) સુધી પહોંચ્યા છે. આ રીતે વચ્ચે બનેલી આ ભૂમિકા અતિ મનોહર છે.

ઈત કઠેડા ચારોં તરફોં, બીચ કઠેડા ઔર ।

ઈન બીચ ચારોં હાંસોં કુંડ બન્યા, જલ જાત ચલ્યા ઈન ઠૌર ॥ ૫૭ ॥

આ સોળ સ્તંભોની ચારે બાજુ કઠેડો છે. એની વચ્ચે આઠ સ્તંભોમાં લાગેલો એક બીજો કઠેડો છે. તથા મધ્યમાં ચાર પહલવાળા જળનો કુંડ છે. અહીં થઈને જળ તાલની તરફ વહે છે.

ઈત ખુલી ભોમ જલ ઊપર, ચારોં તરફોં બરાબર ।

ચારોં હિસે હર તરફોં, આધી ખુલી જિમી જલ પર ॥ ૫૮ ॥

આ કુંડમાં જળની ઉપરની ખુલ્લી છત ચારે બાજુ સમાન પાણે નજરે પડે છે. યમુનાજીના જળની ઉપર મધ્યમાં અર્ધો ભાગ ખુલ્લો છે અને બન્ને બાજુ મળી અર્ધો ભાગ ઢાંકેલો છે અર્થાત્ ચાર ભાગમાં બે ભાગ ઢાંકાયેલા છે અને બે ભાગ ખુલ્લા છે.

ઊપર બૈઠક તલેં જલ, એ જો કહ્યા કઠેડા ગૃદવાએ ।

ઈત આએ જબ બૈઠિએ, તલેં જલ અતિ સોભાએ ॥ ૫૯ ॥

કુંડની ચારે બાજુથી તથા ઝરૂખાની બાજુએથી બનેલ કઠેડાના મધ્ય ભાગમાં જલની ઉપર છતમાં

બેસવાનું સ્થાન છે અને નીચેથી પાણી વહે છે. જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ અહીં આવીને બેસે છે ત્યારે નીચેનું વહેતું જલ અતિ સુંદર દેખાય છે.

ચારોં તરફોં કુંડ જ્યોં, ઈત દેત ખૂબી અતિ જલ ।

હાએ હાએ એ બાત કરતે મોમિન, રૂહ ક્યોં ન જાત ઉત ચલ ॥ ૬૦ ॥

આ કઠોડા પરથી ચારે બાજુ જોવાથી દેખાતું વહેતું જળ અત્યંત સુંદર દેખાય છે. દુઃખની વાત તો એ છે કે આ અનુપમ શોભાનું વર્ણન કરવા છતાં પણ બ્રહ્માત્માઓનું ધ્યાન આ તરફ જતું નથી.

ચાર દેહુરી આગૂં ચબૂતરા, તિન તલે ઘડનાલે ચાર ।

તિન બીચ ચારોં ઝરોખે, કરેં પાની ઊપર ઝલકાર ॥ ૬૧ ॥

યમુનાજી તરફથી જોઈએ તો ચબૂતરાની ઉપર ચાર દેહુરીઓ જોવા મળે છે. નીચેથી ચાર ગરનાળા (ઘડનાલોં) દ્વારા જળ વહે છે. ચાર દેહુરીઓ તથા ચારેય જળદ્વારો (ગરનાળા)ની વચ્ચે ચાર ઝરૂખા છે. એમનું પ્રતિબિંબ જળ ઉપર પડવાથી તે ઝગમગી ઊઠે છે.

આગૂં પાંચ થંભ ઊપર ચબૂતરા, ઈસી ભાંત ઝરોખોં પર ।

સોભા લેત ચારોં ઝરોખે, થંભ તલેં ઊપર બરાબર ॥ ૬૨ ॥

આ જળદ્વારોના પાંચ સ્તંભો પર કેડ સુધી ઊંચા ૩૪ સ્તંભોનો ચબૂતરો છે. એની બન્ને બાજુ (પૂર્વ-પશ્ચિમ) ઝરૂખા છે. બન્ને તરફના આ ચાર-ચાર ઝરૂખા અતિ સુંદર સુશોભિત છે. અહીંના ઉપર-નીચેના સ્તંભો પણ સરખી શોભા આપે છે.

ઊપર દોઊ તરફોં સીઢિયાં, દોઊ તરફ ઉતરતે દ્વાર ।

ઈત આયા તલે કા ચબૂતરા, પરકોટે સોભેં દોઊ પાર ॥ ૬૩ ॥

ઝરૂખાની બન્ને તરફ સીડીઓ છે. એની બન્ને બાજુ બે દરવાજા શોભાયમાન છે. તેની નીચે ઊતરી બીજી રોંસ (ચબૂતરા) સુધી જઈ શકાય છે. બન્ને સીડીઓ પર કોટ-કાંગરી સુશોભિત છે.

જો અંદર ચારોં ઘડનાલે, આગૂં ચબૂતરા જલ પર ।

તલેં જલ જાલી બારોં આવત, સોભા ઈન ઘાટ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૬૪ ॥

ચાર જળદ્વારો દ્વારા યમુનાજીનું જલ તાલમાં પ્રવેશે છે. આ જળ દ્વારો ઉપર એક ચબૂતરો છે. નીચે જળદ્વારો દ્વારા જળ પ્રવાહિત થઈ રહ્યું છે. આ રીતે આ ઘાટની શોભા અનુપમ છે.

સીઢિયોં ઊપર જો ચબૂતરા, બને ચારોં ઝરોખે જે ।

ઈત આગૂં સબનકે કઠેડા, અતિ બન્યા તાલ પર એ ॥ ૬૫ ॥

જલના ચબૂતરા પર સીડી છે, એના ઉપરના ચબૂતરાની સાથે ઝરૂખો છે. બધા ઝરૂખાઓમાં કઠેડાઓ છે. તાલ પર પ્રતિબિંબિત થઈને તે અત્યંત સુશોભિત લાગે છે.

સોભા જલ જો લેત હૈ, ભર્યો નૂર રોસન આકાસ ।

બીચ લેહેરેં લગેં મોહોલનકો, એ ક્યોં કહૂં ખૂબી ખાસ ॥ ૬૬ ॥

તાલનું જળ એટલું મનોહર છે કે એનો પ્રકાશ સઘળા આકાશમાં છવાઈ જાય છે. એની લહેરો વચ્ચે આવેલા દ્વીપ ભવન (ટાપુમહલ)માં ટકરાય છે. આ અદ્વિતીય શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

ખેલત જુદી જુદી જિનસોં, ઈત પાંઉં ના ભોમ લગત ।

ઈત ખેલેં રૂહેં પાલ પર, કે વિધ દોડત કૂદત ॥ ૬૭ ॥

આ ઘાટમાં વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ થાય છે. તે સમયે બ્રહ્માત્માઓના ચરણ ભૂમિ પર અડતા જ નથી. (અર્થાત્ તેઓ ઉપર ઉપર જ ચાલે છે.) આ રીતે પાલ પર સખીઓ દોડતી, ઉછળતી વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરે છે.

એ ભોમ ઈન વિધ કી, પાંઉં ન ખૂંચત રેત ।

ખેલત હેં ઈત રૂહેં, નએ નએ સુખ લેત ॥ ૬૮ ॥

આ જમીન એવા પ્રકારની છે કે અહીંની રેતી પગમાં ખૂંચતી નથી. અહીં ક્રીડા કરતા બ્રહ્માત્માઓ નિત્ય નવું સુખ પામે છે.

આગૂં બન ઈન ઘાટ કે, અતંત સોભા લેત ।

તીસરે ઘાટ કે ઝુંડ મેં, ખેલેં ખાવંદ રૂહેં સમેત ॥ ૬૯ ॥

આ ઘાટની આગળ બડા વનનાં વૃક્ષો અત્યંત મનોહર દેખાય છે. આ તૃતીય (સોળ દેહુરીના) ઘાટના ઝુંડમાં શ્રીરાજજી બ્રહ્માત્માઓની સાથે વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ કરે છે.

ઘાટ તેરે દેહુરીનો

દેહુરી ચૌથે ઘાટકી, દેખેં પાઈએત હેં સુખ ।

ઝુંડ બન્યા ઈન ઊપર, ખૂબી ક્યોં કર કહૂં યા મુખ ॥ ૭૦ ॥

હોજકૌસર તાલના આ ચોથા ઘાટની દેહુરીને જોઈને મન ખૂબ પ્રફુલ્લિત થાય છે. અહીં વૃક્ષોનું ઝુંડ છે. એની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ?

ચૌક પર ફિરતી ચાંદની, આઠ દેહુરી ગિરદવાએ ।

પાંચ દેહુરી બીચમેં, તલેં આઠ થંભ સોભાએ ॥ ૭૧ ॥

અહીં પાલ ઉપર આવેલા ચબૂતરા ઉપર ચારે બાજુ ચાંદની છે. એની અંદર ચારે બાજુ આઠ દેહુરીઓ અને વચ્ચે પાંચ દેહુરીઓ છે. આ દેહુરીઓની નીચે આઠ સ્તંભો શોભાયમાન છે.

તલેં ફિરતા કઠેડા, ચારોં તરફોં દ્વાર ।

તલેં ઉતરતી સીઢિયાં, જલ માહેં કરેં ઝલકાર ॥ ૭૨ ॥

આ ચબૂતરાની ચારે બાજુ એક કઠેડો છે. તથા ચારે બાજુ દરવાજા છે. નીચે પાણી તરફ જવા માટે સીડીઓ છે, જેની શોભા જળમાં પ્રતિબિમ્બિત થાય છે.

જલ પર દોઝે ચબૂતરે, ઊપર ચઢતી દેહુરી દોઝે ।

આઝે પોહોંચી થંભનકો, અતિ સોભા ઘાટ પર સોઝે ॥ ૭૩ ॥

અહીં જલના ઉપર બે ચબૂતરા છે. એની ઉપર બે દેહુરીઓ છે. જે ચાર-ચાર સ્થંભો ઉપર બનેલી છે. આ ઘાટ ઉપર આ બધાની શોભા અતિ સુંદર દેખાય છે.

ફેર ઈન કા ભી કહૂં બેવરા, જ્યોં હિરદે આવે મોમન ।

એ ચૌથા ઘાટ અતિ સોહના, સુખ હોઝે અરસ રૂહન ॥ ૭૪ ॥

હવે હું પુનઃ એનું વર્ણન કરી રહ્યો છું, જેથી બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં આ શોભા અંકિત થઈ જાય. આ ચોથા ઘાટની અનુપમ શોભાને જોઈ પરમધામના બધા જ બ્રહ્માત્માઓ આનંદનો અનુભવ કરે છે.

તેરે ચૌકી બીચ પાલકે, આગે પાલૈકી પડસાલ ।

ગિરદ ચૌકી ચાર વૃદ્ધકી, સોમિત રુંડ કમાલ ॥ ૭૫ ॥

પાલના કિનારા પર એક ચબૂતરો છે તેમાં તેર ચોકીઓ (દેહુરીઓ) છે. એની આગળ પાલનો ખુલ્લો રવેશ (પડસાલ) છે. ચાર વૃદ્ધોની વચ્ચે તેર દેહુરીઓની ચોકી સુશોભિત છે. વૃદ્ધોનું આ રુંડ અતિ સુંદર છે.

ઉતરી સીઢિયાં પડસાલસે, ચૌક હુઆ બીચ ઈત ।

દોઢી ચૌક દાંઝે બાંઝે બને, બીચ દોઝે દેહુરી જિત ॥ ૭૬ ॥

આ ખુલ્લા સ્થાનમાંથી સીડીઓ ઊતરી છે. એની વચ્ચે એક ચોક આવેલો છે. એની જમણી તથા ડાબી બાજુ બે ચોક છે. આ બન્નેની ઉપર બે દેહુરીઓ છે.

ઈતથેં આગૂં સીઢિયાં, દોઢી ચબૂતરોં બરાબર ।

ઈત ચૌક હોઝે સીઢી ઉતરી, તલે આઝે મિલી ચબૂતર ॥ ૭૭ ॥

આ દેહુરીઓની આગળ દેહુરી જેવા એક-એક ચબૂતરા છે. એની નીચેની તરફ સીડી ઊતરી નીચેના ચબૂતરા સુધી પહોંચે છે.

મોમિન હોઝે સો દેખિયો, તુમારા દિલ કહ્યા અરસ ।

ચારોં ઘાટ લીજો દિલમેં, દિલ જ્યોં હોઝે અરસ પરસ ॥ ૭૮ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમારા હૃદયને પરમધામ કહ્યું છે. એટલા માટે તમે આ દૃશ્યને જુઓ ! આ ચારેય ઘાટોને હૃદયમાં અંકિત કરો, જેથી તમારું હૃદય આ શોભાઓથી ઓત-પ્રોત થઈ જાય.

એ પાલ સારી ઈન ભાંતકી, કે વિધ બેલ હોત ઈત ।

યા ઘાટોં યા પાલ પર, હક રૂહેં બેલ કરત ॥ ૭૯ ॥

આ સંપૂર્ણ પાલ જ એ રીતે સુશોભિત છે કે અહીં વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ થાય છે. અહીંના ઘાટો તથા પાલ પર ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ કરે છે.

ખૂબી અજબ ઈન બન કી, જો બન ઊપર પાલ ।

દેહુરિયાં ઉલંઘ કે, ડારેં લટક રહીં માહેં તાલ ॥ ૮૦ ॥

પાલ ઉપર આવેલા વનની શોભા અનુપમ છે. અહીંનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ પાલ પર આવેલ દેહુરીઓને પણ પાર કરી તાલના જળ સુધી લટકે છે.

ઊપર પાલ તલાબ કે, ઊંચા બન અમોલ ।

જિનકી લંબી ડારિયાં, તિનમેં બને હિડોલ ॥ ૮૧ ॥

આ રીતે હૌજકૌસર તાલની પાલ પર આવેલા વનમાં ઊંચાં-ઊંચાં વૃક્ષો છે. એની ડાળીઓ પણ લાંબી છે. એના ઉપર ઝૂલા લટકે છે.

અંદર કિનારે પાલ પર, દેહુરિયાં બરાબર ।

સોભિત કિનારે ગિરદવાએ, અતિ સોભા સુંદર ॥ ૮૨ ॥

પાલની અંદરની તરફ દેહુરીઓ એકસરખી સુશોભિત છે, જેનાથી પાલની ચારે બાજુના કિનારાની શોભા અતિ સુંદર દેખાય છે.

ઊપર બન બુજરક, કે હિડોલોં હીંચત ।

કે ડારી બન ઝૂમત, કે વિધ ખેલ કરત ॥ ૮૩ ॥

તાલની પાળ ઉપર આવેલાં આ વન અતિ સુંદર છે. એની ડાળીઓમાં બાંધેલા ઝૂલાઓમાં સખીઓ ઝૂલે છે. કેટલીક સખીઓ વૃક્ષોની ડાળીઓમાં હિંચકા ખાતી વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

ફિરતે આએ ઘાટ લગ, ચારોં ઘાટ બરાબર ।

કમ જ્યાદા ઈનમેં નહીં, અબ દેખો પાલ અંદર ॥ ૮૪ ॥

આ રીતે પાલ પર આવેલા વનની આ શૃંખલા ચારેય ઘાટો પર એક સરખી દેખાય છે. એમાં ન ક્યાંય ઓછી છે કે ન ક્યાંય વધારે. હવે પાલની અંદરની શોભાનું દર્શન કરીએ.

પાલ અંદરકી મોહોલાત

આગૂં ફિરતા ચબૂતરા, હાથ લગતા આબ ।

લગ લગ દ્વાર ઊપર બને, જિન વિધ હોત મેહેરાબ ॥ ૮૫ ॥

પાલની અંદરની બાજુ ચારે તરફ એક ચબૂતરો છે. તેનાથી એક હાથ નીચે તાલનું જલ લહેરાય છે. આ ચબૂતરાની સાથે પાલની અંદર જવા માટે તોરણ (કમાન) ઘાટના દરવાજા છે.

તાલ મેં દ્વાર લગ લગ, પૌરેં બની બીચ પાલ ।

ઝલકત હેં થંભ અગલે, સોભા લેત હૈ તાલ ॥ ૮૬ ॥

તાલના પાલમાં પ્રવેશ કરવા માટે બનાવેલા આ દરવાજા પર તોરણ (મહેરાબ) શોભાયમાન છે. એના સ્થંભ જલમાં પ્રતિબિમ્બિત થઈ તાલની શોભા વધારી રહ્યા છે.

અબ ક્યોં કહૂં પાલ અંદરકી, કે થંભ કે મોહોલાત ।

કે દેહેલાને કે મંદિર, એ ખૂબી કહી ન જાત ॥ ૮૭ ॥

આ રીતે પાલની અંદરની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? અહીં અનેક સ્થંભો છે, અનેક ભવનો છે, અનેક વરંડા છે તથા અનેક મંદિર છે. એની શોભાનું વર્ણન નથી કરી શકાતું.

થંભ દોએ હારેં બની, અંદર મોહોલ કે ઔર ।

કે બૈઠકે જુદી જુદી જિનસોં, કહાં લગ કહૂં કે ઠૌર ॥ ૮૮ ॥

પાલની અંદર બન્ને કિનારાઓ પર બે હારમાં મંદિરો છે. આ મંદિરોની વચ્ચે સ્થંભોની બે હારો છે. એની મધ્યમાં આરામ કરવા માટે અનેક મનોહર સ્થળો આવેલાં છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ?

એહ જુગત સબ પાલમેં, ગિનતી ન હોએ હિસાબ ।

થંભ દ્વાર જો ઝલકત, સો કહા કહે જુબાં ખ્વાબ ॥ ૮૯ ॥

પાલની અંદરની રચના એટલી ખૂબી પૂર્વકની છે કે એની ગણના જ થઈ શકતી નથી. અહીંના દરવાજા તથા સ્થંભ એટલા સુંદર પ્રકાશિત છે કે એનું વર્ણન આ સ્વપ્નવત્ શરીરની જીભ દ્વારા કરી શકાતું નથી.

ઔર સીઢિયાં ચારોં ઘાટકી, ઈત દરવાજે નાહિં ।

તિત મોહોલાત હૈ અંદર, બિના હિસાબેં માહિં ॥ ૯૦ ॥

આ ચારેય ઘાટો પર સુશોભિત સીડીઓમાં પાલની અંદર જવા માટે દરવાજા નથી. પાલની અંદર અનેક ભવન છે. જેની ગણતરી થઈ શકતી નથી.

ચારોં હિસે તાલ કે, મોહોલ બને ઈન ઠાટ ।

ઔર ઝુંડ ઊપર ચારોં ચોકકે, એ જો બને ચારોં ઘાટ ॥ ૯૧ ॥

આ સરોવરના ચારેય ભાગોમાં એવાં જ શોભાયુક્ત ભવન છે. આ રીતે ચારેય ચોકની ઉપર વૃક્ષસમૂહ છે. આ રીતે ચારેય ઘાટ અતિ સુંદર સુશોભિત છે.

ઘાટ ઝુંડ તલાબ કે, પાંવડિયાં તરફ જલ ।

દેહુરિયાં આગે ચબૂતરે, સોભિત ઈન મિસલ ॥ ૯૨ ॥

આ તાલના ઘાટો પર આવેલ વૃક્ષસમૂહની નજીક જલની તરફ ઊતરતી સીડી છે. એની સાથોસાથ દેહુરીઓ તથા એની આગળ ચબૂતરા છે. એની શોભા પણ અદ્વિતીય છે.

ચોક થંભ કઠેડે, બૈઠક ચારોં ઘાટન ।

જો બન ખૂબી પાલ પર, સો ક્યોં કહૂં જુબાં ઈન ॥ ૯૩ ॥

આ ચારેય ઘાટો પર ચોક, સ્થંભ, કઠેડા તથા વિશ્રામ કરવા માટે અનેક મનોહર સ્થળો છે. પાલ પર આવેલાં આ વનોની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ફેર કહું પાલ ઊપર, જો દેખી માહેં દિલ ।

સો કહું મેં અરસ રૂઝનકો, દેખેં મોમિન સબ મિલ ॥ ૮૪ ॥

હવે હું પુનઃ અંતરાત્માથી અનુભવ કરી પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ સમક્ષ પાલની ઉપરની રચનાનું વર્ણન કરું છું. બધા બ્રહ્માત્માઓ મળીને એનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરો.

દેહુરી આગૂં ચબૂતરે, ખુલે ઝરોખે તાલ પર ।

સબોં બિરાજત કઠેડા, નૂર ભરાએ રહ્યો અંબર ॥ ૮૫ ॥

પાલ પર દેહુરીની આગળ આવેલ ચબૂતરાની શોભા ખુલ્લા ઝરૂખા સમાન તાલ પર સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ બધા ચબૂતરાઓ પર કઠેડો છે. એનો પ્રકાશ આકાશ સુધી વ્યાપેલો છે.

ચારોં ઘાટોં કે બીચ બીચ, ગિરદવાએં દેહુરિયાં સબ ।

યાહી વિધ આગૂં સબોં, ઊપર બન છાએ રહી છબ ॥ ૮૬ ॥

ચારે ઘાટની મધ્યમાં ચારે બાજુથી દેહુરીઓ સુશોભિત છે. આ બધાની ઉપર વનની છાયા આચ્છાદિત થાય છે.

જો ફિરતે આએ ચબૂતરે, દોરી બંધ બરાબર ।

ઊપર બન સોભે દોરી બંધ, કહું ગેહેરા નહીં છેદર ॥ ૮૭ ॥

દેહુરીઓની સામે આવેલ ચબૂતરા હારબંધ છે. આ જ રીતે પાલ ઉપર આવેલાં વૃક્ષો પણ હારબંધ શોભે છે. એની છાયા પણ ન ક્યાંક વધારે છે કે ન ક્યાંય ઓછી છે.

સબ ખુલે ઝરોખે ઢાંપકે, બન ઝલૂબ આયા જલ પર ।

એ સોભા અતિ દેત હૈ, જો દેખિએ રૂહકી નજર ॥ ૮૮ ॥

તાલ પર આવેલા બધા ખુલ્લા ઝરૂખા વૃક્ષોની છાયાથી ઢંકાયેલા છે. આ વૃક્ષોની ડાળીઓ નીચે નમી જલ સુધી ઝૂકેલી છે. આત્મ-દૃષ્ટિએ જોવાથી આ શોભા અદ્વિતીય લાગે છે.

ઊપર દેહુરી તલેં ચબૂતરે, તિન તલેં સબ મેહેરાબ ।

પરકોટે તલેં છોટે દ્વારને, ફિરતા બન સોભે તલેં આબ ॥ ૮૯ ॥

પાલ પર આવેલ પ્રત્યેક દેહુરીની સામે ચબૂતરા છે તથા એની નીચે તોરણ (મેહેરાબ) સુશોભિત છે. સીડીઓ પર પરકોટા (કોટકાંગરા) છે તથા નીચે નાના દરવાજા છે. આ રીતે ચારે તરફનાં વનનાં વૃક્ષોની છાયાથી ઢંકાયેલું નીચેનું જલ અતિ સુંદર લાગે છે.

આબ ઊપર જો ચબૂતરા, ફિરતે દેખિએ છોટે દ્વાર ।

દે પરિકરમા આઈએ, દેખ આઈએ ઘાટ ચાર ॥ ૧૦૦ ॥

જલની ઉપર આવેલ ચબૂતરા પરથી પાલની તરફ જવા માટે નાના-નાના દરવાજા છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! ચારેય ઘાટોની પરિક્રમા કરી આ મનોહર દૃશ્યને હૃદયમાં ધારણ કરો.

મહામત કહેં મોમિનકો, ગેહેરા ગંભીર જલ દેખ ।

ટાપૂ બન્યો બીચ હૌજકે, સોભિત અતિ વિસેખ ॥ ૧૦૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ સરોવરના ઊંડા તથા શુભ જળ પર દૃષ્ટિપાત કરો. એની મધ્યભાગમાં એક દ્વીપ છે. એની શોભા અતિ અદ્વિતીય છે.

પ્રકરણ ૮ ચોપાઈ ૫૬૯

હૌજકે બીચ મોહોલાત ચૌસઠ પાંખડીકી

બન્યો તાલકે બીચમેં, ચારોં તરફોં જલ ।

બન ઝરોખે ગિરદવાએ, સોભિત બાગ મોહોલ ॥ ૧ ॥

હૌજકૌસર તાલના મધ્ય ભાગમાં દ્વીપ સમાન એક ભવન શોભાયમાન છે, જેની ચારે બાજુ જલ છે. તાલની ચારે બાજુ વન, ઉપવન, ઝરૂખા તથા વિવિધ ભવનોની શોભા છે.

અબ કહૂં તાલકે મોહોલકી, જલ ગિરદવાએ ગેહેરા ગંભીર ।

લેહેરેં લગેં બીચ ગુરજકે, જલ ખલકત ઉજલ ખીર ॥ ૨ ॥

હવે તાલની મધ્યમાં આવેલા ભવનનું વર્ણન કરે છે. તેની ચારે બાજુ ઊંડું જલ છે. ઉજજવળ તથા દૂધ જેવા સફેદ જલની લહેરો આ ભવનના ગુર્જોને પણ સ્પર્શ કરે છે.

જયોં એક ફૂલ ચૌસઠ પાંખડી, ચાર દ્વાર બને ગિરદવાએ ।

ગુરજ સાઠ બને તિન પર, એ ખૂબી કહી ન જાએ ॥ ૩ ॥

એક ફૂલની ચૌસઠ પાંખડીઓ (પુષ્પ દલ)ની જેમ આ દ્વીપ ભવન (ટાપુમહેલ)ની ચારે બાજુ ચાર દરવાજા તથા સાઈઠ ગુર્જ સુશોભિત છે. એની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એક ટાપૂ બન્યો બીચ જલકે, મોહોલ ગુરજ તિન પર ।

દેહુરિયાં તાલ કિનાર પર, ફિરતી પાલ બરાબર ॥ ૪ ॥

જલની વચ્ચે આવેલા આ દ્વીપ ભવનોમાં અનેક શિખર છે. તાલની ચારે બાજુ પાલ પર એક સો અઠાવીસ દેહુરીઓ છે જે બિલકુલ એક સરખી દેખાય છે.

એ ચૌક બને ચારોં તરફોં, ઔર પાલ ઊપર ચાર ઘાટ ।

ચારોં દ્વાર ટાપૂઅકે, બને સનમુખ ઠાટ ॥ ૫ ॥

આ તાલના પાલ પર ચારે બાજુ ચાર ચોક તથા તેના ઉપર ચાર ઘાટ શોભાયમાન છે. આ દ્વીપ ભવનના ચારેય દરવાજાની સામે આવેલ આ ચાર ઘાટ અતિ રમણીય છે.

દેહુરિયાં ઘાટન પર, ચારોં જુદી જિનસ ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, જાનોં એક પેં ઔર સરસ ॥ ૬ ॥

આ ચારેય ઘાટો પર આવેલી દેહુરીઓ જુદા-જુદા પ્રકારની છે. એને જેટલીવાર જોઈએ એટલીવાર એ એકબીજાથી વધારે સુંદર દેખાય છે.

પાલ ટાપૂ હીરે એક કી, તિન મેં કે મોહોલાત ।

અનેક રંગ નંગ દેખત, અસલ હીરા એક જાત ॥ ૭ ॥

આ દ્વીપ તથા એની પાલ એક જ હીરાની છે. એમાં અનેક ભવનો છે. એમાં અનેક રંગોનાં રત્નો જડેલાં દેખાય છે, પરન્તુ વાસ્તવમાં આ હીરો એક જ પ્રકારનો છે.

જબ ખૂબી તાલ યોં દેખિએ, ચઢ ચાંદની પર ।

ફિરતી પાલ બન દેહુરી, જલ સોભિત અતિ સુંદર ॥ ૮ ॥

આ દ્વીપ પ્રાસાદની છત ઉપર ચઢી જ્યારે તાલની છટા જોઈએ છીએ તો ત્યાંથી ચારે બાજુ પાલ પર આવેલ દેહુરીઓ, વન તથા તાલનું જલ અતિ રમણીય દેખાય છે.

તલેં સોભા ચારોં દારને, આગૂં કઠેડે બૈઠક ।

આરામ લેવેં ઈન ઠૌરોં, જબ કબહૂં આવેં ઈત હાદી હક ॥ ૯ ॥

આ દ્વીપ મહલના ચારેય દરવાજાઓની શોભા અતિ સુંદર છે. એની આગળ કઠેડો તથા વિશ્રામ સ્થળ છે. જ્યારે અહીં શ્રીરાજજી તથા શ્રી શ્યામાજીનું આગમન થાય છે ત્યારે તેઓ આ સ્થળે બેસીને વિશ્રામ કરે છે.

બીચ બીચ મેં બન બિરાજત, ગુરજ છજે જલ પર ।

છે છજજે ફિરતે બને, સબ ગુરજોં યોં કર ॥ ૧૦ ॥

આ દ્વીપમહલની ચારે બાજુ ગુર્જ તથા છજાંઓ છે. એની મધ્યમાં વન પ્રદેશ છે. અહીં એક-એક ગુર્જના ત્રણ-ત્રણ છજાં જલની તરફ છે તથા વનની તરફ છ છજાં છે. આ રીતે બધા ગુર્જમાં છજાંઓ સુશોભિત છે.

તીન છાતેં ચૌથી ચાંદની, સબ ગુરજોં પર ઈત ।

તલેં છજજે જલ હાથ લગ, ઊપર અતિ સોભિત ॥ ૧૧ ॥

દ્વીપનાં ભવનોમાં ગુર્જો સહિત ત્રણ તલ્લા (તળ) અને ચૌથી ચાંદની છે. નીચેની ભોમના છજજાની નીચે જળ ચબૂતરો સુશોભિત છે. એના એક હાથ નીચે જલનો સ્પર્શ થાય છે.

એ ટાપૂ જિમી જવેરકી, બીચ બીચ બન્યા બન ।

દોનોં તરફોં છજે બને, ઊપર બન રોસન ॥ ૧૨ ॥

આ દ્વીપની સમગ્ર ભૂમિ રત્ન જડિત હોય એવી ભાસે છે. વચ્ચે વચ્ચે વન પણ સુશોભિત છે. અહીંનાં ભવનોના ગુર્જની બન્ને બાજુ છજાં (ઝરૂખા) છે તથા મધ્યભાગમાં વન સુશોભિત છે.

તીનોં તરફોં ગુરજ કે, છજે બને યોં આએ ।

ઉપરા ઊપર ભી તીન હેં, ક્યોં કહૂં સોભા તાએ ॥ ૧૩ ॥

ગુર્જોની ત્રણેય બાજુ ત્રણ ઝરૂખા છે. આ રીતે ત્રણેય ભોમના ગુર્જોમાં ત્રણ-ત્રણ ઝરૂખા છે. એની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

ત્રીન ત્રીન છજે તરફ જલકે, છે છજે બન પર ।

અંદર ગૃદવાએ મોહોલાત, બીચ બૈઠક ચબૂતર ॥ ૧૪ ॥

ગુર્જોની ત્રણ ભોમના ત્રણ-ત્રણ ઝરૂખા જલની તરફ છે. તથા છ છ ઝરૂખા વનની તરફ છે. એની અંદર ચારે બાજુ ભવન છે. તથા વચ્ચેમાં વિશ્રામ સ્થળ માટે એક ચબૂતરો છે.

દો ગુરજો બીચ મંદિર, હર મંદિર ઝરોખે ।

ત્રીન ત્રીન ઉપરા ઊપર, બને ત્રીનો ભોમોં કે ॥ ૧૫ ॥

બે ગુર્જોની મધ્યમાં એક-એક મંદિર આવેલ છે. પ્રત્યેક મંદિરમાં (દરવાજા ઉપર) ઝરૂખા છે. આ રીતે ઉત્તરોત્તર ત્રણેય ભોમમાં ત્રણ ઝરૂખા શોભાયમાન છે.

ગુરજ ગુરજ ત્રીન દ્વારને, ત્રીનો ભોમોં મેં ।

કે એક ઠોરોં ચરનિયાં, ઊપર ચઢિએ જિનોં સે ॥ ૧૬ ॥

ત્રણેય ભોમમાં ગુર્જોની ત્રણેય દિશાઓમાં ત્રણ-ત્રણ દ્વાર છે. ત્યાં ઉપર જવા માટે કેટલાંયે સ્થાનો પર સીડીઓ પણ છે.

સામી ઔર હાર બની, મંદિર સામી મંદર ।

ત્રીનમેં સાઠ બાહેર, ઔર સાઠ ભએ અંદર ॥ ૧૭ ॥

આ દ્વીપમાં એક જ હારમાં સાઈઠ મંદિરો આવેલાં છે. આ મંદિરોની સામે અંદરની બાજુ પણ સાઈઠ મંદિરો હારબંધ આવેલાં છે. વચ્ચે એક હાર સ્તંભોની છે. આ બન્ને હારોમાં આવેલ મંદિરોના દરવાજા સામસામે દેખાય છે.

બીચ ચેહેબચા જલ કા, કે ફુહારે છૂટત ।

ફિરતે દ્વાર ઈન ચૌક કે, બોહોત સોભા અતંત ॥ ૧૮ ॥

મધ્યભાગમાં વિશ્રામ માટે ચબૂતરાઓ છે, એની વચ્ચેના ભાગમાં જલકુંડ (ચેહેબચા) છે. એમાં અનેક ફુવારાઓ છે. આ ચબૂતરાની ચારે બાજુ આવેલાં મંદિરોના દરવાજા અત્યંત શોભાયુક્ત છે.

ત્રીનો ભોમ ચબૂતરે, ઔર ફિરતે મંદિર દ્વાર ।

બીચ બૈઠક ચબૂતરે, બને થંભ તરફ હાર ॥ ૧૯ ॥

ત્રણે ભોમની વચ્ચે એક-એક ચબૂતરો છે. એની ચારેય બાજુ મંદિરોના દરવાજા સુશોભિત છે. ચબૂતરાના મધ્યભાગમાં વિશ્રામ સ્થળ છે. તેની ઉપર હારબંધ સ્થંભો શોભે છે.

કહી ફિરતી હાર થંભન કી, દ્વાર દ્વાર આગૂં દોએ ।

હર મંદિર દો દ્વારને, સોભા લેત અતિ સોએ ॥ ૨૦ ॥

આ હારબંધ મંદિરોના દરવાજા સામે ચારે બાજુ સ્થંભોની હારો છે. પ્રત્યેક મંદિરના બન્ને દરવાજા સામે સ્થંભોની હારો અત્યંત સુશોભિત છે.

સાઠ ગુરજ ફિરતે કહે, ગિરદ ચાંદની દિવાલ ।

સો એ કમર કે ઊપર, ખૂબી લેત કાંગરી લાલ ॥ ૨૧ ॥

આ દ્વીપને ફરતાં સાઈઠ ગુર્જ છે. એની છતના કિનારા પર ચારેબાજુ કેડ સુધી ઊંચી દીવાલ છે. એના પર લાલ રંગની કાંગરી સુશોભિત છે.

ઊપર ચાંદની કઠેડા, બીચ જોડ સિંધાસન ।

રાજ શ્યામાજી બીચમેં, ફિરતી બૈઠક રૂહન ॥ ૨૨ ॥

ચાંદની પર ચારે બાજુ કઠેડો છે. તથા મધ્યમાં ચબૂતરા પર રત્નજડિત સિંહાસન છે, જેના પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે. એની ચારે બાજુ સખીઓ પણ બેસે છે.

કબૂં મિલાવા નજીક, મિલ બૈઠેં ગિરદવાએ ।

છોટા તખત દુલીયે પર, બૈઠીં રૂહેં અંગસોં અંગ લગાએ ॥ ૨૩ ॥

અહીં સખીઓ ક્યારેક-ક્યારેક શ્રીરાજશ્યામાજીની ચારે બાજુ ખૂબ જ નજીક બેસે છે. અહીં સુંદર (ગાલીચો) પાથરેલો છે. તેની ઉપર નાનું સિંહાસન (તખત) સુશોભિત છે. ગાલીચા પર સખીઓ એકબીજી સાથે અડોઅડ બેઠી છે.

કબૂં કબૂં બૈઠિયાં કુરસિયોં, રૂહેં બારે હજાર ।

કબૂં દો દો એક કુરસી પર, કબૂં હર કુરસી ચાર ચાર ॥ ૨૪ ॥

ક્યારેક-ક્યારેક આ બાર હજાર આત્માઓ અલગ-અલગ ખુરશીઓ પર બેસે છે. ક્યારેક-ક્યારેક એક-એક ખુરશી પર બે-બે પણ બેસે છે. તો ક્યારેક-ક્યારેક એક ખુરશી પર ચાર-ચાર પણ બેસી જાય છે.

કબૂં દો દો સૈ એક કુરસિયોં, બૈઠેં સાઠોં ગુરજોં ગિરદવાએ ।

સો કુરસી દિવાલોં લગતી, યોં બૈઠક કઠેડે ભરાએ ॥ ૨૫ ॥

ક્યારેક-ક્યારેક તો એક-એક ખુરશી પર બે-બે સખીઓ બેસે છે. આ રીતે ચારે તરફના સાઠ ગુર્જોને (ઘૂમટ) ઘેરીને સખીઓ બેસે છે. એ ખુરશીઓ દીવાલની સાથે લાગેલી છે. આ રીતે કઠેડા સુધી ભરચક બેઠકો હોય છે.

બીચ તખત બિરાજત, સબથેં ઊંચા ગજ ભર ।

બૈઠક હક બડી રૂહ, સોભા લેત સબ પર ॥ ૨૬ ॥

મધ્યભાગમાં ગજભર ઊંચો ચબૂતરો છે. તેના મધ્યમાં સિંહાસન શોભાયમાન છે. તેના પર શ્રીરાજજી શ્યામાજીની સાથે બેસે છે. તેમની શોભા ચારે તરફ છવાઈ જાય છે.

હક બડી રૂહ બૈઠેં તખત પર, ફિરતી રૂહેં બૈઠત ।

દો દો સૈ બીચ ગુરજ કે, બારે હજાર રૂહેં ઈત ॥ ૨૭ ॥

શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજી સિંહાસન પર બિરાજમાન થાય છે, તેઓની ચારે બાજુ સખીઓ બેસે છે. એક-એક ઘૂમટમાં બે-બે સો (૨૦૦) ની ગણનાથી સાંઈઠ ઘૂમટોમાં કુલ બાર હજાર સખીઓ

અહીં બિરાજમાન થાય છે.

ચાંદ ચૌદમી રાત કા, બૈઠે ચાંદની નૂરજમાલ ।
સનમુખ સબે બૈઠાએ કે, કરે ખાવંદ રૂહે ખુસાલ ॥ ૨૮ ॥

શુકલ પક્ષની ચતુર્દશીની રાત્રીએ ચન્દ્રમાની શુભ ચાંદનીમાં શ્રીરાજશ્યામાજી અહીં બિરાજમાન થાય છે તથા બધી સખીઓને ચારે બાજુ બેસાડી અતિ આનંદિત કરે છે.

અમૃત ખસમ રૂહન પર, નૂર નજરોં સીંચત ।
સો રસ રૂહે સબ કા, સનમુખ રોસન પીવત ॥ ૨૯ ॥

અહીં બિરાજમાન થઈ શ્રીરાજજી પોતાની કૃપાદષ્ટિથી બધા બ્રહ્માત્માઓ પર અમૃતનું સિંચન કરે છે. બ્રહ્માત્માઓ પણ પોતાના પ્રિયતમની સામે બેસી ઉન્મુખ થઈ પ્રેમરસનું પાન કરે છે.

પૂરન પાંચોં ઈંદ્રી સરૂપે, એક એકમેં પાંચ પૂરન ।
હર એકમેં બલ પાંચ કા, હર એક મેં પાંચ ગુન ॥ ૩૦ ॥

આ બધા જ બ્રહ્માત્માઓના ચિન્મય શરીરમાં પાંચેય ઈન્દ્રિયો પૂર્ણ રૂપે છે. તેમની પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયમાં પાંચેય ઈન્દ્રિયોની શક્તિ તથા ગુણ પણ વિદ્યમાન છે.

એક એક જાહેર સબ મેં, એક એક મેં ચાર બાતન ।
ઈન વિધ રૂહે મુતલક, અસલ અરસકે તન ॥ ૩૧ ॥

આ બધાં શરીરોમાં આવેલ પાંચેય ઈન્દ્રિયોમાં એક-એક ગુણ પ્રગટરૂપે છે તો પ્રત્યેકમાં અન્ય ચાર-ચાર ગુણ પરોક્ષ રૂપે રહે છે. આ રીતે પરમધામના આ આત્માઓના ચિન્મય શરીરની આ વાસ્તવિકતા છે.

અરસ તન રૂહે આતમા, તરફ સબોં બરાબર ।
પૂરન કહાવેં યાહી બાતસે, સબ વિધોં એ કાદર ॥ ૩૨ ॥

પરમધામના આ બધા બ્રહ્માત્માઓનાં ચિન્મય શરીર પરમધામમાં એક સરખાં જ છે. આ પાંચેય ઈન્દ્રિયોના ગુણો તથા શક્તિની વિશેષતાને કારણે જ એમની ઈન્દ્રિયો પૂર્ણ તથા બધી જ રીતે સક્ષમ કહેવાય છે.

સરૂપ બૈઠે સબ મિલકે, ઘેર કે ગિરદબાએ ।
સબોં સુખ પૂરન હક કા, રૂહે લેવેં દિલ ચાહે ॥ ૩૩ ॥

બધી સખીઓ શ્રીરાજજીને ચારે બાજુથી ઘેરીને બેસે છે. તથા તેઓની પાસેથી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે બધાં જ સુખો પ્રાપ્ત કરે છે.

અબ ઔર દેગિં એક નિમૂના, ઈનકો ન પોહોંયે સોએ ।
પર કહે બિના રૂહન કે, દિલ રોસન ક્યોં હોએ ॥ ૩૪ ॥

હું ફરીથી એક બીજું ઉદાહરણ આપું છું. જો કે તેની ઉપમા આપી શકાય નહીં તો પણ વર્ણન કર્યા વગર હૃદય કેવી રીતે પ્રકાશિત થઈ શકે છે ?

એક જરા ઈન જિમી કા, તાકો નૂર ન માએ આકાસ ।

તિન જિમીકે જવેરકો, હોસી કૌન પ્રકાસ ॥ ૩૫ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિના એક કણનો પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાતો નથી તો પછી ત્યાંનાં રત્નોના પ્રકાશની સ્થિતિ કેવી હશે ?

સો જવેર આગૂં રૂહન કે, કેસા દેખાવેં નૂર ।

જયોં સિતારે રોસની, બલ ક્યા કરે આગૂં સૂર ॥ ૩૬ ॥

તે પ્રકાશમાન રત્ન પણ બ્રહ્માત્માઓની સામે સૂર્યની સામે નક્ષત્રગણોની જેમ નિસ્તેજ દેખાય છે.

આગૂં રૂહ સૂરત સૂર કે, જવેર ગએ ઢંપાએ ।

તો સોભા હક જાત કી, ક્યોં કર કહી જાએ ॥ ૩૭ ॥

આ રીતે સૂર્ય સમાન દેદીપ્યમાન બ્રહ્માત્માઓના ચિન્મય શરીરના પ્રકાશથી ત્યાંનાં બધાં રત્નોનો પ્રકાશ ઝાંખો પડી જાય છે. એવા બ્રહ્માત્માઓની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

જો રૂહેં અંગ અરસ કે, તિન ચીજ ન કોઈ સોભાએ ।

વાહેદત મેં બિના વાહેદત, ઔર કધૂ ના સમાએ ॥ ૩૮ ॥

પરમધામના આ દિવ્ય આત્માઓ માટે બીજી કોઈપણ વસ્તુની ઉપમા આપી શકાય નહીં. કેમકે અદ્વૈત ભૂમિકામાં અદ્વૈત વસ્તુ સિવાય બીજી કોઈ પણ ઉપમા આપી શકાય નહીં.

બસ્તર ભૂખન હક જાતકે, સો હક જાતે કા નૂર ।

કોઈ ચીજ અરસ અંગ કો, કર ના સકે જહૂર ॥ ૩૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં વસ્ત્રો તથા આભૂષણોમાં પણ તેઓના અંગ-પ્રત્યંગનો જ પ્રકાશ પ્રકાશિત થાય છે. એટલા માટે પરમધામનાં આ સ્વરૂપોને કોઈપણ વસ્તુ પ્રકાશિત કરી શકતી નથી.

સોભા અંગ અરસ કે, યા બસ્તર યા ભૂખન ।

હોવે દિલ યાહ્યા કે વિધકા, સોભા સિનગાર માહેં છિન ॥ ૪૦ ॥

પરમધામનાં આ સ્વરૂપોના પ્રત્યેક અંગની શોભા હોય યા વસ્ત્ર તથા આભૂષણની શોભા હોય, એક-એક ક્ષણમાં તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે આખોય શણગાર જ બદલાઈ જાય છે.

સો હેમ નંગ અતિ ઉતમ, ઈન રૂહોં કે માફક ।

બસ્તર ભૂખન સાજકે, જાએ દેખેં નજર ભર હક ॥ ૪૧ ॥

આ દિવ્ય શણગારનાં સુવર્ણ અને રત્નો પણ બ્રહ્માત્માઓની જેમ અતિ ઉત્તમ છે. એવાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈ બ્રહ્માત્માઓ ભરપૂર નેત્રે શ્રીરાજજીના દિવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન કરે છે.

એ સોભા સબ સાજ કે, રૂહેં લે બૈઠીં અપના નૂર ।

સો આગૂં હક બડી રૂહ નૂર કે, એ ક્યોં કર કહૂં મજકૂર ॥ ૪૨ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ જ એવા દિવ્ય શણગારની શોભા ધારણ કરી પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યા છે તો શ્રી રાજજી તથા શ્યામાજીના ચિન્મય પ્રકાશનું વર્ણન તો કેમ કરીને કરવું ?

તખત બીચ રૂહોં ચાંદની, બૈઠે બડી રૂહ ખાવંદ ।

સો થંભ હુઆ ચાંદની, ઊપર આયા પૂરન ચંદ ॥ ૪૩ ॥

ચાંદની પર આવેલા ચબૂતરાના મધ્ય ભાગમાં શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજી સિંહાસન પર બિરાજમાન છે. તેમની બાજુમાં સખીઓ બેઠી છે. જ્યારે ચન્દ્રમાની શુભ્ર ચાંદની તે સ્થાન પર પડે છે ત્યારે એવું પ્રતીત થાય છે કે એક પ્રકાશમય સ્તમ્ભની રચના થઈ ગઈ હોય.

જેતી ફિરતી ચાંદની, ભરયો નૂર ઉદોત ।

લે સામી ચંદ રોસની, ભયો થંભ એક જોત ॥ ૪૪ ॥

આ રીતે ચન્દ્રમાનાં કિરણો જ્યારે ચાંદની પર પડે છે ત્યારે એવો ભાસ થાય છે કે બન્ને બાજુના સંયુક્ત પ્રકાશથી એક સ્તમ્ભનું નિર્માણ થઈ ગયું છે.

ઈન નૂર થંભકી રોસની, પડી તાલ પર જાએ ।

જલ થંભ કિયો આસમાન લોં, ઘેર્યો ચંદ ગિરદવાએ ॥ ૪૫ ॥

આ પ્રકાશમય સ્તંભનાં કિરણો જ્યારે તાલ પર પ્રતિબિમ્બિત થાય છે ત્યારે એવું પ્રતીત થાય છે કે જેમ જલમાં પણ એક સ્તમ્ભ રચાઈ જઈને એણે આખા ચન્દ્રમાને જાણે કે ઘેરી લીધો હોય.

જંગ કરે જોત થંભ કી, અરસ જોતસોં આએ ।

મિલી જોત જિમી બન કી, એ નૂર આસમાન ક્યોં સમાએ ॥ ૪૬ ॥

આ પ્રકાશમય સ્થંભની જ્યોતિ ચન્દ્રમાની જ્યોતિ સાથે જાણે હરીફાઈ કરી રહી હોય એવું લાગે છે. જ્યારે ભૂમિ તથા વનની જ્યોતિ પણ તેમાં ભળે છે ત્યારે તેનો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

મહામત કહેં એ મોમિનો, જો હોવે અરવા અરસ ।

સો પ્રેમ પ્યાલે લ્યો ભર ભર, પીજે હકસોં અરસ પરસ ॥ ૪૭ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! જે પરમધામના આત્માઓ હશે તેઓ પ્રિયતમ પરમાત્માની પ્રેમસુધાનો પ્યાલો ભરી-ભરીને પાન કરતાં ધામધણીની સાથે પ્રેમનું આદાન-પ્રદાન કરશે.

પ્રકરણ ૯ ચોપાઈ ૬૧૬

ફૂલબાગ

ઔર પીછલ પાલ તલાબ કે, કે બન સોભા લેત ।

એ બન આગૂં ફિરવલ્યા, પરે ધામલોં દેખાઈ દેત ॥ ૧ ॥

હૌજકૌસર તળાવના પાછળના ભાગમાં અનેક શોભાઓથી ભરેલો વનપ્રદેશ છે. એનો વિસ્તાર

આગળ વધીને રંગમહલ સુધી દેખાય છે.

તાલકો બીચ લેય કે, મિલ્યા ધામ દિવાલોં આએ ।

કે મેવે કેતે કહું, અગનિત ગિને ન જાએ ॥ ૨ ॥

આ વન તળાવને ઘેરી મંદિરની દીવાલો સુધી પહોંચ્યું છે. એમાં વિવિધ પ્રકારના મેવા છે. એની ગણના કરી શકાતી નથી.

તરફ પીછલ ધામ કે, અંન બન મેવે અનંત ।

ફલ ફૂલ પાત કંદમૂલ, એ કહાંલોં કો ગિનત ॥ ૩ ॥

રંગમહલના પાછળના ભાગમાં આવેલ અન્ન વનમાં પણ અનંત મેવા છે. એમનાં ફળ, ફૂલ પાંદડાં તથા કંદમૂળ વગેરેની ગણના ક્યાં સુધી કરવી ?

ઊપર ઝરોખે ધામ કે, બન આએ લગ્યા દિવાલ ।

વાહી છાયા તલે રેતી રોસન, જૈસા આગે કહ્યા બન હાલ ॥ ૪ ॥

રંગમહલની દીવાલના પાછળના ભાગમાં આવેલા ઝરૂખાઓ સુધી આ વન વિસ્તરેલું છે. અહીંનાં વૃક્ષોની છાયામાં અહીંની રેતી ઉપરોક્ત અન્ય વનોની જેમ પ્રકાશિત થાય છે.

બાગ બને ફૂલન કે, લગત ઝરોખે દિવાલ ।

જબ આવત હેં ઈન છજજોં, રૂહેં ઈત હોત ખુસાલ ॥ ૫ ॥

રંગમહલની પશ્ચિમ દિશામાં દીવાલ તથા ઝરૂખાઓ સાથે સંલગ્ન સંકળાયેલ આ ફૂલબાગ છે. જ્યારે સખીઓ આ ઝરૂખાના છજાં પર આવે છે ત્યારે આ ઉપવનની શોભાને જોઈ તેઓનું મન આનંદવિભોર થઈ જાય છે.

લગ લગ હોએ કે બૈઠત, ઊપર છજજોં કે આએ ।

આગૂં ઉઠત ઊંચે ફુહારે, જલ ઝલકત મોતી ગિરાએ ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓ આ છજાંઓ પર એકઠી મળી બેસે છે. તેમની સામે ઊંચા-ઊંચા ફુવારાઓ ઊડતા જોવામાં આવે છે. એમાંથી ઊડતા છાંટાઓ મોતીની જેમ ચમકે છે.

આગૂં સબન કે ફુહારે, ઔર આગૂં સબોં કે ફૂલ ।

દેખ દેખ એ ચહેબચે, સબે હોત સનકૂલ ॥ ૭ ॥

તે છજાંઓ સામે ફુવારા છે અને ફૂલ પણ ખીલેલાં જોવા મળે છે. આ જલકુંડોને જોઈ જોઈ બધી સખીઓનાં મન હરખાય છે.

છલકત છોલે ચહેબચે, નેહેરેં ચલત તેજ નૂર ।

સો બિયરત સબ બગીચોં, પીવત હેં ભરપૂર ॥ ૮ ॥

આ જલકુંડોનું જલ ઊભરાતું જોવા મળે છે. એમાંથી તેજોમયી નહેરો નીકળે છે. તેઓ આખા બગીચામાં ફેલાઈ ભરપૂર સિંચન કરે છે.

જો લગા ચબૂતરે ચેહેબચા, બુજરક બડા વિસાલ ।

ઉતરતા જલ ઈતથે, નેહેરેં ચલત ઈન હાલ ॥ ૯ ॥

આ જલકુંડમાં સોળ હાંસનો એક બીજો જલકુંડ છે. તે ધામ દીવાલ ચબૂતરા સાથે જોડાયેલો છે. તેમાંથી જળ નીકળી બધી જ નહેરોમાં વહે છે.

બિચરત જલ ચેહેબચોં, સો સિરેં લગે પોહોંચત ।

ઈસી ભાંત ઝરોખે બગીચે, માહેં રૂહેં કેલ કરત ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે જલકુંડોથી વહેતું જલ ઉપવનના એક ખૂણાથી બીજે ખૂણે પહોંચે છે. બધી સખીઓ પણ આજ રીતે વિચરણ કરતી ઝરૂખા તથા ઉપવનમાં વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

ઈન ઊપર છજે બિરાજત, સિરેં લગેં એકે હાર ।

ઊપર ખૂબી ઈન વિધ, સોભા લેત કિનાર ॥ ૧૧ ॥

રંગમહલના પાછળના ભાગમાં એક ખૂણેથી લઈ બીજા ખૂણા સુધી આવેલ હારબંધ છજાંઓની શોભા અનેરી છે. એમાં બેસી સખીઓ આનંદ લે છે. આ છજાંના કિનારાઓ પણ ખૂબ મનોહર છે.

ઈત ખેલત કે જાનવર, મૃગ મોર બાંદર ।

કે મુરગ તીતર લવા લરેં, કે વિધ કબૂતર ॥ ૧૨ ॥

આ ઉપવનમાં વિવિધ પ્રકારનાં હરણાં, મોર, વાનર, કૂકડા, તીતર, લવા, કબૂતર વગેરે પશુ-પક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

કે વિધ દેત ગુલાટિયાં, કે ઉલટે ટેઢે ચલત ।

કે કૂદેં ફાંદેં ઉડેં લડેં, કે વિધ ખેલ કરત ॥ ૧૩ ॥

આમાંનાં કેટલાંક ગુલાટિયાં મારે છે. કેટલાંક આડાઅવળાં ચાલે છે, કેટલાંક છલાંગ મારે છે કેટલાંક કૂદે છે, ઊડે છે તેમ ઝઘડે પણ છે. આ રીતે તેઓ બધાં વિવિધ કીડાઓ કરે છે.

એક નાયેં ગાવેં સ્વર પૂરેં, એક બોલત બાની રસાલ ।

નએ નએ રૂપ રંગ લ્યાવહીં, કિન વિધ કહૂં ઈન હાલ ॥ ૧૪ ॥

એમાંનાં કેટલાંક નૃત્ય કરે છે, કેટલાંક મધુર સ્વરે ગાય છે તથા કેટલાંક સ્વર પૂરાવે છે. આ રીતે ખેલ કરતાં નવાં-નવાં રૂપ તથા રંગ ધારણ કરે છે. એનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ઔર કેતે કહૂં જાનવર, છોટે બડે કરેં ખેલ ।

એ ખુસાલી ખાવંદકી, રૂહોં કરાવેં ઈસક કેલ ॥ ૧૫ ॥

બીજાં કેટલાં પશુ-પક્ષીઓનું વર્ણન કરું ? આવાં નાનાં-મોટાં બધાં જ પશુ-પક્ષીઓ વિવિધ કીડાઓ કરે છે. આ બધું ધામધણીની પ્રસન્તાને માટે છે. ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને આનંદિત કરવા માટે એમની પાસે વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરાવે છે.

એ ખેલોને ખાવંદ કે, સબ વિધ કે સુખકાર ।

કોઈ વિદ્યા છિપી ના રહે, જાને ખેલ અપાર ॥ ૧૬ ॥

ધામધણીનાં રમકડાં જેવાં આ પશુ-પક્ષી પોતાની કલાઓથી વિવિધ પ્રકારનું મનોરંજન કરે છે. એમની કલામાં ક્યાંય કસર કે ક્યાસ નથી. તેઓ આવા અસંખ્ય ખેલો જાણે છે.

જિત તલેં દસ ખિડકિયાં, ઈતથેં રૂહેં ઉતરત ।

ફિરત સૈર ઈન બન કો, જબ કબૂં આવેં હક ઈત ॥ ૧૭ ॥

રંગભવનના પાછળના ભાગમાં ૧૫૦ મંદિરો દૂર બે મંદિરોની વચ્ચેની દીવાલમાં દશ બારીઓ આવેલી છે. સખીઓ એની નીચે આવેલ સીડીઓથી ઊતરી નૂરબાગમાં ચાલી જાય છે. જ્યારે શ્રી રાજજી ક્યારેક આ તરફ આવે ત્યારે આ ઉપવનમાં પરિભ્રમણ પણ કરે છે.

કે બન હેં ફૂલન કે, ઈન બન કો નાહીં સુમાર ।

કે ભાંતેં રંગ કે જુગતેં, કે કાંગરિયાં કિનાર ॥ ૧૮ ॥

અહીં ફૂલોનાં અનેક ઉપવન છે, જેનો કોઈ પાર નથી. એમાં વિવિધ પ્રકારના રંગ ખૂબીપૂર્વક પ્રસરેલા છે. એના કિનારા પર કાંગરી શોભે છે.

હિસાબ નહીં ફૂલન કો, હિસાબ ના ચિત્રામન ।

હિસાબ નહીં ખુસબોએ કો, હિસાબ ના રંગ રોસન ॥ ૧૯ ॥

અહીં ફૂલોની કોઈ ગણના નથી તેમ ન તો ચિત્રકારીની ગણના થઈ શકે છે. આ રીતે અહીંની સુગંધ અને વિવિધ પ્રકારના રંગોની છટાનો પણ ક્યાસ કાઢી શકાતો નથી.

કે મેવે ફૂલન કે, કે મેવે હેં ફૂલ ।

કે મેવે ડાર પાત કે, કે મેવે કંદમૂલ ॥ ૨૦ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોમાં કેટલાક ફળ રૂપે તો કેટલાક ફૂલો રૂપે મેવા લાગેલા છે. આ રીતે કેટલાંક વૃક્ષોની શાખાઓ તથા પાંદડાં મેવાના રૂપમાં છે તો કેટલાય કન્દમૂળ મેવાનાં રૂપમાં છે.

કે બન આગૂં આએ મિલ્યા, જો બન બડા કહિયત ।

ઊંચે વૃદ્ધ અતિ સુંદર, જિત હિડોલોં હીંચત ॥ ૨૧ ॥

અહીંનાં ઘણાં ઉપવનો આગળ જઈ બડાવન સુધી પહોંચે છે. એમાં અતિ સુંદર ઊંચાં-ઊંચાં વૃક્ષો પણ છે. એમાં આવેલા ઝૂલા પર સખીઓ ઝૂલે પણ છે.

કે વૃખ કે હિડોલે, જુદી જુદી કે જિનસ ।

શ્યામ શ્યામાજી સાથજી, સુખ લેવેં અરસપરસ ॥ ૨૨ ॥

અહીં અનેક વૃક્ષોમાં અનેક ઝૂલા લાગેલા છે. આ વિવિધ ઝૂલાઓમાં શ્રીરાજ શ્યામાજી તથા સખીઓ ઝૂલતાં-ઝૂલતાં પરસ્પર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

કહૂં કહૂં લંબે હિડોલે, કહૂં તિનસે બડે અતંત ।

કહૂં કહૂં છોટે બને, કે જુદી જુદી જુગત ॥ ૨૩ ॥

આ વૃક્ષો પર ક્યાંક-ક્યાંક લાંબા જૂલા લાગેલા છે. ક્યાંક એનાથી પણ મોટા છે. ક્યાંક નાનાનાના પણ છે. આ રીતે આ જૂલા યુક્તિપૂર્વક લટકે છે.

કહૂં કહૂં સેજ્યા હિડોલે, કહૂં હિડોલે સિંઘાસન ।

કહૂં કહૂં ખડિયાં હીંચત, યોં ખેલ હોત ઈન બન ॥ ૨૪ ॥

કેટલાંક જૂલામાં શ્યા વિદ્યમાન છે, તો કેટલાંક જૂલામાં સિંહાસન છે. કેટલાંક જૂલામાં સખીઓ ઊભી થઈ જૂલે છે. આ રીતે આ ઉપવનમાં વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ થાય છે.

એક સોએ હિડોલે લેવહીં, એક બૈઠકે હીંચત ।

એક ઉઠે એક બૈઠત હેં, યોં જુગલ કેલ કરત ॥ ૨૫ ॥

અહીં કોઈક સખી સૂતાં સૂતાં જૂલામાં જૂલે છે. તો બીજી બેસીને જૂલે છે. કોઈક ઊભી થઈને તો બીજી બેસીને જૂલે છે. આ રીતે સખીઓ યુગલ બનીને લીલાઓ કરે છે.

ઈન બન જિમી કી રોસની, માવત નહીં આકાસ ।

ઈન રોસન હિડોલોં હીંચત, ક્યોં કહૂં ખૂબી ખાસ ॥ ૨૬ ॥

અહીંની ભૂમિ તથા વૃક્ષોનો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી. આ પ્રકાશમાન જૂલામાં સખીઓ જૂલે છે. એની વિશેષતાઓનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ઈસ તરફ ચબૂતરા ધામ કા, આએ મિલ્યા બન ઈત ।

મહામત કહેં ઈન અકલેં, ક્યોં કર કરૂં સિફત ॥ ૨૭ ॥

રંગભવનની ઉત્તર દિશા તરફ આવેલ લાલ ચબૂતરા સુધી આ બડાવન વિસ્તૃત છે. મહામતિ કહે છે, આ બુદ્ધિથી એની અનુપમ શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

પ્રકરણ ૧૦ ચોપાઈ ૬૪૩

લાલ ચબૂતરા

બડે જાનવરોં કે મુજરે કી જાગા

એ જો બડા ચબૂતરા, લગતા ચલ્યા દિવાલ ।

ઈત છાયા બડે બન કી, એ બૈઠક બડી વિસાલ ॥ ૧ ॥

આ વિશાળ લાલ ચબૂતરો રંગભવનની ઉત્તર દિશામાં વાયવ્ય ખૂણેથી ૧૨૦૦ મંદિર સુધી ધામની દીવાલની સાથે જ લગોલગ છે. એના ઉપર બડાવનનાં વૃક્ષોની છાયા પડે છે. અહીં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ માટે બેસવાની વિશાળ જગા છે.

સોભા લેત અતિ કઠેડા, તમામ ચબૂતર ।
તલેં લગતે દરખત, સબ પેડ બરાબર ॥ ૨ ॥

સમગ્ર (૧૨૦૦ x ૩૦ મંદિરના) ચબૂતરા પર કઠોડો આવેલો છે. ચબૂતરાની નીચે બધાં વૃક્ષો હારબંધ તથા એક સરખાં દેખાય છે.

પેડ લંબે ઉપલી છાતલોં, છત્રિયાં છજોં પર ।
લંબે છજે બડી બૈઠક, ઈત મોહોલા લેત જાનવર ॥ ૩ ॥

અહીંનાં વૃક્ષો અતિ ઊંચાં છે. છજું તથા છત્રી ઘાટનાં આ વૃક્ષો રંગભવનની ચાંદની સુધી પહોંચ્યાં છે. એમની ડાળીઓ લાલ ચબૂતરાની ઉપર છતની જેમ છવાયેલી હોવાથી ચબૂતરામાં બેસવાનું સુંદર સ્થાન બની જાય છે. ત્યાં બેસીને શ્રીરાજશ્યામાજી પશુપક્ષીઓની કીડા નિહાળે છે.

જવેર ખ્વાબ જિમીકે, એ ખૂબ ખ્વાબ મેં લગત ।
એ ઝૂઠ નિમૂના ક્યોં દેઊં, અરસ બકાકે દરખત ॥ ૪ ॥

આ સ્વપ્નવત્ ભૂમિનાં બધાં રત્નો જોકે અહીં મૂલ્યવાન લાગે છે તો પણ સ્વપ્નની આ વસ્તુઓનું ઉદાહરણ અખંડ પરમધામનાં વૃક્ષો માટે આપી શકાય નહીં.

રોસની ન દરખત કી, પેડ ડાર યા પાત ।
નૂર ઈન રોસનકા, અવકાસમેં ન સમાત ॥ ૫ ॥

આ વૃક્ષોના પ્રકાશ ચાહે તો થડ, ડાળીઓ અથવા પાંદડાનો કેમ ન હોય પરંતુ સમગ્ર આકાશમાં પણ સમાઈ શકતો નથી.

એક ડાર જરેકી રોસની, ભરાએ રહી આસમાન ।
તો કૌન નિમૂના ઈનકા, જો દીજિએ ઈનકે માન ॥ ૬ ॥

આ વૃક્ષોની ડાળીઓના એક અંશ માત્રનો પ્રકાશ પણ સમગ્ર આકાશને વ્યાપ્ત કરે છે તો પછી એની તુલના માટે કયું ઉદાહરણ આપવું ?

જિમી રંચક રેતકી, કઘૂ દિયા ન નિમૂના જાત ।
તો ક્યોં કહૂં ફૂલ ફૂલ પાત કી, ઔર ઝરોખે મોહોલાત ॥ ૭ ॥

જ્યારે આ ભૂમિની રેતીના એક કણ માત્રનું પણ ઉદાહરણ નથી આપી શકાતું તો અહીંનાં વૃક્ષો એનાં ફળ, ફૂલ, પાન તથા ભવન તેમજ ઝરૂખા વગેરેનું ઉદાહરણ કેવી રીતે આપી શકાય ?

ઊપર તમામ ચબૂતરે, બિછાયા હૈ દુલીય ।
દોઊં તરફોં બૈઠી રૂહેં, હક હાદી સિંઘાસન બીય ॥ ૮ ॥

આ સમગ્ર ચબૂતરા પર સુંદર ગાલીયો બિછાવેલો છે. એની વચ્ચે આવેલ સિંહાસન પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે તથા તેમની બંને બાજુ સખીઓ બેસે છે.

બેઠે તિન સિંધાસન, હક અપના મિલાવા લે ।
ઈન અંગ કી અકલેં, ક્યોં કહૂં ખૂબી એ ॥ ૯ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી બ્રહ્માત્માઓ સાથે અહીં સિંહાસનમાં બિરાજમાન થાય છે. તેમની આ દિવ્ય શોભાનું વર્ણન આ નશ્વર શરીરની બુદ્ધિ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ?

બેઠે જુગલકિસોર, ઊપર દોઊ કે છત્ર ।
આગે જિકર કરેં કે વિધસોં, ઔર બજાવેં બાજંત્ર ॥ ૧૦ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી સિંહાસન પર બિરાજમાન છે. તેમની ઉપર બે છત્ર શોભાયમાન છે. તેમની સન્મુખ આવી પશુપક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારે તેમનાં ગુણગાન કરે છે તથા વિવિધ વાંજિત્રો પણ વગાડે છે.

આવત મોહોલેં મુજરે, ઈતકા જો લસકર ।
તાકે એક બાલકે નૂરસોં, રહી ભરાએ જિમી અંબર ॥ ૧૧ ॥

બધાં પશુપક્ષીઓ પોતાની ટોળી સાથે ધામધણીના દર્શન માટે રંગભવનની નજીક આવેલ આ ચબૂતરા પર આવે છે. તેમના રોમ-રોમથી પ્રગટતા પ્રકાશને લઈને ભૂમિ તેમજ આકાશ ઝગમગે છે.

દેખાવત રૂહન કો, પસૂ પંખી લરાએ ।
હંસત હક અરવાહોંસોં, નએ નએ ખેલ ખેલાએ ॥ ૧૨ ॥

ધામધણી આ પશુપક્ષીઓને લડાવી બ્રહ્માત્માઓને તેમનું યુદ્ધ બતાવે છે. આ રીતે નવી-નવી કીડાઓ દેખાડતાં ધામધણી બ્રહ્માત્માઓ સાથે મનોરંજન કરે છે.

કે ગરુડ ગરજેં લડેં, કે મોર મુરગ કુલંગ ।
લડેં ચઢેં ઊંચે આસમાનલોં, ફેરકે લડેં જંગ બંગ ॥ ૧૩ ॥

આ પશુપક્ષીઓમાં ગરુડ, મોર, કૂકડા, કુલંગ વગેરે કેટલાંક ગજર્યા કરે છે તો કેટલાંક પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે. કેટલાંક ઊંચે આકાશમાં ઊડે છે તથા ફરીથી ભૂમિ પર આવી પોતાની યુદ્ધ કળાનું પ્રદર્શન કરે છે.

કેસરી કાવલી હાથી, બાઘ બીઘ બાંદર ।
પસ્વ ઘોડે દીપડે, લડેં સૂઅર સાંમ્હર ॥ ૧૪ ॥

અહીં કેશરી સિંહ, મોટા-મોટા હાથી, વાઘ, વરુ, વાનર, પાંખાળા, ઘોડા, ચિત્તા, ભૂંડ તથા સાંભર વગેરે પશુઓ પરસ્પર યુદ્ધ કળા દ્વારા ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે.

ચીતે ચીતલ બેલ બકર, લડેં બરબરે હરન ।
જરખ ચરખ રોઝ રીછડે, લડત આવેં અરન ॥ ૧૫ ॥

આ રીતે ચિત્તા, ચિતલ, બળદ, ગાય, હરણ વગેરે પણ પોતાની કલાનું પ્રદર્શન કરે છે. આજ

રીતે જરખ, ચરખ, નીલગાય, રીંછ તથા જંગલી ભેંસ પણ યુદ્ધકલાનું પ્રદર્શન કરે છે.

લોખરી કૂકરી જંબુક, લડત હેં મેઢે ।
ખરગોસ બિલી મૂસક, લડેં છિકારે ગેંડે ॥ ૧૬ ॥

નાનાં પશુઓમાં લોખરી, કૂતરા, શિયાળ, ઘેટાં, સસલાં, બિલાડી, ઊંદર વગેરે તથા છિકારા, ગેંડા જેવાં મોટાં પશુ પણ પરસ્પર પોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરે છે.

કે જાતેં પસુઅન કી, ઔર કે જાતેં જાનવર ।
હિસાબ ન આવે ગિનતી, એ ખેલ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૧૭ ॥

અહીં નાનામોટા પશુ-પક્ષીઓની વિવિધ જાતિઓ છે, જેની કોઈ ગણના થઈ શકતી નથી. તેઓ બધા વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

કે રિઝાવેં લડકે, કે નાય મિલાવેં તાન ।
કે ઉડેં ફૂદેં ફાંદહીં, કે બોલત મીઠી બાન ॥ ૧૮ ॥

આ પશુપક્ષીઓમાં કેટલાંક પોતાની યુદ્ધ કળાથી, કેટલાંક નાય તથા ગાનથી કેટલાક ઉછલકૂદ તથા છલાંગ લગાવીને તથા કેટલાંક પોતાની મધુરવાણીથી શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરે છે.

કે દેત ગુલાટિયાં, કે સાધત સ્વર સમાન ।
કે ખેલેં ચલેં ટેઢે ઉલટે, કે નઈ નઈ મુખ બાન ॥ ૧૯ ॥

આમાંથી કેટલાંક ગુલાટિયાં ખાય છે, કેટલાક પોતાના સ્વરની સાધના કરે છે. કેટલાંક ઊલટા-સીધા ચાલે છે. તથા રમે છે તેમજ કેટલાંક પોતાનાં મોંથી અવનવા અવાજો કાઢે છે.

કે નાયત હેં પાંઉંસોં, કે નયાવેં પર ।
કે નાયત હેં ઉડતે, કે હાથ ચોંચ સિર લર ॥ ૨૦ ॥

કેટલાંક પોતાના પગ દ્વારા નૃત્ય કરે છે. કેટલાંક પોતાની પાંખો ફેલાવી નૃત્યકલા દેખાડે છે. કેટલાક ઊડીને નાચે છે. તો કેટલાંક પોતાના હાથોથી, ચાંચોથી તથા માથા દ્વારા લડીને પોતાની કલાનું પ્રદર્શન કરે છે.

કે હંસાવત હક્કો, ભાંત ભાંત ખેલ કર ।
કોઈ હિકમત છિપી ના રહે, એ ઐસે પસૂ જાનવર ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે અનેક પશુપક્ષીઓ જુદીજુદી કીડાઓ દ્વારા શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરે છે. અહીં આ બધાં પશુપક્ષી આ રીતની પોતાની બધી કલાઓનું પ્રદર્શન કરે છે, એમની કોઈપણ કલા છુપાયેલી રહેતી નથી.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, જો ઈન મેલે મેં બસત ।
એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, જો ઈન હક કી સોહોબત ॥ ૨૨ ॥

હું આ સમયના આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? જે આત્માઓ આ સમયે ધામધણીની બાજુમાં બેઠેલા હોય તેઓ જ આનો અનુભવ કરી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, જો હક દેત મુખ બોલ ।

ક્યોં દેઊં નિમૂના ઈનકા, યાકો રૂહેં જાનેં તૌલ મોલ ॥ ૨૩ ॥

આ સમયે ધામધણી પોતાની મધુરવાણીથી બ્રહ્માત્માઓને જે આનંદ આપે છે તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એનું ઉદાહરણ પણ કેવી રીતે આપવું ? માત્ર બ્રહ્માત્માઓ જ એનું મૂલ્યાંકન કરી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, જો ધની દેત કર હેત ।

આરામ ઈન ઈસકકા, સોઈ જાનેં જો લેત ॥ ૨૪ ॥

ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને ખૂબ જ પ્રેમથી આનંદિત કરે છે. હું એ સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? આ અલૌકિક પ્રેમને તે આત્માઓ સમજી શકે છે, જેઓ એ પ્રેમને પામે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ સનમુખ કા, જો પિલાવેં નૈનોંસોં ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, રસ આવત હેં જિનકોં ॥ ૨૫ ॥

હું શ્રીરાજજીના સાન્નિધ્યના સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? તેઓ પોતાની પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી અમૃતનું સિંચન કરે છે. જે બ્રહ્માત્માઓને આ આનંદ રસની અનુભૂતિ થાય છે, તેઓ જ આ સુખને જાણી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, ધની લેવેં ઈસકસોં ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, હક દેત હેં જિનકોં ॥ ૨૬ ॥

આ સમયે બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી પાસેથી જે આનંદ પામે છે એનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? ખરેખર જેમને ધામધણી આનંદ પ્રદાન કરે છે, તેઓ જ એને જાણી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, હક દેત કર પ્રીત ।

જો એ પ્યાલે લેત હેં, સોઈ જાનેં રસ રીત ॥ ૨૭ ॥

આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એને તો ધામધણી ઘણા જ પ્રેમથી પ્રદાન કરે છે. આ પ્રેમ ભરેલા પ્યાલાને પીનારા બ્રહ્માત્માઓ જ આનંદની આ રીતને સમજી શકે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ નજીકકા, જો ઈન હકકી સોહોબત ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, જો લેવેં હર બખત ॥ ૨૮ ॥

જે ધામધણીની પાસે બેસવાથી પ્રાપ્ત થાય છે એ નિકટતાના સુખનું વર્ણન પણ કેવી રીતે કરું ? એને પણ એ જ બ્રહ્માત્માઓ જાણી શકે છે જેઓ હંમેશા એને પ્રાપ્ત કર્યા કરે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખ કી, જાસોં હક રમૂજ કરત ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, જિનકા બાસા ઈત ॥ ૨૯ ॥

જેની સાથે શ્રીરાજજી હાસ્ય-વિનોદ કરે છે એવા બ્રહ્માત્માઓના તે સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? ખરેખર પરમધામમાં રહેવાવાળા આત્માઓ જ એને જાણી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખ કી, જાસોં હક કરેં ઇસારત ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, સામી સૈનસે સમઝાવત ॥ ૩૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓના આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું જેનો સ્વયં શ્રીરાજજી સંકેત (ઇશારો) કરે છે. આ સુખોને તે જ બ્રહ્માત્માઓ જાણી શકે છે જેઓ શ્રીરાજજીના સંકેતોને સમજી સ્વયં પણ સંકેત દ્વારા તેઓને સમજાવે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જો હક દેત દાયમ ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, જો પિએં સરાબ કાયમ ॥ ૩૧ ॥

આ આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? જે શ્રીરાજજી દરરોજ પ્રદાન કરે છે. એને તે જ બ્રહ્માત્માઓ જાણી શકે છે, જેઓએ હમેશાં શ્રીરાજજીની પ્રેમસુધાનું પાન કર્યું છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જાસોં હક કરત હેં હાંસ ।

એ સોઈ રૂહેં જાનહીં, જો લેત ખુસાલી ખાસ ॥ ૩૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓના આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય, જેની સાથે શ્રીરાજજી હાસ્યવિનોદ કરે છે. આ વિશેષ આનંદનો અનુભવ કરવાવાળા બ્રહ્માત્માઓ જ એને સમજી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જાએ હક લેત બોલાએ ।

સનમુખ બાતેં કરકે, અમીરસ નૈન પિલાએ ॥ ૩૩ ॥

બ્રહ્માત્માઓના આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? જેને સ્વયં શ્રીરાજજી પોતાની પાસે બોલાવે છે અને પોતાની સમ્મુખ બેસાડી વાર્તાલાપ કરતાં કરતાં નેત્રોથી અમૃતરસનું પાન કરાવે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન રૂહનકી, જાસોં ધની બોલત સનમુખ ।

નહીં નિમૂના ઇનકા, એહી જાનેં એ સુખ ॥ ૩૪ ॥

તે આત્માઓના સુખનો મહિમા કેવી રીતે વર્ણવી શકાય ? જેને શ્રીરાજજી પોતાની સમ્મુખ બેસાડી વાતચીત કરે છે. આ સુખો માટે બીજું કોઈ ઉદાહરણ જ નથી. સ્વયં બ્રહ્માત્માઓ જ એને જાણી શકે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જો પ્યારી પીઉકે દિલ ।

સનમુખ બાતાં કરત હેં, ઇન ખાવંદ સામિલ ॥ ૩૫ ॥

પ્રિયતમ ધણીના હૃદયમાં વસેલા તે બ્રહ્માત્માઓના સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? જે શ્રીરાજજીની સમ્મુખ બેસીને વાતચીત કરે છે.

ક્યોં કહૂં તાકે સુખકી, હક બાતેં કરેં દિલ દે ।

એ રૂહેં પ્યાલે જાનહીં, જો હાથ ધનીકે લે ॥ ૩૬ ॥

તેઓના આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? જેની સાથે સ્વયં શ્રીરાજજી પ્રેમપૂર્ણ હૃદયથી વાત કરે છે. જે બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીના હાથે આ પ્રેમસુધાનું પાન કરે છે, તેઓ જ આ સુખને

જાણે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખ કી, જાકો નિરખત ધની નજર ।

પ્યાલે આપ ધનીય કો, સામી દેત ભર ભર ॥ ૩૭ ॥

ધામધણી જેને પોતાની પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જુએ છે, તે બ્રહ્માત્માઓના સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું? બ્રહ્માત્માઓ પણ સ્વયં પોતાના પ્રેમરૂપી પ્યાલા ભરીભરીને શ્રીરાજજી સમક્ષ પ્રસ્તુત કરે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખ કી, જો હકસોં નૈનોં નૈન મિલાએ ।

ફેર ફેર પ્યાલે લેત હેં, આગૂં ઇન ધનીકે આએ ॥ ૩૮ ॥

હું બ્રહ્માત્માઓનાં એ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું? જેઓ ધામધણીનાં નેત્રો સાથે પોતાનાં નેત્રો મેળવે છે તથા ધામધણી સમ્મુખ આવીને વારંવાર પ્રેમસુધાના પ્યાલા પીતા રહે છે.

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જો દૂર બૈઠત હેં જાએ ।

તિતથેં ધની બોલાએકે, ઢિંગ બૈઠાવત તાએ ॥ ૩૯ ॥

ધામધણી જ્યારે દૂર બેઠેલા બ્રહ્માત્માઓને પોતાની પાસે બોલાવી નજીકમાં બેસાડે છે, તે વખતના આનંદની વાત તો કેવી રીતે બતાવી શકાય?

ક્યોં કહૂં ઇન સુખકી, જાકો દેત ધની ચિત ।

સો ધની આગૂં આએકે, સામી મીઠી બાન બોલત ॥ ૪૦ ॥

તે બ્રહ્માત્માઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય જેને ધણી હૃદયથી ચાહે છે અને તેઓ પણ ધામધણી સમક્ષ આવીને મધુરવાણી બોલે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહન કે, ફેર ફેર દેખેં હક નૈન ।

ખાવંદ નજીક બોલાએકે, બોલત મીઠે બૈન ॥ ૪૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં તે સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય, જ્યારે તેઓ વારંવાર ધામધણીનાં નયનોની તરફ જુએ છે. ધામધણી પણ તેમને નજીક બોલાવી તેમની સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ નજીકિયોં, જાકો દેખેં હક નજર ।

બાતેં ઇસક પીઉ અંગે, પિએં પ્યાલે ભર ભર ॥ ૪૨ ॥

ધામધણીના સાન્નિધ્યમાં રહેવાવાળા બ્રહ્માત્માઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? જેઓને ધામધણી પોતાની મોહક દૃષ્ટિથી જુએ છે. તેઓ પોતાના ધામધણી સાથે પ્રેમપૂર્ણ વાર્તાલાપ કરે છે તથા તેમના પ્રેમરૂપી સુધાનું પ્યાલા ભરીભરીને પાન કરે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહન કે, ફેર ફેર દેખેં મુખ પીઉ ।

નૈન બૈન સુખ દેત હેં, ચૂભ રેહેત માહેં જીઉ ॥ ૪૩ ॥

ધામધણીના મુખારવિંદનાં વારંવાર દર્શન કરવાવાળા બ્રહ્માત્માઓના સુખનું વર્ણન કેવી રીતે

કરવું? ધામધણી પોતાની મધુર દષ્ટિ તથા મધુરવાણીથી જે સુખ તેઓને પ્રદાન કરે છે, તે હૃદયને વિદારી નાંખે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જો હક બડી રૂહ અંગ નૂર ।

આઠોં જામ ઈન પીઉસોં, હંસ હંસ કરેં મજકૂર ॥ ૪૪ ॥

ધામધણીની અંગના શ્યામાજીના અંગરૂપ બ્રહ્માત્માઓનાં આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું? જેઓ આઠેય પહોર ધામધણીની સાથે હસીહસીને વાર્તાલાપ કર્યા કરે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જો ઈન પીઉ કે આસક ।

ભર ભર પ્યાલે લેવહીં, ફેર ફેર દેવેં હક ॥ ૪૫ ॥

ધામધણીના આ પ્રેમપ્યારા આત્માઓના સુખનું વર્ણન કેવી રીતે કરું? જેઓ ધામધણી પાસેથી પ્રેમરૂપી સુધાનો પ્યાલો ભરીભરી નિરંતર પીએ છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જો લગે ઈન હકકે કાન ।

કરેં મજકૂર મજાકસોં, સાથ ઈન સુભાન ॥ ૪૬ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? જ્યારે ધામધણી પોતાની વાત પોતાના કાનોથી સાંભળી એમની સાથે હાસ્ય વિનોદ કરે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ ઈન રૂહનકે, જાસોં ખેલેં હંસે સનમુખ ।

પાર નહીં સોહાગકો, ઈન પર ધનીકો રૂખ ॥ ૪૭ ॥

ધામધણી જેની સાથે હાસ્યવિનોદની લીલાઓ કરે છે તે બ્રહ્માત્માઓના આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું? જેઓ પર ધામધણીની વિશેષ કૃપા રહેતી હોય છે તેઓના સૌભાગ્યનો કોઈ પાર જ નથી.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, ઈન પીઉસોં રસ રંગ ।

આઠોં જામ આરામમેં, એક જરા નહીં દિલ ભંગ ॥ ૪૮ ॥

પોતાના ધણીના પ્રેમરસ રંગમાં ભીંજાયેલા બ્રહ્માત્માઓના આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? જેઓ આઠેય પહોર એજ આનંદમાં મગ્ન રહે છે. ક્ષણમાત્ર માટે પણ તેઓનું હૃદય ધામધણીથી જુદું થતું નથી.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જો આઠોં પોહોર પીઉ પાસ ।

રાત દિન સોહોબતમેં, કરેં હાંસ વિલાસ ॥ ૪૯ ॥

આઠેય પહોર ધામધણીની સાથે રહેવાવાળા બ્રહ્માત્માઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? જેઓ રાતદિવસ તેઓના સાન્નિધ્યમાં રહી તેમની સાથે હાસ્ય વિનોદ કરતા રહે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જો આઠોં જામ દિન રાત ।
પ્રેમ પ્રીત સનેહ કી, ભરભર પ્યાલે પિલાત ॥ ૫૦ ॥

તે બ્રહ્માત્માઓનાં આનંદના વિષયમાં શું કહી શકાય, જેને ધામધણી આઠેય પહોર પ્રેમ, પ્રીતિ-સ્નેહ, અને કૃપા રૂપી પ્યાલા ભરીભરીને પીવડાવે છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહનકે, જિનકા સાકી એ ।
હક પ્યાલે ઈસકકે, ભરભર રૂહોં કો દે ॥ ૫૧ ॥

સ્વયં શ્રી રાજજી (સાકી-પીવડાવવાવાળા બનીને) જે બ્રહ્માત્માઓને પ્રેમ રસનું પાન કરાવે છે, તેઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? ધામધણી પોતાના હાથેથી પ્રેમરસના પ્યાલા ભરીભરીને તેઓને આપે છે.

ક્યોં કહૂં ઈસ સુખ કી, જો સદા સોહોબત હક જાત ।
જો ઈસક આરામમેં, સો ક્યોં કહૂં ઈન મુખ બાત ॥ ૫૨ ॥

તે બ્રહ્માત્માઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય, જેઓને હંમેશાં શ્રીરાજજીનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત છે તથા જેઓ શ્રીરાજજીના પ્રેમમાં જ પરમ શાંતિ અનુભવ કરે છે. આ જીભ વડે તેની ચર્ચા કેવી રીતે કરું ?

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, જિનકા હક ખાવંદ ।
આઠોં જામ રૂહન પર, હક હોત પરસંદ ॥ ૫૩ ॥

જેના સ્વામી સ્વયં ધામધણી અક્ષરાતીત છે તે બ્રહ્માત્માઓનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? તેઓ આઠેય પહોર બ્રહ્માત્માઓથી પ્રસન્ન રહે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, જો ખ્વાબમેં ગૈયાં ભૂલ ।
યાદ દેને સુખ અરસકે, હકેં ભેજ્યા એહ રસૂલ ॥ ૫૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓ આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં આવી પરમધામના જે અખંડ સુખોને ભૂલી ગયા છે, તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? પરમધામનાં આ સુખોનું સ્મરણ કરાવવા માટે જ ધામધણીએ આ જગતમાં રસૂલને મોકલ્યા છે.

ક્યોં કહૂં સુખ હાંસીય કો, જો ખ્વાબ મેં દૈયાં ભુલાએ ।
ઊપર ફેર ફેર યાદ દેત હૈં, પર ફરામોસી ક્યોંએ ન જાએ ॥ ૫૫ ॥

પરમધામના હાસ્યવિનોદથી પ્રાપ્ત સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? જેને આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં આવીને આપણે ભૂલી ગયા છીએ. ધામધણી સ્વયં સદ્ગુરુના રૂપમાં પધારી આપણને વારંવાર સ્મરણ કરાવે છે તો પણ અજ્ઞાનતાનું આ આવરણ કોઈ પણ પ્રકારે દૂર થતું નથી.

ક્યોં કહૂં સુખ ઈનકા, જાસોં હક હાંસી કરત ।
એ વિધ કહૂં મૈં કિતની, જો રૂહોં હક ખેલાવત ॥ ૫૬ ॥

આ આત્માઓના સુખની શું વાત કરું જેની સાથે સ્વયં ધામધણી હાસ્ય વિનોદ કરે છે. ધામધણી

જે બ્રહ્માત્માઓને સ્વયં રામત રમાડી રહ્યા છે તેના વિષયમાં હું ક્યાં સુધી કહું ?

ક્યોં કહૂં ઈન રૂહન કી, હક દેખાવેં કે સુખ ।

દઈ સુખ બકા લજત, ખ્વાબ દેખાએકે દુખ ॥ ૫૭ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓના વિષયમાં શું કહેવાય, જેઓને ધામધણી અનેક પ્રકારનાં સુખ દેખાડે છે. સ્વપ્નવત્ જગતને દેખાડી ધામધણીએ આ બ્રહ્માત્માઓને અખંડ સુખનો અનુભવ કરાવ્યો છે.

ક્યોં કહૂં ઈન રૂહન કે, જો લેવત આઠોં જામ ।

બિના હિસાબેં દિએ આરામ, હક કા એહી કામ ॥ ૫૮ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓના વિષયમાં શું કહી શકાય ? જેઓ આઠેય પહોર ધામધણી પાસેથી અખંડ સુખ મેળવે છે. ધામધણી પણ તેઓને અસંખ્ય સુખ પ્રદાન કરતા રહે છે કેમકે તેમનું એ જ કાર્ય છે.

વાસ્તે ઈન રૂહનકે, પરહેજ લિયા હકેં એ ।

આઠોં જામ ફેર ફેર દેઊં, સુખ અરસ બકા જે ॥ ૫૯ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓ માટે જ ધામધણીએ એવો નિયમ લીધો છે કે તેઓ આઠેય પહોર તેઓને પરમધામનાં અસીમ સુખ પ્રદાન કરતા રહે.

અબ ક્યોં કહૂં ઈન સુખકી, લિયા એસા પરહેજ હક ।

જેસા બુજરક સાહેબ, સુખ ભી તિન માફક ॥ ૬૦ ॥

આ સુખોના વિષયમાં શું કહેવું, જે આપવા માટે ધામધણીએ એવો નિયમ લીધો છે. ધામધણી જેમ મહાન છે તેમ તેમનાથી પ્રાપ્ત સુખ પણ તેમની મહત્તાને અનુરૂપ અતિ શ્રેષ્ઠ જ છે.

એ સુખ ઈન કેહેનીય મેં, ક્યોંએ કિએ ન આવત ।

દેખો દિલ બિયારકે, કછૂ તબ પાઓ લજત ॥ ૬૧ ॥

ધામધણી દ્વારા પ્રાપ્ત થતો આ આનંદ અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ વ્યક્ત થઈ શકતો નથી. હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવાથી જ આ દિવ્ય આનંદનો થોડોક અનુભવ થઈ શકે છે.

આરામ અરસ બકા મિને, હક દિલ દે દેવેં સુખ ।

તો એ સુખ ઈન આકાર સે, ક્યોં કર કહૂં ઈન મુખ ॥ ૬૨ ॥

શ્રીરાજજી અખંડ પરમધામમાં પોતાના હૃદયનો અસીમ આનંદ આપે છે. આ અખંડ સુખોનું વર્ણન આ લૌકિક દેહની જીભથી કેવી રીતે થઈ શકે ?

ઠૌર બકા અરસ કહ્યા, ઔર ખાવંદ નૂર જમાલ ।

ઈન દરગાહ રૂહોં કે સુખ, ક્યોં કહૂં ફેલ હાલ ॥ ૬૩ ॥

પરમધામ સ્વયં અખંડ ભૂમિકા છે અને તેના સ્વામી અક્ષરાતીત ધામધણી છે. આવા દિવ્ય ધામના બ્રહ્માત્માઓનો વ્યવહાર તથા મનની સ્થિતિનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

એ સુખ રૂહ કઠૂ જાનહીં, પર કેહેનીમેં આવત નાહેં ।

ખ્વાબ વજૂદ કી અકલેં, ક્યોં કર આવે જુબાએ ॥ ૬૪ ॥

આ સુખોનો અલ્પ અનુભવ આત્મા જ કરી શકે છે. વાણી દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકે નહીં. સ્વપ્નવત્ જગતના દેહ અને બુદ્ધિ દ્વારા એને જીભે લાવવું શક્ય નથી.

અરસ અજીમકા ખાવંદ, રમૂજ કરે દિલ દેય ।

અપને અરસ અરવાહોસોં, ક્યોં કહે જુબાં ઈન દેહ ॥ ૬૫ ॥

દિવ્ય પરમધામના સ્વામી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પોતાના આત્માઓની સાથે સ્વયં હૃદયપૂર્વક વાર્તાલાપ કરે છે. તેનું વર્ણન નશ્વર દેહની જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

ક્યોં કહૂં સુખ હાંસીયકા, વાસ્તે હાંસી કિએ ફરામોસ ।

ફેર ફેર ઉઠાવેં હાંસીયકો, વહ ટલત નહીં બેહોસ ॥ ૬૬ ॥

તે હાસ્યવિનોદના સુખનું વર્ણન પણ કેવી રીતે થઈ શકે, જે હાંસી માટે જ ધામધણીએ ભ્રમરૂપી નીંદરનું આ આવરણ નાંખ્યું છે. ખરેખર હાંસી કરાવવા માટે જ ધામધણી સદ્ગુરુના રૂપમાં આપણને વારંવાર જાગૃત કરવા ઈચ્છે છે તો પણ આપણી ભ્રમરૂપી નિદ્રા તૂટતી નથી.

આપ ફરામોસી દેયકે, ઊપર સે જગાવત ।

ક્યોં જાગેં બિના હુકમેં, હક ઈન વિધ હાંસી કરત ॥ ૬૭ ॥

ધામધણી સ્વયં ભ્રમરૂપી નિદ્રાનું આવરણ નાંખીને આપણને ઉપરથી જાગૃત કરી રહ્યા છે. ખરેખર એમની આજ્ઞા વગર આપણે કેવી રીતે જાગૃત થઈ શકીએ ? આ રીતે શ્રીરાજજી આપણી સાથે હાંસી કરે છે.

એ હાંસી ફરામોસીયકી, હોસી બડો વિલાસ ।

જાગે પીછે આનંદ કો, અંગ ન માવત હાંસ ॥ ૬૮ ॥

ભ્રમરૂપી નિદ્રાને કારણે થતી આ હાંસીથી જાગૃત થયા બાદ ખૂબ આનંદ થશે. કેમકે જાગૃત થયા બાદ આ આનંદ રોમેરોમમાં સમાઈ શકતો નથી.

અનેક સુખ દેને કો, સાહેબેં દઈ ફરામોસી ।

જગાવતે ભી જાગે નહીં, એહી હાંસી બડી હોસી ॥ ૬૯ ॥

આ રીતે અનેક સુખ પ્રદાન કરવા માટે ધામધણીએ આપણા હૃદય પર નિદ્રાનું આવરણ નાંખ્યું છે. તેઓ દ્વારા વારંવાર જાગૃત કરવા છતાં પણ આપણે જાગૃત થતા નથી. આ આપણા માટે સૌથી મોટી હાંસીનો વિષય બની જશે.

અનેક સુખ દિએ અરસમેં, સુખ ફરામોસી નાહીં કબ ।

હંસ હંસ ગિર ગિર પડસી, એ સુખ એસા દેખાયા અબ ॥ ૭૦ ॥

ધામધણીએ આપણને પરમધામમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં પરંતુ ભ્રમરૂપી નિદ્રાનું સુખ ક્યારેય પણ આપ્યું ન હતું. તેઓએ હવે આવું સુખ દેખાડ્યું છે જેનાથી આપણે હસતા હસતા

સ્વયં લોટપોટ થઈ જઈશું.

છિન એક બિરહા ના સહેં, સો સૌ બરસ સહેં ક્યોં કર ।

ફરામોસી ઈન હક કી, કોઈ હાંસી ના ઈન કદર ॥ ૭૧ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ ક્ષણમાત્ર માટે પણ પોતાના ધણીનો વિરહ સહન નથી કરી શકતા તેઓ સો વર્ષ સુધી કેવી રીતે સહન કરી શકે ? ધામધણીએ એવું આવરણ નાંખી દીધું કે (આપણે એટલા દિવસો સુધી ધણીનો વિયોગ સહન કરતા રહ્યા) એનાથી વધીને બીજી કોઈ હાંસી હોઈ જ ન શકે.

એ સુખ આનંદ ફરામોસકો, કહ્યો જાય ના અલેખે એ ।

એ સુખ જાગે પીછે ચાહે નહીં, સુખ દિએ ફરામોસી જે ॥ ૭૨ ॥

ભ્રમરૂપી નિદ્રામાં પણ એવો અપાર આનંદ આપ્યા કર્યો કે જેનું વર્ણન જ થઈ શકે નહીં. ભ્રમનું આવરણ નાંખીને ધામધણીએ આપણને એવું સુખ પ્રદાન કર્યું કે જાગૃત થયા બાદ એની ઈચ્છા રહે નહીં.

સુખ તો અલેખે પાઈયા, પર ઈન સુખ ઐસી બાત ।

એક બલ પડ્યા આએ બીયમેં, તારેં એ સુખ રહેં ન ચાહત ॥ ૭૩ ॥

પરમધામમાં આપણને અનેક પ્રકારનાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થયાં, પરન્તુ આ સ્વપ્નવત્ જગતને બતાવી જે સુખ પ્રદાન કર્યું છે એની વિશેષતા એ છે કે અહીં આવ્યા પછી ધામધણી અને આપણી વચ્ચે જગત (માયા) નો પડદો આવી જવાથી ધામધણીનો વિયોગ થઈ ગયો છે. એટલા માટે આત્માઓ પુનઃ આવા સુખની ઈચ્છા રાખતાં નથી.

અનેક હાંસી હોએસી, અનેક ઉપજસી સુખ ।

ઈસક તરંગ કે બઢસી, ઐસા દેખાયા ફરામોસી દુખ ॥ ૭૪ ॥

જાગૃત થયા બાદ અનેક પ્રકારની હાંસી થશે તથા એનાથી અનેક પ્રકારનાં સુખો પણ પ્રાપ્ત થશે. ધામધણીએ આ ભ્રમપૂર્ણ જગતમાં એવાં દુઃખ દેખાડ્યા છે કે જાગૃત થયા પછી આપણા હૃદયમાં પ્રેમના તરંગો વધવા લાગશે.

કે સુખ હાંસી ફરામોસકે, કે હજૂર સુખ ખિલવત ।

કે સુખ પસૂ પંખિયનકે, કે સુખ મોહોલોં બૈઠત ॥ ૭૫ ॥

ધામધણીએ ઉપહાસ કરવાની દૃષ્ટિએ આપણને ભ્રમપૂર્ણ જગતમાં મોકલીને પણ અનેક સુખો આપ્યાં છે. પરમધામ મૂલમિલાવામાં પોતાની નજીક બેસાડી તથા વિવિધ મહેલોમાં બેસાડીને પશુપક્ષીઓની કીડા દેખાડી તેઓએ આપણને અપાર સુખ આપ્યાં છે.

કે સુખ ચબૂતર કે, કે કઠેડે ગિલમ ।

કે સુખ બીય તખત કે, કે સુખ દેત બૈઠ ખસમ ॥ ૭૬ ॥

લાલ ચબૂતરા પર કઠેડા વચ્ચે બિછાવેલ ગાલીચા ઉપર પણ આપણને ધામધણીએ અનેક સુખ

આપ્યાં છે. આ રીતે ચબૂતરામાં આવેલ સિંહાસન પર બિરાજમાન થઈ આપણને પણ અખંડ સુખ પ્રદાન કરતા રહે છે.

કે સુખ ઊપર બેઠક કે, કે સુખ દરખતોં છાત ।

કે સુખ તલેં બડે વૃખકે, ઝૂમત હે ઊપર મોહોલાત ॥ ૭૭ ॥

લાલ ચબૂતરા પર આવેલ વિશ્રામ સ્થળ પર, વૃક્ષોની ઘટા તથા મોટાં વૃક્ષોની છાયામાં બેસીને ધામધણીએ આપણને અનેક સુખો આપ્યાં છે. જે વૃક્ષોની ડાળીઓ રંગભવનની ઉપર સુધી લાગેલી છે.

ફેર કહૂં સુખ તલેં બનકે, એ બન બડા વિસ્તાર ।

ભર ચબૂતરે આગૂં ચલ્યા, મિલ્યા મધુબન કિનાર ॥ ૭૮ ॥

હું ફરીથી આ વનનાં વૃક્ષોની છાયાનાં સુખોનું વર્ણન કરું છું. આ વન મોટું વિસ્તૃત છે. લાલ ચબૂતરાથી લઈને એ મધુવનના કિનારા સુધી પહોંચ્યું છે.

મધુબનકી કિન વિધ કહૂં, બન જાએ લગ્યા આસમાન ।

પુખરાજ અરસકે બીચમેં, એ સિફત ન હોએ બયાન ॥ ૭૯ ॥

મધુવનની શોભાનું વર્ણન કેટલું કરું ? એનાં વૃક્ષ ઊંચા આકાશને સ્પર્શ કરે છે. પુખરાજ પર્વત તથા રંગમહલની મધ્યે આવેલ આ વનની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

લિબોઈ કેલકે ઘાટ જો, તાકે સિરે મિલે આએ ઈત ।

બુજરક બન મધુબન કા, મિલ્યા જોએ કિનારોં જિત ॥ ૮૦ ॥

આ મધુવનનો એક કિનારો કેળ તથા લિંબુના ઘાટ સુધી પહોંચેલો છે. આ રીતે આ શ્રેષ્ઠ વનનો બીજો કિનારો યમુનાજીના કિનારા સુધી પહોંચ્યો છે.

ઔર ફિરવલ્યા પુખરાજ કો, સો પોહોંચ્યા જાએ લગ દૂર ।

ચઢ પુખરાજ જબ દેખિએ, આએ તલેં રહ્યા હજૂર ॥ ૮૧ ॥

વળી આ મધુવન પુખરાજ પર્વતની ફરતે ચારે બાજુ દૂર સુધી ફેલાયેલું છે. પુખરાજ પર્વત પર ચઢીને જોવાથી એવું દેખાય છે કે આ વન અતિ નજીક સુધી આવેલું છે.

સુખ હક કા મહામત જાનહીં, યા જાનેં મોમન ।

દૂજા નહીં કોઈ અરસમેં, બિના બુજરક રૂહન ॥ ૮૨ ॥

ધામધણી દ્વારા પ્રાપ્ત આ સુખોને મહામતિ જાણે છે યા બ્રહ્માત્માઓ જાણી શકે છે. આ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્માત્માઓ સિવાય પરમધામમાં બીજું કોઈ નથી.

ફેર કહું તલેં બનકી, જો બન બડા વિસ્તાર ।

ભર ચબૂતરે આગૂં ચલ્યા, જાએ પોહોંચ્યા કેલકે પાર ॥ ૧ ॥

હવે હું ફરીથી લાલ ચબૂતરાની નીચે આવેલા બડાવનનું વર્ણન કરું છું. તે દૂર-દૂર સુધી ફેલાયેલું છે. સમગ્ર ચબૂતરા સુધી ફેલાયેલા કેળના વનને પણ પાર કરીને આ એનાથી પણ આગળ સુધી પહોંચેલું છે.

જો બન આયા ચેહેબચે, સોભા અતિ રોસન ।

છાયા કરી જલ ઊપર, તીનોં તરફોં બન ॥ ૨ ॥

લાલ ચબૂતરાની આગળ તાડવન છે. એમાં એક ખડોકલીનો જલકુંડ (ચેહેબચ્યા) છે. એની શોભા અદ્વિતીય છે. આ કુંડની ત્રણેય બાજુ વન છે, એનું પ્રતિબિંબ જલ પર પડે છે.

ઊપર ઝરોખે મોહોલકે, જલ પર બને જો આએ ।

ઈન ચેહેબચે કી સિફત, મુખ થેં કહી ન જાએ ॥ ૩ ॥

આ જલકુંડની ચોથી બાજુ ધામમંદિરની દીવાલના ઝરૂખા છે. તે જલકુંડની તરફ હોવાથી તે જળની ઉપર શોભાયમાન છે. આ જળકુંડની શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકે નહીં.

કે બન હેં ઈત તાડ કે, કે ખજૂરી નારિયર ।

ઔર નામ કેતે લેઊં, બટ પીપર સર ઊમર ॥ ૪ ॥

અહીં તાડનાં અનેક વૃક્ષો છે. આ રીતે ખજૂર, નારિયેળ, વટ-પીપળ, સરુ, ઉમરો વગેરે અનેક વૃક્ષો પણ સુશોભિત છે. એમાંથી કોનું કોનું નામ લઈએ ?

એ બન ગેહેરા દૂર લગ, ઈત આએ મિલ્યા કેલ ઘાટ ।

જમુના જલ કિનાર લોં, છાયા ચલી દોરીબંધ ઠાટ ॥ ૫ ॥

આ વન બહુ જ ગીચ છે. એનો વિસ્તાર એટલો છે કે આ લાલ ચબૂતરાથી આગળ વધી કેળના ઘાટ સુધી પહોંચ્યું છે. આ કેળવનની છાયા યમુનાજના જળના કિનારે સીધી હારબંધ છે.

જોએ જમુના કા જલ, પહાડ સે ઉતરત ।

તલે આયા કુંડમેં, પહાડ સે નિકસત ॥ ૬ ॥

યમુનાજનું જલ પુખરાજ પર્વતની ચાંદનીથી નીચે ઊતરી પુખરાજના તાલ (તળાવ)થી લઈને અધબીયના કુંડમાં પ્રવેશ કરે છે.

જમુનાજ કે મૂલમેં, પહાડ બન્યો ચબૂતર ।

આગૂં કુંડ દૂજા ભયા, જહાં સે જલ ચલ્યા ઉતર ॥ ૭ ॥

યમુનાજના ઉદ્ગમ સ્થાન પર પુખરાજ પર્વતમાં એક ચબૂતરો છે. તેમાંથી નીચે ઊતરી અધબીયના કુંડથી આગળ વધીને યમુનાજના આગળ બીજા કુંડ (મૂલકુંડ)માં પહોંચે છે.

પેહેલેં કુંડ ચબૂતરા, દૂજા આગૂં સોએ ।
ચારોં તરફોં બેઠક, જલ ઉજલ ખુસબોએ ॥ ૮ ॥

પહેલા અધબીયનો કુંડ તથા ઢપા (ઢંકાયેલો) ચબૂતરો આવે છે. એનાથી આગળ મૂળકુંડ સુશોભિત છે. જ્યાં ચારે તરફ બેસવાનાં સ્થળો છે. અહીંનું જળ ઉજ્જવળ તથા સુગંધિત છે.

ચારોં તરફ ચબૂતરા, જમુના દોઊ કિનાર ।
એ કુંડ દોઊ ઈન વિધ, ચલી દેહુરી દોઊ હાર ॥ ૯ ॥

મૂળકુંડમાં ચારે બાજુ ચબૂતરા છે. ત્યાંથી યમુનાજી નીકળે છે. તેના બન્ને કિનારા પર પણ ચબૂતરા છે. આ રીતે મૂળકુંડ તથા અધબીયના કુંડનું વર્ણન છે. મૂળકુંડથી નીકળી યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર હારબંધ દેહુરીઓ સુશોભિત છે.

કેતેક લગ ઢાંપી ચલી, તરફ દોઊ થંભ હાર ।
ઈન આગૂં જુદી જિનસ, ચલી દેહુરી દોઊ કિનાર ॥ ૧૦ ॥

અહીંથી થોડે દૂર યમુનાજી ઢાંકેલી (અપ્રગટ) વહે છે. યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર હારબંધ સ્થંભ આવેલા છે. અહીંથી આગળ યમુનાજી બીજી રીતે (પ્રગટપણે) વહે છે. જ્યાં બન્ને કિનારા પર દેહુરીઓ સુશોભિત છે.

ઊપર ઢાંપ્યા પુલ જ્યોં, સોભા લેત સુંદર ।
ઊપર દેહુરી જડાવ જ્યોં, જલ ખલકત ચલ્યા અંદર ॥ ૧૧ ॥

યમુનાજીનું જલ પુલની જેમ ઢંકાયેલું હોવા છતાં અતિ સુંદર સુશોભિત છે. ઉપર રત્નજડિત (પંદર) દેહુરીઓ છે તથા નીચે યમુનાજીનું જલ કલકલ ધ્વનિ કરતું વહે છે.

ચાર થંભ હારેં ચલી, ઊપર ઢાંપી તરફ દોએ ।
યોં ચલ આઈ દૂરલોં, એ જલ જમુના જોએ ॥ ૧૨ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર બે-બે સ્થંભોની હાર આવેલી હોવાથી બંને કિનારા ઢાંકેલા જેવા લાગે છે. આ રીતે યમુનાજી દૂરથી વહેતી આવે છે.

દોઊ કિનારેં બેઠક, બન ગેહેરા ગૃદવાએ ।
અતિ સોભા ઈત જોએ કી, ઈન જુબાં કહી ન જાએ ॥ ૧૩ ॥

બન્ને કિનારે પાલ (તળ) ઉપર બેસવા માટે વિશ્રામસ્થળ છે. ચારે બાજુ ગીચ વન છે. આ રીતે યમુનાજીની શોભા અતિ સુંદર છે, જેનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકે નહીં.

દોઊ તરફ જો દેહુરી, કે કંગૂરે કલસ ઊપર ।
ઈત બેઠક અતિ સુંદર, ચલ આએ દોઊ ચબૂતર ॥ ૧૪ ॥

બન્ને કિનારાઓના ચબૂતરા પર આવેલી દેહુરીઓની ઉપર કાંગરા તથા કલશ શોભે છે. આ વિશ્રામસ્થળ અતિ સુંદર છે. આ ચબૂતરા આગળ સુધી આવેલા છે.

એ જલ તરફ તાલ કે, ઈતથેં ચલ્યા મરોર ।

એક દેહુરી એક ચબૂતરા, એ સોભા અતિ જોર ॥ ૧૫ ॥

મૂળકુંડથી પૂર્વની બાજુ વહેતી યમુનાજી ફરીને તળાવ (દક્ષિણ)ની તરફ ચાલી જાય છે. આ વળાંકથી પુલ સુધી બન્ને કિનારાઓ પર ક્રમશઃ એક દેહુરી - એક ચબૂતરો શોભાયમાન છે.

એ બન કી સોભા ક્યોં કહું, પેડ ચલે આએ બરાબર ।

દોઊ તરફોં જુગતેં, આઈ દેહુરિયાં ઊપર ॥ ૧૬ ॥

અહીંના બડાવનનાં બે હારવાળાં વૃક્ષોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? આ વૃક્ષો એક સરખાં દેખાય છે. યમુનાજીની બન્ને બાજુ આવેલી દેહુરીઓ પર એનો છાંયો પડે છે.

ઈત લંબા બન આએ મિલ્યા, જમુના ભર કિનાર ।

ઈતથેં છત્રી લે ચલ્યા, પોહોંચ્યા પહાડ કે પાર ॥ ૧૭ ॥

અહીં યમુનાજીના કિનારા સુધી મહાવનનાં વૃક્ષો આવેલાં છે. હારબંધ હોવાથી આ વૃક્ષો છત્રીની જેમ દેખાય છે. તથા પુખરાજ પર્વતથી પણ આગળ સુધી પહોંચે છે.

દોઊ કિનાર સીધી ચલી, આએ પોહોંચ્યા કેલ ઘાટ ।

એક ચૌક દેહુરી ઈતલોં, એ બન્યો જો એસો ઠાટ ॥ ૧૮ ॥

યમુનાજી, દક્ષિણની તરફ વળીને બન્ને કિનારાઓની વચ્ચે સીધી રીતે વહેતી કેળના ઘાટની નજીક પહોંચે છે. એના બન્ને કિનારાઓ પર એક દેહુરી તથા એક ચબૂતરો અતિ સુંદર રીતે શોભે છે.

છૂટક છૂટક દેહુરી, સાતોં ઘાટોં માંહે ।

દોઊ કિનારેં જડાવ જ્યોં, ક્યોં કહું સોભા જુબાંએ ॥ ૧૯ ॥

યમુનાજીના કિનારાના સાતે ઘાટો પર (જ્યાં બે ઘાટોનો સંગમ છે) અલગ-અલગ દેહુરીઓ શોભે છે. બન્ને કિનારા પર આવેલી આ દેહુરીઓ રત્ન જડિત દેખાય છે. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

ઈતથેં ચલે તાલલોં, એક દેહુરી એક ચબૂતર ।

દોઊ તરફ યા વિધ, જોએ હૌજ મિલી યોં કર ॥ ૨૦ ॥

અહીંથી યમુનાજી તળાવની તરફ ચાલી જાય છે. વટના પુલથી વળાંક સુધી બન્ને કિનારાઓ પર એક દેહુરી તથા એક ચબૂતરાની શોભા સાથે આગળ વહેતી હૌજકૌસરમાં સમાઈ જાય છે.

મહામત કહે એ મોમિનો, મેં બોલત બુધ માફક ।

ખ્વાબ મન જુબાનસોં, ક્યોં કર બરનોં હક ॥ ૨૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! હું મારી બુદ્ધિ અનુસાર વર્ણન કરી રહ્યો છું. સ્વપ્નનાં મન તથા જીભ દ્વારા અખંડ ધામનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

મોહોલ પહાડ પુખરાજી

રાગ મારૂ

સુખ લીજો મોમિનોં, પહાડ મોહોલકે આરામ ।

અરસ અજીમકે કાયમ, નિસ દિન એહી તામ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! પરમધામના આ પર્વત સમાન વિશાળ પ્રાસાદ (મહેલ)ના આનંદનો અનુભવ કરો. પરમધામનો આ આનંદ નિત્ય તથા અખંડ છે. એનો અનુભવ કરવો જ આપણો દૈનિક આહાર છે.

હોજ જોએ અરસ જિમિએ, જો ફુરમાનમેં ફુરમાએ ।

પહાડ મોહોલ પેડ ઈનકા, સો હક હુકમેં દેઊં બતાએ ॥ ૨ ॥

પરમધામનાં યમુનાજી તથા હોજકૌસર તળાવના વિષયમાં સદ્ગુરુએ જે બતાવ્યું છે કુરાનમાં પણ તે જ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. હવે હું શ્રીરાજજીની આજ્ઞાથી પુખરાજ પર્વત તથા વૃક્ષ (ઝાડ)ની જેમ સુશોભિત પ્રાસાદ (મહેલ) વગેરેનું વર્ણન કરવા જઈ રહ્યો છું.

એક જવેર ઈન જિમી પર, બીય અરસ એક નંગ ।

બોહોત નામ જવેરોં કે, જુદે નામ જુદે રંગ ॥ ૩ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિ પર આ એક જ રત્ન (પુખરાજ)નો વિશાળ મહેલ (પર્વતની જેમ ઊભો) છે. જો કે અહીં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો છે. તેનાં નામ તથા રંગ પણ વિવિધ પ્રકારનાં છે.

સો બડા પહાડ એક નંગ કા, તિનમેં કે મોહોલાત ।

ચોડા ઊંચા તેજ મેં, ક્યોં કહૂં અરસકી બાત ॥ ૪ ॥

એક જ રત્ન (પુખરાજ)ના આ વિશાળ પર્વતમાં અનેક પ્રાસાદ (મહેલ) છે. આ પર્વતની પહોળાઈ, ઊંચાઈ તથા ઉજ્જવલતાના વિષયમાં શું કહી શકાય ? આજ તો પરમધામની ખૂબી છે.

ગૃદ મોહોલ બરાબર, તરફ તલેં સંકડા ।

મોહોલ બઢતે બરાબર, ચઢતે અતિ ચોડા ॥ ૫ ॥

આ પર્વતની ચારે બાજુ એક સરખા મહેલ શોભાયમાન છે. આ મહેલોમાં નીચેનાં ભવનો થોડાં સાંકડાં છે. જેમજેમ ઉપર ચઢતા જઈએ તેમ તેમ તેની પહોળાઈ ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે.

ગૃદવાએ ફેર દેખિએ, આકાસ ન માએ ઝલકાર ।

મોહોલાતેં સબ નૂર કી, જુબાં કહા કેહેસી વિસ્તાર ॥ ૬ ॥

ચારે તરફ જોવાથી એનો ઝળહળતો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી એવું દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અહીંનાં બધાં ભવન તેજોમય છે. તેમના વિસ્તારનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

હરે પીલે લાલ ઉજલ, સંગ શ્રોવન નૂર અમાન ।

એક જવેર ઈન ભોમ કા, ભર્યા રોસન નૂર આસમાન ॥ ૭ ॥

અહીં પર્વતની સુર્વશમય કાંતિમાં લીલો, પીળો, લાલ, સફેદ રંગ દેખાય છે. આ ભૂમિના એક રત્નનો પ્રકાશ પણ સમગ્ર આકાશમાં છવાઈ જાય છે.

કે વિધ કે ઈત મોહોલ હેં, સબ રંગ કે ઈત બન ।

કે જલ ધારે ફુહારે, રસ મેવે સ્વાદ સબન ॥ ૮ ॥

અહીં એવા અનેક મહેલ છે તથા વિવિધ પ્રકારના રંગોની છટાવાળાં વનો પણ છે. નિરંતર જલધારા પ્રવાહિત કરવાવાળા અનેક ફુવારા પણ છે, તો રસપૂર્ણ સ્વાદિષ્ટ મેવા પણ છે.

એ પરવત ઈન ભાંત કા, નૈનોં નિમખ ન છોડ્યા જાએ ।

ક્યોં કહૂં ખૂબી ઈન જુબાં, દેખત રહ્યા હિરદેં ભરાએ ॥ ૯ ॥

આ પર્વત એટલો નયનરમ્ય છે કે આંખોથી પલમાત્ર માટે પણ અળગો કરી શકાય નહીં. જીભ દ્વારા એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? એને જોવા માત્રથી જ આત્મા પરિતૃપ્ત થઈ જાય છે.

ઉપર શ્રોવન સિખર તલેં, સોભિત જલ ઉતરત ।

ખૂબી ખુસબોએ વન મેં, આએ મિલ્યા તાલ જિત ॥ ૧૦ ॥

આ પર્વતનું શિખર સુવર્ણ સમાન ચમકે છે. ત્યાંથી પડતી જલધારા મનોહર લાગે છે. અહીંનાં વન ઉપવનમાં વિવિધ પ્રકારની સુગંધિ ફેલાવતું યમુનાજીનું જલ વહીને પુખરાજ તળાવમાં મળી જાય છે.

ખૂબી ઈન પહાડ કી, ઊંચા માહેં આકાસ ।

કે મોહોલ બૈઠક રોસની, જ્યોં રોસન ધામ પ્રકાસ ॥ ૧૧ ॥

આ પર્વતની વિશેષતા એ છે કે એ ઊંચે આકાશ સુધી પહોંચ્યો છે. અહીંના મહેલો તથા બેઠકનો પ્રકાશ રંગભવનના પ્રકાશ સમાન દેખાય છે.

દૂરથેં અતિ સુંદર, આએ દેખેં સોભા અતંત ।

એ જુબાં ઈન પહાડ કી, ક્યોં કર કરે સિફત ॥ ૧૨ ॥

દૂરથી જોઈએ તો આ પર્વતની છટા મનોહારી લાગે છે. નજીકથી જોઈએ તો એ ખૂબ જ સુંદર દેખાય છે. આ અદ્વિતીય પર્વતની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ?

કે બૈઠક તલેં ઉપર, કે ઠૌર તલેં કરાડ ।

સોભા જલ બન સોભિત, અતંત ખૂબી ઈન પહાડ ॥ ૧૩ ॥

આ પર્વતમાં નીચે તથા ઉપર અનેક વિશ્રામ સ્થળ છે. નીચે અનેક સ્થળો પર ગુફાઓ છે. અહીંનાં વન તથા અહીંથી વહેતું યમુનાજીનું જલ એની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે.

ઉપરા ઊપર ભોમ અનેક, અતિ બિરાજે સોએ ।

ખૂબી ઇન મોહોલન કી, દેખ દેખ મન મોહે ॥ ૧૪ ॥

આમાં ઉત્તરોત્તર અનેક ભૂમિકાઓ શોભે છે. અહીંના મહેલોના વૈભવ જોઈને મન મોહિત થઈ જાય છે.

જડ્યા પહાડ જાનોં સોનેસોં, જુદે જુદે જવેરન ।

એ મોહોલ અતિ સોભિત, બડી બૈઠકેં રોસન ॥ ૧૫ ॥

એવું જણાય છે કે આ પર્વત જાણે સુર્વણથી મહેલો છે તથા તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્ન જડેલાં છે. અહીંના મહેલો પણ અતિ શોભાયમાન છે તથા તેના પર ઝગારા મારતાં વિશ્રામ સ્થળો પણ છે.

માહેં કે નેહેરેં ચલેં, સબ પહાડ મેં ફિરત ।

કે ફુહારે ચેહેબચે, સબ ઠોરોં ખૂબી કરત ॥ ૧૬ ॥

આ પર્વતની અંદર અનેક નહેરો વહે છે અને તે પર્વતની ચારે તરફ વીંટળાએલી છે. અહીં અનેક જલકુંડ તથા ફુવારા આવેલા છે. એ બધાં પર્વતની શોભામાં ભારે અભિવૃદ્ધિ કરે છે.

એ મોહોલ બડે અતિ સુંદર, એક દૂજે થેં ચઢત ।

જ્યોં જ્યોં ઊપર ચઢિએ, ત્યોં ત્યોં ખૂબી બઢત ॥ ૧૭ ॥

અહીં બનેલાં વિશાળ ભવનો એકબીજાથી ચડિયાતાં અને અતિ સુંદર લાગે છે. જેમ-જેમ આ પર્વત પર ઉપર ચઢતાં જોઈએ તેમતેમ એની સુંદરતા અધિકને અધિક દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

એ મોહોલ બૈઠન કે, અતિ બડિયાં પડસાલ ।

બોહોત દેખી મેં બૈઠકેં, પર એ સોભા અતિ કમાલ ॥ ૧૮ ॥

આ મહેલો પર બેસવા માટે વિશાળ ખુલ્લાં સ્થાનો છે. મેં પરમધામમાં બીજા અનેક વિશ્રામસ્થળોનો અનુભવ કર્યો છે, પરન્તુ આ સ્થાનોની શોભા તો અતિ અદ્ભુત છે.

ઊપર ચોક લગ ચાંદની, અતંત હે વિસાલ ।

નજર ન પીછી ફિર સકે, દેખ દેખ હોઈએ ખુસાલ ॥ ૧૯ ॥

અહીં નીચેથી લઈ ઉપર ચાંદની સુધી એવા અત્યંત વિશાળ ચોક છે કે એને જોઈ હૃદય એટલું તૃપ્ત થાય છે કે ત્યાંથી દૃષ્ટિ દૂર કરવાનું મન થતું જ નથી.

કોટક કચેહેરી બની, ફિરતિયાં ગૃદવાએ ।

એ સુંદરતા ઇન જુબાં, મોપેં કહી ન જાએ ॥ ૨૦ ॥

અહીં ચારે તરફ કરોડો બેઠકો છે. એના અનુપમ સૌન્દર્યનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

જ્યોં જ્યોં નૈનોં દેખિએ, ત્યોં ત્યોં લગત સુંદર ।

ન્યારી નજર ન હોવહીં, ચૂભ રહ્યા રૂહ અંદર ॥ ૨૧ ॥

જેમ-જેમ એને જોતાં જઈએ તેમ-તેમ એ વધુને વધુ સુંદર દેખાય છે. એનાથી દૃષ્ટિ અલગ થતી

જ નથી. એની સુંદરતા હૃદયમાં ભોંકાઈને રહી જાય છે.

અતિ બડે સુભટ સૂરમેં, સેન્યાપતી સિરદાર ।

મેલા હોત હૈ ઈન મોહોલોં, કે જાતેં જિનસેં અપાર ॥ ૨૨ ॥

અહીં પશુ-પક્ષીઓના મોટા-મોટા સુભટ તથા શૂરવીર શિરોમણિ સેનાપતિ સહિત વિવિધ જાતિનાં અસંખ્ય પશુ-પક્ષીઓનો મેળો જામેલો હોય છે.

રૂહેં રાજસ્યામાજી બિરાજત, નિપટ સોભા હૈ ઈત ।

ઉપર તલેં બીચ સુંદર, ખૂબી ખુસાલી કરત ॥ ૨૩ ॥

અહીં શ્રીરાજસ્યામાજી સખીઓ સાથે બિરાજમાન થાય છે. એટલા માટે એની શોભા અદ્વિતીય છે. આ પર્વત પર ઉપરથી નીચે સુધી સર્વત્ર આનંદ આનંદ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ઈત સિખરેં સબ પહાડ કી, જાનો જવેર સબ નૂર ।

સિખરેં સબ આસમાન લોં, જાનો કે ગંજ જહૂર ॥ ૨૪ ॥

અહીં પર્વતનાં શિખરોમાંથી રત્નોનો પ્રકાશ નીકળી રહ્યો છે એવું લાગે છે કે જાણે આકાશને સ્પર્શ કરવાવાળા આ શિખરોમાંથી તેજપુંજ નીકળી રહ્યો છે.

ઈન મોહોલોં મેં દેખિએ, અતંત સોભા થંભન ।

ઉપરા ઉપર દેખિએ, જુબાં કહા કરે બરનન ॥ ૨૫ ॥

અહીંનાં ભવનોમાં અતિ સુંદર સ્તંભો જોવા મળે છે. જેમજેમ સતત જોતાં જઈએ તેમતેમ તેનું અનુપમ સૌંદર્ય દૃષ્ટિગોચર થતું રહે છે, જેનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ફિરતા પેડ જો પહાડ કા, તલે બન્યા સંકડા એ ।

ફિરતે થંભ ચૌડે ચઢે, જાએ ફેલ્યા આસમાન મેં જે ॥ ૨૬ ॥

આ પર્વતની ચારે બાજુ વૃક્ષોની જેમ સ્તંભો દેખાય છે. આ સ્તંભો નીચેથી સાંકડા અને ઉપર પહોળા થતાં છેક આકાશ સુધી પહોંચ્યા છે.

એસે હી થંભ તિન પર, ચૌડા અતિ વિસ્તાર ।

યા વિધ ચઢતા ચઢ્યા, ગૃદવાએ બની કિનાર ॥ ૨૭ ॥

આ રીતે આ સ્તંભો સતત પહોળા થઈ વિસ્તૃત થતા થતા વધતા જાય છે. ચારે તરફ કિનાર પર ઝરૂખાની જેમ બનેલા એમનો વિસ્તાર વધતો ચાલ્યો જાય છે.

જ્યોં જ્યોં મોહોલ ઊંચે ચઢે, તિન ચૌગૃદ થંભ હાર ।

ચૌડા ઊંચા ચઢતા, ચઢતા ચઢ્યા વિસ્તાર ॥ ૨૮ ॥

જેમજેમ આ મહેલો ઉપરની તરફ વધે જાય છે તેમ-તેમ તેમની ચારે તરફ હારબંધ સ્તંભો દેખાય છે. આ રીતે પુખરાજ પર્વતનો વિસ્તાર ઊંચાઈ પરત્વે નિરંતર વધતો જ ચાલ્યો છે.

ચઢતે મોહોલ મોહોલન પેં, જાએ લગ્યા આસમાન ।

ચઢતી સોભા સુંદર, એ ક્યોં કર કહે જુબાન ॥ ૨૯ ॥

એક મહેલ પર બીજો મહેલ આ રીતે આગળ વધતો આ પર્વત ઊંચા આકાશને સ્પર્શ કરે છે. એની શોભાનો વિસ્તાર વધતો ગયો છે. આ જીભ એનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકશે ?

મોહોલ બડે સોભા બડી, થંભ ફિરતે દોરી બંધ ।

જોતેં જોત જગમગેં, ક્યોં કહૂં સોભા સનંધ ॥ ૩૦ ॥

આ રીતે આ પર્વત પર જેમજેમ મહેલો વધતા જાય છે તેમતેમ એની શોભા પણ વધતી જાય છે. આ મહેલોની ચારે બાજુ હારબંધ સ્તંભ છે. તેમના ઝગમગતા પ્રકાશની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

તલેં સે ઊપર લગ, મોહોલ ઝરોખે પડસાલ ।

કે ચોક થંભ કચેહેરિયાં, કે દહેલાનેં દિવાલ ॥ ૩૧ ॥

આ પર્વત પર નીચેથી ઉપર સુધી મહેલો, ઝરૂખા તથા બેસવાનાં ખુલ્લાં સ્થાન (પડસાલ) છે. આ રીતે ચોક, સ્તંભ, વિશ્રામ સ્થળ, દહેલાન તથા દીવાલ વગેરે પણ અનેક છે.

મોહોલન પર મોહોલ બિસ્તરે, સોભા ચઢતી ચઢતી અતંત ।

કોઈ મોહોલ બડે ઈન ભાંત કે, સબ નજરોં આવત ॥ ૩૨ ॥

જે રીતે મહેલો પર મહેલોનો વિસ્તાર થતો ગયો છે તેવી જ રીતે તેની શોભા પણ વધતી જાય છે. આ રીતના અનેક મોટા મોટા મહેલો અહીં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ફિરતે મોહોલ અતિ બને, કે મોહોલાતેં જે ।

કે રંગોં ચરની બની, સબ એક જવેર મેં એ ॥ ૩૩ ॥

ચારે બાજુ ઝરૂખા વધી જવાથી અહીં નાના મોટા અનેક મહેલો શોભાયમાન નજરે પડે છે. સાથોસાથ અનેક રંગની સીડીઓ છે, આ બધા એક જ રત્નનાં બનેલાં છે.

હજાર હાંસોં સોભિત, તાપર ગુરજ બિરાજત ।

મોહોલ માહેં વિધ વિધ કે, બૈઠક ઝરોખે જુગત ॥ ૩૪ ॥

આ પર્વતની ચાંદની હજાર હાંસની છે. એમાં ચારે બાજુ હજાર ગુર્જ (કાંગરા) શોભાયમાન છે. મધ્યમાં વિવિધ ભવન છે. જેમાં અનેક પ્રકારનાં વિશ્રામસ્થાન તથા ઝરૂખા સુશોભિત છે.

હજાર હાંસોં હજાર રંગ, હર હાંસ હાંસ નયા રંગ ।

થંભ રોસન જિમી લગ ચાંદની, કરત મિનોં મિને જંગ ॥ ૩૫ ॥

આ હજાર હાંસોમાં હજાર રંગ દેખાય છે. પ્રત્યેક હાંસનો રંગ અલગ-અલગ છે. અહીં સ્તંભોનો પ્રકાશ ભૂમિથી લઈને ચાંદની સુધી એક-બીજાની હરીફાઈ કરતો જોવા મળે છે.

ઉપર ચોડા તલેં સંકડા, દોરીબંધ દેખત ।

તલેંસે ઉપર લગ દેખિએ, ગૃદવાએ સબ સોભિત ॥ ૩૬ ॥

ઉપરથી પહોળા તથા નીચે સાંકડા દેખાતા આ પર્વત પર હારબંધ સ્તંભો દેખાય છે, જે નીચેથી ઉપર સુધી ચારે બાજુ સુશોભિત છે.

મોહોલ ચારોં તરફોં, હજાર હાંસોં માંહેં ।

એ મોહોલ પહાડ જવેરકે, ક્યોં કેહેસી જુબાંએ ॥ ૩૭ ॥

આ હજાર હાંસમાં પણ ચારે બાજુ મહેલો છે. પુખરાજ પર્વતના આ બધા મહેલો રત્ન જડિત જેવા લાગે છે. આ જીભ એની શોભાનું વર્ણન કરી શકતી નથી.

બરાબર દોરીબંધ જ્યોં, ફિરતી પહાડ કિનાર ।

સો ઈન મુખ સોભા ક્યોં કહું, ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૩૮ ॥

એ મહેલો આ પર્વતની ચારે બાજુ (ચાંદનીમાં) હારબંધ રૂપે હોવાને કારણે અતિ સુંદર લાગે છે. ઝગમગાટ કરતા આ મહેલોની શોભાનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરવું ?

એક નકસ બરનન ના કર સકોં, એ અતિ બડો બયાન ।

એ મોહોલ પહાડ અરસકે, કહા કહે એહ જુબાન ॥ ૩૯ ॥

અહીંના એક ચિત્રનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી જ્યારે આ તો વિશાળ પર્વત છે. એટલા માટે પરમધામના પર્વત સમાન દિવ્ય પ્રાસાદ તથા તેમનાં ભવનોનું વર્ણન આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

ગુરજ હજાર બીચ ચાંદની, સબ ગુરજ બરાબર ।

કે કોટ જુબાં ઈન ખૂબીકી, સિફત ન સકે કર ॥ ૪૦ ॥

પુખરાજ પર્વતની હજાર હાંસની ચાંદની પર આવેલ ઝરૂખા એક સરખા દેખાય છે. એની શોભાનું વર્ણન કરોડો જીભથી પણ થઈ શકતું નથી.

તલેં ચાર ગુરજ બિલંદ હેં, થંભ હોત જ્યોં કર ।

ચારોં ભોમસે છાત લગ, આએ પોહોંચે ઉપર ॥ ૪૧ ॥

આ પર્વતમાં નીચે સ્તંભોની જેમ ચાર વિશાળ ઝરૂખા છે. એમાં ઝરૂખા ચોથી ભોમના ઉપરથી શરૂ થઈ વધતાં વધતાં છેક ઉપર ચાંદની સુધી પહોંચ્યા છે.

સો યાહી છાત કો લગ રહે, જ્યોં એક મોહોલ ચાર પાએ ।

પેડ પાંચ બીચમેં, મોહોલ પાંચોં જુદે સોભાએ ॥ ૪૨ ॥

એ ચારે સ્તંભો છત સુધી પહોંચ્યા હોવાથી એવું લાગે છે કે જાણે એક મહેલના ચાર સ્તંભ હોય. આ ચારેયની વચ્ચે પાંચમો સ્તંભ પણ વૃક્ષની જેમ ઊભો છે. આ રીતે આ પાંચેય સ્તંભ સહિત આ પર્વત મહેલની જેમ સુશોભિત છે.

સો પાંચોં માહેં મોહોલાત હેં, રંગ નંગ જુદી જિનસ ।

દેખ દેખ પાંચોં દેખિએ, એક પેં ઔર સરસ ॥ ૪૩ ॥

આ પાંચેય સ્તંભોમાં વિવિધ મહેલો શોભાયમાન છે. તેના રંગ તથા રત્ન અલગ-અલગ પ્રકારનાં છે. આ પાંચેયની શોભા જોવાથી ખૂબ સારી લાગે છે. આ બધા એકબીજાથી વધારે સુંદર લાગે છે.

કહા કહૂં ક્યોં કર કહૂં, એક જુબાં મોહોલ અનેક ।

ઈન ઝૂઠી જિમીકે સાજસોં, ક્યોં કહૂં અરસ વિવેક ॥ ૪૪ ॥

એની શોભાના વિષયમાં શું કહેવું, કેવી રીતે કહેવું ? કહેવાવાળી આ જીભ એક છે, પરંતુ મહેલો અનેક છે. આ મિથ્યા ભૂમિનાં સાધનોથી પરમધામનું વિવેકપૂર્ણ વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

તલેં સે ઊપર લગ, થંભ ઝરોખે દેહેલાન ।

એ બેઠકેં, બકા મિને, રૂહેં સંગ સુભાન ॥ ૪૫ ॥

આ પર્વત ઉપર નીચેથી લઈને ઉપર સુધી સ્તંભ, મહેલો, ઝરૂખા તથા દહેલાન છે. પરમધામની આ બેઠકો ઉપર શ્રીરાજશ્યામાજી સખીઓ સાથે બિરાજમાન થાય છે.

એ પાંચોં ફેરકે દેખિએ, ખોલકે રૂહ નજર ।

લે ભોમ સે લગ ચાંદની, ખૂબ ઊપર ખૂબતર ॥ ૪૬ ॥

આ પાંચેય સ્તંભોને આત્મ-દૃષ્ટિથી નિરખીએ તો નીચેથી લઈ ઉપર ચાંદની સુધી એની શોભા નિરંતર વધતી જોવા મળે છે.

એક તરફ અરસ હૌજ કે, તરફ દૂજ હૌજ જોએ ।

ઔર દોએ તરફ દોએ ચરનિયાં, જ્યોં જડિત જગમગે સોએ ॥ ૪૭ ॥

આ સ્તંભોમાંનો એક સ્તંભ દક્ષિણમાં રંગમહેલ તથા હૌજકૌસર તળાવની બાજુ છે. બીજો પૂર્વમાં પુખરાજ તળાવ તથા યમુનાજીની તરફ છે. ઉત્તર તથા પશ્ચિમ બંને બાજુ સીડીઓ છે. તે તેજોમય પ્રકાશથી ઝગમગે છે.

એ છઠા પહાડ હૌજ જોએકા, તાકે તલે બડો વિસ્તાર ।

આએ પોહોંચ્યા અધિક ઊપર, ઈત મિલ ગયા ઈનકે પાર ॥ ૪૮ ॥

યમુનાજીના ઉદ્દગમ સ્થાન પુખરાજ તળાવનો આ મહેલ છઠા પર્વતની જેમ સુશોભિત છે. તેની નીચે બંગલાજીનો મોટો વિસ્તાર છે. એના ઝરૂખા વધતાં વધતાં ખૂબ જ ઊંચે ચાલ્યા ગયા છે અને પુખરાજના ઝરૂખાની સાથે મળી ગયા છે.

તલે છે જુદે રહે, ઊપર પહાડ મોહોલ એક ।

ઔર દોએ કહી જો ઘાટિયાં, ભાએ આઠ ઊપર ઈન વિવેક ॥ ૪૯ ॥

નીચે વૃક્ષના આકારના છ સ્તંભ જુદાજુદા દેખાય છે. પરંતુ ઉપર જઈ પર્વતની જેમ એક જ વિશાળ મહેલ થઈ જાય છે. ઉત્તર અને પશ્ચિમની તરફ બે ઘાટિયો (સીડીઓ) છે. આ રીતે

આ આઠ પર્વતોનું વિવેચન થયું છે.

ચરની દોઝે બડી કહી, જો બડે ગુરજ દરમ્યાન ।

આઈયાં જિમી સે ઊપર લગ, ક્યા કરસી જુબાં બયાન ॥ ૫૦ ॥

એ બે સીડીઓ મોટી કહેવાય છે જે ભૂમિથી લઈ ઉપર ચઢી ચાંદનીના બે ઝરૂખા સુધી ચાલી જાય છે. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

બડિયાં ઊંચી આસમાન લોં, ઔર ખૂબી દેત અતિ જોર ।

જોત જવેર અતિ ઝલકત, કિનાર દોઊ સીધી દૌર ॥ ૫૧ ॥

એ સીડીઓ ભૂમિથી આકાશ તરફ ખૂબ જ ઊંચાઈ સુધી પહોંચી છે. એની શોભા અતિ સુંદર છે. એના બન્ને કિનારા પર જડેલાં હારબંધ રત્નોની જ્યોતિ સમગ્ર વાતાવરણમાં ઝગમગાટ કરે છે.

દોઊ સીઢિયોં કે સિરે પર, દોઊ દરવાજે બુજરક ।

દોઊ તરફોં દો દિવાલેં, સો ભી વાહી માફક ॥ ૫૨ ॥

પુખરાજની ચાંદની પર બન્ને સીડીઓના ઉપલા છેડે બે દ્વારો કરેલાં છે. આ સીડીઓની બન્ને બાજુ બે દીવાલો પણ તેને અનુરૂપ અતિ શ્રેષ્ઠ છે.

દોઝે દ્વાર ઈત ઔર હેં, ઈન ચાંદની ચાર દ્વાર ।

સો ચારોં તરફોં જગમગે, સોભા અલેખે અપાર ॥ ૫૩ ॥

આ બે દ્વાર સિવાય પૂર્વ અને દક્ષિણમાં અન્ય બે દ્વારો પણ છે. આ રીતે ચાંદની પર ચાર દ્વારો સુશોભિત છે. ચારે તરફનાં ચમકતાં આ દ્વારોની અદ્ભુત શોભા અવર્ણનીય છે.

ગુરજ દોઝે હર દ્વારને, ઈત બડે દરબાર ।

સો તેજ જોત નૂર કો, કહ્યો ન જાએ સુમાર ॥ ૫૪ ॥

આ વિશાલ ચાંદનીમાં બન્ને મોટાં દ્વારોની સામે બે-બે ઝરૂખા શોભાયમાન છે. એના જ્યોતિર્મય તેજપુંજની કાંતિ (તેજ) અનંત છે. એનો કોઈ ક્યાસ કાઢી શકાતો નથી.

એ જો ગૃદવાએ મોહોલ ચાંદની, બીચ મોહોલ ગુરજ હજાર ।

જોત બીચ આસમાન કે, માવત નહીં ઝલકાર ॥ ૫૫ ॥

ચાંદની પર આવેલા મોટામોટા મહેલોની વચ્ચે હજાર ઝરૂખા શોભાયમાન છે. એનો જ્યોતિર્મય પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાતો નથી.

એ અતિ બડે મોહોલ કિનારેં, ઔર કંગૂરે અતિ સોભિત ।

સોભા ઈન મોહોલન કી, જુબાં કહા કરસી સિફત ॥ ૫૬ ॥

ચાંદનીના કિનારા પર આવેલ આ વિશાળ મહેલોની ઉપર દેહુરી, કલશ તથા કાંગરા શોભાયમાન છે. આ મહેલોની શોભા જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

હોજ જોએ ઈન પહાડસે, સો પીછે કહું સિફત ।

બડે મોહોલ પર મોહોલ જો, એ ખૂબી આકાસમેં અતંત ॥ ૫૭ ॥

આ પુખરાજ પર્વતથી નીકળેલી યમુનાજી તથા પુખરાજી તળાવના વિષયમાં હું આના પછી વર્ણન કરીશ. આ પર્વત પર મહેલોના ઉપર આવેલ મહેલો (આકાશી મહેલ)ની અનંત શોભા આકાશમાં ફેલાયેલી છે.

ઈન મોહોલ ઊપર જો ચાંદની, તિન પર જો મોહોલાત ।

સો વિસ્તાર હૈ અતિ બડા, યા મુખ કહ્યો ન જાત ॥ ૫૮ ॥

આ વિશાળ મહેલોની ઉપર ચાંદની પર આવેલા મહેલો (આકાશી મહેલો)નો વિસ્તાર અતિ મોટો છે. તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઈન પહાડ ઊપર મોહોલાત જો, ઊંચા બડા વિસ્તાર ।

ગૃદ ઝરોખે ઊપર તલે, યાકો ક્યોં કર હોએ નિરવાર ॥ ૫૯ ॥

આ પુખરાજ પર્વત પર આવેલ ઊંચા મહેલોનો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો છે. નીચેથી લઈ ઉપર સુધી એની ચારે બાજુ ઝરૂખા શોભાયમાન છે એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચારોં તરફોં દરવાજે, આગૂં ચૌખૂંટે ચબૂતર ।

થંભ ચાર હર ચબૂતરે, મોહોલ ઈન આઠોં પર ॥ ૬૦ ॥

આ મહેલોની ચારે બાજુ ચાર દ્વાર છે. તેની આગળ ચોરસ ઘાટના ચબૂતરા છે. પ્રત્યેક ચબૂતરા પર ચારચાર સ્તંભો છે. આ રીતે આ આઠેય સ્તંભો પર ઝરૂખાની જેમ મહેલો શોભાયમાન છે.

ચારોં તરફોં દ્વારને, ઔર ચારોં ખૂટોં ગુરજ ચાર ।

કહા કહું અંદર મોહોલ કી, જિનકો નહીં સુમાર ॥ ૬૧ ॥

આ મહેલોની ચારે બાજુ ચાર મોટાં દ્વાર છે. તેના ચાર ખૂણા પર ચાર ઝરૂખા છે. એની વચ્ચે આવેલ મહેલોની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. કેમકે તેની કોઈ સીમા જ નથી.

ઈનકે આઠ ચબૂતરે, તિન આઠોં પર આઠ ગુરજ ।

આકાસમેં જાએ જગમગે, કરે જંગ જોત સૂરજ ॥ ૬૨ ॥

આ ચારે દ્વારોની સામે જે આઠ ચબૂતરા છે, તેની ઉપર આઠ ઝરૂખા શોભાયમાન છે. એનો પ્રકાશ આકાશમાં જઈ ઝગમગે છે. એવું લાગે છે કે જાણે સૂર્યના પ્રકાશ સાથે સ્પર્ધા કરે છે.

ઈન આઠોં બીચ ચાર દ્વારને, કે સોભા લેત અપાર ।

કઠેડા આઠોં ચબૂતરે, તરફ ચારોં ચાર દ્વાર ॥ ૬૩ ॥

આ આઠેય ઝરૂખાની વચ્ચે આવેલ ચાર દ્વાર પણ અતિ શોભાયમાન છે. આઠેય ચબૂતરા પર કઠેડા છે તથા ચારેય દિશાઓમાં ચાર દ્વાર છે.

ચાર ગુરજ ચાર ખૂંટ કે, માહેં મોહોલ ફિરતે ગૃદવાએ ।

ફિરતે ઝરોખે સિરેં લગે, આસમાનમેં પોહોંચે આએ ॥ ૬૪ ॥

ચાંદનીના મહેલોની ચારે ખૂણે પાંચ પાસાવાળા ચાર ઝરૂખા છે. એની અંદર ચારે બાજુ મહેલો છે. તેની ચારે બાજુ ઝરૂખાનો પ્રકાશ આકાશ સુધી પહોંચે છે.

આઠોં ખાંચોં કે ગુરજ જો, છયાનબે ગુરજ કહે ।

બારે ગુરજ અવલ કહે, સબ એક સૌ આઠ ભાએ ॥ ૬૫ ॥

આ આઠ ખાંચામાં બાર-બાર ઝરૂખા છે, આ ૮૬ ઝરૂખા સિવાય બીજા બાર ઝરૂખાનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે. આ રીતે કુલ ૧૦૮ ઝરૂખા છે.

સબ મોહોલ અતિ સુંદર, ચૌ ખૂંટે એક સૌ ચાર ।

ચાર ગૃદ ચાર ખૂંટ કે, એક સૌ આઠ ચોં સુમાર ॥ ૬૬ ॥

બધા મહેલો અતિ સુંદર છે. એના બહારના કિનારા પર ચારે બાજુ ૧૦૪ ઝરૂખા છે. તથા ચાર ઝરૂખા પાસાદારના ચાર ખૂણામાં છે. આ રીતે કુલ ૧૦૮ ઝરૂખા સુશોભિત છે.

દિવાલાં આકાસલોં, કરે જોત જોત સોં જંગ ।

બિલંદ ઝરોખે કે થંભ, હિસાબ ના જિનસ રંગ ॥ ૬૭ ॥

એની દીવાલોનો પ્રકાશ આકાશમાં એક બીજાની સાથે સ્પર્ધા કરતો હોય એમ દેખાય છે. અહીં આવેલ મોટામોટા ઝરૂખા તથા સ્તંભોમાં અસંખ્ય રંગોનો સમાવેશ થયો છે, જેની કોઈ ગણના થઈ શકતી જ નથી.

ચારોં તરફોં મોહોલાત કે, ક્યોં કહૂં ખૂબી એ ।

કે રંગ નંગ થંભ જવેરકે, ચારોં તરફોં ઝરોખે ॥ ૬૮ ॥

આ મહેલોની ચારે બાજુ વિવિધ રંગોના રત્ન જડિત સ્તંભો છે. એની ચારે બાજુ ઝરૂખા છે. એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

એક સૌ આઠ ગુરજ જો, ઊપર જાએ લગે આસમાન ।

કલસ રોસન કે તિન પર, સો જાએ ન કહે જુબાન ॥ ૬૯ ॥

ઉપરોક્ત એક સો આઠ ઝરૂખા આકાશને સ્પર્શ કરી રહ્યા હોય એવું લાગે છે. તે પર આવેલ કલશના પ્રકાશનું વર્ણન પણ જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

માહેં મોહોલ કે વિધકે, કે કચેહેરી દેહેલાન ।

કે મંદિર હવેલિયાં, ક્યોં કર કહૂં બયાન ॥ ૭૦ ॥

અંદર હવેલીઓ (મહેલો)માં સંખ્યાબંધ બેઠકો તથા દહેલાન છે. સાથે જ અનેક મંદિરો તથા ભવનો પણ શોભાયમાન છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરી શકાય ?

કે અંદર નેહરેં ફિરેં, માહેં હવેલિયોં ચેહેબચે ।

ખુસબોએ ફૂલ મેવે કે, માહેં બેઠક કે બગીચે ॥ ૭૧ ॥

અહીં મહેલો (હવેલીઓ)ની અંદર અનેક નહેર તથા જલકુંડ છે. અંદરની બાજુ અનેક ઉપવન તથા બેઠક-સ્થળ પણ છે. અહીંનાં ફૂલ તથા મેવાની સુગંધ ચારે બાજુ ફેલાય છે.

બાહેર દેખાઈ માફક, અંદર બડા વિસ્તાર ।

પહાડ ઊપર યા મોહોલ મેં, આવત નહીં સુમાર ॥ ૭૨ ॥

આ મહેલોના બાહ્યભાગની શોભાને અનુરૂપ જ અંદરના વિશાળ ભાગની શોભા છે. આ રીતે આ પર્વતના ઉપર તથા નીચે મહેલોનો કોઈ પાર જ નથી.

બડે દ્વાર બડે ચબૂતરે, ઈત સોને કે કમાડ ।

જડાવ ચારોં દ્વાર ને, એક જવેર મોહોલ પહાડ ॥ ૭૩ ॥

ચારે દિશાઓમાં ચાર મોટા દરવાજા છે. એની સામે મોટા-મોટા ચબૂતરા છે. આ દરવાજાના કમાડ સુવર્ણથી મઢેલાં છે. ચારે દરવાજા રત્નજડિત છે. આ પર્વત તથા એના મહેલો બધા એક જ રત્નના છે.

ઈન મોહોલોં હક આવત, સુખ દેને રૂહોં સબન ।

સુખ ઈત કે દિએ જો ખ્વાબ મેં, સો જાનેં રૂહેં મોમન ॥ ૭૪ ॥

શ્રીરાજજી બ્રહ્માત્માઓને આનંદ આપવા માટે આ મહેલોમાં આવે છે. આ નશ્વર જગતમાં પણ ધામધણીએ આ સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો છે. ખરેખર બ્રહ્માત્માઓ જ આ સુખોને સમજી શકે છે.

ચરની આઠોં ચબૂતરોં, ઔર ઊપર આઠોં કે છાત ।

બડે છજે ચારોં દ્વાર પર, સબ ફિરતે છજે મોહોલાત ॥ ૭૫ ॥

ચારેય દરવાજાની સામે આવેલ આઠ ચબૂતરા પર ચઢવા માટે સીડી છે. આ આઠેય ચબૂતરા પર છત છે. ચારેય દરવાજા પર મોટા મોટા ઝરૂખા છે. આ રીતે આ બધા ઝરૂખા સમગ્ર મહેલોની ચારે બાજુ દેખાય છે.

કે કલસ કે કંગૂરે, આસમાન મેં રોસન ।

ખૂબી હકકે અરસ કી, ઈત ક્યોં કહૂં જુબાં ઈન ॥ ૭૬ ॥

અહીંના ગુર્જો (મહા સ્તંભ) પર અનેક કલશ તથા કાંગરા શોભાયમાન છે. એનો પ્રકાશ આકાશમાં છવાઈ જાય છે. પરબ્રહ્મ પરમાત્માના આ દિવ્ય ધામની શોભાનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

જવેર અરસ જિમી કે, ઔર સોના ભી જિમી અરસ ।

જિમી રેત યા દરખત, સબ અરસ જિમી એક રસ ॥ ૭૭ ॥

પરમધામની ભૂમિનાં રત્નો, સુવર્ણ, રેતી, વૃક્ષો વગેરે બધાંમાં એકરસતા જોવા મળે છે.

અરસ તરફ દાંહિની, તરફ સામી તાલ જોએ ।

બાંઈ તરફ ઔર પીછલી, એ કહી સીઢિયાં દોએ ॥ ૭૮ ॥

આ પુખરાજ પર્વતની દક્ષિણ (જમણી) તરફ રંગ ભવન છે. એની સામે પૂર્વ તરફ યમુનાજી તથા પુખરાજી તળાવ છે. ડાબી તરફ ઉત્તરમાં તથા પાછળ પશ્ચિમમાં બન્ને તરફ બે સીડીઓ (ઘાટિયાં) સુશોભિત છે.

અબ કહૂં ઈનકા બેવરા, એ સબ મોહોલાત નંગ એક ।

એ લીજો નીકે દિલ મેં, કેહેતી હોં વિવેક ॥ ૭૯ ॥

હું પુનઃ અહીંનું વિવરણ આપી રહ્યો છું. આ પર્વતના બધા મહેલો એક જ રત્નના છે. એની અદ્વિતીય શોભાને હૃદયમાં ધારણ કરો. હું વિવેક પૂર્વક આ વર્ણન કરી રહ્યો છું.

એ ચારોં તરફ કહે પહાડ કે, બીચ ગુરજ બડે થંભ ચાર ।

એ આઠ નિસાન ગૃદ કે, લીજો રૂહેં દિલ બિચાર ॥ ૮૦ ॥

આ પુખરાજ પર્વતની ચારે દિશાઓમાં ચાર મહા સ્તંભ (ગુર્જ) છે. એના સિવાય વચમાં એક સ્તંભ છે. સાથોસાથ બે સીડી (ઘાટી) તથા એક તાલ છે. આ રીતે હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ આઠેયને તમે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો.

ઔર મોહોલાત ઈન ઊપર, સો નૂર ઊપર જો નૂર ।

દેત ખૂબી બીચ આકાસ કે, અવકાસ સબે જહૂર ॥ ૮૧ ॥

ઉક્ત આઠેયના ઉપર મહેલો (આકાશીમહેલો) શોભાયમાન છે. તેઓ જાણે પ્રકાશ ઉપર પ્રકાશ ઝળહળતો હોય તેમ સુશોભિત છે. આ રીતે સમગ્ર આકાશને પ્રકાશિત કરતો આ પર્વત વિશેષ શોભાયુક્ત છે.

એક સો આઠ ગુરજ કહે, જો કરત ઊપર રોસન ।

કંગૂરે કલસ ઊપર કે, દેખ હોત ખુસાલ મોમન ॥ ૮૨ ॥

આ પર્વતની ચાંદનીમાં આકાશી મહેલો ઉપર એક સો આઠ ગુર્જ છે. તેનો પ્રકાશ ચારે તરફ ફેલાયેલો છે. આ ગુર્જોની ઉપર અનેક કલશ તથા કાંગરા છે. તેમને જોઈ બ્રહ્માત્માઓ પ્રસન્ન થાય છે.

ઈન મોહોલોં બીચ ઈમારતેં, હિસા કોટમા કહ્યા ન જાએ ।

એ ખૂબી સબદાતીત કી, લીજો રૂહ કે દિલ લગાએ ॥ ૮૩ ॥

આ મહેલોની મધ્યમાં આવેલાં ભવનોના કરોડમાં ભાગનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી. હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ શબ્દાતીત શોભાને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો.

આગૂં જલ અતિ સોભિત, તલેં ગૃદવાએ પાલ ।

તિન પર બન બિરાજત, ક્યોં કહૂં ખૂબી ઈન તાલ ॥ ૮૪ ॥

આ ભવનોની આગળ પુખરાજી તળાવનું જલ અતિ શોભાયુક્ત છે. તળાવની ચારે તરફ પાળ

છે. તેની ઉપર વન સુશોભિત છે. આ રીતે આ તાલની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

એ જવેર અરસ જિમીકે, સબદમે ન આવત ।

એ મોમિનો દેખો રૂહસોં, એ જુબાં ન પોહોંયે સિફત ॥ ૮૫ ॥

પરમધામની ભૂમિનાં રત્નોનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી. હે બ્રહ્માત્માઓ ! પોતાના આત્માથી તેમનું દર્શન કરો. આ જીભ એનો મહિમા વ્યક્ત કરી શકતી નથી.

નસીહત લે જિન મોમિનોં, એ તરફ જાનેં સોએ ।

અરસ હૌજ જોએ, રૂહેં પેહેચાન યાસોં હોએ ॥ ૮૬ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓએ સદ્ગુરુનો (તારતમ જ્ઞાન) ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો છે, તેઓ જ આ દિવ્ય ભૂમિની બાબતમાં જાણી શકે છે. પરમધામ, હૌજકૌસર તળાવ, યમુનાજી વગેરેની પિછાણ બ્રહ્માત્માઓને જ થઈ શકે છે.

જો અરવાહેં અરસકી, સો યામેં ખેલેં રાત દિન ।

ઊપર તલે માહેં બાહેર, એ જરે જરા જાને મોમિન ॥ ૮૭ ॥

જે પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ હશે તેઓ દિવસ-રાત આ ભૂમિમાં રમણ કરે છે. બ્રહ્માત્માઓ જ અહીં નીચેથી ઉપર સુધી તથા અંદરથી બહાર સુધી અર્થાત્ આ પર્વતના કણ-કણથી પરિચિત છે.

મહામત કહેં એ મોમિનો, ક્યોં કહૂં પહાડ સિફત ।

એ લજત તિનકો આવહીં, જાએ હક બકા નિસબત ॥ ૮૮ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ પુખરાજ પર્વતની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? જેનો સમ્બન્ધ ધામધણી તથા અખંડ પરમધામ સાથે છે તેને જ આનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રકરણ ૧૩ ચોપાઈ ૮૩૪

તાલ બંગલે જોએ મોહોલાત

મોહોલ કે તલેં તાલ જો, તુમ દેખો અરસ અરવાએ ।

રહિએ સંગ સુભાનકે, છોડિએ નહીં પલ પાએ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! વીસ ભોમના મહેલો નીચે પુખરાજનું તળાવ છે, તેને તમે આત્મ-દષ્ટિથી જુઓ. પોતાના પ્રિયતમનાં ચરણોમાં રહીને ક્ષણભર માટે તેમનાથી અલગ ન થવું.

ઊપર પહાડ કે તાલ જો, બોહોત બડો વિસ્તાર ।

તલેં બડે મોહોલાતકે, સો નેક કહૂં બિચાર ॥ ૨ ॥

પુખરાજ પર્વતના મહેલોથી ઘેરાયેલા આ પુખરાજી તળાવનો વિસ્તાર ઘણો જ મોટો છે. મોટા-મોટા મહેલોની નીચે આ તળાવ શોભાયમાન છે. તેનું થોડુંક વર્ણન કરું છું.

બડે દેહેલાન કચેહેરિયાં, બૈઠક બારે હજાર ।
હક હાદી રૂહનકી, નાહીં સિફત સુમાર ॥ ૩ ॥

અહીં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓને બેસવા માટે મોટી-મોટી બેઠકો તથા દાલાન-(દહલાન - વરંડા - ઓસરી) છે. અહીં શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની બેઠક થાય છે. એની શોભાનો કોઈ પાર નથી.

થંભ બડે જવેરનકે, કહૂં સો કેતે રંગ ।
બોહોત છજેં કે રંગોં કે, કરે જોત જોત સોં જંગ ॥ ૪ ॥

અહીં રત્નોના મોટા-મોટા સ્તંભ છે. તેના કેટલા રંગોનું વર્ણન કરું ? એમાં જુદાજુદા રંગોના અનેક ઝરૂખા છે. એમાંથી નીકળતો પ્રકાશ પરસ્પર હરીફાઈ કરે છે.

કે છજેં તાલ ઊપર, પડત જલ મેં ઝાંઈ ।
મોહોલ સબ માહેં દેખત, ખૂબી આવે ન જુબાં માહીં ॥ ૫ ॥

તળાવના ઉપર આવેલા મહેલોમાં અનેક ઝરૂખા છે. તેનું પ્રતિબિંબ જલમાં પડે છે. આ બધા મહેલોનાં પ્રતિબિંબ જલમાં દેખાય છે. આ શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

અંદર મોહોલ નેહેરેં ચલેં, ચારોં તરફોં ફિરત ।
ઈન સબમેં સોભા દેયકે, પુખરાજેં પોહોંચત ॥ ૬ ॥

આકાશી મહેલોની ચાંદનીમાંથી વહેતું જળ નીચેના મહેલોમાં આવે છે. એટલા માટે આ મહેલોની અંદર નહેરો દ્વારા ચારે તરફ જળનો પ્રવાહ વહે છે. આ જળ બધા મહેલોમાં પ્રવાહિત થઈને પુખરાજજી તળાવમાં સમાઈ જાય છે.

તીનોં તરફોં તાલ કે, જુદી જુદી મોહોલાત ।
બડે છજજે તરફ પહાડ કે, દોઊ બાજૂ દરખતોં છાત ॥ ૭ ॥

આ પુખરાજ તળાવના ત્રણેય અલગ-અલગ મોટા મહેલો છે. પર્વતની તરફ મહેલોના મોટા-મોટા ઝરૂખા દેખાય છે તથા બન્ને બાજુ વૃક્ષોની ઘટા શોભાયમાન છે.

મોહોલ દોઊ છાતોં પર, તિન પરેં ભી બડે બન ।
એ બન મોહોલ અતિ બિલંદ, પર નેક કડું રોસન ॥ ૮ ॥

બન્ને તરફની પાળ (છત) ઉપર પણ મહેલો છે. તેની બન્ને બાજુ બડાવન (કે પાંચ-પાંચ વૃક્ષોની હાર) છે. અહીંના મહેલો તથા વનની શોભા ઘણી મોટી છે પરંતુ હું તેનું થોડુંક જ વર્ણન કરી રહ્યો છું.

દોઊ બાજૂ બન મોહોલ દોઊ, પરે દોઊ તરફોં દરખત ।
પીછે મોહોલ પર બડે મોહોલ, તિનકી જુદી બડી સિફત ॥ ૯ ॥

આ મહેલોની બન્ને બાજુ બડાવનોનાં વૃક્ષોની હાર છે તથા પાછળ પશ્ચિમની બાજુ મહેલોની

ઉપર મહેલો છે. તેની શોભા અતિ સુંદર છે.

આગૂં દોઊ સિરેં ગુરજ દોએ, માહેં છજજેં કે કિનાર ।

દોઊ બીય મેં પાની ઉતરત, ગિરત યાદરેં ચાર ॥ ૧૦ ॥

આ પુખરાજી તળાવના મહેલોની સામે (પૂર્વની બાજુ) બન્ને કિનારાઓ પર બે ગુર્જ છે. એના કિનારા પર ઝરૂખા છે. આ બન્ને ગુર્જોના વચ્ચેમાંથી નહેરો દ્વારા વહેતું જળ ચાર ધારાઓ (ચાદર) રૂપે નીચે પડે છે.

સો ચારોં જુદી જુદી, ઉપરા ઊપર ભી ચાર ।

સોભા લેત ઔર ગરજત, સો સોલેં ભૈ સુમાર ॥ ૧૧ ॥

આ ચારેય જલધારાઓમાં પ્રત્યેકમાંથી ચાર-ચાર એ રીતે સોળ ધારાઓ રૂપે જળ નીચે પડે છે. આ સમયે જળની ગર્જના કર્ણપ્રિય લાગે છે.

દોઊ ગુરજ બીય બડે દેહેલાન, જિત સોલેં જાલી દ્વાર ।

થંભ ઝરોખે દોઊ તરફોં, એ સોભા અતિ અપાર ॥ ૧૨ ॥

અધબીયના કુંડના દરવાજાની બંને બાજુ બે મોટા ગુર્જ છે. તેની વચ્ચે મોટો વરંડો (બડા દાલાન) છે. અહીં આવેલા સોળ જળ દ્વારોથી થઈને જળ અધબીયના કુંડમાં પડે છે. એની બન્ને તરફ આવેલા સ્તંભ તથા ઝરૂખા અત્યંત શોભાયુક્ત છે.

તલેં બૈઠ જબ દેખિએ, જાનોં ગુરજ લગે આસમાન ।

ક્યોં કહૂં ઈન મોહોલાતકી, ખેલેં રૂહેં હાદી સુભાન ॥ ૧૩ ॥

નીચેના ખાસ મહેલોમાં બેસીને જ્યારે ઉપર જોઈએ ત્યારે આ ગુર્જ ઊંચા આકાશમાં સ્પર્શ કરતા દેખાય છે. આ મહેલોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું. જ્યાં સ્વયં શ્રીરાજજી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ સાથે વિવિધ લીલાઓ કરે છે.

મોહોલ બડે બીય ગુરજોં કે, ખૂબી લેત તરફ દોએ ।

એક ખૂબી તરફ તાલ કે, દૂજી ઊપર યાદરેં સોએ ॥ ૧૪ ॥

આ ગુર્જોની બન્ને બાજુ આવેલા મોટા મહેલો બન્ને બાજુથી સુશોભિત છે. આ ભવન, પુખરાજી તળાવ તથા અધબીયના કુંડની તરફથી જ્યાંથી અલગ-અલગ ધારાઓ રૂપે જળ પડે છે, તે શોભા અનેરી લાગે છે.

તલેં ચારોં સીઢી જુદી જુદી, પીછે કરત પાની માર ।

સો ચારોં ઉપરા ઊપર, પડત ઈન વિધ ધાર ॥ ૧૫ ॥

અધબીયના કુંડમાં આવેલ ચાર જુદી જુદી સીડીઓની જેમ ઉપરની ચાર ભોમથી, પ્રત્યેક ભોમમાંથી ચાર-ચાર (એ રીતે સોળ) જલધારાઓ નીચે પડે છે.

સો ધારેં પડત બીચ કુંડ કે, કુંડ પર મોહોલ ગૃહવાએ ।

દોઊ બાજૂ છાતેં દરખત, પીછે મોહોલ મિલે આએ ॥ ૧૬ ॥

આ જળધારાઓ અધબીચના કુંડમાં પડે છે. તેની ચારે તરફ મહેલો શોભાયમાન છે. બંને બાજુ વૃક્ષોની ઘટા છે. તે પશ્ચિમની તરફ પુખરાજી તળાવના મહેલો સાથે ભળી જાય છે.

ચારોં તરફ ઝરોખે કુંડ કે, બીચ ચાદરેં ખૂબી દેત ।

બડે દેહેલાન કચેહેરિયાં, હક રૂહેં ખુસાલી લેત ॥ ૧૭ ॥

આ કુંડની ચારે બાજુ મંદિરોના ઝરૂખા છે. મધ્યમાં વહેતી જળધારાઓ અતિ શોભાયમાન છે. અહીં આવેલ મોટીમોટી બેઠકોમાં તથા દાલાનો (વરંડાઓ)માં બેસી શ્રીરાજ શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ખાસ મોહોલ કુંડ ઊપર, જહાં લેહેરી છલકત જલ ।

સો જલ ઉતરત પહાડસે, ચઢ ગિરત ઊંચે નલ ॥ ૧૮ ॥

આ કુંડના ઉપર ખાસ મહેલો છે. ત્યાં લહેરાતી જળની ધારાઓની લહેરો મનોહર લાગે છે. આ જળ પુખરાજની ચાંદનીથી નીચે ઊતરી નળ દ્વારા જળધારાઓના રૂપે કુંડમાં પડે છે.

બંગલે

બિરાજે બંગલે, એ જો મોહોલ તલે તાલ ।

બારે હજાર બડી રૂહ લે, હકસોં ખેલત માહેં હાલ ॥ ૧૯ ॥

પુખરાજી તળાવની નીચે આવેલ મોટા મહેલો (બંગલાઓ)માં શ્રી શ્યામાજી પોતાની બાર હજાર અંગનાઓને લઈને શ્રીરાજજી સાથે વિવિધ લીલાઓ કરે છે.

પહાડ તલેં કે કુંડ હેં, કે વિધ પાની ફિરત ।

કે જિનસેં કેતી કહૂં, નેહેરેં સામ સામી ચલત ॥ ૨૦ ॥

આ પુખરાજી તળાવની નીચે અનેક જલકુંડ છે. તેમાંથી વિવિધ ધારાઓમાં જળ વહેતું હોય છે. ન જાણે અહીં કેટલી નહેરો સામસામે વહેતી રહે છે ?

કે નેહેરેં ફિરેં માહેં ફિરતિયાં, કે આડિયાં આવત ।

એક બડી નેહેર બાહેર નિકસી, સો પાની પૂર જ્યોં ચલત ॥ ૨૧ ॥

અહીં કેટલીક નહેરો ચારે બાજુ તથા કેટલીક આડીઅવળી વહે છે. આ બધાંનું જળ એક મોટી નહેરમાં મળી તીવ્ર ગતિથી વહેતું કુંડમાં પડે છે.

ખાસ વૃખ કે વિધ કે, સો કેતે કહૂં વિવેક ।

તલેં પહાડ છાયા મિને, જાનોં એ વૃખ અતિ વિસેક ॥ ૨૨ ॥

અહીં બંગલાઓ અને જળકુંડોની ચારે તરફ બડાવનનાં પાંચ-પાંચ હારમાં વૃક્ષો છે. એની શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? પુખરાજ પર્વતની છાયામાં આ વૃક્ષોની શોભા અત્યંત દર્શનીય

લાગે છે.

બન સુંદર અતિ ઉત્તમ, સોભા લેત એ ઠોર ।

એ બન છાયા કા દેખે પીછે, જાનો એસા ન કોઈ ઔર ॥ ૨૩ ॥

અહીં આ પાંચ-પાંચ હારનાં વૃક્ષો અત્યંત સુશોભિત છે. વનપ્રદેશના છાંયડાને જોઈ એવું લાગે છે કે આના સિવાય બીજું કોઈ મનોહર સ્થળ જ નથી.

થંભ બડે બડી જાએગા, પહાડ તલેં ચહું ઔર ।

એ ખૂબી કહી ન જાવહીં, બન સોભિત નેહેરેં જોર ॥ ૨૪ ॥

પુખરાજી તળાવના નીચેના મહેલો (બંગલાઓ)ની ચારે તરફ મોટામોટા સ્તંભો (ફીલપાએ) સુશોભિત છે. અહીંની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. અહીં વિવિધ નહેરો તથા વન સુશોભિત છે.

બીચ બીચ દોરી બંધ, અડતાલીસ બંગલે ।

હર હારેં અડતાલીસ, એ બૈઠક પહાડ તલે ॥ ૨૫ ॥

એની વચ્ચમાં અડતાલીસ ભવન (બંગલા) હારબંધ રૂપે સુશોભિત છે. પુખરાજી તળાવના નીચેના પ્રદેશમાં વર્ગાકાર (ચોરસ) ભૂમિ પર પ્રત્યેક હારમાં અડતાલીસ મહેલો (બંગલા) સુશોભિત છે.

બરાબર નેહેરેં ચેહેબચે, ઔર બરાબર દરખત ।

ઝૂઠી જુબાં ઈન દેહકી, ક્યોં કર કહે એ જુગત ॥ ૨૬ ॥

અહીં એક સરખી હારમાં નહેરો તથા જલકુંડ છે. એની સમાન્તર વૃક્ષોની હાર છે. નશ્વર શરીરની જીભ આ યુક્તિપૂર્ણ રચનાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

ચારોં તરફોં બરાબર, ઊપર લગે પહાડ સોં આએ ।

જુદે જુદે જવેરન કે, નૂર પહાડ તલેં ન સમાએ ॥ ૨૭ ॥

ચારે બાજુથી સમાન દૃષ્ટિગોચર થવાવાળા આ વર્ગાકાર (ચોરસ) ભૂમિના ૪૮ બંગલા પુખરાજી તળાવ સુધી પહોંચે છે. વિવિધ રત્નોના આ બંગલાનો પ્રકાશ પુખરાજી તળાવ નીચે સમાતો નથી.

છાત પાંચમી પોહોંચી પહાડલોં, બડે બંગલે બડી દિવાલ ।

બડે છજજે ચારોં તરફોં, સુખ પાઈએ જો આવે હાલ ॥ ૨૮ ॥

આ બંગલાની પાંચમી છત પુખરાજી તળાવ સુધી પહોંચે છે. આ બંગલા તથા એની દીવાલ અત્યંત મોટી છે. એની ચારે બાજુ ઝરૂખા છે. એની સુંદરતા હૃદયમાં અંકિત થયેથી પરમસુખનો અનુભવ થાય છે.

કે રંગોં જરી પસમી, કે દુલીયે રંગ કેતે ।

સોભિત હેં સબોં બેઠકેં, કે નકસ બેલ ફૂલ જેતે ॥ ૨૯ ॥

આ બધા મહેલો (બંગલાઓ)ની વચ્ચે આવેલ ચબૂતરો તથા વિશ્રામ સ્થાનો પર વિવિધ રંગોના મુલાયમ ગાલીયા બિછાવેલ છે. તેના પર લતાઓ તથા પુષ્પોનાં અનેક ચિત્રકામ છે.

દો તીન ચાર પુડે ચૌકિયાં, કે જવેરોં ઝલકત ।

સીસે પ્યાલે ડબે તબકે, કે બસ્તાં ધરિયાં ઈત ॥ ૩૦ ॥

આ મહેલો (બંગલાઓ)ની ચારે બાજુ સ્તંભો તથા મંદિરોની હારમાં ક્યાંક બે માર્ગો (દો પુડે) ક્યાંક ત્રણ માર્ગો (તીનપુડે) તથા ક્યાંક ચાર માર્ગોના ચોક છે. તેમાં વિવિધ રત્નોની આભા ઝળકે છે. આ મંદિરોમાં અરીસા, પ્યાલા, ડબ્બા તથા તાસકો વગેરે વિવિધ પ્રકારની સાધન સામગ્રીઓ વિદ્યમાન છે.

કે સાદે સિંઘાસન, કેયોં ઊપર છત્ર ।

કે ઠૌર કદેલે કુરસિયાં, કે તખત ખૂબતર ॥ ૩૧ ॥

મધ્યમાં આવેલ ચબૂતરા પર સાધારણ તથા ક્યાંક છત્રીવાળું સિંહાસન છે. વિવિધ સ્થાનોમાં બેસવા માટે આરામદાયક ખુરશીઓ તથા વિવિધ સિંહાસનો (તખત) શોભાયમાન છે.

કે એક ઠૌર હિડોલે, કે સેજ બિછોને પલંગ ।

કે જુદે જુદે જવેર, કરત મિનોં મિને જંગ ॥ ૩૨ ॥

અહીં કેટલાક સ્તંભો પર જૂલા લાગેલા છે તથા કેટલાંક મંદિરોમાં પલંગ પર પથારી બીછાવેલી છે. તેમાં જડેલાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો એકબીજા સાથે સ્પર્ધા કરતાં પોતાની છટા વેરે છે.

કે સોભિત હેં સાંકલેં, માહેં ડબે પુતલિયાં તબક ।

ઈત રૂહેં સંગ સ્યામાજી, બીચ બિરાજત હક ॥ ૩૩ ॥

વિવિધ મંદિરોમાં લાગેલા જૂલાની સાંકળ સુશોભિત થઈ રહી છે. અહીં ડબા, પુતલિયો તથા રકાબીઓ રાખેલી છે. અહીં શ્રીરાજજી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની મધ્યમાં બિરાજમાન થાય છે.

કે સીઢિયાં સોવરનકી, કે હીરા માનિક પુખરાજ ।

ઉપલી ભોમેં ચૌકી પર, કે ધરે સંદૂકેં સાજ ॥ ૩૪ ॥

અહીંનાં ભવનોની સીડીઓ સુવર્ણ વડે જડેલી છે. તેમાં હીરા, માણેક, પુખરાજ વગેરે રત્ન જડેલાં છે. ઉપરની ભોમમાં ચૌકીઓ પર અનેક પ્રકારની સામગ્રી પેટીઓમાં રાખેલી છે.

કે સોભિત સાખેં કમાડિયાં, જોર જવેર ઝલકાર ।

ઘોડે કડે બેની જંજીરાં, રોસન કરત અપાર ॥ ૩૫ ॥

અનેક કમાડોના મૂળ ભાગમાં રત્નો વગેરે ઝળહળી રહ્યાં છે. આ કમાડ (દરવાજા)નાં કડાં,

ઘોડી (આગળો) બેની (ઉલાળો) તથા સાંકળ વગેરેમાંથી ખૂબ જ પ્રકાશ નીકળે છે.

હર બંગલે વિસ્તાર બડા, આગૂં બડે દરબાર ।

કે મોહોલોં કે મંદિરોં, કહોં કહાં લગ કહૂં ન સુમાર ॥ ૩૬ ॥

પ્રત્યેક બંગલાનો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો છે. તેની સામે મોટાં સભાગૃહ (દરબાર હોલ) છે. એની અંદર નાના બંગલા તથા મંદિર વગેરે છે. એની ગણતરી થઈ શકતી નથી.

એ બન જવેર અરસકે, ખૂબી કહા કહે જુબાન ।

બીચ બેઠક ચબૂતરે, સુખ રૂહે સંગ સુભાન ॥ ૩૭ ॥

પરમધામના આ વન તથા રત્ન વગેરેની શોભાનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી. અહીં વચ્ચે-વચ્ચે આવેલા ચબૂતરાઓ પર બેસીને બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજીની સાથે અપાર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ચારોં તરફોં નેહેરેં ચલેં, બીચ કહેડે ચબૂતર ।

ચેહેબચે બીચ બીચ બન, એ સિફત કહૂં ક્યોં કર ॥ ૩૮ ॥

મોટા બંગલાની મધ્યમાં આવેલ ચબૂતરાઓની ચારે બાજુ નહેરોમાં જલ પ્રવાહિત થાય છે. ચબૂતરાના કિનારે કહેડો છે. વનમાં વચ્ચે-વચ્ચે અનેક સ્થાનો પર જલકુંડ છે. આ બધાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે મોહોલ નેહેરેં કિનારેં, કે બનમેં બિરાજત ।

ભાંત ભાંત કે વિધ કે, એ કિન વિધ કહૂં સિફત ॥ ૩૯ ॥

અહીં કેટલાંક મહેલો નહેરોના કિનારા પર તથા કેટલાક વન પ્રદેશોમાં સુશોભિત છે. એની વિવિધતા તથા સુંદરતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

બન મોહોલ નેહેરેં કહીં, ઈન જિમી વિધ કહી ન જાએ ।

એ અરસ જવેર દેખ્યા ચાહે, સો એ બન દેખો આએ ॥ ૪૦ ॥

અહીં ક્યાંક વન છે, ક્યાંક મહેલો છે તો ક્યાંક નહેરો ચાલી જાય છે. આ રીતે આ દિવ્ય ભૂમિકાનો મહિમા વર્ણવી શકાતો નથી. જેઓ પરમધામનાં આ રત્નોને જોવા ઈચ્છે છે તેઓ સર્વપ્રથમ આ વન પ્રદેશોને જુએ.

જૈસા પહાડ તૈસી જિમી, ઔર તૈસે હી દરખત ।

એ મોહોલ ઐસે જવેરનકે, જુબાં ક્યોં કર કરે સિફત ॥ ૪૧ ॥

અહીં જેવી શોભા પુષ્પરાજ પર્વતની છે તેને અનુરૂપ જ તેની આસપાસની ભૂમિની તથા ત્યાંનાં વૃક્ષોની પણ છે. અહીંના મહેલો પણ એવા રત્નોના છે જેની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

એ નૂર ખૂબી ઈતકી ઈતહીં, ઈનકા નિમૂના સોએ ।

ઔર સબદ તો નિકસે, જો ઔર ઠૌર કોઈ હોએ ॥ ૪૨ ॥

અહીંના પ્રકાશની શોભા તો અહીંની જ શોભા છે, બીજે કશે આનું ઉદાહરણ આપી શકાય નહીં. પરમધામ સિવાય અન્ય કોઈ સ્થાનનું અસ્તિત્વ હોય તો બીજા જ શબ્દોનો પ્રયોગ કરી શકાય.

એ દરખત નેહેરેં ચેહેબચે, બીચ ખેલન ઠૌર કમાલ ।

યાહી વિધ બડે પહાડ લગ, સુખ રૂહેં નૂર જમાલ ॥ ૪૩ ॥

આ વૃક્ષો, નહેરો, જલકુંડ તથા બધાની મધ્યમાં કીડા માટે અદ્વિતીય રમણીય સ્થળો છે. આ પ્રકારની સુંદરતા પુખરાજ પહાડ સુધી છવાયેલી છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓ શ્રી રાજજીની સાથે આનંદનો અનુભવ કરે છે.

પેહેલી તરફ કા જો બન, બડે મેહેરાબ આગૂં દરખત ।

એ બન મેવે કેતે કહૂં, અરસ અજીમ કી ન્યામત ॥ ૪૪ ॥

પુખરાજ પર્વતની સામે આવેલા વન પ્રદેશ (મહાવન)માં વૃક્ષોનાં મોટાં-મોટાં તોરણો (મેહેરાબ) છે. આ વનોમાં અનેક પ્રકારના મેવા લાગેલા છે. આ બધે પરમધામનો અમૂલ્ય ખજાનો છે.

જહાં લોં નજરોં દેખિએ, એ બડે વૃખ અતિ વિસ્તાર ।

મેવે મોહોલ છાતેં બની, ના કદૂ પસૂ પંખી કો પાર ॥ ૪૫ ॥

અહીં જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે ત્યાં સુધી મોટાં વૃક્ષોનો વિસ્તાર દેખાય છે. આ મેવાનાં વૃક્ષોમાં વિવિધ પ્રકારના મહેલો તથા તેની છત્રીઓ છે. અહીં પશુ-પક્ષીઓનો પણ કોઈ પાર નથી.

સોઈ જિમી ઉજલ અતિ સોભિત, એજો પહાડ નજીક યા દૂર ।

આકાસ ભર્યો રોસની, કહાં લગ કહૂં એ નૂર ॥ ૪૬ ॥

પુખરાજ પર્વતની નજીકની અથવા દૂરની ભૂમિ અતિ ઉજ્જવળ હોવાથી અત્યંત શોભાયુક્ત છે. એના પ્રકાશથી સમગ્ર આકાશ છવાયેલું છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

આકાસ ભર્યો ખુસબોએ સોં, વાએ તેજ ખુસબોએ ।

જિત તિત સબ ખુસબોએ, બોએ ચાંદ સૂર દોએ ॥ ૪૭ ॥

સમગ્ર આકાશ સુગંધિથી મધમધી રહ્યું છે. અહીં વાયુ તથા પ્રકાશમાં પણ સુગન્ધ છે. આ રીતે સર્વત્ર સુગંધ જ સુગંધ પ્રસરેલી છે. એટલે સુધી કે સૂર્ય અને ચન્દ્રમાંથી પ્રદીપ્ત થયેલો પ્રકાશ પણ સમગ્ર વાતાવરણને સુગંધિત કરે છે.

પેડ બોએ પાત બોએ, બોએ ફલ ફૂલ ડાર ।

જલ જિમી ખુસબોએ કો, કદૂ આવે નહીં સુમાર ॥ ૪૮ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિનાં વૃક્ષ, એનાં પાન, ફલ, ફૂલ તથા ડાળીઓ બધાં સુગન્ધથી ભરપૂર છે. આ

ભૂમિ પર વહેતા નિર્મલ અને સ્વચ્છ જળની સુગન્ધનો તો કોઈ પાર જ નથી.

જિત દેખું તિત ખુસબોએ, પહાડ જવેર બોએ નૂર ।

રસ ધાત રેજારેજ જો, ખુસબોએ સબે જહૂર ॥ ૪૯ ॥

જ્યાં પણ જોઈએ ત્યાં સુગંધિ છે. એટલે સુધી કે પર્વત, રત્ન તથા તેના પ્રકાશમાં પણ સુગન્ધ છે. રસ, ધાતુ તથા ત્યાંના કણ-કણનો પ્રકાશ પણ સુગંધિથી પરિપૂર્ણ છે.

કે રેહેત અંદર જાનવર, કે વિધ બોલે બાન ।

એ ખૂબી ખુસાલી હકકી, જુદી જુદી કે જુબાન ॥ ૫૦ ॥

અહીંનાં વનોમાં અનેક પશુ-પક્ષી રહે છે. તેઓ મધુર વાણી બોલે છે. એનું ચાતુર્ય પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા માટે જ હોય છે. એટલા માટે તેઓ ભાતભાતની બોલી બોલે છે.

પસૂ સબે ખુસબોએ સોં, ખુસબોએ સબે જાનવર ।

તન બંધ બંધ ખુસબોએ સોં, બોએ બાલ પર પર ॥ ૫૧ ॥

અહીંનાં પશુ-પક્ષી વગેરે બધા સુગન્ધથી ભરપૂર છે. એમનું શરીર જ નહીં એમના રોમેરોમ તથા પાંખોના પીંછા સુધ્ધાં સુગંધથી ભરપૂર છે.

બસ્તર ભૂખન રૂહન કે, તાકી ક્યોં કહૂં ખુસબોએ ।

ઈન ખૂબી ખુસબોએ કો, સબદ ન પોહોંયે કોએ ॥ ૫૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણોની સુગંધનું તો વર્ણન જ કેવી રીતે કરી શકાય ? આ સુગન્ધની વિશેષતાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી.

હકીકત તલેં પહાડ કી, એ જો નેક કહી જુગત ।

એ વિસ્તાર ઈત બોહોત હે, જુબાં કર ન સકે સિફત ॥ ૫૩ ॥

આ રીતે પુખરાજ પર્વતના નીચેના ભાગનું સંક્ષિપ્ત પણ યુક્તિપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવ્યું. એનો વિસ્તાર તો અનન્ત છે. આ જીભ એની વિશેષતાનું વર્ણન કરી શકતી નથી.

જિન જાનો રૂહન કો, અરસ મેં સેવક નાહિં ।

હુકમેં કામ કરાવત, જો આવત દિલ માહિં ॥ ૫૪ ॥

એમ ન સમજતા કે પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓ માટે કોઈ સેવિકાઓ છે નહીં. તેમના મનમાં જે પણ ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે તે બધા કાર્ય શ્રીરાજજીનો આદેશ આપમેળે કરાવી લે છે.

એક એક મોમિન કે, અલેખે સેવક ।

બડી સાહેબી બકા મિને, બંદે તિન માફક ॥ ૫૫ ॥

અહીં એક-એક બ્રહ્માત્માઓ માટે અનેક સેવિકાઓ છે. પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓનો મહિમા અપરંપાર છે. એટલા માટે તેમની સેવિકાઓ પણ તેઓને અનુરૂપ જ મહિમાયુક્ત હોય છે.

પુતલિયાં જવેરન કી, સોભા સુંદરતા અત ।

કહું કેતી સેવા બંદગી, સબ આગ્યા સોં કરત ॥ ૫૬ ॥

ત્યાં રત્નોની પુતળીઓ જેવી સેવિકાઓની સુંદરતા પણ અદ્ભુત છે. તેમની સેવા વંદના વગેરેના વિષયમાં શું કહેવું ? તેઓ આજ્ઞા માત્રથી જ બધાં કાર્યો કરી લે છે.

યા વિધ સબ જાનવર, ઔર કેતે કહું પસુઅન ।

સબ વિધ કરેં બંદગી, જૈસા સોભિત જિન ॥ ૫૭ ॥

આજ સ્થિતિ અહીંનાં પશુ-પક્ષીઓની પણ છે. તેઓ બધાં પોતાની શોભાને અનુરૂપ વંદના કરે છે.

હુકમેં હોવે સબ બંદગી, આગૂં ઈન રૂહન ।

હંસે ખેલેં નાયેં ગાએં, કે વિધ કરેં રોસન ॥ ૫૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓના આદેશ માત્રથી પશુ-પક્ષી તેમની સેવા કરે છે. બધા પશુ-પક્ષીઓ એમની સામે હસીને, રમીને, નાચીને તથા ગાઈને પોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરે છે.

પસૂ પંખી જવેરન કે, અતિ સોભા અરસ મેં લેત ।

સબ સેવા કરેં રૂહન કી, ઈત એ કામ કર દેત ॥ ૫૯ ॥

અહીંનાં પશુ-પક્ષી પણ રત્નોના જેવાં હોવાથી અત્યંત શોભાયુક્ત છે. તેઓ બધા બ્રહ્માત્માઓની સેવામાં તત્પર રહે છે. તેમનાં બધાં કાર્યો તેઓ જ કરી દે છે.

કે પુતલિયાં જવેરન કી, ખડિયાં તલે ઈજન ।

હજાર દૌડે એક હુકમેં, આગૂં ઈન રૂહન ॥ ૬૦ ॥

અહીં રત્નોની અનેક પુતળીઓ છે. તેઓ બ્રહ્માત્માઓની આજ્ઞા મેળવવા માટે તેમની સામે ઊભી રહે છે. બ્રહ્માત્માઓનો એક આદેશ મળતાં જ તેઓ હજારોની સંખ્યામાં તેમની સામે હાજર થઈ જાય છે.

હર રૂહોં આગે દૌડહું, કે ખૂબી લેત ખુસાલ ।

રાત દિન કબૂં ન કાહેલી, રહેં હમેસા બીચ હાલ ॥ ૬૧ ॥

આ પુતળીઓ (ખૂબ ખુશાલીઓ) દરેક બ્રહ્માત્માની સામે દોડીને તેમને પ્રસન્ન કરે છે. રાત-દિવસ દોડવા છતાં પણ તેમને થાક કે આળસ આવતાં નથી. તેઓ હંમેશાં આજ રીતે રહે છે.

બંદિયાં ખૂબ ખુસાલિયાં, જાએ ફિરેં જયોં મન ।

કામ કર દસોં દિસ, આએ ખડિયાં વાહી છિન ॥ ૬૨ ॥

આ બધી સેવિકાઓ મનની ગતિ પ્રમાણે દશેય દિશાઓમાં દોડી કાર્ય કરે છે. તથા ફરીથી ક્ષણમાત્રમાં બ્રહ્માત્માઓની સેવામાં હાજર થઈ જાય છે.

એ દૌડેં રૂંડોં કે મન જ્યોં, ખડિયાં હુકમ બરદાર ।

એક રૂંડ મનમેં ચિતવે, વહ જ જ કરેં હજાર ॥ ૬૩ ॥

આ બધા બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છા પ્રમાણે તેઓ દોડે છે. તથા આજ્ઞા મેળવવા માટે તેમની સેવામાં હાજર થઈ જાય છે. જો કોઈ એક બ્રહ્મપ્રિયા પણ મનમાં ઈચ્છા વ્યક્ત કરે છે તો આ હજાર સેવિકાઓ તેને પૂર્ણ કરવા માટે ‘હા-જી’ કહીને દોડીને આવી જાય છે.

મુખ કેહેને કી હાજત ના પડે, જો ઉપજે રૂંડોં કે દિલ ।

સો કામ કર લ્યાવેં છિન મેં, એસા ઈનોં કા બલ ॥ ૬૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલી ઈચ્છાને વાણી દ્વારા વ્યક્ત કરવાની પણ જરૂરત નથી હોતી. આ સેવિકાઓમાં એવી શક્તિ છે કે તેઓ ક્ષણમાત્રમાં જ બ્રહ્માત્માઓનાં બધા કાર્ય પાર પાડી દે છે.

સરૂપ રૂંડોં કે દિલકે, જો કછુએ મનમેં ચાહેં ।

ઊપર તલેં માહેં બાહેર, એક પલ મેં કામ કર આએ ॥ ૬૫ ॥

ખરું જોતાં આ બધાં તો બ્રહ્માત્માઓના મનનું સ્વરૂપ છે. આથી બ્રહ્માત્માઓના મનમાં જે ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, તે ગમે તેમ ઉપર-નીચે અથવા અંદર-બહાર કોઈપણ સ્થળની કેમ ન હોય, તેને પળમાત્રમાં પૂરી કરી આપે છે.

કે લે ખડિયાં રૂમાલ, કે લે ખડિયાં પાન ડબે ।

બંદિયાં બારે હજારે કી, આગૂં અલેખે ॥ ૬૬ ॥

આમાંથી કેટલીક સેવિકાઓ રૂમાલ લઈને તો કેટલીક પાનના ડબ્બા લઈ ઊભી હોય છે. આ બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓની અસંખ્ય સેવિકાઓ પ્રત્યેક ક્ષણે તેઓની સેવામાં તત્પર રહે છે.

કે બસ્તાં આગૂં લે ખડિયાં, બસ્તર ભૂષન કે સાજ ।

એ સાહેબી અરસ અજીમ કી, એ નાહીં ખ્વાબ કે રાજ ॥ ૬૭ ॥

આ સેવિકાઓ અનેક પ્રકારનાં વસ્ત્રો, આભૂષણ તથા શણગારની વસ્તુઓ લઈ બ્રહ્માત્માઓની સેવામાં તત્પર રહે છે. આ તો પરમધામની દિવ્ય ભૂમિનો વૈભવ છે, સ્વપ્નના સંસારમાં આ સંભવ નથી.

એ ખૂબી ઈન અરસ કી, ક્યોં કહૂં ઈન જુબાન ।

કાયમ સુખ સાહેબી, એ હોએ રૂંડોં બીચે બયાન ॥ ૬૮ ॥

પરમધામની આ વિશેષતાઓનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી. બ્રહ્માત્માઓની સમક્ષ આ અખંડ સુખોના મહિમાનું વર્ણન થઈ શકે છે.

એ બાતેં કેતી કહૂં, અરસ કે જો સુખ ।

સાહેબી ઈન રૂંડન કી, ઈત બરનન યાહી મુખ ॥ ૬૯ ॥

આ રીતે પરમધામનાં અનંત સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? બ્રહ્માત્માઓના આ વૈભવનું

વર્ણન કરવા માટે અહીં આ (નશ્વર) જીભ છે.

જો જવેર બંદે રૂહન કે, દેખો તિન કો બલ ।

જાનત હો ઈન વિધ કો, દેખિયો અપની અકલ ॥ ૭૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓની સેવા માટે તત્પર રહેવાવાળી આ રત્નનિર્મિત સેવિકાઓ (પુતળીઓ)ની શક્તિ પણ અનંત છે. આ બધું જ્ઞાન તમારી પાસે છે, હવે જાગૃત બુદ્ધિથી એનો અનુભવ કરો.

મેં તુમેં પૂછોં મોમિનોં, જો તુમ હો અરસ કે ।

તુમ અપની રૂહસોં બિયાર કે, જવાબ દયો મુઝે એ ॥ ૭૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! હું તમને પૂછું છું, જો તમે પરમધામના હો તો પોતાના આત્માથી વિચાર કરી મને ઉત્તર આપો.

ઉડત પર કે બાઉસે, કોટ બ્રહ્માંડ દેવે ઉડાએ ।

એક છોટી ચિડિયા અરસ કી, તાકી લડાઈ ક્યોં કહી જાએ ॥ ૭૨ ॥

પરમધામના એક પક્ષીના ઉડવા વખતે કેવળ પાંખોના ફડફડાટ માત્રથી જ કરોડો બ્રહ્માંડો લય થઈ જાય છે. ત્યાંની નાનકડી ચકલીની યુદ્ધ કળાને પણ શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

કોટ બ્રહ્માંડ પરકે બાઉ સે, અરસ ચિડિયા દેવે ઉડાએ ।

તો ઈન અરસ કે ફીલ કો, બલ દેખો ચિત લ્યાએ ॥ ૭૩ ॥

જ્યારે પરમધામના એક નાનકડા પક્ષીની પાંખના ફડકાટ માત્રથી કરોડો બ્રહ્માંડો લય પામે છે ત્યારે ત્યાંના હાથીઓની શક્તિ (બળ)ના વિષયમાં જરા વિચાર તો કરો.

બરગોસ એક જવેર કા, ચલે રૂહ કે મન સોં ।

બડા ફીલ લડે અરસ કા, કહો કોન જીતે ઈનમોં ॥ ૭૪ ॥

ત્યાંનાં રત્નોનું એક સસલું પણ બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છાનુસાર ચાલે છે. જ્યારે કોઈ મોટા હાથી સાથે એનો દ્વન્દ્વ (લડાઈ) થાય છે તો કહો, એમાંથી કોણ વિજયી થશે ?

રૂહોં દિલ ચાહે બોલત, દિલ ચાહી સોભા સુંદર ।

દિલ ચાહે પેહેરે ભૂષન, દિલ ચાહે બસ્તર ॥ ૭૫ ॥

આ પશુપક્ષી બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છા પ્રમાણે બોલે છે તથા પોતાની વેશભૂષા ધારણ કરે છે. બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છા પ્રમાણે જ તેઓ વસ્ત્ર તથા આભૂષણ ધારણ કરે છે.

કરેં દિલ ચાહી સબ બંદગી, ચિત ચાહ્યા ચલત ।

દિલ ચાહે બલ તેજ જોત, સબ દિલ ચાહી સિફત ॥ ૭૬ ॥

બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છાનુસાર જ તેઓ તેમની સેવા કરે છે તથા ચાલે છે. પોતાના બળ અને તેજનું પ્રદર્શન કરતાં તેઓ બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છાનુસાર તેમની પ્રશંસા પણ કરે છે.

સબ બસ્તાં આગે લે ખડિયાં, જયોં પાતસાહી લવાજમ ।

આગૂં ચેતન દિલ સે, ખડિયાં સનમુખ એક કદમ ॥ ૭૭ ॥

એ બધા બ્રહ્માત્માઓની સામે વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ લઈને ઊભા હોય છે. જાણે કોઈ સમ્રાટની સામે તેમના સેવકો ઊભા ન હોય ? આ રીતે બ્રહ્માત્માઓની સમક્ષ તેઓ બધાં સાવચેત થઈ ખડે પગે રહે છે.

રૂપ રંગ રસ દિલ ચાહે, દિલ ચાહી ચિત ચિતવન ।

દિલ ચાહી અકલ ઈદ્રિયાં, કરેં દિલ ચાહી રોસન ॥ ૭૮ ॥

એમના રૂપ, રંગ, સ્વભાવ, હૃદય, વિચાર, બુદ્ધિ તથા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે બધાં બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છાને અનુરૂપ છે. આ રીતે તેઓ બધાં તેમને અનુકૂળ જ કાર્ય કરે છે.

એ જો ખૂબ ખુસાલી સૂરતેં, સો સબ રૂહોં કે દિલ ।

એ જો હર રૂહોં કે આગે ખડી, બાંધ અપની મિસલ ॥ ૭૯ ॥

આ સેવિકાઓ (ખૂબખુશાલીઓ)ના સ્વરૂપ પણ બ્રહ્માત્મા ઈચ્છા પ્રમાણે હોય છે. એટલા માટે તેઓ પ્રત્યેક બ્રહ્માત્મા સમક્ષ પોતાના જૂથ સાથે ઊભી રહે છે.

ક્યોં કર કહૂં એ સાહેબી, એ જો રૂહેં કરત અરસ માહિં ।

હકેં કે દેખાએ બ્રહ્માંડ, પર કોઈ પાઈએ ના નિમૂના ક્યાહિં ॥ ૮૦ ॥

પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓના પ્રભુત્વ (વૈભવ)ના વિષયમાં શું કહેવું ? પરબ્રહ્મ પરમાત્માએ જોકે (વ્રજ, રાસ, જાગણી વગેરે) અનેક બ્રહ્માંડોના અનેક ખેલ દેખાડ્યા પરંતુ એના મહિમાનું ઉદાહરણ ક્યાંય પણ મળતું નથી.

ઝૂઠ આગે સાંચ કે, ક્યોં આવે સરભર ।

નાહીં ક્યોં કહે આગૂં હે કે, લગે ના પટંતર ॥ ૮૧ ॥

ખરું જોતાં સત્યની સામે અસત્યની સરખામણી કેવી રીતે થઈ શકે ? આ નિત્ય વસ્તુઓની સામે અનિત્ય વસ્તુઓની તુલના જ કરી શકાય નહીં.

એ જો દુનિયાં ખેલ કબૂતર, સાહેબી આગૂં રૂહન ।

એ ખરગોસ રૂહોં કે દિલ કા, લરેં સાથ અરસ ફીલન ॥ ૮૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓના ઐશ્વર્ય (વૈભવ) સામે નશ્વર જગતના જીવ જાદુગરના જાદુઈ કબૂતરના જેવા નગણ્ય છે. પરંતુ પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છાનુસાર ત્યાંનું એક સસલું પણ હાથી સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સમર્થ થઈ જાય છે.

એ જો ફોજ રૂહોં કે દિલકી, સો આવત સાંચ સમાન ।

તિન આગે ત્રૈગુન યોં કર, જયોં ચલી જાત ખેલ કી જહાન ॥ ૮૩ ॥

બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છા માત્રથી અસ્તિત્વમાં આવેલી આ સેવિકાઓનો સમૂહ પણ સત્ય

બ્રહ્માત્માઓની જેમ દોડતો ચાલ્યો આવે છે. તેઓની સામે ત્રિગુણ સ્વરૂપ પણ નશ્વર સંસારના જીવોની સદૃશ અસ્તિત્વ વગરનાં લાગે છે.

ઉપજત રૂહોં કે દિલ સે, રાખત ઐસા બલ ।

કે કોટ બ્રહ્માંડ કે ખાવંદ, ચલે જાત માહેં એક પલ ॥ ૮૪ ॥

જો કે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયથી જ આ સેવિકાઓનું અસ્તિત્વ (હસ્તી) પ્રગટ થાય છે. તો પણ એમનામાં એટલું બળ છે કે એની સામે કરોડો બ્રહ્માંડના સ્વામી પણ માત્ર ટકી શકતા નથી.

એ સુધ અરસ મેં રૂહોં કો નહીં, દેખી ખેલ મેં બડાઈ રૂહન ।

તો ખેલ હકેં દેખાઈયા, ઊપર મેહેર કરી મોમન ॥ ૮૫ ॥

પરમધામમાં આ બ્રહ્માત્માઓને પોતાના મહિમાનું ભાન ન હતું. એટલા માટે આ નશ્વર સંસારમાં તેઓને પોતાની પ્રભુતા (મોટાઈ)ની ઓળખ કરાવવા માટે શ્રીરાજજીએ તેમના પર કૃપા કરી આ ખેલ દેખાડ્યો છે.

નજરોં હોત અક્ષર કે, કોટ ચલે જાત માહેં છિન ।

મેં સુન્યા મુખ ધની કે, કેલ પૈદા ફના રાત દિન ॥ ૮૬ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની દૃષ્ટિથી એવાં કરોડો બ્રહ્માંડોનું સર્જન તથા વિસર્જન (લય) પલ માત્રમાં થાય છે. મેં સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીના મુખારવિન્દથી એવું સાંભળ્યું છે કે આવા બ્રહ્માંડોનો ઉદય અને લય દિનરાત થતો રહે છે.

એક ઈન બચન કા બસબસા, તબકા રેહેતા થા મેરે મન ।

લખમીજી કા ગુજરાન, હોત હૈ વિધ કિન ॥ ૮૭ ॥

ત્યારથી મારા મનમાં એક ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ કે જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ દિનરાત બ્રહ્માંડોનું સર્જન તથા વિસર્જન કરે છે તો તેઓની લક્ષ્મી કેવી રીતે ગુજારો કરતી હશે ?

ખેલ દુનિયાં અરસ ખેલોંને, કરેં બાલ ચરિત્ર ભગવાન ।

યા ખેલ યા બિન સાહેબી, હોએ લખમીજી ક્યોં ગુજરાન ॥ ૮૮ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ માટે સંસારનો આ ખેલ રમકડાંની માફક છે. જેને અક્ષરબ્રહ્મ પોતાની બાલ લીલા દ્વારા બનાવતા રહે છે. જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ એટલા વ્યસ્ત હોય છે તો તેઓની પ્રભુતા યા લીલા વગર અક્ષરધામમાં લક્ષ્મીજીનો ગુજારો કેવી રીતે થતો હશે ?

સો સંસે મેરા મિટ ગયા, હક ઈલમેં કિએ બેસક ।

દિલમેં સંસે ક્યોં રહે, જિત હકેં અપની કરી બૈઠક ॥ ૮૯ ॥

હવે મારો આ સંશય મટી ગયો છે. ધામધણીએ પોતાનું બ્રહ્મજ્ઞાન આપી મને સંદેહ રહિત બનાવી દીધો. જે હૃદયને સ્વયં ધામધણીએ પોતાનું આસન બનાવ્યું છે તેમાં હવે સંશય કેવી રીતે રહી શકે ?

અરસ કહ્યા દિલ મોમિન, દિયા અપના ઇલમ સહૂર ।

સક ના ખિલવત નિસબત, તાએ કાહે ન હોવે જહૂર ॥ ૯૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓના હૃદયને જ પરમધામ કહેવામાં આવ્યું છે. સ્વયં ધામધણીએ સદ્ગુરુના રૂપમાં આવી મને બ્રહ્મજ્ઞાન દીધું તથા આ સમજ આપી. હવે મને તેમની સાથેનો સમ્બન્ધ તથા મૂલમિલાવાના વિષયમાં કોઈ સંદેહ રહ્યો નથી. જેને આ અમૂલ્ય નિધિ મળી ગઈ હોય તેના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેમ નહીં હોય ?

જૈસી સાહેબી રૂહન કી, વિધ લખમીજી ભી ઈન ।

વાહેદત મેં ના તફાવત, પર એ જાને રૂહેં અરસ તન ॥ ૯૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓની જેવી પ્રભુતા છે તેવું જ ઐશ્વર્ય મહાલક્ષ્મીનું પણ છે. અદ્વૈત ભૂમિ પરમધામમાં કોઈપણ પ્રકારનું અંતર હોતું નથી. પરંતુ પરમધામના આત્માઓ જ આ તથ્યને સમજી શકે છે.

એ બાતેં બકા અરસ કી, બિના રૂહેં ન જાને કોએ ।

એ બાતેં ખુદાએ કી, ઔર તો જાને જો દૂસરા હોએ ॥ ૯૨ ॥

અખંડ પરમધામના આ રહસ્યને બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજું કોઈ પણ જાણતું નથી. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના આ રહસ્યને બ્રહ્માત્માઓ સિવાય જો કોઈ બીજો હોય ત્યારે તો જાણી શકે.

નિપટ બડે સુખ અરસ કે, ઈત આવત નહીં જુબાંએ ।

દેખ માયા નિમૂના જૂઠ કા, યાકી બાતેં કરસી અરસ માહેં ॥ ૯૩ ॥

પરમધામનાં સુખ સાચે જ અનંત છે. એટલા માટે તે જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકે નહીં. સંસારના આ માયાવી ઉદાહરણોને જોઈ આપણે પરમધામમાં એની વાતો કરીશું.

મહામત કહેં હુકમેં ઇલમ, જો હક સિખાવેં કર હેત ।

સો કેહેવેં આગૂં તન અરસ કે, અપને દિલ અરસમેં લેત ॥ ૯૪ ॥

મહામતિ કહે છે, ધામધણીએ મને પ્રેમપૂર્વક પોતાનો આદેશ તથા જ્ઞાન પ્રદાન કર્યું છે. તેને હું બ્રહ્માત્માઓ સમક્ષ વ્યક્ત કરું છું. બ્રહ્માત્માઓ તેને પોતાના હૃદયમાં ગ્રહણ કરશે.

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૯૨૮

જમુનાજીકા મૂલકુંડ, કઠેડા, ચબૂતરા, ઢાંપી, ખુલી, સાત ઘાટ

કિનારેં મોહોલ જોએ કે, તુમ મિલ દેખો મોમન ।

પાઉ પલક ન છોડિએ, અપના એહી જીવન ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે બધાં મળી યમુના તટ પર આવેલા મહેલોને જુઓ. ક્ષણમાત્ર માટે પણ આ અનુપમ સૌન્દર્યથી દ્રષ્ટિ હટાવો નહીં. આ જ આપણા જીવનનો આધાર છે.

અબ જલ તલેં જો આઈયા, ઉતર કુંડ સે જે ।

કેતાક ફેલ્યા તલેં દરખતોં, ઔર નિકસી નેહેર બડી એ ॥ ૨ ॥

યમુનાજીનો આ જલ પ્રવાહ અધબીયના કુંડથી પ્રવાહિત થઈ નીચે ઊતરતો બન્ને કિનારાઓનાં વૃક્ષોની મધ્યમાં થઈ એક મોટી નહેરની જેમ પૂર્વ દિશા તરફ આગળ ધપી રહ્યો છે.

જોએ જમુનાકા જલ જો, પહાડ સે નિકસત ।

સો પોહોંચ્યા તલેં ચબૂતરે, એ બેઠક અતિ સોભિત ॥ ૩ ॥

યમુનાજીનું આ જલ પુખરાજ પર્વતથી નીકળી ઢંકાયેલા ચબૂતરાની નીચે થઈને આગળ વધે છે. આ ચબૂતરા ઉપર બેસવા માટે સુંદર સ્થાન છે.

તીનોં તરફોં કઠેડા, ઊપર છાયા દરખત ।

સો છાયા મોહોલોં પર છઈ, એ રૂહેં લેવેં લજત ॥ ૪ ॥

આ ચબૂતરાની ત્રણેય બાજુ કઠેડો છે. ઉપરથી વૃક્ષોની છાયા પડે છે. ચોથી બાજુ આ છાયા કિનારાના મહેલો પર પણ છવાયેલી છે. અહીં બેસી બ્રહ્માત્માઓ આનંદનો અનુભવ કરે છે.

જોએ જમુના કે મૂલ મેં, ઉતર જલ ચબૂતર ।

ઔર કુંડ એક ઈત બન્યો, જહાં સે જલ ચલ્યા ઉતર ॥ ૫ ॥

યમુનાજીનું આ જળ મૂળ રૂપે પુખરાજની તળેટીથી પૂર્વની તરફ પ્રવાહિત થઈ ઢંકાયેલા ચબૂતરાથી વહેતું-વહેતું આગળ મૂલકુંડમાં પહોંચે છે અને ત્યાંથી નીચે ઊતરી યમુનાજી રૂપે પ્રવાહિત થાય છે.

ઈત ભી ચારોં તરફોં બેઠક, સોભા લેત અતિ સોએ ।

તીનોં તરફોં કઠેડા, જલ ઉજલ ખુસબોએ ॥ ૬ ॥

આ મૂળકુંડની ચારે બાજુ બેઠક છે. એની શોભા અદ્વિતીય છે. એની ત્રણે બાજુ કઠેડો છે. ત્યાં નિર્મળ જળની મહેક આવે છે.

જુદે જુદે રંગોં જવેર જયોં, કહા કહૂં ઝલકાર ।

એ કુંડ કઠેડા ચબૂતરા, સિફત ન આવે સુમાર ॥ ૭ ॥

આ કઠેડો રત્નોની જેમ વિવિધ રંગોનો છે. એની આભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ? આ રીતે મૂલકુંડ, ચબૂતરો તથા એના કઠેડાની શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકે નહીં.

અબ કુંડ સે પુલ આગૂં ચલ્યા, ઢાંપિલ દોઊ કિનાર ।

દોઊ તરફોં બેઠકેં, થંભ ચલે દોઊ હાર ॥ ૮ ॥

મૂલકુંડથી નીકળી થોડે દૂર સુધી યમુનાજી ઢંકાયેલી ચાલે છે. તેના બન્ને કિનારા ઢંકાયેલા છે. બન્ને કિનારાના ચબૂતરા પર બેઠક છે. એના સ્તંભ બન્ને હારમાં દેખાય છે.

બડે દરખત કુંડલોં, ઊપર છાયા સીતલ ।

અબ દરખત મોહોલોં માફક, દોઊ તરફોં બીચ જલ ॥ ૯ ॥

અહીં મોટાં વૃક્ષની શીતલ છાયા ચબૂતરા સુધી ફેલાઈને મૂળકુંડ સુધી પહોંચી છે. આ વૃક્ષોની હાર પણ મહેલોની જેમ બન્ને બાજુ સમાનપણે ચાલી જાય છે. વચ્ચે યમુનાનું જળ વહે છે.

ઈત દોઊ તરફોં કઠેડા, ઊપર સોભિત જલ નિરમલ ।

જહાં લગ જલ ઢાંપ્યા ચલ્યા, જુબાં કહા કહે ઈન અકલ ॥ ૧૦ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર નિર્મળ જળની ઉપર કઠેડો સુશોભિત છે. જ્યાં સુધી આ જળ ઢંકાયેલું પ્રવાહિત થાય છે, તેની અદ્વિતીય શોભાનું વર્ણન આ બુદ્ધિ દ્વારા કરી શકાતું નથી.

દોઊ તરફોં દોએ ચબૂતરે, દોઊ તરફ કઠેડે દોએ ।

બીચ થંભ લગતે ચલે, સોભા દેત અતિ સોએ ॥ ૧૧ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર પાલરૂપ બે ચબૂતરા છે. એની બન્ને બાજુ કઠેડો છે. વચ્ચે-વચ્ચે સ્તંભ પણ છે. તેની શોભા પણ અદ્ભુત દેખાય છે.

ઊપર દેહુરિયાં ઝલકત, જવેર અતિ સુંદર ।

એ ખૂબી કહી ન જાવહીં, જલ ખલકત ચલ્યા અંદર ॥ ૧૨ ॥

આ સ્તંભો પર રત્ન જડિત સુંદર દેહુરીઓ છે. નીચેથી કલકલ ધ્વનિ કરતું જળ વહે છે. આ શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

કે વિધ વિધ કે કલસ કે, કે કિનારેં કે જિનસ ।

ઝલકાર ન માએ આકાસ, કે કટાવ કે નકસ ॥ ૧૩ ॥

આ દેહુરીઓ પર વિવિધ ઘાટના કલશ છે. કિનારા પર એની શોભા અનુપમ છે. એની ઉપર અનેક ચિત્રકામ કરેલું છે. તેનો પ્રકાશ આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

બડી રૂહ રૂહેં સામિલ, હક બેઠત ઈન ઠૌર ।

એ ખૂબી કહૂં મેં કિન જુબાં, ઈતથેં જિનસ ચલી ઔર ॥ ૧૪ ॥

અહીં શ્રી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજી સાથે બેસે છે. હું આ સમયની શોભાનું વર્ણન કઈ જીભ દ્વારા કરું ? અહીં આગળની શોભા તો કંઈક નિરાળી છે.

ચાર થંભ હારેં ચલીં, ઊપર ઢાંપિલ તરફ દોએ ।

યોં ચલ આઈ દૂર લોં, એ જલ જમુના જોએ ॥ ૧૫ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર બે-બે સ્તંભોની (કુલચાર) હારો છે. બન્ને તરફની પાલ ઉપરથી ઢંકાયેલી છે. વચ્ચે વહેતી યમુનાજી દૂર સુધી પહોંચી છે.

દોઊ કિનારેં બૈઠક, બન ગેહેરા ગૃદવાએ ।

અતિ સોભા ઈન જોએ કી, ઈન જુબાં કહી ન જાએ ॥ ૧૬ ॥

બન્ને કિનારાઓ પર વિશ્રામ સ્થળ (બેઠક) છે. તેની ચારે તરફ ગાઢ વન પ્રદેશ છે. અહીં યમુનાજીની શોભા અદ્વિતીય છે. તેને શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

દોઊ તરફોં જો દેહુરી, કે કંગૂરે કલસ ઊપર ।

ઈત બૈઠક અતિ સુન્દર, ચલ આએ દોઊ ચબૂતર ॥ ૧૭ ॥

બન્ને તરફ આવેલ દેહુરીઓ પર કાંગરા તથા કળશ શોભાયમાન છે. અહીં બેસવા માટે સુંદર બેઠકો છે. બન્ને બાજુ (પાલરૂપ) ચબૂતરા પણ શોભાયમાન છે.

એ જલ તરફ તાલ કે, ઈતથેં ચલ્યા મરોર ।

એક મોહોલ એક ચબૂતરા, એ સોભા અતિ જોર ॥ ૧૮ ॥

હવે અહીંથી યમુનાજી દક્ષિણ બાજુ વળીને હૌજકૌસર તાલની તરફ ચાલી જાય છે. અહીંથી બન્ને કિનારા પર ક્રમશઃ એક મહેલ તથા એક ચબૂતરો બનેલો છે. એની શોભા અનુપમ છે.

ઈન બન કી સોભા ક્યોં કહું, પેડ ચલે આએ બરાબર ।

દોઊ તરફોં જુગતેં, મોહોલ આએ ઊપર ॥ ૧૯ ॥

યમુનાજીના કિનારાઓની સાથે ચાલ્યા આવતાં હારબંધ વૃક્ષની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? આ શોભા બન્ને કિનારાઓ પર એક સરખી જ છે. આ વૃક્ષોની ડાળીઓ યમુનાજીના કિનારાના મહેલોની ઉપર છવાયેલી છે.

એ લંબે બન કો જાએ મિલ્યા, જમુના ભર કિનાર ।

ઈતથેં છત્રી લે ચલ્યા, જાએ પોહોંચ્યા નૂર કે પાર ॥ ૨૦ ॥

યમુનાજીના કિનારાના બડા વનનાં આ વૃક્ષો મહાવન સુધી ફેલાયેલાં છે. આ વૃક્ષોની ઘટાઓ અહીંથી લઈ અક્ષરધામની પણ પાર પહોંચી છે.

દોઊ કિનારેં સીધી ચલી, પોહોંચી પુલ કેલ ઘાટ ।

એક મોહોલ ચૌક ઈતલોં, આગૂં ચલ્યા ઔર ઠાટ ॥ ૨૧ ॥

બન્ને કિનારાઓની વચ્ચે સીધી વહેતી યમુનાજી કેલના પુલ તથા કેલના ઘાટ સુધી પહોંચે છે. અહીં સુધી ક્રમશઃ એક મહેલ અને એક ચબૂતરો છે. એની આગળની શોભા કંઈક ઓર છે.

પેહેલેં બેવરા સાતોં ઘાટ કા, ઔર જોએ હૌજ મિલાએ ।

પીછે પુલ મોહોલ હકકે, સો ફેર નીકે દેઊં બતાએ ॥ ૨૨ ॥

સર્વપ્રથમ મેં અહીંના સાતેય ઘાટ તથા જ્યાંથી થઈને યમુનાજી હૌજકૌસર તાલમાં મળે છે, એનું વિવરણ આપ્યું છે. તે ઉપરાંત બન્ને પુલ પર આવેલા ધામધણીના મહેલોનું પણ સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરું છું.

દોઊ પુલ કે બીચ મેં, સાતોં ઘાટ સોભિત ।

પાંચ પાંચ ભોમ છઠી ચાંદની, ઈન મોહોલોંકી ન હોએ સિફત ॥ ૨૩ ॥

બન્ને પુલોની વચ્ચે સાત ઘાટ સુશોભિત છે. આ બન્ને પુલોના મહેલો પાંચ ભૂમિકા તથા છઠી ચાંદની સુધી ઊંચા છે. તેની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

છૂટક છૂટક દેહુરી, સાતોં ઘાટોં માંહે ।

દોઊ કિનાર જડાવ જયોં, ક્યોં કહૂં સોભા જુબાંએ ॥ ૨૪ ॥

સાતેય ઘાટોમાં પ્રત્યેક ઘાટના જોડાણ પર જુદી-જુદી દેહુરીઓ છે. યમુનાજીના બન્ને કિનારા રત્નજડિત લાગે છે. તેની અદ્ભુત શોભાનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

ઈતથેં ચલી તાલલોં, એક મોહોલ એક ચબૂતર ।

દોઊ તરફોં ઢાંપી ચલી, જોએ હોજ મિલી યોં કર ॥ ૨૫ ॥

અહીંથી પ્રવાહિત થઈને યમુનાજી હોજકૌસર તળાવ સુધી ચાલી જાય છે. બન્ને કિનારાઓ પર વળાંક સુધી ક્રમશઃ એક મહેલ તથા એક ચબૂતરો છે. હવે અહીંથી આગળ (બન્ને કિનારાઓની દેહુરીઓ તથા સ્તંભોથી ઢંકાયેલા યમુનાજી) વહેતી વહેતી હોજકૌસરમાં મળી જાય છે.

બન દોઊ કિનારેં લે ચલ્યા, ઊપર બરાબર જલ ।

કોઈ આગે પીછે દોઊ મેં નહીં, એક દોરી પાત ફૂલ ફૂલ ॥ ૨૬ ॥

બન્ને કિનારાઓ પર બડાવનનાં વૃક્ષો હારબંધ ઊભાં છે. જળ ઉપર પ્રતિબિમ્બિત આ વૃક્ષ એક સરખાં દેખાય છે. એમાંથી કોઈપણ આઘાંપાછાં નથી. એટલું જ નહીં એનાં પાંદડા, ફૂલ તથા ફળ પણ હરોળ બંધ છે.

યા વિધ કુંડસે લે ચલી, અતિ ખૂબી દોઊ કિનાર ।

જલ ઊપર લટકત ચલી, દોરી બંધ દોઊ હાર ॥ ૨૭ ॥

આ રીતે યમુનાજી મૂળકુંડથી પ્રવાહિત થઈ છે. તેના બન્ને કિનારા અતિ સુંદર છે. આ બન્ને કિનારાનાં હારબંધ વૃક્ષોની ડાળીઓ જળની ઉપર લટકતી દેખાય છે.

જો રંગ જિત સોભા લેવહીં, જિત ચાહિએ ફૂલ ફૂલ ।

ડાર પાત સબ જુગતેં, કહા કહે જુબાં એ સૂલ ॥ ૨૮ ॥

આ વૃક્ષોમાં જ્યાં જેવા રંગ શોભે છે ત્યાં એ જ રંગનાં ફળ, ફૂલ વગેરે શોભાયમાન છે. આ રીતે વૃક્ષોની ડાળીઓ તથા પાંદડા પણ યુક્તિપૂર્વક સજેલાં છે. આ જીભ તેના પ્રકારનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

દરખત સબે ખુસબોએ કે, ખુસબોએ જિમી ઓર જલ ।

વાએ તેજ ખુસબોએ સોં, તો કહા કહૂં પાત ફૂલ ફૂલ ॥ ૨૯ ॥

અહીંનાં બધાં વૃક્ષો સુગંધિત છે. એટલું જ નહીં અહીંની ભૂમિ, જલ વાયુ, તેજ વગેરે પણ

સુગંધિત છે. તો પછી ફળ, ફૂળ, પાંદડા વગેરેની તો વાત જ શી કરવી ?

જિમી આકાસ જોત મેં, તેજ જોત જલ બન ।

નૂર દેહુરી કિનાર દોઊ, અવકાસ ન માએ રોસન ॥ ૩૦ ॥

અહીંની ભૂમિ, આકાશ, જળ, તથા વનપ્રદેશ બધા જયોતિર્ભય છે. યમુનાજીના બન્ને કિનારાઓ પર સુશોભિત દેહુરીઓ પણ પ્રકાશમય છે. તેનો પ્રકાશ આકાશમાંય સમાતો નથી.

દોરી બંધ જલ બરાબર, દોઊ તરફ ચલી જો સાધ ।

ચલ કુંડસે મરોર સીધી ચલી, મરોર હૌજ મિલી આએ આધ ॥ ૩૧ ॥

બન્ને કિનારાની વચ્ચેથી યમુનાજી સતત પ્રવાહિત થઈ રહી છે. મૂલકુંડથી પૂર્વની તરફ થઈને ઈશાન ખૂણામાં વળાંક લઈ એ દક્ષિણની તરફ આગળ વધતી સાતેય ઘાટોને પાર કરી ફરીથી પશ્ચિમની તરફ વળાંક લઈને હૌજકૌસર તળાવમાં સમાઈ જાય છે.

મહામત કહે એ મોમિનો, મેં બોલત બુધ માફક ।

ખ્વાબ મન જુબાન સોં, ક્યોં કરું બરનન હક ॥ ૩૨ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! મારી બુદ્ધિ અનુસાર આ દશ્યોનું વર્ણન કરી રહ્યો છું. સ્વપ્નના મન તથા વાણી દ્વારા અખંડ પરમધામનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

પ્રકરણ ૧૫ ચોપાઈ ૯૬૦

પુલ મોહોલ દોઊ જવેર કે

તુમ દેખો દિલ મેં, અરવાહેં જો અરસ ।

હક દેખાવત નજરોં, ઘડનાલે નેહેરેં દસ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે હૃદયના ઊંડાણથી જુઓ. ધામધણી તમોને બન્ને પુલની નીચે દશ નહેરો તથા જળદ્વારો બતાવી રહ્યા છે.

મેહેર કરી મેહેબૂબને, મોહોલ દેખે ઊપર જોએ ।

એ સુખ કહૂં મેં કિનકો, મોમિન બિના ન કોએ ॥ ૨ ॥

ધામધણીએ મારા ઉપર અપાર કૃપા કરી છે, જેના કારણે મેં યમુનાજીના ઉપર પુલ પર આવેલા મહેલોનાં દર્શન કર્યાં. હું આ આનંદ કોને કહું ? બ્રહ્માત્માઓ વગર કોઈપણ આનો અનુભવ કરી શકતું નથી.

તલેં તાક અતિ સોભિત, સામ સામી બાર ।

જલ છોડે ના હદ અપની, નિકસત સામી દ્વાર ॥ ૩ ॥

બન્ને પુલની નીચે એકબીજાની સામે દરવાજાની જેમ સુંદર તોરણ (મહેરાબ) છે. યમુનાજીનું જળ પોતાની સીમાઓમાં વહેતું આ દરવાજાઓની સામેથી થઈને નીકળે છે.

નેહેરેં આવત જિન દ્વાર કી, નિકસત સામી દ્વાર ।

તલેં મોહોલ કે આએ કે, જલ ચલ્યા જાત હે પાર ॥ ૪ ॥

યમુનાજીનું આ જળ નહેરની જેમ એક દરવાજામાં થઈને સામેના બીજા દરવાજાને પસાર કરી આગળ વધે છે. આ રીતે પુલ મહેલોની નીચે વહેતું આ જલ આગળ (પાર) સુધી પહોંચે છે.

મોહોલ પાંચોં ભોમ કે, સોભિત બરાબર ।

દોઊ તરફોં દેખત, પુલ મોહોલ પાની ઊપર ॥ ૫ ॥

આ બન્ને પુલોના મહેલો પાંચ ભોમ સુધી સરખી રીતે સુશોભિત છે. યમુનાજીની બન્ને બાજુના પુલના મહેલોનું જળ ઉપર પ્રતિબિંબ પડે છે.

દોઊ મોહોલોં કે બીચ મેં, પાની તલેં આએ નિકસત ।

એ મોહોલ નૂર જમાલ કે, જુબાં કહા કરે સિફત ॥ ૬ ॥

આ બન્ને મહેલોની મધ્યમાં બન્ને પુલોની નીચેથી જલ પ્રવાહિત થાય છે. આ બન્ને મહેલો અક્ષરાતીત ધણીના છે, એટલે એના મહિમાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

સામી અરસ દ્વાર કે, બીચ અમૃત બન પાટ ।

તીન બાંએ તીન દાંહિને, એ બેવરા સાતોં ઘાટ ॥ ૭ ॥

રંગભવનના દરવાજા સામે મધ્યમાં અમૃતવન તથા પાટ ઘાટ છે. તેની જમણીબાજુ તથા ડાબીબાજુ ત્રણ-ત્રણ ઘાટ છે. આ રીતે સાતેય ઘાટનું વર્ણન છે.

લગતા બટ ઘાટ કે, ચારોં ખૂટોં ચાર હાર ।

સો ચારોં તરફોં બરાબર, દો જલ પર દો કિનાર ॥ ૮ ॥

વટના (વડના) ઘાટની પાસે વટનો પુલ છે, તેની ચારે બાજુ છજાં આવેલાં છે, એના ઉપર થાંભલાની હારો આવેલી છે. આ હારોમાં બે હાર ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં જળ પર છે, તથા બે હાર પુલના પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશામાં કિનારા પર અર્થાત્ જળમાર્ગમાં આવેલી છે.

ઔર મોહોલ ઘાટ કેલ કે, સો ભી જિનસ ઈન ।

એ દોઊ મોહોલ અતિ સુંદર, કરત સામ સામી રોસન ॥ ૯ ॥

કેળના ઘાટ પર શોભાયમાન પુલ મહેલની રચના પણ આ રીતની છે. આ બન્ને મહેલો અતિ સુંદર છે તથા તેમનો પ્રકાશ સામસામે પરાવર્તિત થાય છે.

સામ સામી થંભ ઝરોબે, ઔર સામેં બડે દેહેલાન ।

ક્યોં કહૂં સિફત ઈન જુબાં, જોએ ઊપર મોહોલ સુભાન ॥ ૧૦ ॥

આ બન્ને પુલો પર સ્તંભ ઝરૂખા તથા દહેલાન એકબીજાની સામે શોભે છે. યમુનાજીના આ પુલો પર આવેલા ધામધણીના આ મહેલોની ભવ્યતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચારોં તરફોં મોહોલ છજજે, તામેં એક તરફ ભયા નૂર ।

તરફ દૂજ અરસ અજમ, દોઊ તરફોં જલ જહૂર ॥ ૧૧ ॥

આ મહેલોની ચારે બાજુ છજાં છે. એની પૂર્વમાં અક્ષરધામ તથા પશ્ચિમમાં રંગમહલ છે. ઉત્તર-દક્ષિણ બન્ને દિશાઓમાં યમુનાજીનું જળ શોભાયમાન છે.

પાંચ ભોમ છઠી ચાંદની, એ ખૂબી અતિ સોભિત ।

એ હદ ઈન મોહોલન કી, જુબાં કયા કરસી સિફત ॥ ૧૨ ॥

આ મહેલો પર પાંચ ભોમ તથા છઠી ચાંદની છે. એની શોભા અતિ સુંદર છે. આ મહેલોની સીમાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

સાત ઘાટ બીચ મેં લિએ, દોએ મોહોલ દોઊ કિનાર ।

પુલ પૂરે જલ ઊપર, લે વારસે લગ પાર ॥ ૧૩ ॥

આ બન્ને પુલોની વચ્ચે સાત ઘાટ આવેલા છે તથા બન્ને કિનારાઓ પર આ મહેલો શોભે છે. યમુના જળ ઉપર આ બાજુથી પેલી બાજુ સુધી બન્ને પુલ શોભે છે.

દોઊ તરફોં વૃખ અતિ સુંદર, દોઊ તરફોં મોહોલ સુંદર ।

બીચ જોએ સાતોં ઘાટોં, દસ નેહેરેં ચલેં અંદર ॥ ૧૪ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર બન્ને બાજુ અતિ સુંદર વૃક્ષો છે. બન્ને બાજુ આવેલા મહેલો પણ અતિ સુંદર છે. બન્ને બાજુ શોભતાં સાત ઘાટોની મધ્યમાં દશ નહેરો રૂપે યમુનાજી વહે છે.

એ અરસ જિમી કે જવેર, એ જવેર મોહોલ નૂર તિન ।

જોત બીચ આસમાન મેં, માવત નહીં રોસન ॥ ૧૫ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિનાં રત્ન તથા રત્નોના મહેલો વગેરેનો પ્રકાશ અતિ દેદીપ્યમાન છે. એનાં કિરણો સમગ્ર આકાશમાં સમાતાં નથી.

નૂર તજલ્લા નૂર કે, બીચ મેં એ મોહોલાત ।

એ સુખ બકા કે ક્યોં કહૂં, ઈન મોહોલોં ખેલેં હક જાત ॥ ૧૬ ॥

રંગભવન તથા અક્ષરધામ વચ્ચે યમુનાજીના પુલ પર આવેલા આ મહેલોની શોભા અદ્વિતીય છે. અહીં ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ લીલાઓ કરે છે. આ અખંડ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

હક એ સુખ દેવેં હાદી કો, ઔર દેવેં રૂહન ।

એ સુખ અરસ અજમ કે, ક્યોં કહૂં જુબાં ઈન ॥ ૧૭ ॥

ધામધણી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓને આ સુખ પ્રદાન કરે છે. પરમધામનાં આ સુખો અંગે નશ્વર જીભ દ્વારા શું કહી શકાય ન?

મહામત કહે એ મોમિનો, એ સુખ અપને અરસ કે ।

એક પલક છોડે નહીં, ભલા ચાહે આપકો જે ॥ ૧૮ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ સુખ આપણા પરમધામનું છે. જે આત્માઓ પોતાનું હિત જુએ છે તેઓ આ શાશ્વત સુખોને ક્ષણમાત્ર માટે પણ છોડતા નથી.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૯૭૮

પાર જોએ કે બન ખૂબી

પાર જમુના જો બન, ઈસી ભાંત દિલ આન ।

દોરી બંધ બન લે ચલ્યા, ડારી સબ સમાન ॥ ૧ ॥

યમુનાજીના સામે કિનારે અક્ષરધામની તરફના વનપ્રદેશોને પણ આ રીતે હૃદયસ્થ કરો. યમુનાજીના કિનારે હારબંધ વૃક્ષોની ડાળીઓ સર્વત્ર એક સમાન જોવા મળે છે.

જહાં લગ નજરોં દેખિએ, તહાં લગ એહી બન ।

જિત જમુના તલેં આએ મિલી, દેખો કિનાર એહી રોસન ॥ ૨ ॥

જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે ત્યાં સુધી આ વન દેખાય છે. યમુના કિનારે શોભાયમાન આ વનનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ નીચે થઈ યમુનાજી વહે છે.

દોઊ કિનારેં બન સોમિત, ચલ્યા જલ જમુના લે ।

રોસની ન માએ આકાસ લોં, ક્યા કહે જુબાં નૂર એ ॥ ૩ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારાઓ પર વન સુશોભિત છે. વચ્ચે યમુનાજીનું જલ વહે છે. આ જલની જ્યોતિ આકાશમાં પણ સમાતી નથી. આ અલૌકિક પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

ચલ્યા અક્ષર કે મોહોલ લોં, એકલ છત્રી નૂર ।

જૈસા બન ઈત ધામ કા, એ ભી તૈસા હી જહૂર ॥ ૪ ॥

આ વન અક્ષરધામના મહેલો સુધી પહોંચ્યું છે. એનાં વૃક્ષોની ઘટા છત્રીના જેવી દેખાય છે. રંગભવન તરફનાં વૃક્ષોની જેમ અહીંનાં વૃક્ષો પણ તેજોમય છે.

મોહોલ કે પીછે ફિરવલ્યા, જહાં લોં પોહોંચે નજર ।

સબ ઠૌરોં એહી રોસની, કહાં લોં કહૂં ક્યોં કર ॥ ૫ ॥

અક્ષરધામના મહેલોની ચારે બાજુ જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે, ત્યાં સર્વત્ર આ વનનાં વૃક્ષો છવાયેલાં છે. ત્યાં બધે એનો જ પ્રકાશ દેખાય છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

સુંદર દરવાજા નૂર કા, રોસન ઝરોખે ગૃદવાએ ।

નવ ભોમ વિરાજત, મોહોલ રોસન રહે છિટકાએ ॥ ૬ ॥

અક્ષરધામના મહેલોનો દરવાજો પ્રકાશમય છે. મહેલની ચારે બાજુ પ્રકાશમય ઝરૂખા છે. નવ ભોમના આ મહેલનો પ્રકાશ સર્વત્ર વ્યાપેલો છે.

ઈસી ભાંત હૈ ચાંદની, ઐસી કાંગરી ઊપર ।
ઈતથેં જબ દેખિએ, તબ આવત ધામ નજર ॥ ૭ ॥

રંગભવનની ચાંદની જેવી જ અહીંની પણ ચાંદની છે. એની ઉપર કાંગરી પણ શોભાયમાન છે. અહીં ઊભા રહી જોવાથી રંગભવન સ્પષ્ટ દેખાય છે.

દોઊ દરવાજે સામ સામી, સોભિત દોરી બંધ ।
નૂર નૂર વિલંદ કી, જુબાં કહા કહે એ સનંધ ॥ ૮ ॥

બન્ને મહેલોના દરવાજા સામ સામે એક જ હારમાં શોભે છે. આ રીતે અક્ષરધામ તથા પરમધામની શોભાનું વર્ણન જ થઈ શકે નહીં.

એકલ છાયા બન કી, જહાં લોં નજર દેખત ।
તોલોં ફેર સબ દેખિયા, સોભા સબમેં અતંત ॥ ૯ ॥

અહીંનાં વનના વૃક્ષોની છાયા સર્વત્ર છત્રીના ઘાટની દેખાય છે. જ્યાં સુધી નજર પડે છે, બધે જ એની અનંત શોભા એક સરખી જ દેખાય છે.

ખૂબી ઈન ભોમ બન કી, જાનોં ફેર ફેર દેખૂં ધાએ ।
દેખ દેખ કે દેખિએ, તો નજર ન કાઢી જાએ ॥ ૧૦ ॥

અહીંની દિવ્ય ભૂમિ તથા વનની સુંદરતા વારંવાર જોવા જેવી છે. વારંવાર જોવા છતાં ત્યાંથી નજર દૂર થતી નથી.

સબ એક બન છાંહેંડી, શ્રીધામ કે ગૃદવાએ ।
ગૃદવાએ જમુના તલાબ કે, નૂર અક્ષર પોહોંચ આએ ॥ ૧૧ ॥

પરમધામની ચારે તરફ સર્વત્ર વૃક્ષની છાયા એક સમાન છે. એટલે સુધી કે યમુનાજી તથા તળાવની ચારે બાજુ હારબંધ ઊભેલાં વૃક્ષોના જેવી સમાન છાયા અક્ષરધામ સુધી પહોંચી છે.

બન નૂર કે ફિરવલ્યા, એહી છાયા હૈ તિત ।
ઈન જુબાં એ બરનન, ક્યોં કર કરું સિફત ॥ ૧૨ ॥

અક્ષરધામની ચારે તરફ પણ આ વન વ્યાપેલું છે. ત્યાં પણ એની છાયા આ જ પ્રકારની છે. એની શોભાનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરવું ?

અનેક પસૂ ઈન બન મેં, અનેક હેં જાનવર ।
બેલત બોલત ગુંજત, કરત ચકોસર ॥ ૧૩ ॥

આ વનમાં અનેક પ્રકારનાં પશુ તથા પક્ષીઓ વિચરે છે. તે અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરતાં કરતાં પોતપોતાની બોલીમાં બોલે છે, ગુંજે છે તથા કલશોર કરે છે.

કે ખૂબી પસૂ કેસન કી, કે ખૂબી જાનવર પર ।
કે સુન્દર સોભા નકસ, એ જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૧૪ ॥

આ પશુઓના રોમરોમની શોભા તથા પક્ષીઓની પાંખોની શોભા અપાર છે. એના ઉપર

કરવામાં આવેલ ચિત્રકામની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

કે મુખ બાની બોલત, અતંત મીઠી જુબાન ।

અતિ સુંદર હૈં સોહને, ક્યોં કર કીજે બયાન ॥ ૧૫ ॥

આ પશુપક્ષી પોતાના મુખથી મધુરવાણી બોલે છે. એના રંગ તથા દેહછટા અતિ સુંદર છે. આ સૌંદર્યનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે ખેલત કરત લડાઈયાં, કે કૂદત કે ફાંદત ।

ઉડકે કે દેખાવડીં, કે બાની બોલ રિઝાવત ॥ ૧૬ ॥

આમાંથી અનેક પશુપક્ષીઓ રમત કરતાં કરતાં ઝઘડે પણ છે. કેટલાક ઉછળતાં - કૂદતાં છલાંગ મારે છે તથા પોતાની મધુરવાણીથી ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે.

પસૂ પંખી સબ બન મેં, ઘેરોં ઘેર ફિરત ।

કે તલે કે બન પર, કે વિધ ખેલ કરત ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે આ બધાં પશુપક્ષી વનમાં ચારે બાજુ હરેફરે છે. આમાંથી કેટલાંક વૃક્ષોના છાંયડામાં તો કેટલાંક વૃક્ષો પર ચઢીને વિવિધ પ્રકારની રમતો કરે છે.

રાજશ્યામાજી સાથ સોં, ખેલત હૈં ઈન બન ।

એ જો ઠૌર કહે સબ તુમકો, તુમ જિન ભૂલો એક છિન ॥ ૧૮ ॥

શ્રી રાજશ્યામાજી પણ બ્રહ્માત્માઓ સાથે આ વનમાં આવીને લીલાઓ કરે છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! મેં આ બધાં સ્થાનોનું વર્ણન કર્યું છે. એને એક ક્ષણ માટે પણ ભૂલશો નહીં.

ધની કબૂં દેખેં ફેર દૌડતે, કબૂં બૈઠ ચલે સુખપાલ ।

એ બન જમુનાજીય કા, એહી બન ફિરતા તાલ ॥ ૧૯ ॥

ધામધણી અવારનવાર અહીં દોડતા જોવા મળે છે. તો ક્યારેક ક્યારેક સુખપાલમાં બેસી હરતા ફરતા જોવા મળે છે. આ વન યમુનાજીથી લઈ હૌજકૌસર તળાવની ચારે બાજુ ફેલાયેલું છે.

કબૂં રાજ આગૂં દૌડત, તાલી સ્યામાજી કો દે ।

પીછે સાથ સબ દૌડત, કરત ખેલ હાંસી કા જે ॥ ૨૦ ॥

અવારનવાર શ્રીરાજજી અહીં લીલા કરી શ્રી શ્યામાજીને તાળી આપી આગળ દોડે છે. તેઓના પાછળ પાછળ બધી સખીઓ હસતી-ખેલતી દોડે છે.

મહામત કહે સુનો સાથજી, છિન બન છોડો જિન ।

યા મંદિરોં સંગ ધનીય કે, બિલસો રાત ઔર દિન ॥ ૨૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે સુન્દરસાથજી ! ક્ષણભર માટે પણ વનની આ લીલાઓનું વિસ્મરણ કરો નહીં તથા અહીંનાં મંદિરો અને મહેલોમાં ધામધણીની સાથે રાત-દિવસ આનંદ વિલાસ કરો.

પરિક્રમા બડી ફિરાક (વિયોગ) કી

ક્યોં દિયો રે બિછોહા દુલહા, છૂટી હક ખિલવત ।

હમ અરવાહેં જો અરસ કી, ફેર કબ દેખેં હક સૂરત ॥ ૧ ॥

હે ધામધણી ! આપે અમોને આ વિયોગ કેમ આપ્યો ? જેનાથી અમારા અંતરંગનું સ્થાન મૂલમિલાવા જ અમારાથી દૂર થઈ ગયો. આપણે પરમધામના આત્માઓ આપણા ધણીનાં દર્શન ફરીથી ક્યારે કરી શકીશું ?

બેસક ઈલમ દિયા અપના, આપ આએ કે ઈત ।

ના રહ્યા ધોખા જરા હમકો, દેખાએ દઈ નિસબત ॥ ૨ ॥

આપે સદ્ગુરુ રૂપે સ્વયં અહીં પધારી અમારા સંદેહોનું નિવારણ કરનારું તારતમ જ્ઞાન આપ્યું. સાથોસાથ આપણા મૂળ સમ્બન્ધની પિછાણ પણ કરાવી દીધી, જેનાથી અમારા મનનો બધો જ સંદેહ દૂર થઈ ગયો.

બેલ દેખાએ ઉરઝાએ હમકો, સો ફેર દિયા છુડાએ ।

ના તો એસા ફરેબ, કબૂં કિન છોડ્યા ન જાએ ॥ ૩ ॥

પહેલાં તો આપે અમોને નશ્વર જગતનો બેલ બતાવી માયામાં ફસાવી દીધા પછી સદ્ગુરુ રૂપે પધારી આ બંધનોમાંથી મુક્ત કર્યાં. નહિ તો આ માયાનાં બંધન ક્યારેય કોઈથી છૂટી શકે તેમ ન હતાં.

હમ વાસ્તે રસૂલ ભેજિયા, ઔર ભેજ્યા અપના ફુરમાન ।

સો ઈત કાહૂં ન ખોલિયાં, મિલી ચૌદે તબક કી જહાન ॥ ૪ ॥

આપે અમારા માટે રસૂલને મોકલી પોતાનો સંદેશો આપ્યો. ચૌદ લોકની સૃષ્ટિમાં કોઈએ પણ આપના આ સંદેશાને સ્પષ્ટ કર્યો નહીં.

સો કુંજ ભેજ હાથ રહઅલ્લા, દઈ મહંમદ હકી સૂરત ।

કહ્યા આખર આવસી અરસ રહેં, ખોલો તિન બીચ મારફત ॥ ૫ ॥

આપે જ આ રહસ્યોનો ફોડ પાડવા માટે સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજના હાથે તારતમરૂપી ચાવી મોકલી. તેઓએ આ ચાવી મને (મહંમદની હકી સૂરત) આપી. સાથોસાથ એ પણ કહ્યું, “અંતિમ સમયે બ્રહ્માત્માઓ તમને મળશે. એની સમક્ષ આ ગૂઢ રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરજો.”

ખિલવત સંદેસે દિએ રહ અલ્લા, જો મેહેર કર કેહેલાએ ।

કિન ખોલે ન દ્વાર અરસકે, મોકોં સબ વિધ દઈ સમઝાએ ॥ ૬ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીએ મારા પર અપાર કૃપા કરીને પરમધામનું ગૂઢ રહસ્ય આપ્યું. આજ સુધી કોઈએ પરમધામનો દરવાજો ખોલ્યો ન હતો. સદ્ગુરુએ મને આ વિષયમાં સ્પષ્ટ સમજાવ્યું.

મુઝે સંદેસે ખિલવત કે, સબ રૂહઅલ્લા દઈ સિખાએ ।

બેસક ઈલમ અરસ કા, મોહે સબ વિધ દઈ બતાએ ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીએ મને ધામધણી સાથે થયેલી એકાંત ચર્ચાનાં ગૂઢ રહસ્યો સ્પષ્ટ સમજાવી દીધાં. આ રીતે સંદેહ દૂર કરનાર તારતમ જ્ઞાન આપી તેઓએ મને પરમધામનાં બધા રહસ્યો સ્પષ્ટ કરી દીધાં.

છૂટી રૂહોં કો અરસ કી, મૂલ મેલે કી લજત ।

ઈસક ન આવે ક્યોં હમકો, જાકી નૂર જમાલ સોં નિસબત ॥ ૮ ॥

ખરેખર નશ્વર સંસારમાં આવવાથી બ્રહ્માત્માઓને પરમધામના શાશ્વત આનંદની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ. નહિ તો હજુ સુધી આપણા હૃદયમાં પરમધામનો પ્રેમ કેમ પ્રગટ ન થયો. કેમ કે આપણો સંબંધ તો અક્ષરાતીત ધામધણી સાથે છે.

ફેર દઈ હકેં મેહેર કર, મૂલ મેલેકી લજત ।

ક્યોં ન જાગેં રૂહેં એ સુનકે, જાકી ઈન હકસોં નિસબત ॥ ૯ ॥

આ રીતે ધામધણીએ આપણા પર અપાર કૃપા કરીને પરમધામનો મૂળ આનંદ ફરીથી આપ્યો. જેમનો સંબંધ સાક્ષાત્ ધામધણી સાથે છે, એવા બ્રહ્માત્માઓ આ વચનોને સાંભળી કેમ જાગૃત થતા નથી ?

બેસક ઈલમ રૂહોં પાઈયા, અજૂં નજર ક્યોં ના ખોલત ।

ક્યોં ન આવે હમકો ઈસક, જાકી અરસ અજીમ નિસબત ॥ ૧૦ ॥

હવે તો બ્રહ્માત્માઓએ સંદેહ નિવારણ કરનાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તો પણ હજી સુધી તેઓ પોતાની આંખો કેમ નથી ખોલતા ? જેનો સમ્બન્ધ અક્ષરાતીત પરમધામ સાથે છે એવા બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં હજુ સુધી શાશ્વત પ્રેમ કેમ પ્રગટ થયો નહીં ?

પેહેયાન હુઈ સબ વિધ કી, પાઈ હક મારફત ।

ક્યોં ન આવે ઈસક હમકો, જાકી નૂર જમાલ સોં નિસબત ॥ ૧૧ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી અમોને પરમધામની પ્રત્યેક વસ્તુની જાણકારી થઈ તો પણ જેનો સંબંધ સાક્ષાત્ અક્ષરાતીતની સાથે છે, એવા બ્રહ્માત્માઓને તે પ્રેમ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો નથી.

હજૂર છિન એક ના હુઈ, ઈત ચલી જાત મુદત ।

એ ક્યા હકકો ખબર હૈ નહીં, વહ કહાં ગઈ નિસબત ॥ ૧૨ ॥

પરમધામમાં તો આપણે ધામધણીનાં શ્રી ચરણોથી ક્ષણ માત્ર માટે પણ દૂર નથી. પરંતુ સંસારમાં લાંબો સમય વ્યતીત થઈ ગયો છે. શું ધામધણીને આ બધાની જાણ નથી ? આપણો મૂળ સંબંધ હવે ક્યાં ચાલ્યો ગયો ?

જો સુખ અરસ અજીમ કે, સો દેખાએ દુનીમેં ઈત ।

ભેજ્યા ઈલમ બકા અપના, વહ કહાં ગઈ નિસબત ॥ ૧૩ ॥

ધામધણીએ આ નશ્વર સંસારમાં પણ પરમધામના અલૌકિક આનંદનો અનુભવ કરાવ્યો. તેઓએ અહીં પોતાનું શાશ્વત જ્ઞાન મોકલ્યું છતાં તેઓની સાથેનો આપણો સમ્બન્ધ ક્યાં રહી ગયો છે ?

બેસુધ ચૌદે તબકોં, તામેં હમકો બેસક કિએ ઈત ।

સુખ અરસોંકે સબ દિએ, કર એસી હક નિસબત ॥ ૧૪ ॥

ચૌદ લોકના પ્રાણીઓ બેશુદ્ધિમાં પડ્યાં હતાં. એવી સ્થિતિમાં તારતમ જ્ઞાન આપી ધામધણીએ આપણને સંશય રહિત કરી દીધા તથા પરમધામનાં બધાં શાશ્વત સુખો આપ્યાં. આ રીતે ધામધણીએ પોતાના પ્રગાઢ સંબંધનો પરિચય આપી દીધો છે.

હમ પર અરસ મેં હંસને, માયા દેખાઈ તીન બખત ।

ઈસક હમારા દેખને, વહ કહાં ગઈ નિસબત ॥ ૧૫ ॥

પરમધામમાં આપણી હાંસી કરવા માટે ધામધણીએ આપણને (વ્રજ, રાસ તથા જાગણી) આ રીતે ત્રણવાર માયાનો ખેલ બતાવ્યો. આપણા પ્રેમનું સામર્થ્ય જોવા માટે જ તેઓએ આવું કર્યું છે. આપણે તેમના સમ્બન્ધને કેવી રીતે ભૂલી ગયા ?

ચૌદે તબક આડે દેયકે, સો નજીક છિપે ક્યોં કિત ।

નિપટ સેહેરગ સે નજીક, વહ કહાં ગઈ નિસબત ॥ ૧૬ ॥

ચૌદ લોકનો આંતરો (પડદો) નાંખીને તેઓ અમારી નજીક જ ક્યાં છુપાઈ ગયા છે ? ખરેખર ધામધણી પ્રાણનળીથી પણ અતિ નજીક છે. છતાં તેઓની સાથેનો આપણો તે સંબંધ ક્યાં છૂટી ગયો છે ?

કિન તરફ હમારે તુમહો, કિન તરફ તુમારે હમ ।

બીચ ભયો ક્યોં બ્રહ્માંડ, ક્યોં હમ પકડ બૈઠે કદમ ॥ ૧૭ ॥

આપણને તો એ પણ ભાન નથી કે આપ અમારી કઈ દિશાની તરફ બેઠા છો તથા અમે આપની કઈ બાજુ બેઠાં છીએ ? તમારી અને અમારી વચ્ચે બ્રહ્માંડનું આ આવરણ (આંતરો-પડદો) કેમ પડી ગયું તથા અમે કેવી રીતે આપનાં શ્રી ચરણોને પકડીને બેઠા છીએ ?

પેહેલેં ક્યોં ફરામોસી દેયકે, રૂહેં ડારી માહેં છલ ।

પીછે તાલા કુંજ દોઝી દિએ, દઈ ખોલને કી કલ ॥ ૧૮ ॥

પહેલાં ભ્રમનું આવરણ નાંખી બ્રહ્માત્માઓને કેમ છલરૂપી સંસારમાં મોકલી દીધા ? પછી આ આવરણને દૂર કરવા માટે તારતમ જ્ઞાનરૂપી ચાવી તથા જાગૃત બુદ્ધિ પ્રદાન કરી.

કિન વિધ દઈ તુમ બેસકી, સક રહી ન કિન સબદ ।

દુનિયાં ચૌદે તબકમેં, સુધ પરી ન બાંધી હદ ॥ ૧૯ ॥

હે ધામધણી ! તમે અમને એવાં સંદેહ રહિત કરી દીધાં છે જેથી અમારામાં હવે કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રહ્યો નથી. આ ચૌદ લોકનાં પ્રાણીઓને તો ક્ષર બ્રહ્માંડનો પણ ખ્યાલ નથી. આપે એમના માટે એવી સીમા નિર્ધારિત કરી દીધી છે.

હમકો સક ના હદમેં, ના કછૂ બેહદ સક ।

સક રહી ન પાર બેહદ કી, દિયા બેસક ઈલમ હક ॥ ૨૦ ॥

અમને ન તો આ ક્ષર બ્રહ્માંડના વિષયમાં સંદેહ છે ન તો અક્ષર (બેહદ)ના વિષયમાં સંદેહ છે. આ રીતે અમને અક્ષરથી પર અક્ષરાતીતના વિષયમાં પણ કોઈ સંદેહ નથી. આવું સંદેહ નિવારક જ્ઞાન આપે અમને આપ્યું છે.

એ વિધ રૂહેં દેખી જિનોં, સો કેહેનીમેં આવત નાહેં ।

કછૂ વાસ્તે હમ રૂહનકે, હુકમ કહાવત જુબાંઝે ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે બ્રહ્માત્માઓએ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો છે, તેનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી. ધામધણીનો આદેશ જ બ્રહ્માત્માઓ માટે આ થોડુંક વર્ણન કરાવે છે.

એ હકકી મેં હુકમ લે, કે વિધ બકા દ્વાર ખોલત ।

યાદ દેને અરસ અજીમમેં, હોત સબ વાસ્તે ઉમત ॥ ૨૨ ॥

ધામધણીના આદેશને શિરોધાર્ય કરી હું વિવિધ પ્રકારે અખંડનાં દ્વાર ઉઘાડી રહ્યો છું. બ્રહ્માત્માઓને અખંડ પરમધામનું સ્મરણ કરાવવા માટે જ મારાથી આ પ્રકારનું વર્ણન થઈ રહ્યું છે.

હમ તો ઈત આએ નહીં, અરસ એક દમ છોડ્યા ન જાએ ।

જાગે પીછે દુલહા, હમ દેખ્યા ખેલ બનાએ ॥ ૨૩ ॥

ખરું જોતાં આપણે બ્રહ્માત્માઓ આ જગતમાં આવ્યા જ નથી. ક્ષણમાત્ર માટે પણ આપણાથી પરમધામ છોડી શકાતું નથી. જાગૃત થયેથી એ જાણવા મળ્યું કે અમને ખેલ દેખાડવા માટે જ ધામધણીએ આ નશ્વર જગતની રચના કરાવી છે.

અરસ નિસબત હકકી, ખેલ મેં આએ બિના લેત સુખ ।

હિકમત દેખન હક હુકમ કી, કહી ન જાએ યા મુખ ॥ ૨૪ ॥

આ સંસારમાં આવ્યા વગર જ આપણે ધામધણીની અંગના હોવાનું સુખ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છીએ. ધામધણીના આદેશની કલા (સામર્થ્ય) જોવા માટે આપણે આ જગતમાં આવ્યા છીએ, જેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

હુકમે માંગ્યા હુકમ પેં, સો હુકમે દેવનહાર ।

સો હુકમ ફેલ્યા સબમેં હક્કા, સો હકે ખબરદાર ॥ ૨૫ ॥

ધામધણીના આદેશથી જ અમે તેઓની પાસેથી આ નશ્વર જગતનો ખેલ જોવાની આજ્ઞા માંગી હતી. તે આદેશે જ આ ખેલ બતાવી અમારા મનોરથ પૂર્ણ કર્યા છે. આ રીતે સર્વત્ર ધામધણીના આદેશનો જ વિસ્તાર છે. સ્વયં ધામધણી સચેત થઈને આ બધું કરાવી રહ્યા છે.

બિના હુકમ હક કે જરા નહીં, કહે સુને દેખે હુકમ ।

કિલ્લી ઈલમ હુકમેં સબ દઈ, કિયા તેહેકીક હુકમેં ખસમ ॥ ૨૬ ॥

ધામધણીના આદેશ વગર કંઈ પણ સંભવ નથી. કહેવું, સાંભળવું તથા જોવું બધું જ એમના આદેશથી જ સંભવ થઈ શકે છે. આ જ આદેશે તારતમ જ્ઞાનરૂપી ચાવી આપી અને પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ખરી ઓળખાણ પણ કરાવી આપી છે.

સુખ ખિલવત ઈન મુખ ક્યોં કહું, કહ્યા ન જાએ જુબાંએ ।

એ બાતેં આસિક માસૂક કી, રૂહેં જાનેં અરસ દિલ માહેં ॥ ૨૭ ॥

આ જીભ દ્વારા પરમધામની અંદરની લીલાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકું ? આ તો આત્મા અને પરમાત્મા (પ્રેમી અને પ્રિયતમા)ની વાત છે. પરમધામના આત્માઓ જ પોતાના ધામ-હૃદયમાં આનો અનુભવ કરી શકે છે.

જો સુખ ખોલું અરસ કે, માહેં મિલાવે ઈત ।

નિકસ જાએ મેરી ઉમર, કેહે ન સકોં છિનકી સિફત ॥ ૨૮ ॥

આ નશ્વર જગતમાં જો હું પરમધામનાં અખંડ સુખોનું રહસ્ય સ્પષ્ટ કરવા લાગું તો મારી આખી ઉંમર વીતી જાય તો પણ મારાથી ત્યાંની ક્ષણ માત્રની શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

હમ રૂહોં કો ચેતન કિએ, ખોલી રૂહ અલ્લા હકીકત ।

એ ખિલવત કે સુખ કહાં ગએ, હમ કબ પાવસી એ ન્યામત ॥ ૨૯ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પરમધામનાં ગૂઢ રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરી આપણને બ્રહ્માત્માઓને સચેત કર્યા છે. પરમધામનાં તે અંતરંગ સુખો હવે ક્યાં ચાલ્યા ગયાં છે ? આ અખંડ નિધિ આપણને ફરીથી ક્યારે મળશે ?

હક ખિલવત સુખ મોમિનોં, લિખી ફુરમાન મેં મારફત ।

કહાં ગએ હમારે એ સુખ, હમ કબ પાવેં એ બરકત ॥ ૩૦ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! પરમધામનાં તે અંતરંગ સુખોની ઓળખ કુરાનમાં લખી છે. આપણાં તે સુખ હવે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છે ? આપણે તે સુખોને મેળવવાની ક્ષમતા ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશું ?

રૂહેં લગાઈયાં અપને સરૂપ મેં, ઔર ભી અપની સિફત ।

દિલ અરસ મોમિન લીજિઓ, કહે રૂહ મતા હુકમેં મહામત ॥ ૩૧ ॥

ધામધણીએ આ રીતે સદ્ગુરુ દ્વારા તારતમ જ્ઞાન મોકલી બ્રહ્માત્માઓને પોતાના સ્વરૂપમાં

તલ્લીન કરાવી, પોતાના પ્રભુત્વનો પરિચય પણ આપ્યો. મહામતિ ધામધણીની આજ્ઞાથી કહે છે, હે ધામહૃદયા બ્રહ્માત્માઓ ! આ અખંડ સંપત્તિને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો.

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૧૦૩૦

ખિલવતસે ચાંદની તાંઈ

ભોમ તલેં કી બૈઠાએ કે, ખેલ દેખાયા બાંધ ઉમેદ ।

હક બિના હકીકત કૌન કહે, દિએ બેસક ઈલમ ભેદ ॥ ૧ ॥

ધામધણીએ રંગભવનની પહેલી ભોમમાં આવેલા મૂલમિલાવામાં બ્રહ્માત્માઓને બેસાડી તેમની ઈચ્છાને વધારતાં તેઓને આ નશ્વર ખેલ બતાવ્યો. ધામધણી સિવાય બીજું કોણ આનું વાસ્તવિક વર્ણન કરી શકે છે ? એટલા માટે સંદેહ નિવારનાર તારતમ જ્ઞાન આપીને તેઓએ આ રહસ્યને સ્પષ્ટ કરી દીધું છે.

કહાં સુખ ઝરોખે અરસ કે, કહાં સુખ સીતલ બયાર ।

કહાં સુખ બન કહાં ખેલના, કહાં સુખ બખત મલાર ॥ ૨ ॥

પરમધામ-રંગમહલના ઝરૂખામાં બેસી મંદમંદ સુગંધિત શીતલ વાયુના વાવાથી થતું સુખ હવે ક્યાં ચાલ્યું ગયું ? વર્ષાઋતુમાં વનમાં થનારી વિવિધ કીડાઓનું સુખ પણ ક્યાં વિસરાઈ ગયું ?

કહાં સુખ કોકિલા મોર કે, બન મેં કરેં ટહુંકાર ।

બાદલ અંબર છાઈયા, સુખ બીજલિયાં ચમકાર ॥ ૩ ॥

વર્ષાઋતુમાં વનમાં કુહુ-કુહુ કરતી કોયલ તથા પિયુ-પિયુ કરતા મોરલાઓનો ગહેકાટ, આકાશમાં છવાયેલાં ઘનઘોર વાદળો તથા ચમકતી વીજળીની ગર્જના ન જાણે હવે ક્યાં ખોવાઈ ગઈ ?

દો દો રૂહેં મિલ બૈઠતીં, સુખ લેતીં સુખપાલ ।

કહાં સુખ સાથ માસૂક કે, સૈર જાતે જોએ યા તાલ ॥ ૪ ॥

બે-બે બ્રહ્માત્માઓ સુખપાલમાં બેસીને ભ્રમણનો આનંદ માણે છે. પોતાના પ્રિયતમ ધણીની સાથે યમુનાજી તથા હૌજકૌસર તળાવ પર વિહાર કરવાવાળા બ્રહ્માત્માઓનાં સુખ ન જાણે હવે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છે ?

એ સુખ હમારે કહાં ગએ, કહાં જાએ કરું પુકાર ।

તુમ કોઈ ન દેખાયા તુમ બિના, અજૂં ક્યોં ન કરો બિયાર ॥ ૫ ॥

હે ધણી ! અમારાં એ બધાં સુખ ક્યાં વિલીન થઈ ગયાં છે ? હવે હું ક્યાં જઈને એના માટે પોકાર કરું ? આપશ્રીએ આપના સિવાય બીજો કોઈ આધાર પણ દેખાડ્યો નથી. આપ સ્વયં હજુ સુધી કેમ વિચાર કરતા નથી ?

ક્યોં દિન જાવે એકલે, કિન વિધ જાવે રાત ।

કિન વિધ બસો તુમ અરસ મેં, વહ કહાં ગઈ મૂલ બાત ॥ ૬ ॥

આપના વગર અમારા દિવસ અને રાતના સમય કેવી રીતે પસાર થઈ રહ્યા છે ? આપ અમારા વગર પરમધામમાં કેવી રીતે રહી શકો છો ? આપણો તે મૂલ સમ્બન્ધ હવે ક્યાં ચાલ્યો ગયો છે ?

સુખ ચેહેબચે ભોમ દૂસરી, મિલ મંદિર બારે હજાર ।

કૌન દેવે માસૂક બિના, સુખ ભૂલવની અપાર ॥ ૭ ॥

રંગમહેલની બીજી ભોમમાં આવેલ જલકુંડની જલકીડા તથા ભુલભુલવણીનાં બાર હજાર મંદિરોની લીલાઓનું અપાર સુખ પોતાના પ્રિયતમ ધણી વગર અમને કોણ આપી શકે છે ?

હમ અરસ ભોમ તીસરી, ચઢ દેખેં નૂર મકાન ।

દોઊ દારોં નૂર ઝલકે, એ સુખ કબ દેસી મેહેરબાન ॥ ૮ ॥

પરમધામની ત્રીજી ભોમના ઝરૂખામાં બેસી અમે અક્ષરધામને નિહાળીએ છીએ. અક્ષરધામ તથા રંગભવનના બન્ને દરવાજા પ્રકાશમય છે. હે ધણી ! હવે આપ આ સુખ ક્યારે આપશો ?

ઈત આવત ઝરોખે મુજરે, હમારે મેહેબૂબ કે ।

એ સુખ ધની હમકો, ફેર કબ દેખાઓગે ॥ ૯ ॥

આ ઝરૂખામાં બેઠેલા આપનાં દર્શન કરવા માટે હંમેશાં અક્ષરબ્રહ્મ આવે છે. હે ધામધણી ! આપ અમને આ સુખોને પુનઃ ક્યારે દેખાડશો ?

બડી બેઠક જિત હોત હૈ, ઈન બડે દેહેલાન ।

એ કબ દેખાઓ મેલા બડા, મેરે વાહેદત બડે સુભાન ॥ ૧૦ ॥

અહીં આવેલા વરંડામાં આપણી બેઠક થતી રહે છે. હે મારા ધામધણી ! અદ્વૈત ભૂમિકાના આ મિલનને આપ અમને ક્યારે દેખાડશો ?

ચૌથી ભોમ સુખ નિરત કે, કૌન દેવે કર હેત ।

એ સુખ અરસ કે ઈન જિમી, હક હમકો વિધ વિધ દેત ॥ ૧૧ ॥

ચૌથી ભોમમાં નૃત્યલીલાને સમયે આપ અમને જે આનંદ આપો છો, તે પરમધામનાં સુખોનો અનુભવ આપના વિના આ સંસારમાં કોણ કરાવી શકે છે ?

ભોમ પાંચમી સુખ પૌઢન કે, એ હક કી બાતેં નેક ।

કૌન કેહેવે માસૂક બિના, આસિક ગુઝ વિવેક ॥ ૧૨ ॥

પાંચમી ભોમનું શયન સુખ તથા ધામધણીના ગૂઢ પ્રેમનું રહસ્ય આપના અનુરાગી આત્માઓને પ્રિયતમ ધણી વિના બીજું કોણ સમજાવી શકે ?

સુખ છઠી ભોમ મોહોલન કે, એ કૌન દેવે કર બિચાર ।

ઈન જુબાં સુખ ક્યોં કહું, ઈન હક કે બેસુમાર ॥ ૧૩ ॥

છઠી ભોમના સુખપાલ તથા અન્ય મહેલોના સુખનું વિવેકપૂર્વક વર્ણન કોણ કરી શકે છે ? આ જીભ દ્વારા ધામધણીના આ અપાર સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

સુખ કહા કહું ભોમ સાતમી, જો લેતે ખટોં છપર ।

હક હાદી રૂહેં જૂલત, સામ સામી બાંધ નજર ॥ ૧૪ ॥

સાતમી ભોમમાં આવેલા હિંડોળામાં બેસી શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ હીંચકે છે તથા પરસ્પર નેત્રો મેળવી તાળી આપે છે. તે સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

સુખ હિંડોલે ભોમ આઠમી, હક હાદી રૂહેં હીંચત ।

એ ચારોં તરફોં કે જૂલને, હક હમકો દેત લજત ॥ ૧૫ ॥

આઠમી ભોમમાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ હિંડોળામાં બેસી હીંચકે છે. આ ચારે તરફના હિંડોળામાં હીંચકી ધામધણી અમને અખંડ સુખ આપે છે.

નોમી ભોમ બેઠાએ કે, જો સુખ નજરોં દૂર ।

એ કૌન દેવે સુખ હક બિના, બુલાએ કે અપને હજૂર ॥ ૧૬ ॥

નવમી ભોમમાં બેસાડી ધામધણી અમને દૂર-દૂરનાં દશ્યોનું દર્શન કરાવે છે. આ રીતે ધામધણી વિના બીજું કોણ અમને પાસે બોલાવી આ સુખોનો અનુભવ કરાવી શકે ?

સુખ ચાંદની ચઢાએ કે, પૂનમ કી મધ્ય રાત ।

એ કૌન દેવે માસૂક બિના, ઈસક ભીગે અંગ ગાત ॥ ૧૭ ॥

પૂર્ણિમાની મધ્ય રાત્રિએ રંગભવનની ચાંદનીમાં બેસાડી ધામધણી વિના બીજું કોણ અમને અપાર સુખ આપે છે. જેનાથી અમે પ્રેમમાં રસ તરબોળ (ગલિતગાત્ર) થઈએ છીએ.

આગે ગુમટિયોં ચઢાએ કે, નજરોં નૂર મકાન ।

કૌન દેવે અંગુરી બતાએ કે, બિના મેહેબૂબ મેહેરબાન ॥ ૧૮ ॥

ચાંદનીનાં શિખરો પર બેસાડી અંગુલી નિર્દેશ કરી પ્રિયતમ ધણી વિના બીજું કોણ અમને અક્ષરધામનું દર્શન કરાવી શકે છે ?

દસોં ભોમકે મોહોલ સુખ, કૌન દેવે માસૂક બિન ।

સો ઈત સુખ લ્યાએ ઈલમ, ના તો કૌન દેવે જિમી ઈન ॥ ૧૯ ॥

આ રીતે ધામધણી વિના કોણ અમને રંગભવનની દશેય ભોમનું સુખ આપી શકે છે ? સ્વયં ધામધણીએ જ તારતમ જ્ઞાન આપી આ નશ્વર ભૂમિમાં પણ પરમધામનાં શાશ્વત સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો. નહિ તો અહીં આ સુખ કોણ આપી શકે છે ?

અરસ આગૂં ખુલી ચાંદની

દોઊ કમાડોં કી ક્યોં કહૂં, નૂર રંગ દરપન ।

એ રોસની જુબાં ક્યોં કહે, ભર્યા નૂર અંબર ધરન ॥ ૧ ॥

રંગભવનના મુખ્ય દરવાજાના બન્ને કમાડોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? દર્પણ રંગનાં આ કમાડ

પ્રકાશમય છે. ભૂમિથી લઈ આકાશ સુધી એનો પ્રકાશ ફેલાયેલો છે, જીભ દ્વારા એનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

દોઊ બાજૂ બડે દરવાજે, રૂહઅલ્લા કહ્યા રંગ લાલ ।

બિન અંગ જુબાં બોલના, આગૂં ક્યોં કહૂં અરસ દિવાલ ॥ ૨ ॥

આ વિશાળ દરવાજાની બન્ને બાજુની દીવાલનો રંગ સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજીએ લાલ કહ્યો છે. આ નશ્વર શરીરની જીભ દ્વારા રંગમહેલની દીવાલની શોભાનું વર્ણન કરવું કેવી રીતે સંભવ થઈ શકે ?

ચબૂતરે દિવાલ મેં, દોઊ તરફ આઠ મહેરાબ ।

જો નીકે કર નિરખિએ, તો તબહીં ઉડ જાએ ખ્વાબ ॥ ૩ ॥

દરવાજાની બન્ને બાજુ આવેલ દીવાલની સાથેના બન્ને ચબૂતરાઓમાં બન્ને બાજુ આઠ તોરણો (મહેરાબ) છે. એની શોભાને સારી રીતે જોવાથી સ્વપ્નવત્ જગતનું અસ્તિત્વ પળભરમાં જ વિસરાઈ જશે.

એ જો કહે આઠ મહેરાબ, દોઊ ચબૂતરોં પર ।

એ બેઠક હક હાદી રૂહેં, ભર્યા નૂર જિમી અંબર ॥ ૪ ॥

જે બે ચબૂતરાઓ પર આઠ તોરણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે શ્રી રાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની બેઠકનું સ્થળ છે. એનો તેજોમય પ્રકાશ ભૂમિથી લઈ આકાશ સુધી ફેલાયેલો છે.

બીસ થંભ રંગ પાંચ કે, આગૂં અરસ દ્વાર ।

દસ બાંઝે દસ દાંહિને, કરેં રોસન નૂર ઝલકાર ॥ ૫ ॥

આ બન્ને ચબૂતરાઓ પર પાંચ રંગના વીસ સ્તંભો છે. તેમાંના દશ જમણી તથા દશ ડાબી બાજુ છે. એમનો પ્રકાશ પણ ઝળહળતો રહે છે.

હીરા માનિક પોખરે, પાય નીલવી જે ।

નૂર થંભ તરફ દાંહિની, તરફ બાંઈ યાહી નૂરકે ॥ ૬ ॥

હીરા, માણેક, પુખરાજ, પાય તથા નીલમણિ જેવાં રત્નોથી બનેલા આ જ્યોતિર્મય સ્તંભો દશ જમણી તરફ અને દશ ડાબી તરફ શોભાયમાન છે.

જયોં આગૂં ત્યોં પીછલ, યાકે સનમુખ માહેં દિવાલ ।

બીસોં દોએ ચબૂતરે, ઈન દિવાલ રંગ લાલ ॥ ૭ ॥

જેમ આગળના સ્તંભોમાં રંગોનો ક્રમ છે તે જ રીતનો ક્રમ દીવાલ સાથે જડેલા સ્તંભોમાં પણ છે. આ રીતે બન્ને ચબૂતરાઓ પર વીસ સ્તંભ શોભાયમાન છે. દીવાલનો રંગ લાલ છે.

અરસ આગૂં ખુલી ચાંદની, માહેં ચબૂતરે ચાર ।

દોએ તલેં બીચ બનકે, દો ઊપર લગતે દ્વાર ॥ ૮ ॥

રંગમહલની સામે ખુલ્લું પ્રાંગણ (ચાંદની ચોક) તથા ચાર ચબૂતરા છે. એમાં બે ચબૂતરા નીચે ચાંદની ચોકમાં આવેલા છે અને બે રંગમહલના દરવાજા સાથે સંકળાયેલા છે.

ઈન મોહોલોં સુખ ક્યોં કહૂં, આગૂં બડે દરબાર ।

હક હાદી સુખ ઈન કઠેડે, દેત બૈઠાએ બારે હજાર ॥ ૯ ॥

રંગભવનનાં આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? ધામધણી શ્યામાજી તથા બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓને આ આગળના ચબૂતરામાં કઠોડામાં બેસાડી અનંત સુખ આપે છે.

આગૂં ઈન મોહોલોં ખેલોને, ખેલ કરત કલા અપાર ।

નામ જુદે જુદે તો કહૂં, જો કહૂં આવે માહેં સુમાર ॥ ૧૦ ॥

આ મહેલોની સામે રમકડાં જેવાં પશુપક્ષી અપાર કલાઓ સાથે કીડા કરે છે. આ બધાનાં જુદાં જુદાં નામો ત્યારે કહી શકાય કે જ્યારે એની ગણતરી થઈ શકે.

એ સુખ લેં અરવા અરસ કી, હક હાદી સંગ નિસદિન ।

એ જાહેર ક્રિયા ઈત હુકમેં, વાસ્તે હમ મોમિન ॥ ૧૧ ॥

પરમધામના આ બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજીની સાથે દિન રાત આનંદનો અનુભવ કરે છે. શ્રીરાજજીના આદેશે જ આ સંસારમાં બ્રહ્માત્માઓને માટે આ આનંદ પ્રગટ કર્યો છે.

ચારોં હાંસોં ખુલી ચાંદની, તીનોં તરફોં બન બરાબર ।

તરફ ચૌથી ઝરોખે અરસકે, સોભે આગૂં ચબૂતર ॥ ૧૨ ॥

ચારે બાજુથી ખુલ્લા આ ચાંદની ચોકની ત્રણે બાજુ સમાનપણે વન પ્રદેશ આવેલો છે. તેની ચોથી બાજુ રંગભવનનો ઝરૂખો છે. સામે બે ચબૂતરા શોભાયમાન છે.

તલેં જો દોઊ ચબૂતરે, વૃખ લાલ હરા તિન પર ।

એ વૃખ દ્વાર ચબૂતરે, નૂર રોસન કરત અંબર ॥ ૧૩ ॥

સામેના આ ચબૂતરાઓ પર લાલ તથા લીલા રંગનાં બે વૃક્ષો શોભાયમાન છે. આ વૃક્ષોનો, રંગભવનના દરવાજાનો તથા આ ચબૂતરાઓનો જયોતિર્મય પ્રકાશ આકાશને પણ આલોકિત કરી દે છે.

ઈત જોત જિમી કી ક્યોં કહૂં, હુઓ આકાસ જિમી એક ।

સોભા ક્યોં કહૂં આગૂં અરસકે, જાનોં સબસે એહ વિસેક ॥ ૧૪ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિની જ્યોતિના વિષયમાં શું કહેવું ? એવું લાગે છે કે જાણે ભૂમિ અને આકાશ બન્ને એકાકાર થઈ ગયાં છે. રંગભવનની સામેનાં આ દશ્યોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું, આ બધાં અત્યંત શોભાયમાન લાગે છે.

આગૂં અરસ ચબૂતરે, હમ સખિયાં બેઠત મિલકર ।

એ સુખ હમારે કહાં ગએ, ખેલત નાયત બાંદર ॥ ૧૫ ॥

આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ મળીને રંગભવનની આગળ ચબૂતરાઓ પર બેસીએ છીએ. આપણી સામે વાનર તથા બીજાં પશુપક્ષી વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ તથા નૃત્ય કરે છે. હવે આપણાં એ સુખ ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છે ?

ઈત તખત કદેલે કુરસિયાં, બેઠેં રૂહેં બારે હજાર ।

સુખ ઈતકે હમારે કહાં ગએ, મોર નચાવનહાર ॥ ૧૬ ॥

આ ચબૂતરાઓ પર સિંહાસન તથા આરામદાયક ખુરશીઓ છે, તેની પર આપણે બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ બેસતાં હતાં. આપણી સામે મોર વગેરે પક્ષી નૃત્ય કરે છે. હવે આ સુખોનો અનુભવ ક્યાં ચાલ્યો ગયો છે ?

હક હમારે ઈત બેઠકે, કે વિધ કરેં મનુહાર ।

કે પસૂ પંખી અરસકે, ઈત સુખ દેતે અપાર ॥ ૧૭ ॥

ધામધણી પણ અહીં બેસી આપણી સાથે વિવિધ પ્રકારનો પ્રેમપૂર્વક વાર્તાલાપ કરે છે. પરમધામનાં બીજાં અનેક પશુપક્ષીઓ પણ પોતાની કીડાઓના દ્વારા અહીં અપાર સુખનો અનુભવ કરાવે છે.

સુખ સબ પસૂ પંખિયન કે, કે ખેલ બોલ દેં સુખ ।

એ આગૂં અરસ આરામકે, ક્યોં કર કહૂં ઈન મુખ ॥ ૧૮ ॥

અહીં પશુપક્ષીઓથી પણ અનેક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાંથી કેટલાંક પોતાની કીડાઓ દ્વારા તથા કેટલાંક પોતાની વાણી દ્વારા સુખ આપે છે. આ રીતે રંગભવન સામે ચાંદની ચોકમાં આ આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કબૂં એક એક પસૂ ખેલત, કબૂં એક એક જાનવર ।

એ સુખ અરસ અજમ કે, સુપન જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૧૯ ॥

અહીં કોઈ કોઈ વાર એક પશુ તેમ એક પક્ષી પણ પોતાની કલાનું પ્રદર્શન કરે છે. પરમધામનાં આ સુખોનું વર્ણન સ્વપ્નની જીભ દ્વારા કેવી થઈ શકે છે ?

કે બાંદર બાજે બજાવહીં, આગૂં અરસ કે નાયત ।

એ સુખ હમારે કહાં ગએ, હમ દેખ દેખ રાયત ॥ ૨૦ ॥

અહીં અનેક વાંદરાઓ વાજિંત્ર વગાડી ચાંદની ચોકમાં નૃત્ય કરે છે. તેને જોઈ અમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરતા હતા. આપણા આ સુખ હવે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છે ?

ઈત કે વિધ પસૂ ખેલત, કે ખેલત હેં જાનવર ।

ખેલ બોલ નાય દેખાવહીં, કે હંસાવત લડ કર ॥ ૨૧ ॥

અહીં અનેક પશુપક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે. તેઓ રમીને, બોલીને, નાચીને તથા દ્વન્દ્વ કરી પોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરી ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે.

હક હાદી રૂહેં ચાંદની બૈઠત, ઊપર હોત બખત મલાર ।

મોર બાંદર દાદુર કોકિલા, સુખ દેત કર ટહુંકાર ॥ ૨૨ ॥

ધામધણી વર્ષાઋતુના સમયે શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની સાથે આ ચાંદની ચોકમાં બિરાજમાન થાય છે. તે સમયે મોર, વાનર, દેડકા, કોયલ વગેરે પોતપોતાની વાણીથી બધાંને મુગ્ધ કરે છે.

સુખ કહાં ગએ ઈન સમેં કે, કે વિધ બન કરેં ગુંજાર ।

સેહેરાં ગાજત છાયા બાદલી, હોત બિજલિયાં ચમકાર ॥ ૨૩ ॥

આ સમયનાં આવાં બધાં સુખો હવે ક્યાં જતાં રહ્યાં છે ? આ પશુપક્ષીઓનો ધ્વનિ વનમાં ગુંજે છે. આકાશમાં ઘનઘોર ઘટાઓ છવાય છે. મેઘ ગર્જના કરે છે તથા વીજળી પણ ચમકે છે.

બટ પીપલ કી ચૌકિયાં, ચારોં ભોમ હિડોલે ।

એ સુખ કબ હમ લેવેંગે, હક હાદી રૂહેં ભેલે ॥ ૨૪ ॥

રંગભવનની દક્ષિણની તરફ વટ-પીપળની ચોકી પર ચારેય ભોમમાં ઊંચા જૂલા લટકી રહ્યા છે. અહીં શ્રી રાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ સાથે મળીને જૂલે છે. આ સુખોને આપણે ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

ચારોં ભોમ ચૌકી હિડોલે, હક હાદી રૂહેં હીંચત ।

હમ સુખ લેતીં સખ મિલ કે, સો કહાં ગઈ નિસબત ॥ ૨૫ ॥

ચારેય ભોમમાં આવેલા આ જૂલાઓમાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ જૂલે છે. આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ સાથે મળીને આ સુખ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. આપણો તે સંબંધ હવે ક્યાં ચાલ્યો ગયો છે ?

એક અલંગ સારી હિડોલે, સો સિફત ન કહી જાએ ।

અધિકારી ઈન સુખ કે, સો કાહે કો રૂહ બિલખાએ ॥ ૨૬ ॥

અહીં આવેલા અત્યંત ઊંચા જૂલાઓની શોભા શબ્દોમાં વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. આ સુખોના અધિકારી આત્માઓ તેનાથી વંચિત થઈ આ જગતમાં શા માટે વ્યાકુળ થઈ રહ્યા છે ?

પસૂ પંખી ચારોં ભોમ કે, સુખ દેત દિલ ચાહે ।

સો સુખ કબ લેસી મોમિન, ક્યોં ઈન બિન રહ્યો જાએ ॥ ૨૭ ॥

વટ-પીપળના આ વનની ચારે ભોમમાં વિહરનારાં પશુપક્ષીઓ મનોવાંછિત સુખ આપે છે. બ્રહ્માત્માઓ હવે તે સુખોને કેવી રીતે મેળવશે ? એના વગર હવે કેમ રહી શકાશે ?

કબ સુખ લેસી ફૂલ બાગ કે, બાગ ઊપર ઝરોખે ।

કહાં જાગિં કિનસોં કહું, કબ હમ સુખ લેવેં એ ॥ ૨૮ ॥

રંગભવનની પશ્ચિમની તરફની દીવાલ પર શોભાયમાન ઝરૂખામાં બેસી આપણે ફૂલબાગનાં સુખોનો અનુભવ ક્યારે કરી શકીશું ? હવે ક્યાં જઈ કોને કહીએ ? આ સુખ આપણને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

એ જો ચેહેબચે ફૂલ બાગ કે, ઈત કારંજે ઉછલત ।

એ સુખ કબ હમ પાવેંગે, કહાં જાએ પુકારું કિત ॥ ૨૯ ॥

ફૂલબાગમાં આવેલા જલકુંડોમાંથી નીકળતા ફુવારાની શોભાનું સુખ હવે આપણે ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ? એના માટે ક્યાં જઈ પોકાર કરવો ?

જો સુખ લાલ ચબૂતરે, લેત મોહોલા બડે પસૂઅન ।

એ બૈઠક સુખ ક્યોં કહું, એ સુખ જાનેં અરસ કે તન ॥ ૩૦ ॥

રંગભવનની ઉત્તર દિશામાં આવેલ લાલચબૂતરા ઉપર બેસી પશુપક્ષીની કીડાઓ તથા અભિવાદનનો જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? બ્રહ્માત્માઓ જ આ સુખોને જાણી શકે છે.

હાંસ ચાલીસ ચબૂતરા, ધરત કઠેડા જોત ।

કેહે કેહે મુખ કેતા કહે, આસમાન ભર્યો ઉદોત ॥ ૩૧ ॥

ચાલીસ પહલ (હાંસ) લાંબા આ ચબૂતરા પર આવેલા કઠોડામાંથી જ્યોતિર્મય કિરણો નીકળે છે. એનાથી સમગ્ર આકાશ છવાઈ જાય છે. આ શોભાનું વર્ણન મુખ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

બાઘ ચીતે ગજ કેસરી, હંસ ગરૂડ મુરગ મોર ।

પસૂ પંખી સુખ ક્યોં કહું, ઈન જુબાં કે જોર ॥ ૩૨ ॥

વાઘ, ચિત્તા, હાથી, સિંહ, હંસ, ગરૂડ, કૂકડો, મોર વગેરે પશુપક્ષીઓની કીડાઓથી પ્રાપ્ત થતા સુખનું વર્ણન આ જીભના બળ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાશે ?

ઈત બિછોને દુલીચે, ઊપર સોભિત સિંઘાસન ।

સોભેં કે ભાંતોં છત્રિયાં, કબ હક દેવેં હાદી રૂહન ॥ ૩૩ ॥

આ લાલ ચબૂતરા પર વિવિધ પ્રકારનાં આસન તથા ગાલીચા બીછાવેલા છે. તેના ઉપર સિંહાસન શોભાયમાન છે. અહીં વનનાં વૃક્ષોની ઘટાઓ વિવિધ પ્રકારે સુશોભિત થઈ રહી છે.

ધામધણી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓને અહીંનું સુખ ક્યારે પ્રદાન કરશે ?

કે રંગોં બન સોભિત, ચૌક સોભિત ચબૂતર ।

એ ખૂબી આગૂં અરસકે, ન જુબાં કહૂં ક્યોં કર ॥ ૩૪ ॥

લાલ ચબૂતરાની સામે (પૂર્વ તરફ) વિવિધ રંગોનાં વન સુશોભિત છે. ત્યાં ચબૂતરા તથા ચોક પણ અત્યંત શોભાયમાન છે. પરમધામની આ શોભાનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

કહાં બન કહાં ખેલના, કહાં સુખ મેલે સખિયન ।

કહાં નાયેં મોર બાંદર, કહાં સુખ પસૂ પંખિયન ॥ ૩૫ ॥

હવે તે વન તથા ત્યાંની કીડાઓ ક્યાં છે ? બધી સખીઓના મિલનનું સુખ પણ હવે ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? હવે મોર તથા વાંદરા વગેરે પશુ પક્ષીઓનાં નૃત્ય પણ ક્યાં જોવા મળશે ?

અરસ જિમી જરે કી રોસની, માવત નહીં આકાસ ।

કબ દેખેં સુખ ઈન જિમી, જિત બરસત નૂર પ્રકાસ ॥ ૩૬ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિના એક કણનો પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાતો નથી. જ્યાં સર્વત્ર પ્રકાશની જ વર્ષા થતી રહે છે એવી તે દિવ્ય ભૂમિનાં સુખોને આપણે ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

જોત એક દરખત પાત કી, હુઓ અંબર જિમી રોસન ।

ધની એ સુખ કબ દેઓગે હમેં, અપને ઈન બાગન ॥ ૩૭ ॥

અહીંનાં વૃક્ષના એક પાંદડામાંથી નીકળતાં કિરણોથી ભૂમિ અને આકાશ આચ્છાદિત થાય છે. તો હે ધામધણી ! આ દિવ્ય ભૂમિનાં વન, ઉપવન વગેરેનાં સુખ અમને ફરીથી ક્યારે અપાવશો ?

ઈત હક કહાવેં હુકમ કહે, વાસ્તે હાદી રૂહન ।

અરસ મેં કેહેસી સુખ ખેલ કે, સિર લે કહે મહામત મોમન ॥ ૩૮ ॥

મહામતિ બ્રહ્માત્માઓને કહે છે, શ્રીરાજજી પોતાની અંગના શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ માટે પોતાના જ આદેશથી આ વર્ણન કરાવી રહ્યા છે. પરમધામમાં જાગૃત થયેથી આ ખેલના આનંદની ચર્ચા થશે.

પ્રકરણ ૨૦ ચોપાઈ ૧૦૮૭

સાત ઘાટ પુલ હૌજ

ઔર સુખ સાતોં ઘાટ કે, ઔર સુખ દોઊ પુલ ।

એ સુખ સબ અરસ કે, કબ લેસી હમ મિલ ॥ ૧ ॥

યમુનાજીના કિનારા પર શોભાયમાન સાત ઘાટ તથા બન્ને પુલોનાં દિવ્ય સુખોનો અનુભવ

આપણે સૌ મળી પુનઃ ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

ઘાટ જાંબૂ અતિ સોભિત, જિમી જડાવ કિનારે જોએ ।

કે મોહોલ કિનારે જવેરોં, બન સોભિત કિનારે સોએ ॥ ૨ ॥

અહીં જાંબુનો ઘાટ અતિ શોભાયમાન છે. યમુનાજીના બન્ને કિનારાની ભૂમિ રત્નજડિત દેખાય છે. કિનારા ઉપર રત્ન નિર્મિત અનેક મહેલો છે તથા વનપ્રદેશ પણ અતિ શોભાયમાન છે.

એ બન જડાવ જાનોં ચંદ્રવા, કે રંગ બને ઈન હાલ ।

જાએ પોહોંચ્યા લગ ઝરોખોં, અરસ કી હદ દિવાલ ॥ ૩ ॥

આ વનોની ઘટા ચંદ્રવાની જેમ શોભાયમાન છે. તેમાંથી વિવિધ રંગોનું તેજ નીકળે છે. આ વન પ્રદેશ રંગમહલની દીવાલ સુધી પહોંચી ઝરૂખાને સ્પર્શે છે.

દેખો બન એ નારંગી, જાનોં ઉનથેં એહ અધિક ।

સુખ લેતીં રૂહેં ઈન ઘાટ કે, કબ દેસી હમેં હક ॥ ૪ ॥

એનાથી આગળ નારંગીનું વન છે. જામ્બુના વનથી પણ આ વધારે શોભાયમાન હોય એવું લાગે છે. બ્રહ્માત્માઓ આ ઘાટ ઉપર બેસી અપાર સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ધામધણી અમને આ સુખ ફરીથી ક્યારે અપાવશે ?

ઘાટ નારંગી અતિ ભલા, જાનોં કોઈ ના ઈન સમાન ।

સો કબ પાવેં સુખ ઝીલના, જો હમ લેતીં સંગ સુભાન ॥ ૫ ॥

આ નારંગીનો ઘાટ અતિ સુંદર છે. એવું લાગે છે કે એના સમાન બીજો કોઈ ઘાટ નથી. આ ઘાટ પર (સોલહ પહલના જલકુંડમાં) શ્રીરાજ શ્યામાજીની સાથે જલકીડાનો જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે અમને ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

કે રંગ બન છત્રિયાં, સુંદર અતિ સોભાએ ।

કરત અંબર મેં રોસની, પોહોંચી અરસ હિડોલોં જાએ ॥ ૬ ॥

આ વનનાં વૃક્ષોની ડાળીઓની વિવિધ રંગની ઘટાઓ અત્યંત શોભાયુક્ત છે. એનો પ્રકાશ આકાશને પણ પ્રકાશિત કરતો વટ-પીપળની ચોકી પર લટકતા ઝૂલા સુધી પહોંચ્યો છે.

સોભા બટ ઘાટ ક્યોં કહું, તરફ ચારોં ચાર દિવાલ ।

જરી કિનારેં દોઊ સોભિત, ક્યોં દેઊં ઈન મિસાલ ॥ ૭ ॥

વટ ઘાટ પર આવેલાં આ વટવૃક્ષોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? આ વૃક્ષોની ચારે બાજુ વડવાઈઓની ચાર દીવાલો દેખાય છે. યમુનાજીના બન્ને રત્નજડિત કિનારાઓ પર સુશોભિત આ વટ વનની ઉપમા કેવી રીતે આપી શકાય ?

ઉપર બિરાજત હિડોલે, તરફ ચારોં સોભિત ।

ઉપર જલ પુલ લગતે, એ સુખ કહાં ગએ અતંત ॥ ૮ ॥

આ વટવૃક્ષો પર ચારે બાજુ લાગેલા ઊંચા ઝૂલા અત્યંત શોભાયુક્ત છે. ઝૂલતા સમયે આ ઝૂલા

યમુનાજલની ઉપર વટ પુલ સુધી પહોંચી જાય છે. આ અનન્ત સુખ હવે કેમ અદૃશ્ય થઈ ગયું છે ?

ક્યોં કહૂં રેતી ઈન ભોમ કી, જાનોં ઉજલ મોતી સેત ।

એ સુખ હમારે કહાં ગએ, જો ઈન ભોમોંમે લેત ॥ ૯ ॥

અહીંની ભૂમિની રેતીની બાબતમાં શું કહેવું ? તે ઉજજવળ મોતીની જેમ શ્વેત રંગની છે. આ ભોમમાં અમે જે સુખ પ્રાપ્ત કરી રહ્યાં હતાં તે હવે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગયાં છે ?

અચરજ બન ઈન ઘાટ કા, સોભિત જ્યોં મંદર ।

બેલ પાત ફૂલ ફલ છાંહેં, એ સોભિત અતિ સુંદર ॥ ૧૦ ॥

આ ઘાટ પર આવેલાં વનોમાં એ આશ્ચર્ય છે કે આ વન મંદિરની જેમ શોભાયમાન છે. અહીંની લતાઓ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ તથા તેમની છાયા અત્યંત મનોહારી છે.

કહાં સુખ સાતોં ઘાટ કે, કહાં સુખ પુલ મોહોલાત ।

કહાં સુખ ઝરોખે જલ પર, જો તલેં નેહેરેં ચલી જાત ॥ ૧૧ ॥

આ સાતેય ઘાટ તથા અહીંના પુલ પર શોભાયમાન મહેલો તથા જલ પર જોવા મળતા ઝરૂખા વગેરેનું સુખ હવે ક્યાં ચાલ્યું ગયું છે ? જેની નીચેથી થઈ યમુનાજી નહેરની જેમ વહેતી ચાલી જાય છે.

જોએ બટ થેં કુંજ બન ચલ્યા, બોહોત રેતી બીચ તાએ ।

તાલ હિડોલોં બીચ હોએ, આગૂં નિકસ્યા જાએ ॥ ૧૨ ॥

યમુનાજીના કિનારા પર આવેલા વટ ઘાટથી કુંજવનનો આરંભ થાય છે. એની અંદર પુષ્કળ રેતી પથરાયેલી છે. આ વન વટ-પીપળની ચોકીના ઝૂલા તથા હોજકૌસર તળાવની મધ્યમાં થઈને આગળ અક્ષરધામ સુધી પહોંચ્યું છે.

કિન વિધ લેવેં સુખ બન કે, ક્યોં હિડોલોં હીચત ।

કિન વિધ રૂહેં અરસ મેં, માહોંમાહેં કેલ કરત ॥ ૧૩ ॥

આપણે આ વનોમાં કેવા પ્રકારનો આનંદ પ્રાપ્ત કરતાં હતાં, અહીંના ઝૂલામાં કેવી રીતે ઝૂલતાં હતાં, આપણે પરમધામમાં પરસ્પર કેવા પ્રકારની લીલાઓ કરતાં હતાં, હવે આ સુખ પુનઃ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

મોહોલ બને બેલિયન કે, સેજ હિડોલે સિંઘાસન ।

ચેહેબચે ફુહારેં કે સુખ, કબ હોસી રૂહન ॥ ૧૪ ॥

કુંજવનમાં લતાઓના મંડપ શોભાયમાન છે. એમાં પલંગ, ઝૂલા તથા સિંહાસન પણ છે. ત્યાંના જલકુંડો તથા ફુવારાઓનું સુખ અમો બ્રહ્માત્માઓને ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

ઈન મંદિરોં સેજ્યા સિંઘાસન, છોટે ચેહેબચે હિડોલે ।

કે ફુહારે નેહેરેં ચલેં, ધની હમેં કબ સુખ દેઓગે એ ॥ ૧૫ ॥

અહીં આવેલા લતામંડપ (મંદિરો)માં પલંગ, સિંહાસન, વિવિધ જલકુંડ તથા ઝૂલા વગેરે શોભાયમાન છે. આ જલકુંડોમાંથી અનેક ફુવારા ઊડે છે, એમાંથી નહેરો નીકળી છે. હે ધામધણી ! આપ અમને આ સુખો ફરીથી ક્યારે પ્રદાન કરશો ?

કહાં સુખ ગલિયાં અરસ કી, માહોંમાહેં બાંધ કે હોડ ।

રૂહેં રેતી મેં ઠેકતિયાં, દોડતિયાં કર જોડ ॥ ૧૬ ॥

પરમધામની આ ગલીઓનું સુખ ક્યાં ચાલ્યું ગયું, જ્યાં આપણે બ્રહ્માત્માઓ પરસ્પર હોડ બકતા રેતીમાં છલાંગ મારી દોડતા હતા.

ઈન ઘાટ આગૂં પુલ જોએ પર, જાએ પાર પોહોંચ્યા પુલ ।

એ ભી તિન બરાબર, જો પહેલેં કહ્યા અવલ ॥ ૧૭ ॥

આ ઘાટની આગળ યમુનાજીના બન્ને કિનારાઓને જોડતો વટનો પુલ છે. આ પુલ પણ એ જ રીતે શોભાયમાન છે જેમ પહેલાં વર્ણવેલ કેલનો પુલ છે.

બન જો દોઊ કિનારોં, સામ સામી સોભાત ।

હારેં ચૌકી પાંચ હાર કી, પોહોંચી પુલ પર છાત ॥ ૧૮ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર આવેલા સાત ઘાટોના વન સામસામે સુશોભિત છે. પાળી ઉપર બડાવનના વૃક્ષોની પાંચ હાર તથા ચાર ચોક છે. એની પાંચ ભોમ તથા છઠ્ઠી ચાંદની છે. આ વૃક્ષોની ડાળીઓ પુલમહેલના છજાં સુધી છવાયેલી છે.

પુલ તલેં નેહેરેં ચલેં, દોઊ પુલ મુકાબિલ ।

દોઊ બીચ સોભા દેચ કે, જાએ તાલ પોહોંચ્યા જલ ॥ ૧૯ ॥

બન્ને પુલોના મધ્યભાગમાં નીચે યમુનાજી દશ નહેરો રૂપમાં પ્રવાહિત થાય છે. બન્ને પુલોને સોભા આપતું આ નહેરોનું જળ હૌજકૌસર તળાવમાં સમાઈ જાય છે.

કહાં ગએ સુખ જોએ કે, જમુના જરી કિનાર ।

કહાં સુખ જલ કહાં ઝીલના, કહાં નિત નએ સિનગાર ॥ ૨૦ ॥

યમુનાજીના કિનારાનાં તે સુખ અમે કેમ ભૂલી શકીએ, જ્યાં રત્નજડિત કિનારા પર બેસી અમે આનંદ લેતા હતા ? યમુના જળ પર જળકીડા તથા નિત્ય નવા શણગારની તે ક્ષણો ન જાણે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ ?

દોઊ કિનારેં જોએ કે, એક મોહોલ એક ચબૂતર ।

કહૂં હેમ રંગ કહૂં જવેર, અતિ સોભિત બન ઊપર ॥ ૨૧ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર ક્રમશઃ એક મહેલ તથા એક ચબૂતરો છે. અહીંના વનની ઉપર

ક્યાંક સુવર્ણમય તથા ક્યાંક રત્નોની કાંતિ ઝળકતી અત્યંત સુંદર લાગે છે.

જમુના દોઊ કિનાર કે, મોહોલ ઢાંપિલ દોઊ ઓર ।

તલાબ તરફ જોએ આએ કે, જાએ માહેં મિલી મરોર ॥ ૨૨ ॥

યમુનાજી જ્યાંથી વળીને હૌજકૌસર તળાવની તરફ જાય છે ત્યાં તેના બંને કિનારા પર આવેલા મહેલો (૮૦-૯૦ દેહુરીઓ) આ વનોથી બન્ને બાજુ છવાયેલા દેખાય છે.

પ્રકરણ ૨૧ ચોપાઈ ૧૧૦૯

હૌજ કૌસર

અબ તાલ પાલ કી ક્યોં કહું, બન પાંચ હાર ગૃદવાએ ।

ફિરતી દેહુરી ચબૂતરે, સોભા ઈન મુખ કહી ન જાએ ॥ ૧ ॥

હવે હૌજકૌસર તળાવની પાળની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એની ચારે તરફ બડા વનનાં વૃક્ષોની પાંચ હાર છે. એની પર એકસો અઠ્યાવીસ દેહુરીઓ તથા ચબૂતરા છે. આ રીતે આ પાળની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

બડે ઘાટ તાલ કે ચાર હૈં, ચારોં સનમુખ બરાબર ।

દોઊ તરફ ઉતરતી દેહુરી, તલેં આગૂં ચબૂતર ॥ ૨ ॥

આ તળાવ પર ચારેય દિશાઓમાં ચાર મોટા ઘાટ છે. તે એક બીજાની સામે સમાન રૂપે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પ્રત્યેક ઘાટની બન્ને બાજુ દેહુરીઓ છે અને નીચે તેની સામે ચબૂતરા છે.

પાલ ઊપર જો દેહુરિયાં, આગૂં હર દેહુરી ચબૂતર ।

તિન દોઊ તરફોં સીઢિયાં, જિત હોત ચઢ ઉતર ॥ ૩ ॥

પાળની ઉપર આવેલ પ્રત્યેક દેહુરીની સામે એક-એક ચબૂતરો છે. એની બન્ને બાજુ સીડીઓ છે. એનાથી ચઢઊતર કરાય છે.

સીઢી મુકાબિલ સીઢિયાં, આએ મિલત હૈં જિત ।

દો દો બીચ દ્વાર ને, સબોં સોભિત પરકોટે ઈત ॥ ૪ ॥

આ દેહુરીઓમાં એક સીડીની સામે બીજી સીડી છે. બન્ને સીડીઓ જ્યાં આવીને મળી જાય છે ત્યાં આગળ એક બીજાની સામે બે દરવાજા છે. આ બધી સીડીઓ પર કઠેડો છે.

ખિડકી મુકાબિલ ખિડકિયાં, અંદર બાહેર જે ।

જો સુખ હૈં મોહોલન કે, કબ લેસી હમ એ ॥ ૫ ॥

અહીં આવેલા મહેલોની ખડકીઓ પણ અંદર-બહાર એકબીજાની સામે શોભાયમાન છે. આ મહેલોનાં સુખોનો અનુભવ અમે ક્યારે લઈશું ?

ઊપર પરકોટે કાંગરી, ઉપર હર દારનોં ।

કાંગરી પાલ કિનાર પર, સિફત આવે ના જુબાં મોં ॥ ૬ ॥

પ્રત્યેક દરવાજા (મેહરાબ)ની ઉપર તથા સીડીઓના કઠેડાની ઉપર કાંગરી શોભાયમાન છે. પાળીના કિનારે પણ એવી જ કાંગરી છે. એની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

દોઢી દાર બીચ મેહેરાબ જો, એ સોભા કહૂં ક્યોં કર ।

પડસાલ આગૂં સબન કે, ગૃદવાએ સોભા જલ પર ॥ ૭ ॥

બન્ને દરવાજાની મધ્યમાં અંદર તથા બહારનાં તોરણોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? બધાં તોરણોની સામે બેસવાનું ખુલ્લું સ્થાન (પડસાલ) છે. પાળની ચારે તરફની આ શોભા જલ પર છવાયેલી છે.

અબ જલ કી સોભા ક્યોં કહૂં, હમ કરતીં ઈત ઝીલન ।

ચિત ચાહે કરેં સિનગાર, એ સુખ કબ લેસી મોમન ॥ ૮ ॥

હવે જળની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? આપણે બ્રહ્માત્માઓ ત્યાં જળ કીડા કરતા હતા તથા મનોવાંછિત શણગાર સજતા હતા. બ્રહ્માત્માઓ હવે આ સુખોને ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરશે ?

માસૂક સંગ સુખ મિલ કે, ઈત હિડોલે પાલ પર ।

સો સુખ યાદ ક્યોં ન આવહીં, જો હમ લેતીં મિલકર ॥ ૯ ॥

પાળ ઉપર આવેલાં વૃક્ષો પર લટકાવેલા ઝૂલા પર આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી સાથે ઝૂલતા હતા. ત્યાં આપણે બધા મળીને જે સુખ પ્રાપ્ત કરતા હતા, હવે તે સ્મૃતિમાં કેમ નથી આવતાં ?

સબ એક હીરે કી પાલ હૈ, ટાપૂ મોહોલ યાહી કે ।

અનેક રંગ કે જુગતેં, કિન વિધ કહૂં મુખ એ ॥ ૧૦ ॥

આ પાળ એક જ હીરાની બનેલી છે. તળાવની મધ્યમાં આવેલ દ્વીપ ભવન (ટાપુમહલ) પણ એક જ હીરાનો છે. એમાંથી વિવિધ રંગોનાં કિરણો નીકળે છે. આ અદ્વિતીય શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચાંદની ઝરોખે બૈઠ કે, કિન વિધ લેતીં સુખ ।

સો યાદ દેત ધની ઈન જિમી, કાલ ક્યોં કાટૂં માહેં દુખ ॥ ૧૧ ॥

દ્વીપના મહેલની ચાંદની તથા ઝરૂખામાં બેસી આપણે બ્રહ્માત્માઓ કેવા પ્રકારના આનંદનો અનુભવ કરતા હતા ? ધામધણી સદ્ગુરુ રૂપે આવીને ત્યાંનાં સુખોનું સ્મરણ કરાવી રહ્યા છે. આ સુખોને ભૂલી દુઃખમય જગતમાં આપણો સમય કેવી રીતે વ્યતીત થઈ શકશે ?

હકેં સુખ અરસ દેખાઈયા, ઈલમ દે કરી બેસક ।

હમ ક્યોં રહેં ઈન માસૂક બિના, જો કદુએ હોએ ઈસક ॥ ૧૨ ॥

ધામધણીએ પોતાનું સંદેહ ભાંગનારું (તારતમ) જ્ઞાન આપીને પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો. જો આપણામાં થોડો ઘણો પણ પ્રેમનો અહોભાવ હોય તો આપણે આપણા પ્રિયતમ ધણી વગર અહીં કેવી રીતે રહી શકીએ ?

ઈન મોહોલ સુખ રૂહોં કે, ઔર સુખ ઘાટોં ચાર ।

હાએ હાએ ક્યોં જાએ હમેં રાતદિન, એ સુખ બૈઠી રૂહેં હાર ॥ ૧૩ ॥

આપણે બ્રહ્માત્માઓ હારબંધ બેસી દ્વીપ મહેલ તથા ચારેય ઘાટોના આનંદનો અનુભવ કરતા હતા. એમના વિના આ નશ્વર જગતમાં આપણા રાતદિવસ કેવી રીતે વ્યતીત થઈ રહ્યા છે ? એનું અમને દુઃખ છે.

યાદ દેત હક એ સુખ, હાએ હાએ તો ભી ન લગે ઘાએ ।

ઐસી બેસકી લે ક્યોં રહે, જો હો અરસ અરવાએ ॥ ૧૪ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ રૂપે આવી આપણને વારંવાર આ સુખોનું સ્મરણ કરાવે છે. પરંતુ દુઃખની વાત છે કે તો પણ આપણને એમનાં વચનોની ચોટ લાગતી નથી. જો આપણે પરમધામના આત્માઓ છીએ તો આ સંદેહ ભાંગનાર જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ આ જગતમાં કેવી રીતે રહી શકીએ ?

હક હુકમ ઐસા કરતહે, ના તો તેહેકીક ના રહે તન ।

અબ હક ઈત રૂહોં રાખત, કોઈ અચરજ હાંસી કારન ॥ ૧૫ ॥

ખરેખર ધામધણીની આજ્ઞાથી જ એવું થઈ રહ્યું છે. નહિ તો આપણું શરીર (નિશ્ચય) ટકી જ શક્યું ન હોત. કોઈ અદ્ભુત હાંસી કરાવવા માટે જ ધામધણી બ્રહ્માત્માઓના શરીરને હજુ પણ ટકાવી રાખે છે.

યાદ કરોં સુખ હાંસીય કે, કે યાદ કરોં સુખ પાલ ।

કે યાદ કરોં તલેં મોહોલ કે, હાએ હાએ અજૂં ના બદલત હાલ ॥ ૧૬ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! હું એ આનંદ વિનોદની ક્ષણોને યાદ કરી રહ્યો છું. સુખપાલમાં બેસીને કરેલા વિહારને પણ યાદ કરી રહ્યો છું. એટલું જ નહીં મહોલોની અંદર વીતાવેલી ક્ષણોને પણ યાદ કરી રહ્યો છું. તો પણ બેદની વાત છે કે હમણાં પણ આપણી સ્થિતિમાં કોઈ પરિવર્તન થયું નથી.

પ્રકરણ ૨૨ ચોપાઈ ૧૧૨૫

નેહેરેં મોહોલોં મેં

સુખ નેહેરોં કા અલેખે, સબ ઊપર મોહોલાત ।

કે ભેલી કે જુદિયાં, તરફ ચારોં ચલી જાત ॥ ૧ ॥

પરમધામમાં રત્નો (જવેરો)ની નહેરોથી અપાર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. બધી નહેરો પર મહેલો

છે. કેટલીક નહેરો સાથેસાથે મળીને વહે છે તો કેટલીક અલગ-અલગ થઈને ચારે દિશાઓમાં વહે છે.

ચાર તરફ ચાર નેહેરેં, ઊપર સે ઢાંપેલ ।

કહૂં ચાર આઠ સોલેં મિલી, કે વિધ મોહોલોં ખેલ ॥ ૨ ॥

ચારેય દિશાઓમાં ચાર નહેરો ઉપરથી ઢંકાયેલી વહે છે. અહીં ક્યાંક ચાર ક્યાંક આઠ તથા ક્યાંક સોળ નહેરો એક સાથે મળી વહે છે. અહીંના મહેલોમાં અનેક પ્રકારની કીડાઓ થાય છે.

ચારોં ખૂટોં મોહોલ ઢાંપિલ, જાનૂં કે રચિયા સેહેર ।

ઈન વિધ બરાબર ગલિયાં, આડી ઊંચી ગલી બીચ નેહેર ॥ ૩ ॥

અહીં ચારેય તરફ મહેલો જ મહેલો ઢંકાયેલા છે. એવું લાગે છે કે જાણે કોઈ નગર વસેલું હોય. નહેરોની વચ્ચેમાં ગલીઓ ક્યાંક સમાન રૂપે છે તો ક્યાંક આડી-અવળી તથા ઊંચી છે.

કે કોટ અલેખે પદમો, સેહેર બસેં પસુઅન ।

કે સેહેર હૈ જાનવર, સબોં ઈસક અકલ ચેતન ॥ ૪ ॥

અહીં કરોડો પક્ષો તો શું પશુ-પક્ષીઓનાં પણ અનંત નગર વસેલાં છે. આ બધાં પશુપક્ષી ધામધણીમાંથી મેળવેલ ચેતના, પ્રેમ તથા બુદ્ધિથી પરિપૂર્ણ છે.

યોં કે નેહેરેં બીચ સેહેરન કે, ઈન સેહેરોં કે મોહોલાત ।

હર મોહોલોં કે બૈઠકેં, એ સોભા કહી ન જાત ॥ ૫ ॥

આ નગરોની મધ્યમાં થઈને અનેક નહેરો વહે છે. આ નગરોમાં અનેક મહેલો પણ છે. પ્રત્યેક મહેલમાં બેસવા માટેનાં અનેક સુંદર સ્થાન છે. એની શોભા વર્ણવી નથી શકાતી.

અબ નેહેરેં બરનન તો કરૂં, જો કઘૂ હોએ હિસાબ ।

મોહોલ મોહલ બીચ કે કંડ બને, કે કારંજેં છૂટેં ઊંચે આબ ॥ ૬ ॥

આ નહેરોનું વર્ણન ત્યારે થઈ શકે છે, જ્યારે એની ગણતરી થઈ શકે. અહીં પ્રત્યેક મહેલની વચ્ચે અનેક કુન્ડ શોભાયમાન છે. એમાંથી ઊંચાઊંચા અનેક ફુવારાઓ ઊડે છે.

કે જલ મોહોલોં ચઢે, કે મોહોલોંસેં ઉપરા ઊપર ।

કે લાખોં હજારોં બૈઠકેં, સુખ ઈત કે કહૂં ક્યોં કર ॥ ૭ ॥

અનેક સ્થાનો પર આ નહેરનું પાણી મહેલોની ઉપર ચઢી ઉપર સુધી પહોંચે છે. અહીં બેસવા માટે હજારો, લાખો સ્થાન છે. અહીં મળનારાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે મોહોલ ઊંચે અતિ બડે, જૈસે હક દિલ ચાહે ।

હર મોહોલોં બીચ નેહેરેં ચલેં, એ સુખ બૈઠક કહી ન જાએ ॥ ૮ ॥

અહીંના અનેક મહેલો અતિ ઊંચા તથા વિશાળ છે. એ બધા ધામધણીની ઈચ્છા પ્રમાણે

સુશોભિત છે. દરેક મહેલની વચ્ચે નહેર વહે છે. અહીંની બેઠકની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

હર જાતોં મોહોલ જુદે જુદે, જુદી જુગતેં પાની ચલત ।

જુદી જુદી જુગતેં કારંજેં, ક્યોં કર કહૂં એહ સિફત ॥ ૯ ॥

અહીં વિવિધ સ્થાનો પર અલગ-અલગ પ્રકારના મહેલો શોભાયમાન છે. એની અંદરની નહેરોમાં વિવિધ રીતે જળ વહે છે. અહીંના ફુવારા પણ વિવિધ પ્રકારના છે. આ બધાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

ઈન બડે મોહોલ સુખ નહેરોં કે, હમેં કબ દેઓગે ખસમ ।

માંગે મંગાએ જો દેઓ, સબ હુઆ હાથ હુકમ ॥ ૧૦ ॥

હે ધામધણી ! આ મોટામોટા મહેલોની અંદર વહેતી નહેરોનું સુખ અમને ફરીથી ક્યારે આપશો ? આ સુખોની ઈચ્છા, એના માટે પ્રેરણા તથા એની પરિપૂર્તિ બધું આપના જ આદેશને આધીન છે.

સાગર સે નહેરેં આવત, પાની જુદા જુદા ફેલાત ।

કે વિધ મોહોલોં હોએ કે, ફેર સાગરોં મેં સમાત ॥ ૧૧ ॥

અહીં નીર સાગરમાંથી આવતું જળ વિવિધ નહેરો દ્વારા જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં ફેલાય છે અને અનેક મહેલોમાં થઈને ફરીથી એ જ સાગરમાં સમાઈ જાય છે.

કે ચલત ચકાવ જયોં, કે આડી ઊંચી ચલત ।

કે ચલત મોહોલોં પર, કે મોહોલોં સે ઉતરત ॥ ૧૨ ॥

અહીં કેટલીક નહેરો ગોળાકાર રૂપમાં ચાલે છે તથા કેટલીક ઊંચી અને વાંકી ચૂકી વહે છે. કેટલીક નહેરો મહેલોની ઉપર ચઢતી દેખાય છે. તો કેટલીક મહેલોથી નીચે ઊતરતી જણાય છે.

એક નહેર સે કે નહેરેં, જુદી જુદી ફિરત ।

કે જુદી જુદી નહેરેં હોએ કે, કે એક મેં અનેક મિલત ॥ ૧૩ ॥

આ નહેરોમાં કેટલીક મુખ્ય નહેરમાંથી અનેક નહેરો નીકળે છે અને ચારે તરફ ફેલાઈ જાય છે. આ રીતે આ નહેરો અલગ અલગ થઈ ફરીથી એકમાં આવીને સમાઈ જાય છે.

કે નહેરેં મોહોલોં મિને, ચારોં ખૂટોં ફિરત ।

કે મોહોલ નહેરેં કે, કે વિધ વિધસોં બિયરત ॥ ૧૪ ॥

અનેક નહેરો મહેલોની અંદર ચારેય દિશામાં પ્રવાહિત થાય છે. આ રીતે અનેક મહેલોમાં અનેક નહેરોનું જળ અનેક પ્રકારે વહેતું સર્વત્ર ફેલાઈ જાય છે.

કહૂં ચાર નેહેરેં મિલી ચલી, કહૂં ચારસે સોલેં નિસકત ।

કે નેહેરેં સુખ ન મોહોલોં, ધની કબ કરસી પ્રાપ્ત ॥ ૧૫ ॥

ક્યાંક ચાર-ચાર નહેરો એક સાથે મળીને વહે છે. તથા ચારેય જુદી થઈ સોળ નહેરોમાં વિભાજિત થઈ જાય છે. હે ધામધણી ! આ અનેક નહેરો તથા મહેલોથી પ્રાપ્ત થતું સુખ અમને ફરીથી ક્યારે પમાડશો ?

કહૂં નેહેરેં જાહેર ચલી, કે પહાડોં કે માંહેં ।

નેહેરેં પહાડોં યા સાગરોં, સોભા ક્યોં કહૂં ઈન જુબાંઝે ॥ ૧૬ ॥

અનેક નહેરો પ્રગટ રૂપે વહે છે તો અનેક પર્વતના સમાન મહેલોની અંદરથી વહે છે. અહીંની નહેરો, પર્વત જેવા મહેલો તથા સાગરોની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

પ્રકરણ ૨૩ ચોપાઈ ૧૧૪૧

માણેક પહાડના હિડોળા

પહાડ માનિક મોહોલ કે, યોં પહાડ મોહોલ અનેક ।

સબ અપાર અલેખેં ઈન જિમી, કહાં લોં કહૂં વિવેક ॥ ૧ ॥

માણેક પર્વત પર અનેક મહેલો શોભાયમાન છે. આ મહેલો પણ એક પર્વતનું રૂપ ધારણ કરે છે. આ દિવ્ય ભૂમિ પર આ અસંખ્ય મહેલોની અપાર શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરી શકાય ?

બડે પહાડ જો હિડોલે, બારે હજાર બૈઠત ।

એકે છપર ખટકે, હક હાદી સાથ હીંચત ॥ ૨ ॥

આ વિશાળ પર્વત પર આવેલા જૂલાઓમાં એક-એકમાં બાર-બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે. અહીં બેસી શ્રી રાજશ્યામાજી સખીઓની સાથે એક જ જૂલામાં બેસી જૂલે છે.

અનેક પહાડ કે હિડોલે, જુદી જુદી કે જુગત ।

જો સુખ હિડોલે પહાડ કે, જુબાં કર ના સકે સિફત ॥ ૩ ॥

અહીં પર્વત સમાન અનેક મહેલો છે. એમાં અલગ અલગ પ્રકારના અનેક જૂલા છે. આ મહેલો પર આવેલા જૂલાથી મળતા આનંદનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

કે હિડોલે પહાડ મેં, ઊપર સે ઢાંપેલ ।

સુખ લેવેં કે વિધ કે, રૂહેં કરેં કે ખેલ ॥ ૪ ॥

પર્વત જેવા આ મહેલો ઉપર આવેલા અનેક જૂલા ઉપરથી ઢંકાયેલા છે. અહીં વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરતા આત્માઓ અનેક પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

કે સુખ લેં મીઠે પહાડ કે, કે વિધ હીયેં હિડોલે ।

કે સુખ હિડોલે બાહેર, બીચ પહાડ કે ખુલે ॥ ૫ ॥

આ પર્વત પર આવેલા જૂલામાં જૂલતા આત્માઓ વિવિધ પ્રકારે મધુર સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. આ

ઝૂલા કેટલાક પર્વતની બહાર દેખાય છે, તો કેટલાક પર્વતની અંદર દેખાય છે.

એક જરા ઈન જિમી કા, જોત ન માએ આસમાન ।

જોત જવેરોં પહાડોં કે, ઈત કહા કહે જુબાન ॥ ૬ ॥

અહીંની ભૂમિના એક કણની જ્યોત પણ આકાશમાં સમાતી નથી. તો આ રત્નમય પર્વતની જ્યોતિની બાબતમાં આ જીભ શું કહી શકે ?

કોઈ પહાડ ગૃદવાએ કા, કોઈ બરાબર ખૂટોં ચાર ।

જો સોભા પહાડન કી, ખૂબી ન આવે માહેં સુમાર ॥ ૭ ॥

અહીંના પર્વત જેવડા મહેલોમાં કોઈ ગોળાકાર છે તો કોઈ ચોરસ છે. આ મહેલોની શોભા અપાર છે.

જિમી ગૃદવાએ પહાડોં કી, સબ દેખત બરાબર ।

પહાડ ભી સીધે સબ તરફોં, જાનોં હકેં કિએ દિલ ધર ॥ ૮ ॥

આ પર્વત શ્રંખલાઓની ચારે બાજુની ભૂમિ એક સરખી સમથળ દેખાય છે. આ પર્વત પણ બધી બાજુથી સીધા દેખાય છે. જાણે ધામધણીએ એને હૃદયપૂર્વક બનાવ્યા હોય.

કે મોહોલ પહાડોં મિને, કે મોહોલ પહાડોં ઊપર ।

જો બન પહાડ યા જિમિએ, સો ઈન જુબાં કહૂં ક્યોં કર ॥ ૯ ॥

અહીં અનેક મહેલો પર્વતની અંદર છે તો અનેક પર્વતની ઉપર પણ છે. અહીંના પર્વત, ભૂમિ તથા વનની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

ના સુખ કહે જાએ જિમી કે, ના સુખ કહે જાએ બન ।

ના સુખ કહે જાએ મોહોલોં કે, ના સુખ કહે જાએ પહાડન ॥ ૧૦ ॥

ન તો અહીંની ભૂમિનાં સુખોનું વર્ણન થઈ શકે છે અને ન તો અહીંના વનપ્રદેશ, મહેલો તથા પર્વતોના સુખોનું વર્ણન કરી શકાય છે.

કે પહાડ ઝિરને ઝિરેં, કે ઊપર નેહેરેં ચલી જાએ ।

કે ઉતરેં ઊપર સે ચાદરેં, કે તાલોં બીચ આએ સમાએ ॥ ૧૧ ॥

અહીંના અનેક પર્વતો પરથી ઝરણાં વહે છે તો અનેક પર્વતોની ઉપર (ચાંદનીમાં) નહેરો ચાલે છે. અનેક સ્થાનો પર નહેરો ઉપરથી જળધારાઓના રૂપે નીચે ઊતરી તળાવમાં સમાઈ જાય છે.

નેહેરેં બન મેં હોએ ચલીં, સો નેહેરેં કે મિલત ।

આગૂં આએ મોહોલ બન કે, ઈત ચલી કે જુગત ॥ ૧૨ ॥

અહીં અનેક નહેરો વનમાં થઈ અલગ-અલગ રૂપે વહેતી એક સાથે મહાનદમાં ભળી જાય છે. એની આગળ વનના મહેલ છે. અહીંની શોભા વિવિધ પ્રકારની છે.

એ સુખ હમારે કહાં ગએ, એ જો ખેલ હોત દિન રાત ।

હક કે સાથ હમ સબ રૂહે, હંસ હંસ કરતીં બાત ॥ ૧૩ ॥

આ દિવ્ય પ્રદેશમાં રાતદિવસ થતી કીડાઓથી આપણને પ્રાપ્ત થનારું સુખ હવે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગયું છે ? આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ અહીં હસી હસીને ધામધણી સાથે વાતો કરતા હતા.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૧૧૫૪

વનકે મોહોલ નહેરો

બન છાયા જો મોહોલ હૈ, ઈત મોહોલ બને બન કે ।

જાનોં બન સોભા અતંત હૈ, સબ સુખ લેતીં રૂહેં એ ॥ ૧ ॥

અહીં વનની છાયામાં આવેલા મહેલો વૃક્ષોની ડાળીઓ દ્વારા બનેલા છે. અહીંની શોભા એટલી અદ્વિતીય છે કે બધા બ્રહ્માત્માઓ અહીં બેસી અખંડ સુખનો અનુભવ કર્યા કરે છે.

નેહેરેં સાગર સે ખુલી ચલી, સો ભી ભઈ બન માહેં ।

એ બન સોભા નેહેરોં કી, ખૂબી ક્યોં કેહેસી જુબાંએ ॥ ૨ ॥

સાગરમાંથી નીકળેલી કેટલીક નહેરો અહીં ખુલ્લા રૂપે પ્રવાહિત થઈ સમગ્ર વનમાં ફેલાઈ જાય છે. વનની આ નહેરોની શોભાનું વર્ણન આ જીભથી કેવી રીતે થઈ શકે છે ?

સાગર કિનારેં જો બન, એ બન નેહેરેં બિવેક ।

મોહોલ બન જો દેખિએ, જાનોં સોઈ નેક સે નેક ॥ ૩ ॥

સાગરના કિનારા પર આવેલાં આ વનોમાં વિવિધ પ્રકારની નહેરો વહે છે. આ વન પ્રદેશમાં આવેલ મહેલોની શોભા જોઈએ તો એકથી એક ચઢિયાતી દેખાય છે.

કે મોહોલ ઢિગ સાગરોં, ઔર કે મોહોલ બનરાએ ।

તિનોં મેં નેહેરેં ચલેં, હમ સુખ લેતીં ઈત આએ ॥ ૪ ॥

અનેક મહેલો સાગર નજીક આવ્યા છે તો અનેક મહેલો વન પ્રદેશમાં સુશોભિત છે. તે બધામાં નહેરો વહે છે. આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ અહીં આવી અપાર સુખ મેળવીએ છીએ.

એ બન નેહેરેં દૂર લોં, જહાં લોં નજર ફિરત ।

એ સુખ સંગ સુભાન કે, હમ કે વિધ લેતીં ઈત ॥ ૫ ॥

જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે ત્યાં સુધી વનની આ નહેરો દૂર-દૂર સુધી ફેલાયેલી દેખાય છે. આપણે બધા આત્માઓ અહીં આવીને ધામધણીના સાન્નિધ્યનું અપાર સુખ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

ઈન બન કી ઔર મોહોલ કી, ઔર પહાડ હિડોલે જે ।

જિમી સબ બરાબર, અરસ લગ દેખિએ એ ॥ ૬ ॥

અહીંના વન પ્રદેશ તથા અહીંના મહેલો તથા માણેક પહાડ પર આવેલા ઝૂલા વગેરેનું વર્ણન

શું કરવું ? બધાં સ્થાનોની ભૂમિ રંગ મહલ સુધી સમતલ દેખાય છે.

બન બિગરકી જો જિમી, જાનોં જરી દુલીયે બિછાએ ।

એ દૂબ જોત આસમાન લોં, રહ્યા નૂરે નૂર ભરાએ ॥ ૭ ॥

વન સિવાયની જે ખુલ્લી ભૂમિ દેખાય છે, ત્યાં રત્નજડિત ગાલીયાની જેમ ઘાસ પથરાયેલું છે. આ ઘાસની જ્યોત પણ આકાશ સુધી પહોંચે છે, જાણે ચારે બાજુ પ્રકાશ જ પ્રકાશ છવાયેલો હોય.

એ નેહેરેં અતિ દૂર લગ, અતિ દૂર દેખે સાગર ।

સાગર નેહેરેં મોહોલ જો, અતિ બડે દેખે સુંદર ॥ ૮ ॥

અહીંથી દૂરદૂર સુધી નહેરો દેખાય છે. એનાથી પણ વધુ દૂર સાગર દેખાય છે. અહીંના સાગર, નહેરો તથા મહેલો બધા અતિ સુંદર દેખાય છે.

સાગર કિનારેં મોહોલ જો, સો જાએ લગે આસમાન ।

એ મોહોલ જુદી જુદી જિનસોં, ઈત સુખ ચાહિએ સાગર સમાન ॥ ૯ ॥

સાગરના કિનારા પર આવેલા (બડી રાંગના) મહેલો તો જાણે આકાશને સ્પર્શ કરી રહ્યા હોય એટલા ઊંચા છે. અહીંના મહેલોની રચના વિવિધ પ્રકારની છે. અહીં પણ સાગર સમાન અપાર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

કે મોહોલ બરાબર સાગરોં, મોહોલ ઊંચે ચઢે અનેક ।

કે જુગતેં સોભા સુંદર, એ ક્યોં કહે જુબાં બિવેક ॥ ૧૦ ॥

અહીંના અનેક મહેલો સાગરની જેમ વિશાળ છે સાથે જ આ મહેલો અત્યંત ઊંચા પણ છે. એની શોભા અતિ સુંદર છે. આ જીભ એના અંગે શું કહી શકે ?

કે મોહોલ સુખ સાગરોં, કે સુખ ટાપૂ મોહોલ ।

એ સુખ અપાર અલેખે, સો ક્યોં કહૂં ઈનકી તોલ ॥ ૧૧ ॥

આ સાગરોના મહેલોમાં વિવિધ પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે દ્વીપ પર આવેલા મહેલોમાં પણ અપાર આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનંત સુખોની તુલના કેવી રીતે કરી શકાય ?

મહામત કહે સુનો મોમિનોં, બીચ ટાપૂ જલ ગૃદવાએ ।

એ અતિ ઊંચે મોહોલ સુંદર, દેખો અપની રૂહ જગાએ ॥ ૧૨ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! સાંભળો. અહીં ચારે બાજુ જળ તથા મધ્યમાં ટાપુ શોભે છે. પોતાના આત્માને જાગ્રત કરી જુઓ, ટાપુ પર આવેલ ગગનચુંબી ભવન અત્યંત સુંદર છે.

પુખરાજ સે પાટ ઘાટ તાઈ

સુખ ક્યોં કહૂં પહાડ પુખરાજ કે, ઔર કહા કહૂં મોહોલ તલે ।

ઉપર ચૌડે મોહોલ ચઢતે, મોહોલ તીસરે તિન ઉપલે ॥ ૧ ॥

પુખરાજ પર્વતના અપાર સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? ત્યાંના મહેલો નીચેથી ઉપરની તરફ ક્રમશઃ પહોળા થતા આગળ વધેલા છે. એની ઉપર આકાશી મહેલ તો નીચેના મહેલોથી ત્રણગણા વધારે પહોળા છે.

આઠ પહાડ તલેં મોહોલ કે, ઉપર તાલ પુખરાજ ।

કે મોહોલાતેં આઠોં પર, ઊંચે રહે મોહોલ બિરાજ ॥ ૨ ॥

પુખરાજ પહાડની નીચે આઠ નિશાની (પાંચ ઝાડ, બે ઘાટી, એક તળાવ) છે. ઉપર બંગલા પર તળાવ સુશોભિત છે. આ આઠેય નિશાનો પર મહેલો તથા ઉપર આકાશી મહેલ શોભી રહ્યાં છે.

તાલ ઉપર જો મોહોલાત હૈ, આઠ પહાડ તલેં જો ઈન ।

મોહોલ ઉપલે આકાસ લોં, ક્રિયા નિપટ નૂર રોસન ॥ ૩ ॥

પુખરાજ તળાવ ઉપર શોભાયમાન મહેલોની નીચે પર્વત જેવાં આઠ નિશાન છે. એ મહેલો આકાશને અડીને અલૌકિક પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યા છે.

નિપટ બડે મોહોલ પહાડ કે, નિપટ બડે દરબાર ।

કબ સુખ લેસી ઈનકે, એ ધની તુમહીં દેવનહાર ॥ ૪ ॥

આ પુખરાજ પર્વત પર પર્વતના જેવા ઊંચા-ઊંચા અતિ વિશાળ મહેલો તથા વિશાળ સભાગૃહ (દરબાર હોલ) છે. બ્રહ્માત્માઓ અહીંનું સુખ ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકશે ? હે ધામધણી ! આપ જ આ સુખોને આપવાવાળા છો.

ઈત બડે જાનવર ખેલત, આગૂં બડે દરબાર ।

એ સુખ કબ હમ લેયસી, મોમિન ઈત ઈતજાર ॥ ૫ ॥

અહીં આવેલા મોટામોટા વરંડાઓની સામે અનેક પશુપક્ષીઓ કીડા કરે છે. અમે અહીંનાં સુખોને ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશું ? અમે બધા બ્રહ્માત્માઓ એની પ્રતીક્ષામાં બેઠા છીએ.

કે રંગોં કે વિધ ખેલત, પહાડ સે સેત ફીલ ।

દમ ન રહેં માસૂક બિના, ધની ક્યોં ડારી બીચ ઢીલ ॥ ૬ ॥

આ પહાડ પર મોટા મોટા સફેદ હાથી વિવિધ પ્રકારની કીડા કરે છે. હે ધામધણી ! (આ બધું સ્મરણ કરીને) આપના સાન્નિધ્ય વગર અમારા પ્રાણ જ ટકી શકે નહીં. આપ અમને જાગૃત કરવામાં શા માટે વિલંબ કરો છો ?

કહાં ગએ સુખ આપકે, હમ કહાં પુકારેં જાએ ।

તુમ બિના નહીં કોઈ કિતહું, મોમિન બેસક કિએ બનાએ ॥ ૭ ॥

હે ધામધણી ! આપનાં આ બધાં સુખો ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગયાં છે ? હવે અમે ક્યાં જઈ એના માટે પોકાર કરીએ ? તારતમ જ્ઞાને બ્રહ્માત્માઓને આ રીતે નિઃસંદેહ કરી દીધા છે, કે આપના સિવાય બીજું કોઈ પણ નથી.

ઔર સુખ પહાડ તાલ કે, તીનોં તરફોં મોહોલાત ।

પહાડ સુખ મોહોલ અંદર, જો કે નેહેરેં ચલી જાત ॥ ૮ ॥

પુખરાજના તળાવનું સુખ પણ અનંત છે. એની ત્રણે બાજુ ભવ્ય મહેલો છે. આ મહેલોમાં અનેક નહેરો વહે છે. આ રીતે પુખરાજ પહાડના મહેલોની અંદર અપાર સુખ છે.

ગુરજ દોઊ કે બીચ મેં, ગિરત ચાદરેં ચાર ।

ચાર ચાર હર એક મેં, ઉતરત સોલે ધાર ॥ ૯ ॥

પુખરાજ તળાવની ચાંદનીથી બન્ને ગુર્જોની મધ્યમાં થઈને વહેતું જલ ચાર ધારાઓ રૂપે તળાવમાં પડે છે. પુખરાજ તળાવથી ચાર ધારાઓથી પૂર્વની તરફ વહેતું આ જળ પ્રત્યેક ભોમમાંથી ચાર ધારાઓના રૂપમાં કુલ સોળ ધારાઓમાં વહેંચાઈ અધબીચના કુંડમાં પડે છે.

સો પરત બીચલે કુંડ મેં, ઈત ચારોં તરફોં દેહેલાન ।

એ સુખ કબ હમ લેયસી, ઈન મેલે સાથ મેહેરબાન ॥ ૧૦ ॥

તે સોળ ધારાઓમાંથી પડતું જળ અધબીચના કુંડમાં પડે છે. આ કુંડની ચારે તરફ મહેલો તથા દહેલાન (ઓસરી) છે. અમે બધા બ્રહ્માત્માઓ આપણા ધણીની સાથે મળી અહીંનાં સુખોનો અનુભવ ક્યારે કરીશું ?

કબ સુખ લેસી બંગલોં, જિત નેહેરેં ચલેં ચકાવ ।

બીચ બીચ બગીચે ચેહેબચે, કે જલ ઉતરે તલેં તલાવ ॥ ૧૧ ॥

પુખરાજજી તળાવના નીચેના બંગલાઓનું સુખ અમને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? અહીં ચકાકાર નહેરો વહે છે. વચ્ચે-વચ્ચે વન, ઉપવન તથા જલકુંડ છે. અહીંથી થઈને જળ નીચે તળાવમાં આવે છે.

ઈન મોહોલોં ઈન બંગલોં, ઈન ચેહેબચોં બગીચોં ।

એ સુખ છાયા બન કી, કબ દેઓગે હમ કોં ॥ ૧૨ ॥

હે ધામધણી ! આ મહેલો, ભવનો, જલકુંડો, બગીચાઓ તથા વનની છાયાનાં અપાર સુખ અમને આપ ફરીથી ક્યારે આપશો ?

કે સુખ બીચ બંગલોં, કે સુખ ખૂબ ખુસાલી ખાસ ।

સો દિન કબ હમ દેખસી, હકસોં વિવિધ વિલાસ ॥ ૧૩ ॥

અહીંનાં ભવનોમાં પણ અપાર સુખ છે. અહીં સેવિકાઓ (ખૂબ ખુશાલી) પાસેથી પણ અપાર

સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં ધામધણી પાસેથી આનંદવિલાસના વિવિધ સુખોના દિવસો અમે ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

એક સબદ સખી બોલતે, કે ઠોરોં ઉઠે જી જી કાર ।

મન સરૂપ કે સોહાગની, કે એક પાઉં ખડિયાં હજાર ॥ ૧૪ ॥

અહીં સખીઓના એક શબ્દ બોલતા જ અનેક સ્થાનોથી સેવિકાઓનાં જી-જી ધ્વનિ સાંભળાય છે. આ સેવિકાઓ સુહાગણ આત્માઓની મનસ્વરૂપા છે. હજારોની સંખ્યામાં તેઓ એમની સેવા કરવા માટે ખેડ પડે ઊભી રહે છે.

સખી કછુક મન મેં ચાહત, સો આગૂં ખડી લે આએ ।

યોં ચિત ચાહે સુખ ધામકે, કબ લેસી હમ જાએ ॥ ૧૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓ જે પણ ઈચ્છા કરે છે, તે જ સમયે આ પરિચારિકાઓ તેમની ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરે છે. પરમધામનું ઈચ્છાનુકૂળ આ સુખ હવે અમે ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશું ?

જોએ જિતથેં હુઈ જાહેર, કહાં સુખ ઈન ચબૂતર ।

આગૂં કુંડ જલ ચલકત, બડા બન સોભા ઊપર ॥ ૧૬ ॥

યમુનાજી જ્યાંથી પ્રકટ થાય છે, તે ચબૂતરાના સુખ અમને ક્યારે મળશે ? એનાથી આગળ મૂળકુંડમાં છલકતા જળની શોભા તથા ઉપર દેખાવાવાળા બડાવનનાં વૃક્ષોની શોભા અમને ક્યારે જોવા મળશે ?

એ બન ગિરદ પુખરાજ કે, બડા બન ખૂબી લેત ।

ફેર મિલ્યા બન જોએ કે, નૂર આકાસ ભર્યો જિમી સેત ॥ ૧૭ ॥

આ વન પુખરાજ પર્વતની ચારે તરફ ફેલાઈ અતિ સુંદર દેખાય છે. પુનઃ આ યમુનાના બન્ને કિનારા પર આવી મળે છે. એનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ ભૂમિ તથા આકાશ સુધી ફેલાયેલો છે.

ઈત અનેક બનસપતી, કે પસૂ પંખી કરેં જિકર ।

હમ ઈત સુખ લેતીં હકસોં, જાનોં બેઠક એહી ખૂબતર ॥ ૧૮ ॥

અહીં અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષો છે. એના ઉપર વિહરનારાં પશુપક્ષીઓ પણ ધામધણીનાં ગુણગાન કરે છે. અહીં આપણે ધામધણીની સાથે અપાર આનંદનો અનુભવ કરીએ છીએ. એવું લાગે છે કે આ બેઠક સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

એ બન મોહોલ કે વિધ કે, બડે બડે કે બડે રે ।

મોહોલ મંદિરોં હિસાબ નહીં, ચોડે ચોડે કે ચોડે રે ॥ ૧૯ ॥

બડાવન, મધુવન તથા મહાવનના આ વનપ્રદેશ પર અનેક પ્રકારના મોટા-મોટા મહેલો છે. અહીંના મહેલો તથા મંદિરોની ગણના જ નથી. એ તો ઉત્તરોત્તર વિશાળ જ થતાં ગયાં છે.

જબ પીછલ ચલે પુખરાજ કે, અતિ ચોડો બડો વિસ્તાર ।

એ બન ખૂબી ક્યોં કહું, આવત નહીં સુમાર ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે આ વન પુખરાજ પર્વતના પાછળના ભાગે દેખાય છે ત્યારે એનો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો

દષ્ટિગોચર થાય છે. આ વનોની વિશેષતાઓનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? એની કોઈ સીમા નથી.

એક એક પેડ પર કે ભોમેં, ભોમ ભોમ કે જુગત ।

પસૂ પંખી એક વૃક્ષ પર, કે જુગતેં બાસ બસત ॥ ૨૧ ॥

અહીંના એક-એક વૃક્ષ પર અનેક ભોમ છે. પ્રત્યેક ભોમની રચના ખૂબ જ યુક્તિપૂર્વક થઈ છે. એક-એક વૃક્ષ પર વિવિધ જાતિનાં પશુપક્ષીઓ ખૂબીપૂર્વક નિવાસ કરે છે.

કે તેજ જોત પ્રકાસ મેં, અવકાસ ભરયો તાકે નૂર ।

જિમી મોહોલ બન પસૂ પંખી, એ કબ દેખેં અરસ જહૂર ॥ ૨૨ ॥

આ વૃક્ષોના તેજોમય પ્રકાશથી સમગ્ર આકાશ છવાઈ ગયું છે. અહીંની ભૂમિ, મહેલો, વન તથા પશુપક્ષી વગેરેનું આપણે પુનઃ ક્યારે દર્શન કરી શકીશું ? એના પ્રકાશથી સમગ્ર પરમધામ ઝગમગે છે.

એ બન જાએ બડે બન મિલ્યા, ચલ ગયા પુખરાજ પાર ।

અરસ બન સોભા ક્યોં કહું, ઓર બન દોઊ કિનાર ॥ ૨૩ ॥

આ મહાવન પુખરાજ પર્વતની આગળ બડાવનને મળી પુખરાજ પર્વતને ઘેરી તેનાથી આગળ ગયું છે. પરમધામના આ વનની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એ યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર સુશોભિત છે.

કુંડ આગે ઢાંપી ચલી, અદ્ભુત ઊપર મોહોલાત ।

અંદર બૈઠકેં ક્યોં કહું, દોઊ કિનાર લિએં ચલી જાત ॥ ૨૪ ॥

મૂલકુંડથી નીકળી કંઈક (અડધે) દૂર સુધી ઢંકાયેલી યમુનાજી આગળની તરફ વહે છે. એના બન્ને કિનારા પર અદ્ભુત મહેલો (દેહુરીઓ) છે. એની અંદરનાં વિશ્રામ સ્થળોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? બન્ને કિનારા પર આ જ પ્રકારની શોભા ધારણ કરી યમુનાજી વહે છે.

કિનારેં કઠેડા બૈઠક, અતિ સુંદર થંભ સોભાત ।

દોઊ તરફોં ચબૂતરે, ખૂબી ઈન મુખ કહી ન જાત ॥ ૨૫ ॥

પાળના કિનારા પર બન્ને તરફ કઠેડો છે. ત્યાં બેસવાનું સુંદર સ્થાન છે. એના પર અતિ સુંદર સ્તંભ સુશોભિત છે. બન્ને બાજુ ચબૂતરા છે. એની ભવ્યતાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી.

જાએ આગૂં ભઈ જોએ જાહેર, ઢાંપિલ દોઊ કિનાર ।

ઊપર કલસ દોઊ કાંગરી, ઓર થંભ સોભિત હારેં ચાર ॥ ૨૬ ॥

આગળ જઈ યમુનાજી પ્રગટ થાય છે. એના બન્ને કિનારે ચબૂતરા પર આવેલી દેહુરીઓ તથા વૃક્ષોની ઘટાથી ઢંકાયેલા છે. દેહુરીના ઉપર કલશ તથા બન્ને બાજુ કાંગરી શોભાયમાન છે. બન્ને બાજુ બે-બે હારમાં સ્તંભ સુશોભિત છે.

જડિત કિનારેં દોઊ જલ પર, દોઊ કઠેડે ગિરદવાએ ।

એ સુખ લેતીં માસૂક સંગ, ઈત અચરજ બનરાએ ॥ ૨૭ ॥

યમુનાજીના બન્ને કિનારા જળ પર પ્રતિબિમ્બ પડવાથી રત્ન-જડિત હોય એવું દેખાય છે. બન્ને કિનારા પર કઠેડા છે. બ્રહ્માત્માઓ અહીં પ્રિયતમ ધણીની સાથે બેસી અપાર સુખ પામે છે. અહીંની વનરાજી પણ અદ્ભુત શોભાયુક્ત છે.

ઈતથેં ચલી તરફ તાલ કે, એક મોહોલ એક ચબૂતર ।

દોઊ કિનારેં કુસાદી હોએ ચલી, ઈત સોભા લેત યોં કર ॥ ૨૮ ॥

અહીંથી યમુનાજી પૂર્વ દિશામાં વહેતી દક્ષિણ તરફ વળી હૌજકૌસર તળાવની તરફ ચાલી જાય છે. એના બન્ને કિનારા પર ક્રમશઃ એક પ્રાસાદ તથા એક ચબૂતરો છે. બન્ને કિનારા પર ખુલ્લી થઈ વહેતી યમુનાજી અપાર શોભાયુક્ત છે.

આગૂં પુલ ઈત આઈયા, ઊપર બડી મોહોલાત ।

કે દેહેલાન ઝરોખે જલ પર, જલ ચલ્યા ઘડનાલે જાત ॥ ૨૯ ॥

આગળ કેળનો પુલ આવે છે. એના ઉપર મોટા-મોટા મહેલો છે. એના અનેક વરંડા તથા ઝરૂખાનું જળ પર પ્રતિબિંબ પડે છે. પુલની નીચેથી દસ જલદારોમાંથી યમુનાજીનું જળ વહે છે.

પુલ પાંચ ભોમ છઠી ચાંદની, ચારોં તરફોં બરાબર ।

એ કહાં ગએ સુખ રૂહન કે, એ હમ ક્યોં ગએ ઠૌર બિસર ॥ ૩૦ ॥

આ પુલમાં પાંચ ભોમ અને છઠી ચાંદની છે. ચારે બાજુથી આ પુલ સરખો દેખાય છે. બ્રહ્માત્માઓનાં આ સુખ હવે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છે ? આ સ્થાનની ભવ્યતાને આપણે કેમ ભૂલી ગયા ?

સાત ઘાટ બને બીચ મેં, પુલ દૂજા તિનકે પાર ।

દોઊ મોહોલ ઝરોખે બરાબર, ઈત હિડોલે ઠંડી બચાર ॥ ૩૧ ॥

આ પુલની આગળ સાત ઘાટ છે. એના પછી બીજો પુલ શોભાયમાન છે. બન્ને પુલો પર મહેલો અને ઝરૂખાઓ એક સરખા છે. અહીં આવેલા હિંડોળા પર બેસી શીતલ હવાનો આનંદ લઈ શકાય છે.

પુલ સે આગે ઘાટ કેલકા, લે ચલ્યા જમુના જોએ ।

કેલ કિનારેં મિલ્યા મધુબન, પુખરાજ અરસ બીચ દોએ ॥ ૩૨ ॥

કેળના પુલની આગળ કેળનો ઘાટ છે. આ કેળનું વન યમુનાના કિનારાથી લઈને મધુવન તથા બડાવન તરફ ફેલાયેલું છે. આ વન રંગભવન તથા પુખરાજ પર્વતની વચ્ચે શોભાયમાન છે.

લટક રહી કેલાં જોએ પર, અતિ ખૂબી ખૂબતર ।

એ સુખ કબ લેસી ઈન ઘાટ કે, ખેલેં વિધ વિધ જાનવર ॥ ૩૩ ॥

યમુના કિનારે આવેલ કેળ ઘાટ પર લાગેલી કેળાંની લૂમો અતિ સુંદર દેખાય છે. બ્રહ્માત્માઓ આ ઘાટોના સુખનો અનુભવ ફરી ક્યારે કરશે ? અહીં અનેક પશુપક્ષીઓ પણ કીડાઓ કરે છે.

ઈન આગૂં ઘાટ લિબોઈ કા, લગ્યા હિડોલોં જાએ ।

ક્યોં કહૂં છબિ છત્રિયન કી, એ ઘાટ અતિ સોભાએ ॥ ૩૪ ॥

આનાથી આગળ લીંબુનો ઘાટ છે. આ વન તાડવનના ઝૂલા સુધી ફેલાયેલું છે. આ વૃક્ષોની ઘટા છત્રી સમાન દેખાય છે. આ રીતે એની શોભા અતિ સુંદર છે.

ઈત સુખ લેવેં સબ મિલકે, રૂહેં બડી રૂહ હકસોં ।

સો ફેર સુખ કબ હમ દેખસી, લેસી બૈઠકેં હિડોલોં ॥ ૩૫ ॥

અહીં બધા બ્રહ્માત્માઓ મળી શ્રી શ્યામાજી તથા શ્રીરાજજીની સાથે અપાર આનંદનો અનુભવ કરે છે. આપણે ફરીથી એ સુખોને ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ? અહીં બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી તથા શ્યામાજીની સાથે ઝૂલામાં બેસે છે.

ઈન આગૂં ઘાટ સોભિત, અતિ બિરાજે જોએ કિનાર ।

કાંહૂં કાંહૂં બીય મોહોલ હૈ, બન સોભે હાર અનાર ॥ ૩૬ ॥

આ ઘાટની આગળ યમુનાજીના બન્ને કિનારા પર અનાર (દાડમ)નો ઘાટ સુશોભિત છે. અહીં વચ્ચે ક્યાંક-ક્યાંક મહેલો છે. આ રીતે અનારનું આ હારબંધ વન અતિ શોભાયમાન છે.

જાએ મિલ્યા અરસ દિવાલોં, સોલેં ગુરજ ઝરોખે બીસ ।

હર ગુરજ બીય બીય મેં, મોહોલ સોભેં ઝરોખે તીસ ॥ ૩૭ ॥

આ અનારનું વન રંગભવનની દીવાલ સુધી લંબાઈ સોળ ગુર્જ અને વીસ ઝરૂખા સુધી પાંચસો (૫૦૦) મંદિરના ક્ષેત્રમાં ફેલાયેલું છે. પ્રત્યેક ગુર્જના મધ્યમાં ત્રીસ-ત્રીસ મંદિર તથા ઝરૂખા છે.

ઈન ઘાટકે ઊપર, રોસન પાંચ સૈ ઝરોખે ।

ઈન બન મોહોલોં માસૂક સંગ, સુખ કબ લેસી હમ એ ॥ ૩૮ ॥

આ ઘાટની સામે રંગભવનની દીવાલ પર (૫૦૦ મંદિરમાં) પાંચસો ઝરૂખા છે. આ રીતે આ ઉપવન તથા અહીંના મહેલોમાં આપણે ફરીથી ક્યારે ધામધણીની સાથે સુખ પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

એ ઝરોખે એક ભોમ કે, યોં ભોમ ઝરોખે નવોં ઠૌર ।

તિન ઊપર ચાંદની કાંગરી, તાપર બૈઠક વિધ ઔર ॥ ૩૯ ॥

ઉપરોક્ત ઝરૂખાઓ એક ભોમના છે. આ રીતે દરેક ભોમમાં પાંચ-પાંચ સો ઝરૂખાઓ છે. બધાથી ઉપર ચાંદનીના કિનારા પર કાંગરી શોભે છે. ત્યાં બેસવા માટે વિવિધ સ્થાનો છે.

આગૂં પાટ ઘાટ મોહોલ સુંદર, જલ પર અતિ સોભાએ ।

તલેં ઘડનાલે તિનમેં, બીચ તીન નેહેરેં ચલી જાએ ॥ ૪૦ ॥

અનારના ઘાટની આગળ જળની અંદર સુધી વિસ્તરેલો પાટનો ઘાટ અતિ સુંદર છે. એની નીચેથી ચાર ચાર સ્તંભોની વચ્ચે ત્રણ જળ દ્વારો (ગરનાળા)માંથી જળની ત્રણ ધારાઓ વહે છે.

થંભ બારે પાટ ચાંદની, જલ હિસે તીસરે જોએ ।

ચારોં ખૂટોં થંભ નીલબી, થંભ આઠ ચાર રંગ સોએ ॥ ૪૧ ॥

આ ઘાટ પર સોળ સ્તંભોની ઉપર આવેલી ચાંદની પર બાર સ્તંભ શોભે છે. આ પાટનો ઘાટ યમુનાજીના ત્રીજા ભાગ (૧૫૦ મંદિર) સુધી ફેલાયેલો છે. એના ચારેય ખૂણા પર ચાર સ્તંભ નીલમણિના છે. તથા બાકીના આઠ સ્તંભ અન્ય ચાર રંગો (હીરા, માણેક, પુખરાજ, પાય)ના છે.

લગ કઠેડે રૂહેં બૈઠત, કે રંગ જવેરોં જોત ।

બીચ બૈઠે માસૂક આસિક, જલ બન આકાસ ઉદોત ॥ ૪૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ અહીં કિનારા પર આવેલા કઠોડામાં એકબીજાની નિકટ બેસે છે. કઠોડા ઉપર વિવિધ રંગોમાં રત્નોનું પ્રતિબિંબ ઝળકે છે. બ્રહ્માત્માઓની વચ્ચે શ્રી રાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે. અહીં યમુનાજી તથા વનનાં કિરણો આકાશમાં ઝગમગતાં જોવા મળે છે.

ઈત સોમિત બન અમૃત, ઔર કે વિધ બન અનેક ।

એ જાએ મિલ્યા લગ ચાંદની, અરસ આગૂં બન વિવેક ॥ ૪૩ ॥

આ ઘાટ પર અમૃતવન શોભે છે. આ ઉપવનમાં વિવિધ પ્રકારનાં અનેક વૃક્ષો છે. આ વન ચાંદની ચોક સુધી વિસ્તરેલું છે. રંગભવનની સામે આ વન અત્યંત શોભે છે.

અબ સમૂહકી કહૂં

દ્વાર અરસ અજમ કા, ઔર નૂર દ્વાર જોએ પાર ।

એ સુખ કબ હમ દેખસી, ઈન દોઝી દરબાર ॥ ૪૪ ॥

રંગભવનના મુખ્ય દરવાજાની સામે યમુનાની સામે પાર અક્ષરધામનું મુખ્ય દ્વાર શોભે છે. આ બન્ને ભવનોના મનોહર દૃશ્યને જોઈ આપણે ફરીથી ક્યારે આનંદનો અનુભવ કરીશું ?

નૂર પાર ભી એહ બન, ઔર પહાડ પુખરાજ ।

ઈન આગૂં બડા બન ચલ્યા, રહ્યા સાગરોં લગ વિરાજ ॥ ૪૫ ॥

મધુવન, મહાવન, તથા બડાવનનો આ વનપ્રદેશ રંગભવનથી આગળ સુધી પુખરાજ પહાડ થઈને અક્ષરધામ સુધી ફેલાયેલો છે.

નજર ફિરી મેરી દૂર લગ, દેખ્યા બન વિસ્તાર ।

નીલા પીલા સ્યામ સેત કૈ, કહોં કહાં લગ કહૂં ન સુમાર ॥ ૪૬ ॥

મારી દષ્ટિ દૂર-દૂર સુધી પહોંચી અને મેં આ સમગ્ર વનના વિસ્તારને જોયો. અહીં નીલા (વાદળી), પીળા, શ્યામ, તથા સફેદ વર્ણનાં વિવિધ વૃક્ષો છે. ક્યાં સુધી વર્ણન કરવું, એનો કોઈ પાર જ નથી.

જિમી સબ બરાબર, બન પોહોંચ્યા સાગર જિત ।

યા બન યા મોહોલોં મિને, નેહેરેં ચલી ગૈયાં અતંત ॥ ૪૭ ॥

અહીંની ભૂમિ સમથળ છે. આ વન સાગરોના કિનારા સુધી ફેલાયેલું છે. આ વનો તથા અહીંના મહેલોમાં અનંત નહેરો વહે છે.

પાર ના પહાડોં હિડોલોં, નહીં મોહોલોં નેહેરોં પાર ।

પાર ના બન નેહેરેં જિમી કા, ક્યોં પસૂ પંખી હોએ નિરવાર ॥ ૪૮ ॥

અહીંના પર્વતો, એના ઉપર લાગેલા ઝૂલા, વિવિધ મહેલો, નહેરો તથા દિવ્ય ભૂમિ વગેરે કોઈનોય પાર નથી. અહીંનાં પશુપક્ષીઓનું નિરૂપણ કરવું પણ અસંભવ છે.

પાર ન આવે સાગરોં, ઔર પાર કિનારોં નાહેં ।

પાર ના મોહોલોં કિનારોં, કૈ નેહેરેં આવેં જાએ ॥ ૪૯ ॥

અહીંના સાગરો તથા તેના કિનારાની શોભા પણ અપાર છે. આ આઠેય સાગરોના કિનારા પર આવેલા મહેલો તથા ત્યાં આગળ પ્રવાહિત થઈ રહેલ અસંખ્ય નહેરોનો પણ કોઈ પાર નથી.

મોહોલ જિમી બન કેહેત કોં, ઔર પહાડ નેહેરેં બનરાએ ।

એ કેસે હોસી અરસ કે, એ દેખો રૂહ જગાએ ॥ ૫૦ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! મેં પરમધામની ભૂમિ તેના ઉપર બનેલા મહેલો, પર્વત, નહેરો તથા વનરાજીનું વર્ણન કર્યું છે. પરમધામની આ દિવ્ય સામગ્રીઓનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ? તમે તમારા આત્માને જાગ્રત કરી એનો અનુભવ કરો.

કૈ ફૌજેં પસુઅન કી, કૈ ફૌજેં જાનવર ।

જિમી ખાલી કહૂં ના પાઈએ, બસત અરસ લસકર ॥ ૫૧ ॥

અહીં પશુ તથા પક્ષીઓની અનેક ટોળીઓ વિચરે છે. અહીંની ભૂમિ ક્યાંય ખાલી નથી.

જિમી બન એ લસકર, જિમી બસ્તી ન કહૂં બૈરાન ।

સબ આએ મુજરા કરત હેં, આગૂં અરસ સુભાન ॥ ૫૨ ॥

અહીં વન, ઉપવન તથા અન્ય ભૂમિ પર આ ટોળીઓ જોવા મળે છે. અહીંની કોઈ ભૂમિ નિર્જન (વેરાન) નથી. બધાં પશુપક્ષી ધામધણીની સામે આવી કીડા કરતાં કરતાં તેઓનું અભિવાદન કરે છે.

એ પાતસાહી અરસ કી, કેહેની મેં આવત નાહિં ।

એ કહ્યા વાસ્તે મોમિન કે, જાનોં દિલ દૌડાવેં તાંહિં ॥ ૫૩ ॥

આ આખો વૈભવ પરમધામનો જ છે. એટલા માટે એને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય નહીં. આટલું પણ બ્રહ્માત્માઓ માટે જ કહ્યું છે જેથી તેઓ પોતાનું ચિત્ત ત્યાં પરીવી શકે.

એક પાત ન ગિરે બન કા, ના ખિરે પંખી કા પર ।

એક જરા જાયા ન હોવહીં, એ અરસ જિમી યોં કર ॥ ૫૪ ॥

આ દિવ્યભૂમિની એ વિશેષતા છે કે અહીંનાં વૃક્ષોનું એક પાંદડું પણ નથી ખરતું તથા અહીંનાં પક્ષીઓની પાંખ પણ ખરતી નથી. એટલું જ નહીં અહીંનો એક કણમાત્ર પણ ક્ષીણ થતો નથી.

સબ જિમીએ મોહોલ હકકે, ઔર સબ ઠૌરોં દીદાર ।

સબ અલેખે અખંડ, કહે મહામત અરસ અપાર ॥ ૫૫ ॥

અહીંની ભૂમિ તથા મહેલોમાં સર્વત્ર ધામધણીનાં દર્શન થાય છે. મહામતિ કહે છે, પરમધામની આ ભૂમિ અખંડ હોવાથી એને કોઈ સીમા જ નથી.

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ ૧૨૨૧

પશુ પંખીઓની પાતસાઈ

એહ નિમૂના ખ્વાબ કા, ક્રિયા કારન ઉમત ।

કાયમ અરસ ખ્વાબ મેં, દેખાયા લેને લજત ॥ ૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓ માટે જ ધામધણીએ આ સ્વપ્નવત્ જગતની રચના કરી સ્વપ્નની વસ્તુઓનું ઉદાહરણ આપ્યું છે. બ્રહ્માત્માઓને પોતાનું પ્રભુત્વ તથા પ્રેમનો અનુભવ કરાવવા માટે જ ધામધણીએ અખંડ પરમધામમાં પણ આ સ્વપ્નવત્ જગતને દેખાડ્યું છે.

બ્રહ્મસૃષ્ટ કહી વેદને, એહેલ અલ્લા કહે કુરમાન ।

નિસબત સુખ ખ્વાબ મેં, કર દઈ હક પેહેચાન ॥ ૨ ॥

વૈદિક ધર્મગ્રંથોમાં આ આત્માઓને બ્રહ્મસૃષ્ટિ કહ્યા છે. કતેબ ગ્રંથોમાં એને પરમાત્માના ઉત્તરાધિકારી (અહલ અલ્લાહ) કહ્યા છે. એટલા માટે ધામધણીએ એને આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં પણ પોતાના મૂળ સંબંધનાં સુખોની ઓળખ કરાવી છે.

એક સાહેબી અરસ કી, ઔર કોઈ કાહૂં નાહિં ।

આરામ દેને ઉમત કો, દેખાયા ખ્વાબ કે માહિં ॥ ૩ ॥

ખરું જોતાં એક પરમાત્માનું જ મહત્વ (પ્રભુત્વ) છે. એના સિવાય અન્ય બીજું કંઈ નથી. તેના શાશ્વત આનંદનો અનુભવ કરાવવા માટે જ ધામધણીએ આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં પણ બ્રહ્માત્માઓને પરમધામનો અનુભવ કરાવ્યો છે.

ખ્વાબ દેખાઈ સાહેબી, ઔર અરસ કી હૈયાત ।

એ દોઊ તફાવત દેખ કે, દિલ મેં સુખ ન સમાત ॥ ૪ ॥

ધામધણીએ આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં આપણને પોતાના પ્રભુત્વ તથા પરમધામની શાશ્વતતાનો અનુભવ કરાવ્યો. આ જગતની અનિત્યતા તથા પરમધામની શાશ્વતતાનો અનુભવ કરવાથી હવે અમારા હૃદયમાં આ પરમસુખ સમાતું નથી.

અબ કહૂં અરસ અજીમ કી, જો બન કા બિસ્તાર ।

નહીં ઈતહાએ જિમી જંગલ કા, ના પસૂ પંખી સુમાર ॥ ૫ ॥

હવે હું પરમધામના વનના વિસ્તારનું વર્ણન કરું છું. અહીંની ભૂમિ તથા વન ઉપવનને કોઈ સીમા નથી. આ રીતે અહીંનાં પશુપક્ષીઓનો પણ કોઈ પાર નથી.

ઈન રેત રંચક કી રોસની, આકાસ ન માવે નૂર ।

તો રોસની સબ બન કી, ક્યોં કર કહૂં જહૂર ॥ ૬ ॥

અહીંની રેતીના કણ માત્રનો પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાતો નથી, તો પછી અહીંના બધા વન-પ્રદેશોના તેજપુંજનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

તેજ એસો ઈન ડારકો, ઔર પાત કો પ્રકાસ ।

સો રોસની એસી દેખત, માવત નહીં આકાસ ॥ ૭ ॥

આ વૃક્ષોની એક-એક ડાળી તથા એક-એક પાંદડાનો પ્રકાશ એટલો અલૌકિક છે કે તે આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

એ જુબાં ના કેહે સકત હૈ, એક પાત કી રોસન ।

તો ઈન ડારકી ક્યોં કહૂં, જો પ્રફૂલિત સબ વન ॥ ૮ ॥

આ વૃક્ષોના એક પાંદડાના પ્રકાશનું વર્ણન પણ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી. તો પછી આ ડાળીઓનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે, જેનાથી સમગ્ર વન પ્રદેશ પ્રફુલ્લિત થયો છે.

ડાર પાત સબ નૂર મેં, ફલ ફૂલ બેલોં જોત ।

કેહે કેહે મુખ કહા કહે, સબ આકાસ મેં ઉદોત ॥ ૯ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ તથા પાંદડાં બધું જ તેજોમય છે. આ રીતે ફૂલ, ફળ તથા વેલીઓ પણ જ્યોતિર્મય છે. એનું વર્ણન આ જીભથી કેવી રીતે કરી શકાય ? સમગ્ર આકાશ જ એના દ્વારા ઝગમગાટ થયેલું છે.

બન ગૃદવાએ અરસ કે, ઔર એહી ગૃદવાએ તાલ ।

એહી ગૃદવાએ જોએ કે, જુબાં કહા કહે ખૂબી જમાલ ॥ ૧૦ ॥

આ વનપ્રદેશ રંગમહેલની ચારે બાજુ ફેલાઈ હૌજકૌસર તળાવ તથા યમુનાજીની ચારે તરફ વિસ્તરેલું છે. એના સૌંદર્યનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

કહ્યા એસા હી બન નૂરકા, રેત એસે હી રોસન ।

તો નૂર મોહોલ કી ક્યોં કહૂં, જાકો નામૈ નૂર વતન ॥ ૧૧ ॥

અક્ષરધામના વન, ઉપવનની શોભા પણ આજ પ્રકારની છે. ત્યાંની રેતી પણ આ જ રીતે પ્રકાશમય છે. તો પછી અક્ષરધામના મહેલોની તો વાત જ શું કરવી, જેનું નામ જ પ્રકાશમય ધામ (નૂર વતન) છે.

તો અરસ મોહોલ કી રોસની, ઔર મોહોલ હૌજ જોએ જે ।

નૂર મોહોલ ના કેહે સકોં, તો ક્યોં કહે જુબાં નૂર એ ॥ ૧૨ ॥

જ્યારે અક્ષરધામના મહેલોના તેજોમય સ્વરૂપનું વર્ણન થઈ શકતું નથી તો પરમધામના રંગમહેલ, હૌજકૌસર તળાવ તથા યમુનાના કિનારા પર આવેલા મહેલોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

સિરદાર સબ બન મેં, પસૂ પંખી જાત જેતી ।

ખૂબી બલ હિકમત કી, જુબાં ક્યા કહેગી કેતી ॥ ૧૩ ॥

પરમધામના વન, ઉપવનના શિરોમણિ પશુપક્ષીઓની વિવિધ પ્રકારના કલા-કૌશલ તથા જોમ-જુરસાનું વર્ણન આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

જિમી અરસ કી દેખિયો, હિસાબ ન કાહૂં સુમાર ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, અનેક અલેખે અપાર ॥ ૧૪ ॥

પરમધામની ભૂમિને જોવાથી લાગે છે કે એને કોઈ સીમા જ નથી. વારંવાર એને જોયા જ કરીએ તો પણ એની અપાર શોભાની ગણના કરી શકાતી નથી.

તિન સબ જિમી મેં બસ્તી, કહૂં પાઈએ નહીં બૈરાન ।

પાતસાહી પસુઅન કી, ઔર જાનવરોં કી જાન ॥ ૧૫ ॥

આ સમગ્ર ભૂમિ આવાસોથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં કોઈ પણ સ્થાન નિર્જન નથી. અહીં પશુપક્ષી વગેરે પણ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં પોતાનું શાસન ચલાવે છે.

એ જો જિમી અરસ હક કી, સો બૈરાન ક્યોં કર હોએ ।

આબાદાન હમેસગી, આરામ બિના નહીં કોએ ॥ ૧૬ ॥

શ્રી રાજજીનું આ દિવ્ય પરમધામ નિર્જન કેવી રીતે હોઈ શકે ? અહીં હંમેશાં સર્વત્ર વસતિ હોય છે. આનંદ સિવાય અહીં બીજું કંઈ નથી.

અખંડ આરામ સબમેં, ચલ બિચલ ઈત નાહિં ।

સબ સુખ હેં અરસ મેં, રહેં યાદ હક કે માહિં ॥ ૧૭ ॥

અહીં સર્વત્ર અખંડ આનંદ છે. અહીં જરા પણ અસ્થિરતા નથી. આ દિવ્ય ભૂમિમાં બધાં જ પ્રકારનાં સુખ વિદ્યમાન છે. અહીંની બધી વસ્તુઓ શ્રીરાજજીનું સ્મરણ કરે છે.

અરસપરસ હેં હક સોં, આસિક હક કે જોર ।

આવેં દીદાર કો દરિયા લેહેર જ્યોં, કે પદમોં લાખ કરોર ॥ ૧૮ ॥

પરમધામમાં ધામધણી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ અદ્વૈત સ્વરૂપ છે તથા તેઓની જ શક્તિ પ્રાપ્ત કરી લાખો કરોડો પદ્મોની સંખ્યામાં અહીંનાં પશુપક્ષી સાગરની લહેરોની જેમ તેઓશ્રીના દર્શનાર્થે આવે છે.

કે લેહેરેં આવત હેં, જો નાહીં જિમી કો પાર ।

પીછે આવેં દરિયા પસુઅન કે, તિન દરિયાવ નહીં સુમાર ॥ ૧૯ ॥

સાગરની લહેરોની જેમ આવતાં આ પશુપક્ષી પરમધામની સમસ્ત ભૂમિમાં ફેલાયેલા છે, જેનો કોઈ પાર નથી. સાગરના અનન્ત પ્રવાહ જેવા આ પશુપક્ષીઓનો સમૂહદલ ટોળીઓમાં એકત્રિત થાય છે.

દોડ ઈનોં કે મન કી, ક્યોં કર કહૂં છંછેક ।

પોહોંયેં સબ કદમોં તલેં, જિત ખાવંદ સબોં કા એક ॥ ૨૦ ॥

એમની દોડ મનની ગતિની જેમ ઝડપી છે. એમની સ્ફૂર્તિની બાબત શું કહી શકાય ? તેઓ ક્ષણમાત્રમાં જ પોતાના સ્વામી શ્રીરાજજીના ચરણોમાં ઉપસ્થિત થઈ જાય છે.

જો ઠોર ચિત મેં ચિતવેં, હમ જાએ પોહોંયેં તિત ।

છિન એક બેર ન હોવહીં, જાનોં આગે ખડે હેં ઈત ॥ ૨૧ ॥

આપણે જે સ્થળ ઉપર જવા ઈચ્છીએ તે જ ક્ષણે ત્યાં પહોંચી જઈએ છીએ. એક ક્ષણનો પણ સમય લાગતો નથી. આ પશુપક્ષી આપણી કલ્પનાને અનુરૂપ પહેલાથી જ ત્યાં જોવા મળે છે.

એક હક અરસ કે નજીક હેં, કોઈ દૂર દૂર સે દૂર ।

આવત સબ દીદાર કો, જાનોં આગે ખડે હજૂર ॥ ૨૨ ॥

કેટલાંક પશુપક્ષી રંગભવનના નજીક વનમાં રહે છે. તો કેટલાંક દૂરદૂરના વનોમાં રહે છે. જ્યારે તેઓ ધામધણીનાં દર્શન માટે આવે છે, તો એવું લાગે છે કે તેઓ તેમનાં શ્રીચરણોમાં પ્રથમથી જ ઉપસ્થિત છે.

હિકમત બલ ઈનોં કે, ક્યોં કર કહે એ જુબાન ।

દીદાર પાવેં અરસ હક કા, સો દેખો દિલ આન ॥ ૨૩ ॥

એમની કલા, કૌશલ તથા જોમ-જુસ્સાની બાબતમાં આ જીભથી શું કહી શકાય ? તેઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે સમયે સમયે ધામધણીનાં દર્શન કરી શકે છે. તેઓની આ ક્ષમતાને અંતર્દષ્ટિથી જ જોઈ શકાય છે.

ક્યોં ન હોએ બલ ઈનોંકો, જાકો અમૃત હક સીયત ।

એ પાલે પોસે ખાવંદ કે, અરસ તલેં આવત ॥ ૨૪ ॥

આ પશુપક્ષીઓમાં એ સામર્થ્ય કેમ ન હોઈ શકે ? જ્યારે એમના ઉપર સ્વયં ધામધણીની અમૃત

વર્ષા થતી રહે છે. ધામધણી દ્વારા પાળેલાં અને પોષાતાં એ બધાં એમના દર્શન માટે રંગભવનની સામે ચાંદની ચોકમાં ચાલ્યાં આવે છે.

બિચાર કિએ પાઈયત હૈ, ઈનોં બલ હિકમત ।

એ કિયા નિમૂના પાવને, ઈન કાદર કી કુદરત ॥ ૨૫ ॥

હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવાથી જ એમના જોમજુસ્સા તથા કલા, કૌશલનું અનુમાન થઈ શકે છે. ધામધણીના સામર્થ્યને સમજવા માટે નશ્વર સંસારનું આ ઉદાહરણ છે.

હકેં દેખાઈ ઈન વાસ્તે, અપની જો કુદરત ।

અરસ બડાઈ પાઈએ, એ દેખેં તફાવત ॥ ૨૬ ॥

આ સામર્થ્યને સમજાવવા માટે ધામધણીએ આ નશ્વર ખેલ બતાવ્યો છે. આ નશ્વર જગત તથા પરમધામની દિવ્યતા વચ્ચેનો તફાવત જોઈને જ પરમધામના મહત્વને સમજી શકાય છે.

કરત સબે સાહેબિયાં, જિમી જુગત ભર પૂર ।

દોઊ બખત આવત હેં, દેખન હક કા નૂર ॥ ૨૭ ॥

પરમધામનાં આ બધાં પશુપક્ષીઓ ત્યાંની સમગ્ર ભૂમિ પર પોતાનું મહત્વ જતાવતાં હોય એ રીતે ત્યાં વિચરણ કરે છે. તેઓ બન્ને સમય (સવારે અને સાંજે) શ્રીરાજજીના દિવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન કરવા માટે ચાંદની ચોકમાં ચાલ્યાં આવે છે.

પાતસાઈ પસૂ પંખિયન કી, કરત બિના હિસાબ ।

અખંડ અલેખે અતિ બડે, પિએ નૂર હૈયાતી આબ ॥ ૨૮ ॥

પરમધામમાં આ પશુપક્ષીઓનું સામર્થ્ય અવર્ણનીય છે. આ બધાં અસંખ્ય પશુપક્ષીઓ ધામધણીના દર્શન કરી તેઓની કૃપા રૂપી અમૃતનું પાન કરે છે.

હિસાબ નહીં પસુઅન કો, હિસાબ નહીં પંખિયન ।

નાહીં હિસાબ બન જિમી કો, જો બીચ કાયમ વતન ॥ ૨૯ ॥

પરમધામમાં પશુપક્ષીઓ તથા દિવ્ય ભૂમિ અને વન, ઉપવનને કોઈ સીમા નથી.

બસત સબે અરસ તલેં, કે પદમોં લાખ કરોર ।

કરત પૂરી પાતસાહિયાં, પસૂ પંખી દોઊ જોર ॥ ૩૦ ॥

લાખો, કરોડો, પચોની સંખ્યામાં આ પશુપક્ષીઓ અહીં વિચરે છે તથા અહીં પોતાનું સામર્થ્ય દાખવે છે.

જો કોઈ દૂર બસત હેં, સો જાનોં આગે હજૂર ।

બોહોત બલ હિકમત, સબ અંગોં નિજ નૂર ॥ ૩૧ ॥

જે પશુપક્ષી દૂર પણ રહે છે તેઓ પણ હંમેશાં ધામધણીની નીકટતાનો અનુભવ કરે છે. એમનું બળ તથા કલા-કૌશલ્ય શ્રીરાજજીના અલૌકિક પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

જિત મનમેં ચિતવેં, તિત પોહોંચેં તિન બખત ।

એસા બલ રખે હક કા, કાયમ જિમી મેં બસત ॥ ૩૨ ॥

અખંડ ભૂમિમાં વસતાં આ પશુપક્ષીઓને ધામધણીની એવી શક્તિ પ્રાપ્ત છે કે તેઓ જ્યાં પહોંચવાની કલ્પના કરે છે તે જ સમયે ત્યાં પહોંચી શકે છે.

પસૂ પંખી ઈન બન કે, જો જિમી બન સોમિત ।

ઔર સોભા પર નકસ કી, ક્યોં કર કરું સિફત ॥ ૩૩ ॥

પરમધામના વન, ઉપવન તથા ભૂમિને સુશોભિત કરવાવાળાં આ પશુપક્ષીઓની પાંખો તથા રોમાવલી (રોમ)ની શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ? તેઓના દેહ પર વિવિધ પ્રકારની ભાત અંકિત છે.

પસૂ સુંદર અતિ સોહનેં, મીઠી બાન બોલત ।

ઈનોં સિફત જુબાં ક્યોં કહે, જો ખાવંદ કો રિઝાવત ॥ ૩૪ ॥

અહીંનાં પશુ અતિ સુંદર છે તથા મધુરવાણી બોલે છે. તેઓ પોતાની મધુરવાણીથી ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે. તેઓની આ રીતનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

કે ભાંતેં કે ખેલોંને, કે ખેલ ખુસાલી કરત ।

કે વિધોં નિરત નાય કે, માસૂક કો હંસાવત ॥ ૩૫ ॥

આ રીતે ધામધણીનાં રમકડાં સમાન આ વિવિધ પ્રકારનાં પશુપક્ષીઓ અનેક પ્રકારની આનંદદાયી કીડાઓ કરે છે. તથા વિવિધ પ્રકારની નૃત્યકળાઓ દ્વારા ધામધણીનું મનોરંજન કરે છે.

અનેક બાની મુખ બોલહીં, અનેક અલાપેં ગાએ ।

એસે બચન કે બોલહીં, કિસી આવે ન ઔરોં જુબાંએ ॥ ૩૬ ॥

તેઓ જુદા જુદા પ્રકારની બોલી બોલે છે અને અનેક રાગો આલાપે છે. તેઓ ધામધણીનો ગુણાનુવાદ કરતાં એવાં વચન બોલે છે કે કોઈ બીજું એવા પ્રકારનું બોલી શકતું નથી.

છોટે બડે પસૂ પંખી, સબ રિઝાવેં સાહેબ ।

લડેં ખેલેં બોલેં બાની, વિદ્યા કે વિધ સાધેં સબ ॥ ૩૭ ॥

આ બધાં નાનાંમોટાં પશુપક્ષીઓ ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે. એમનામાં વિવિધ પ્રકારનું કલા કૌશલ છે. તેઓ ક્યારેક ઝઘડે છે, ક્યારેક કીડા કરે છે તથા ક્યારેક પોતાના મુખથી મધુર વાણીનું ગાન કરે છે.

કે જુદી જુદી વિદ્યા જાનવર, કે ચઢેં કૂઢેં ઊંચે ફાંદેં ।

ટેઢે આડે સીધે ઉલટે, કે વિધ ગત સાધેં ॥ ૩૮ ॥

આ પશુપક્ષીઓમાં જુદા જુદા પ્રકારની કલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. કેટલાંક વૃક્ષો પર ચઢે છે કે

ઊતરે છે. કેટલાંક ઉછળકૂદ કરે છે, કેટલાંક છલાંગો મારે છે. કેટલાક આડી-અવળી તથા વાંકીચૂકી ગતિથી ચાલે છે.

કે વિધ કરેં લડાઈયાં, કે વિધ નાર્યેં મોર ।

કે વિધ હંસાવેં ધની કો, ખેલ કરેં અતિ જોર ॥ ૩૯ ॥

એમાંથી મોર વગેરે પક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારે દ્વન્દ્વ (પરસ્પર ઝઘડા) કરતાં નૃત્ય કરે છે. આ રીતે વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ દ્વારા ધામધણીને તેઓ પ્રસન્ન કર્યા કરે છે.

નિરમલ નેત્ર અતિ સુંદર, પરોં પર ચિત્રામન ।

મીઠી બાની ખૂબી ખેલ કી, કહાં લોં કહૂં રોસન ॥ ૪૦ ॥

તેમની નિર્મળ આંખો અતિ સુંદર છે. તેમની પાંખો પર સુંદર ચિત્રકારી છે. તેમની મધુરવાણી જ તેમની બધી કીડાઓની વિશેષતા છે, એનું વર્ણન ક્યાં સુધી થઈ શકે ?

ઔર ગત પસુઅન કી, ખેલ બોલ ઈનોં ઔર ।

ક્યોં કહૂં સિફત ઈનોં કી, જો બસત સબે ઈન ઠૌર ॥ ૪૧ ॥

આ પશુઓની ગતિ, કીડા તથા વાણી જ કંઈક જુદા પ્રકારનાં છે, જેની પ્રશંસા કરી શકાતી નથી. તેઓ બધાં દિવ્ય ભૂમિમાં રહે છે.

કે લડકે દેખાવહીં, કે ઉડ દેખાવેં કૂદ ।

ક્યોં કહૂં સિફત કાયમ કી, ઈન જુબાં જો નાબૂદ ॥ ૪૨ ॥

એમાંથી કેટલાંક પોતાની દ્વન્દ્વ કલાનું પ્રદર્શન કરે છે તો કેટલાંક ઊડે છે, દોડે છે. અખંડ ધામનાં આ પશુપક્ષીઓનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

કે દેત ગુલાટિયાં, કે અનેક કરેં ફેલ હાલ ।

સો સો ગત દેખાવહીં, જ્યોં હક હાદી રૂહેં હોત ખુસાલ ॥ ૪૩ ॥

કેટલાંક પશુ ગુલાટિયાં મારે છે તથા અનેક પ્રકારની કીડાઓનું પ્રદર્શન કરે છે. તેઓ એવી ચાલ ચાલે છે કે જેથી ધામધણી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ પ્રસન્ન થઈ જાય છે.

કે હંસ ગરુડ કેસરી, કે બાઘ ચીતે ઘોડે ।

એ એસે કહે જાનવર, ઉડ આકાસ મેં દૌડે ॥ ૪૪ ॥

આ પશુપક્ષીઓમાં હંસ, ગરુડ, સિંહ, વાઘ, ચિત્તા તથા ઘોડા વગેરે એવા અનેક છે જે આકાશમાં ઊડે છે અને જમીનમાં પણ દોડ લગાવે છે.

હાથી ઈત કે રંગ કે, અસ્વારી કે સિરદાર ।

કબૂં કબૂં રાજસ્યામાજી રૂહેં, બડે બન કરત વિહાર ॥ ૪૫ ॥

અહીં અનેક રંગોના હાથી છે જે સવારી માટે શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. તેમની ઉપર સવાર થઈ ક્યારેક-ક્યારેક શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ બડાવનમાં વિહાર કરે છે.

કબૂં કબૂં રાજ રૂહન સોં, મન બેગી સુખપાલ ।
બડે બન મોહોલન મેં, કરત ખેલ ખુસાલ ॥ ૪૬ ॥

ક્યારેક ધામધણી બ્રહ્માત્માઓની સાથે મનની ગતિથી ચાલવાવાળાં વિમાનો (સુખપાલો)માં બડાવનમાં આવેલા મહેલોમાં જાય છે તથા ત્યાં આનંદદાયી લીલાઓ કરે છે.

ઈત ઔર સુખ વૃખ કે બડે, નિપટ બડે હેં બન ।
બન પર બન અતિ વિસ્તરે, કહાં લગ કહું રોસન ॥ ૪૭ ॥

અહીં અનેક પ્રકારનાં વિશાળ વૃક્ષો છે. આ રીતે આ વન પ્રદેશ ખૂબ જ વિશાળ છે. અહીં વૃક્ષોમાં ભૂમિકાની ઉપર ભૂમિકા (મજલા પર મજલા)નો વિસ્તાર છે. એના પ્રકાશનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

એક પેડ લમ્બી ડારિયાં, તિન ડારોં પર પેડ અપાર ।
પેડ ડારોં કે ભોમ રચી, જુબાં કહા કહે એ વિસ્તાર ॥ ૪૮ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોની લાંબી ડાળીઓ પર અસંખ્ય વૃક્ષો જોવા મળે છે. વૃક્ષોની આ ડાળીઓમાંથી પણ અનેક ભોમ બની છે. આ રીતે સઘળા વિસ્તારનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઈન ભોમ ભોમ કે મંદિર, પેડ ડારી કે દિવાલ ।
છાયા બની પાત ફૂલ કી, કે બન મંદિર ઈન હાલ ॥ ૪૯ ॥

આ ભૂમિકાઓ પર પ્રત્યેકમાં અનેક મંદિરો છે. અહીં વૃક્ષોની ડાળીઓ દીવાલની જેમ દેખાય છે તથા પાંદડાઓ ફૂલથી લતામંડપ બની છાંયો આપે છે. આ રીતે આ વનમાં વિવિધ પ્રકારનાં મંદિરો છે.

વિસ્તાર બડા એક પેડ પર, કહાં લગ કહું જુબાન ।
દેખો વિધ એક વૃખ કી, એ મંદિર ન હોએ બયાન ॥ ૫૦ ॥

અહીં એક વૃક્ષનો એટલો બધો મોટો વિસ્તાર છે કે તેનું વર્ણન જ કરી શકાતું નથી. માત્ર એક જ વૃક્ષની રચના પર દૃષ્ટિ ફેરવીએ તો પણ તેના પર નિર્માણ પામેલ મંદિરનું વર્ણન કરવું અસંભવ છે.

એક વૃખ કો બરનન, એસે કે વૃખ તિન બન માહિં ।
તિન પર વિસ્તાર અતિ બડો, સેહેર બસત જાનોં તાંહિં ॥ ૫૧ ॥

આ તો એક વૃક્ષનું વર્ણન થયું છે. આ પ્રકારનાં અનેક વૃક્ષો આ વનમાં આવેલાં છે. આ વિસ્તાર એટલો અસીમ છે કે જાણે અહીં એક નગર વસ્યું હોય.

એક પેડ દરખત કા, કે દરખત તિન પર ।
તિન પર કે મંદિર રચે, કે રેહેત અંદર જાનવર ॥ ૫૨ ॥

આ વનની એ વિશેષતા છે કે અહીંનાં વૃક્ષોની એક ડાળીમાં અનેક વૃક્ષો જોવા મળે છે. એક-

એક વૃક્ષ પર અનેક મંદિરો બનેલા છે, જેની અંદર પશુપક્ષી વગેરે રહે છે.

કિનકે પેડ જિમી પર, કે પેડ પેડ ઊપર ।

યો પેડ પર પેડ આસમાન લોં, કે સભા દેત સુંદર ॥ ૫૩ ॥

અહીં કેટલાંક વૃક્ષો ભૂમિ પર આવેલાં છે તો કેટલાંક વૃક્ષ વૃક્ષની ઉપર આવેલા છે. આ રીતના ઉપર આવેલાં વૃક્ષો આકાશ સુધી વિસ્તરેલાં છે. તથા અતિ સુંદર શોભા આપે છે.

ઈન વિધ બન વિસ્તાર હૈ, ઉપરા ઊપર અતંત ।

સોભા અમાન પસૂ પંખી, ઈન મંદિરોં મેં બસત ॥ ૫૪ ॥

આ રીતે આ વનનો વિસ્તાર ઉત્તરોત્તર વિસ્તારવાળો થઈ ઊંચે આકાશ સુધી પહોંચ્યો છે. એના ઉપર આવેલાં મંદિરોમાં અસંખ્ય પશુપક્ષીઓ શોભાયમાન છે.

બોહોત દૂરલોં એ બન, આગૂં આગૂં બડે દેખાએ ।

ચઢતે ચઢતે ચઢતે, લગ્યા આસમાનોં જાએ ॥ ૫૫ ॥

આ વન પ્રદેશ દૂર સુધી ફેલાયેલો છે. એની ઊંચાઈ ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર વધતી ગઈ છે. આ રીતે અહીંના વૃક્ષોની ઊંચાઈ વધતી-વધતી આકાશ સુધી પહોંચી છે.

એક પંખી જિમી પર, એક બસત ઈન મોહોલન ।

એક બસત બલ પરન કે, આકાસ મેં આસન ॥ ૫૬ ॥

અહીં કેટલાંક પક્ષી ભૂમિ પર વાસ કરે છે તો કેટલાક આ મહેલોમાં રહે છે. કેટલાંક પક્ષી પોતાની પાંખને સહારે આકાશમાં સ્થિર રહી સમય પસાર કરે છે.

એ બડે ખેલ કી ખુસાલી, બડે બન કબૂં કરત ।

અસ્વારી પસૂ પંખિયન પર, કે કૂદત ઉડાવત ॥ ૫૭ ॥

ધામધણી ક્યારેક-ક્યારેક બડાવનમાં આવી આ પશુપક્ષીઓ પર સવારી કરી કીડાનો આનંદ લે છે. આ પશુપક્ષીઓમાંથી કોઈ ઊડીને તથા કોઈ દોડીને શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરે છે.

હાથી ઊંચે પહાડ સે, મુખ સુંદર દંત સુઢાલ ।

મન બેગી કબૂં ન કાહેલી, તેજ તીખી ચલેં ચાલ ॥ ૫૮ ॥

અહીંના હાથી પર્વત જેવા ઊંચા છે. એમનું મુખ સુંદર છે. તથા દાંત પણ સુઘટિત છે. મનની ગતિ અનુસાર ચાલવાવાળા એમને ક્યારેય આળસ આવતી નથી. તેઓ બધા હંમેશાં તીવ્ર ગતિથી ચાલતાં રહે છે.

બાઘ ગુંજેં અતિ બલી, કૂવત લે કૂદત ।

દેખે આવત દૂર સે, જાનોં આસમાન સે ઉતરત ॥ ૫૯ ॥

અહીંના બળવાન વાઘ પણ ગર્જના કરે છે તથા પૂરી શક્તિ સાથે છલાંગ લગાવે છે. દૂરથી

આવતાં એવું લાગે છે કે જાણે આકાશમાંથી ઊતરી રહ્યા હોય !

ચીતે અતંત સુંદર, એસે હી બલવાન ।
કમી કાહૂં મેં નહીં, સોભિત જોડ સમાન ॥ ૬૦ ॥

અહીંના ચિત્તા પણ અતિ સુંદર તથા બળવાન છે. એમાંથી કોઈનામાં કોઈપણ પ્રકારની ખામી નથી. બધા સરખા બળવાન દેખાય છે.

જરે જાનવર કે વાઓસોં, બ્રહ્માંડ ઉડાવે કોટ ।
તો અરસ જિમી કે ફીલકી, કહૂં સો કિન પર ચૌટ ॥ ૬૧ ॥

અહીંનાં પક્ષીઓની પાંખોમાંથી નીકળતા વાયુ માત્રથી કરોડો બ્રહ્માંડ ઊડી શકે છે. તો પછી પરમધામના હાથીઓની શક્તિનું અનુમાન કરવા માટે ક્યું ઉદાહરણ આપી શકાય ?

બ્રહ્માંડ બડા ઈન દુની મેં, કોઈ નાહીં દૂસરા ઠૌર ।
તો અરસ બાઘ કે બલકો, કહૂં ન નિમૂના ઔર ॥ ૬૨ ॥

આ નશ્વર જગતમાં આ બ્રહ્માંડ જ બધાથી મોટું છે. એના સિવાય અન્ય કોઈ સ્થાન નથી તો પરમધામના વાઘની શક્તિ માટે અહીં આગળ અન્ય ક્યું ઉદાહરણ આપી શકાય ?

બોહોત બાતેં હેં ઈનકી, સો કેતી કહૂં જુબાન ।
એ નેક ઈસારત કરત હોં, હૈ બેસુમાર બયાન ॥ ૬૩ ॥

આ પશુપક્ષીઓની વિશેષતાઓ અનેક છે. એના સંબંધમાં ક્યાં સુધી વર્ણન કરવું ? આ તો માત્ર સંકેત કર્યો છે. ખરું જોતાં તેનો કોઈ પાર નથી.

અલેખે બલ અકલ, અલેખે હિકમત ।
અલેખે પેહેયાન હૈ, ઈસક અખેલે ઈત ॥ ૬૪ ॥

એમનું બળ, બુદ્ધિ, કલા, કૌશલ્ય તથા ઓળખ જ અનંત છે. એજ રીતે એમનો પ્રેમ પણ અવર્ણનીય છે.

ખ્વાબ બલ પસુઅન કા, દેખલાયા તુમ કોં ।
કૈસા બલ અરસ પસુઅન કા, બિચાર દેખો દિલ મોં ॥ ૬૫ ॥

મેં તમોને આ સ્વપ્નવત્ જગતનાં પશુઓની શક્તિ દર્શાવી છે. હવે તમે આ પરમધામનાં પશુપક્ષીઓની બાબતમાં હૃદયપૂર્વક વિચાર કરો તો તેમની શક્તિ કેવી હશે ?

ઝૂઠ દેખે સાંચ પાઈએ, ઈસક બલ હિકમત ।
એ તીનોં તૌલ દેખો દોઝી ઠૌર કે, અંદર અપને ચિત ॥ ૬૬ ॥

આ સ્વપ્નવત્ જગતની શક્તિ, કલા અને પ્રેમ જોઈ અખંડ ધામનો અનુભવ કરી શકાય છે. પોતાના અંતરથી પરમધામ તથા આ નશ્વર જગતનો પ્રેમ, શક્તિ તથા કલાની તુલના કરી જુઓ.

એ જૂઠા અંગ જૂઠી જિમી મેં, જૂઠી ઈન અકલ ।
પૂછ દેખો યાહી જૂઠ કો, કોઈ અરસ કી હૈ મિસલ ॥ ૬૭ ॥

આ નશ્વર જગતનું આ અનિત્ય શરીર તથા તેની આ તુચ્છ બુદ્ધિને પૂછીને તો જુઓ કે પરમધામ માટે અહીં અન્ય કોઈ ઉદાહરણ છે ખરું ?

અરસ મિસાલ કોઈ હૈ નહીં, તૌલ દેખો તુમ ઈત ।
એ જૂઠા પસૂ બલ દેખ કે, તૌલો જિમી બલ સત ॥ ૬૮ ॥

તમે જરા તુલના કરી જુઓ, આ જગતમાં પરમધામ માટે કોઈ ઉદાહરણ જ નથી. અહીંના અનિત્ય પશુપક્ષીઓ વગેરેની શક્તિને જોઈ સત્યભૂમિકાના પશુપક્ષીઓની શક્તિનું અનુમાન કરો.

સાંચ જૂઠ પટંતરોં, કબહૂં નાહીં કિત ।
તો ધનિએ દેખાઈ કુદરત, લેને અરસ લજત ॥ ૬૯ ॥

આજ સુધી નિત્ય અને અનિત્યના અંતરનો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. એટલા માટે અખંડ પરમધામનો અનુભવ કરાવવા માટે ધામધણીએ આ માયા બતાવી છે.

બિચાર કિએ ઈત પાઈએ, અરસ બુજરકી ઈત ।
ધની બુજરકી પાઈએ, ઔર બુજરકી ઉમત ॥ ૭૦ ॥

આ નશ્વર જગતમાં પણ હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવાથી અખંડ પરમધામના ઐશ્વર્યનો અનુભવ કરી શકાય છે. સાથોસાથ ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓના સામર્થ્યનો પણ અનુભવ કરી શકાય છે.

મહામત કહે એ મોમિનો, એહી ઉમત પેહેયાન ।
વિધ વિધ બાન જો બેધહીં, હક બકા અરસ બાન ॥ ૭૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! બ્રહ્મસૃષ્ટિના સમુદાયની આ જ ઓળખ છે કે અખંડ પરમધામનાં એક-એક વચન તેના હૃદયને વીંધી નાંખે છે.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ ૧૨૯૨

પશુ પક્ષિયોંકા ઈસક સનેહ

ખાવંદ ઈનોં મેં બેલહીં, ધન ધન ઈનોં કે ભાગ ।
અરસકે જાનવરોં કા, કાયમ હૈ સોહાગ ॥ ૧ ॥

પરમધામનાં આ પશુપક્ષીઓ ધન્યભાગી છે જેની સાથે સ્વયં શ્રીરાજજી વિવિધ કીડાઓ કરે છે. આ રીતે પરમધામનાં આ પશુપક્ષીઓને અખંડ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે.

સબ જિમી મેં બસત હેં, કરત હેં કલોલ ।
રાત દિન જિકર હકકી, કરેં મીઠે મુખ બોલ ॥ ૨ ॥

પરમધામની ભૂમિમાં રહેનારાં આ સમગ્ર પશુપક્ષીઓ રાત-દિવસ પોતાની મધુરવાણીથી

શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરી વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

જસ નયા જુબાં જુદી જુદી, રાત દિન રટન ।
યાહી અંગ ઇસક મેં, છાડત નાહીં છિન ॥ ૩ ॥

આ પશુપક્ષીઓ રાત-દિવસ પોતાની નવીન વાણીથી શ્રીરાજજીનું યશોગાન કરે છે. આ રીતે તેઓ પ્રેમના અંગ સ્વરૂપ હોવાથી ક્ષણમાત્ર માટે પણ તેમનાથી અલગ થતાં નથી.

ખાવંદ કે દીદાર કો, પસૂ ઔર જાનવર ।
આવત હેં ગુન ગાવતે, અપને સમેં પર ॥ ૪ ॥

આ બધાં પશુપક્ષીઓ ધામધણીના ગુણનું ગાયન કરતાં તેમના દર્શન માટે પોતાના સમયે હાજર થઈ જાય છે.

કિસા ઇનોં કે ઇસક કા, કિન મુખ કહ્યો ન જાએ ।
દીદાર ન હોવે બખત પર, તો જાનોં અરવા દેવેં ઉડાએ ॥ ૫ ॥

એમના પ્રેમ પ્રસંગોનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી. માનો કે તેમને વખતસર શ્રીરાજજીનાં દર્શન ન થાય તો તેઓ પોતાના પ્રાણોને સમર્પિત કરી દે છે.

અરવા ઇનોં કી ના છૂટે, પર ઊપર હોએ બેહોસ ।
અંગ અરવા ક્યોં છૂટહીં, અંદર ધની કો જોસ ॥ ૬ ॥

જોકે એમનો આત્મા નીકળતો નથી પરંતુ તેઓ પ્રગટ રૂપે મૂર્છિત થઈ જાય છે. તેમની અંદર ધામધણીનો જોશ છે. એટલા માટે એમનો આત્મા નીકળતો નથી.

એક રોમ ન ગિરે ઇનોં કા, હક નજર સીંચેલ ।
આઠોં પહર અંગ મેં, કરત ધની સોં કેલ ॥ ૭ ॥

ધામધણીની કૃપાદષ્ટિનું સિંચન હોવાથી એનું એક રૂંવાણું પણ ખરે નહીં. આ બધા આઠેય પહોર પોતાના હૃદયમાં ધામધણીનો પ્રેમ ધારણ કરી એમની સાથે કીડાઓ કરે છે.

ધની ઇનોં કે કારને, સરૂપ ધરેં કે કરોર ।
લેં દિલ યાહ્યા દરસન, એસે આસિક હક કે જોર ॥ ૮ ॥

એના માટે જ ધામધણી અનન્ત સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. એ પોતાના ધણીના એવા પ્રેમી છે કે સદેવ પોતાના મનની અનુકૂળતા પ્રમાણે ધણીનાં દર્શન કરે છે.

સો મેં કહ્યો ન જાવહીં, જો ઇસક ઇનોં કે અંગ ।
રોમ રોમ ઇનોં કે કાયમ, ક્યોં કહૂં ઇસક તરંગ ॥ ૯ ॥

એમના હૃદયમાં ધણીજી માટે જે પ્રેમ છે તેમને મારી આ વાણી વ્યક્ત કરી શકતી નથી. એમના રોમેરોમમાં ધામધણીના પ્રેમનાં તરંગો નિત્ય વ્યાપેલાં હોય છે.

એક ઇસક ધની બિના, ઔર કધૂ જાનત નાહિં ।
બેલેં બોલેં ગાએં લરેં, સો સબ ઇસક માહિં ॥ ૧૦ ॥

તેઓ પોતાના ધામધણીના પ્રેમ સિવાય બીજું કાંઈ પણ જાણતા નથી. તેઓ ધામધણીના પ્રેમને આધીન રહી રમે છે, બોલે છે, ગાય છે તથા લડે છે.

ક્યોં કહૂં પસૂ પંખિયન કી, ઇનકે ઇસક કો બલ ।
એક જરે કો ન પોહોંચહીં, ઇન અંગ કી અકલ ॥ ૧૧ ॥

આ પશુપક્ષીઓના સામર્થ્યની વાત જ શું કરવી ? આ સ્વપ્નની બુદ્ધિ તેમના પ્રેમના એક અંશ માત્રને પણ વ્યક્ત કરી શકતી નથી.

મેં દેખ્યા અરસ કે લોકોં કા, કોઈ અંગ ન બિના ઇસક ।
ક્યોં ન હોએ ગંજ ઇસક કે, જિત જરા નાહીં સક ॥ ૧૨ ॥

મેં પરમધામના તે પ્રાણીઓને જોયાં તો એવું લાગ્યું કે તેમનું કોઈ પણ અંગ પ્રેમ વગરનું નથી. એમાં કોઈ સંદેહ નથી કે તેમના મનમાં પ્રગાઢ પ્રેમનો અવિરત પ્રવાહ વહે છે.

કહ્યો ક્યોંએ ન જાવહીં, ઇન અંગોં કે ઇસક ।
કે કોટ જુબાં લે કહૂં, તો કહ્યો ન જાએ રંચક ॥ ૧૩ ॥

તેઓના અંગ-પ્રત્યંગોનો પ્રેમ વ્યક્ત કરી શકાતો નથી. કરોડો જીભથી વ્યક્ત કરવા છતાં પણ તેનું લેશમાત્ર વર્ણન થઈ શકતું નથી.

જેતા બલ જિન અંગ મેં, તેતા ઇસક હક કા જાન ।
સક જરા ના મિલે, પીઉ સોં પૂરી પેહેયાન ॥ ૧૪ ॥

આ પશુપક્ષીઓનાં શરીરમાં જેટલી શક્તિ છે એટલો જ એમાં શ્રીરાજજીનો પ્રેમ છે. એમાં કોઈ સંદેહ નથી કે તેઓને શ્રીરાજજીનો પૂર્ણ પરિચય છે.

પીઉ કી પેહેયાન બિના, કધૂએ ન જાને કોએ ।
જરા સક તો ઉપજે, જો દૂસરા કોઈ હોએ ॥ ૧૫ ॥

ધામધણીની ઓળખ સિવાય આ પશુપક્ષી બીજું કાંઈ પણ જાણતાં નથી. ધામધણીના સિવાય બીજું કોઈ હોય ત્યારે તો તેઓના હૃદયમાં જરાક જેટલો સંદેહ ઉત્પન્ન થઈ શકે.

ઇસક પૂરા ઇનોં અંગોં, ઔર પેહેયાન પૂરન ।
સબ વજૂદોં એહી રોસની, કધૂ જાને ના હક બિન ॥ ૧૬ ॥

એમનું પ્રત્યેક અંગ પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તેઓને ધામધણીની પૂર્ણ ઓળખાણ છે. આ બધામાં ધામધણીનો જ પ્રકાશ વિદ્યમાન છે. તેઓના સિવાય એ અન્ય બીજું કાંઈ પણ જાણતાં નથી.

કધૂ કહ્યા તો જાવહીં, જો કધૂ જરા કહાવે કિત ।
બ્રહ્માંડ તો ખેલ કબૂતર, એક જરા ન પાઈએ ઈત ॥ ૧૭ ॥

એના વિષયમાં ત્યારે કાંઈ કહી શકાય છે જ્યારે કંઈ કહેવા લાયક હોય, આ બ્રહ્માંડ તો

જાદુગરના ખેલના કબૂતરની જેમ છે. જેનું લેશમાત્ર પણ કોઈ અસ્તિત્વ નથી.

તાથેં અંબાર ઈસક કે, ઈન જિમી સબ જાન ।

હકકા કાયમ વતન, સબ અંગ ઈસક પેહેયાન ॥ ૧૮ ॥

એટલા માટે પરમધામની ભૂમિમાં સર્વત્ર પ્રેમનો જ પ્રકાશ છે એવું સમજવું જોઈએ. ધામધણીના અખંડ પરમધામના પ્રાણીઓનાં પ્રત્યેક અંગમાં પ્રેમ જ પ્રેમ ભરેલો છે.

એક જરા જો ઈન જિમી કા, સો સબ ઈસકે કી સૂરત ।

આસમાન જિમી જડ ચેતન, પેહેયાન ઈસક દોઊ ઈત ॥ ૧૯ ॥

આ દિવ્યભૂમિનો એક કણ પણ પ્રેમનું જ સ્વરૂપ છે. અહીં આકાશ, ભૂમિ તથા જડચેતન બધામાં ધામધણીના પ્રેમની ઓળખ હોય છે.

પાર નહીં જિમીન કો, ઔર પાર નહીં આસમાન ।

પાર નહીં જડ ચેતન, પાર ના ઈસક રેહેમાન ॥ ૨૦ ॥

અહીંની ભૂમિ, આકાશ તથા જડ ચેતન કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પાર નથી. એજ રીતે ધામધણીનો પ્રેમ તથા તેઓની કૃપાનો પણ કોઈ પાર નથી.

છોટા બડા અરસ કા, સો સબ હેં ચેતન ।

પેહેયાન ઈસક અંગ મેં, ઈન વિધ બકા વતન ॥ ૨૧ ॥

પરમધામના નાનામોટા બધા પદાર્થો ચેતનમય છે. એના પ્રત્યેક અંગમાં પ્રેમ ભરેલો છે. આ રીતે પરમધામની આ રીતને ઓળખી શકાય છે.

જલ મેં જીવ બસત હેં, સો સુંદર સોભા અમાન ।

ફૌજ બાંધ આગૂં ધની, ખેલ કરેં કે તાન ॥ ૨૨ ॥

અહીં જલચર જીવ પણ અદ્વિતીય શોભા ધારણ કરે છે. તેઓ બધા પોતાના સમૂહમાં શ્રીરાજજીની સન્મુખ ઉપસ્થિત થઈને વિવિધ ક્રીડાઓ કરે છે.

મછ કછ મુરગ મેઢક, કે રંગ કરેં અપાર ।

જુદી જુદી બાની બોલત, સ્વર રાખત એક સમાર ॥ ૨૩ ॥

માછલી, કાયબો, જળમૃગ, દેડકો વગેરે જળના જીવો વિવિધ રંગના છે. તેઓ પોતપોતાની વાણી દ્વારા એક જ સ્વરમાં ધામધણીનાં ગુણગાન ગાય છે.

કે રંગોં ગુન ગાવતે, સબ સ્વર બાંધે રસાલ ।

જસ ધની કો ગાવહીં, જિકર કરેં માહે હાલ ॥ ૨૪ ॥

વિવિધ પ્રકારનાં ગુણગાન ગાતા આ બધા જળચર જીવોનો સ્વર એક સરખો જ છે. આ રીતે પોતપોતાની રીતે ધામધણીના ગુણગાન કરવામાં તેઓ મસ્ત રહે છે.

જીવ છોટે બડે કે જલ કે, અપને અપને ખ્યાલ ।

બેલેં બોલેં દૌરેં કૂદેં, ખાવંદ કો કરેં ખુસાલ ॥ ૨૫ ॥

આ નાના-મોટા જળચર પોતપોતાની રીતે રમીને, બોલીને, દોડીને તથા કૂદકો મારીને ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે.

અનેક જાનવર જલ કે, સો કેતે લેઊં નામ ।

જલ કિનારેં રટત હેં, પીઉ જસ આઠોં જામ ॥ ૨૬ ॥

એનાં કેટલાં નામ લેવાં ? આ અનેક જળચર જીવો આઠેય પહોર જળને કિનારે બેસી ધામધણીના જ યશનું ગાયન કરે છે.

સો દેખો નેક નીકે કર, ઈનમેં જરા સક નાહિં ।

ક્યોં ન હોએ ઈસક કે અંબાર, તુમ બિયાર દેખો દિલ માહિં ॥ ૨૭ ॥

ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરવાથી માલૂમ પડે છે કે એમના પ્રેમમાં કોઈ પણ સંદેહ નથી. જ્યારે તેઓ સ્વયં ધામધણીના પ્રેમપુંજ રૂપ છે તો તેમનામાં એવો પ્રેમ કેમ ન હોય ? આને તમે તમારા હૃદયથી વિચારી જુઓ.

જો જરા ઈન જિમી કા, તિન સબ મેં ઈસક ।

એ ચેતન ઈન ભાંત કે, કછૂ જાનેં ન બિના હક ॥ ૨૮ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિનો એક એક કણ પણ સર્વત્ર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. આ બધા આ રીતે ચેતન કહેવાય છે. એઓ ધામધણી વગર અન્ય કંઈ પણ જાણતાં નથી.

પસૂ પંખી બન જિમિએ, તલે ઊપર હેં જિત ।

ક્યા જાનેં મૂઢ મુસાફ કી, રમૂજેં ઈસારત ॥ ૨૯ ॥

અહીંનાં પશુપક્ષી, જે જમીન પર રહે છે તથા જે આકાશમાં ઊડે છે તે બધામાં પ્રેમ ભરેલો છે. આ રીતે કુરાનમાં ઉલ્લેખ કરેલા સંકેતોને મૂઢ મતિવાળા વ્યક્તિ કેવી રીતે સમજી શકે ?

દેખો અંબાર ઈસક કે, યા જડ યા ચેતન ।

જો કછૂ નજરોં શ્રવનોં, સો ઈસકે કો વતન ॥ ૩૦ ॥

પરમધામના જડ તથા ચેતન બધા પદાર્થો ધામધણીના પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. જ્યાં સુધી દૃષ્ટિ પહોંચે છે, કંઈક સંભળાય છે, ત્યાં સુધી બધે આ સમગ્ર ભૂમિ પ્રેમથી જ પરિપૂર્ણ અનુભવાય છે.

દરખત કરત હેં સેજદા, છોટા બડા ઘાસ પાત ।

પહાડ જિમી જલ સેજદે, ઈસક ન ઈનોં સમાત ॥ ૩૧ ॥

અહીંનાં વૃક્ષો તથા નાનાંમોટાં ઘાસ-પાંદડાઓ બધાં જ શ્રીરાજજીને પ્રણામ કરે છે. અહીંના પર્વત ભૂમિ તથા જલ પણ ધામધણી સમક્ષ નતમસ્તક થાય છે. એમના હૃદયમાં ધામધણીનો પ્રેમ સમાતો નથી.

યોં અરસ સારા ઇસક મૈ, એક જરા ન જુદા હોએ ।

ખાવંદ સબોં પિલાવહીં, ક્યોં કહિએ ઇસક બિન કોએ ॥ ૩૨ ॥

આ રીતે આ સમગ્ર પરમધામ જ પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. અહીંની કોઈપણ વસ્તુ ધામધણીના પ્રેમથી વંચિત નથી. સ્વયં ધામધણી આ બધાને પ્રેમસુધાનું પાન કરાવે છે. એટલા માટે એ કેમ કહી શકાય કે અહીં પ્રેમ સિવાય બીજું કંઈ છે ?

આસિક સબે ઇસક મૈ, યા ચાંદ યા સૂર ।

યા તારા યા આકાસ, સબ ઇસકે કા જહૂર ॥ ૩૩ ॥

પરમધામના બધા પદાર્થો ધામધણીના પ્રેમની ઈચ્છા રાખે છે. ભલે તે ચન્દ્રમા હોય, સૂર્ય હોય, તારાગણ હોય, આકાશ હોય, સર્વત્ર ધામધણીના પ્રેમનો જ પ્રકાશ છવાયેલો છે.

જો સરૂપ ઇન જિમી કે, સો સબ રૂહ જિનસ ।

મન અસ્વારી સબન કો, આએ પિએ પ્રેમ રસ ॥ ૩૪ ॥

પરમધામમાં જેટલાં પણ પ્રાણીઓ છે તેઓ બધાં બ્રહ્માત્માઓની જેમ ચેતન સ્વરૂપ છે. તેઓ બધા મનની ગતિને અનુરૂપ તીવ્ર ગતિથી આવીને ધામધણીના પ્રેમરસનું પાન કરે છે.

સો ભી રૂહ મન અરસકે, એ તૂં નીકે જાન ।

બલ દેખ જૂઠે મન કો, અરસ મન બલ પેહેયાન ॥ ૩૫ ॥

એ નક્કી સમજવું કે તેઓના આત્મા તથા મન પણ પરમધામના જ છે. આ રીતે સંસારના જૂઠા મનની શક્તિને જોઈ પરમધામના મનની શક્તિનું અનુમાન કરી લેવું જોઈએ.

એ જૂઠ હક કો ન પોહોંચહીં, તો ક્યોં દેહોં નિમૂના એ ।

કધુક તો કહ્યા ચાહિએ, ગિરો સમઝાવને કે ॥ ૩૬ ॥

જો કે સંસારની અનિત્ય સામગ્રી પરમધામમાં પહોંચી નથી શકતી તથા અહીંનું કોઈ ઉદાહરણ પણ ત્યાંના માટે આપી શકાય નહીં. તો પણ બ્રહ્માત્માઓને સમજાવવા માટે કંઈક તો કહેવું જ પડે ને ?

ચારોં તરફોં અરસ જિમિએ, જો કોઈ હેં સૂરત ।

બખત પર દીદાર કો, મનબેગી પોહોંચત ॥ ૩૭ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિ પર ચારેય દિશાઓમાં જે જે સ્વરૂપો રહે છે તે બધાં ધામધણીના દર્શન માટે મનની ગતિ અનુસાર વખતસર પહોંચી જાય છે.

કોઈ દૂર બસત હેં, જો દૂર દૂર સે દૂર ।

સો ભી જાનોં કદમોં તલેં, ઇન મન બલ ઐસા જહૂર ॥ ૩૮ ॥

અહીંનાં કેટલાક પ્રાણીઓ દૂર રહે છે તો કેટલાંક એનાથી પણ વધારે દૂર રહે છે પરંતુ તેઓ પણ ધામધણીનાં ચરણોમાં જ રહે છે, એવું સમજવું જોઈએ કેમ કે એમના મનમાં એવી શક્તિ

છે કે તેઓ ક્ષણમાત્રમાં જ શ્રીરાજજીનાં શ્રી ચરણોમાં ઉપસ્થિત થઈ જાય છે.

ઈન જિમી કી ક્યોં કહું, જિનકો નાહી પાર ।

ઉત પાર જો બસત હેં, ઈન મન બલ કો નહીં સુમાર ॥ ૩૯ ॥

આ રીતે જેનો કોઈ પાર જ નથી એવી પરમધામની દિવ્ય ભૂમિની બાબતે શું કહી શકાય ? જે પશુપક્ષીઓ યમુનાજીથી પાર અક્ષરધામમાં પણ રહે છે તેમના મનની શક્તિ પણ એટલી જ પ્રબળ છે, જેનો કોઈ પાર જ નથી.

જો કોઈ જહાં બસત હેં, સો તહાં સે આવત ।

સમેં સિર દીદાર કો, કોઈ નાહી ચૂકત ॥ ૪૦ ॥

જે પ્રાણી જ્યાં પણ રહે છે ત્યાંથી પોતાના ધામધણીના દર્શન માટે વખતસર પહોંચી જાય છે. દર્શનનો સમય કોઈપણ ચૂકતા નથી.

જ્યોં મન એક નિમખ મેં, પોહોંચત પાર કે પાર ।

તો ક્યોં ન પોહોંચે બકા જિમી કો, જિન મન બલ નહીં સુમાર ॥ ૪૧ ॥

જ્યારે સંસારનું મન પણ ક્ષણમાત્રમાં ક્યાંથી ક્યાં સુધી પહોંચી જાય છે તો અખંડ ભૂમિનું મન ક્ષણમાત્રમાં એટલી દૂરીને કેમ પાર ન કરી શકે કેમકે તેમની શક્તિનો કોઈ પાર જ નથી.

દસોં દિસ બસત હેં, સબમેં ખાવંદ બલ ।

રોમ રોમ અંગ ઈસક કે, ઈન હક ઈસકે કે સીંચલ ॥ ૪૨ ॥

આ રીતે દશેય દિશાઓમાં રહેનારાં બધાં પ્રાણીઓમાં ધામધણીની જ શક્તિ છવાયેલી છે. તેમના પ્રત્યેક અંગમાં ધામધણીનો પ્રેમ પરિપૂર્ણ છે. તેઓ બધાં ધામધણીના પ્રેમથી ભીંજાયેલાં છે.

કોઈ ન નિમૂના પાઈએ, યા ઈસક યા બલ ।

એહ બેલોને તિનકે, જો ખાવંદ અરસ અસલ ॥ ૪૩ ॥

આ પ્રાણીઓના પ્રેમ તથા શક્તિના વિષયમાં કોઈ ઉદાહરણ મળતું નથી, જો કે તેઓ ધામધણીનાં રમકડાં માત્ર છે.

એક જરા કહ્યા જુબાં માફક, ઈત અલેખેં વિવેક ।

રૂહેં અરસ કા બલ અરસ કે, જો હક જાત હેં એક ॥ ૪૪ ॥

આ નશ્વર જીભથી આ થોડું કહેવામાં આવ્યું છે પરન્તુ પરમધામની શોભા અમાપ છે. બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં પરમધામના છે તથા એમનામાં પરમધામની જ શક્તિ હયાત છે. ખરેખર આ બધા બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીના અંગ રૂપ છે.

ખ્વાબ બૈઠ ઈન અરસ મેં, હકેં દેખાયા તુમકોં ।

મહામત કહે એ મોમિનો, પેહેયાન લીજો દિલમોં ॥ ૪૫ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! ધામધણીએ પરમધામમાં બેસીને જ તમોને આ સ્વપ્નવત્

જગત દેખાડ્યું છે. તમે આ તથ્યને હૃદયપૂર્વક જાણી લ્યો.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૧૩૩૭

પશુ પક્ષિયોંકી સવારી

અસ્વારી પસૂ પંખિયન પર, ધની કરત હેં જબ ।

જો જહાં બસત હેં, સો આએ મિલત હેં સબ ॥ ૧ ॥

જ્યારે ધામધણી પશુપક્ષીઓ પર સવારી કરી વિહાર કરવા ઈચ્છે છે તે સમયે જે પશુપક્ષી જ્યાં પણ રહેતા હોય ત્યાંથી તે જ ક્ષણે ધામધણીના સમક્ષ આવીને ઉપસ્થિત થઈ જાય છે.

અસ્વારી કો રૂહન કો, જિન પર હુઆ દિલ ।

તિન આગૂં હી જાનિયા, સો આએ ખડે સબ મિલ ॥ ૨ ॥

આ રીતે બ્રહ્માત્માઓ પણ જે પશુપક્ષી પર સવારી કરી વિચરણ કરવા ઈચ્છે છે તે સમયે તેઓ બધા એક સાથે મળીને બ્રહ્માત્માઓની સામે ઉપસ્થિત થઈ જાય છે.

કેસરી બાઘ ચીતે હાથી, ઔર જાતેં કે અનેક ।

કહ્યા જન બને અંગ ઉતમ, સો કહાં લોં કહૂં વિવેક ॥ ૩ ॥

ત્યાં સિંહ, વાઘ, ચિત્તા, હાથી વગેરે અનેક જાતનાં પશુઓ છે. જેનાં સુંદર અંગો પર જન (કાઠી) કસીને બાંધેલું હોય છે. એનું ક્યાં સુધી વર્ણન કરવું ?

કે વિધ અસ્વારી હોત હેં, બુજરક જો જાનવર ।

જન જુગત ક્યોં કેહે સકોં, જો અસલ બને ઈન પર ॥ ૪ ॥

આ રીતે પરમધામનાં અનેક શ્રેષ્ઠ પશુઓ પર બ્રહ્માત્માઓ સવારી કરે છે. તેઓની પીઠ પર યુક્તિપૂર્વક બાંધેલા જનના વિષયમાં શું કહેવું, જે શરીરના જ અંગરૂપ દેખાય છે.

ઘોડે પર રાખત હેં, આકાસ મેં ઉડત ।

કમી કરેં ના કૂદતે, સુખ અસ્વારી કે અતંત ॥ ૫ ॥

અહીંના ઘોડાઓ પણ પાંખોવાળા છે અને આકાશમાં ઊડે છે. તેઓ કૂદવામાં પણ કોઈ પ્રકારની મણા રાખતા નથી. તેના પર સવારી કરવાનો આનંદ જ અનેરો હોય છે.

કે વિધ ખેલ રૂહન કે, મન બેગી જાનવર ।

તિન પર અસ્વારી કરકે, ચઢત આસમાન પર ॥ ૬ ॥

આ પશુઓ પર સવાર થઈને બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ કરે છે. એ બધાં મનની ગતિ અનુસાર દોડે છે. આવા પ્રકારનાં પશુઓ પર સવાર થઈ બ્રહ્માત્માઓ આકાશમાં વિચરણ કરે છે.

સોભા લેત બનમેં રૂહેં, અસ્વાર હોત મિલ કર ।

પસૂ પંખી દોરેં મન જ્યોં, જિત જિમી બન વિગર ॥ ૭ ॥

આ રીતે પશુઓ પર સવાર થઈ બ્રહ્માત્માઓ વનમાં વિચરણ કરી અપાર શોભા ધારણ કરે છે. આ પશુપક્ષી વન વગરની ભૂમિ પર મનની ગતિને અનુરૂપ વિચરણ કરે છે.

જબ અસ્વારી સાહેબ કરેં, હોવેં બડી રૂહ રૂહેં અસ્વાર ।

પસૂ પંખી સબે મિલે, હર જાતેં ફૌજેં ન પાર ॥ ૮ ॥

જ્યારે શ્રીરાજજી આ પશુઓ પર સવારી કરે છે તે સમયે પણ શ્યામાજી અને બધા બ્રહ્માત્માઓ પણ તેઓની સાથે જુદાં-જુદાં પશુપક્ષીઓ પર સવાર થઈ આનંદ લે છે. એવા સમયે બધી જાતિનાં અસંખ્ય પશુપક્ષીઓ પોતાના જૂથ સાથે ત્યાં હાજર થાય છે.

કે જાતેં પસુઅન મેં, હર જાતેં ગિનતી અપાર ।

યોં જાતે જાનવરોં મેં, હર જાતેં નહીં સુમાર ॥ ૯ ॥

અહીં અનેક જાતિનાં પક્ષીઓ છે. તેમની ગણતરી કરવી અસંભવ છે. આ રીતે પશુઓની પણ અનેક જાતિઓ છે. પ્રત્યેક જાતિનો કોઈ પાર નથી.

પસૂ પંખી જો બન મેં, સબ આવેં કરને દીદાર ।

રાજસ્યામાજી રૂહેં, જબ કબૂં હોવેં અસ્વાર ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની સવારી હોય છે, તે સમયે વન, ઉપવનનાં બધાં પશુપક્ષીઓ તેમના દર્શન માટે ચાલ્યાં આવે છે.

હર ફૌજોં બાજે બજેં, હર ફૌજોં નિસાન ।

ભાંત ભાંત રંગ રાખત હેં, આપ અપની પેહેચાન ॥ ૧૧ ॥

આ પશુપક્ષીઓના પ્રત્યેક જૂથમાં વાજિંત્રો વાગે છે તથા બધા પોતપોતાનો ધ્વજ લઈ ઊભા રહે છે. તે સમયે તેઓ પોતપોતાની ઓળખ માટે પોતાનો જુદોજુદો રંગ ધારણ કરે છે.

એહ જુબાં કેતી કહૂં, અલેખેં વિસ્તાર ।

એક જાત કી ફૌજ ના ગિન સકોં, તિન હર ફૌજોં કે સિરદાર ॥ ૧૨ ॥

એના વિષયમાં આ જીભથી શું કહી શકાય ? એનો વિસ્તાર જ અસંખ્ય છે. એક જાતિના જૂથની પણ ગણતરી થઈ શકતી નથી, એવાં તો અનેક જૂથો તથા તેમના અલગ-અલગ નાયકો છે.

કે ફૌજેં તિન સિરદાર કી, હર ફૌજોં કે જમાતદાર ।

ગિનતી તિન જમાત કી, હોવે નહીં સુમાર ॥ ૧૩ ॥

તે નાયકોનાં પણ અનેક જૂથો હોય છે. આ રીતે પ્રત્યેક જૂથમાં સેનાપતિ છે. તે અપાર જૂથોની ગણના થઈ શકતી નથી.

યોં જુદી જુદી જાતેં ચલતે, દાંઝે બાંઝે મિસલ ।

ઈંતમામ સબોં મેં અતિ બડા, યા આગૂં યા પીછલ ॥ ૧૪ ॥

આ રીતે જુદી જુદી જાતિઓનાં જૂથો ડાબી-જમણી બાજુ સમૂહમાં ચાલે છે. બધાની વ્યવસ્થા અત્યંત સુંદર છે. એમાં કેટલાક આગળ ચાલે છે તો કેટલાક પાછળ ચાલે છે.

આગે પીછે ફૌજ કે, ચોપદાર બડે બાંદર ।

દાંઝે બાંઝે મિસલ અપની, ફૌજ રખેં બરાબર ॥ ૧૫ ॥

આ જૂથોની આગળ-પાછળ મોટા વાનરો નિરક્ષણ કરે છે તથા પોતાના જૂથને નિયંત્રિત કરી ડાબી-જમણી બાજુ રાખે છે.

કે ફૌજેં પસુઅન કી, ઔર કે ફૌજેં જાનવર ।

સુઆ મૈના નકીબ તિનમેં, ફૌજ રખેં મિસલ પર ॥ ૧૬ ॥

આ જૂથોમાં અનેક જૂથો પશુઓનાં છે તો અનેક પક્ષીઓનાં છે. એમાં પોપટ અને મેના છડીદારના રૂપે શ્રીરાજજીના ગુણગાન ગાતા જૂથોને વ્યવસ્થિત સમુદાયોમાં રાખે છે.

કે જાતેં દેખે જવેર, અરસ કે ભૂષન ।

જંગ કરેં જાનવરોં, જો પરોં પર ચિત્રામન ॥ ૧૭ ॥

પરમધામમાં અનેક પ્રકારનાં રત્નો અને આભૂષણ જોવા મળે છે. એમાંથી નીકળતો પ્રકાશ પશુપક્ષીઓની કલાત્મક પાંખો તથા રોમાવલી (રૂંવાટી)ના પ્રકાશ સાથે સ્પર્ધા કરે છે.

પર જો પસુઅન કે, સો અતંત સોભા લેત ।

કહા કરે એ ભૂષન, પસૂ એસી સોભા દેત ॥ ૧૮ ॥

આ પક્ષીઓની પાંખ પણ અત્યંત શોભાયુક્ત છે. આ પાંખો એટલી સુશોભિત છે કે એની બરાબરીમાં આભૂષણોની પણ તુલના કરી શકાતી નથી.

ઈનોં રોમ કી જો રોસની, સો ઉઠત માહેં આસમાન ।

જંગ કરે જવેરોં સોં, કોઈ સકે ન કાહૂં ભાન ॥ ૧૯ ॥

એના રોમે-રોમનો પ્રકાશ સમગ્ર આકાશમાં ફેલાઈ જાય છે તથા રત્નોના પ્રકાશની સાથે સ્પર્ધા કરે છે. કોઈપણ પ્રકાશ એકબીજાને હંફાવી શકતો નથી.

એક રોમ જોત આસમાન મેં, રહી રોસની ભરાએ ।

તો જો એતે પસૂ પંખી, સો જોત ક્યોં કહી જાએ ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે એમના એક રોમનો પ્રકાશ - સમગ્ર આકાશ સુધી ફેલાઈ જાય છે તથા રત્નોના પ્રકાશની સાથે સ્પર્ધા કરે છે ત્યારે કોઈપણ પ્રકાશ એકબીજાને હરાવી શકતો નથી.

એ દિલ જાને રહસોં, મુખ જુબાં પોહોંયે નાહિં ।

એ મોમિન હોએ સો બિયારસી, અપને હિરદે માહિં ॥ ૨૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓ જ પોતાના અંતર્હૃદયથી આ રહસ્યને સમજી શકે છે. આ શોભા જીભ સુધી

પહોંચતી નથી. જે બ્રહ્માત્માઓ હશે તેઓ જ આ તથ્યનો પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરશે.

સો ભૂષન જો અરસ કે, સબ પેહેરે મન ચાહે ।

સિનગાર ક્રિયા સબ લસકરેં, એ દેખો મન લ્યાએ ॥ ૨૨ ॥

બધા પોતપોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે પરમધામનાં દિવ્ય આભૂષણો ધારણ કરે છે. આ રીતે આ બધાં જૂથો દિવ્ય શણગાર ધારણ કરે છે. આ તથ્ય ઉપર હૃદયપૂર્વક વિચાર કરજો.

એક જરે જિમી કી રોસની, સો ઢાંપે કે કોટ સૂર ।

તો જિમી પહાડ મોહોલન કો, સબ કેસા હોસી નૂર ॥ ૨૩ ॥

પરમધામની ભૂમિના એક કણ માત્રનો પ્રકાશ પણ કરોડો સૂર્યના પ્રકાશને ઢાંકી દે છે તો તે દિવ્ય ભૂમિ પર આવેલા પર્વતો તથા મહેલોનો પ્રકાશ કેટલો અસીમ હશે ?

બન જંગલ યા જિમી, એક દૂજે સે પ્રકાસ ।

બિચાર દેખો એ મોમિનો, નૂર કેસા ભયા આકાસ ॥ ૨૪ ॥

પરમધામનાં વન, ઉપવન તથા ભૂમિ એકબીજાથી અધિક પ્રકાશમય છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! વિચારપૂર્વક જુઓ. આ સંપૂર્ણ પ્રકાશ આકાશમાં કેવી રીતે ફેલાતો હશે ?

એ નૂર બન જિમી લસકર, કહા કહૂં રૂહોં રોસન ।

ઔર તખત જો હક કા, તુમ બિચાર દેખો મોમન ॥ ૨૫ ॥

આ રીતે પરમધામનાં વન, ઉપવન, ભૂમિ તથા ત્યાં વિચરણ કરતાં પશુપક્ષીઓ તથા બ્રહ્માત્માઓના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે વિચારપૂર્વક જુઓ. જે સિંહાસન પર સ્વયં ધામધણી બિરાજમાન થાય છે એના મહિમાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

અબ નૂર બિલંદ જો હક કા, લે ઉઠ્યા સબકા નૂર ।

બન જિમી આકાસ સબ, એ દેખો એક જહૂર ॥ ૨૬ ॥

શ્રીરાજજીનું દિવ્ય તેજ એટલું દેદીપ્યમાન છે કે પરમધામનો સમસ્ત પ્રકાશ એમાં સમાઈ જાય છે. વન, ઉપવન, ભૂમિ તથા આકાશ સર્વત્ર આ જ પ્રકાશ ફેલાવે છે.

આગૂં કેસરી કોતલ, અતિ ખૂબી લે ખેલત ।

બાઘ ચીતે ઘોડે હાથી, નટ જ્યોં નાયત ॥ ૨૭ ॥

જ્યારે શ્રીરાજજી ફરવા માટે જાય છે ત્યારે તેઓની આગળ એક સુસજ્જિત સિંહ અદ્ભુત કીડાઓ કરતો ચાલે છે. તેની સાથે વાઘ, ચિત્તા, ઘોડા, હાથી વગેરે નટની જેમ નૃત્ય કરતાં ચાલે છે.

અવલ હાર કેસરિન કી, દૂજી હાર બાઘન ।

હાર તીસરી સ્યાહગોસ કી, ચૌથી હાર ચીતન ॥ ૨૮ ॥

આ યાત્રામાં સિંહ પ્રથમ હારમાં, બીજી હારમાં વાઘ તથા ત્રીજી હારમાં બિલાડી તથા ચોથી

હારમાં ચિત્તા રહે છે.

દીપ સુઅર રોઝ રીછડે, બૈલ સામ્હર મૃગ મેઢે ।

હરન અરન બકર કૂકર, ફીલ ગિમલ ઘોડે ગૈડે ॥ ૨૯ ॥

તે પછી દિપડો, વરાહ, રીંછ, નીલગાય, બળદ, સાંભર (સાબર સિંગુ) હરણ, ઘેટાં, ભેંસ, ગાય, કૂતરા, હાથી, ખચ્ચર, ઘોડા, ગેંડાની અલગ-અલગ હાર હોય છે.

કેસરી કૂવત જ્યાદા કહી, નિપટ અતિ બલવાન ।

એ ખ્વાબ દેખાયા તિન વાસ્તે, કરને અરસ પેહેચાન ॥ ૩૦ ॥

આ પશુઓમાં સિંહની શક્તિ સૌથી વધુ છે. તે અત્યંત બળવાન છે. ધામધણીએ આપણને આ સ્વપ્નવત્ જગત એટલા માટે દેખાડ્યું કે આપણે પરમધામની સર્વ પ્રકારે ઓળખ કરી શકીએ.

કેસરી કૂવત કૂદતે, ગરજત બિના હિસાબ ।

બિન મન આવે આસમાન મેં, એસી ઉઠક સિતાબ ॥ ૩૧ ॥

જ્યારે સિંહ પોતાના બળથી છલાંગ લગાવે છે ત્યારે બેહદ ગર્જના કરે છે. તેની ગર્જના મનથી પણ વધુ તીવ્ર ગતિથી આકાશમાં પડઘો પાડે છે.

એ ગિનતી બેસુમાર હૈ, ઔર બોલત મિલ કર જબ ।

ગરજત અરસ અંબર જિમી, બલ દેત દેખાઈ તબ ॥ ૩૨ ॥

આવા સિંહ પણ ત્યાં અસંખ્ય છે. જ્યારે એ બધા મળીને એકસાથે ગર્જના કરે છે ત્યારે પરમધામની ભૂમિ અને આકાશમાં વ્યાપતી એની ગર્જનાથી માલૂમ પડે છે કે એ કેટલા બળવાન છે.

સબદ કેસરી જબ કાઢહીં, અંબર જિમી રહે ગાજ ।

પડઘા ઉઠે પૃથી પર્વતોં, ઉઠે ઉનથેં અધિક અવાજ ॥ ૩૩ ॥

જ્યારે આ સિંહ ગર્જના કરે છે ત્યારે ભૂમિ અને આકાશ ગૂંજી ઊઠે છે. આ ધ્વનિ ભૂમિ તથા પર્વતોમાં પડઘો પાડી તેનાથી પણ વધારે ગૂંજવા લાગે છે.

ક્યોં કહૂં બલ બાઘન કો, એ જો ખ્વાબ મેં એસે જોર ।

દેહ છોટી બડી કૂવત, દેત ફીલોં મદ તોર ॥ ૩૪ ॥

વાઘના વિષયમાં તો વધુ શું કહેવું ? સ્વપ્નવત્ જગતના વાઘ પણ શરીરથી નાના હોવા છતાં એટલા શક્તિશાળી હોય છે કે મદોન્મત્ત હાથીના મદને પણ તોડી નાંખે છે.

બોલત બાઘ વિસ્તાર કે, સબ મિલ એકે સોર ।

ગરજે સેંતી જાનિએ, ઈનોં અંગોં કા જોર ॥ ૩૫ ॥

પરમધામના આ બધા વાઘ જ્યારે એક સાથે મળીને દોડે છે ત્યારે એમની ગર્જનાથી એ જાણ થાય છે કે તેમનામાં કેટલી શક્તિ છે.

છંછેક દેખે છેલ ચીતે, જુગત જલદી જોર ।
કાહેલી ના અંગ કબહૂં, હોત નહીં મન મોર ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે ચિત્તાની ચંચલતા જોઈએ તો તે એટલી શીઘ્રતાથી યુક્તિપૂર્વક પોતાનું બળ પ્રદર્શિત કરે છે કે ત્યારે એના અંગોમાં નથી સુસ્તી રહેતી કે નથી રહેતી ઉદાસીનતા.

અસ્વ આગૂં અતિ બડે, અસ્વારી કે સિરદાર ।
સિર ઊંચે ગરદન થાંભત, થંમક થંમક થેઈ કાર ॥ ૩૭ ॥

સવારીના માટે સર્વશ્રેષ્ઠ ઘોડા સવારીના સમયે નાયકના રૂપમાં આગળ-આગળ ચાલે છે. ઊંચું મસ્તક રાખી ટટ્ટાર ગર્દનવાળા આ ઘોડાઓ હુમક-હુમક કરીને ચાલે છે. ત્યારે ભૂમિ પર થે-થેકી ધ્વનિ નીકળે છે.

જબ બોલત બદન વિકાસ કે, હોત સબે હેહંકાર ।
દસોં દિસા સબ ગરજત, પડત સબે પુકાર ॥ ૩૮ ॥

જ્યારે આ ઘોડાઓ મોહું ખોલી હણહણે છે ત્યારે સર્વત્ર એનો જ પડઘો પડે છે જેથી દશેય દિશાઓ ગૂંજી ઊઠે છે. એવું લાગે છે કે જાણે સર્વત્ર આજ ધ્વનિ વ્યાપી રહ્યો છે.

સબદ ફીલ જબ કાઢહીં, ગરજત ગંજ ગંભીર ।
જિમી પહાડ બન ગાજત, ઔર સેન્યા સોહે સૂર ધીર ॥ ૩૯ ॥

જ્યારે મોટા-મોટા હાથીઓ ગર્જના કરે છે ત્યારે એની ગમ્ભીર ગર્જનાથી ભૂમિ, પર્વત તથા વન વગેરે ગૂંજી ઊઠે છે. આ હાથી શૂર-વીર તથા ધૈર્ય ધારણ કરવાવાળી સેના રૂપે માનવામાં આવે છે.

યોં કે જાતેં પસુઅન કી, કે ખૂબી બલ કહૂં કેતા ।
અપાર બલ ખૂબી અરસ કી, નાહી જુબાં માફક હે એતા ॥ ૪૦ ॥

આ રીતે વિવિધ જાતિનાં પશુઓની શક્તિની વિશેષતા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ? પરમધામનાં આ પશુઓમાં અપાર શક્તિ છે. તેનું વર્ણન કરવા માટે આ જીભ સમર્થ નથી.

કે જાતેં હેં જાનવર, ચલતે આગૂં ઉડત ।
કે લેવેં ગુલાટિયાં, નેક ખેલ ખેલત ॥ ૪૧ ॥

અહીં અનેક જાતિનાં પશુઓ છે. જે શ્રીરાજજી આગળ ચાલે છે, દોડે છે, ઊડે છે તથા ગુલાંટિયા ખાતા અનેક પ્રકારની રમત કરે છે.

છોટે છોટા યા બડે બડા, ખેલ દેખાવેં સબ ।
સબ સુખ તબહીં પાવહીં, ધની કો રિઝાવેં જબ ॥ ૪૨ ॥

આ સમયે નાનામાં નાના તથા મોટામાં મોટાં બધાં પ્રાણીઓ પોતપોતાની કલાનું પ્રદર્શન કરે છે. એમને ત્યારે આનંદ આવે છે જ્યારે તેઓ પોતાની કલા-કૌશલ્યથી શ્રીરાજજીને પ્રસન્ન કરે છે.

કે મુખ બાની ઉચરે, તાન માન ગુન ગાન ।

આઠો જામ કરત હેં, સુંદર ધ્યાન બયાન ॥ ૪૩ ॥

કેટલાંક પ્રાણીઓ તો ગૌરવ સાથે પોતાની મસ્તીમાં શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરે છે. આ રીતે આઠેય પ્રહર તેમના ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા તેઓનાં જ ગુણોનું ગાન કરે છે.

નેન નીકે ચોંચ સોમિત, મીઠી જુબાં મુખ બાન ।

ખુસબોએ ગુંજેં કે ભમરે, કે તિમર અલાપેં તાન ॥ ૪૪ ॥

એમની અણિયારી આંખો તથા અણિદાર ચાંચ અત્યંત સુંદર છે. તેઓ પોત-પોતાના મુખેથી મધુરવાણી બોલે છે. કેટલાંક ભ્રમરાઓ પુષ્પોની સુગંધ લઈ તથા કેટલાંક તમરાં રાગ ગાઈને ધણીનાં ગુણગાન કરે છે.

આસમાન છાયા પંખિયોં, સબ ખૂબી દેખાવત ।

આપ અપની સાધના, સબ ખેલ કી સાધત ॥ ૪૫ ॥

સમગ્ર પશુપક્ષીઓ આકાશમાં ઊડીને પોતપોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરે છે. તેઓ બધા પોતપોતાની સાધનાઓથી વિવિધ પ્રકારનાં કલા-કૌશલ્યનો પરિચય આપે છે.

બિના હિસાબેં બાજંત્ર, પડે એક તાલી ઘોર ।

જિમી અંબર સબ ગાજત, એ જુગત સોભા જોર ॥ ૪૬ ॥

આ સમયે અસંખ્ય વાજિંત્રો એક સૂરમાં વાગે છે, જેનો ધ્વનિ ભૂમિ તથા આકાશ સુધી ગૂંજે છે. આ અપૂર્વ શોભા અતિ સુંદર હોય છે.

બાજે સબ બજાવહીં, બંદે બાંદર બલવંત ।

ઓ તો આપે બાજહીં, પર એ સેવા ન છોડત ॥ ૪૭ ॥

બળવાન વાંદરાઓ ધણીની વંદના કરતાં વાજિંત્રો વગાડે છે. જો કે આ વાજિંત્રો સ્વયં વાગે છે તો પણ વાંદરાઓ પોતાની સેવા છોડતા નથી.

બાજે આપે ચલહીં, પર પસૂ સેવા કો ઉઠાએ ।

ઈન બખત ખૂબી કહા કહૂં, એ કેહે ન સકે જુબાંએ ॥ ૪૮ ॥

આ વાજિંત્રો પોતાની મેળે ચાલે છે તો પણ અહીંનાં પશુઓ સેવા માટે તેમને ઉઠાવે છે. આ સમયની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

આગૂં પીછૂં સેન્યા ચલે, ખૂબી દેત બરાબર ।

જો દાંએ બાંએ મિસલેં, કોઈ છોડે ના ક્યોંએ કર ॥ ૪૯ ॥

શ્રીરાજજીની સવારીના સમયે તેઓની આગળ પાછળ પશુપક્ષીઓની સેનાઓ સંપૂર્ણ શોભા સાથે ચાલે છે. જે સેનાઓ ડાબી-જમણી તરફ ચાલે છે તેઓ પણ પોતપોતાના સમૂહને છોડતી નથી.

અસ્વારી સબે સોભાવત, મિસલ અપની જાન ।

હર જાતેં ફૌજ અપની બાંધકે, ચલે સબ સમાન ॥ ૫૦ ॥

આ સમગ્ર સવારી અત્યંત શોભાયમાન લાગે છે. બધાં પશુ-પક્ષીઓ પોતપોતાના સમૂહની સાથે હાજર થાય છે. પશુપક્ષીઓની સમગ્ર જાતિઓ પોતપોતાના જૂથની સાથે હારબંધ ચાલે છે.

એસે બડે હાથી અરસ કે, ઔર બડે કે પસુઅન ।

જેતા પસૂ પંખી અરસ કા, તિન સબોં અસ્વારી મન ॥ ૫૧ ॥

આ રીતે પરમધામમાં મોટામોટા હાથી તથા અન્ય મોટાંમોટાં પશુઓ પણ છે. પરમધામમાં જેટલાં પશુપક્ષી છે તેઓ બધાં મનની માફક ઝડપી ગતિથી ચાલે છે.

દેખો દિલ બિયાર કે, એ પસુઓં કા ચલન ।

ઉડત હેં આસમાન મેં, એ ચારોં તરફોં સબ ધરન ॥ ૫૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ પશુઓની ગતિનો હૃદયપૂર્વક વિચાર કરી જુઓ. એવું લાગે છે કે તેઓ આકાશમાં પણ ઊડે છે અને ભૂમિ પર પણ ચારે બાજુ વિચરણ કરે છે.

એસે સબે લસકર, સુમાર નાહીં બલ ।

ચિન્હાર ઈસક સબોં કો, બંદે કાયમ કદમ તલ ॥ ૫૩ ॥

આ બધી સેનાઓના બળ તથા પરાક્રમની કોઈ સીમા નથી. આ બધા પોતાના ધણીના પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. તથા હંમેશા તેમની સેવામાં ઉપસ્થિત છે.

એક દેખી જાત ફીલન કી, તિન ફીલોં જાત અનેક ।

કે રંગોં કે રૂપ હેં, સો કહાં લોં કહૂં વિવેક ॥ ૫૪ ॥

અહીંના હાથીઓની જાતિઓને જોવાથી એવું લાગે છે કે એમાં પણ અનેક જાતિઓ છે. અનેક રૂપ તથા રંગોના આ હાથીઓની વિવિધતાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરી શકાય ?

કે ફૌજેં કે જિનસ રંગ, હર ફૌજેં કે સિરદાર ।

તિન સિરદાર તલેં કે ફૌજેં, તિન એક ફૌજ કો નાહીં સુમાર ॥ ૫૫ ॥

આ અનેક પ્રકારની સેનાઓ (જૂથ) અનેક રંગોની છે. પ્રત્યેક સેનામાં પોતપોતાના અનેક નાયક છે. તે નાયકોના અધિકારમાં અનેક સેનાઓ છે. એવી અનેક સેનાઓમાંથી કોઈ એક સેનાની પણ ગણતરી કરી શકાતી નથી.

અબ ફૌજ ગિનોં દિલ અપને, પીછે ગિનોં સિરદાર ।

સો સિરદાર કે એક ફૌજ મેં, તિન ફૌજ કરોં નિરવાર ॥ ૫૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે આપણા અંતઃહૃદયથી તે જૂથોની ગણના કરીએ. ત્યાર બાદ તેના નાયકોની ગણના કરીશું. અહીં એક સેનામાં પણ અનેક નાયક છે. હવે એવી સેનાનું નિરૂપણ કરીએ.

યોં ગિનતી ન હોએ એક જાત કી, જો કહે ફીલ રંગ અપાર ।

રંગ રંગ જાતેં કે કહી, સો ક્યોંએ ન હોએ સુમાર ॥ ૫૭ ॥

આ રીતે અહીંની કોઈ એક જાતિની ગણના પણ સંભવ નથી. એવા અનેક રંગોના હાથીઓ મોજૂદ છે. પ્રત્યેક રંગની વિવિધ પ્રકારની જાતિઓ છે. એની ગણતરી કોઈપણ રીતે સંભવ નથી.

ગિનતી ન હોએ એક જાતકી, તો ક્યોં કહૂં ઈનકો બલ ।

એક ચિડિયા ઉડાવે કોટ બ્રહ્માંડ, તો કૌન બલ ફીલોં મિસલ ॥ ૫૮ ॥

જ્યારે એની એક જાતિની ગણતરી પણ નથી થઈ શકતી ત્યારે એના બળનું અનુમાન કેવી રીતે લગાડી શકાય ? અહીંનું એક પક્ષી પણ જ્યારે કરોડો બ્રહ્માંડોને ઉડાવી શકે છે તો આ હાથીઓના સમૂહની શક્તિ માટે કયું ઉદાહરણ આપી શકાય ?

ઈન સબ ફીલોં કો પાખરે, ઔર સિરિએ જડાવ રતન ।

સો જવેર હેં અરસકે, ઔર અરસૈ કા કુંદન ॥ ૫૯ ॥

બધા હાથીઓની પીઠ પર અંબાડી છે તથા મસ્તકના આગલા ભાગમાં રત્નજડિત પટ્ટીઓ છે. આ રત્ન પણ પરમધામનાં છે અને તે જેમાં જડાયેલા છે તે સોનું પણ પરમધામનું જ છે.

ઔર સબનકી ક્યોં કહૂં, એ એક કહી મેં જાત ।

એ કેસી સોભા લેત હૂં, દે દિલ દેખો સાખ્યાત ॥ ૬૦ ॥

હજી તો મેં હાથીઓની એક જાતિનું વર્ણન કર્યું છે. બધી જાતિઓનું તો વર્ણન જ થઈ શકે નહીં. એ બધી જાતિઓ કેવી રીતે શોભાયમાન છે તેને સ્વયં પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરી શકો છો.

અબ ઔર જાતકી ક્યોં કહૂં, જો હેં ફીલોં સે બુજરક ।

એ બુજરક સાહેબી દેખાઈ રૂહોં, પાવને પટંતર હક ॥ ૬૧ ॥

હવે બીજાં પશુઓના વિષયમાં શું કહી શકાય, જે આ હાથીઓથી પણ વધારે શ્રેષ્ઠ છે ? ધામધણીએ પોતાના પ્રેમનું પ્રભુત્વ સમજાવવા માટે જ બ્રહ્માત્માઓને સ્વપ્નવત્ સંસાર દેખાડી પરમધામ અને અહીંનો તફાવત બતાવ્યો છે.

લેત સોભા અરસ જિમિએ, જબ સાહેબ હોત અસ્વાર ।

એ જિન દેખ્યા સો જાનહીં, ઔરોં પોહોંયે નહીં બિચાર ॥ ૬૨ ॥

જ્યારે શ્રીરાજજી આ પ્રાણીઓ પર સવાર થાય છે ત્યારે પરમધામની શોભા અદ્વિતીય લાગે છે. આ અનુપમ શોભાને જેઓએ જોઈ છે તેઓ જ એને સમજી શકે છે. બીજા લોકોના મનની કલ્પના ત્યાં સુધી પહોંચી શકતી નથી.

કહા કહૂં જાત લસકર, એક જાત કો નાહીં પાર ।

તિન જાત મેં અનેક ફૌજેં, એક ફૌજ કો નાહીં સુમાર ॥ ૬૩ ॥

આ સેનાઓની જાતિઓનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ? એક જાતિનું પણ પૂરું વર્ણન થઈ શકતું

નથી. તે એક જાતિની પણ અનેક સેનાઓ છે અને એક સેનાનો પણ કોઈ પાર પામી શકતું નથી.

તિન હર ફૌજોં કે સાહેબિયાં, કરેં પાતસાહિયાં અનેક ।

તિન પાતસાહિયોં કી ક્યોં કહું, લવાજમેં વિવેક ॥ ૬૪ ॥

તે બધી સેનાઓનું પોતપોતાનું પ્રભુત્વ છે. તે અનેક પ્રકારે શાસન કરે છે. તેઓના શાસનના વિષયમાં શું કહી શકાય ? તેઓ વિવિધ પ્રકારની વેશભૂષા ધારણ કરી ચાલે છે.

જબ ચલે સૈર જિમિય કી, જો બન બિગર થોડી રેત ।

સાફ જિમી અતિ દૂર લોં, તરફ પછિમ કી સુપેત ॥ ૬૫ ॥

જ્યારે ધામધણી સહેલ માટે વન રહિત ભૂમિ (પશ્ચિમનું ચૌગાન) પર ચાલે છે ત્યારે પશ્ચિમની તરફની આ શ્વેત ભૂમિમાં દૂરદૂર સુધી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

ઈત દૂર લોં બન હે નહીં, બોહોત બડો મૈદાન ।

એ અસ્વારી હોએ ઈસહીં તરફ, જબ કબૂં કરે સુભાન ॥ ૬૬ ॥

આ મેદાન ખૂબ મોટું છે. અહીં દૂરદૂર સુધી વૃક્ષો નથી. જ્યારે ક્યારેક ધામધણીની ઈચ્છા થાય છે ત્યારે તેઓની સવારી આ બાજુ આવે છે.

મૈદાન અતિ દૂર લોં, દૂર દૂર અતિ દૂર ।

સૂર આકાસ રોસની, ઔર ઉજલ જિમી સબ નૂર ॥ ૬૭ ॥

પશ્ચિમનું આ મેદાન (ચૌગાન) અતિ દૂર સુધી ફેલાયેલું છે. એનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ આકાશમાં રહેલા સૂર્ય પ્રકાશની સાથે સ્પર્ધા કરે છે.

આગે સૈર વિધ વિધ કી, જબ કરેં ઊપર સાગર ।

કે વિધ કે રસ પૂરન, સબ પૈરત હેં જાનવર ॥ ૬૮ ॥

એની આગળ પણ વિહાર માટે વિવિધ સ્થળો છે. જ્યારે ધામધણી સાગર કિનારે ફરવા જાય છે ત્યારે ત્યાંનાં જળચર તરતાં તરતાં વિવિધ પ્રકારની રસપૂર્ણ કીડાઓ કરે છે.

જલ કિનારે બન હે, કે વિધ કી બૈઠક ।

કે જલ ટાપૂ પહાડ મેં, કે મોહોલોં માહેં છૂટક ॥ ૬૯ ॥

સાગર કિનારે અનેક વન આવેલાં છે. તેમાં બેઠક-સ્થળ પણ છે. આ સાગરોમાં પર્વતોની જેમ દેખાતા દ્વીપ પણ છે. જેમાં અલગ-અલગ પ્રકારના મહેલો છે.

ચલત પૈરત કૂદત, ઉડના યાકો કામ ।

મન કી અસ્વારી સબકો, મન ચાહ્યા કરેં વિશ્રામ ॥ ૭૦ ॥

અહીં કેટલાંક પ્રાણીઓ તરે છે, કેટલાંક ચાલે છે, કેટલાક ઊડે છે. એમનું કામ જ આ છે. મનની ગતિની જેમ તીવ્રતાથી ચાલતાં આ પ્રાણીઓ ધામધણીની ઈચ્છાનુસાર વિશ્રામ કરે છે.

જો દિલ યાહે તખતરવાં, હજાર બારે લે બૈઠત ।
રાજસ્યામાજી બીચ મેં, આકાસ મેં ઉડત ॥ ૭૧ ॥

જ્યારે શ્રીરાજશ્યામાજીને ઈચ્છા થાય છે ત્યારે તે મોટા વિમાન (તખતરવા)માં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓની વચ્ચે બિરાજમાન થઈ આકાશમાં ભ્રમણ કરે છે.

કબૂં સૈર ઈન ખેલ કો, ઊપર ચઢેં આસમાન ।
દિલ યાહે સુખ સબન કો, દેત રૂહેં પ્યારી જાન ॥ ૭૨ ॥

શ્રીરાજજી ક્યારેક ભ્રમણ માટે સાગર કિનારા પર જાય છે, ત્યારે વિમાનમાં બેસી ઊંચા આકાશમાં ઉડાન ભરે છે. આ રીતે પોતાના પ્રિય બ્રહ્માત્માઓને તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે આનંદ આપે છે.

મન ઊપર ચલત હેં, યા જિમી જલ બન ।
યા ચઢેં આસમાન મેં, ઠૌર ફિરવલેં સબન ॥ ૭૩ ॥

ધામધણી પોતાની ઈચ્છાનુરૂપ ભૂમિ પર વિચરણ કરે છે, જલ પર વિહાર કરે છે, વનમાં પરિભ્રમણ કરે છે અથવા તો આકાશમાં ઉડાન ભરે છે. આ રીતે સર્વત્ર પોતાનું પરિભ્રમણ હોય છે.

પાર નહીં આસમાન કો, જહાંલોં જાનેં તહાંલોં જાએ ।
ખેલ કર પીછે ફિરેં, દેખેં પરવત આએ ॥ ૭૪ ॥

અહીં આકાશનો કોઈ પારાવાર નથી. જ્યાં જવાની ઈચ્છા થાય ત્યાં સુધી ઉડાન ભરે છે. પાછા ફરતી વખતે પર્વતો પર પોતાની દૃષ્ટિ કરે છે.

દિલ યાહ્યા રૂહન કો, હક દેં હમેસા સુખ ।
પહાડ બન મોહોલ આકાસ જિમી, જિત રૂહોં કા હોવે રુખ ॥ ૭૫ ॥

આ રીતે ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે આનંદ પમાડે છે. પર્વત, વન, મહેલો, આકાશ અથવા ભૂમિ પર જ્યાં પણ બ્રહ્માત્માઓની ઈચ્છા હોય છે તેમને ત્યાંનું સુખ આપે છે.

જો રુખ હોવે જલ પર, યા જોએ યા તાલ ।
યા સુખ મોહોલન મેં, દેવેં દાયમ નૂર જમાલ ॥ ૭૬ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓને યમુનાજીમાં અથવા હૌજકૌસર તળાવમાં જળવિહારની ઈચ્છા થાય છે અથવા ત્યાંના મહેલોમાં આનંદ વિનોદ કરવા ઈચ્છા થાય છે ત્યારે શ્રીરાજજી હંમેશાં તેમને એનો આનંદ આપે છે.

એ ખૂબી ઈન બખત કી, હકેં દઈ દેખાએ ।
એ ખ્વાબ મેં પ્યારી લગી, અરસકી ઠકુરાએ ॥ ૭૭ ॥

શ્રીરાજજીએ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આ લીલાની વિશેષતાનું દર્શન કરાવ્યું છે. આ સ્વપ્નવત્

જગતમાં પણ બ્રહ્માત્માઓને પરમધામનો આ વૈભવ ખૂબ પ્રિય લાગ્યો.

મેં તુમેં કહું મોમિનોં, દેખો દિલ લગાએ ।

એસી સાહેબી ખસમ કી, જો રૂહ દેખ સુખ પાએ ॥ ૭૮ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! હું તમને કહું છું, તમે હૃદયપૂર્વક વિચાર કરી જુઓ. ધામધણીનું પ્રભુત્વ એટલું વિશેષ છે કે તેને જોતાં જ આત્મા આનંદિત થાય છે.

ઈસ વાસ્તે નિમૂના, એ જો કરી કુદરત ।

સાહેબી અપની જાન કે, કરી બકસીસ ઊપર ઉમત ॥ ૭૯ ॥

આ પ્રભુત્વને સમજાવવા માટે ધામધણીએ આ પ્રાકૃત જગતની રચના કરાવી છે. બ્રહ્માત્માઓને પોતાની અંગના સમજી તેમના પર મોટી કૃપા કરી છે.

તો ક્યા નિમૂના જૂઠ કા, પર લેસી રૂહોં લજત ।

ખ્વાબ બઝાઈ દેખ કે, બિયારસી નિસબત ॥ ૮૦ ॥

આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં પરમધામની દિવ્યતાનું કોઈ ઉદાહરણ હોઈ શકે નહીં તો પણ બ્રહ્માત્માઓ અહીં પરમધામનો સ્વાદ પ્રાપ્ત કરશે તથા સ્વપ્નવત્ જગતની વિશેષતાઓને જોઈ પરમધામ અંગે પણ વિચાર કરવા લાગશે.

એ સાહેબિયાં દેખાઈયાં, ખ્વાબ મેં ઉમત ।

ઔર દેખાઈ સાહેબી અપની, સુખ દેને કો ઈત ॥ ૮૧ ॥

ધામધણીએ આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં પણ બ્રહ્માત્માઓને પરમધામનું પ્રભુત્વ દેખાડ્યું. ખરેખર અહીં જ પરમધામના આનંદનો અનુભવ કરાવવા માટે જ તેમણે પોતાનું પ્રભુત્વ દેખાડ્યું છે.

તફાવત એ જૂઠ કી, ક્યોં આવે બરાબર સાંચ કે ।

પર રૂહેં સુખ પાવત હેં, દેખ અપની સાહેબી એ ॥ ૮૨ ॥

અહીં તફાવત એ જ છે કે આ નશ્વર જગત આ સત્યની સમકક્ષ નથી આવી શકતું. તેમ છતાં અહીં પણ બ્રહ્માત્માઓ પોતાના મહિમાને ઓળખી આનંદનો અનુભવ કરી શકે છે.

કહા કહું ઠકુરાઈ કી, ઔર ક્યોં કહું બુધ બલ ।

ક્યોં કહું ઈસક પેહેચાન કી, ઔર ક્યોં કહું સુખ નેહેચલ ॥ ૮૩ ॥

પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓના મહિમા વિશે શું કહેવું ? તેઓની બુદ્ધિ તથા સામર્થ્યની પ્રશંસા પણ કેવી રીતે કરી શકાય ! તેઓનો પ્રેમ અને ઓળખ તથા ધામધણી પાસેથી પ્રાપ્ત થતા અખંડ આનંદને અહીં કેવી રીતે વર્ણવી શકાય ?

ક્યોં કહું મોહોલ અરસ કે, ક્યોં કહું જિમી બન ।

ક્યોં કહું ઈન લસકર કી, મિને પાતસાહિયાં પૂરન ॥ ૮૪ ॥

પરમધામના મહેલો, ભૂમિ તથા વન વિશે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકાય ? ત્યાં આવેલાં

પશુપક્ષીઓની સેનાઓનું પણ વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? તે બધામાં ધામધણીનું જ પૂર્ણ પ્રભુત્વ સમાયેલું છે.

એ બાત હૈ બિચાર કી, કે જાતે જાનવર ।

કે જાતે પસુઅન કી, યાકો બલ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૮૫ ॥

એ પણ વિચારણીય વાત છે કે પરમધામમાં અનેક જાતિનાં પશુ તથા પક્ષીઓ છે. તેમની શક્તિનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

એક જાત બાઘન કી, કહૂં કેતે રંગ તિન માહેં ।

ઈન રંગ સુમાર ના આવહીં, ક્યોં હોવે હિસાબ જુબાંએ ॥ ૮૬ ॥

વાઘની એક જ જાતિમાં પણ અનેક પ્રકારના રંગો જોવા મળે છે. જ્યારે તે રંગોની ગણતરી જ થઈ શકતી નથી તો તેના વિશે આ જીભથી બીજું શું કહી શકાય ?

અબ કેસા બલ સમૂહ કા, પસૂ ઔર જાનવર ।

દેખો સાહેબી અરસ કી, લે બ્રહ્માંડ બલ નજર ॥ ૮૭ ॥

આ પશુઓ અને પક્ષીઓના સામૂહિક સામર્થ્યનું હવે અનુમાન લગાવી શકાય છે. હવે આ નશ્વર બ્રહ્માંડની શક્તિને જોઈ પરમધામના પ્રભુત્વને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો.

એ નિમૂના ઈન વાસ્તે, દેખલાયા રૂહન ।

ઝૂઠ કૌન આગૂં સાંચ કે, પર બલ પાઈએ ન યા બિન ॥ ૮૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓને આ ઉદાહરણ એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે તેઓ સત્યની સમક્ષ અસત્યનું શું અસ્તિત્વ હોય છે તે સમજી શકે. કેમકે અસત્યને સમજ્યા વગર પરમધામના સત્યનું જ્ઞાન થઈ શકે નહીં.

ઈન સુપન જિમી મેં બૈઠકે, ક્યોં કહૂં ઠકુરાઈ અરસ ।

એ ગિરો બિચારેં સુખ પાવસી, જો હોસી અરસ પરસ ॥ ૮૯ ॥

નહિ તો આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં બેસી અખંડ પરમધામના પ્રભુત્વનો મહિમા કેમ વર્ણવી શકાય ? આના ઉપર પરસ્પર વિચાર કરવાથી બ્રહ્માત્માઓ આનંદનો અનુભવ કરી શકશે.

એ બિચાર બિચાર બિચારિએ, તો પાઈએ લસકર બલ ।

સુમાર તો ભી ન પાઈએ, જિમી અપાર નેહેયલ ॥ ૯૦ ॥

વારંવાર વિચાર કરવાથી જ પરમધામની સેનાઓનું બળ જાણી શકાય. તો પણ તેનો પાર પામી શકાતો નથી, કેમકે એ ભૂમિ જ અખંડ તથા અપાર છે.

ક્યોં કહૂં જિમી અપાર કી, ક્યોં કર કહૂં મોહોલાત ।

ક્યોં કહૂં જોએ હૌજ કી, ક્યોં કહૂં નૂર જાત ॥ ૯૧ ॥

આ અપાર ભૂમિના મહિમાનાં ગુણગાન કેવી રીતે કરી શકાય ? અહીંના મહેલો, જમુનાજી, હૌજકૌસર તળાવ તથા બધા તેજોમય પદાર્થોનું વર્ણન કયા શબ્દોમાં કરી શકાય ?

ક્યોં કહૂં અરસ જિમી કી, ક્યોં કહૂં હક સૂરત ।

ક્યોં કહૂં ખાસી રૂહકી, ક્યોં કહૂં રૂહેં ઉમત ॥ ૮૨ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિ તથા ધામધણીના દિવ્ય સ્વરૂપ વિશે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકાય ? આ રીતે શ્રીશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિશે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકાય ?

ક્યોં કહૂં ઈન સુખ કી, ક્યોં કહૂં ઈન વિલાસ ।

ક્યોં કહૂં ઈસક આરામ કી, ક્યોં કહૂં રમૂજેં હાંસ ॥ ૮૩ ॥

પરમધામનાં દિવ્ય સુખ અને આનંદ વિલાસનું વર્ણન પણ કેવી રીતે કરવું ? પરમધામનો શાશ્વત પ્રેમ તથા હાસ્યવિનોદ વિશે પણ આ નશ્વર જગતમાં કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઈન અરસ કા ખાવંદ, સો ધની અપના હક ।

એ દેખો સાહેબી અરસ કી, એ મોમિનોં બુજરક ॥ ૮૪ ॥

આવા દિવ્ય પરમધામના ધણી જ આપણા પોતાના સ્વામી છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! પરમધામના આ દિવ્ય વૈભવને આત્મ દૃષ્ટિથી નિહાળો.

દેખો સાહેબી અપની, મેરા ખસમ નૂર જમાલ ।

જબ દેખત હોં દિલ લ્યાએ કે, મેરી રૂહ હોત ખુસાલ ॥ ૮૫ ॥

આપ આપના મહત્વને પણ જુઓ અને નિશ્ચિત કરો કે મારા પ્રિયતમ ધણી સ્વયં પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા છે. જ્યારે હું હૃદયપૂર્વક એવું ચિંતન કરું છું ત્યારે મારો અન્તરાત્મા પ્રસન્ન થઈ જાય છે.

ક્યોં ન હોએ ખુસાલિયાં, દેખ અપની ઠકુરાએ ।

ઔર નાહીં કોઈ કાહૂં, એ મેં દેખ્યા ચિત લ્યાએ ॥ ૮૬ ॥

પોતાના મહિમાને જોઈ કોને પ્રસન્નતા થતી નથી ? મેં અન્તર્હૃદયથી જોયું છે કે પરમધામમાં ધામધણી તથા આપણા સિવાય બીજું કોઈ નથી.

મેરે ખસમ કા નૂર હેં, નૂર અંગ નૂર જલાલ ।

સો આવત દાયમ દીદાર કો, મેરા ખસમ નૂર જમાલ ॥ ૮૭ ॥

પરમધામમાં સર્વત્ર મારા પ્રિયતમ ધણીનું જ તેજ વ્યાપ્ત છે. સ્વયં અક્ષરબ્રહ્મ પણ તેઓના તેજના અંગરૂપ છે. તેઓ પણ મારા પ્રિયતમ ધણી અક્ષરાતીતનાં દર્શન માટે હંમેશાં આવે છે.

સાંચી સાહેબી ખસમ કી, જો કાયમ સુખ કામિલ ।

ઐસા આરામ અપને હકસોં, ઈત નાહીં ચલ બિચલ ॥ ૮૮ ॥

મારા પ્રિયતમ ધણીનું પ્રભુત્વ અખંડ છે. તેઓ સ્વયં અખંડ સુખના દાતા છે. પરમધામમાં પોતાના પ્રિયતમ ધણીની સાથે એવો શાશ્વત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી આત્મા ક્યારેય ચલાયમાન થતો નથી.

બડી બડાઈ બડી સાહેબી, બુજરક સદા બેસક ।

ઔર સબ યાકે બેલૌને, સબ પર એકે હક ॥ ૯૯ ॥

ધામધણીનું પ્રભુત્વ તથા તેઓની શ્રેષ્ઠતા નિઃસંદેહ અદ્વિતીય છે. તેઓના સિવાય બાકીનાં બધાં તેમનાં રમકડાં માત્ર છે. બધાનાં સ્વામી તો તેઓ સ્વયં છે.

મહામત સાહેબી હકકી, મેં ખસમ અંગકા નૂર ।

અંગ રૂહેં મેરા નૂર હેં, સબ મિલ એક જહૂર ॥ ૧૦૦ ॥

મહામતિ કહે છે, આ સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ સ્વયં પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું છે. હું તો એમના અંગનો જ પ્રકાશ છું. બધા બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજીના અંગનાં તેજરૂપ છે. આપણે બધાં ધામધણીના દિવ્ય તેજથી ઓતપ્રોત છીએ.

પ્રકરણ ૨૯ ચોપાઈ ૧૪૩૭

તીનોં સ્વરૂપો કી પહેચાન બલ અરસકી તરફકા

પેહેલેં ક્રિયા બરનન અરસ કા, રૂહઅલ્લા કા કેહેલ ।

અબ ચિતવન સોં કેહેત હોં, જો દેત સાહેદી અકલ ॥ ૧ ॥

અત્યાર સુધી મેં શ્રીશ્યામાજીના અવતાર સ્વરૂપ સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજીના કહેવા પ્રમાણે પરમધામનું વર્ણન કર્યું છે. હવે હું મારા પોતાના ચિન્તનના આધારે બુદ્ધિની સાક્ષી દઈ પુનઃ તેનું વર્ણન કરીશ.

જબ જાનોં કરૂં બરનન, તબ એસા આવત દિલ ।

જબ રૂહ સાહેદી દેત યોં, ઈત એસા હી ચાહિએ મિસલ ॥ ૨ ॥

જ્યારે મને પરમધામનું વર્ણન કરવાનો વિચાર આવ્યો ત્યારે હૃદયમાં એ ભાવ જાગૃત થયો કે આત્મા જે રીતે સાક્ષી આપશે તે પ્રમાણે વર્ણન કરવું જોઈએ.

ઈન વિધ હુઆ હૈ અવલ, દૈ રૂહ સાહેદી તેહેકીક ।

જો કહી બાની જોસ મેં, સો સાહેબેં દઈ તૌફીક ॥ ૩ ॥

અત્યાર સુધી જે પણ વર્ણન થયું છે તેની સાક્ષી પણ મારા આત્માએ આપી છે, પરંતુ જે વાણી જોશમાં કહેવામાં આવી છે તે ધામધણીની કૃપા દ્વારા જ શક્ય બન્યું છે.

હકેં દઈ ક્રિતાબેં મેહેર કર, જો જિસ બખત દિલ ચાહે ।

સોઈ આયત આવત ગઈ, જો રૂહ દેત ગુહાએ ॥ ૪ ॥

જે સમયે મને જે ધર્મગ્રંથની જરૂરત પડી ધામધણીએ કૃપાપૂર્વક તે મને ઉપલબ્ધ કરાવ્યો. ત્યારે આત્માએ જે રીતે સાક્ષી આપી તેને અનુરૂપ વાણીનું અવતરણ થતું ગયું.

સબદ જો સારે ઈન વિધ, કહી આગે સે આખરત ।

બિના ફુરમાન દેખેં કહે, ના હાદિએ કહી હકીકત ॥ ૫ ॥

આરંભથી લઈ અત્યાર સુધી જે કાંઈ વર્ણન થયું છે તેનું અવતરણ આ પ્રમાણે થયું છે. કુરાન

વગેરે ધર્મગ્રન્થોના અધ્યયન વગર મેં આ પ્રકારનું વર્ણન કર્યું છે. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પણ મને તેનો નિર્દેશ કર્યો ન હતો.

કહે સબદ રૂહ સાહેદી, પર દિલ દેત કછૂ સક ।

મુસાફ દેખે ભાગી સક, સબ આયતેં ઈસી માફક ॥ ૬ ॥

જો કે આત્માની સાક્ષીના આધારે મેં કુરાન અંગે કાંઈક કહ્યું પરન્તુ મનમાં કેટલીક શંકાઓ ઉત્પન્ન થતી રહી. કુરાનના અધ્યયન પછી તે બધી શંકાઓ દૂર થઈ ગઈ. મારી વાણીને અનુરૂપ જ કુરાનની આયાતો જોવા મળી.

ઔર ફુરમાનમેં એસા લિખ્યા, ઓ કેહેસી મેરે માફક ।

આવસી મેરી ઉમત મેં, કરને કાયમ દીન હક ॥ ૭ ॥

કુરાનમાં પણ આ પ્રમાણે લખેલું છે કે અંતિમ સમયે પરમાત્મા આવી મારા કથન પ્રમાણે જ વર્ણન કરશે. તે પરમાત્મા મારા જ સમુદાય (બ્રહ્મસૃષ્ટિ)માં આવી સત્યધર્મની સ્થાપના કરશે.

સોઈ સુધ દઈ ફુરમાનેં, સોઈ ઈસે દઈ ખબર ।

મેરે મુખ સોઈ આઈયા, એ તીનોં એક ભએ યોં કર ॥ ૮ ॥

કુરાનમાં જેની સાક્ષી મળી છે તેનું વર્ણન સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પહેલાથી જ કર્યું હતું. મેં પણ તે જ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે. આ રીતે ત્રણેય પ્રકારના વિચાર એકરૂપ થઈ ગયા છે.

રૂહઅલ્લા ને મેહેર કર, દિયા ખુદાઈ ઈલમ ।

સબ સુધ ભઈ અરસ કી, રૂહેં બડી રૂહ ખસમ ॥ ૯ ॥

સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે કૃપાપૂર્વક મને તારતમ-મંત્ર પ્રદાન કર્યો. તેના આધારે મને પરમધામ તથા ત્યાંના વતની બ્રહ્માત્માઓ, શ્યામાજી તથા ધામધણીની ઓળખ થઈ.

સબ કામ ભએ ઉમત કે, દેખેં હક ફુરમાન ।

સોઈ ઈલમ દિયા રૂહઅલ્લા, મેં લઈ નસીહત તીનોં પેહેચાન ॥ ૧૦ ॥

કુરાન જોયા પછી મને જણાયું કે બ્રહ્માત્માઓને જાગૃત કરવાનું બધું જ કાર્ય પૂર્ણ થઈ ગયું છે. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પણ મને તે જ જ્ઞાન આપ્યું હતું તેના આધારે મેં ત્રણેય સ્વરૂપોની ઓળખાણ કરી.

અબ જો કેહેતી હોં અરસ કી, સો દિલ મેં યોં આવત ।

બિના દેખેં કેહેત હોં, જિત રૂહ જો ચાહત ॥ ૧૧ ॥

હવે હું પરમધામનું જે રીતે વર્ણન કરું છું એના માટે હૃદયમાં એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે કે મારો આત્મા જે પ્રકારે ઈચ્છે તેના આધારે જોયા વગર હું વર્ણન કરું.

અરસ કે બરનન કી, કહી હાદિયોં ઈસારત ।

સો દોઊ સાહેદી લેયકે, જાહેર કરું સિફત ॥ ૧૨ ॥

પરમધામના વર્ણન માટે સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજીનું દિવ્ય જ્ઞાન તથા કુરાનના સંકેતો મને પ્રેરણા

આપતા રહે છે. તે બન્નેને સાક્ષી માની હવે હું પરમધામના મહિમાનું ગાન કરું છું.

મેરી બાની જુદી તો પડે, જો વતન દૂસરા હોએ ।

કહે હાદી બલ માફક, ઉરેં સિફત સબ કોએ ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુના કથનથી મારી વાણી ત્યારે જ જુદી પડે જ્યારે પરમધામ સિવાય અન્ય કોઈ સ્થાન (વતન) હોય. સદ્ગુરુની શક્તિના આધારે જ હું આ વર્ણન કરી રહ્યો છું. તો પણ પરમધામની જે શોભા હૃદયમાં જ અંકિત રહે છે તેને શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાય નહીં.

બે સુમાર બુજરકી અરસ કી, નેક કહૂં અકલ માફક ।

એ રૂહેં નીકે જાનત હેં, જો અપાર અરસ હે હક ॥ ૧૪ ॥

જો કે પરમધામની શોભા અપરપાર છે. તો પણ હું મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે તેનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવાનો પ્રયત્ન કરું છું. બ્રહ્માત્માઓ સારી રીતે જાણે છે કે અખંડ પરમધામની શોભા અપાર છે.

એ સુખ ન આવે જુબાં મિને, તો ભી કેહેના અરસ બન સુખ ।

રૂહેં બેઠત ઉઠત સુખ સનેહ સોં, કે ગિરોં કો દેત શ્રીમુખ ॥ ૧૫ ॥

જોકે જીભ દ્વારા પરમધામના અખંડ સુખોનું વર્ણન થઈ શકતું નથી, તો પણ ત્યાંના વન, ઉપવનોમાં પ્રાપ્ત થવાવાળા સુખોનું વર્ણન કરવું છે. ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને ઊઠતાં-બેસતાં સર્વદા પોતાના શ્રીમુખે અપાર સ્નેહ પ્રદાન કરે છે.

ધનીએ આગૂં અરસ કે, કહે ત્રીન ચબૂતર ।

દાંહિની તરફ તલે ત્રીસરા, હરા દરખત ત્રિન પર ॥ ૧૬ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીએ પ્રથમ રંગમહલની સામેના ત્રણ ચબૂતરાઓનું વર્ણન કર્યું છે. એમાંથી બે દરવાજા સાથે સંલગ્ન છે તથા ત્રીજો ચાંદની ચોકમાં જમણી બાજુ આવેલો છે જેના પર લીલું વૃક્ષ છે.

ચૌથી તરફ નાહીં કહ્યા, સો મેરી પરીછા લેન ।

જાને મેરે ઈલમ સે રૂહ આપૈ, કેહેસી આપ મુખ બૈન ॥ ૧૭ ॥

તેઓશ્રીએ ચોથા ચબૂતરાનું વર્ણન એટલા માટે કર્યું નહીં કેમકે તેઓ મારી પરીક્ષા લેવા ઈચ્છતા હતા. તેઓ એવું ઈચ્છતા હતા કે મારી અંગના (ઈન્દ્રાવતી) મારા દ્વારા અપાયેલા તારતમ જ્ઞાનના પ્રતાપથી સ્વયં એનું વર્ણન કરશે.

ના તો એ લડકા સો ભી જાનહીં, જો કછૂ કર દેખે સહૂર ।

એક તરફ ક્યોં હોવહીં, આગૂં અરસ તજલ્લા નૂર ॥ ૧૮ ॥

નહિ તો એક નાનું બાળક પણ હૃદયપૂર્વક વિચાર કરીને સમજી શકે છે કે રંગભવનની સામે (ચાંદની ચોકમાં) માત્ર એક જ તરફ ચબૂતરાની શોભા કેમ છે ?

ખૂબ દેખાઈ ક્યોં દેવહીં, ચબૂતરા એક તરફ ।

જાને કેહેસી આપે દૂસરા, મેરે ઈલમ કે સરફ ॥ ૧૯ ॥

જો ચાંદની ચોકમાં માત્ર એક જ તરફ ચબૂતરો હશે તો રંગભવનની શોભા કેવી રીતે શ્રેષ્ઠ પ્રતીત થશે, પરંતુ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ ઈચ્છતા હતા કે મારા જ્ઞાનના પ્રતાપથી ઈન્દ્રાવતી સ્વયં એનું વર્ણન કરશે.

તલેં ચૌથા ચાહિએ, આગૂં અરસ દ્વાર ।

દરખત દોઊ ચબૂતરોં, સોભા લેત અપાર ॥ ૨૦ ॥

આ રીતે રંગભવનના દરવાજાની સામે નીચે ચાંદની ચોકમાં ચોથો ચબૂતરો પણ અવશ્ય હોવો જોઈએ, બન્ને ચબૂતરા પર આવેલાં વૃક્ષો અપાર શોભા ધારણ કરે છે.

આગૂં ઈન ચબૂતરોં, ખેલાવત જાનવર ।

નએ નએ રૂપ રંગ લ્યાવહીં, અનેક વિધ હુનર ॥ ૨૧ ॥

આ બન્ને ચબૂતરાઓની સામે ધામધણી પશુપક્ષીઓ પાસે કીડા કરાવે છે. તે બધાં પશુપક્ષીઓ પોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરતાં નવાંનવાં રૂપ અને રંગ ધારણ કરે છે.

આગૂં ઈન દરબાર કે, દાયમ બિલાસ હૈ બન ।

કે વિધ ખેલ કરેં જાનવર, હક હંસાવેં રૂહન ॥ ૨૨ ॥

આ બધાં પશુપક્ષીઓ રંગભવનની સામે આવેલા વનોમાં નિત્ય વિલાસ કરે છે તથા વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ દ્વારા ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓને પ્રસન્ન કરે છે.

ઈન ચૌક ખુલી જો ચાંદની, આગૂં બડે દરબાર ।

ઉજલ રેતી ઝલકત, જોત કો નાહીં પાર ॥ ૨૩ ॥

રંગભવનની સામે આ બન્ને ચબૂતરાની નજીક ચાંદની ચોકનું ખુલ્લું પ્રાંગણ છે. એની ઉજ્જવળ રેતી ચમકતી રહે છે. તેના જ્યોતિર્મય કિરણોનો કોઈ પાર નથી.

જોત લગી જાએ આસમાન, થંભ બંધ્યો ચૌખૂન ।

આકાસ જિમી બીચ જોત કો, ઈનકો નહીં નિમૂન ॥ ૨૪ ॥

આ જ્યોતિ આકાશમાં એવી રીતે ચમકે છે જાણે કોઈ ચતુષ્કોણીય (ચાર ખૂણાવાળો) સ્તંભ બની ગયો હોય. ભૂમિ અને આકાશની વચ્ચે ફેલાયેલા જ્યોતિર્મય કિરણો માટે બીજી કોઈ ઉપમા જ આપી શકાતી નથી.

ઔર જોત જો વૃખ કી, સો ભી બીચ આકાસ ઔર બન ।

પાર નહીં ઈન જોત કો, પર એ રંગ ઔર રોસન ॥ ૨૫ ॥

આ ચોકમાં આવેલાં બન્ને વૃક્ષોની જ્યોતિ પણ સમગ્ર વનપ્રદેશ તથા આકાશ સુધી ફેલાયેલી છે. એને કોઈ સીમા નથી. આ બન્ને વૃક્ષોના બન્ને રંગોની છટા ઘણી જ અદ્ભુત છે.

જેતા કોઈ રંગ બન મેં, તિન રંગ રંગ હર હાર ।

ઈન વિધ આગૂં અરસ કે, બન પોહોંચ્યા જોએ કિનાર ॥ ૨૬ ॥

ચાંદની ચોકની સામે આવેલા વનમાં જેટલા રંગ દેખાય છે, ત્યાં આગળ પ્રત્યેક રંગના વૃક્ષોની જુદી જુદી હારો છે. આ રીતે આ વન યમુનાજીના કિનારા સુધી પહોંચ્યું છે.

કહૂં હારેં કહૂં ચૌક ગુલ, કહૂં નકસ કટાવ ।

જાએ ન કહી ઈન જુબાં, જ્યોં ચંદ્રવા જુગત જડાવ ॥ ૨૭ ॥

આ વનોના વૃક્ષોની ડાળીઓથી બનેલા ચંદ્રવામાં ક્યાંક સીધી ક્યાંક ગોળ તો ક્યાંક ચોરસ ચિત્રકારી છે. આ સુંદર ચંદ્રવાની ચિત્રકારી જેમ-જેમ ઘાટી થતી જાય છે તેમ તેમ એની શોભા વધે છે જેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એ દેખે હી બનત હૈ, કેહેની મેં આવત નાહિં ।

અકલ મેં ન આવત, તો ક્યોં આવે બાની માહિં ॥ ૨૮ ॥

વનની આ શોભા જોતાં જ સુંદર લાગે છે. એનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી. જ્યારે આ શોભા બુદ્ધિમાં જ નથી ઊતરતી તો વાણી દ્વારા કેવી રીતે પ્રગટ થઈ શકે ?

ચારોં તરફોં બન મેં, કે જિનસેં કે જુગત ।

નઈ નઈ ભાંત જ્યોં ચંદ્રવા, બન મેં કેતી કહૂં વિગત ॥ ૨૯ ॥

આ વનોમાં ચારે તરફ વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીઓ ખૂબીપૂર્વક સુશોભિત છે. વૃક્ષોની ઉપરનો ભાગ ચંદ્રવાના આકારનો છે. આ રીતે વનની શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

ચારોં તરફોં અરસ કે, કે બૈઠક ચૌક ચબૂતર ।

જુદે જુદે કે વિધ કે, એ નેક કહૂં દિલ ધર ॥ ૩૦ ॥

રંગભવનની ચારે બાજુ બેસવા માટે અનેક ચોક તથા ચબૂતરા સુશોભિત છે. તે જુદાજુદા ચબૂતરા તથા સ્થાનોમાં ઘણી વિવિધતા છે. એની શોભાને હૃદયમાં ધારણ કરી તેનું થોડુંક વર્ણન કરું છું.

સાત ઘાટ આગૂં અરસકે, એ હૈ બડો વિસ્તાર ।

નેક કહૂં હિડોલે ચૌકિયાં, ફેર કહૂં આગૂં અરસ દ્વાર ॥ ૩૧ ॥

રંગભવનની સામે સાત ઘાટ સુશોભિત છે. તેના વનનો વિસ્તાર ઘણો જ મોટો છે. પ્રથમ હું વટપીપલની ચોકી પર આવેલા ઝૂલાઓનું વર્ણન કરું છું. ત્યાર પછી રંગભવનના દરવાજાનું વર્ણન કરીશ.

બટ પીપલ ચારોં ચૌકિયાં, ઊપર છાતેં ભી ચાર ।

અંબરાએ વૃખ અનેક બન, નિહાયત રોસન ઝલકાર ॥ ૩૨ ॥

રંગભવનની દક્ષિણ બાજુ વટ-પીપલની ચાર ચોકીઓ છે. તેની પર ચાર છત્રીઓ છે. અહીંના

અનેક વૃક્ષો આકાશને સ્પર્શ કરે છે, જેની અનેરી શોભા સર્વત્ર પ્રકાશમાન છે.

ચલ્યા ગયા ચૌથી તરફ લોં, અતંત ખૂબી વિસ્તાર ।

તલે ચેહેબચે નેહેરેં ચલેં, જુબાં કેહે ન સકે સુમાર ॥ ૩૩ ॥

આ વૃક્ષ પશ્ચિમની બાજુ સુધી ફેલાયેલું છે. તેનો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો છે. આ વૃક્ષોની નીચે જલકુંડ છે. તેમાંથી વિવિધ નહેરો ચાલે છે. એની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

યાહી બન કે ચબૂતરે, યાહી બન કી મોહોલાત ।

એ ખૂબી ઈન બન કી, ઈન જુબાં કહી ન જાત ॥ ૩૪ ॥

અહીં આ વૃક્ષોની નીચે વિવિધ ચબૂતરા તથા વિવિધ પ્રકારના મહેલો શોભે છે. આ વનની આ દિવ્ય શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

એક એક ચૌકી દેખિએ, રૂહેં બેઠત બારે હજાર ।

બીચ બીચ સિંઘાસન હકકા, એ સોભા અતિ અપાર ॥ ૩૫ ॥

અહીં આવેલી એક-એક ચોકીની શોભા તો જુઓ, એના પર બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે. પ્રત્યેક ચોકીની મધ્યમાં શ્રી રાજશ્યામજીનું સિંહાસન શોભે છે. એની શોભા અપરંપાર છે.

એ બન હાંસ પચાસ લોં, સેત હરે પીલે લાલ ।

એ બન ખૂબી દેખ કે, મેરી રૂહ હોત ખુસાલ ॥ ૩૬ ॥

આ વનનો વિસ્તાર પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી પચાસ પહેલનો છે. એમાં સફેદ, લીલા, પીળા તથા લાલ રંગનાં વૃક્ષ સુશોભિત છે. આ વનની દિવ્ય શોભાને જોઈ મારો અન્તરાત્મા પ્રકુલિત થાય છે.

જિત બન જેસા ચાહિએ, તહાં તેસા હી તિન ઠૌર ।

નકસ બેલ ફૂલ બન કે, એક જરા ન ઘટ બઢ ઔર ॥ ૩૭ ॥

આ વનમાં જ્યાં જેવી શોભા હોવી જોઈએ ત્યાં આગળ એવી જ શોભા છે. અહીં પુષ્પો તથા વેલીઓની ભાત એવી તો અદ્વિતીય છે કે ક્યાંય પણ વધારે કે ઓછી નથી.

એહ બન દેખે પીછે, ઉપજયો સુખ અનંત ।

એ ઠૌર રૂહ સે ન છૂટહીં, જાનોં કહાં દેખૂં મૈં અંત ॥ ૩૮ ॥

આ વનને જોઈને અપાર આનંદનો અનુભવ થાય છે. આત્મા આ સ્થાનને છોડવા જ ઈચ્છતો નથી. તેને લાગે છે આનાથી વધારે બીજે ક્યાં જોવાનું હોય ?

તલેં જિમી અતિ રોસની, ઔર રોસન ચારોં છાત ।

ચારોં ચૌક દેખેં આગૂં ચલકે, એ સુખ રૂહેં જાનેં બાત ॥ ૩૯ ॥

આ વનની નીચેની ભૂમિ તેજોમયી છે. અહીંનાં વૃક્ષોની ચારેય છતો પણ પ્રકાશમય છે. આગળ ચાલીને અહીંના ચારેય ચોકોને જોઈ લઈએ તો જણાશે કે બ્રહ્માત્માઓ જ આ સુખનો અનુભવ

કરી શકે છે.

તલેં બન નિકુંજ જો, તિન પર એ મોહોલાત ।

મિલ ગએ મોહોલ અરસકે, રૂહેં દૌડત આવત જાત ॥ ૪૦ ॥

આની નીચે નિકુંજવનનું ઉપવન છે. ત્યાં ભવન (લતા મંડપ) છે. તેની છત રંગભવનને સમાન્તર છે. બ્રહ્માત્માઓ વટપીપલની છતમાં થઈને રંગભવનના મહેલોમાં આવ જા કરે છે.

જયોં ઊપર હિડોલે અરસમેં, ભોમ સાતમી આઠમી જે ।

જબ ઈન બન હિડોલોં બૈઠિએ, દેખિએ બડી ખુસાલી એ ॥ ૪૧ ॥

જેવી રીતે રંગભવનની સાતમી તથા આઠમી ભોમમાં શોભાયમાન ઝૂલાઓમાં બેસવાથી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે આ ઝૂલાઓમાં બેસવાથી તેના જેવો જ આનંદ આવે છે.

જૈસે હિડોલે અરસકે, એસે હી હિડોલે બન ।

રૂહેં બારે હજાર બૈઠત, એ સમયા અતિ રોસન ॥ ૪૨ ॥

રંગભવનમાં જે રીતે ઝૂલા સુશોભિત છે તે જ પ્રમાણે અહીં (વનમાં) પણ સુશોભિત છે. જ્યારે બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ આ ઝૂલાઓમાં બેસે છે તે સમયે અનેરી શોભા પ્રગટ થાય છે.

ઈન બન મેં જો હિડોલે, છપર ખટોં કી જિનસ ।

સાંકરેં જંજીરાં ઝનઝનેં, જાનોં સબથેં એહ સરસ ॥ ૪૩ ॥

આ વનમાં લાગેલાં ઝૂલાઓની બેઠક સિંહાસનની જેવી દેખાય છે. આ ઝૂલાઓની સાંકળ જ્યારે પરસ્પર અથડાય છે ત્યારે એવું જણાય છે કે આજ ધ્વનિ બધાથી ઉત્તમ છે.

ઈત ઘાટ નારંગી પોહોંચિયા, દોઊ તરફોં ઈત ।

બટ ઘાટ નિકુંજ લે, ઈન હદ સે આગૂં ચલત ॥ ૪૪ ॥

આ વનના પૂર્વમાં ઉત્તર અને દક્ષિણના બંને ખૂણાઓ સુધી નારંગીનો ઘાટ આવેલો છે. વટ ઘાટથી આરંભ થઈને આ કુંજ - નિકુંજ વન હૌજ કૌસર તળાવથી આગળ સુધી વિસ્તરેલો છે.

તરફ બાંઈ સોભા તાલ કી, બીચ ચાંદની ચારોં ઘાટ ।

જલ બન મોહોલ પાલ કી, અતિ સોભિત એ ઠાટ ॥ ૪૫ ॥

કુંજ-નિકુંજ વનની ડાબી તરફ હૌજકૌસર તળાવ સુશોભિત છે. જેની ચારેય દિશાઓમાં ચારઘાટ છે. અને મધ્યમાં દ્વીપ ભવનની ચાંદની છે. અહીં જલ, પાલ, વન તથા મહેલોની શોભા અતિ રમણીય છે.

કે મોહોલ માનિક પહાડ કે, કે નેહેરેં મોહોલ બન ।

મોહોલ પહાડ સે સાગરોં, ફેર આએ દૂબ બન અન ॥ ૪૬ ॥

આ તળાવની દક્ષિણ બાજુએ ચોવીસ પહેલનો મહેલ, રત્નો (જવેરાત)ની નહેર, વિવિધ પ્રકારના ભવન, વન-ઉપવન તથા માણેક પહાડ પર મહેલોની શ્રૃંખલા છે. માણેક પહાડના વિવિધ ભવનો તથા સાગરના કિનારે થઈ રંગ ભવનની પશ્ચિમની તરફ ગાલીયાઓની જેમ

પથરાયેલું ઘાસ (દૂબ-દુલીયા) અન્ન વન સુધી આવી પહોંચ્યું છે.

અતંત સોભા ઇન બન કી, એ જો આએ મિલ્યા ફૂલ બાગ ।

ફૂલ બાગ હિડોલે એ બન, તું દેખ ખૂબી કધૂ જામ ॥ ૪૭ ॥

અન્ન વનની શોભા અનંત છે. એ ફૂલબાગ સુધી પહોંચ્યું છે. ફૂલબાગની સાથે લગોલગ બડાવનનાં પાંચ વૃક્ષો છે. તેના પર ઝૂલા આવેલા છે. હે આત્મા ! તમે જાગૃત થઈ આ શોભાનાં દર્શન કરો.

ચૌકી હાંસ પયાસ લોં, ફૂલ બાગ બન હદ જિત ।

ઔર પયાસ હાંસ ફૂલબાગ, બડે ચેહેબચે પોહોંચત ॥ ૪૮ ॥

વડ પીપલની ચૌકી પૂર્વથી પશ્ચિમસુધી ૫૦ હાંસની છે. એની સીમા પશ્ચિમના ફૂલબાગ સુધી પહોંચી છે. ફૂલબાગ પણ પયાસ પહેલ લાંબો-પહોળો છે. એના બંને ખૂણા જલકુંડ(સોલહપહલકા ચહબચ્યા) સુધી પહોંચ્યા છે.

એ બડા ચેહેબરા બાહેર, એક હાંસ કો લગત ।

બડી કારંજ પાની પૂરન, કે નેહેરેં ચલત ॥ ૪૯ ॥

રંગ ભવનના નૈર્ઋત્ય ખૂણાનો આ મોટો જલકુંડ ફૂલબાગની બહાર એક પહેલમાં આવીને મળેલો છે. અહીંથી અનેક નહેરો પ્રવાહિત થાય છે, તથા અનેક ફુવારાઓ પણ શોભે છે.

એ ફૂલ બાગ ચૌડા ચબૂતરા, નિપટ બડા નિહાયત ।

ફૂલ બાગ બગીચે ચેહેબચે, વિસ્તાર બડો હે ઈત ॥ ૫૦ ॥

નૂરબાગની છતને અડીને આવેલો ફૂલબાગનો આ ચબૂતરો ખૂબ જ વિશાળ છે. અહીં વન-ઉપવન તથા જલકુંડ પણ અનેક છે. એનો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો છે.

મોહોલ ઝરોખે અરસ કે, ફૂલ બાગ કે ઊપર ।

જોત ઝરોખે અરસ કે, એ નૂર કહૂં ક્યોં કર ॥ ૫૧ ॥

ફૂલબાગની ઉપર પૂર્વની તરફ રંગ મહેલમાં અનેક ઝરૂખાઓ સુશોભિત છે. આ ઝરૂખાઓમાંથી નીકળતા જ્યોર્તિમય કિરણોનું વર્ણન કયા શબ્દો દ્વારા કરી શકાય ?

જહાં લગ હદ ફૂલ બાગ કી, એ જિમી જોત અપાર ।

એ જોત રોસની જુબાં તો કહે, જો આવે માહેં સુમાર ॥ ૫૨ ॥

જ્યાં સુધી ફૂલબાગની સીમા છે એ ભૂમિ અત્યંત જ્યોર્તિમય છે. આ જ્યોતિના પ્રકાશનું વર્ણન જીભ ત્યારે કરી શકે જ્યારે તેની કોઈ સીમા હોય.

ઈત દિવાલ તલેં દસ ખિડકિયાં, જિત રૂહેં આવેં જાંએં ।

એ ખૂબી આવે તો નજરોં, જો બિયાર કીજે રૂહ માહેં ॥ ૫૩ ॥

રંગ ભવનની દીવાલની નીચે (મંદિરની પહેલી હારમાં) દસ બારીઓ છે, એમાંથી બ્રહ્માત્માઓ

નૂરબાગમાં આવે-જાય છે. આ શોભા ત્યારે દૃષ્ટિમાં આવે જ્યારે અંતર આત્માથી એના પર વિચાર કરવામાં આવે.

ઈન આગૂં લાલ ચબૂતરા, લે ચલ્યા અરસ દિવાલ ।

ખૂબી દેખ બન છાયા, એ બૈઠક બડી વિસાલ ॥ ૫૪ ॥

એનાથી આગળ ઉત્તર દિશામાં રંગમહેલની દીવાલને અડીને લાલ ચબૂતરો છે. અહીં વૃક્ષોની છાયા અત્યંત શોભાયમાન છે. ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓને બેસવા માટે આ ખૂબ જ મોટી બેઠક છે.

એ જો ભોમ ચબૂતરા, બન આગૂં બિરાજત ।

ઈત કેતેક જિમી મેં જાનવર, રૂહે હક હાદી ખેલાવત ॥ ૫૫ ॥

એક ભોમ સુધી ઊંચા આ ચબૂતરાની સામે બડાવનના વૃક્ષો સુશોભિત છે. અહીં અનેક પશુ પક્ષીઓ રહે છે, જેમને શ્રી રાજશ્યામજી તથા બ્રહ્માત્માઓ કીડા કરવાની પ્રેરણા આપે છે.

ઉપર લાલ ચબૂતરે, સબ દરવાજે મહેરાબ ।

એહી ઝરોખે ઈન ભોમ કે, ખૂબી આવે ન માહેં હિસાબ ॥ ૫૬ ॥

લાલ ચબૂતરાની સામે રંગ મહેલની દીવાલના બધા દરવાજા તોરણ (મહેરાબ)ના છે. આ પ્રથમ ભોમમાં બાર હજાર મંદિરોમાં ઝરૂખાના સ્થાને જ આ દરવાજા છે. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

બડી બૈઠક ઈન ચબૂતરે, અતિ ખૂબી તિન પર ।

ઈત ખૂબી ખુસાલી હોત હૈ, જબ ખેલેં બડે જાનવર ॥ ૫૭ ॥

આ ચબૂતરા ઉપર આવેલી અત્યંત રમણીય બેઠક પર શ્રી રાજશ્યામજી તથા બ્રહ્માત્માઓ બિરાજમાન થાય છે. જ્યારે અહીં મોટા મોટા પશુ પક્ષીઓ પોત પોતાની કલાઓનું પ્રદર્શન કરે છે ત્યારે ઘણો આનંદ આવે છે.

એહી ઝરોખે એહી ચબૂતરા, દોઊ તરફ ચેહેબચે દોએ ।

એક પીછલ જો છોડિયા, આગૂં દૂજ ભોમકા સોએ ॥ ૫૮ ॥

આ ઝરૂખાઓ તથા લાલ ચબૂતરાની બંને બાજુ બે જલકુંડ છે. એમાંથી એક (સોલહ પહલકા) પશ્ચિમ દિશામાં છે તો બીજો પૂર્વમાં બીજી ભોમ પર ખૂલવાવાળો ખડોકલી છે.

જો બન આયા ચેહેબચે, સોભા અતિ રોસન ।

છાયા કરી જલ ઉપર, તીનોં તરફોં તિન ॥ ૫૯ ॥

આ ખડોકલીના જલકુંડ પર જે વન પ્રદેશ વિસ્તરેલો છે, તેની શોભા અદ્વિતીય છે. એની ત્રણેય બાજુ તાડ વનનાં વૃક્ષોની છાયા સુશોભિત છે.

ઊપર ઝરોખે મોહોલ કે, જલ પર બને જો આએ ।

ઈન ચેહેબચે કી સિફત, યા મુખ કહી ન જાએ ॥ ૬૦ ॥

આ જલકુંડની ઉપર (ચોથી તરફ) રંગ ભવનની દિવાલ પર જળની તરફ ઝરૂખા શોભાયમાન છે. આ રીતે આ જલકુંડની શોભા જીભ દ્વારા વર્ણવી શકાતી નથી.

કે બન હેં ઈત તાડ કે, કે ખજૂરી નારિયર ।

ઔર નામ કેતે લેગિં, બટ પીપલ સર ઊમર ॥ ૬૧ ॥

અહીં તાડવનનાં અનેક વૃક્ષો સુશોભિત છે. તેની સાથોસાથ ખજૂર તથા નાળિયેરીનાં વૃક્ષ પણ છે. અહીં વટ પીપલ, મૌલસરી (સરુ) ઊમર (ગૂલર) વગેરેના અનેક વૃક્ષો છે. એમાંથી કેટલાનું નામ લઈ શકાય ?

ઈત કેતેક બન મેં હિડોલે, એ જો રૂહેં લેત ઈત સુખ ।

લિબોઈ ઘાટ ઈત આએ મિલ્યા, સો સોભા ક્યોં કહૂં યા મુખ ॥ ૬૨ ॥

તાડવનનાં (બહારના) કેટલાય વૃક્ષોમાં જૂલા લાગેલા છે. તેના ઉપર જૂલતા બ્રહ્માત્માઓ આનંદ અનુભવે છે. એનાથી પૂર્વ તરફ લિંબુનો ઘાટ આવી મળ્યો છે. તેની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

હિડોલે ઈન બન કે, એ બન બડા વિસ્તાર ।

ઈન આગૂં ઘાટ કેલકા, ઔર બડા બન તિન પાર ॥ ૬૩ ॥

આ વનમાં અનેક જૂલા લાગેલાં છે. આનો વિસ્તાર પણ ખૂબ જ મોટો છે. એની આગળ કેળનો ઘાટ છે. એની આગળ મધુવનનો વિસ્તાર છે.

અબ જો બન હેં કેલકા, સો આગૂં પોહોંચ્યા જાએ ।

તિન પરે બન પહાડ કા, સબ દોરી બંધ સોભાએ ॥ ૬૪ ॥

આ કેળનું વન યમુનાજના કિનારા પર દૂર સુધી ફેલાયેલું છે. એની આગળ પુખરાજ પર્વતને ઘેરી મધુવન તથા મહાવનનાં વૃક્ષ હારબંધ ઊભાં છે.

બન બડા પુખરાજ કા,કે મોહોલ બડે અતંત ।

તિન પરે બડે બન કી, જુબાં કહા કરસી સિફત ॥ ૬૫ ॥

પુખરાજ પર્વતની ચારે બાજુ મધુવન તથા મહાવનનો મોટો વિસ્તાર છે. અહીં મોટા મોટા મહેલો છે. આ વિશાળ વનોની શોભાનું વર્ણન આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

જાએ મિલ્યા બન નૂર કે, નૂર પરે કહૂં ક્યોં કર ।

જિત એ ન્યામત દેખિએ, સો સબ સુમાર બિગર ॥ ૬૬ ॥

આ વન અક્ષરધામ સુધી ફેલાયેલું છે. એનાથી આગળ આના વિસ્તારનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? પરમધામની આ અપાર સંપત્તિને જ્યાંથી પણ જોઈએ તેની કોઈ જ સીમા દેખાતી

નથી.

અબ કહું આગૂં અરસ કે, ઓર જોએ કિનાર ।

બન મોહોલ નૂર મકાન, સોહે જોએ કે પાર ॥ ૬૭ ॥

હવે હું આ રંગભવનની સામે યમુના કિનારાનું વર્ણન કરું છું. અહીંનાં વન તથા મહેલો યમુનાના સામે કિનારે અક્ષરધામ સુધી સુશોભિત છે.

દોએ પુલ જોએ ઊપર, એ અતિ ખૂબી મોહોલાત ।

પાંચ પાંચ ભોમેં મોહોલ કી, ઊપર છઠી ચાંદની છાત ॥ ૬૮ ॥

યમુનાજી પર બે પુલો છે. એના ઉપર આવેલા મહેલોની શોભા અત્યંત રમણીય છે. આ મહેલો પાંચ-પાંચ ભોમના છે. એની ઉપર છઠી ચાંદની શોભાયમાન છે.

એ જોત ધરત હેં ઝરોખે, કરેં સામ સામી જંગ ।

જોત કહી ન જાએ એક તિનકા, એ તો મોહોલ અરસ કે નંગ ॥ ૬૯ ॥

આ બંને પુલો પર સામ સામે ઝરૂખા છે. તેમાંથી નીકળતા કિરણો એકબીજાની સ્પર્ધા કરે છે. પરમધામના નાનકડા તણખલાની જ્યોતિનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી. આ મહેલો તો ત્યાંના રત્નોના છે.

તલેં ચલતા પાની જોએ કા, દસ ઘડનાલે જલ ।

નેહેરેં ચલી જાત દોરી બંધ, એ જલ અતિ ઉજલ ॥ ૭૦ ॥

આ મહેલોની નીચે યમુનાજીનું જળ દસ જળદારો (ગરનાળા) માંથી પ્રવાહિત થાય છે. હારબંધ જળદારોમાંથી વહેતું યમુનાજીનું આ જળ અત્યંત ઉજ્જવળ છે.

ચાર ચૌકી બન માફક, છાત પાંચમી ઊપર કિનાર ।

એ જુગત બની જોએ મોહોલ કી, સોભિત અતિ અપાર ॥ ૭૧ ॥

યમુનાજીના કિનારે બડાવનના પાંચ વૃક્ષોની હાર પાસે વિશાળ ચાર ચોક છે. એની પાંચમી ભોમની છતનો કિનારો બંને પુલોની છતને અડેલો છે. આ રીતે યમુના કિનારે આવેલા આ મહેલોની શોભા અત્યંત સુંદર છે.

જોએ ઊપર બન ઝરોખે, સો નિપટ સોભા હે એ ।

ફલ ફૂલ પાત જલ ઊપર, એ બને તોરન નંગ જે ॥ ૭૨ ॥

યમુનાજીની ઉપર આવેલા પુલોના મહેલો તથા બંને કિનારે આવેલા વનના મહેલોના ઝરૂખાની શોભા અત્યંત સુંદર છે. આ વનોનાં ફળ, ફૂલ તથા પાંદડા જળમાં પ્રતિબિંબિત થઈ તોરણમાં લાગેલાં રત્નોની જેમ શોભે છે.

સામસામી દોઊ કિનારેં, તરફ દોઊ બરાબર ।

દો બનકી દો જવેરકી, મોહોલ ચારોં અતિ સુંદર ॥ ૭૩ ॥

યમુનાજીના બંને કિનારા સરખા દેખાય છે. બંને કિનારાનાં વનોમાં આવેલા વૃક્ષોના મહેલો

તથા બંને પુલો પર આવેલા રત્નોના મહેલો, આ ચારેયની શોભા અત્યંત સુંદર છે.

ઈન પુલ દોઊ કે બીયમેં, બીય બને સાતોં ઘાટ ।

તીન બાંએ તીન દાંહિને, બીય બની ચાંદની પાટ ॥ ૭૪ ॥

આ બંને પુલોની વચ્ચે યમુના કિનારે સાત ઘાટ સુશોભિત છે. આ સાતમાંથી ત્રણ ઘાટ ડાબી તરફ તથા ત્રણ જમણી બાજુ અને એક વચ્ચેમાં પાટનો ઘાટ ચાંદની સાથે સુશોભિત છે.

એ તુમ સુનિયો બેવરા, સાત ઘાટોં કા ઈત ।

એ નેક નેક કેહેત હોં, સોભા અતિ અરસ સિફત ॥ ૭૫ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ સાતેય ઘાટનું વિવરણ અહીં સાંભળો. એની શોભા અપરંપાર છે તો પણ હું એનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરું છું.

બનકે મોહોલ સે ચલિયા, જાનોં તલેં ઊપર એક છાત ।

છાત દૂજી ઘર પંખિયોં, બન ઊપર બન મોહોલાત ॥ ૭૬ ॥

આ ઉપવનોના મહેલોમાંથી જોઈએ તો નીચે તથા ઉપર એક સરખી છત દેખાય છે. બીજી ભોમની છત પર પક્ષીગણ નિવાસ કરે છે. આ વનમાં એક મહેલની ઉપર બીજો મહેલ સુશોભિત છે.

એ જો પસૂ પંખી નજીકી, હક હાદી ખેલોને અતંત ।

બોલ ખેલ સોભા સુંદર,સો ઈન મોહોલોં બસત ॥ ૭૭ ॥

રંગભવનની નિકટનાં આ પશુ પક્ષીઓ શ્રી રાજશ્યામજીના અત્યંત પ્રિય રમકડાં રૂપ છે. એની મધુરવાણી, કીડાઓ તથા સુંદરતા અત્યંત મનોહર છે. આ બધા પશુ પક્ષીઓ આ જ મહેલમાં નિવાસ કરે છે.

રાત દિન ગુંજેં બનમેં, હક કી કરેં જિકર ।

ક્યોં કહૂં ઈનોં ચિત્રામન, સોભા અતિ સુંદર ॥ ૭૮ ॥

આ પશુ પક્ષીઓ વનમાં રાતદિવસ કલરવ કરતાં શ્રી રાજ શ્યામજીનું યશોગાન કરે છે. એમની પાંખોની ચિત્રકારીનું વર્ણન પણ કેવી રીતે કરવું ? એની શોભા અત્યંત સુંદર છે.

બાની સુનતેં સુખ ઉપજે, ઔર દેખેં સુખ અપાર ।

યા પસૂ યા જાનવર, સોભા ન આવે માહેં સુમાર ॥ ૭૯ ॥

આ પક્ષીઓની મધુરવાણી સાંભળીને અને એમના સુંદર સ્વરૂપને નિરખીને અપાર આનંદનો અનુભવ થાય છે. અહીંનાં પશુઓ તથા પક્ષી બધાની શોભા અપાર છે. જેની કોઈ સીમા જ નથી.

તીન ઘાટ આગૂં અરસ કે, જાંબૂ અમૃત અનાર ।

સો અનાર પોહોંચ્યા અરસ કો, દો દોઊ ભર કિનાર ॥ ૮૦ ॥

રંગભવનની સામે ત્રણ ઘાટનો આરંભ થાય છે. તેમાં દક્ષિણ તરફ જામ્બુનો ઘાટ, વચ્ચે

અમૃતનો ઘાટ તથા ઉત્તરમાં અનાર (દાડમ)નો ઘાટ છે. એમાંથી અનાર તથા જામ્બુના ઘાટ બંને પશ્ચિમ કિનારા રંગભવનની દીવાલ સુધી પહોંચે છે.

ઘાટ ત્રીન હાંસ પચાસ લોં, બીચ બડે દરબાર ।

દો ઘાટ લગે દોઊ હિડોલોં, દો ઘાટ હિડોલોં પાર ॥ ૮૧ ॥

આ ત્રણેય ઘાટ રંગભવનની સામે પચાસ પહેલમાં ફેલાયેલા છે. અન્ય બે ઘાટોમાં ઉત્તરમાં લીંબુનો ઘાટ તાડવનના ઝૂલાઓ તથા દક્ષિણમાં નારંગીનો ઘાટ વટ પીપલની ચોકીના ઝૂલાઓની સાથે લગોલગ છે. બાકીના બે ઘાટ (ઉત્તરમાં કેલ તથા દક્ષિણમાં વટ) આ ઝૂલાઓને ઓળંગી મધુવન તથા કુંજવન સુધી ફેલાયેલા છે.

એ જો પાટ ઘાટ અમૃત કા, સો આયા આગૂં ચબૂતર ।

ચૌક ચૌડા હિસે તીસરે, ઈત દીદાર હોત જાનવર ॥ ૮૨ ॥

આ સાતેય ઘાટોમાં વચ્ચે આવેલ અમૃતવન, ધામ ચબૂતરા સુધી વિસ્તરેલું છે. એના ત્રીજા ભાગમાં (૧૬૬ મંદિર લાંબાં પહોળાં) ચાંદની ચોક છે. અહીં પશુ પક્ષીઓને શ્રી રાજશ્યામજીનાં દર્શન થાય છે.

તા બીચ ચૌડે દો ચબૂતરે, ઊપર હરા લાલ દરખત ।

છાયા બરાબર ચબૂતરે, એ નિપટ સોભા હે ઈત ॥ ૮૩ ॥

આ ચાંદની ચોકની અંદર બે વિશાળ ચબૂતરા છે. તેના પર લીલાં અને લાલ રંગનાં વૃક્ષો શોભે છે. આ બંને વૃક્ષોની છાયા ચબૂતરા સુધી છવાયેલી છે. અહીં એની શોભા અતિ અદ્વિતીય છે.

લંબા ચૌડા ચારોં હાંસોં, બરાબર દોરી બંધ ।

અનેક રંગ બન ઈતકા, સોભિત અનેક સનંધ ॥ ૮૪ ॥

ચારે બાજુથી સરખો લાંબો-પહોળો (વર્ગાકાર) ચાંદની ચોક અત્યંત સુશોભિત છે. એની આગળ અમૃતવનમાં વિવિધ રંગોનાં વૃક્ષ વિવિધ પ્રકારે સુશોભિત છે.

બન ગૃદવાએ અરસ કે, દેખ આએ આગૂં દ્વાર ।

કેહે ના સકોં હિસા કોટમા, અરસ બન કહ્યા અપાર ॥ ૮૫ ॥

આ રીતે રંગભવનની ચારેબાજુનાં વન, ઉપવનના દર્શન કરી આપણે દરવાજાની સામે આવી પહોંચ્યા છીએ. આ વન-ઉપવનોની શોભા અપરંપાર છે. તેના કરોડામા ભાગનું પણ વર્ણન થઈ શકે નહીં.

બન મેં ફિરકે દેખિયા, અરસ અજીમ કે ગૃદવાએ ।

એકલ છાયા બન કી, તલેં જિમી જોત કહી ન જાએ ॥ ૮૬ ॥

પરમધામની ચારે બાજુ ફેલાયેલા વન-ઉપવનોમાં ફરીને જોયું, અહીંના વૃક્ષોની છાયા સર્વત્ર એક સરખી છે. અહીંની ભૂમિની ઉજ્જવળ જ્યોતિનું વર્ણન જ કરી શકાતું નથી.

બન છાયા દિવાલ લગ, ઝૂમત ઝરોખોં પર ।

ઠાઠે હોએ કે દેખિએ, આવત ચાંદની લોં નજર ॥ ૮૭ ॥

આ ચારેય તરફનાં વનોનાં વૃક્ષોની છાયા રંગ ભવનની દિવાલ સુધી પહોંચે છે. તથા વૃક્ષોની ડાળીઓ ઝરૂખાઓની સાથે ઝૂમે છે. ચાંદની ચોકમાં ઊભા રહીને જોઈએ તો એવી શોભા ચાંદની સુધી જોવા મળે છે.

ફિરતી ગૃદવાએ ચાંદની, નવોં ભોમ ઝરોખે ।

ગૃદવાએ બિયારી ગિનતી, છે હજાર હર હારકે ॥ ૮૮ ॥

રંગભવનની નવ ભોમમાં ચાંદની સુધી ચારેય તરફ ઝરૂખા સુશોભિત છે. જો ચારેય તરફના ઝરૂખાની ગણતરી કરવામાં આવે તો પ્રત્યેક ભોમમાં છ-છ હજાર ઝરૂખા છે.

એહી આતમ કો પૂછ કે, નવોં ભોમ કરો બિયાર ।

લે ભોમ સે લગ ચાંદની, એ ભી હારેં છે હજાર ॥ ૮૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમારા પોતાની આત્માની સાક્ષીએ આ નવેય ભોમમાં આવેલા ઝરૂખાઓનો વિચાર કરો. પ્રથમ ભોમથી લઈ દસમી ચાંદની સુધી આ છ-છ હજાર ઝરૂખા હારબંધ શોભે છે.

હર હાર ચઢતી નવ નવ, છે હજાર ફિરતી હર હાર ।

જમા ભએ નવ ભોમ કે, અરધ લાખ ચાર હજાર ॥ ૯૦ ॥

આ રીતે દરેક ભોમમાં હાર બંધ રૂપે શોભતા આ છ-છ હજાર ઝરૂખા નવ ભોમમાં કુલ મળી ૫૪ હજારની સંખ્યામાં સુશોભિત છે.

ઝરોખે કે વિધ કે, ગિનતી હોએ ક્યોં કર ।

કહૂં જુદે જુદે કહૂં સામિલ, એ લીજો દિલ ધર ॥ ૯૧ ॥

આ ઝરૂખા વિવિધ પ્રકારના છે. જેની ગણતરી જ થઈ શકતી નથી. ક્યાંક એ અલગ અલગ છે. તો ક્યાંક એકબીજા સાથે સંકળાયેલા છે. એમની શોભાને હૃદયમાં ધારણ કરી લો.

એ જો એક એક લીજે દિલ મેં, તો હર હાંસેં તીસ તીસ ।

કહૂં એક ઝરોખા તીસ કા, કહૂં દસ કહૂં બીસ ॥ ૯૨ ॥

હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવાથી જાણી શકાય કે ત્રીસ-ત્રીસ મંદિરના પ્રત્યેક પહેલ (હાસ)માં ત્રીસ-ત્રીસ ઝરૂખા છે. જો કે એક-એક પહેલ ત્રીસ-ત્રીસ મંદિરનો છે. પરંતુ ક્યાંક -ક્યાંક કોઈ પહેલ દસ મંદિરના તથા કોઈ વીસ મંદિરના છે. એટલા માટે ઝરૂખા પણ દસ મંદિરના પહેલમાં દસ-દસ તથા વીસ મંદિરના પહેલમાં વીસ-વીસ છે.

ગૃદવાએ કઠેડા ચાંદની, ક્યોં કહૂં ખૂબી જુબાન ।

અરસ એકે જવેર કા, એ કે વિધ રંગ રસ જાન ॥ ૯૩ ॥

રંગભવનની ચાંદનીની ચારે બાજુ કઠેડો શોભે છે. તેની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? જો

કે સમગ્ર રંગભવન એક જ રત્નનું છે. તો પણ તેમાંથી વિવિધ રંગોની કાંતિ ઝળકે છે.

કે વિધ કી ઇત બૈઠકે, જુદે જુદે કે ઠૌર ।

ચારોં તરફોં અરસ કે, દેખી એક પેં એક ઔર ॥ ૮૪ ॥

અહીં વિવિધ સ્થાનોમાં અનેક બેઠક સ્થળો છે. રંગભવનની ચારેય તરફના બેઠક સ્થળ એકબીજાથી ચડિયાતાં રમણીય છે.

હર ખાંચોં સાઠ ગુમટિયાં, સોભિત ફિરતી હાર ।

એ ઝરોખે કંગૂરે, બૈઠક બારે હજાર ॥ ૮૫ ॥

રંગભવનની ચારે બાજુ પ્રત્યેક પહેલ (હાસ)માં (બુરજો) મધ્યમાં એક એક મંદિરના સ્થાનમાં બે -બે આ રીતે સાઠ-સાઠ (૬૦) ઘુમટીઓ સુશોભિત છે. અહીં સુંદર ઝરૂખાઓ છે. તેની કિનાર પર કાંગરા શોભે છે. અહીં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ માટે સુંદર બેઠકો છે.

દો સૌ ખાંચોં ઊપર, સોભેં નગીને સૌ દોએ ।

બુજરક બીચ ગુમટિયાં, ખૂબી કેહે ન સકે કોએ ॥ ૮૬ ॥

આ રીતે રંગભવનના ૨૦૦ પહેલ (હાંસો) પર ૨૦૦ બુરજો શોભે છે. એની વચ્ચે આવેલ શ્રેષ્ઠ ઘુમટીઓની શોભાનું વર્ણન કોઈ કરી શકે નહીં.

એ જો દો સૌ એક નગીને, કલસ બને ઇન પર ।

ઇન વિધ કી એ રોસની, એ જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૮૭ ॥

આ ૨૦૧ બુરજોના ઉપર દરેકમાં કલશ સુશોભિત છે. એમાંથી નીકળતો પ્રકાશ એટલો સુંદર છે કે આ જૂઠી જીભ તેની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

ઔર કલસ ઊપર ગુમટિયોં, એ જો કહે કંગૂરે બારે હજાર ।

એ જોત જુબાં ના કેહે સકે, ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૮૮ ॥

જે ઘુમટીઓ પર કલશ છે તેની બંને બાજુ આવેલ કાંગરાની સંખ્યા પણ બાર હજાર છે. એમાંથી નીકળતી જ્યોતિર્મય કિરણોની શોભા જીભ દ્વારા પ્રગટ કરી શકાય નહીં. સર્વત્ર તેનો જ પ્રકાશ ઝળહળતો દેખાય છે.

કલસોં પર જો બેરખે, સો ક્યોં કહું રોસન નૂર ।

એ જો બની બરાબર ગૃદવાએ, હુઓ બીચ આસમાન જહૂર ॥ ૮૯ ॥

પ્રત્યેક કળશ પર ધ્વજા (બેરખા) લહેરાય છે. તેના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? ચારે બાજુ એક સરખા શોભતા આ કલશોના પ્રકાશથી સમગ્ર આકાશ ઝળહળી ઊઠે છે.

કેહે કેહે મુખ જેતા કહે, સો સબ હિસાબ કે માહિં ।

ઔર હક હુકમ યોં કેહેત હૈ, એ સિફત પોહોંચત નાહિં ॥ ૧૦૦ ॥

આ દિવ્ય શોભાનું વર્ણન કરતા જેટલું પણ કહી શકાય એની સીમા હોય છે. પરંતુ હું તો

ધામધણીના આદેશથી વર્ણન કરી રહ્યો છું. ખરું જોતાં આ શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકે નહીં.

મહામત કહે એ મોમિનો, એ છોડિએ નહીં એક દમ ।

અબ કહૂં અંદર અરસ કી, જો દિએ નિસાન ખસમ ॥ ૧૦૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ અલૌકિક દૃશ્યથી એક ક્ષણ માટે પણ દૃષ્ટિ હટાવશો નહિ. ધામધણીએ મને જે રીતે સંકેત આપ્યો છે એ પ્રમાણે હવે હું રંગભવનની અંદરની શોભાનું વર્ણન કરું છું.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૧૫૩૮

દશોભોમ

ભોમ પેહેલી

બડા ચૌક સોભા લેત હૈ, બડે દરવાજે અંદર ।

બડી બૈઠક ઈત ગિરોહ કી, આગૂં રસોઈ કે મંદર ॥ ૧ ॥

રંગભવનના વિશાળ દરવાજાની અંદર વિશાળ (અઠ્ઠ્યાવીસ સ્તંભોનો) ચોક શોભાયમાન છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓને બેસવા માટે વિશાળ બેઠક છે. એની આગળ રસોઈનું મંદિર (હવેલી) છે.

દસ સ્યામ સેત કે લગતે, દસ મંદિર સામી હાર ।

ઈન ચૌક કી રોસની, માવત નહીં ઝલકાર ॥ ૨ ॥

આ (રસોઈની) હવેલીમાં શ્યામ તથા શ્વેત (કાળા અને સફેદ) મંદિરની હારમાં તેના સહિત દશ મંદિર છે. પૂર્વ દિશામાં (બન્ને બાજુ પાંચ-પાંચ) દશ મંદિર છે. આ રીતે ચોકનો પ્રકાશ ત્યાં સમાતો નથી.

કૈ નકસ કૈ કટાવ, ઈન ભોમ મેં દેખત ।

દિન પંદ્રે ખેલેં બન મેં, પંદ્રે આરોગેં ઈત ॥ ૩ ॥

આ ભોમમાં વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી છે. સખીઓ શુકલ પક્ષના પંદર દિવસ સુધી વન, ઉપવનમાં કીડાઓ કરે છે. તથા કૃષ્ણ પક્ષના પંદર દિવસ અહીં બેસી રાત્રિના ભોજનની લીલા કરે છે.

ઈન ચૌક મેં સાથ જી, બોહોત બેર બૈઠત ।

આવત જાત બનથેં, બૈઠત ઈત અલખત ॥ ૪ ॥

સખીઓ આ ચોકમાં વધારે સમય સુધી બેસે છે. વનમાં જતાં અથવા વનથી આવતાં અહીં તેઓ અધિક સમય સુધી બેસે છે.

લાડબાઈ કે જુથ કી, ઈત બોહોત ખેલ કરત ।

બાહેર અંદર ચૌક મેં, બન મોહોલોં સુખ લેવત ॥ ૫ ॥

લાડબાઈના જૂથની સખીઓ અહીં વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ કરે છે. આ રીતે સખીઓ ક્યારેક

અંદર, ક્યારેક ચોકમાં, ક્યારેક વનમાં, ક્યારેક મહેલોમાં અપાર સુખનો અનુભવ કરે છે.

બન મોહોલ બિલાસ કો, સુખ ગિનતી મેં આવત નાહિં ।

એ ના કધૂ જુબાં કેહે સકે, ચૂભ રેહેત ચિત માહિં ॥ ૬ ॥

સખીઓ પંદર દિવસ વનમાં તથા પંદર દિવસ આ મહેલોમાં જે આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે તેની ગણના જ થઈ શકતી નથી. જીભ દ્વારા એનું વર્ણન જ થઈ શકતું નથી. આ દૃશ્ય તો કેવળ હૃદયમાં જ અંકિત થાય છે.

રાજશ્યામાજી બેઠત, બનથેં ફિરતી બખત ।

ઈન ઠૌર આરોગ કે, ચૌથી ભોમ નિરત ॥ ૭ ॥

જ્યારે શ્રી રાજશ્યામજી સખીઓ સહિત વનમાંથી પાછા આવે છે તે સમયે અહીં બેસીને ભોજન લીલા કરે છે. ત્યારબાદ નૃત્ય લીલા માટે ચોથી ભોમમાં ચાલ્યા જાય છે.

જૈસા ચૌક તલેં કા, તૈસા હી ઊપર ।

આગૂં ઝરોખે દૂજી ભોમ કે, ઈત ચૌક બીસ મંદર ॥ ૮ ॥

જે રીતનો પ્રથમ ભોમમાં રસોઈનો ચોક છે તે જ પ્રકારનો ચોક બીજી ભોમમાં પણ ઝરૂખા આગળ આવેલો છે. અહીં આ ચોક (ચારે બાજુથી) વીસ મંદિરોનો છે.

ઈસી ભાંત ભોમ તીસરી, ઊપર ચઢતી ચઢતી જે ।

ખૂબી લેત અતિ અધિક, ચૌક ઊપર ચૌક એ ॥ ૯ ॥

ત્રીજી ભોમની રચના પણ આ રીતની છે. આ રીતે ઉત્તરોત્તર આ રીતના ચોક શોભાયમાન છે. આ રીતે એકના ઉપર આવેલો બીજો ચોક અત્યંત શોભાયમાન છે.

નવોં ભોમ ઈન વિધ કી, આગૂં ઉપરા ઊપર બડે દ્વાર ।

આગે ચૌક સબન કે, સબોં ફિરતે થંભ હાર ॥ ૧૦ ॥

ધામ દરવાજાનો (સામેનો) આ ચોક એક ઉપર બીજો એ રીતે નવભોમ સુધી શોભાયમાન છે. આ બધા ચોકોની આગળ ચારે તરફ હારબંધ સ્તંભો છે.

ઔર વિધ કેતી કહૂં, ભોમ ભોમ ઠૌર અનેક ।

એ કોટ જુબાં ના કેહે સકે, તો કહા કહે રસના એક ॥ ૧૧ ॥

અહીંની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? અહીં પ્રત્યેક ભોમમાં અનેક સુંદર સ્થળો છે. કરોડો જીભ પણ આ શોભાનું વર્ણન કરવામાં અસમર્થ છે તો પછી એક જીભ શું કરી શકે ?

ભોમ દૂસરી

શ્યામ સેત કે બીચ મેં, સીઢિયાં સુંદર સોભિત ।

બોહોત સાથ ઈત આએ કે, ચઢ ઉતર કરત ॥ ૧૨ ॥

રસોઈના ચોકના ઈશાન ખૂણામાં શ્યામ અને શ્વેત મંદિરોની મધ્યમાં સુંદર સીડીઓ

શોભાયમાન છે. મોટા ભાગની સખીઓ આ સીડીઓથી ચઢે અને ઊતરે છે.

ઈતથેં ચલે ખેલન કો, આગૂં મંદિર જહાં ભૂલવન ।

જબ જાત ચેહેબચે ઝીલને, તબ ખેલેં ઠૌર ઈન ॥ ૧૩ ॥

અહીંથી થઈને સખીઓ બીજી ભોમમાં આવેલ ભુલભુલવણીમાં રમવા ચાલી જાય છે. ત્યારે તેઓ સર્વે પહેલાં જળકુંડ(ખડોકલી)માં જળકીડા કર્યા પછી આ મંદિરોમાં આવીને રમે છે.

ખેલ કરેં ઈત ભૂલવની, મંદિર એક સૌ દસ કી હાર ।

સો હર તરફોં ગિનિએ, એહી ગિનતી તરફ ચાર ॥ ૧૪ ॥

ભુલભુલવણીનાં આ મંદિરોમાં સખીઓ વિવિધ પ્રકારની રમતો કરે છે. અહીં એક સો દશ મંદિરોની એક સો દશ હારો છે. ચારે બાજુથી ગણતરી કરવાથી પ્રત્યેક દિશામાં મંદિરોની આ જ ગણતરી છે.

એ ભૂલવની એસી ભઈ, દેખી ચારોં કિનાર ।

દ્વાર સબોં બરાબર, ભએ મંદિર બારે હજાર ॥ ૧૫ ॥

આ ભુલભુલવણી કંઈક આવા પ્રકારની છે કે ચારેય ખૂણામાંથી જોવાથી એક સો દશ મંદિરોની ગણતરી અનુસાર અહીં બાર હજાર એકસો મંદિર થાય છે. પરંતુ મધ્યમાં સો મંદિરનો એક ચોક છે. એને બાદ કરતાં આ મંદિરોની સંખ્યા બાર હજાર થાય છે. બધામાં એક સરખા દરવાજા છે.

મંદિર જુદે કર ગિનિએ, હર મંદિર દરવાજે ચાર ।

યોં ગિનતી બારે હજાર કી, ભએ અડતાલીસ સહસ્ર દ્વાર ॥ ૧૬ ॥

જો પ્રત્યેક મંદિરના દરવાજાની અલગ-અલગ ગણતરી કરીએ તો પ્રત્યેકમાં ચાર-ચાર દરવાજા છે. આ રીતે બાર હજાર મંદિરોમાં કુલ અડતાલીસ (૪૮) હજાર દરવાજા થાય છે.

સોએ ભઈ ઈત ભૂલવની, ભએ દ્વાર ચૌબીસ હજાર ।

એક દૂજે મેં ગિનાત હૈ, ખેલેં હંસેં રૂહેં અપાર ॥ ૧૭ ॥

આ ગણતરીમાં પણ ભૂલ જ થાય છે. ખરું જોતાં એમાં માત્ર ચોવીસ હજાર દ્વાર જ છે કેમકે પ્રત્યેક મંદિરનો દરવાજો બીજા મંદિર સાથે મળેલો છે. આ રીતે બે મંદિરોની વચ્ચે એક જ દરવાજો હોવાને કારણે એની સંખ્યા ૨૪ હજાર છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓ રામતો કરતા હાસ્ય વિનોદ કરે છે.

રૂહેં દ્વાર એક દૌડકે, ચૌથે જાએ નિકસત ।

પ્રતિબિંબ ઉઠેં કે તરફોં, કોઈ કાહૂં ના પકડત ॥ ૧૮ ॥

અહીં બ્રહ્માત્માઓ દોડીને એક દરવાજાથી પ્રવેશ કરે છે તો ચોથા દરવાજાથી નીકળે છે. એમનું પ્રતિબિંબ અનેક સ્થાનો પર પડે છે, તેથી કોઈ પણ સખી એક બીજીને પકડી શકતી નથી.

ભાગત એક મંદિર સે, પ્રતિબિંબ ઉઠેં અપાર ।

પકડન કોઈ ન પાવહીં, નિકસ જાએ કે દ્વાર ॥ ૧૯ ॥

જ્યારે સખીઓ એક મંદિરમાંથી બીજા મંદિરની તરફ દોડતી જાય છે, તે સમયે તેનાં અસંખ્ય પ્રતિબિંબ જોવા મળે છે. એટલા માટે કોઈ પણ કોઈને પકડી શકતું નથી અને અનેક દરવાજામાંથી નીકળી ચાલી જાય છે.

ઈન ઠૌર ખેલ રૂહન કે, બોહોત ભઈ ભૂલવન ।

હોત હાંસી ઈત ખેલતે, રંગ રસ બઢત રૂહન ॥ ૨૦ ॥

આ ભોમમાં રમતી સખીઓ ઘણીવાર ભૂલી જાય છે. આ રીતે કીડા કરતાં તેઓની હાંસી થાય છે. તથા તે હાંસીથી તેઓના હૃદયમાં ઉમંગ વધે છે.

ઈનહૂં બીચ ચબૂતરા, હક હાદી મધ બૈઠત આએ ।

એ સોભા ઈન બખત કી, ઈન મુખ કહી ન જાએ ॥ ૨૧ ॥

આ મંદિરોની વચ્ચે એક ચબૂતરો છે. ત્યાં આવેલા સિંહાસન પર શ્રી રાજશ્યામજી બિરાજમાન છે. તે સમયની શોભાનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકે નહીં.

દૂજ ભોમ કા ચેહેબચા, ધની બૈઠત ઈત અન્હાએ ।

સિનગાર સમે રૂહન કે, ઈન જુબાં કહ્યો ન જાએ ॥ ૨૨ ॥

બીજા ભોમમાં આવેલા જલકુંડ(ખડોકલી)માં સ્નાન કરી ધામધણી અહીં બિરાજમાન થાય છે. ત્યારબાદ બ્રહ્માત્માઓના શણગારનો સમય થાય છે, આ શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ઈત ખેલ કે આએ ચેહેબચે, અન્હાએ કે કિયો સિનગાર ।

પીછે ચરનોં લાગેં જુગલ કે, માહે માએ ના મંદિરોં ઝલકાર ॥ ૨૩ ॥

આ મંદિરોમાં કીડા કર્યા પછી સખીઓ જળકુંડમાં જઈ સ્નાન કરે છે. ત્યારબાદ શણગાર કરી શ્રીરાજશ્યામાજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે. તેઓનાં આભૂષણોનો પ્રકાશ આ મંદિરોમાં સમાતો નથી.

એ નેક કહી ઈન ઠૌર કી, ઈત હિસાબ બિના બૈઠક ।

સુખ દેત ઈત કાયમ, જૈસા બુજરક હક ॥ ૨૪ ॥

આ તો અહીંનું થોડુંક જ વર્ણન છે. અહીં બેસવા માટે અનેક સુંદર સ્થળો છે. અહીં બેસી ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને હંમેશા મનગમતો અખંડ આનંદ આપે છે.

એ દૂજ ભોમ જો અરસ કી, ઈત બોહોત બડો વિસ્તાર ।

એ નેક નેક કેહેત હોં, જુબાં કહા કહે સિફત સુમાર ॥ ૨૫ ॥

રંગભવનની આ બીજા ભોમ (તલ્લા)નો વિસ્તાર ખૂબ જ મોટો છે. મેં એનું થોડુંક જ વર્ણન

કર્યું છે. આની અપાર શોભાને વ્યક્ત (પ્રગટ) કરવા માટે મારી જીભ સમર્થ નથી.

ભોમ તીસરી

બૈઠે હક હાદી ભોમ તીસરી, જિત આવત નૂર જલાલ ।

ઈત દોએ પોહોર કી બૈઠક, ઔર સેજ્યા સુખ હાલ ॥ ૨૬ ॥

શ્રી રાજશ્યામજી પ્રાતઃકાળ ત્રીજી ભોમમાં બિરાજમાન થાય છે. આજ સમયે તેઓના દર્શન માટે અક્ષરબ્રહ્મ ચાંદની ચોકમાં આવે છે. શ્રીરાજશ્યામજી અહીં બે પહોર સુધી બેસે છે. ત્યારબાદ પીળા મંદિરમાં જઈ પલંગ પર વિશ્રામ કરે છે.

બીચ બન્યા દરવાજા દો હાંસ કા, બીચ દસ ઝરોખે ।

પાંચ બને બાંઈ હાંસ કે, પાંચ દાંહિની સે ॥ ૨૭ ॥

રંગભનનનો દરવાજો બે પહેલો (હાંસો)ના વચ્ચે જમણી બાજુ પાંચ તથા ડાબી બાજુનાં પાંચ મંદિર મળી આ રીતે કુલ દશ મંદિરનો બનેલો છે. આ પહેલમાં દશ ઝરૂખા શોભાયમાન છે.

બડે ઝરોખે તિન પર, તિન પર બડે દેહેલાન ।

ઈત આએ ફજર પસૂ પંખિયોં, દીદાર દેત સુભાન ॥ ૨૮ ॥

અહીં દરવાજાની ઉપર દશ મંદિરોનો એક મોટ ઝરૂખો વિશાળ વરંડાના રૂપમાં છે. શ્રીરાજશ્યામજી પ્રાતઃકાળે આ જ વરંડામાં આવી પશુપક્ષીઓને દર્શન આપે છે.

દેહેલાન દસ મંદિર કા, ઝરોખે દસ સામિલ ।

માહેં ચૌક દસ મંદિર કા, હુએ તીનોં મિલ કામિલ ॥ ૨૯ ॥

આ વિશાળ સ્થાન આ પ્રકારનું છે. અહીં દશ મંદિરનો વરંડો છે અને દશ મંદિરના સ્થાનમાં ઝરૂખો છે. આ બન્નેની વચ્ચે દશ મંદિરનો ચોક છે. આ રીતે આ ત્રણેય મળીને વિશાળ રૂપ ધારણ કર્યું છે. (દશ મંદિરના વરંડાનું તાત્પર્ય : નીલા, પીળા તથા વચ્ચેના મંદિર સહિત મંદિરોની આ હારમાં દશ મંદિરો છે. દશ મંદિરનો ઝરૂખો : છજજાનો બહારનો ભાગ છે. તથા બંનેની વચ્ચેનો ચોક છજજાની અંદરનો ભાગ છે.)

તીસરા હિસા એક હાંસ કા, એ જો દસ ઝરોખે ।

દ્વાર થંભ આગૂં ઈન, ના દિવાલ બીચ ઈનકે ॥ ૩૦ ॥

એક પહેલના ત્રીજાભાગમાં અર્થાત્ દશ મંદિરોના સ્થાન પર દશ ઝરૂખા છે. એની આગળ દરવાજો તથા સ્તંભ છે. વચ્ચે કોઈ દીવાલ નથી.

ઔર સુખ ઈન ભોમ કે, બોહોત બડો વિસ્તાર ।

સો મુખ બાની ક્યોં કહૂં, જિનકો નહીં સુમાર ॥ ૩૧ ॥

આ ત્રીજી ભોમમાં અપાર સુખનો અનુભવ થાય છે જેની કોઈ સીમા નથી. એટલા માટે એનું વર્ણન વાણી દ્વારા થઈ શકતું નથી.

મંદિર દસ કા બેવરા, દસ કા એકે દેહેલાન ।

માહેં બાહેર બરાબર, જાનેં મોમિન અરસ બયાન ॥ ૩૨ ॥

અહીં આવેલાં દશ મંદિરોનું વિવરણ એ છે કે આ મંદિરોના સ્થાન પર એક જ વરંડો છે જે બહાર અને અંદર બન્ને બાજુ એક સરખો છે. બ્રહ્માત્માઓ જ એનો અનુભવ કરી શકે છે.

ઔર જો ઝરોખે ગૃદવાએ કે, તિનહીં કે સરભર ।

એતા ઊંચા જિમી સે, દેખેં હુકમેં રૂહેં નજર ॥ ૩૩ ॥

રંગભવનની ચારે બાજુ જેટલી ઊંચાઈ પર ઝરૂખાઓ છે તે ઊંચાઈ પર આ દશ મંદિરોના ઝરૂખા છે. બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજીના આદેશથી આ દશ્યને આત્મસાત્ કરી શકે છે.

છે મંદિર આગૂં સીઢિયાં, દોઊ તરફ ચઢાએ ।

ચૌક છોટે આગૂં દેહુરી, સોભા ઈન મુખ કહી ન જાએ ॥ ૩૪ ॥

વરંડાની બંને બાજુ ત્રણ-ત્રણ મંદિરો છે. તે મંદિરોના પશ્ચિમ દરવાજાની દેહલી(ડેલી)ની આગળ ચબૂતરાઓ છે. તેની બન્ને બાજુ ત્રણ-ત્રણ સીડીઓ છે. એની શોભા જીભ દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

ઔર ચૌક બડા જો બીચ કા, સીઢી સનમુખ આગૂં દ્વાર ।

સોએ બરાબર દ્વાર કે, સોભા કહૂં જો હોએ સુમાર ॥ ૩૫ ॥

મધ્યમાં આવેલ વિશાળ ચોકના પશ્ચિમમાં દરવાજાની સામે (અઠ્યાવીસ સ્તંભના ચોકમાં ઉતરવા માટે) ત્રણ સીડીઓ છે. તે ચોક દરવાજાની બરાબર છે. એની શોભાની કોઈ સીમા જ નથી.

દોઊ તરફોં ખિડકિયાં, તિન આગૂં બઢતી પડસાલ ।

એ રૂહેં નજરોં નીકે દેખહીં, તો તેહેકીક બદલે હાલ ॥ ૩૬ ॥

આ વચ્ચેના ચોકની બન્ને બાજુ ત્રણ-ત્રણ મંદિરો છે. તેની બંને તરફ દીવાલના સ્થાને બારીઓ છે. તેની આગળ ખુલ્લું સ્થાન - પડસાલ છે. આત્મિક દૃષ્ટિએ જોતાં આ શોભાનું દર્શન કરવાથી નક્કી જીવનની સ્થિતિ જ બદલાઈ જાય છે.

ઔર આરોગેં ભી ઈતહીં, ઈત બેઠેં નૂર જમાલ ।

દૌડત રૂહેં નિહાયત, એ ક્યોં કહૂં ખુસાલી ખ્યાલ ॥ ૩૭ ॥

આ જ વરંડામાં બેસી શ્રીરાજશ્યામાજી ભોજન લીલા કરે છે. તેઓની સેવા માટે સખીઓ ભોજન સામગ્રી લઈ દોડતી આવે છે. તેમના આ આનંદનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

બડી બૈઠક પડસાલ કી, ઈત મેવા મિઠાઈ આરોગત ।

કર સિનગાર ચરનોં લગેં, સબે ઈત બૈઠત ॥ ૩૮ ॥

આ વિશાળ બેઠકમાં બિરાજમાન થઈ શ્રીરાજશ્યામાજી મેવા મીઠાઈઓનો રસાસ્વાદ માણે છે.

બ્રહ્માત્માઓ પણ શણગાર કરી તેઓનાં ચરણો પાસે આવી બેસી જાય છે.

સિનગાર કરેં દેહેલાન મેં, આરોગેં ઔર મંદર ।

ઈતહીં દીદાર નૂર કો, દિન પૌઢેં પલંગ અંદર ॥ ૩૯ ॥

બ્રહ્મપ્રિયાઓ શ્રીરાજજીનો સિનગાર પણ આજ વરંડામાં કરે છે. ત્યાર બાદ ધામધણી મંદિરમાં બેસી ભોજન ગ્રહણ કરે છે. તેઓ અક્ષરબ્રહ્મને અહીંથી જ દર્શન આપે છે. ભોજન લીલા પછી ત્રીજા પહોર સુધી અંદરના મંદિરમાં જઈ પલંગમાં વિશ્રામ કરે છે.

દો હાંસ બીચ તીસરા હિસા, તિનકે ઝરોખે દસ ।

એક હાંસ તનકી બઢી, એ ભી સોભા એક રસ ॥ ૪૦ ॥

બે પહેલોમાંથી પાંચ-પાંચ મંદિર મળી રંગભવનના મુખ્ય દરવાજાનો પહેલ રચાયો છે. આ પહેલમાં દશ ઝરૂખા શોભાયમાન છે. આ રીતે એક પહેલ વધી રંગમહેલના બસોએક પહેલ થાય છે. આ પહેલની શોભા પણ અન્યની જેમ એક સરખી છે.

બડા દરવાજા ઈનમેં, બીચ દોએ હાંસ ઈન ।

ભોમ તલેં લગ ચાંદની, એ ખૂબી અતિ રોસન ॥ ૪૧ ॥

આ રીતે બે પહેલની મધ્યમાં રંગ ભવનનો મોટો દરવાજો શોભે છે. પ્રથમ ભોમથી લઈને ચાંદની ચોક સુધી દશ મંદિરોનો આ પહેલ વિશેષ રૂપે શોભાયમાન છે.

અંદર ચૌડાઈ ચૌક કી, ઔર ભી હેં કે ઠૌર ।

જુદે જુદે સુખ લેત હેં, રંગ રસ કે ઔર ઔર ॥ ૪૨ ॥

રંગભવનમાં દરવાજાની અંદર વિશાળ ચોક છે. આ સ્વરૂપના ચોક દરેક ભોમમાં છે. આ વિવિધ સ્થાનોમાં બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ પ્રકારના રંગરસમાં તરબોળ થઈને આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ભોમ ચોથી

નિરત હોત ચૌથી ભોમ મેં, જિત મોહોલ બન્યો વિસાલ ।

ચૌક મધ્ય અતિ સુંદર, ક્યોં કહૂં મંદિર દ્વાર ॥ ૪૩ ॥

ચોથી ભોમમાં નૃત્યલીલા થાય છે. ત્યાં ચોરસ હવેલીઓની ત્રણ હાર છોડી ચોથી હારમાં વિશાળ નૃત્ય શાળા છે. તેની વચ્ચે સુંદર ચોક છે. અહીંનાં મંદિરો તથા દરવાજાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

તીનોં તરફોં મંદિર, આગૂં દો દો થંભોં કી હાર ।

બડા મોહોલ અતિ સોભિત, સુંદર અતિ સુખકાર ॥ ૪૪ ॥

અહીં ઉત્તર, દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ ત્રણેય બાજુ મંદિરો છે. સામે (પૂર્વમાં) સ્થંભોની બે હાર છે. આ વિશાળ નૃત્ય શાળા અતિ સુંદર તથા સુખ આપનારી છે.

થંભ દ્વાર અતિ સોભિત, તરફ ત્રીનો સાઠ મંદર ।

બીસ બીસ હર તરફોં, ચૌક બૈઠક અતિ અંદર ॥ ૪૫ ॥

આ નૃત્યશાળાના સ્તંભો (પૂર્વ દિશાના) તથા દરવાજા અત્યંત સુંદર છે. ત્રણેય દિશાઓનાં વીસ-વીસ મંદિરોની ગણતરીથી કુલ સાઠ મંદિરો છે. મધ્યમાં ચબૂતરા પર બેસવા માટે અતિ સુંદર સ્થાન છે.

દ્વાર સોભિત કમાડિયોં, સાઠોં કરેં ઝલકાર ।

ઔર જોત થંભન કી, સુખ કહૂં જો હોએ સુમાર ॥ ૪૬ ॥

આ સાઠ મંદિરોનાં કમાડ રત્નજડિત હોવાથી અત્યંત પ્રકાશમાન છે. આ જ રીતે સ્તંભોમાંથી નીકળતી જ્યોતિનો કોઈ પાર નથી.

પીઠ પીછે જો મંદિર, કે રંગ સેત દિવાલ ।

દાંહિની તરફ લાખી મંદિર, ક્યોં કહૂં નકસ મિલાસ ॥ ૪૭ ॥

પાછલા ભાગમાં આવેલા મંદિરોની દીવાલ શ્વેત છે. તેમાં વિવિધ રંગોની કાંતિ ઝળહળી રહી છે. દક્ષિણ દિશા (જમણી બાજુ)નાં મંદિરોની દીવાલ લાખના રંગથી રંગેલી છે. અહીં કરવામાં આવેલી ચિત્રકારીની શોભા બેનમૂન છે.

બાંઈ તરફ દિવાલ જો, મંદિર લિબોઈ રંગ ।

બેલ નકસ કટાવ કે, સો કેતે કહૂં તરંગ ॥ ૪૮ ॥

ઉત્તર દિશા (ડાબીબાજુ)નાં મંદિરોની દીવાલ લિંબોઈ જેવા રંગની છે. તેની ઉપર વિવિધ પ્રકારની વેલીઓની ચિત્રકારી છે. તેમાંથી નીકળતાં કિરણોના તરંગોનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

હરી દિવાલ જો મંદિર, સો સામી હૈ નેક દૂર ।

ચારોં તરફોં અરસ જવેર, કરેં જંગ નૂર સોં નૂર ॥ ૪૯ ॥

સામેની પૂર્વદિશામાં થોડે દૂર આવેલાં મંદિરોની દીવાલ લીલા રંગની છે. આ રીતે ચારે બાજુથી પરમધામનાં રત્નોમાંથી નીકળતાં કિરણો એકમેક સાથે સ્પર્ધા કરતાં જણાય છે.

એહ ઠૌર હૈ નિરત કી, સો કેતા કહૂં મજકૂર ।

ચારોં તરફોં ઊપર તલેં, કહૂં માવત નહીં જહૂર ॥ ૫૦ ॥

આ વિશાળ સ્થાન નૃત્યશાળા છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ? અહીંનો પ્રકાશ ચારે બાજુ તથા ઉપર નીચે ક્યાંય સમાતો નથી.

રાજ સ્યામાજી બીચ મેં, બૈઠક સિંઘાસન ।

રૂહેં બારે હજાર કો, હક દેત સુખ સબન ॥ ૫૧ ॥

આ ચોકની મધ્યભાગમાં ચબૂતરા પર શ્રીરાજશ્યામાજીની બેઠક માટે સુંદર સિંહાસન

શોભાયમાન છે. તેના પર બેસી શ્રીરાજજી બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓને શાશ્વત સુખ આપે છે.

કે વિધ કે બાજે બજે, નવરંગ બાઈ નાયત ।

હાથ પાંઉં અંગ બાલત, કહી ન જાએ સિફત ॥ ૫૨ ॥

અહીં વિવિધ વાંજિત્રો વાગે છે સાથે નવરંગબાઈનું નૃત્ય થાય છે. નૃત્ય સમયે તે હાથપગને મરોડ આપી વિવિધ મનોહર મુદ્રાઓ રચે છે. આ સમયની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

લે બાજે રૂહેં ખડી, મૃદંગ જંત્ર તાલ ।

રંગ રબાબ ચંગ તંબૂરા, બોલત બેન રસાલ ॥ ૫૩ ॥

બ્રહ્માત્માઓ ઊભા થઈ કરતાલ, મૃદંગ, યન્ત્ર, રબાબ, ચંગ, તંબૂરો વગેરે વાંજિત્રો વગાડે છે. આ સમયે છેડાયેલ બંશીનો ધ્વનિ અત્યંત મોહક લાગે છે.

પાંઉં ઝાંઝર ઘૂંઘર બોલહીં, કાંબી કડલી બાજત ।

યાહી તરહ અનવટ બિછુઆ, સંગ લિએ ગાજત ॥ ૫૪ ॥

નવરંગબાઈના પગમાં બાંધેલાં ઝાંઝરી, ઘૂંઘરું, કાંબી, કડલાં વગેરે આભૂષણો નૃત્યની સાથે સાથે એક તાલે વાગે છે. સાથોસાથ અણવટ અને વિછુઆ પણ એમાં સૂર પુરાવતા ગૂંજી રહ્યા છે.

હાથ કંકન નંગ નવઘરી, સ્વર એકે રસ પૂરત ।

ઔર ભૂષન સબો અંગોં, સોમિત સબ સૂરત ॥ ૫૫ ॥

હાથમાં પહેરેલાં કંકણોનાં રત્નો તથા નવઘરીમાંથી પણ એક સરખો સ્વર નીકળે છે. આ રીતે બધા અંગો અને તેમાં ધારણ કરેલાં આભૂષણોની શોભા અપાર અને અનુપમ છે.

જિન વિધ પાંઉં ચલાવહીં, સોઈ ભૂષન બોલત ।

જો બજાવેં ઝાંઝરી, તો ઘૂંઘરી કોઈ ના ચલત ॥ ૫૬ ॥

નૃત્ય કરતી વખતે જેવો પગ ઉપાડે છે કે આભૂષણોમાંથી તેને અનુરૂપ સ્વર નીકળે છે. જ્યારે તે ઝાંઝરી વગાડવા ઈચ્છે છે કેવળ ઝાંઝરી જ વાગે છે તે સમયે ઘૂંઘરુંનો સ્વર નીકળતો નથી.

જો બોલાવત ઘૂંઘરી, તો નાહીં ઝાંઝરી બાન ।

જો સબે બોલાવત, તો બોલેં સબ સમાન ॥ ૫૭ ॥

જ્યારે તે ઘૂંઘરું વગાડે છે તો તે સમયે ઝાંઝરીમાંથી સ્વર નીકળતો નથી. જ્યારે તે બધાં જ આભૂષણોને એકસાથે વગાડવા ઈચ્છે છે તો બધાનો ધ્વનિ એક સાથે બજે છે.

પ્રેમ રસાયન ગાવત, અતિ પ્યારી મીઠી બાન ।

યાહી વિધ હસ્ત દેખાવહીં, ફેર ફેર દેત હેં તાન ॥ ૫૮ ॥

આ સમયે બધી સખીઓ પ્રેમવિભોર થઈ મધુર વાણીમાં ગાયન કરે છે. આ ગાયનને અનુરૂપ હાથની મુદ્રાઓનું પ્રદર્શન કરતી વારંવાર સ્વરની સાથે સ્વર મેળવે છે.

કે જુદે જુદે બોલે ભૂષન, સબ બાજે મિલાવત સંગ ।

એક રસ સબ ગાવત, નવરંગ બાઈ કે રંગ ॥ ૫૯ ॥

આ સમયે નવરંગબાઈનાં બધાં જ આભૂષણો જુદો જુદો ધ્વનિ કરતાં વાજિંત્રોની સાથે લયબદ્ધ થઈ જાય છે. બધી સખીઓ પણ નવરંગબાઈના રંગે રંગાઈ એક રસ થઈ ગાયન કરે છે.

હાથ ધરત મૃદંગ પર, જબ અવલ સોર કરત ।

નિરત કરેં કે વિધસોં, કે ગુન કલા ઠેકત ॥ ૬૦ ॥

જ્યારે સખીઓ મૃદંગ વગાડવા માટે તેના પર હાથ મૂકે છે કે તરત મૃદંગ તેની મેળે વાગવા લાગે છે. આ રીતે નવરંગબાઈ વિવિધ કલાઓનું પ્રદર્શન કરતાં કરતાં નૃત્ય કરે છે.

કે ગત ભાંત રંગ લ્યાવત, એ તો કામિલ નિરત કમાલ ।

ઈન છેક બાલન કી ક્યોં કહૂં, જો દેખત નૂર જમાલ ॥ ૬૧ ॥

પોતાની ગતિમાં વિવિધ છટા દાખવીને નવરંગબાઈ પોતાની કલા-કૌશલ્યનું અદ્ભુત દર્શન કરાવે છે. આ નૃત્યના અભિનયની પ્રશંસા કયા શબ્દોમાં કરવી ? જેને સ્વયં અક્ષરાતીત ધણી નિરખી રહ્યા હોય છે.

કે વિધ કહૂં બાજંત્ર કી, કે વિધ નટ નાયત ।

કે વિધ કી ફેરી કહૂં, કે રંગ રસ ગાવત ॥ ૬૨ ॥

નૃત્યના સમયે અનેક પ્રકારનાં વાજિંત્રો એક સાથે વાગે છે તથા નવરંગબાઈ પણ નટની જેમ અનેક પ્રકારનાં નૃત્યો કરે છે. તે વિવિધ પ્રકારે ફરીને (ઠેકા લઈને તેમજ ફેરફારી ફરીને) આનંદમગ્ન થઈ ગાતાં ગાતાં નૃત્ય કરે છે.

નામૈં જાકો નવરંગ, તાકી નિરત કહૂં ક્યોં કર ।

અનેક ગુન રંગ લ્યાવહીં, નએ નએ દિલ ધર ॥ ૬૩ ॥

જેનું નામ જ નવરંગ છે તેના નૃત્યના વિવિધ (નવેય) રંગોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? તે પોતના નામને સાર્થક કરી તથા અનેક કલાઓમાં રંગ ભરી હૃદયમાં નૂતન ભાવ ધારણ કરે છે.

મુરલી બજાવત મોર બાઈ, બેન બાઈ બાજંત્ર ।

તાન બાઈ તાન મિલાવત, નિરત જામત ઈન પર ॥ ૬૪ ॥

નૃત્યના સમયે મોરબાઈ મોરલી વગાડે છે તો બેનબાઈ વેણુ વગેરે વાજિંત્રો વગાડે છે. તાનબાઈ તે સ્વરોમાં તાલ પુરાવે છે. આ રીતે નૃત્યની શોભા વધી જાય છે.

કંઠ કેલ બાઈ અલાપત, સ્વર પૂરત બાઈ સેન ।

સબ મિલ ગાવેં એક રસ, મુખ બાની મીઠી બૈન ॥ ૬૫ ॥

કેલબાઈ કંઠથી મધુર રાગ આલાપે છે અને સેનબાઈ તેમાં પૂરક સ્વર આપે છે. આ રીતે બધી સખીઓ મળીને એક સાથે ગાય છે. તે સમયે તેઓના મુખમાંથી સુમધુર વાણી નીકળે છે.

ઝરમર બાઈ બજાવત, માહેં ઝરમરી અમૃતી ।
કે બાજે કે રંગ રસ, એ રંગ અલેખેં કહૂં કેતી ॥ ૬૬ ॥

આ સમયે ઝરમરબાઈ મધુર સ્વરમાં ઝરમરી વગાડી અમૃતરસ રેલાવે છે. અન્ય સખીઓ અનેક પ્રકારનાં વાજિંત્રો સાથે રસરંગમાં ડૂબી ગાયન તથા વાદન કરે છે. આ આનંદની કેટલી વ્યાખ્યા કરવી ?

ખડિયાં રૂહેં નિરત મેં, ઈત ઉછરંગ હોત ।
તરફ ચારોં જવેરન મેં, નિરત દેખે અધિક જોત ॥ ૬૭ ॥

સખીઓ આ નૃત્યશાળામાં આવીને ઊભી રહે છે ત્યારે તેમના મનમાં એક નિરાળો ઉમંગ વરતાય છે. ચારે બાજુના રત્નોમાં તેમના નૃત્યનાં જ્યોતિર્મય કિરણો પ્રતિબિમ્બિત થાય છે.

નિરત કલા સબ નાયકે, ફેર ફેર દેત પડતાલ ।
યોં સ્વર મીઠે મોહોલન કે, ચલત આગૂં મિસાલ ॥ ૬૮ ॥

નૃત્યકળામાં નિપુણ સખીઓ નૃત્ય કરતી વારંવાર પખવાજના તાલ પર મનોહર ઠેકા લે છે. આ રીતે તેમના નૃત્ય અને ગીતનો મધુર સ્વર બધા મહેલોમાં ગુંજે છે.

એસે હી પ્રતિબિંબ ઈનકે, મોહોલ બોલેં કે ઔર ।
બાની બાજે નિરત અવાજેં, હોત નિરત કે ઠૌર ॥ ૬૯ ॥

અહીંના નૃત્યનું દૃશ્ય બીજા મહેલોમાં પણ પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ રીતે અહીંનો ધ્વનિ પણ બીજે પ્રતિધ્વનિત થાય છે. આ રીતે ગાયન તથા નૃત્ય અનેક સ્થાનો પર થઈ રહ્યું હોય એવો ભાસ થાય છે.

સામ સામી પસૂ પંખી નંગ કે, જંગ કરેં જવેરોં દોએ ।
એક ઠૌર નિરત નાયત, ઠૌર ઠૌર સામી હોએ ॥ ૭૦ ॥

આ નૃત્યશાળામાં સ્તંભો પર સામસામે જડેલાં રત્નોનાં પશુપક્ષીઓનાં ચિત્રોનાં જ્યોતિર્મય કિરણો અરસપરસ સ્પર્ધા કરતાં જણાય છે. આ રીતે અહીં નૃત્ય તો એક જ સ્થાને થાય છે પરન્તુ આભાસ એવો થાય છે કે જાણે આ લીલા વિવિધ સ્થાનો પર એક સાથે થઈ રહી છે.

યોં સબ ઠૌર જંગ અરસ મેં, કહૂં કેતી વિધ કિન ।
અપાર અખાડે સબ દિસોં, હોત સબ મેં રોસન ॥ ૭૧ ॥

અહીંથી નીકળતાં કિરણો રંગમહલના વિવિધ સ્થાનોમાં સ્પર્ધા કરતાં જોવા મળે છે. ક્યાં સુધી વર્ણન કરવું ? બધી દિશાઓમાં અસંખ્ય સ્થાનો પર નૃત્યશાળાની જ્યોતિ ઝગમગતી દેખાય છે.

એ રૂહ કી આંખોં દેખિએ, અસલ બકા કે તન ।
તો દેખો ચિત્રામન ધામકી, કરત નિરત સબન ॥ ૭૨ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમારી આત્મદૃષ્ટિને પર-આત્માની સાથે જોડી જુઓ તો પરમધામનાં બધાં

જ ચિત્રો નૃત્ય કરતાં દેખાશે.

એહ ખેલ એક પોહોર લગ, હોત હમેસા ઈત ।

પંદ્રે દિન જબ ઘર રહેં, તબ દેખેં દુલહા નિરત ॥ ૭૩ ॥

નૃત્યની હવેલીમાં આ લીલા હંમેશાં એક પહોર સુધી ચાલે છે. શ્રીરાજજી કૃષ્ણપક્ષના પંદર દિવસ સંધ્યાના સમયે રંગમહેલમાં બિરાજમાન થઈ આ નૃત્યશાળાનો આનંદ માણે છે.

મેહેબૂબ કો રિઝાવને, અનેક કલા સાધત ।

ઔર નજર ના કર સકેં, બંધ એસે હી બાંધત ॥ ૭૪ ॥

સખીઓ પણ પોતાના પ્રિયતમ ધણીને પ્રસન્ન કરવા માટે અનેક કલાઓ અનુપમ રીતે દર્શાવે છે અને બધાની નજરને એ રીતે પોતાની તરફ બાંધી રાખે છે કે જેથી બીજી બાજુ ક્યાંય નજર જાય જ નહીં.

થંભ દિવાલેં સિંઘાસન, સબ મેં હોત નિરત ।

ઈન સમેં પસૂ પંખી ચિત્રામન કે, સબ ઠોરોં કેલ કરત ॥ ૭૫ ॥

નૃત્યશાળાના સ્તંભો, દિવાલો તથા સિંહાસનમાં નૃત્યનું પ્રતિબિંબ પડવાથી બધે નૃત્ય થઈ રહ્યું હોય એવું દેખાય છે. આ સમયે દીવાલો તથા સ્તંભોમાં ચિતરેલાં પશુપક્ષીઓ પણ નૃત્ય કરતાં હોય એવું દેખાય છે.

બોહોત બારેં બીચ અરસ કે, કિન વિધ કહૂં ઈન મુખ ।

જો બૈઠી ઈન મેલે મિને, સોઈ જાનેં એ સુખ ॥ ૭૬ ॥

પરમધામની આ નૃત્ય શાળાની શોભા અત્યંત સુંદર છે, આ જીભ દ્વારા તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? જે બ્રહ્માત્માઓ આ કાર્યક્રમમાં સામેલ છે તેઓ જ આ સુખનો અનુભવ કરી શકે છે.

એસી ચારોં તરફોં કે બૈઠકેં, અંદર યા ગૃદવાએ ।

એ સુખ અખંડ અરસ કે, ક્યોં કર કહે જાએ ॥ ૭૭ ॥

આ રીતે રંગભવનની અંદર અથવા ચારે તરફ આવી અનેક બેઠકો છે. પરમધામનાં આ અખંડ સુખો વિશે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકાય ?

ભોમ પાંચમી પૌઢનકી

સુખ બડો ભોમ પાંચમી, મધ્ય મંદિર બારે હજાર ।

બીચ મોહોલ સ્યામાજીય કો, ઈન ચારોં તરફોં દાર ॥ ૭૮ ॥

પાંચમી ભોમનું સુખ અપાર છે. અહીં વચ્ચેના ચોકમાં બાર હજાર મંદિર (પ્રકોષ્ઠ) શોભાયમાન છે. આ બધાની વચ્ચે શ્રીરાજશ્યામજીનો (પ્રવાલ રંગનો) મહેલ છે. તેની ચારે તરફ દરવાજા છે.

ચૌખૂંની બાબર બની, તિન વિસ્તાર હૈ બુજરક ।

ચારોં તરફોં બરાબર, કહૂં બેવરા બુધ માફક ॥ ૭૯ ॥

અહીં ચારખૂણાવાળું મધ્ય પરવાળી મંદિર શોભે છે. આનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. આની લંબાઈ-પહોળાઈ એક સરખી છે. હવે હું મારી બુદ્ધિ અનુસાર આનું વર્ણન કરું છું.

બરાબર મોહોલ કે ગૃદ, બીચ બીચ પૌરી દ્વાર ।

પૌરી કે તરફ સામની, મોહોલ દરવાજે ચાર ॥ ૮૦ ॥

આ મંદિરની ચારે બાજુ વચ્ચે-વચ્ચે મોટાં તોરણયુક્ત દ્વાર (જુડાફા) છે. આ તોરણોની સામે મહેલનાં ચાર દ્વારો શોભે છે.

મોહોલ કે ચારોં ખૂંને, સોલે સોલે હવેલી ।

જમેં જો ચૌસઠ કહી, તિન દ્વાર દ્વાર એક ગલી ॥ ૮૧ ॥

પ્રવાલ રંગના આ મહેલના ચારે ખૂણામાં સોળ-સોળ હવેલીઓ છે. કુલ મળીને આ હવેલીઓ ચૌસઠ છે. પ્રત્યેક હવેલીના દ્વારથી એક ગલી નીકળે છે.

ઓગન પચાસ ચૌપુડે, તાકે કહૂં મંદર ।

હર એક કે એક સૌ ચૌબીસ, જમેં છે હજાર છેહંતર ॥ ૮૨ ॥

અહીં સાત-સાતની સાત હારોમાં ઓગણપચાસ (૪૯) ચાર રસ્તા (ચૌપુડે) છે. આનાં મંદિરોનું વર્ણન આ રીતે છે. પ્રત્યેક ચાર રસ્તા (ચૌપુડે)માં એકસો ચોવીસ મંદિર છે. આ રીતે કુલ છ હજાર છોતેર મંદિરો છે.

ચૌક અઠાઈસ ત્રપુડે, હર એક કે એક સૌ દોએ ।

અઠાઈસ સૈ છપન, જમેં મંદિરન કો સોએ ॥ ૮૩ ॥

અહીં ચારેય દીવાલોની સાથે સંલગ્ન ૨૮ ત્રિમાર્ગ (ત્રિપુડે) છે. તે પ્રત્યેકમાં એકસો બે મંદિર છે. આ રીતે કુલ મંદિરોની સંખ્યા અઠ્યાવીસ સો છપ્પન છે.

ચૌક ચાર ખૂંને કે દો પુડે, હર એક કે ઓનાસી મંદર ।

તીન સૈ સોલે એહ જમેં, લગતે દિવાલ અંદર ॥ ૮૪ ॥

ચારેય ખૂણામાં ચાર દ્વિમાર્ગ (બે રસ્તા - દો પુડે) છે. પ્રત્યેકમાં ઓગણચાશી (૭૯) મંદિર છે. આ રીતે દીવાલોની અંદર આવેલાં આ મંદિરોની સંખ્યા અઠ્યાવીસ સો છપ્પન છે.

ચૌસઠ દરમ્યાન હવેલિયાં, સો હિસાબ કહૂં મંદિરન ।

હર એક કે તૈંતાલીસ, જમેં સતાઈસ સૈ બાવન ॥ ૮૫ ॥

ચારે ખૂણામાં આવેલા આ બે માર્ગો, ત્રિમાર્ગ, તથા ચતુર્માર્ગની સાથે જ ચૌસઠ (૬૪) હવેલીઓ છે. હવે આ મંદિરોની સંખ્યાનું વિવરણ કરું છું. અહીં પ્રત્યેક હવેલીમાં તૈંતાલીસ

(૪૩) મંદિર છે. આ રીતે આની સંખ્યા બે હજાર સાતસો બાવન થાય છે.

જમં કિયો મંદિરન કો, સબે બારે હજાર ભએ ।

દરવાજે થંભ ગલિયાં, અબ કહૂં જો બાકી રહે ॥ ૮૬ ॥

આ રીતે આ બધાં મંદિરોનો સરવાળો કરવાથી આની સંખ્યા બાર હજાર થાય છે. હવે બાકીનાં દ્વાર, સ્તંભ તથા વીથિકાઓ(ગલીઓ)નું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

ઓગન પયાસ ચૌપુડે, તાકો જમં કિયો થંભન ।

એક સૌ ચવાલીસ હર એકોં, જમં સાત હજાર છપન ॥ ૮૭ ॥

ઉપરોક્ત ઓગણપયાસ ચતુર્માર્ગો (ચાર રસ્તા-ચૌપુડે)ના સ્તંભોની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે: પ્રત્યેકમાં એકસો ચુમાલીસ સ્તંભ છે. તદનુસાર કુલ સાત હજાર છપ્પન સ્તંભ થાય છે.

હર એક કે એક સૌ પંદ્રે, એ જો ત્રપુડે અઠાઈસ ।

થંભ જમં બતીસ સૈ, ઓર ઊપર ભએ જો બીસ ॥ ૮૮ ॥

આ રીતે અઠ્યાવીસ ત્રિમાર્ગો (ત્રિપુડાઓ)માં એક સૌ પંદર સ્તંભ છે. આ બધા સ્તંભોનો સરવાળો ત્રણ હજાર બસોવીસ થાય છે.

ચાર ખૂંને ચાર દોપુડે, પયાસી હર એક કે ।

જમં તીન સૈ ચાલીસ, એતે થંભ ભએ ॥ ૮૯ ॥

ચારે ખૂણામાં આવેલા ચાર દ્વિમાર્ગો (બે રસ્તાઓ - દોરાહો) પર દરેકમાં પંચાશી સ્તંભ છે. તે સ્તંભોનો કુલ સરવાળો ત્રણસો ચાલીસ થાય છે.

એ જો ચૌસઠ હવેલિયાં, તિન હર એક કે થંભ ચાલીસ ।

તિનકે સબ જમા કહે, સાઠ અગલે સૌ પચીસ ॥ ૯૦ ॥

ઉક્ત ચૌસઠ હવેલીઓમાં પ્રત્યેકમાં ચાલીસ સ્તંભ છે. આ સ્તંભોનો કુલ સરવાળો બે હજાર પાંચસો સાઠ થાય છે.

જમં સબ થંભન કો, એક સૌ તેરે હજાર ।

છેહંતર તિનકે ઊપર, એતે ભએ સુમાર ॥ ૯૧ ॥

આ રીતે બધા દ્વિમાર્ગો, ત્રિમાર્ગો, ચતુર્માર્ગો તથા હવેલીઓના સ્તંભોની કુલ સંખ્યા તેર હજાર એકસો છોંતેર થાય છે.

ઓગન પયાસ ચૌપુડે, તિન ગલી ગિનોં યોં કર ।

હર એક કી ચૌબીસ કહી, જમં અગ્યારે સૈ છેહંતર ॥ ૯૨ ॥

ઉપરોક્ત ઓગણપયાસ (૪૯) ચતુર્માર્ગોની ગલીઓની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે: પ્રત્યેક ચાર રસ્તાઓમાં ચોવીસ (૨૪) ગલીઓ છે. આની કુલ સંખ્યા એક હજાર એકસો છોંતેર (૧૧૭૬) થાય છે.

ચૌક ત્રપુડે અઠાઈસ, ગલી હર એક કી અઠાર ।

તિનકી એ જમેં ભઈ, પાંચ સૈ ઊપર ચાર ॥ ૮૩ ॥

આ રીતે અઠ્યાવીસ (૨૮) ત્રિમાર્ગોની ગલીઓની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે: પ્રત્યેક ત્રિમાર્ગમાં અઠાર ગલીઓ છે, જેનો કુલ સરવાળો પાંચ સો ચાર (૫૦૪) થાય છે.

ચૌક ચાર ખૂંને કે દો પુડે, ગલી બારે હર એક ।

અડતાલીસ એ જમેં, એ જો ગલી દિવાલોં દેખ ॥ ૮૪ ॥

ઉપરોક્ત ચાર ખૂણાના દ્વિમાર્ગમાં પ્રત્યેકમાં બાર (૧૨) ગલીઓ છે. આનો કુલ સરવાળો અડતાલીસ (૪૮) થાય છે. આ ગલીઓમાંથી બધી દીવાલો દેખાય છે.

ઔર જો ચૌસઠ હવેલિયાં, એક એક ગલી ગૃદવાએ ।

એક એક દ્વાર દો દો પૌરી, ઇન વિધ એ સોભાએ ॥ ૮૫ ॥

ઉપરોક્ત ચૌસઠ હવેલીઓમાં પ્રત્યેકમાં ચારે બાજુ એક માર્ગ છે, એક દ્વાર છે તથા બે-બે તોરણો (પૌરી) છે.

જમેં સબ ગલિયન કો, સત્રહ સૈ બાનબે ।

આઠોં જામ દેખિએ, જયોં રૂહ યાહી મેં રહે ॥ ૮૬ ॥

આ બધી ગલીઓનો કુલ સરવાળો એક હજાર સાતસો બાણું (૧૭૮૨) છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! આઠેય પહોર આનું દર્શન કરવું જોઈએ, જેથી આત્મા ત્યાં જ વિચરણ કરવા લાગી જાય.

બડે દરવાજે ચૌક કે, એક સૌ ચવાલીસ ।

તૈંતીસ સૈ બારે જમેં, હર દ્વાર પૌરી તેઈસ ॥ ૮૭ ॥

આ પાંચમી ભૂમિકા પર આવેલ મોટા ચોકમાં એકસો ચુમાલીસ (૧૪૪) મોટા મોટા દરવાજા છે. પ્રત્યેક દરવાજામાં ત્રેવીસ (૨૩) તોરણ (મહેરાબ) છે. આ રીતે કુલ તોરણોની સંખ્યા ત્રણ હજાર ત્રણસો બાર (૩૩૧૨) થાય છે.

યામેં બતીસ દ્વાર બાહેર કે, એક સૌ બારે અંદર ।

તૈંતીસ સૈ બારે જમેં, યામેં આઓ સાથ સુંદર ॥ ૮૮ ॥

અહીં બત્રીસ (૩૨) દ્વાર હવેલીઓની બહારની બાજુ છે તથા એકસો બાર (૧૧૨) દ્વાર અંદરની બાજુ છે. આ રીતે આની કુલ સંખ્યા ત્રણ હજાર ત્રણસો બાર (૩૩૧૨) છે. હે સુંદરસાથજી ! પોતાની સુરતાને અહીં પહોંચાડો.

ચૌખૂંની ચૌસઠ બાખરેં, ઇનોં બીચ બીચ દરમ્યાન ।

દો દો પૌરી તિનકી, યાકો રૂહેં જાનેં બયાન ॥ ૮૯ ॥

આ ચતુષ્કોણીય ચૌસઠ (૬૪) હવેલીઓની વચ્ચે દ્વાર શોભે છે. પ્રત્યેક દ્વારમાં બે-બે તોરણ સુશોભિત છે. આનું વિવરણ બ્રહ્માત્માઓ જ સમજી શકે છે.

મંદિરોં માહેં ખિડકિયાં, બાહેર દિવાલોં કે ।

ચારોં ખૂને ગુરજ સે, તિત દો દો ઝરોખે ॥ ૧૦૦ ॥

આ મંદિરો (હવેલીઓ)ની અંદર એમની બહારની દીવાલમાં બારીઓ શોભાયમાન છે. તેમના ચારેય ખૂણામાં ગુર્જ (બુરજ) શોભે છે. તે પ્રત્યેકમાં બે-બે ઝરૂખા છે.

ભોમ પાંચમી મધ કી, ઈત પૌઢત હેં રાત ।

સ્યામ સ્યામાજી સાથ સબ, જોલોં હોએ પ્રભાત ॥ ૧૦૧ ॥

આ પાંચમી ભોમની મધ્યમાં આવેલ પ્રવાલ (લાલ) રંગના (રંગપરવાલી) મંદિરમાં શ્રીશ્યામાજી તથા (બાર હજાર મંદિરોમાં) બ્રહ્માત્માઓ પ્રભાત પર્યન્ત (સવાર સુધી) શયન કરે છે.

એ તો મંદિર કહે મધ કે, ગૃદ મંદિરોં હાર ।

નેક નેક કહી અંદર કી, ઔર કે વિધ મોહોલ કિનાર ॥ ૧૦૨ ॥

આ રીતે મધ્યમાં આવેલા મંદિર (હવેલી)નું વર્ણન થયું. આની ચારે તરફ અન્ય આઠ હવેલીઓ તથા મંદિરોની હાર છે. મેં તો માત્ર અંદરનું થોડુંક જ વર્ણન કર્યું છે. આવી અનેક હવેલીઓ કિનારા ઉપર સુશોભિત છે.

ભોમ છઠી સુખપાલ

ઘરોં આએ પીછે સબન કે, છઠી ભોમ સુખપાલ ।

બને બિરાજે મોહોલ મેં, અતિ બડી પડસાલ ॥ ૧૦૩ ॥

વિમાનો (સુખપાલો)માં બેસી બધી સખીઓ રંગભવન પાછી ફર્યા બાદ એ બધાં વિમાનો છઠી ભોમમાં રોકાય છે. છઠી ભોમમાં છ હજાર (૬૦૦૦) મંદિરોના સ્થાન પર ખૂબ જ મોટો વરંડો (દાલાન) છે.

ભોમ છઠી બડી જાએગા, હેં બેઠક ઈત વિસ્તાર ।

બીચ સિંઘાસન કે વિધ કે, ઔર ઝરોખે કિનાર ॥ ૧૦૪ ॥

છઠી ભોમમાં ખૂબ જ મોટું સ્થાન છે. અહીં અનેક બેઠકોનો વિસ્તાર છે. મધ્યમાં વિવિધ પ્રકારનાં સિંઘાસન (સુખપાલ) તથા કિનારા પર ઝરૂખાઓ શોભાયમાન છે.

જુદી જુદી જુગતોં જાએગા, બહુ વિધ સિંઘાસન ।

છોટે બડે કે માફક, કે છત્ર મની રતન ॥ ૧૦૫ ॥

અહીં વિવિધ સ્થાનોમાં વિવિધ પ્રકારના સિંઘાસનયુક્ત વિમાન (સુખપાલ) શોભાયમાન છે. એ જરૂરિયાત પ્રમાણે નાના તથા મોટા છે. તેમાંથી કેટલાંક પર મણિ-માણેકની છત્રી સુશોભિત છે.

સુખ અલેખે દેત હેં, ચારોં તરફોં ઝરોખે ।

એ કાયમ સુખ કેસે કહું, દેત દાયમ હક જે ॥ ૧૦૬ ॥

અહીં વરંડાની (દાલની) ચારે બાજુ આવેલ ઝરૂખાઓ પર ધામધણી અપાર સુખનો અનુભવ

કરાવે છે. આ અખંડ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય, જે ધામધણી હંમેશા આપ્યા કરે છે.

સુખ દેવે જબ અંદર, તબ એ બાતેં મીઠી બયાન ।

રંગ રસ કરેં રૂહન સોં, કોઈ ના સુખ ઈન સમાન ॥ ૧૦૭ ॥

જ્યારે ધામધણી આ વિમાનોમાં બેસી પોતાની મધુર વાણીથી બ્રહ્માત્માઓને પરમસુખ આપે છે, તે સમયે બ્રહ્માત્માઓને જે રસ-રંગની અનુભૂતિ થાય છે તેની તુલના અન્ય કોઈ પણ સુખો સાથે થઈ શકે નહીં.

કે ચૌક કે ગલિયાં, કે હવેલિયાં અનેક ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, જાનોં એહી વિધ બિસેક ॥ ૧૦૮ ॥

અહીં બેસવા માટે ઘણાં ચોક, ગલીઓ (વીથિકાઓ) તથા હવેલીઓ છે. તેમને જોતાં એવો અનુભવ થાય છે માનો એ એકબીજાથી અધિક શોભે છે.

બીચ તરફ યા ગૃદવાએ, કિન વિધ કહૂં મોહોલન ।

એહ અરસ કી રોસની, ક્યોં કહે જુબાં ઈન ॥ ૧૦૯ ॥

અહીં મધ્યમાં તથા ચારે બાજુ શોભાયમાન ભવનોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? આ પરમધામનો પ્રકાશ છે. એનું નશ્વર જીભ કેવી રીતે વર્ણન કરી શકે ?

અનેક વિધ હેં અરસ મેં, કેતી વિધ કહૂં જુબાન ।

કહ્યા ન જાએ એક નકસ, મુખ કહા કરે બયાન ॥ ૧૧૦ ॥

આ રીતે પરમધામમાં વિવિધ પ્રકારનાં ભવન છે. જીભ દ્વારા તેમનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે છે ? આ જીભ તેમના ચિત્રકામનું પણ વર્ણન કરી શકતી નથી.

ઝરોખે ઈન ભોમ કે, બને બરાબર હર હાર ।

ખૂબી નૂર રોસની, ક્યોં કહૂં સોભા અપાર ॥ ૧૧૧ ॥

આ ભોમમાં પણ અન્ય ભોમોની જેમ હારબંધ ઝરૂખાઓ શોભાયમાન છે. તેમાંથી નીકળતા પ્રકાશની અપાર શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

તેજ તેજ સોં લડત હેં, જહૂર જહૂર સોં જંગ ।

કેતે કહૂં રંગ રંગ સોં, તરંગ સંગ તરંગ ॥ ૧૧૨ ॥

અહીં એક સ્થાનનો પ્રકાશ બીજા સ્થાનના પ્રકાશ સાથે તથા એક સ્થાનનાં કિરણો બીજા સ્થાનનાં કિરણોની સાથે ટકરાય છે ત્યારે એમાંથી અનુપમ પ્રકાશનાં તરંગો નીકળે છે જેનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

ભોમ સાતમી હિંડોળાઓ

કહા કહૂં ભોમ સાતમી, મધ મોહોલ અનેક ।

કે વિધ ગલિયાં હવેલિયાં, એક દૂજ પેં નેક ॥ ૧૧૩ ॥

રંગભવનની સાતમી ભોમનું વર્ણન કેમ કરીને કરવું ? એના મધ્યમાં અનેક મહેલો શોભાયમાન

છે. તેમાં અનેક ગલીઓ (વીથિકાએ) તથા હવેલીઓ એક-બીજાથી વધારે સુંદર છે.

કે મોહોલ કે માલિએ, સોઈ ઝરોખે સુંદર ।

દ્વાર બાર સીઢી ખિડકિયાં, અતિ સોભા લેત મંદર ॥ ૧૧૪ ॥

આ મહેલોમાં વિવિધ પ્રકારના ગવાક્ષો (ગોખલા) તથા તેને અનુરૂપ ઝરૂખાઓ સુશોભિત છે. ત્યાં આવેલાં દ્વાર, સીડીઓ તથા બારીઓથી તેમની શોભા અદ્ભુત અનેરી થઈ જાય છે.

કે સુખ સાતમી ભોમ કે, કે હિડોલે હજાર ।

રૂહેં આપ મન ચાહતે, અરસ આરામ નહીં પાર ॥ ૧૧૫ ॥

આ સાતમી ભોમમાં અનેક પ્રકારનું સુખ છે. અહીં હજારો જૂલા છે. બ્રહ્માત્માઓ ઈચ્છા પ્રમાણે આ જૂલામાં જૂલીને પરમધામના અપાર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ભોમ સાતમી કિનાર મેં, મંદિર ઝરોખે જિત ।

દોનોં હારોં હિડોલે, છપરખટોં કે ઈત ॥ ૧૧૬ ॥

આ સાતમી ભોમમાં કિનારા પર શોભાયમાન મંદિરોની બન્ને હારોની મધ્યમાં આવેલા સ્તંભોની બે-બે હારોમાં જૂલા આવેલા છે.

સામ સામી બૈઠી રૂહેં, હેતમેં સબ હીંચત ।

કડે હિડોલે કે સ્વર, બહુ વિધ બોલત ॥ ૧૧૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓ આ જૂલામાં એક બીજાની સામે બેસી સ્નેહપૂર્વક જૂલે છે. આ હિંડોળામાં લાગેલા કડાંઓ વિવિધ સ્વરોમાં બોલે છે.

ગૃદવાએ સબ હિડોલે, જુદી જુદી જિનસોં અનેક ।

બારે હજાર બોલત, સ્વર એક દૂજે પેં બિસેક ॥ ૧૧૮ ॥

ચારે તરફ આવેલા આ જૂલા વિવિધ પ્રકારની અનેક સામગ્રીઓથી શણગારેલા છે. આ બાર હજાર જૂલાઓની સાંકળો તથા કડાંઓમાંથી નીકળતો સ્વર એકબીજાથી ચડિયાતો લાગે છે.

હાંસી હોત હૈ ઈન સમેં, સુન સુન સ્વર રસાલ ।

હંસ હંસ કે હંસત, સબ સંગ હીયેં નૂર જમાલ ॥ ૧૧૯ ॥

આ કર્ણપ્રિય સુમધુર ધ્વનિ સાંભળી બ્રહ્માત્માઓ પરસ્પર હસે છે. શ્રી રાજજી પણ તેમની સાથે હસતાં હસતાં જૂલવાનો આનંદ માણે છે.

એ સુખ આનંદ અતિ બડો, રંગ રસ બઢત અતિ જોર ।

ભૂષન હાંસી કડે હિડોલે, એ ક્યોં કહૂં અરસ સુખ સોર ॥ ૧૨૦ ॥

અહીં જૂલવાથી ખૂબ આનંદ થાય છે. તેનો રંગ ઉત્તરોત્તર વધતો જાય છે. આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? બ્રહ્માત્માઓનાં આભૂષણો તથા જૂલાઓના કડાંઓમાંથી નીકળતા સ્વરથી સમગ્ર પરમધામ પ્રતિધ્વનિત થાય છે.

અતંત સુખ ઈન બખત કો, જો કદી આવે રૂહ માહિં ।

તો નીંદ નિજ અંગ અસલ કી, ઉડ જાવે કહૂં કાંહિં ॥ ૧૨૧ ॥

આ સમયનો અપાર આનંદ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં ક્યારેક અંકિત થઈ જાય તો તે જ ક્ષણે તેમના પર-આત્માની ઊંઘ ક્યાંયની ક્યાંય ઊડી શકે છે.

ભોમ આઠમી હિંડોળે

ઈસી ભાંત ભોમ આઠમી, ચાર ચાર ખટ છપર ।

ચારોં તરફોં હીંચત, એ સોભા કહૂં ક્યોં કર ॥ ૧૨૨ ॥

આ રીતે આઠમી ભોમમાં પણ (આ સ્તંભોની હારોમાં) ચાર-ચાર ઝૂલા શોભે છે. બ્રહ્માત્માઓ તેમાં બેસી ચારે બાજુ ઝૂલે છે. આ શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચારોં તરફોં બાતેં કરે, મુખ મુખ જુદી બાન ।

રંગ રસ હાંસ વિનોદ કી, પીઉ સોં પ્રેમ રસાન ॥ ૧૨૩ ॥

ચારેબાજુના આ ઝૂલાઓમાં બેસી બ્રહ્માત્માઓ પ્રેમાલાપ કરે છે. પોતાની મધુરવાણીથી પરસ્પર (અસરપરસ) મજાક મસ્તી કરતાં કરતાં ધામધણીની સાથે પ્રેમવિભોર થઈ મોજ માણે છે.

ચાર હિંડોલે જુદે જુદે, ઝૂલા લેવેં સબ એક ।

એકે બેર સબ ફિરત હેં, ફેર ખેલ હોત બિસેક ॥ ૧૨૪ ॥

અહીં સ્તંભોની બન્ને હારોમાં ચાર-ચાર ઝૂલા આવેલા છે. તેમાં બેસી બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે ઝૂલે છે. આ બધા ઝૂલા એક સાથે ફરે છે. જેથી આ ખેલ ઘણો સુખપ્રદ લાગે છે.

ઔર વિધ બીચ હવેલિયોં, જુદી જુદી કે જિનસ ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, એક પેં ઔર સરસ ॥ ૧૨૫ ॥

આ ભોમની મધ્ય ભાગમાં પણ વિવિધ પ્રકારની હવેલીઓ શોભાયમાન છે. એને જોઈને એવું લાગે છે કે એ સુંદરતામાં એકથી બીજી વધુ ચરિયાતી છે.

મંદિર જુદે દાર જુદે, કે ચૌક ચબૂતર ।

એ સનંધ ઈન મંદિરન કી, જુબાં સકે ન બરનન કર ॥ ૧૨૬ ॥

અહીંની બધી હવેલીઓનાં મંદિરો તથા તેમનાં દાર તથા અંદરના ચોક અને ચબૂતરાઓ પણ અલગ-અલગ પ્રકારે સુશોભિત છે. આ રીતે આ મંદિરોની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

કોટાન કોટ લે જુબાં, જાનોં બરનન કરું એક દાર ।

એ બરનન તો હોવહીં, જો આવે માહેં સુમાર ॥ ૧૨૭ ॥

કરોડો જીભ દ્વારા જો એક દારની શોભાનું વર્ણન કરવા ઈચ્છે તો પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી. કેમકે આ વર્ણન ત્યારે સંભવ થાય છે, જ્યારે આ શોભાની કોઈ સીમા નિર્ધારિત હોય.

ઈન ઠૌર વિલાસ બોહોત હૈ, સો ઈન જુબાં કહ્યો ન જાએ ।

એ લીલા અરસ ખાવંદ કી, કેહે કેહે રૂહ પછતાએ ॥ ૧૨૮ ॥

અહીં અનેક પ્રકારે આનંદ-વિલાસ થાય છે. શબ્દો દ્વારા તેનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. આ લીલા પરમધામના સ્વામી પરબ્રહ્મ પરમાત્માની છે. એટલા માટે એનું વર્ણન કરતાં આત્મા પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

બલ તો જુબાં કો હૈ નહીં, ના કછૂ બુધ કો બલ ।

એ જોગવાઈ જૂઠે અંગ કી, ક્યોં કહે સુખ નેહેચલ ॥ ૧૨૯ ॥

આ જીભમાં એવી કોઈ શક્તિ નથી અને ન તો આ સીમિત બુદ્ધિમાં એવું કોઈ બળ છે. આ નશ્વર જગતની સામગ્રી અખંડ ધામનાં સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે છે ?

જો કછૂ હિરદે મેં આવત, સો આવે નહીં જુબાન ।

ચુપ કિએ ભી ના બને, ચાહેં સાથ સુજાન ॥ ૧૩૦ ॥

અહીંનું જે પરમ સુખ હૃદયમાં ઊતરી આવે છે તેને વાણી દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતું નથી. સુંદરસાથ આ સુખનો અનુભવ કરવા ઇચ્છે છે, એટલા માટે મૌન પણ રહી શકાતું નથી.

કહે રૂહ સુખ પાવત, ઔર સુખ બિચારે અતંત ।

પર દુખ પાંગિં ઈન વિધ કા, કછૂ પોહોંચ ન સકે સિફત ॥ ૧૩૧ ॥

આનું વર્ણન કરવાથી આત્મા પરમ સુખનો અનુભવ કરે છે. એની ઉપર વિચાર કરવા માત્રથી પણ અપાર સુખનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ આ શોભાને શબ્દોમાં વ્યક્ત ન કરી શકવાને કારણે મને ઘણું દુઃખ થાય છે.

ચારોં તરફોં હિડોલે, અરસ કે ગૃદવાએ ।

સબ હિડોલોં હક સંગ, એ સુખ અંગ ન સમાએ ॥ ૧૩૨ ॥

રંગભવનની આ આઠમી ભોમ પર ચારે બાજુ જૂલા લાગેલા છે. આ બધા જૂલા પર બેસીને બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી સાથે જૂલતાં આનંદનો અનુભવ કરે છે. આ આનંદ અંગે અંગમાં સમાતો નથી.

ભોમ નવમી ગોખ બેઠક

છજે બડે નૌમી ભોમ કે, બોહોત બડો વિસ્તાર ।

બૈઠક ધની સાથ કી, બાહેર કી કિનાર ॥ ૧૩૩ ॥

નવમી ભોમ પર આવેલ વિશાળ છજાંનો વિસ્તાર ખૂબ મોટો છે. એના બહારના કિનારા પર ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓની બેઠક છે.

નજરોં સબ આવત, ઈન ઊપર કી બૈઠક ।

દેખ દૂર કી બાતેં કરેં, રંગ રસ ઉપજાવેં હક ॥ ૧૩૪ ॥

અહીં બેસવાથી પરમધામની ચારે બાજુનાં દશ્યો દેખાય છે. ધામધણી દૂર-દૂરનાં દશ્યોને દેખાડી

વાતો કરતાં બધાના હૃદયમાં આનંદનો સંચાર કરે છે.

જબ બૈઠેં જિન તરફ, તબ તિતહીં કી જુગત ।

બાતેં કરેં બનાએ કે, નૂર અપને અપના ઈત ॥ ૧૩૫ ॥

આ છજાંઓ પર જે દિશાની સામે બેસે છે તે તરફની વિવિધતાનું વર્ણન કરે છે. અહીં ધામધણી બ્રહ્માત્માઓ સાથે પોતાપણું દર્શાવી વિવિધ પ્રકારની મીઠી વાતો કરે છે.

જબ બૈઠેં તરફ નૂરકી, તબ તિતહીં કા વિસ્તાર ।

જિત સિફત જિન ચીજ કી, તિન સુખ નાહીં સુમાર ॥ ૧૩૬ ॥

જ્યારે અક્ષરધામની સામે બેસે છે ત્યારે ત્યાંના સમસ્ત વિસ્તારનું અવલોકન થાય છે. ત્યાં જ્યાં જેવી શોભા હોવી જોઈએ ત્યાં તેવી જ શોભા છે, ત્યાંના સુખોને કોઈ સીમા નથી.

જબ બૈઠેં તરફ પહાડ કી, તબ બરનન કરેં અતિ દૂર ।

તિન ભોમ કે સુખ કો, સુમાર નહીં જહૂર ॥ ૧૩૭ ॥

જ્યારે પુખરાજ પર્વતની સામે બેસે છે ત્યારે દૂર-દૂર સુધીનું વિસ્તૃત આ ક્ષેત્રનું વર્ણન કરે છે. ત્યાંની ભૂમિનું સુખ તથા ત્યાંથી નીકળતા પ્રકાશની પણ કોઈ સીમા નથી.

જબ બૈઠેં તરફ દરિયાવ કી, ઘૂત દૂધ દધી અસલ ।

કાયમ સુખ કાયમ ભોમ કે, આવેં ન માહેં અકલ ॥ ૧૩૮ ॥

જ્યારે ઘૂત, દધિ, ક્ષીર વગેરે સાગરોની સમુખ બેસે છે ત્યારે તેમનું વર્ણન કરી અપાર સુખ આપે છે. અખંડ ભૂમિનું આ અખંડ સુખ બુદ્ધિની સીમામાં કદાપિ આવી શકે નહીં.

જબ બૈઠેં તરફ બડે બન કી, તબ સોઈ સુખ બરનન ।

પસૂ પંખિયોં કે ઈસક કી, કે વિધ કરેં રોસન ॥ ૧૩૯ ॥

જ્યારે ધામધણી બડાવનની તરફ દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે ત્યાંના વિહારનાં સુખોનું વર્ણન કરે છે. સાથે પશુપક્ષીઓના પ્રેમ પર પ્રકાશ પાડે છે.

ઔર પહાડ જોએ જિત કે, કે વિધ કી મોહોલાત ।

તાલ કુંડ કે ચાદરેં, ઈન જુબાં કહી ન જાત ॥ ૧૪૦ ॥

જ્યાંથી શ્રીયમુનાજી પ્રકટ થયા છે તે પુખરાજ પર્વતના વિવિધ મહેલો, તાલ (તળાવ) કુંડ તથા જલધારાઓનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

યા હૌજ યા જોએ કે, કે વિધ દેવેં સુખ ।

જબ હક આરામ દેવહીં, તબ સોઈ કરેં રૂહેં રુખ ॥ ૧૪૧ ॥

આ રીતે ધામધણી હૌજકૌસર તળાવ (તાલ) તથા યમુના વગેરેનું વર્ણન કરી વિવિધ સુખ પ્રદાન કરે છે. ધામધણી જે સ્થાનની શોભાનું વર્ણન કરે છે, બ્રહ્માત્માઓ તે તરફ ઉન્મુખ થાય છે.

મોહોલ મંદિર જો મધ કે, સો હેં અતિ રોસન ।

થંભોં બેલ ફૂલ પાંખડી, એક પાત ના હોએ બરનન ॥ ૧૪૨ ॥

યમુનાજી તથા તળાવની વચ્ચેના કુંજ-નિકુંજના મહેલો તથા ભવન અતિ પ્રકાશમાન છે. તેમના સ્તંભો, લતાઓ, પુષ્પો તથા પુષ્પદલ (પાંખડી)માંથી કોઈ એક પાંદડાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

તો મોહોલ મંદિર કી ક્યોં કહૂં, ઔર ક્યોં કર કહૂં દિવાલ ।

કે લાખ ખિડકી હવેલિયાં, કે લાખોં પૌરી પડસાલ ॥ ૧૪૩ ॥

તો પછી મહેલો, મંદિરો તથા તેમની દીવાલોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? ત્યાં તો આ પ્રકારની લાખો હવેલીઓ, તેમની બારીઓ, કમાનો તથા વરંડા (દાલાન) શોભાયમાન છે.

બૈઠ બીચ નાસૂત કે, અંગ નાસૂતી જુબાન ।

અરસ કા બરનન કીજિએ, સો ક્યોં કર હોએ બયાન ॥ ૧૪૪ ॥

આ સ્વપ્નવત જગતમાં બેસી સ્વપ્નની જીભથી અખંડ પરમધામનું વર્ણન કરવા ઈચ્છીએ તો પણ તે કેવી રીતે શક્ય બને ?

દશમી ભોમ ચાંદની

દસમી ભોમેં ચાંદની, એ સોભા હૈ અતંત ।

કે કદેલે કુરસિયાં, બીચ સોભા લેત તખત ॥ ૧૪૫ ॥

દશમી ભોમ પર આવેલ ચાંદનીની શોભા અનંત છે. મધ્યમાં એક ચબૂતરો છે. તેના ઉપર ગાલીચો પાથરેલો છે. તેની ઉપર સિંહાસન તથા આરામદાયક ખુરશીઓ શોભે છે.

કે બૈઠક મોહોલ ચાંદની, હક હાદી ઈત આવત ।

સાથ સબ રૂહન કો, સુખ મન ચાહે દેવત ॥ ૧૪૬ ॥

આ ચાંદની પર શોભાયમાન મહેલોમાં બેસવા માટે અનેક સુંદર સ્થાન છે, જ્યાં શ્રીરાજશ્યામાજી આવી બિરાજમાન થાય છે અને બધા બ્રહ્માત્માઓને ઈચ્છાનુસાર સુખ આપે છે.

ક્યોં કહૂં ઈન સુપેતી કી, ઉજલ જોત અપાર ।

દો સૈ હાંસોં ચાંદની, નાહી રોસન નૂર સુમાર ॥ ૧૪૭ ॥

આ ચાંદનીની ઉજ્જવળ તથા શ્વેત જ્યોતિનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? બસો (૨૦૦) પહેલવાળી આ ચાંદનીમાંથી નીકળતાં પ્રકાશની તો કોઈ સીમા જ નથી.

એ જો ગુમટિયાં ગૃદવાએ કી, નગીને એક અગલે સૌ દોએ ।

બારે હજાર ગુમટિયાં, સોભા લેત અતિ સોએ ॥ ૧૪૮ ॥

આ ચાંદની પર ચારે તરફ બસો એક (૨૦૧) ગુર્જ (બુરજો) શોભાયમાન છે. તેમની વચ્ચે

ચારે બાજુ બારહજાર (૧૨૦૦૦) ઘૂમટીઓ ખૂબ શોભે છે.

ચારોં તરફોં ચેહેબચે, એ સોભા અતિ સુંદર ।

જલ ગિરત ફુહારે મોતિયોં, ચારોં ચાંદની અંદર ॥ ૧૪૯ ॥

ચાંદનીની મધ્યમાં આવેલા ચબૂતરાના ચારેય ખૂણામાં અતિ સુંદર જલકુંડ છે. આ જલકુંડના ફુવારાઓમાંથી મોતીઓની જેમ જલબિંદુઓ ઊઠે છે.

ગૃદવાએ ફૂલ ચેહેબચે, એ સોભા જુદી જુગત ।

અંતર આંખેં ખોલ કે, એ સુખ દેખો અતંત ॥ ૧૫૦ ॥

આ જલકુંડોની ચારે તરફ ઉપવનમાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પો ખીલેલાં છે. એની રચના ઘણી અદ્ભુત છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! અંતર્દષ્ટિથી આ અનંત સુખોને નિહાળો.

સોભા જલ ફૂલન કી, ગૃદ ચારોં કિનાર ।

એ સોભા અતંત દેખિએ, જો કછૂ રૂહ કરે બિચાર ॥ ૧૫૧ ॥

ચારેય કિનારા પર આવેલા ઉપવનમાં પુષ્પો જલ પર પ્રતિબિંબિત થાય છે ત્યારે તેમની શોભા અપાર વધી જાય છે. જે બ્રહ્માત્માઓ અંતર્દષ્ટિથી વિચાર કરશે તેઓ જ આ સુખનો અનુભવ કરી શકશે.

બોહોત બડી ઈત બૈઠક, વિધ વિધ બેસુમાર ।

રાત ઉજલ અરસ ચાંદની, એ સોભા અરસ અપાર ॥ ૧૫૨ ॥

અહીં મધ્યમાં ચબૂતરા પર વિશાળ બેઠક છે. જેની શોભાનો કોઈ પાર નથી. પૂર્ણિમાની રાત્રે ચન્દ્રમાનાં ઉજ્જવળ કિરણોથી રંગમહેલની આ ચાંદની અત્યંત સુશોભિત થાય છે.

જબ હક હાદી બીચ બૈઠત, લે રૂહેં બારે હજાર ।

નંગ જવેર ઈન જિમી કે, ગૃદ બૈઠત સાજ સિનગાર ॥ ૧૫૩ ॥

જ્યારે શ્રીરાજશ્યામાજી મધ્યમાં આવેલ સિંહાસન પર બિરાજમાન થાય છે અને ચારે બાજુ બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે તે સમયે પરમધામની દિવ્ય ભૂમિનાં રત્નોથી સુસજ્જિત તેઓના શણગારની શોભા અનુપમ લાગે છે.

રાજ સ્યામાજી બીચ મેં, બૈઠેં સિંઘાસન ઊપર ।

એ તખત હક અરસ કા, એ સિફત કરૂં ક્યોં કર ॥ ૧૫૪ ॥

મધ્યમાં આવેલા સિંહાસન પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે. ધામધણીના પરમધામનું આ સિંહાસન હોઈ તેની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

કબૂં રૂહેં નિકટ, બૈઠેં મિલાવા કર ।

હાંસી રમૂજ સનમુખ, પિએં પ્યાલે ભર ભર ॥ ૧૫૫ ॥

ક્યારેક -ક્યારેક બ્રહ્માંગનાઓ શ્રીરાજજી પાસે અડોઅડ બેસે છે. તથા ધામધણીની સાથે મજાક

મસ્તી અને આનંદ વિનોદ કરતી કરતી પ્રેમ સુધાનું પ્યાલા ભરી ભરીને પાન કરે છે.

કે વિધ કી ઇત બૈઠક, જુદી જુદી જિનસ ।

ચારોં તરફોં અરસ કે, દેખી ઔર પેં ઔર સરસ ॥ ૧૫૬ ॥

અહીં બેસવા માટે વિવિધ સ્થાનો પર અલગ-અલગ પ્રકારની સાધન સામગ્રી છે. પરમધામની આ ચાંદની પર ચારે બાજુ જેટલી પણ સાધન સામગ્રીઓ છે એ બધી સૌંદર્યમાં એકબીજાથી ચઢિયાતી છે.

બડા મોહોલ ચૌક ચાંદની, ચાંદ પૂરન રહ્યા છિટક ।

રાત બીચ સિર આવત, જબ કબૂં બૈઠેં ઇત હક ॥ ૧૫૭ ॥

રંગભવનની આ વિશાળ ચાંદની પર પૂર્ણિમાના પૂર્ણ ચંદ્રનાં ઉજ્જવળ કિરણો પડે છે, જ્યારે ચન્દ્રમા મધ્ય આકાશમાં પહોંચે છે ત્યારે ક્યારેક-ક્યારેક શ્રીરાજશ્યામાજી અહીં આવી બેસે છે.

અરસ આએ લગ્યા આકાસેં, ઉઠ્યા જોત અપની લે ।

ચાંદ સિતારે અંબર, આએ મુકાબિલ અરસ કે ॥ ૧૫૮ ॥

આ રંગ મહેલનો અસીમ પ્રકાશ આકાશ સુધી ફેલાઈને રાત્રિના સમયે આકાશમાં આવેલા ચન્દ્રમા તથા નક્ષત્રગણોની જ્યોતિની સાથે સ્પર્ધા કરે છે.

ચારોં તરફોં દેખિએ, રૂહેં બારે હજાર ।

જિમી અંબર મેં રોસની, ઉઠેં કિરનેં નૂર અંબાર ॥ ૧૫૯ ॥

જ્યારે બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ ચારે બાજુ બેસે છે તે સમયે ભૂમિ તથા આકાશના પ્રકાશનાં તેજોમયી કિરણો સર્વત્ર ફેલાયેલાં દેખાય છે.

ઉપર ચાંદની બૈઠક, દેખિએ નૂર દ્વાર ।

જોત નૂર દોઊ સનમુખ, અંબર ન માએ ઝલકાર ॥ ૧૬૦ ॥

જ્યારે ચાંદની ઉપર બેસી અક્ષરધામનાં દ્વારો જોઈએ છીએ તે સમયે પરમધામ તથા અક્ષરધામનાં દ્વારોની જ્યોતિ પરસ્પર ટકરાય છે જેથી સમગ્ર આકાશ પ્રકાશમય દેખાય છે.

દેખોં તરફ પુખરાજ કી, યા દેખોં તરફ તાલ ।

યા જોત માનિક દેખિએ, હોએ રહી અંબર જિમી સબ લાલ ॥ ૧૬૧ ॥

આ રીતે પુખરાજ પર્વતની બાજુ જુઓ અથવા હૌજકૌસર તળાવની તરફ જુઓ યા તો માણેક પર્વતની તરફ જુઓ સંપૂર્ણ આકાશ તેમની લાલીમાંથી લાલ-લાલ થઈ ગયું હોય એવું દેખાય છે.

ક્યોં કહૂં રોસની ચાંદ કી, ક્યોં કહૂં રોસની હક ।

ક્યોં કહૂં રોસની સમૂહ કી, જુબાં રહી ઇત થક ॥ ૧૬૨ ॥

આકાશમાં ચમકતાં ચન્દ્રમાના પ્રકાશની શોભા તથા ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓના તેજનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? આ જીભ અહીં જ થાકી ગઈ છે.

કેહે કેહે જુબાં એતા કહે, તેજ જોત રોસન નૂર ।

સો તો ઇન જિમી જરે કી, આકાસ ન માએ જહૂર ॥ ૧૬૩ ॥

આ સૌંદર્યનું વર્ણન કરતી આ જીભ એટલું જ કહી શકે છે કે અહીં સર્વત્ર તેજોમય પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. આ ભોમના એક-એક કણનો પ્રકાશ પણ આકાશમાં સમાઈ શકતો નથી.

તાથેં મહામત કહે એ મોમિનો, ક્યોં કહે જુબાં ઇન દેહ ।

રૂહઅલ્લા ખોલે અન્તર, લીજો લજત સબ એહ ॥ ૧૬૪ ॥

એટલા માટે મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! આ નશ્વર શરીરની જીભ પરમધામની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ? સ્વયં શ્યામાજીએ સદ્ગુરુના રૂપમાં આવી આ રહસ્યોને પ્રગટ કર્યા છે. હવે તમે બધા આ શાશ્વત આનંદનો અનુભવ કરો.

પ્રકરણ ૩૧ ચોપાઈ ૧૭૦૨

બાબ અરસ અજમ કા મતા જાહેર કિયા

યાને એક જવેર કા અરસ

ગૈબ બાતેં બકા અરસ કી, કહૂં સુની ન એતે દિન ।

હમ આએ અરસ અજમ સે, કરેં જાહેર હક વતન ॥ ૧ ॥

અખંડ પરમધામની રહસ્યપૂર્ણ વાતો આજ સુધી કોઈએ પણ સાંભળી ન હતી. આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી આવ્યા છીએ એટલા માટે પરમધામની રહસ્યમયી લીલાને પ્રગટ કરે છે.

દુનિયાં ચૌદે તબક કી, સબ દૌડી બુધ માફક ।

સુરિયા કો ઉલંઘ કે, કિન પાયા ન બકા હક ॥ ૨ ॥

ચૌદ લોકનાં પ્રાણીઓ પોતપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પરમાત્માની શોધ કરતાં રહ્યાં છે. પરન્તુ તેમાંથી કોઈપણ જ્યોતિ સ્વરૂપને પાર કરી અખંડ પરમધામ સુધી પહોંચી શક્યું નથી.

પઠ પઠ વેદ કતેબ કો, નામ ધરે આલમ ।

એતી ખબર કિન ના પરી, કહાં સાહેબ કૌન હમ ॥ ૩ ॥

વેદ, પુરાણ વગેરે શાસ્ત્રો તથા કુરાન વગેરેના અધ્યયનથી અનેક લોકો વિદ્વાન તથા આલિમ (મુસ્લિમ જ્ઞાની) કહેવાયા પરન્તુ કોઈને પણ આ જાણ ન થઈ શકી કે આ સૃષ્ટિના સ્વામી કોણ છે અને આપણે કોણ છીએ.

ઉપર તલેં માહેં બાહેર, એ જો કાદર કી કુદરત ।

સો કાદર કાહૂં ન પાઈયા, જિનકે હુકમેં એ હોવત ॥ ૪ ॥

જ્યોતિ સ્વરૂપની ઉપર કે નીચે અથવા આ સમસ્ત બ્રહ્માંડની અંદર કે બહાર આ સમગ્ર સૃષ્ટિ સમર્થ પરમાત્માની પ્રકૃતિની રચના છે, જેમના આદેશથી આ સંસાર રચવામાં આવ્યો છે. તે

પરમાત્માને આજ સુધી કોઈ પામ્યા જ નથી.

એ ગુઝ ભેદ જો ગૈબ કા, પાયા ન ચૌદે તબક ।

કથ કથ સબ ખાલી ગએ, પર છૂટી ન કાહૂં સક ॥ ૫ ॥

અખંડ પરમધામની વાસ્તવિકતાનું ગૂઢ રહસ્ય આ ચૌદ લોકમાં આજ સુધી કોઈ જાણી શક્યું નથી. આ વિષયમાં ચર્ચા કરવાવાળી વ્યક્તિઓ પણ સફળતા મેળવ્યા વગર જ ખાલી હાથે ચાલી ગઈ. તેમની બધી જ શંકાઓ જેમની તેમ રહી ગઈ.

એ તલેં લા મકાન કે, ચાર ચીજેં જિમી આસમાન ।

જ્યો કબૂતર ખેલ કે, આખર ફના નિદાન ॥ ૬ ॥

શૂન્ય નિરાકારથી નીચે આકાશની સાથે અન્ય ચાર તત્ત્વો (પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ)થી બનેલું આ બ્રહ્માંડ જાદુગરના ખેલના કબૂતરની જેમ અસ્તિત્વહીન છે. અન્તમાં તેનો નક્કી લય થઈ જશે.

મોહે મેહેર કરી રૂહઅલ્લા ને, કુંજ અરસ કી લ્યાએ ।

અરસ બકા પટ ખોલ કે, ઈલમ દિયા સમઝાએ ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચન્દ્રજીએ પરમધામની ચાવીરૂપ તારતમ જ્ઞાન લાવી મારા પર કૃપા કરી અજ્ઞાનના આવરણને દૂર કરી પરમધામનાં ગૂઢ રહસ્યો પ્રગટ કરી દીધાં તથા બ્રહ્મજ્ઞાન આપ્યું.

ગિરો ઉતરી લૈલત કદર મેં, કહ્યા તિનમેં કા હૈ તૂં ।

ખોલ દે પટ અરસ કા, જ્યો આએ મિલે તુઝકોં ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ મને કહ્યું કે બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી ખેલ જોવા માટે આ જગતમાં આવ્યા છે. તમે પણ એ માંહેના એક છો. હવે તમે બધાના અંતર-પટ ખોલી તેમને પરમધામનો અનુભવ કરાવી દો જેથી તેઓ શીઘ્ર તમને આવી મળી શકે.

જો અરવાહેં અરસ કી, સો આએ મિલેંગી તુઝ ।

તુઝ અંદર મેં આઈયા, એ કેહે ફુરમાયા મુઝ ॥ ૯ ॥

તેઓએ એ પણ બતાવ્યું કે પરમધામના બધા આત્માઓ સ્વયં આવી તમોને મળશે. હું પણ તમારા હૃદયરૂપી સિંહાસન પર બેસી જાઉં છું.

કિન કાયમ અરસ ન પાઈયા, એ ગુઝ રહી થી બાત ।

અબ તૂં ઉમત જગાએ અરસ કી, બીચ બકા હક જાત ॥ ૧૦ ॥

આજ સુધી અખંડ પરમધામને કોઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. આ વાત અત્યાર સુધી રહસ્ય રૂપ જ રહેલી હતી. હવે તમે પરમધામના આ બ્રહ્માત્માઓને તારતમજ્ઞાન દ્વારા જાગૃત કરી આપણા ધામમાં લઈ આવો.

ઔર કરી મેહેર મહંમદે, અંદર બેઠે આએ ।

કે વિધ કરી બકા રોસની, સો ઈન જુબાં કહી ન જાએ ॥ ૧૧ ॥

મારા પર કૃપા કરી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મારા હૃદય પર બિરાજમાન થઈ ગયા અને તેમણે અખંડ પરમધામના દિવ્ય જ્ઞાનથી મારા હૃદયને આલોકિત કરી દીધું જેનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

ચૌદે તબક કર કાયમ, ભિસ્ત દ્વાર દીજો ખોલ ।

મેં સાહેબ કે હુકમ સે, અવલ કિયા હે કૌલ ॥ ૧૨ ॥

તેઓએ એ પણ કહ્યું છે કે ચૌદ લોકને અખંડ કરવા માટે અહીંથી જીવો માટે અખંડ મુક્તિસ્થળનો દરવાજો ખોલી દો. ધામધણીના આદેશથી મેં પહેલાંથી જ આ વચન આપી દીધું છે.

સો દૂઢોં પ્યારી ઉમત, મેરે હક જાત નિસબત ।

જો રૂહે ભૂલી વતન, તાએ દેઊં હક બકા ન્યામત ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુના આદેશાનુસાર જ મેં પરમધામના સંબંધી પ્રિય આત્માઓની શોધ કરી છે. જે આત્માઓ પોતાના અખંડ ધામને ભૂલી ગયા છે તેઓને હું પરમધામની સમ્પત્તિરૂપ તારતમજ્ઞાન આપું છું.

નિમૂના ઈન જિમી કા, હક કો દિયા ન જાએ ।

પર કછુક તો કહે બિના, ગૈબ કી ક્યોં સમઝાએ ॥ ૧૪ ॥

આ નશ્વર સંસારની કોઈ પણ વસ્તુથી પરમધામની તુલના કરી શકાતી નથી. પરન્તુ કંઈક કહ્યા વગર ત્યાનાં ગૂઢ રહસ્યોની સમજ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

જ્યોં જડાવ એક મોહોલ હૈ, જવેર જડે કે સંગ ।

કુંદન માહેં સોભિત, નએ નએ અનેક રંગ ॥ ૧૫ ॥

જેમ રત્નજડિત એક મહેલમાં અનેક રત્ન જડેલાં છે, તેમાં કુંદનમાં જડેલા રત્નોમાંથી વિવિધ રંગોના નવા-નવા તરંગો નીકળે છે.

એ સબ એક જવેર કા અરસ હૈ, તામેં કે તરંગ ઉઠત ।

જુદે જુદે રંગોં ઝરોબે, અનેક ભાંત ઝલકત ॥ ૧૬ ॥

તેમ આ સમગ્ર પરમધામ એક જ રત્નનું છે. તેમાંથી અનેક રંગોના અસંખ્ય તરંગો નીકળે છે. અલગ-અલગ ઝરૂખાઓમાંથી નીકળતા વિવિધ પ્રકારના રંગો જુદા જુદા રૂપે ચમકે છે.

અનેક રંગ થંભન મેં, અનેક સીઢિયાં પડસાલ ।

કે રંગ ભોમ ચબૂતરે, કે રંગ દ્વાર દિવાલ ॥ ૧૭ ॥

પરમધામના સ્તંભો, સીડીઓ, વરંડાઓ, ચબૂતરાઓ, દરવાજાઓ અને દીવાલોમાંથી વિવિધ પ્રકારના રંગોની છટા અદ્ભુત તથા અનુપમ લાગે છે.

ઈન વિધ સમઝો અરસ કો, એક જવેર કે રંગ ।

દ્વાર દિવાલેં પડસાલેં, ઔર થંભોં ઉઠત તરંગ ॥ ૧૮ ॥

આ રીતે સમગ્ર પરમધામને સમજવું જોઈએ. ત્યાં એક જ રત્ન અનેક રંગોમાં સુશોભિત છે. ત્યાંના દરવાજાઓ, દીવાલો, વરંડાઓ અને સ્તંભોમાંથી કિરણોનાં તરંગો નીકળે છે.

જિત જૈસા રંગ ચાહિએ, તહાં તૈસા હી દેખત ।

ના સમારે નએ કિન, ના પુરાને પેખત ॥ ૧૯ ॥

જ્યાં જેવા રંગ હોવો જોઈએ ત્યાં અનુરૂપ રંગો વિદ્યમાન છે. ત્યાં આગળ ન કોઈ વસ્તુ નવી હોય છે અને ન તો જૂની થાય છે.

જવેર જુદે જુદે સોભિત, અનેક રંગ અપાર ।

એક જવેર કો અરસ હૈ, જ્યોં રંગ રસ બન બિચાર ॥ ૨૦ ॥

ત્યાંનાં અલગ-અલગ રત્ન જુદા-જુદા રંગોમાં અપાર શોભા ધારણ કરે છે જો કે પરમધામ એક જ રત્નનું છે તો પણ જેમ વનમાં વિવિધ પ્રકારના રંગ અને રસ છે તે જ પ્રકારની શોભા ત્યાં સર્વત્ર જોવા મળે છે.

બન સબે એક રસ હૈં, કે રંગ વૃખ અનેક ।

રંગ રસ સ્વાદ જુદે જુદે, કહાં લોં કહૂં વિવેક ॥ ૨૧ ॥

જો કે વનમાં અનેક રંગોનાં અનેક વૃક્ષ છે તથા તેમનાં ફળ પણ અલગ-અલગ રંગ તથા સ્વાદનાં છે, તો પણ વન એક રસ દેખાય છે. તેનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

હર જાતેં કે વૃખ હૈં, રંગ રસ નિરમલ નેક ।

સ્વાદ અલેખેં અપાર હૈ, પર અસલ બન રસ એક ॥ ૨૨ ॥

આ વનોમાં વિવિધ જાતિનાં અનેક વૃક્ષો છે. તેમનાં ફળોનો રંગ તથા રસ નિર્મલ છે. એ જ રીતે તેમનો સ્વાદ પણ અપાર છે. તો પણ બધાં વનોનો મૂળ રસ એક (પ્રેમ) જ છે.

ગૃદ અરસ કે દેખિયા, જહાં લોં નજર પોહોંચત ।

એકલ છત્રી બન કી, છેદર ના ગેહેરા કિત ॥ ૨૩ ॥

રંગ મહેલની ચારે બાજુ જ્યાં સુધી મારી દૃષ્ટિ પહોંચી છે ત્યાં સુધી સર્વત્ર મેં જોયું. વનનાં બધાં વૃક્ષોનો ઉપરનો ભાગ એક છત્રની જેમ દેખાય છે. બધાની છાયા પણ એક સમાન સઘન(ઘાટી) છે. ન ક્યાંય ઓછી છે અને ન ક્યાંય અધિક છે.

જ્યોં જડાવ એક ચંદ્રવા, જવેર જડે બહુ વિધ ।

બન બેલી કટાવ કે, સોભિત સોને કી સનંધ ॥ ૨૪ ॥

જે રીતે ચંદ્રવામાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્ન લાગેલાં છે તે જ રીતે વૃક્ષોની છત્રી પણ વનની લતાઓના ચિત્રકામથી સુવર્ણ જેવી ચમકતી સુશોભિત થઈ રહી છે.

અનેક રંગોં જવેર, જો જિન સંગ સોભિત ।

તિન ઠૌર બને તિન મિસલેં, કે હુએ કટાવ જુગત ॥ ૨૫ ॥

પરમધામમાં અનેક રંગોનાં રત્ન, જે જ્યાં જે રીતે શોભી શકે એમ છે તે તેવી જ રીતે તે જ સ્થાનમાં યુક્તિપૂર્વક અને ચિત્રકારી સાથે જડેલાં છે.

એક જિમી જરે કી રોસની, માવત નહીં આકાસ ।

તિન જિમી કે જવેર કો, ક્યોં કર કહૂં પ્રકાસ ॥ ૨૬ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિના એક કણનો પ્રકાશ પણ જ્યારે સમગ્ર આકાશમાં સમાતો નથી તો ત્યાંનાં રત્નોના દિવ્ય પ્રકાશના સંદર્ભમાં કેવી રીતે કહી શકાય ?

એહ ચંદ્રવા બનકા, નૂર રોસન ગૃદવાએ ।

તલેં જિમી અતિ રોસની, એ ઊપર બન સોભાએ ॥ ૨૭ ॥

વનમાં વૃક્ષોની ડાળીઓનો બનેલો આ ચંદ્રવો ચારે બાજુથી પ્રકાશમાન દેખાય છે. એની નીચેની ભૂમિ પણ જ્યોતિર્મયી છે, જેની ઉપર આ વન અદ્વિતીય શોભા ધારણ કરી રહ્યું છે.

જરે જરા સબ નૂર મેં, છજે દિવાલ સબ નૂર ।

જિમી બન બીચ આકાસ મેં, માવત નહીં જહૂર ॥ ૨૮ ॥

પરમધામનો પ્રત્યેક કણ પ્રકાશપુંજથી ભરેલો છે. ત્યાંનાં છજાં તથા દીવાલો પણ પ્રકાશમય છે. આ દિવ્ય ભૂમિના તથા વનનાં કિરણો આકાશમાં પણ સમાતાં નથી.

સોભા જાનવર અરસ કે, તાકે એક બાલ કી રોસન ।

માવત નહીં આકાસ મેં, જુબાં ક્યા કરે સિફત ઈન ॥ ૨૯ ॥

પરમધામનાં પશુઓ પણ એટલાં શોભાયમાન છે કે તેમના એક રોમ (વાળ)ના પ્રકાશમય કિરણો પણ આકાશમાં સમાતા નથી. આ જીભ તેમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

સિફત ન હોએ એક બાલ કી, તો ક્યોં હોએ સિફત વજૂદ ।

એ કેહેની મેં ન આવત, તો ક્યોં કહે જુબાં નાબૂદ ॥ ૩૦ ॥

જ્યારે આ પશુ-પક્ષીઓના એક રોમની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી તો પછી તેમના સમગ્ર શરીરની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ? આ શોભા શબ્દોની સીમામાં આવી જ શક્તી નથી તો જીભ દ્વારા કેવી રીતે વ્યક્ત થઈ શકે ?

એક બાલ ના ગિરે પસુઅન કા, ના ખિરે પંખી કા પર ।

પાત પુરાના ના હોવહીં, અરસ જંગલ યા જાનવર ॥ ૩૧ ॥

આ પશુઓનો એક વાળ પણ ખરતો નથી અને પક્ષીઓની પાંખ પણ ખરતી નથી. આ રીતે અહીંનાં વૃક્ષોનું એક પાંદડું પણ નથી ખરતું. આ રીતે પરમધામનાં વન તથા પશુ-પક્ષી બધાં શાશ્વત છે.

ઇન જિમી કે જાનવર, તાએ દેખત હક નજર ।

એ દિલ મેં તો આવહીં, જો રૂહ દેખેં બિચાર કર ॥ ૩૨ ॥

આ દિવ્યભૂમિનાં પશુપક્ષીઓ પર શ્રી રાજજીની અસીમ કૃપા દ્રષ્ટિ બનેલી રહે છે. જ્યારે આત્મા હૃદયપૂર્વક વિચાર કરશે ત્યારે આ કૃપા તેમના હૃદયમાં ઊતરી આવશે.

પાર ના ખૂબી ખુસબોએ કો, પાર ના પસૂ પંખિયન ।

મીઠી બાની અતિ બોલત, અંગ સોમિત ચિત્રામન ॥ ૩૩ ॥

આ વનોની શોભા તથા સુગંધિનો પણ કોઈ પાર નથી. એ જ પ્રમાણે પશુપક્ષીઓની શોભાનો પણ કોઈ પાર નથી. તેઓ ખૂબ મધુરવાણી બોલે છે અને એનાં અંગ-પ્રત્યંગો પર ચિતરેલી કલાકૃતિઓ પણ અતિ સુંદર લાગે છે.

સોભા ક્યોં હોએ રંગ સુરંગ કી, નૈન શ્રવન ચોંચ બાન ।

સુખ દેવેં કે ભાંત સો, કે બોલેં મીઠી જુબાન ॥ ૩૪ ॥

આ પશુપક્ષીઓનાં સુંદર રંગની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ? એમનાં નેત્ર, કાન, ચાંચ તથા વાણી અત્યંત શોભાયમાન છે. આ પશુપક્ષીઓ પોતાની મધુર વાણીથી વિવિધ પ્રકારે મનોરંજન કરાવે છે.

એક હક કો રિઝાવેં ખેલકે, કે હંસાવે મુખ બોલ ।

કોઈ નાહીં નિમૂના ઇનકા, જો દીજે ઇનકી તૌલ ॥ ૩૫ ॥

એમાંથી કોઈ શ્રીરાજજીને પોતાની કીડા દ્વારા પ્રસન્ન કરે છે તો કોઈ પોતાની વાણીથી હસાવે છે. એના માટે કોઈ ઉદાહરણ જ નથી, જેથી તેની તુલના થઈ શકે.

સોભા લેત જિમી જંગલ, માહેં ટોલેં કે ખેલત ।

એ ખૂબ ખેલોને હક કે, એ બુજરક ઇન નિસબત ॥ ૩૬ ॥

આ પશુપક્ષી અહીંની દિવ્ય ભૂમિ પર યા વનોમાં પોતાના જૂથની સાથે કીડા કરે છે. શ્રી રાજજીનાં આ રમકડાંઓની આ જ તો વિશેષતા છે કે એમનો સમ્બન્ધ તેમની સાથે નિત્ય અને પ્રગાઢ છે.

કે પીઉ પીઉ કર પુકારહીં, કે કરેં ખસમ ખસમ ।

કે ધની ધની મુખ બોલહીં, કે કહેં ભી તુમ ભી તુમ ॥ ૩૭ ॥

આમાંથી કોઈ ‘પીઉ-પીઉ’ કરી પુકાર કરે છે તો કોઈ ‘મારા સ્વામી’ કહે છે તો કોઈ ‘મારા ધામધણી’ કહે છે. આ રીતે તેઓ શ્રી રાજજીને વારંવાર ‘આપ જ અમારા સર્વસ્વ છો’ એવું કહે છે.

ઇન વિધ મેં કેતે કહું, બોલેં જુબાં અનેક ।

પર સબોં એહી જિકર, કહેં મુખ વાહેદત એક ॥ ૩૮ ॥

આ રીતે હું ક્યાં સુધી ઉલ્લેખ કરું ? તેઓ અનેક પ્રકારે ધણીનો પોકાર કરે છે. બધા ધામધણીના

જ ગુણગાન કરતાં તેમને જ પોતાના સર્વસ્વ સમજે છે.

ઘાસ કરત હેં સેજદા, કરેં સેજદા દરખત ।
તો ક્યોં ન કરેં ચેતન, યોં ફુરમાન ફુરમાવત ॥ ૩૯ ॥

જ્યારે પરમધામના ઘાસ તથા વૃક્ષ પણ ધામધણીને પ્રણામ કરે છે તો પછી આ ચેતન પશુપક્ષી પોતાના સ્વામીના ચરણોમાં નમન કેમ નહીં કરે ? કુરાનમાં પણ આવો જ ઉલ્લેખ આવે છે.

ઘાસ પસૂ સબ નૂર કે, જિમી જંગલ સબ નૂર ।
આસમાન સિતારે નૂર કે, ક્યોં કહૂં નૂર ચાંદ સૂર ॥ ૪૦ ॥

આમ તો પરમધામના ઘાસ, પશુપક્ષી, ભૂમિ, વન વગેરે બધા પ્રકાશમય છે. ત્યાંનું આકાશ, તેમાં ચમકતાં નક્ષત્રો પણ પ્રકાશમય છે. તો સૂર્ય, ચન્દ્ર વગેરેના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે છે ?

આગૂં જરે ઘાસ અરસ કે, ખ્વાબ હૈવાન ઈન્સાન ।
ક્યોં દીજે નિમૂના ઝૂઠ કા, કાયમ જિમી જરા રેહેમાન ॥ ૪૧ ॥

પરમધામના ઘાસના એક તણખલાં બરાબર પણ આ નશ્વર જગતના મનુષ્ય તથા પશુઓનું કોઈ અસ્તિત્વ હોતું નથી. એટલા માટે અનિત્ય વસ્તુઓની ઉપમા કેવી રીતે આપી શકાય ? પરમધામની ભૂમિ તથા ત્યાંની પ્રત્યેક વસ્તુ શાશ્વત છે.

ઈતજરા છોટા બડા નૂર કા, યા હૌજ જોએ મોહોલાત ।
અરસ જરે કી ઈન જુબાં, સિફત ન કહી જાત ॥ ૪૨ ॥

અહીં નાનકડા કણથી લઈ હૌજકૌસર તળાવ, યમુના તથા વિવિધ મહેલો વગેરે મોટા-મોટા બધા જયોતિર્ભય છે. આ રીતે પરમધામના કણમાત્રની શોભા પણ જીભ દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

આગૂં દ્વાર અરસ કે, ચૌક બન્યા ચબૂતર ।
કબૂં હક તખત બૈઠહીં, આગે ખેલેં જાનવર ॥ ૪૩ ॥

રંગભવનના દરવાજા આગળ ચાંદની ચોકમાં ખૂબ જ મોટા ચબૂતરાઓ છે. ક્યારેક-ક્યારેક શ્રી રાજજી અહીં આવી સિંહાસન પર બિરાજે છે તે સમયે તેમની આગળ પશુપક્ષીઓ કીડા કરે છે.

કે કદેલે કુરસિયાં, ઊપર રૂહેં બૈઠત ।
સુમાર નહીં પસૂ પંખિયોં, કે વિધ ખેલ કરત ॥ ૪૪ ॥

આ ચબૂતરાઓ પર અનેક ગાદલાં તથા ખુરશીઓ સુશોભિત છે, જેની ઉપર બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે. અહીં અસંખ્ય પશુપક્ષીઓ છે જેઓ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

ઈન દરગાહ કી રૂહન સોં, દોસ્તી હક કી હમેસગી ।
ઈન જુબાં સો સિફત, ક્યોં હોવે ઈનકી ॥ ૪૫ ॥

પરમધામના આ બ્રહ્માત્માઓ સાથે શ્રીરાજજીનો અટૂટ પ્રેમ (મૈત્રી) છે. એટલા માટે આ

બ્રહ્માત્માઓની પ્રશંસા જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય ?

જો નજીકી નિસ દિન, હક હાદી હમેસ ।

ક્યોં કહું અરસ અરવાહોં કો, એ જો કાયમ ખુદાઈ ખેસ ॥ ૪૬ ॥

જેઓ અહર્નિશ શ્રીરાજજીની નજીક રહે છે એવા બ્રહ્માત્માઓના વિષયમાં શું કહી શકાય ? તેઓ સર્વદા શ્રી રાજજીના જ અંગસ્વરૂપ છે.

સોભા જાએ ન કહી રૂહન કી, જો બડી રૂહ કે અંગ નૂર ।

કહા કહે ખૂબી ઈન જુબાં, જો અસલ જાત અંકૂર ॥ ૪૭ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી. એ તો શ્યામાજીના અંગની જ્યોતિ છે. જેમનો સમ્બન્ધ જ અખંડ ધણીની સાથે છે એવા બ્રહ્માત્માઓની શોભા જીભ દ્વારા કેવી રીતે પ્રગટ થઈ શકે ?

અબ દેખો અંતર બિયાર કે, કેસા સુંદર સરૂપ રૂહન ।

કિન વિધ ખૂબી રૂહન કી, ક્યોં વસ્તર ક્યોં ભૂષન ॥ ૪૮ ॥

હે સુંદરસાથજી! અંતર્હૃદયથી વિચાર કરી જુઓ, બ્રહ્માત્માઓનું ચિન્મય સ્વરૂપ કેટલું સુંદર છે. તેમનાં વસ્ત્રો, આભૂષણ તથા સ્વરૂપની સુંદરતા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ?

દેખો કૌન સરૂપ બડી રૂહ કા, આપન રૂહેં જાકો અંગ ।

હક પ્યાલે પિલાવત, બૈઠાએ કે અપને સંગ ॥ ૪૯ ॥

જુઓ, શ્યામાજીનું સ્વરૂપ કેટલું સુંદર છે. આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ તેમના અંગ સ્વરૂપ છીએ. સ્વયં ધામધણી એમને પોતાની નજીક બેસાડી પ્રેમસુધાનું પાન કરાવે છે.

કાયમ હમેસા બુજરકી, સિરદાર ઈન રૂહન ।

એ જુબાં ઝૂઠે વજૂદ કી, ક્યોં કરે સિફત ઈન ॥ ૫૦ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓના શિરોમણિ શ્યામાજી સર્વદા સર્વશ્રેષ્ઠ છે. નશ્વર શરીરની આ જીભ તેમની વિશેષતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

એ સિરદાર કદીમ રૂહન કે, હક જાત કા નૂર ।

તિન નૂર કો નૂર સબે રૂહેં, એ વાહેદત એકે જહૂર ॥ ૫૧ ॥

શ્રીરાજજીની તેજોમયી અંગરૂપા શ્યામાજી સદા સર્વદા બ્રહ્માત્માઓની શિરોમણિ છે. બ્રહ્માત્માઓ તેમની જ્યોતિના પણ જ્યોતિ સ્વરૂપા છે. આ રીતે આ બધાનો પ્રકાશ અદ્વૈત સ્વરૂપ છે.

અરસ જરે કી સિફત કો, પોહોંચત નહીં જુબાન ।

તો અરસ રૂહેં સિરદાર કી, ક્યોં હોવે સિફત બયાન ॥ ૫૨ ॥

પરમધામના કણ માત્રની શોભાનું વર્ણન પણ જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી તો પછી

બ્રહ્માત્માઓનાં શિરોમણિ શ્યામાજીના મહિમાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

ઈન અરસ કા ખાવંદ, તાકી સિફત હોવે ક્યોં કર ।

એહ જુબાં ક્યોં કેહેવહીં, ઈન અકલ કી ફિકર ॥ ૫૩ ॥

આવા દિવ્ય પરમધામના સ્વામી ધામધણીના મહિમાનું વર્ણન કેવી રીતે સંભવ થઈ શકે ? નશ્વર જગતની આ બુદ્ધિ, જીભ દ્વારા આ દિવ્ય શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકશે ?

સૂરત હક કે જાત કી, સિફત કરૂં મુખ કિન ।

જુબાં ન પોહોંયે જરે લગ, તો કેસા સબદ કહૂં ઈન ॥ ૫૪ ॥

ધામધણીના અંગ રૂપ બ્રહ્માત્માઓના સ્વરૂપનો મહિમા આ જીભ દ્વારા કેવી રીતે ગાઈ શકાય ? જો આ જીભ એક કણ માત્રનું પણ વર્ણન કરી નથી શક્તી તો પછી અખંડ શોભા માટે કયા શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામાં આવે ?

સિફત હક સૂરત કી, ક્યોંએ ન આવે જુબાંએ ।

કધૂ લજત તો પાઈએ, જો આવે ફેલ હાલ માંહેં ॥ ૫૫ ॥

ધામધણીના તેજોમય સ્વરૂપનો મહિમા જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતો નથી. તેમના અખંડ આનંદનો અલ્પ અનુભવ પણ ત્યારે થઈ શકે જ્યારે મન તથા આચરણ દ્વારા તેમની નિત્યતાનો અનુભવ થઈ શકે.

કેસા સરૂપ હે હક કા, જો ઈન સબોં કા ખાવંદ ।

ક્યોં દેઉં નિમૂના ઈનકા, ઈન જુબાં મત મંદ ॥ ૫૬ ॥

આવા દિવ્ય પરમધામના સ્વામી શ્રીરાજજીનું સ્વરૂપ કેવું છે. તેમની ઉપમા કેવી રીતે આપી શકાય ? આ નશ્વર તનની જીભ તથા બુદ્ધિ અહીં કુંઠિત થઈ જાય છે.

સોભા સુંદરતા જાત કી, એક હક જાત સૂરત ।

અંતર આંખેં ખોલ તૂં, અપની રૂહ કી ઈત ॥ ૫૭ ॥

શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓના દિવ્ય સ્વરૂપની સુંદરતાના હે આત્મા! તું પોતાના અન્તઃચક્ષુ (દિવ્યચક્ષુ)ને ઉઘાડી દર્શન કર.

રહે ઠાઠી ઈન જિમી પર, દેખ અપના ખસમ ।

દેખ મિલાવા અરસ કા, ઔર દેખ અપની રસમ ॥ ૫૮ ॥

હે આત્મા! તું આ સંસારમાં ઊભો રહીને આપણા ધણીનાં દર્શન કર તથા ધામધણી અને બ્રહ્માત્માઓનું મિલન (મૂલમિલાવા) તથા આપણી ત્યાંની રહેણીકરણી તથા રીતભાતનો અનુભવ કર.

દેખ તલેં તરફ જિમીય કે, ઉજલ જોત અપાર ।

બન રોસન ભર્યા આસમાન લોં, કિરના નહીં સુમાર ॥ ૫૯ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિને જો. તેનાં ઉજ્જવળ કિરણો સર્વત્ર પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે. સંપૂર્ણ

વન પ્રદેશનો પ્રકાશ પણ આકાશ સુધી ફેલાઈ ગયો છે. તેમનાં કિરણોનો કોઈ પાર નથી.

ઊપર દેખ તરફ બન કે, ફલ ફૂલ બેલી રંગ રસ ।

કહું જડાવ જ્યોં ચંદ્રવા, કે કટાવ કે નકસ ॥ ૬૦ ॥

વનની તરફ દૃષ્ટિપાત કરો, ત્યાં વિવિધ રંગોનાં ફળ, ફૂલ તથા લતાઓ સુશોભિત છે. રત્નજડિત ચંદ્રવાની જેમ તે પુષ્પલતાઓથી અહીં વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી છે.

ચારોં તરફોં ચંદ્રવા, અરસ કે યોં કર ।

દૌડ દૌડ કે દેખિએ, આવત યોં હી નજર ॥ ૬૧ ॥

આ રીતે રંગભવનની ચારે બાજુ વન પ્રદેશમાં પુષ્પ લતાઓના ચંદ્રવા છે. દૂર-દૂર સુધી દૃષ્ટિ દોડાવતાં સર્વત્ર ચંદ્રવો જ દેખાય છે.

ફેર ફેર બન કો દેખિએ, ભાંત ચંદ્રવા જે ।

કેહે કેહે ફેર પછતાત હોં, એસે જૂઠે નિમૂના દે ॥ ૬૨ ॥

વારંવાર જોવા છતાં પણ ચંદ્રવાની જેમ આ વનપ્રદેશ સુશોભિત દેખાય છે. અલબત્ત નશ્વર ઉપમા આપીને પરમધામનું વર્ણન કરતાં મને વારંવાર પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

એક જરા કાયમ દેખિએ, ઉડે ચૌદે તબક વજૂદ ।

સિફત અરસ કી ક્યોં કરે, એ જુબાં જો નાબૂદ ॥ ૬૩ ॥

અખંડ પરમધામના કણમાત્રમાં પણ એટલી શક્તિ છે તેમની સમક્ષ ચૌદ લોકનું અસ્તિત્વ ઊડી જાય છે. તો પછી આવા દિવ્ય પરમધામની અનંત શોભાનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ?

કહે સૂરજ સોના જવેર, ખ્વાબ મેં બુજરક એ ।

ક્યોં પોહોંયે નિમૂના જૂઠ કા, અરસ કાયમ હક કે ॥ ૬૪ ॥

જો કે સૂર્ય, સુવર્ણ તથા રત્ન વગેરેની ઉપમા અપાય છે, આ બધી વસ્તુઓ આ નશ્વર જગતમાં જ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. એટલા માટે આ નશ્વર વસ્તુઓની ઉપમા ધામધણીના અખંડ પરમધામની સામગ્રીઓ માટે કેવી રીતે આપી શકાય ?

એ મેં દેખ દુખ પાવત, દિલ મેં બિચારત યોં ।

જો કદી યોં જાન બોલોં નહીં, તો કહે બિના બને ક્યોં ॥ ૬૫ ॥

આ વિચારીને હૃદયમાં ઘણું દુઃખ થાય છે. જો એવું સમજીને હું કાંઈપણ ન કહું તો પણ વર્ણન કર્યા વગર બ્રહ્માત્માઓમાં જાગૃતિ કેવી રીતે આવશે ?

ઈન કહે હોત હે રોસની, રૂહ પાવત હે સુખ ।

ઔર ઈસક અંગ ઉપજે, હક સોં હોત સનમુખ ॥ ૬૬ ॥

આ રીતે પરમધામનું વર્ણન કરવાથી મારા આત્માને વિશેષ આનંદ થાય છે. તથા હૃદયમાં પ્રેમ

પ્રગટ થયેથી તે શ્રી રાજજીના સન્મુખ થઈ જાય છે.

ઉમંગ અંગ મેં રોસની, અલેખેં ઉપજત ।

ઈન કહે અરવાહેં અરસ કી, અનેક સુખ પાવત ॥ ૬૭ ॥

આ રીતેના વર્ણનથી મારા પ્રત્યેક અંગમાં ઉમંગ આવી જાય છે તથા અપાર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સાથોસાથ પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ પણ આવા વર્ણનથી અપાર સુખ પામે છે.

જિત જિત દેખોં નજરોં, હક જિમી અરસ વતન ।

કહે સેંતી કે કોટ ગુના, આવત અંદર રોસન ॥ ૬૮ ॥

ધામધણીના દિવ્ય પરમધામની ભૂમિ પર જ્યાં પણ દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તેમનું વર્ણન કરતાં જ હૃદયમાં કરોડો ગણો અધિક પ્રકાશ રેલાવા લાગે છે.

કે કોટ ગુના બઢત હૈ, બડા નફા રૂહ જાન ।

બઢત બઢત હક અરસ કી, આવત ઈસક પેહેયાન ॥ ૬૯ ॥

આ રીતે પરમધામનું થોડુંક જ વર્ણન કરવાથી બ્રહ્માત્માઓને કરોડો ગણો લાભ થાય છે. આ આનંદ વધતો જવાથી ધામધણી તથા પરમધામના શાશ્વત પ્રેમની પિછાણ થઈ જાય છે.

ઈન કહે સે એસા હોત હૈ, પીછે આવત ફેલ હાલ ।

તો ખ્વાબ મેં કાયમ અરસ કા, સુખ લીજે નૂર જમાલ ॥ ૭૦ ॥

એટલું કહેવા માત્રથી જ એવો લાભ થાય છે તો પછી જ્યારે આ પ્રેમ હૃદયમાં ઊતરી આચરણમાં પરિણમશે ત્યારે આ નશ્વર જગતમાં પણ અક્ષરાતીત ધામધણીનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થઈ જશે.

એ મેહેર દેખો મેહેબૂબ કી, બડી રૂહ ભેજી ઈત ।

ઈન જિમી રૂહેં જગાએ કે, કર દઈ એ નિસબત ॥ ૭૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ! ધામધણીની આ અસીમ કૃપાને જુઓ. તેઓએ પોતાની અંગરૂપા શ્યામાજીને અહીં સદ્ગુરુ રૂપે મોકલ્યાં છે. તેઓએ આ જગતમાં આવી બ્રહ્માત્માઓને જાગૃત કરી ધામધણી સાથેના શાશ્વત સમ્બન્ધની ઓળખ કરાવી છે.

એ હક્કા દિયા પાઈએ, કૌલ ફેલ યા હાલ ।

એ સાહેબ કાયમ દેવહીં, કેહેની અરસ કમાલ ॥ ૭૨ ॥

ધામધણીની અસીમ કૃપાથી જ મન, વચન તથા આચરણમાં પરિવર્તન આવે છે. આ રીતે ધામધણી પરમધામનું વર્ણન કરવાની અદ્ભુત શક્તિ નિરંતર આપે છે.

જબ કેહેની આઈ અંગ મેં, તબ ફેલ કો નાહી બેર ।

ફેલ આએ હાલ આઈયા, લેત કાયમ રોસની ઘેર ॥ ૭૩ ॥

જ્યારે આ વર્ણવેલું સુખ હૃદયમાં સમાઈ જશે ત્યારે આચરણમાં આવવામાં કોઈ વિલંબ નહિ

થાય. આચરણમાં પરિવર્તન આવતાં જ શ્રી રાજજીના અનન્ય પ્રેમમાં મગ્ન થવામાં સમય લાગશે નહીં. પછી તો પરમધામના અખંડ આનંદથી હૃદય ભરાઈ જશે.

તલેં સે ઊપર ચઢત હૈ, જિમી કી રોસન ।

और ज़िमी पर उतरत हॆ, उ॒प॒र का नूर बन ॥ ૭૪ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિનાં જ્યોતિર્ભય કિરણો નીચેથી લઈ ઉપર આકાશ સુધી પહોંચે છે અને ઉપરથી ઊતરી વનપ્રદેશને પ્રકાશિત કરી ભૂમિ પર પાછાં ફરે છે.

દેખોં જહાં જહાં દૌડ કે, ઇસી ભાંત બન છાંહિં ।

જિમી બન નૂર દેખકે, સુખ ઉપજત રૂહ માંહિં ॥ ૭૫ ॥

આપણી નજરને દોડાવી જ્યાં પણ નિરખીએ ત્યાં સમગ્ર વન પ્રદેશમાં વૃક્ષોની એકસરખી છાયા દેખાય છે. ત્યાંની ભૂમિ તથા વનપ્રદેશના પ્રકાશને જોઈ અન્તરાત્મા આનંદવિભોર થઈ જાય છે.

એ બાગ ગૃદવાએ અરસ કે, ઔર એ બાગ ગૃદવાએ જોએ ।

એહી બાગ ગૃદ હૌજ કે, સબ નૂર પૂર ખુસબોએ ॥ ૭૬ ॥

જે વન, ઉપવન રંગભવનની ચારે બાજુ ફેલાયેલું છે, તે જ યમુનાજી તથા હૌજકૌસર તળાવની ચારે બાજુ પણ ફેલાયું છે. આ સમગ્ર વન પ્રદેશ પ્રકાશ તથા સુગંધથી પરિપૂર્ણ છે.

જિમી ભી સબ એક રસ, તિનમેં કે જુગત ।

જિત જૈસા રંગ ચાહિએ, તિત તૈસા હી દેખત ॥ ૭૭ ॥

પરમધામની સમગ્ર ભૂમિ એકરસ છે. તેની રચના એવી અદ્ભુત છે કે જ્યાં જેવો રંગ જરૂરી હોવો જોઈએ ત્યાં તેવો જ રંગ જોવા મળે છે.

રેત કિનારેં જોએ પર, ઔર રેત જિમી પર જેતી ।

તાલ પાલ કે મોહોલોં પર, કહૂં જલ ખૂબી કેતી ॥ ૭૮ ॥

યમુનાજીના કિનારા પર તથા પરમધામની ભૂમિ પર આવેલી રેતીના જેવી શોભા છે તેવી જ શોભા હૌજકૌસર તળાવ તથા પાળ પર આવેલા મહેલો તથા તળાવના જલની છે.

પહાડ જવેર કેતે કહૂં, તલેં બીચ ઊપર ।

કે જવેર કે રંગ કે, ક્યોં કહૂં સોભા સુંદર ॥ ૭૯ ॥

અહીંના પર્વતોના રત્નોની વાત જ શું કરવી? નીચેથી લઈને ઉપર સુધી તે સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. અહીં વિવિધ રંગોનાં વિવિધ રત્નો દેખાય છે. તેમની સુંદર શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય?

એહી જિમી નૂર જલાલ કી, જિન જાનો બાગ ઔર ।

યાહી જવેર કો મંદિર, તાયેં એક રસ સબ ઠોર ॥ ૮૦ ॥

આ પ્રકારની દિવ્ય ભૂમિ અક્ષરધામમાં પણ છે. ત્યાંનાં વન, ઉપવન તથા રત્નમય મંદિર વગેરે

પણ એક સરખાં છે. એટલા માટે સર્વત્ર એક રસ દેખાય છે.

ના સમાર્યા અરસ કો, ના કિએ નૂર મંદર ।

ના કિએ હૌજ જોએ કો, ના પરબત બન જાનવર ॥ ૮૧ ॥

પરમધામ તથા અક્ષરધામને ન કોઈએ સુસજ્જિત શણગાર્યા છે અને ન તો કોઈએ બનાવ્યા છે. ત્યાંના મહેલો, પર્વત, વન, ઉપવન, યમુનાજી, હૌજકૌસર તળાવ તથા પશુપક્ષીઓ વગેરે બધા શાશ્વત જ છે.

ના સમારી જિમી જલ કો, ના આકાસ ચાંદ સૂર ।

બાઓ તેજ સબ હક કે, હેં કાયમ હમેસા નૂર ॥ ૮૨ ॥

ત્યાંની ભૂમિ, જલ, આકાશ, સૂર્ય, ચન્દ્ર વગેરેને પણ કોઈએ શણગાર્યા નથી. ત્યાંના તેજ, વાયુ વગેરે હંમેશાં શ્રી રાજજીના શાશ્વત તથા અખંડ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

હે નૂર સબ નૂર જમાલ કો, ફિરસ્તે નૂર સિફાત ।

રૂહેં નૂર બડી રૂહ કો, એ સબ મિલ એક હક જાત ॥ ૮૩ ॥

આ સમગ્ર પ્રકાશ અક્ષરાતીત ધણીનો છે. અક્ષરબ્રહ્મ તથા અન્ય દેવદૂત (ફિરસ્તા) પણ તેમના પ્રકાશથી આલોકિત (પ્રકાશિત) છે. બ્રહ્માત્માઓ શ્રી શ્યામાજીના અંગરૂપ છે તથા શ્રી શ્યામાજી સ્વયં અક્ષરાતીત ધામધણીનાં અંગરૂપ છે. આ રીતે બધાં મળી એક જ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનાં અંગ સ્વરૂપ છે.

દૂસરા ઈત કોઈ હે નહીં, એકે નૂર જમાલ ।

એ સબ મેં હક નૂર હે, યાહી કૌલ ફૈલ હાલ ॥ ૮૪ ॥

અક્ષરાતીત ધણી સિવાય અહીં અન્ય કોઈ છે જ નહીં. અહીંની બધી વસ્તુઓમાં ધામધણીનું જ દિવ્ય તેજ વ્યાપેલું છે. અહીંની વાણી, આચરણ તથા મનોભાવ બધા ધામધણીના તેજથી પરિપૂર્ણ છે.

મહામત કહે એ મોમિનો, જો અરવા અરસ અજમ ।

ઈસક પ્યાલે લીજિયો, ભર ભર નૂર હલીમ ॥ ૮૫ ॥

મહામતિ કહે છે હે બ્રહ્માત્માઓ! જે પરમધામના આત્માઓ હશે તેઓ પ્રિયતમ ધણીની પ્રેમસુધાના પ્યાલા ભરી ભરીને પાન કરશે.

પ્રકરણ ૩૨ ચોપાઈ ૧૭૮૭

ખિલવત મેં હાંસી ફરામોસી હે

અબ દેખો અંદર અરસ કે, રૂહેં બૈઠી બારે હજાર ।

ઉતરી લૈલત કદર મેં, ખેલ દેખન તીન તકરાર ॥ ૧ ॥

જુઓ ! રંગભવનની અંદર મૂલમિલાવામાં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ બેઠા છે. ત્યાં બેઠા-બેઠા

આ મહિમામયી રાત્રિના ત્રણ ખંડો (વ્રજ, રાસ તથા જાગણી) ને જોવા માટે તેઓ આ નશ્વર જગતમાં સુરતા રૂપે આવ્યા છે.

વાસ્તે હાંસી કે મને કિએ, કિયા હાંસી કો દિલ હુકમ ।

તો હાંસી કો દિલ ઉપજ્યા, માંગ્યા હાંસી કો ખેલ ખસમ ॥ ૨ ॥

પહેલાં તો ધામધણીએ તમોને હાંસી માટે મનાઈ કરી. પાછા અંતરથી ખેલ જોવા માટે પ્રેરણા દીધી. ખરેખર હાંસી માટે જ તમારા હૃદયમાં આ ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે અને તમે પણ હાંસી માટે જ ધામધણી પાસેથી ખેલ જોવાની માંગણી કરી છે.

એ દેખો ભોમ તલેં કી, બૈઠા હક મિલાવા જીત ।

આપ અરસ મેં અરવાહોં કો, ખેલ મેહેર કા દેખાવત ॥ ૩ ॥

જુઓ, રંગભવનની પ્રથમ ભોમમાં આવેલા મૂલમિલાવાની અંદર બ્રહ્માત્માઓ શ્રી રાજજીના નજીક બેઠા છે. ધામધણી પરમધામમાં જ બેસાડી બ્રહ્માત્માઓને કૃપાપૂર્વક આ નશ્વર ખેલ બતાવી રહ્યા છે.

સાહેબ બૈઠે તખત પર, ખેલાવત કર પ્યાર ।

એ હાંસી ફરામોસીયકી, કબૂં દેખી ના બેસુમાર ॥ ૪ ॥

સ્વયં ધામધણી સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થઈ પ્રેમપૂર્વક આ ખેલ બતાવી રહ્યા છે. બ્રહ્માત્માઓએ પણ ભ્રમરૂપી નિદ્રાનો આવાં ઉપહાસપૂર્ણ તથા પારાવાર રહિત ખેલને ક્યારેય જોયો ન હતો.

ઉઠકે ગિર ગિર પડસી, ફરામોસી હાંસી કે ખેલ ।

એ જો તીનોં તકરાર, હકેં દેખાએ માહેં લૈલ ॥ ૫ ॥

હાંસી માટે બનાવેલો માયાનો ખેલ આ પ્રકારનો છે કે આ ભ્રમરૂપી નિદ્રાથી જાગૃત થયેથી બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં હાસ્ય કરતાં કરતાં એકબીજા ઉપર પડશે. અજ્ઞાનતાનો આ ખેલ શ્રીરાજજીએ બ્રહ્માત્માઓને મહિમામયી રાત્રિના ત્રણ ખંડોમાં દેખાડ્યો છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહન કે, હકેં યોં કહ્યા ઉતરતે ।

જો કેહેતા હોં તુમકો, જિન ભૂલો ખેલ મેં એ ॥ ૬ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં આ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવામાં આવે? જ્યારે ધામધણીએ તેઓને આ ખેલમાં આવતા પહેલાં આ પ્રમાણે કહ્યું, “હું તમને પહેલાં કહું છું કે તમે ખેલમાં જઈ મને તથા પરમધામને ભૂલશો નહીં.”

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહન કે, હક ઈન વિધ હાંસી કરત ।

આપ દેત ભુલાએકે, આપે જગાવત ॥ ૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં આ સુખોનું વર્ણન પણ કેવી રીતે કરી શકાય? જ્યારે શ્રીરાજજી સર્વપ્રથમ તેઓને ભ્રમમાં નાંખી પછી સ્વયં જાગૃત કરી રહ્યા છે.

ક્યોં કહૂં સુખ રૂહન કે, હકેં કૌલ સે કિએ હુસિયાર ।

દિલ નીંદ દે ઊપર જગાવત, કરને હાંસી અપાર ॥ ૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓનાં તે સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરવામાં આવે? જ્યારે ધામધણી સ્વયં પોતાનાં વચનોથી તેઓને સચેત (સાવધાન) કરી રહ્યા છે. તેમની અપાર હાંસી કરાવવા માટે તેઓ અંદરથી તેમના હૃદય પર અજ્ઞાનનું આવરણ નાંખી ઉપરથી જાગૃત કરી રહ્યા છે.

ખેલ કિયા હાંસી વાસ્તે, વાસ્તે હાંસી કિએ ફરામોસ ।

વાસ્તે હાંસી ઊપર પુકારહીં, વાસ્તે હાંસી ન આવત હોસ ॥ ૯ ॥

ખરેખર બ્રહ્માત્માઓની હાંસી કરાવવા માટે જ આ ખેલ બનાવ્યો છે અને તેમના ઉપર અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનું આવરણ નાંખી દીધું છે. આ રીતે હાંસી કરાવવા માટે જ તેઓ ઉપરથી તેમને જાગૃત પણ કરી રહ્યા છે તો પણ ઉપહાસ (હાંસી)ના કારણે બ્રહ્માત્માઓને ભાન રહેતું નથી.

આપ ફરામોસી એસી દઈ, જો ભૂલિયાં આપ હક ઘર ।

ઊપર કે વિધ કેહે કેહે થકે, પર જાગ ન સકે ક્યોંએ કર ॥ ૧૦ ॥

ધામધણીએ બ્રહ્માત્માઓ પર નિદ્રાનું એવું આવરણ નાંખ્યું જેથી તેઓ સ્વયંને, પોતાના ધણીને તથા પરમધામને જ ભૂલી ગયા. પુનઃસ્વયં ધણી સદ્ગુરુના રૂપમાં આવી તેમને જાગૃત કરતાં થાકી ગયા, છતાં તેઓ કોઈપણ રીતે જાગૃત થતા નથી.

એસી દારૂ લ્યાએ રૂહઅલ્લા, જાસોં મુરદા જીવતા હોએ ।

પર ફરામોસી ઈન હાંસી કી, ઉઠ ન સકે કોએ ॥ ૧૧ ॥

સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ તારતમ જ્ઞાનરૂપી એવી ઔષધિ લઈ આવ્યા છે જેનાથી મરેલાં જેવા મૂર્છિત જીવ પણ સચેત (જીવતા) થઈ શકે, પરંતુ બ્રહ્માત્માઓ પર અજ્ઞાનનું એવું આવરણ નાંખવામાં આવ્યું છે કે તેઓ કોઈપણ રીતે જાગૃત થતા નથી.

ઈન વિધ હાંસી ન જાએ કહી, કે કોટ વિધોં જગાવત ।

કે દારૂ ઉપાએ કર કર થકે, દિલ ઠોર ક્યોંએ ન આવત ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે ધામધણી દ્વારા કરવામાં આવતી હાંસીના વિષયમાં કાંઈ કહી શકાય નહીં. તેઓ સ્વયં બ્રહ્માત્માઓને કરોડોવાર જગાડી રહ્યા છે. તેઓએ તારતમજ્ઞાનરૂપી ઔષધિ પણ અનેક રીતે આપી છે છતાં બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં વિશ્વાસ થતો નથી.

હાંસી હોસી અતિ બડી, એ ખેલ કિયા વાસ્તે ઈન ।

ઔલિયા લિલ્લા દોસ્ત કહાવહીં, પર બલ ન ચલ્યા ઈત કિન ॥ ૧૩ ॥

પરમધામમાં જાગૃત થયેથી બ્રહ્માત્માઓની ખૂબ હાંસી થશે. એના માટે ખેલની રચના થઈ છે. જો કે બ્રહ્માત્માઓને પરમાત્માના મિત્ર કહેવામાં આવ્યા છે છતાં અહીં તેમની શક્તિ કામ કરતી નથી.

હાંસી ઈસહી બાતકી, ફેર ફેર હોસી એ ।

ઉઠ ઉઠ ગિર ગિર પડસી, બખત જાગને કે ॥ ૧૪ ॥

જાગૃત થયા પછી પરમધામમાં વારંવાર આ વાતની હાંસી થશે. જાગૃતિના સમયે બ્રહ્માત્માઓ હાસ્ય કરતા એકબીજા પર પડીને લોટપોટ થઈ જશે.

આપન કો ફરામોસ કી, નીંદ આઈ નિહાયત ।

અરસ અજમ મેં ફૂદતે, કદૂ ચલ્યા ન હકસોં ઈત ॥ ૧૫ ॥

નક્કી જ આપણને આ ભ્રમરૂપી નિદ્રા ખૂબ વધારે પ્રભાવિત કરી રહી છે. જો કે આપણે પરમધામમાં શ્રીરાજજી સમક્ષ પોતાના પ્રેમને મોટો કહી ઉછળતાં ફૂદતાં હતાં. પરન્તુ આ સંસારમાં આવ્યા પછી શ્રીરાજજી સમક્ષ આપણું કંઈ ચાલ્યું નહીં.

અરવાહેં હમેસા અરસ કી, કહાવેં ખાસ ઉમત ।

પર કદૂ બલ ચલ્યા નહીં, ના તો રખતે હક નિસબત ॥ ૧૬ ॥

સદૈવ પરમધામમાં રહેવાવાળા બ્રહ્માત્માઓને બ્રહ્મસૃષ્ટિનો વિશેષ સમુદાય કહેવામાં આવે છે. પરન્તુ આ સંસારની માયામાં એમનું કોઈ બળ ચાલ્યું નહીં. નહિ તો અહીં પણ તેઓ શ્રીરાજજીની સાથે સંબંધ ટકાવી રાખત.

હંસતે હંસતે ઉઠસી, એસી હુઈ ન હોસી કબ ।

હક હંસસી આપન પર, એસી હુઈ જો હાંસી અબ ॥ ૧૭ ॥

ખેલ સમાપ્ત થયા પછી આ બધા આત્માઓ હસતાં-હસતાં જાગૃત થશે. બ્રહ્માત્માઓનો આવો ઉપહાસ (હાંસી) ન કદી થયો છે અને ન ક્યારેય પણ થશે. આ વખતે એવી હાંસી થઈ છે કે ધામધણી તેમના પર બહુ જ હાસ્ય કરશે.

કે હાંસી ખુસાલી અરસ મેં, કરી મિનોં મિને રૂહન ।

પર એ હાંસી એસી હોએસી, જો હુઈ નહીં કોઈ દિન ॥ ૧૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ પરમધામમાં વિવિધ લીલીઓ કરતાં પરસ્પર અનેકવાર હાંસી કરી છે પરન્તુ આ હાંસી તેમના ઉપર એવી થશે કે આજ સુધી ક્યારેય પણ થઈ નથી.

એતે દિન હાંસી ખુસાલી, કરી રૂહોં દિલ ચાહી જે ।

પર એ હાંસી દિલ હક ચાહી, તારેં બડી હાંસી હુઈ એ ॥ ૧૯ ॥

આજસુધી બ્રહ્માત્માઓએ પરમધામમાં ઈચ્છાનુસાર હાસ્ય વિનોદ કર્યો પરન્તુ આ હાંસી તો શ્રી રાજજીની હાર્દિક ઈચ્છાથી પ્રેરિત થઈ છે. એટલા માટે આ બધાથી મોટી હાંસી થશે.

રૂહ અપની ઈન મેલે સે, જુદી કરો જિન ખિન ।

ન્યારી નિમખ ન હોએ સકેં, જો હોએ અરવા મોમિન ॥ ૨૦ ॥

તેથી ક્ષણમાત્રને માટે પણ પોતાના આત્માને મૂલ મિલાવાથી દૂર થવા ન દો. જે આત્માઓ પરમધામના હશે તેઓ એક ક્ષણને માટે પણ પરમધામથી દૂર નહીં થાય.

ઈન ઠૌર એ મિલાવા, જિન જુદા જાને આપ ।

ઈતહીં તેરી ક્યામત, યાહી ઠૌર મિલાપ ॥ ૨૧ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ સ્વયંને એકબીજાથી જુદા નહીં સમજે તે જ સમયે તે સ્થાન મૂલમિલાવા સમજવું જોઈએ. એટલા માટે હે આત્મા! અહીં તારી જાગૃતિ થશે અને તું મૂલમિલાવાની બેઠકનો અનુભવ કરી શકશે.

હક હાદી ઈતહીં, ઈતહીં અસલૂ તન ।

ખોલ આંખેં ઈત રૂહ કી, એહ તેરા બકા વતન ॥ ૨૨ ॥

અહીં શ્રીરાજશ્યામાજી છે અને આપણું મૂલતન (પરાત્મા) પણ અહીં જ છે. હે આત્મા! તું પોતાની અન્તઃચક્ષુ ખોલી જો અહીં તારું અખંડ પરમધામ તથા મૂલમિલાવા છે.

એ ઠૌર નજર મેં લીજિએ, લગને ન દીજે પલ ।

કૌલ ફૈલ યા હાલ સોં, દેખ હક હાંસી અસલ ॥ ૨૩ ॥

એટલા માટે આ મૂલમિલાવાને પોતાના હૃદયમાં અંકિત કર એના માટે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર નહીં. મન, વચન તથા કર્મથી તન્મયતાની સાથે તે હાંસીને જો, જે શ્રીરાજજીએ તારી સાથે કરી છે.

ઈત દેખ ફેર ફેર તૂં, અપની રૂહ કી આંખાં ખોલ ।

કર કુરબાની આપકો, આએ પોહોંચ્યા ક્યામત કૌલ ॥ ૨૪ ॥

પોતાની આત્મ દૃષ્ટિને ખોલી તું વારંવાર મૂલમિલાવાના આ દૃશ્યને જો, અને સ્વયંને સમર્પિત કર. કેમકે આત્મ જાગૃતિનો સમય આવી ગયો છે.

એ હાંસી કરી હક ને, ફરામોસી કી દે ।

ક્યોં ન બિયારેં આપન, એ તરંગ ઈસક કે ॥ ૨૫ ॥

આ રીતે ભ્રમનું આવરણ નાંખી શ્રીરાજજીએ આપણી હાંસી કરી છે. એના ઉપર આપણે કેમ વિચાર કરતાં નથી. આ પણ શ્રીરાજજીના પ્રેમના જ તરંગો છે.

યારેં દેખો હક ઈસક, હેત પ્રીત મેહેરબાન ।

એ હકેં કરી એસી હાંસિયાં, ખોલ આંખેં દિલ આન ॥ ૨૬ ॥

એટલા માટે શ્રીરાજજીના પ્રેમને હૃદયમાં ધારણ કરો. તેઓ કૃપાપૂર્વક પ્રેમ તથા સ્નેહ આપી રહ્યા છે. ધામધણીએ જે રીતે આપણી હાંસી કરી છે તેને પણ અંતઃચક્ષુથી જોવાનો પ્રયત્ન કરો.

એસા હેત દેખ્યા હક્કા, તો ભી લગે ન કલેજેં ઘાએ ।

એસી રબ રમૂજેં સુનકે, હાએ હાએ ઉડત નહીં અરવાએ ॥ ૨૭ ॥

શ્રીરાજજીના આ અપાર પ્રેમને જોઈ આપણા હૃદયમાં આઘાત નથી પહોંચતો. ધામધણીના ગૂઢ સંકેતોને સાંભળીને પણ હાય! આ આત્મા શરીરને છોડતો નથી.

એ સુખ જરા યાદ ન આવહી, યાદ ન એક એહેસાન ।

હક દેત યાદ કે વિધ સોં, હાએ હાએ એસી લગી નીંદ નિદાન ॥ ૨૮ ॥

આ કેવી વિડંબના છે કે પરમધામનો અખંડ આનંદ ક્ષણભર માટે પણ યાદ આવતો નથી. આપણે ધામધણીના ઉપકારને પણ યાદ કરતા નથી. ધામધણી અનેક પ્રકારે આપણને સ્મરણ કરાવી રહ્યા છે, તો પણ ખેદ છે કે આપણને આવી ગાઢ નિદ્રા આવી ગઈ છે.

ના તો એસી મેહેર ઈસક સોં, હક કરત આપન સોં ।

જગાએ કે પેહેયાન સબ દઈ, હાએ હાએ આવત ના હોસમોં ॥ ૨૯ ॥

નહિ તો ધામધણી આપણને પોતાની અંગના સમજી પ્રેમપૂર્વક અનુગ્રહ કરી રહ્યા છે. આપણને જાગૃત કરી તેઓએ ઓળખાણ પણ કરાવી હતી. છતાં દુઃખની વાત છે કે આપણને જરા પણ ભાન થયું નહીં.

મહામત કહે એ મોમિનો, એ દેખો હક કી મેહેર ।

જો એક એહેસાન હક કા લીજિએ, તો ચૌદે તબક લગે જેહેર ॥ ૩૦ ॥

મહામતિ કહે છે હે બ્રહ્માત્માઓ! ધામધણીની આ અપાર કૃપાને જુઓ. જો ધામધણીના એક ઉપકારને સમજવામાં આવે તો ચૌદલોકનાં સુખ ઝેર સમાન લાગવા માંડશે.

પ્રકરણ ૩૩ ચોપાઈ ૧૮૧૭

પરિક્રમા નજીક અરસકે

બેવરા અગલી ભોમ કા, મેહેરાબ ઝોર ઝરોખે ।

ખૂબી ક્યોં કહૂં દિવાલ કી, સોભા લેત ઈત એ ॥ ૧ ॥

રંગભવનની પ્રથમ ભોમની બાહ્ય દીવાલનું વિવરણ આ રીતે છે. આ દિવાલ પર કમાનો (મેહેરાબ) તથા ઝરૂખા શોભાયમાન છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

ગૃદવાએ મેહેરાબ ઝરોખે, ફેર દેખિએ તરફ ચાર ।

ઈન મુખ ખૂબી તો કહૂં, જો હોવે કહૂં સુમાર ॥ ૨ ॥

આ દિવાલને ચારેબાજુ જોવાથી એમાં કમાનો (મેહેરાબ) તથા ઝરૂખા શોભાયમાન જોવા મળે છે. એની શોભાનું વર્ણન ત્યારે થઈ શકે જ્યારે એની કોઈ સીમા હોય.

બેસુમાર જો ફેર ફેર કહિએ, તો આવત નહીં હિરદે ।

તો સબદ મેં લ્યાવત, જ્યોં દિલ આવે મોમિનોં કે ॥ ૩ ॥

પરમધામની શોભાને વારંવાર અસીમ કહેવામાં આવે છે. તે હૃદયમાં અંકિત થઈ શકતી નથી. તેને શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે જેથી બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં થોડી અનુભૂતિ થાય.

પાર ના કહૂં અરસ કા, સો કહ્યા બીચ દિલ મોમિન ।

એ બિચાર કર દેખિએ બકા, સો લ્યાએ બીચ દિલ ઇન ॥ ૪ ॥

પરમધામનો કોઈ પારાવાર જ નથી. પરંતુ એને બ્રહ્માત્માઓના હૃદયની અંદર કહેવામાં આવે છે. જરા વિચારપૂર્વક જુઓ, બ્રહ્માત્માઓના હૃદયની અંદર જ અખંડ પરમધામ ને અંકિત કરી દીધું છે.

હિસાબ બીચ લ્યાએ બિના, હક આવેં નહીં દિલ માહેં ।

હક દેત લુદની મેહેર કર, હક અરસ આવેં બીચ જુબાંએ ॥ ૫ ॥

પરમધામની શોભાને સીમાબદ્ધ કર્યા વગર ધામધણી હૃદયમાં કેવી રીતે બિરાજમાન થઈ શકે છે. જ્યારે તેઓ સ્વયં કૃપા પૂર્વક તારતમ જ્ઞાન આપી રહ્યા છે, તેથી તો આ જીભ પરમધામ તથા ધામધણીનું વર્ણન કરવામાં સમર્થ થઈ છે.

દોઊ તરફ બડે દ્વાર કે, એ જો હાંસેં કહી પચાસ ।

સામી ચૌક ચાંદની, ક્યોં કહૂં ખૂબી ખાસ ॥ ૬ ॥

રંગભવનના મુખ્ય દરવાજાની બન્ને બાજુ દિવાલમાં ૫૦ પહેલ (હાંસ) છે, તથા સામે ચાંદની ચોક છે. તેમની વિશેષ શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

દેહેલાન ઊપર દ્વાર કે, જો ઊપર ચબૂતરોં દોએ ।

ચાર ચાર મંદિર દોઊ તરફ કે, ઊપર લગ ચાંદની સોએ ॥ ૭ ॥

મુખ્ય દરવાજાની બન્ને બાજુ ઉપરના ભાગમાં બે મોટા ચબૂતરા છે. જેની લંબાઈ ચાર-ચાર મંદિરની છે. આ દૃશ્ય ચાંદની સુધી સુશોભિત છે.

હાંસ પચાસ અગલી દિવાલેં, દોઊ તરફોં પચીસ પચીસ ।

દો મેહેરાબ બીચ ઝરોખા, હર હાંસેં મંદિર તીસ ॥ ૮ ॥

રંગભવનની પૂર્વની દિવાલમાં ૫૦ પહેલ (હાંસ) છે. મુખ્ય દ્વારની બંને બાજુએ પચ્ચીસ-પચ્ચીસ પહેલ છે. પ્રત્યેક પહેલમાં ત્રીસ-ત્રીસ મંદિર છે. તથા પ્રત્યેક મંદિરમાં બે કમાન દ્વાર (મેહેરાબ) તથા વચ્ચે એક ઝરૂખો છે.

હર મંદિર એક ઝરોખા, યાકી સોભા કિન મુખ હોએ ।

આએ લગ્યા બન દિવાલેં, દેત મીઠી ખુસબોએ ॥ ૯ ॥

પ્રત્યેક મંદિરમાં બે-બે કમાનો (મેહેરાબ)નીવચ્ચે એક ઝરૂખો છે. એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? બાજુનાં વૃક્ષોની ડાળીઓ આ દીવાલના આ ઝરૂખા સુધી લાગેલી છે. આ વૃક્ષોમાંથી મધુર સુગંધ આવે છે.

દોએ ભોમ કહી જો બન કી, ખિડકી મોહોલ તિન બન ।

ભોમ દૂજી મોહોલ ઝરોખે, ઇત બસત પસૂ પંખિયન ॥ ૧૦ ॥

આ વનોની બે ભોમ કહેવામાં આવે છે, જેમાં મહેલ તથા બારીઓ છે. એની બીજી ભોમની

શાખાઓ રંગભવનની પ્રથમ ભોમના ઝરૂખાની સાથે લાગેલી છે. આમ આ વૃક્ષોના ભવનોમાં પશુપક્ષીઓ રહે છે.

ઉતર ઝરૂખોં સે જાઈએ, દૂજ ભોમ બન માહે ।

બન સોભે પસૂ પંખિયોં, કે હક જસ ગાવેં જુબાંએ ॥ ૧૧ ॥

રંગભવનની પ્રથમ ભોમના ઝરૂખામાંથી બીજી ભોમમાં ચાલ્યા જવાથી ત્યાં પશુ પક્ષીઓના નિવાસની વિશેષ શોભા જોવા મળે છે. આ પશુપક્ષીઓ પોતાની વાણીમાં ધામધણીનાં યશોગાન કરે છે.

ચલ જાઈએ સાતોં ઘાટ લગ, ખૂબી દેખ હોઈએ ખુસાલ ।

કે વિધ હક જિકર કરેં, પસૂ પંખી અપને હાલ ॥ ૧૨ ॥

આગળ સાતેય ઘાટો સુધી જઈએ તો ત્યાંની સુંદરતા જોઈ મન પ્રસન્ન થાય છે. અહીં અનેક પશુપક્ષી પોત-પોતાની વાણી દ્વારા ધામધણીનાં ગુણગાન કરતાં જોવા મળે છે.

ઈસક જુબાં બાની ગાવહીં, ખૂબ સોભિત અતિ નૈન ।

મગન હોત હક સિફત મેં, મુખ મીઠી બાની બૈન ॥ ૧૩ ॥

આ પશુપક્ષીઓ પોતાની મધુરવાણી દ્વારા પ્રેમ ભાવ પ્રગટ કરે છે. એમનાં નેત્રો અતિ સુંદર છે. તેઓ પોતાના મુખથી મધુર સ્વર દ્વારા શ્રીરાજજીના ગુણગાનમાં જ મગ્ન રહે છે.

કિન વિધ કહૂં પસૂ પંખિયોં, પરોં પર ચિત્રામન ।

મુખ બોલેં હક કે હાલમેં, તિન અંબર ભરે રોસન ॥ ૧૪ ॥

આ પશુ પક્ષીઓની પાંખો પર વિવિધ રંગનું ચિત્રકામ થયેલું છે. તેમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું? તેમાંથી નીકળતો પ્રકાશ આકાશ સુધી ફેલાયેલો છે. આ બધા પોતાની જીભથી શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરે છે.

જૈસી સોભા પસૂ પંખિયોં, સોભા તેસી ભોમ બીચ બન ।

સો સોભા મીઠી હક જિકર, યોં હાલ ખુસાલ રાત દિન ॥ ૧૫ ॥

જેવી શોભા આ પશુપક્ષીઓની છે, તેવી જ શોભા વનની ભોમોની પણ છે. આ પશુપક્ષીઓની શોભા એજ છે કે તેઓ અહર્નિશ પ્રસન્ન થઈ ધામધણીનાં ગુણગાન કરતાં રહે છે.

સોભા જાએ ના કહી બન પંખિયોં, ઔર જિકર કરત હેં જે ।

તો હક હાદી રૂહેં મિલાવા, કહૂં કિન વિધ સોભા એ ॥ ૧૬ ॥

વનોમાં વિહાર કરવાવાળાં આ પશુપક્ષીઓની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. તેઓ તો પ્રત્યેક ક્ષણે ધામધણીનાં ગુણગાન કરે છે. જો આમ હોય તો પછી શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ?

ઈતથેં ચલકે જાઈએ, ઊપર દોઊ પુલન ।

એ ખૂબી મેં ક્યોં કહું, જો નૂર જમાલ મોહોલન ॥ ૧૭ ॥

અહીંથી સાતેય ઘાટોમાં થઈ યમુનાજીના બંને પુલો પર જઈએ. તે પુલોની શોભાને કેવી રીતે વ્યક્ત કરીએ, જેના પર ધામધણીના મહેલો છે ?

સાત ઘાટ કહે બીચ મેં, મારેં પસૂ પંખી ખેલત ।

તલેં ભોમ યા ઊપર, બન મેં કેલ કરત ॥ ૧૮ ॥

આ બંને પુલોની વચ્ચે સાત ઘાટો શોભાયમાન છે. એમાં પશુપક્ષીઓ વિહાર કરે છે. આ પશુપક્ષીઓ નીચે ભૂમિ પર હોય કે ઉપર વૃક્ષો પર હોય અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

કેલ લિબોઈ અનાર, બાંઈ તરફ ખૂબી દેત ।

જાંબૂ નારંગી બટ દાંહિને, નૂર સનમુખ સોભા લેત ॥ ૧૯ ॥

આ સાતેય ઘાટોમાં ડાબી બાજુ કેળ, લીંબુ તથા દાડમનો ઘાટ સુશોભિત છે. જમણી બાજુ જાંબું, નારંગી તથા વડનો ઘાટ શોભે છે. વચ્ચેના પાટના ઘાટની સામે અક્ષરધામ સુશોભિત છે.

દોએ પુલ સાત ઘાટ બીચ મેં, પાટ ઘાટ બિરાજત ।

બીચ દોઊ દરબાર કે, બન અંબર જોત ધરત ॥ ૨૦ ॥

આ બંને પુલો તથા સાતેય ઘાટોની મધ્યમાં પાટનો ઘાટ શોભાયમાન છે. રંગભવન તથા અક્ષરધામની વચ્ચે આ વન (ઘાટો)નાં પ્રકાશમય કિરણો આકાશ સુધી ફેલાયેલાં છે.

જો ઘડનાલે પુલ તલેં, દસ દસ દોઊ કે ।

દસ નેહેરેં ચલેં દોરી બંધ, બડી અચરજ ખૂબી એ ॥ ૨૧ ॥

આ બંને પુલોની નીચે યમુનાજીનું જલ દસ ધારાઓ દ્વારા પ્રવાહિત થાય છે. અહીં દસ નહેરો હારબંધ દેખાય છે. યમુનાજીની આ વિશેષતા ખૂબ જ આશ્ચર્યજનક છે.

દોઊ પુલ દેખ કે આઈએ, નિકુંજ મંદિરોં પર ।

ઈત દેખ દેખ કે દેખિએ, ખૂબી જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૨૨ ॥

બંને પુલોની શોભા જોઈ દક્ષિણ તરફ કુંજનિકુંજના વનના મહેલોમાં ચાલીએ. અહીંની શોભાનો તો જોટો જડે તેમ નથી. એની વિશેષતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

આગૂં ઈતથેં હિડોલે, જિત ચૌકી બટ પીપલ ।

ચાર ચૌકી બટ હિડોલે, ઈતથેં ન સકિએ નિકલ ॥ ૨૩ ॥

આ મંદિરોની આગળ વટપીપલની ચોકી છે, અહીં ઝૂલા લાગેલા છે. ચાર-ચાર વટ વૃક્ષોની ચોકીઓની કમાનો (મહેરાબો) પર ઝૂલા લાગેલા છે. આ સ્થાન એટલું સુંદર છે કે અહીં અન્યત્ર ક્યાંય જવાની ઈચ્છા જ થતી નથી.

દૂજી ભોમ જો ચૌકિયોં, દૌડ જાઈએ તિતથેં ।

બીચ મેહેરાબોં ફૂદકે, ઉતર આઈએ અરસ મેં ॥ ૨૪ ॥

વટ પીપલની ચોકીની બીજી ભોમ (મંજીલ)માંથી પસાર થતા ઝરૂખા તથા કમાનો (મેહેરાબો)ની વચ્ચે થઈને રંગભવનની પહેલી ભોમમાં ચાલ્યા આવીએ.

પેહેલી ભોમ કે ઝરોખે, સો દૂજી ભોમ લગ બન ।

એ ઝરોખે કે બરાબર, ભોમ દૂજી હિડોલન ॥ ૨૫ ॥

રંગભવનની પ્રથમ ભોમના ઝરૂખા વટ પીપલના વનની બીજી ભોમની સાથે જોડાયેલા છે. આ ઝરૂખાઓની સમતલ વટપીપલની ચોકીની બીજી ભોમમાં પણ ઝૂલા લાગેલા છે.

પેહેલી ભોમ ફૂલ બાગ લોં, દિવાલ દેખિએ દિલ ધર ।

ફિરતે મેહેરાબ ઝરોખે, બેન આવે અંદર થેં નજર ॥ ૨૬ ॥

રંગભવનની પશ્ચિમ તરફ પ્રથમ ભોમની સાથે ફૂલબાગ જોડાયેલો છે. અહીંથી જોઈએ તો રંગભવનની દીવાલ પર ચારે બાજુ કમાનો (મેહેરાબ) તથા ઝરૂખા દેખાય છે. આ ઝરૂખાની અંદરથી આખું વન દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

ફેર દેખિએ ફૂલ બાગ લોં, હર મંદિર મેહેરાબ દોએ ।

બીચ બીચ ઉયેરા ઝરોખા, કહૂં કિન મુખ સોભા સોએ ॥ ૨૭ ॥

ફરીથી ફૂલબાગ સુધી દીવાલની સુંદરતા જોઈએ. અહીં પ્રત્યેક મંદિરમાં બે બે કમાનો (મેહેરાબ) શોભાયમાન છે. તેમની વચ્ચે ઊંચા ઊંચા ઝરૂખા છે. આ બધાની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ?

ભોમ તલેં બન હિડોલે, અતિ સોભિત ઈતથેં ।

મેહેરાબ ઝરોખે સુંદર, જબ બેઠ દેખિએ બનમેં ॥ ૨૮ ॥

વટપીપલની પહેલી ભોમમાં લાગેલા ઝૂલા અહીંથી સુંદર દેખાય છે. જ્યારે આ વનમાં બેસી જઈએ તો રંગભવનની દીવાલ પર બનેલી કમાનો (મેહેરાબ) તથા ઝરૂખાની સુંદરતા નજરે પડે છે.

કે જિકર કરેં જાનવર, મીઠે સ્વર બયાન ।

ઈસક ખૂબી અતિ બડી, સિફત બકા સુભાન ॥ ૨૯ ॥

આ વનમાં અનેક પશુપક્ષી મધુર સ્વરથી ધામધણીનું રટણ કરે છે. એના પ્રેમની એટલી મોટી વિશેષતા છે કે તેઓ હરપળ પોતાના ધણીના ગુણગાનમાં લાગ્યા રહે છે.

ઈત ક્યોં કહૂં ખૂબી હિડોલે, જિત હીયે રૂહેં હાદી હક ।

બયાન ન હોએ એક જંજીર, જો ઉમર જાએ મુતલક ॥ ૩૦ ॥

અહીંના ઝૂલાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું? જ્યાં સ્વયં શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા

બ્રહ્માત્માઓ જૂલે છે. આ જૂલાઓમાં લાગેલી સાંકળનું વર્ણન કરવા લાગું તો પણ આખું જીવન જ વ્યતિત થઈ જાય છે.

એ ભોમ તલેં કી દિવાલ મેં, મેહેરાબ આવેં ન સિફતમોં ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, ફેર ચલિએ ફૂલ બાગલોં ॥ ૩૧ ॥

અહીંથી દેખાતી રંગભવનની પ્રથમ ભોમની દીવાલમાં જે કમાનો (મેહેરાબ) દેખાય છે તેમની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. આ સુંદરતાને વારંવાર જોઈને પછી ફૂલબાગ તરફ ચાલીએ.

દૂસરી ભોમ જો અરસ કી, સો તીસરી ભોમ લગ બન ।

જાઈએ ઝરોખે સે હિડોલે, એ સોભા કહૂં મુખ કિન ॥ ૩૨ ॥

રંગભવનની બીજી ભોમ (મંજીલ) આ વટપીપળના વનની ત્રીજી ભોમ સાથે જઈ મળે છે. રંગભવનના ઝરૂખામાંથી આ જૂલા સુધી જવાય છે. એની શોભાનું વર્ણન કયા મુખથી કરવામાં આવે ?

ચોથી ભોમ કે બન સે, આઈએ તીસરી ભોમ અરસ ।

એ ભોમ ઝરોખે બરાબર, એ બન મોહોલ અરસ પરસ ॥ ૩૩ ॥

આ વનની ચોથી ભોમથી રંગભવનની ત્રીજી ભોમમાં આવ્યા. વન તથા રંગભવનની આ બંને ભોમો પરસ્પર સમતલ છે.

પાંચમી ભોમ બન ચાંદની, અતિ ખૂબી લેત ઈત એ ।

ચલ જાઈએ ચોથી ભોમ અરસ, મોહોલ દેખો બૈઠ ઝરોખે ॥ ૩૪ ॥

આ વનની પાંચમી ભોમ પર બનેલી ચાંદની અતિ સુંદર દેખાય છે. રંગભવનની ચોથી ભોમથી અહીં જવાય છે. ચોથી ભોમના ઝરૂખામાં બેસી વનના આ મહેલોની સુંદરતાને નિહાળો.

બટ પીપલ કી ચૌકિયાં, એક ઘાટ લગ હદ ।

લંબી ચાંદની ફૂલબાગલોં, એ સોભા ન આવે માર્હેં સબદ ॥ ૩૫ ॥

વટપીપલની ચોકીની સીમા પૂર્વની તરફ નારંગીના ઘાટના વૃક્ષો સુધી અને પશ્ચિમે ફૂલબાગ સુધી વિસ્તરેલ છે. આ વનની શોભા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

હરહાંસ તીસ મંદિર, હર મંદિર ઝરોખા એક ।

દોઢી તરફ દો મેહેરાબ, મંદિરોં ખૂબી વિસેક ॥ ૩૬ ॥

રંગભવનના બસો પહેલ (હાસ) વચ્ચે પ્રત્યેક મહેલમાં ત્રીસ-ત્રીસ મંદિરો તથા પ્રત્યેક મંદિરમાં એક એક ઝરૂખો છે. ઝરૂખાની બંને બાજુએ કમાનો છે. મંદિરોની શોભા અનોખી છે.

હર હાંસ સાઠ મેહેરાબ, ઈનોં બીચ બીચ ઝરોખા ।

ભોમ તલેં અતિ રોસની, મુખ ક્યોં કહૂં સોભા બકા ॥ ૩૭ ॥

આ રીતે પ્રત્યેક પહેલનાં ત્રીસ-ત્રીસ મંદિરોમાં પ્રત્યેકમાં બે-બે કમાનો (મેહેરાબ) અનુસાર કુલ

આઠ કમાનો છે. બે બે કમાનોની વચ્ચે એક-એક ઝરૂખો છે. રંગભવનની આ પ્રથમ ભોમ જ અત્યંત પ્રકાશમય છે. આ અખંડ ભોમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

ઇન વિધ હાંસેં ફિરતિયાં, ચારોં તરફોં સૌ દોએ ।

ચારોં તરફ કા બેવરા, નેક કેહેત હુકમ સોએ ॥ ૩૮ ॥

આ રીતે રંગભવનની ચારે બાજુ બસો પહેલ (હાંસ) છે. ધામધણીના આદેશથી હું ચારે બાજુનું વિવરણ સંક્ષેપમાં આપી રહ્યો છું.

એક તરફ આગૂં દારને, તરફ દૂજ ચૌકી હિડોલે ।

ફૂલ બાગ તરફ તીસરી, ચૌથી ચબૂતરે ચેહેબચે ॥ ૩૯ ॥

રંગભવનની પૂર્વની બાજુ વિશાળ દરવાજાની સામે ચાંદની ચોક તથા વન વગેરે છે. બીજી બાજુ દક્ષિણમાં વટપીપલની ચોકી છે, તેના પર ઝૂલા લાગેલા છે. ત્રીજી બાજુ પશ્ચિમમાં ફૂલબાગ છે તથા ચોથી બાજુ ઉત્તરમાં લાલ ચબૂતરો તથા જલકુંડ (ખડોકલી) છે.

ચાર ચાર નેહેરેં જંજીર જયોં, મિલ મિલ ફિરેં ગૃદવાએ ।

બીચ બીચ સોભિત બગીચોં, અચરજ એહ દેખાએ ॥ ૪૦ ॥

ફૂલબાગની ચારે બાજુ સાંકળીની જેમ ચાર-ચાર નહેરોથી જળ વહે છે. આ નહેરોની મધ્યમાં સુંદર ઉપવનો શોભે છે. આ દૃશ્ય જોવાથી ખૂબ આશ્ચર્ય થાય છે.

બીચ ઝરોખે કારંજે, ચારોં તરફોં ચાર ચલત ।

એ ચારોં બીચ ચેહેબચે, એકે ઠૌર પડત ॥ ૪૧ ॥

રંગભવનના ઝરૂખામાં બેસીને જોવાથી આ બગીચામાં ચારે તરફ ચાર હરતા ફરતા ફુવારાઓની શોભા જોવા મળે છે. આ ચારેય ફુવારાઓનું જળ વચ્ચમાં આવેલ જલકુંડમાં પડે છે.

કહૂં કારંજ એક બીચ મેં, એક ઠૌર ઉછલત ।

સો ચારોં ફુહારેં હોએકે, ચારોં ખૂટોં ગિરત ॥ ૪૨ ॥

આ જલકુંડની વચ્ચે એક બીજો ફુવારો છે જેનું જળ સીધું ઉપર સુધી પહોંચી ત્યાં પડે છે. તે જ જળ ક્યારેક-ક્યારેક ચારેય ફુવારાઓ દ્વારા ચારેય ખૂણામાં પડે છે.

સો એ ફૂલ બાગ કી, સોભા ઇન મુખ કહી ન જાએ ।

નૂર જોત ફૂલ પાતન કી, જાનોં અંબર મેં ન સમાએ ॥ ૪૩ ॥

આ રીતે ફૂલબાગની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. અહીંનાં ફૂલો અને પાંદડાની જ્યોતિ આકાશમાં પણ સમાતી નથી.

ચાર ખૂટ ચારોં હાંસોં, કે જિનસોં ફૂલ દેખાએ ।

કે જુગતેં પાત સોભિત, સબ ખુસબોએ રહી ભરાએ ॥ ૪૪ ॥

ફૂલબાગના ચારેય ખૂણાઓમાં ચારેય દિશાઓમાં વિવિધ પ્રકારનાં (રંગ-બેરંગી) પુષ્પો જોવા

મળે છે. તેનાં પાંદડાં પણ વિવિધ ભાતથી શોભે છે. તેમની સુગન્ધથી ચારેય બાજુનું વાતાવરણ મહેકી ઊઠે છે.

ફૂલ કહૂં કે રંગ કે, ગિનતી ન આવે સુમાર ।

ના ગિનતી રંગ પાત કી, ખૂબી ક્યોં કહૂં ઈનોં કિનાર ॥ ૪૫ ॥

અહીં અનેક રંગોનાં ફૂલ છે, જેની ગણના થઈ શકતી નથી. તેમનાં પાંદડાંનાં રંગોની પણ ગણના નથી થઈ શકતી. એટલા માટે ફૂલબાગના કિનારાની શોભાની વિશેષતા કેવી રીતે વર્ણવી શકાય ?

જાનોં કે ગંજ નૂર કો, ભરાએ રહ્યો આકાસ ।

જબ નીકે નજર દે દેખિએ, તબ કઘૂ પાઈએ ખૂબી ખાસ ॥ ૪૬ ॥

એવો આભાસ થાય છે કે જાણે અહીંનો પ્રકાશપુંજ સમગ્ર આકાશને આવરી રહ્યો છે. જ્યારે ધ્યાનથી જોવા જઈએ તો આ બગીચાની શોભા કાંઈક વિશેષ જોવા મળે છે.

વિવેક કર જબ દેખિએ, તબ પાઈએ ફૂલ પાંખડી પાત ।

કે જિનસેં જુગતેં કાંગરી, નૂર આગે દેખી ન જાત ॥ ૪૭ ॥

બારીકાઈથી જોવાથી આ પુષ્પોની ફૂલ પાંખડી તથા પર્ણોની વિવિધતાનો અનુભવ થશે. એના દ્વારા બનેલી વિવિધ પ્રકારની કાંગરી ખૂબ જ પ્રકાશને કારણે અંજાઈ જવાથી જોઈ શકાતી નથી.

કે જિનસ જુગત રંગ ફૂલ મેં, કે જિનસ જુગત પાત રંગ ।

નૂર બાગ ખાસ હક હાદી રહેં, ખૂબી ક્યોં કહૂં જુબાં ઈન અંગ ॥ ૪૮ ॥

આ બગીચાનાં પુષ્પોમાં વિવિધ પ્રકારના રંગ છે. તેમની ફૂલપાંખડીનો રંગ પણ વિવિધ પ્રકારનો છે. જ્યારે શ્રીરાજ શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિશેષ રૂપે આ નૂરબાગ (પ્રકાશમય બગીચા)માં આવે છે ત્યારે એમની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એ બાગ ચૌડા લંબા સોહના, માહેં જુદી જુદી કે જિનસ ।

કે એક રંગોં બગીચે, જાનોં એક સે ઔર સરસ ॥ ૪૯ ॥

આ લાંબો-પહોળો બાગ અત્યંત સુંદર છે. અહીં વચ્ચે-વચ્ચે વિવિધ પ્રકારનાં અનેક રંગોના ઉપવનો (બગીચા) છે. તે સુંદરતામાં એક બીજાથી ચડિયાતા દેખાય છે.

એક એક દરખત મેં કે રંગ, ચોં કે બગીચે વિવેક ।

કે બગીચે ચેહેબચે, જાનોં જો દેખોં સોઈ વિસેક ॥ ૫૦ ॥

આ બગીચાઓના એક-એક વૃક્ષમાં અનેક રંગો છે. અહીં આવા તો અનેક બગીચાઓ છે. અનેક બગીચાઓમાં જલકુંડ છે. તેમાં જેને પણ જોઈએ તેની શોભા બીજાથી વિશેષ દેખાય છે.

નેહેરેં ચલત કે બીચ મેં, ચેહેબચે બગીચોં ।

કે બૈઠકેં કારંજોં, જલ ઉછલત ફહારોં ॥ ૫૧ ॥

આ બગીચાઓમાં આવેલા જલકુંડોના માધ્યમથી અનેક નહેરો વહેતી થાય છે. ત્યાં બેસવા

માટેનાં અનેક સ્થાન છે, જેમાં કુવારાઓમાંથી ઉછળતાં જળને જોઈ આનંદ વિભોર થવાય છે.

કે મોહોલ મંદિરોં ચબૂતરોં, ઈત બને હેં બનકે ।

ઈત હક હાદી રૂહેં બેઠક, અતિ ખુસાલી ઠોર એ ॥ ૫૨ ॥

અહીં વનના વિવિધ મહેલો, મંદિરો, ચબૂતરાઓ વગેરે છે, જ્યાં બ્રહ્માત્માઓ સહિત શ્રીરાજશ્યામાજી આવીને બેસે છે. આ રીતે આ સ્થાન અત્યંત આનંદદાયી છે.

ચારોં ખૂટોં બડે ચાર ચેહેબચે, તિન હર એક મેં કે કારંજ ।

સબ નેહેરેં તહાં સે ચલેં, વહ ચેહેબચોં ભર્યા જલ ગંજ ॥ ૫૩ ॥

આ બગીચાના ચારેય ખૂણાઓમાં ચાર મોટા મોટા જલકુંડ છે. પ્રત્યેક કુંડમાં અનેક કુવારાઓ ચાલે છે. બધી નહેરો ત્યાંથી પ્રવાહિત થઈ આગળ જાય છે. આ જલકુંડમાં અપાર જળ ભરેલું છે.

પાંચ પાંચ હાંસોં બગીચા, ભએ પચાસ હાંસોં બાગ દસ ।

એ સોભા ઈન જુગતેં, યાકો ક્યોં કહૂં રૂપ રંગ રસ ॥ ૫૪ ॥

અહીંનો એક એક બગીચો પાંચ-પાંચ પહેલ (હાસ) લાંબો-પહોળો છે. આ રીતે પચાસ પહેલમાં દસ બગીચા છે. એની શોભા એટલી સુંદર છે કે એના રૂપ-રસ તથા રંગનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

એ બડા બાગ ઊપર ચબૂતરે, તા પર બન કી દિવાલ ।

એ નૂર ફૂલન કા ક્યોં કહૂં, સેત સ્યામ નીલે પીલે લાલ ॥ ૫૫ ॥

નૂરબાગની છત (ચબૂતરા) પર બનેલો આ ફૂલબાગ ઘણો મોટો છે. એની ત્રણેય બાજુ (ઉત્તર, પશ્ચિમ તથા દક્ષિણમાં) બડાવનના પાંચ વૃક્ષો દીવાલની જેમ શોભાયમાન છે. અહીં ખીલેલાં શ્વેત, શ્યામ, નીલા, પીળા તથા લાલ રંગના પુષ્પોના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

તલેં તીન તરફ મેહેરાબ, એ જો કહી દિવાલ ગૃદવાએ ।

ઊપર દિવાલેં બનકી, એ સિફત કહી ન જાએ ॥ ૫૬ ॥

આ ફૂલબાગની નીચે (નૂરબાગમાં) ત્રણેય બાજુ બડાવનનાં વૃક્ષોની દીવાલમાં કમાનો (મહેરાબ) છે. (ચોથી બાજુ રંગમહેલનો ચબૂતરો છે.) ઉપર પાંચમી ભોમ સુધી વનના આ વૃક્ષની દીવાલ છે, જેની શોભા વર્ણવી શકાતી નથી.

ઈન સૌ બગીચોં ચેહેબચે, જુદી જુદી જિનસ જુગત ।

એ બાગ નેહેરેં દેખતે, નૈના ક્યોંએ ના હોએ ત્રપત ॥ ૫૭ ॥

ફૂલબાગનાં આ સો ઉપવનોમાં કલાત્મક રીતે અલગ અલગ જલકુંડ શોભે છે. આ ઉપવનમાં વહેતી નહેરોને જોઈ આપણા નેત્રોને ક્યારેય તૃપ્તિ થતી નથી.

જો બાગ તલેં ચબૂતરા, સો છાયા બીચ દરખત ।

બીચ અરસ કે ઉસી જુબાં, હક આગૂં હોએ સિફત ॥ ૫૮ ॥

ફૂલબાગના ચબૂતરાની નીચે નૂરબાગ છે, જ્યાં વૃક્ષોની પ્રકાશમય ઘટા છે. એની શોભા તથા

સુંદરતાનું વર્ણન પરમધામમાં, ધામધણી સમક્ષ ત્યાંની જીભ દ્વારા જ થઈ શકે.

એ વૃષ્ણ જો અરસ ભોમકે, સો અરસૈ કે હેં નંગ ।

એ જોત કહૂં ક્યોં ઈન જીભાં, ઔર કિન વિધ કહૂં તરંગ ॥ ૫૯ ॥

પરમધામની દિવ્યભૂમિનું આ વૃક્ષ ત્યાંનાં દિવ્ય રત્નોની જેમ શોભાયમાન છે. તેમાંથી નીકળતાં પ્રકાશનાં કિરણોની શોભાને જીભ દ્વારા કેવી રીતે વ્યક્ત કરું ?

જિમી તલેં જો દરખત, એહ જિનસ કહૂં ઔર ।

ખૂબી ફલ ફૂલ પાત કી, કિન મુખ કહૂં એ ઠૌર ॥ ૬૦ ॥

ફૂલબાગની નીચે નૂરબાગનાં વૃક્ષો કંઈક જુદા પ્રકારનાં છે. એનાં ફળ, ફૂલ તથા પાંદડાંની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ?

રંગ જોત ખૂબી ખુસબોએ કી, ક્યોં કર કહૂં એ બન ।

ફલ ફૂલ પાત તલેં જિમી, જાનોં સૂર હુએ રોસન ॥ ૬૧ ॥

આ વૃક્ષોની રંગભર છટા, જ્યોર્તિમય કિરણો તથા મીઠી મીઠી સુગંધની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય? અહીં ખીલેલાં પુષ્પો, ફળો તથા પર્ણો એટલાં પ્રકાશમય છે કે જાણે કોઈ સૂર્ય જ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો હોય એવું લાગ્યા કરે છે.

કે નેહેરેં કે ચેહેબચે, કે કારંજે જલ ઉછલત ।

કે મોહોલ માહેં બૈઠકેં, હક હાદી રૂહેં ખેલત ॥ ૬૨ ॥

આ નૂરબાગમાં પણ અનેક નહેરો વહે છે. તથા અનેક જલકુંડમાંથી ફુવારાઓ દ્વારા જળ ઉછળે છે. અહીં આવેલા અનેક મહેલોમાં બેસવા માટેનાં સુંદર સ્થાન છે. જ્યાં આવી શ્રી રાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

તલે બાગ જો દરખત, બડા બન ગિરદવાએ ।

ચારોં ખૂટોં બરાબર, ખૂબી જરે કી કહી ન જાએ ॥ ૬૩ ॥

ફૂલબાગની નીચે આવેલ નૂર બાગનાં વૃક્ષોને બડા વને ઘેરી લીધાં છે. આ બગીચાના ચારેય ખૂણા (લંબાઈ-પહોળાઈમાં) એક સરખા છે. અહીંના કણ માત્રની શોભા પણ શબ્દોમાં વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

તો ક્યોં કહૂં સારે બાગકી, જિન કી ખૂબી કહી એ ।

એસા જરા કહ્યા જિન કા, તો ક્યોં કહૂં ઠૌર હક કે ॥ ૬૪ ॥

તો પછી સમગ્ર બગીચાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? જ્યારે માત્ર એક કણની પણ એવી શોભા છે તો ધામધણીના આ વિશેષ સ્થાનની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

જેતા બાગ ઊપર, તેતા તલેં વિસ્તાર ।

ચારોં ખૂટોં બરાબર, એ સિફત ન આવે સુમાર ॥ ૬૫ ॥

ઉપરના ફૂલબાગનો વિસ્તાર જેટલો લાંબો પહોળો છે તેને અનુરૂપ નીચે નૂરબાગનો પણ વિસ્તાર

છે. એના ચારેય ખૂણા એક સરખા છે. તેની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

અતિ ખૂબી બાગ ઉપર, તલેં તિનસે અધિકાએ ।

વહ ખૂબી ઈન મુખસે, મોપેં કહી ન જાએ ॥ ૬૬ ॥

ઉપર ફૂલબાગની અદ્વિતીય શોભા છે. તો તેની નીચે નૂરબાગની શોભા તો તેનાથી પણ અધિક છે. એની આ વિશેષતા આ મુખ દ્વારા કહી શકાતી નથી.

બાગ પાંચ પાંચ હાંસકે, હેં દસ બાગ હાંસ પચાસ ।

યોં મોહોલાતેં સૌ બાગકી, કહૂં કિન વિધ ખૂબી ખાસ ॥ ૬૭ ॥

આ બગીચામાં પાંચ-પાંચ પહેલ (હાંસ)નાં ઉપવન છે. આ રીતે પચાસ પહેલમાં એક હારમાં દસ ઉપવન છે. આ રીતે દસ હારોમાં આવેલા કુલ એક સો ઉપવનોમાં મહેલોની અદ્વિતીય શોભા છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચારોં તરફોં ચલતી, નેહેરેં બીચ બાગ કે ।

બીચ મેહેરાબોં સે દેખિએ, સોભિત વૃખોં તલે ॥ ૬૮ ॥

આ ઉપવનની મધ્યમાંથી નહેરો દ્વારા ચારે બાજુ જળ વહે છે. વૃક્ષોની કમાન (મેહેરાબ)માંથી જોઈએ તો વૃક્ષોની નીચે જળનો પ્રવાહ અતિ શોભાયમાન જણાય છે.

પચાસ હાંસ તરફ બાગકે, હર હાંસેં તીસ મંદર ।

મેહેરાબ બીચ ઝરોખા, તીન તીન સબોં અંદર ॥ ૬૯ ॥

આ ઉપવનની તરફ રંગભવનના પચાસ પહેલ (હાંસ) છે. પ્રત્યેક પહેલમાં ત્રીસ-ત્રીસ મંદિરો છે. પ્રત્યેક મંદિરમાં બે-બે કમાનો (મેહેરાબ) તથા તેમના વચ્ચે એક-એક ઝરૂખો (આ રીતે ત્રણ) છે.

ઈન હાંસ ચેહેબચે સે ચલિએ, દૂસરે પોહોંચિએ જાએ ।

મોહોલ મેહેરાબોં દેખિએ, બાગ ઈતથેં ઔર સોભાએ ॥ ૭૦ ॥

આ પહેલોના પ્રથમ જલકુંડ (ચેહેબચા)થી ચાલીને બીજા જલકુંડ સુધી પહોંચીએ તો મહેલો તથા મંદિરોની કમાનો (મેહેરાબ) દેખાય છે. અહીંથી આ ઉપવન ખૂબ જ સુંદર દેખાય છે.

એક એક મંદિર મેં આએકે, ફેર દેખિએ ગૃદવાએ ।

ઈન વિધ રૂહેં દેખિએ, ઉલટ અંગ ન સમાએ ॥ ૭૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ! ઉપરોક્ત એક એક મંદિરોમાં આવીને આ ઉપવનની ચારે તરફ જોવાથી જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે અંગોમાં સમાતો નથી.

એ બાગ મેહેરાબ દેખકે, આએ બડે ચેહેબચે ।

આયા આગૂં લાલ ચબૂતરા, ખૂબી કિન વિધ કહૂં મેં એ ॥ ૭૨ ॥

આ ઉપવન તથા તેમની કમાનો (મેહેરાબ)ને જોઈ સોળ પહેલ (હાંસ)ના મોટા કુંડ પર ચાલીએ.

એની સાથે લાલ ચબૂતરો સંકળાયેલો છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચાલીસ હાંસોં ચબૂતરા, બડે મેહેરાબ ઈન પર ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, ખૂબી ક્યોં કહૂં ઈન ચબૂતર ॥ ૭૩ ॥

આ ચબૂતરો રંગભવનના ચાલીસ પહેલ સુધી વિસ્તરેલો છે. અહીં દીવાલોમાં (મંદિરોના ઝરૂખાના સ્થાને) મોટી મોટી કમાનો છે. આ ચબૂતરાની શોભા અપૂર્વ છે. જેને આ વાણી દ્વારા પ્રગટ કરી શકાય નહીં.

ત્રીન હજાર છે સૈ બને, મેહેરાબ બરાબર ।

સભા હાંસોં ચાલીસ, ઈન જુબાં કહૂં ક્યોં કર ॥ ૭૪ ॥

આ લાલ ચબૂતરા પર ૩,૬૦૦ કમાનો (મેહેરાબ) એક સરખી રીતે સુશોભિત છે. આ રીતે આ ચબૂતરા પર આવેલ ચાલીસ પહેલ (હાંસોં)ની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

એ ઠૌર સોભા અતિ બડી, ઔર બન વિસ્તાર ।

એ ઠૌર બેઠક બડી, પસૂ પંખી ખેલેં અપાર ॥ ૭૫ ॥

આ વિશાળ ચબૂતરાની શોભા અદ્વિતીય છે. અહીં વનનો વિસ્તાર પણ ખૂબ મોટો છે. સાથોસાથ આ ચબૂતરા પર બેસવાના વિશાળ સ્થાનો છે. અસંખ્ય પશુ પક્ષીઓ પણ અહીં આવી કીડા કરે છે.

અતિ ખૂબી આગૂં કઠેડે, હાંસોં ચાલીસોં સોભિત ।

દેખત અરસ આંખન સોં, ખૂબી ઉત જુબાં બોલત ॥ ૭૬ ॥

આ ચબૂતરાના કિનારા પર ચાલીસ પહેલ (હાંસ) સુધી કઠેડો સુશોભિત છે. આ શોભા પરમધામની દૃષ્ટિએ જોઈને તે ત્યાં જ બતાવી શકાય છે.

જુદી જુદી જિનસોં સોભિત, જુદી જુદી જિનસોં ફલ ફૂલ ।

પાત રંગ જુદી જિનસોં, દેખ દેખ હોઈએ સનકૂલ ॥ ૭૭ ॥

અહીં વિવિધ સામગ્રીઓ સુશોભિત છે. અહીંનાં ફળ-ફૂલ પણ વિવિધ પ્રકારનાં છે. આ વૃક્ષોના પર્ણોનો રંગ પણ વિવિધ પ્રકારનો છે. એને જોઈને ઘણી પ્રસન્નતા થાય છે.

હર મંદિર માહું આએકે, ચઢિએ હર ઝરોખે ।

જબ આઈએ હર મેહેરાબ મેં, તબ ખૂબી દેખો બાગ એ ॥ ૭૮ ॥

પ્રત્યેક મંદિરમાં આવી પ્રત્યેક ઝરૂખા પર ચઢો. જ્યારે પ્રત્યેક કમાન (મેહેરાબ)માંથી થઈ આગળ વધીએ તો સામે બડાવનની શોભા સારી રીતે દેખાય છે.

બડે મેહેરાબ બરાબર, એક દૂજે કો લગતા ।

હાંસ ચાલીસ ઊપર ચબૂતરે, સોભા ન આવે સબદ મેં બકા ॥ ૭૯ ॥

લાલ ચબૂતરા પર એકબીજાને અડીને મોટી-મોટી કમાનો (મેહેરાબ) સુશોભિત છે. ચાલીસ

પહેલ (હાસ) પર આવેલ આ ચબૂતરાની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

એહ ભોમ એહ ચબૂતરા, લગતે પેડ દરખત ।

એ ઠૌર બરનન કરતે, હાએ હાએ છાતી નાહી ફટત ॥ ૮૦ ॥

પહેલી ભોમ પર આવેલ આ ચબૂતરો તથા એની સાથેનાં વૃક્ષો અતિ સુંદર છે. આ સુંદર સ્થાનનું વર્ણન કરતાં મારું હૃદય કેમ ચીરાઈ જતું નથી ?

આગૂં ભોમ ચબૂતરે, ચારોં તરફોં ચૌગાન ।

ગૃદવાએ પરે પુખરાજ કે, જિમી રોસન ખેલેં રેહેમાન ॥ ૮૧ ॥

પ્રથમ ભોમ સુધી ઊંચા આ ચબૂતરાથી આગળ ચારે બાજુનો વન પ્રદેશ મેદાનની જેમ દેખાય છે. આ પ્રદેશ પુખરાજની ચારે બાજુ વ્યાપ્ત થઈ એનાથી પણ આગળ સુધી પહોંચ્યો છે. આની પ્રકાશમય ભૂમિમાં કૃપાનિધાન ધામધણી લીલા કરે છે.

જિમી ઊંચી નીચી કહૂં નહીં, બરાબર એક થાલ ।

પસૂ પંખી સબમેં ખેલહીં, એ ખેલૌને નૂર જમાલ ॥ ૮૨ ॥

અહીંની ભૂમિ ક્યાંય પણ ઊંચી-નીચી નથી. સર્વત્ર સમતળ છે. શ્રીરાજજીનાં રમકડાં જેવાં પશુપક્ષીઓ આ ભૂમિ પર સર્વત્ર રમે છે.

બડા બન ઊંચે હિડોલે, તલેં હાથી જાત આવત ।

કહૂં કેતે બડે જાનવર, ઈન ચૌગાન ખેલ કરત ॥ ૮૩ ॥

અહીં બડાવનમાં ઊંચા ઝૂલા લાગેલા છે. એની નીચેથી હાથી આવે જાય છે. અહીં અનેક મોટાં-મોટાં પશુઓ છે, જે આ મેદાનમાં કીડા કરે છે.

બાઘ કેસરી ચીતે ખેલહીં, ઔર મોર મુરગ બાંદર ।

હર જાત જાત કે જિનસેં, કહૂં કહાં લગ ખેલ જાનવર ॥ ૮૪ ॥

અહીં વાઘ સિંહ ચિત્તા જેવાં મોટાં મોટાં પશુ તથા મયૂર, મરઘા, વાંદરા જેવાં નાનાં પશુ તેમજ પક્ષીઓ સહિત વિવિધ જાતિના પશુપક્ષીઓ વિવિધ કીડાઓ કરે છે. એમનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

હર જિનસેં કે ખેલત, એક એક મેં ખેલ અપાર ।

ખેલેં કૂદેં નાયેં ઉડેં, ગાવેં કે વિધ જુબાં ન સુમાર ॥ ૮૫ ॥

આ પશુ પક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારની કીડા કરે છે તેમની એક-એક (મુખ્ય) કીડામાં પણ અનેક અવાન્તર (ગૌણ) કીડાઓ થાય છે. રમતાં રમતાં તેઓ દોડે છે, નાચે છે, ઊડે છે તથા ગાય છે. આ રીતે એમની કીડાનો કોઈ પાર નથી.

ઈન મુખ સોભા ક્યોં કહૂં, ઔર ક્યોં કહૂં સોભા જિકર ।

સોભા પર ચિત્રામન, એ જુબાં ફના કહે ક્યોં કર ॥ ૮૬ ॥

એમના મુખ તથા તેમણે કરેલા શ્રીરાજજીના ગુણગાનની શોભા કેવી રીતે બતાવી શકાય?

એમની પાંખો પર પણ વિવિધ પ્રકારનું ચિત્રકામ કરેલું છે. આ નશ્વર જીભ તેમનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

સોભા કહી ન જાએ દરખતોં, ઔર ના કહી જાએ ઇન ભોમ ।

જો દેખોં સોભા પસુઅન કી, કરે અતિ રોસન એક રોમ ॥ ૮૭ ॥

પરમધામનાં આ વૃક્ષો તથા ભૂમિની શોભા બતાવી શકાતી નથી. જો અહીંનાં પશુપક્ષીઓની શોભા જોવા ઇચ્છો તો તેમના રોમે-રોમમાંથી પ્રકાશ નીકળી રહ્યો છે એવું દેખાય છે.

કે નાયત નટ બાંદર, કે બાજે બજાવત ।

એ બેલોંને હક હાદીયકે, કેહેની જુબાં ક્યોં પોહોંયત ॥ ૮૮ ॥

અહીં અનેક વાંદરાઓ નટની જેમ નૃત્ય કરે છે તો કેટલાંક વાજિંત્રો વગાડે છે. આ બધા શ્રી રાજશ્યામાજીનાં રમકડાં છે. એટલા માટે આ જીભ એમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

ચઢ ઊંચે લેત ગુલાટિયાં, ફેર ગુલાટિયોં ઉતરત ।

એ નટ વિદ્યા બહુવિધ કી, ક્યોં કર કરું સિફત ॥ ૮૯ ॥

આ વાંદરાઓ ગુલાટિયાં મારીને વૃક્ષો પર ચડે છે અને ગુલાટિયાં મારીને વૃક્ષો પરથી નીચે ઊતરે છે. એમની નટવિદ્યા (નૃત્યકલા) વિવિધ પ્રકારની છે, જેની પ્રશંસા કેવી રીતે કરું ?

કૂદત ફાંદત નાયત, લેત ભમરિયાં દે પડતાલ ।

નઈ નઈ વિદ્યા દેખ કે, હક હાદી રૂહેં હોત ખુસાલ ॥ ૯૦ ॥

કેટલાક વાંદરાઓ દોડે છે, ઉછળકૂદ કરે છે તથા ફરતાં ફરતાં ભૂમિ પર તપાસ કરે છે. એમની નવીન કલાઓને જોઈ શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ આનંદિત થાય છે.

ચઢ કૂદેં કે દરખતોં, પેડ પેડ સે પેડ ઊપર ।

તલેં જો અંત્રીખ આએકે, ફિરત ચઢત ઊંચે ઉતર ॥ ૯૧ ॥

આ વાંદરાઓ દોડીને અનેક વૃક્ષો પર ચડે છે. તથા એકથી બીજા, બીજાથી ત્રીજા વૃક્ષ પર ઉપરા ઉપરી છલાંગોં મારે છે. ઉપરથી છલાંગ લગાવી આકાશમાં નીચે સુધી આવી ફરીથી ઉપર ચડી જાય છે.

જંત્ર બેન બજાવહીં, રબાબ તાલ મૃદંગ ।

અમૃત સારંગી ઝરમરી, ઝાંઝ તંબૂરા ચંગ ॥ ૯૨ ॥

અનેક વાંદરાઓ વાજિંત્રો વગાડે છે, જેમાં બંસી, રબાબ, કરતાલ, મૃદંગ, ઝરમરી, ઝાંઝ, તંબૂરા, ચંગ મુખ્ય છે. એમાંથી અમૃતમય ધ્વનિ સંભળાય છે.

સરનાઈ ભેરી નફેરી, ઔર બાજે કે બજાએ ।

તુરહી નરસિંઘા મહુઅર, ઔર નગારે કરનાએ ॥ ૯૩ ॥

કેટલાંક વાંદરાઓ શરણાઈ, ભેરી, તુરી (નફોટી) નરસિંધુ , મહુવર, નગારા તથા લાંબા લાંબા

બ્યૂગલો વગેરે અનેક વાજિત્રો વગાડે છે.

લેત તલેં સે ગુલાટિયોં, ચડત જાન આસમાન ।

ઉતરે ભી ગુલાટિયોં, ફેર ફેર ગુલાટોં દે તાન ॥ ૮૪ ॥

આ વાંદરાઓ નીચેથી ગુલાટિયું ખાઈને ઊંચા આકાશમાં છલાંગ લગાવે છે અને તેવી જ રીતે ગુલાટિયાં ખાઈને નીચે ઊતરે છે તથા ગુલાટિયા ખાતાં વાજિત્રો વગાડે છે.

અંત્રીખ મિને ગુલાટિયાં, દેત જાત ફિરત ।

ઈન વિધ લેત ભમરિયાં, યોં કે વિધ કેલ કરત ॥ ૮૫ ॥

અનેક વાંદરાઓ તો અંતરીક્ષમાં જ ગુલાટિયું ખાઈ ફરતાં હોય છે. આ રીતે ધમ્મર ધૂમીને પણ આ વાંદરાઓ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે.

દેખો બાંદર ખેલ અરસ મેં, બડા દેખ્યા અચરજ એ ।

એ ખૂબી ખુસાલી ક્યોં કહૂં, હક હાદી આગૂં હોત હૈ જે ॥ ૮૬ ॥

જુઓ, પરમધામમાં વાનરોની કીડાઓમાં પણ ઘણી અદ્ભુતતા છે. આ સમયની પ્રસન્નતાની વાત જ કેવી રીતે કરવી ? આ કીડા તો સ્વયં શ્રીરાજજી તથા શ્યામાજીની સમ્મુખ થાય છે.

એ નટ વિદ્યા કે નાયત, બાજે દિલ ચાહે બજાવત ।

એ ખેલ અચંભા દેખ કે, હક હાદી રૂહેં રાયત ॥ ૮૭ ॥

કેટલાક વાંદરાઓ નટવિદ્યામાં નિપુણ હોય એમ નૃત્ય કરે છે. નૃત્ય કરતાં ઈચ્છાનુસાર વાજિત્રો વગાડે છે. એમની અદ્ભુત કીડા જોઈ શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ પ્રસન્ન થાય છે.

ઈત આગૂં લાલ ચબૂતરે, ભોમ ક્યોં કહૂં બન વિસ્તાર ।

ખેલ પસૂ પંખિયન કો, જુબાં કહે જો હોવે કહૂં પાર ॥ ૮૮ ॥

આ લાલ ચબૂતરાથી આગળની ભૂમિ પર વનનો મોટો વિસ્તાર છે. અહીં થતી પશુપક્ષીઓની કીડાઓનું ત્યારે વર્ણન કરી શકાય જ્યારે તેમની કોઈ સીમા હોય.

બાધ કેસરી ખેલહીં, ચીતે ખેલેં સ્યાહગોસ ।

સબ વિદ્યા અપની સાધહીં, સબ ખેલેં ઈસક કે જોસ ॥ ૮૯ ॥

અહીં વાધ, સિંહ, ચિત્તો, વન વિડાલ (જંગલી બિલાડી) વગેરે પોતપોતાની કલાઓ દેખાડતાં કીડાઓ કરે છે. આ બધા પોતાની વિદ્યામાં નિપુણ થઈ શ્રીરાજજી દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલા પ્રેમના આવેશમાં ખેલે છે.

હર ખાંચેં જાતેં જુદી જુદી, આપ અપની વિદ્યા ખેલત ।

ગાએ નાયેં જિકર કરેં, હર ભાંતેં રૂહોં રિઝાવત ॥ ૧૦૦ ॥

અહીં પ્રત્યેક જાતિનાં પશુપક્ષી પોતપોતાની કુશળતા પ્રમાણે કીડા કરે છે તથા શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરતાં નૃત્યો તથા ગાયન દ્વારા બ્રહ્માત્માઓને દરેક પ્રકારે પ્રસન્ન કરે છે.

હાથી ઘોડે બૈલ બકર, સામ્હર ચીતલ હરન ।
મેઢે પાડે પસ્વાડે, કે ખેલેં ઊંટ અરન ॥ ૧૦૧ ॥

અહીં હાથી, ઘોડા, બળદ, ગાય, વારસીંગું, ચિત્તા, હરણ, ઘેટું, પાડા, ભેંસ, ઊંટ વગેરે અનેક પશુઓ કીડા કરે છે.

ચાલીસ હાંસોં કી એ કહી, કરેં આપ અપના ખેલ ।
છોડેં ન હાંસ મરજાદા, હક આગે કરેં સબ કેલ ॥ ૧૦૨ ॥

આ ચબૂતરો ચાલીસ પહેલ(હાસ)નો કહેવામાં આવ્યો છે. અહીં બધાં પશુ પક્ષીઓ પોતપોતાની રીતે કીડા કરે છે. પોતાના પહેલની સીમાનું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર આ બધા ધામધણીની આગળ કીડા કરે છે.

દસ હાંસેં બાકી રહી, તાકે મંદિર ઝરોખે ।
તિત ઢિંગ દો દો મેહેરાબ, ખૂબી લેત બન પર એ ॥ ૧૦૩ ॥

ચાલીસ પહેલ (હાસ)ના ચબૂતરાથી આગળ રંગભવનની ઉત્તર દિશામાં દસ પહેલ(હાસ) બાકી રહે છે. તેમાં મંદિર તથા ઝરૂખાઓ છે. સાથે બે-બે કમાનો (મેહેરાબ) પણ વનપ્રદેશની તરફ શોભાયમાન છે.

એક સૌ દસ છેલી હારકે, એ જો મોહોલ ભૂલવની કે ।
એક સૌ દસ ચારોં તરફોં, એ જો બારે હજાર કહે ॥ ૧૦૪ ॥

રંગમહેલની બીજી ભોમમાં આવેલ ભુલભુલવણીમાં ચારે બાજુ મંદિરોની એકસો દશ હારો છે. આ રીતે આ મંદિરોની સંખ્યા બાર હજાર થાય છે.

ચબૂતરે ચેહેબચે લગ, બીચ ચાલીસ મંદર ।
ચાલીસ ચેહેબચે પરે, અસી બીચ તીસ અંદર ॥ ૧૦૫ ॥

લાલ ચબૂતરાથી જલકુંડ (ખડોકલી) સુધી ચાલીસ મંદિર છે અને ચાલીસ મંદિર જલકુંડના પૂર્વમાં છે. આ એંશી મંદિરોની વચ્ચેમાં ત્રીસ મંદિર જલકુંડના છે. (આ રીતે એમની કુલ સંખ્યા એકસો દશ છે)

તીસ ચેહેબચે ઊપર, બને જો ઝરોખે ।
ચાર ચાર દ્વાર ઈન મંદિરોં, મુખ ક્યોં કહૂં સોભા એ ॥ ૧૦૬ ॥

આ જલકુંડ (ખડોકલી)ના ઉપર ત્રીસ મંદિરના ત્રીસ ઝરૂખા શોભે છે. આ મંદિરોમાં ચાર-ચાર દરવાજા છે. એમની શોભા અવર્ણનીય છે.

ઈત લગતે જો મંદિર, હારેં ભૂલવની ।
કેહે કેહે મુખ કહા કહે, સોભા અતંત ઘની ॥ ૧૦૭ ॥

એમની સાથે ભુલભુલામણીના મંદિરની હારો સંકળાયેલી છે. એમની શોભા અનન્ત છે, જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

છે હાંસ ઊપર દસ મંદિર, હાંસેં પોહોંચી લગ પયાસ ।

એક ઝરોખા દો મહેરાબ, એ જો ફિરતી ખૂબી ખાસ ॥ ૧૦૮ ॥

(ભુલભુલામણીના એક સો દસ મંદિરો સિવાય) છ પહેલ (હાસ) અને દસ મંદિર હોવાથી લાલ ચબૂતરાની ચાલીસ પહેલ સહિત કુલ પયાસ પહેલ થાય છે. પ્રત્યેક મંદિરમાં ચારે બાજુ એક-એક ઝરૂખો અને બે-બે કમાનો વિશેષ શોભે છે.

એ મોહોલ ફિરતે બન ઊપર, એ જો સોભા લેત હેં ઈત ।

બન ઝરોખે સોભા તો કહું, જો હોએ નિમૂના કહું કિત ॥ ૧૦૯ ॥

આ મંદિર તાડવનની ઉપર અત્યંત સુશોભિત છે. એમના ઝરૂખા તથા વનની શોભા ત્યારે વર્ણવી શકાય છે જ્યારે એમની ઉપમા ક્યાંય જોવા મળે.

એ જો ઘાટ અનાર કા, આએ મિલ્યા દિવાલ ।

એ ખૂબી ક્યોં કહું ઈન જુબાં, રૂહ દેખત બદલે હાલ ॥ ૧૧૦ ॥

આની આગળ અનારનો ઘાટ (દાડમનો ઘાટ) રંગભવનની દીવાલ સુધી પહોંચ્યો છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન આ જીભના દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે છે? એની શોભાને જોતાં આત્માની સ્થિતિ જ બદલાઈ જાય છે.

ઘાટ લિબોઈ હિડોલોં, આએ મિલ્યા ઈત એ ।

ખૂબી તાડ બન કી, ક્યોં કહું બલ જુબાં કે ॥ ૧૧૧ ॥

તેનાથી આગળ લીંબુનો ઘાટ છે. તે તાડવનના ઝૂલા સુધી પહોંચ્યો છે. નશ્વર જીભના બળથી તાડવનની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

કેલ બન આગૂં ચલ્યા, મધુબન મિલ્યા આએ ।

ઈત સોભા બડે બન કી, ઈન અંગ મુખ કહી ન જાએ ॥ ૧૧૨ ॥

તેનાથી આગળ કેળવન છે. એ ઉત્તરની તરફ મધુવન સુધી પહોંચ્યું છે. અહીં પશ્ચિમ તરફ બડાવન શોભાયમાન છે. આ નશ્વર દેહની રચના (જીભ)થી એમનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઔર હાંસેં પયાસ જો, આગૂં બડે દરબાર ।

સોભિત ઝરોખે મહેરાબ, આગૂં ચૌક સોભે બન હાર ॥ ૧૧૩ ॥

રંગભવનની સામે પયાસ પહેલો (હાસો)માં મંદિરો પર ઝરૂખા તથા કમાનો (મહેરાબ)ની શોભા છે. તેમની સામે નીચે ચાંદની ચોક તથા વૃક્ષોની હારો સુશોભિત છે.

એ જો બડી કહી પડસાલ, ઊપર બડે દ્વાર ।

દોઊ તરફોં તલેં દસ થંભ, એક એક રંગ કે ચાર ચાર ॥ ૧૧૪ ॥

રંગભવનના દરવાજાની ઉપર વિશાળ રવેશ (પડસાલ) શોભાયમાન છે. એની નીચે દરવાજાની બન્ને બાજુ દશ-દશ સ્તંભો છે, જેમાં એક-એક રંગના ચાર-ચાર સ્તંભો છે.

સામી દસ થંભ દિવાલ મેં, કરે જોત જોત સોં જંગ ।

બીસ થંભ રંગ રંગ મુકાબિલ, તિન રંગ રંગ કે તરંગ ॥ ૧૧૫ ॥

તે દશ સ્તંભોની સામે દીવાલની સાથે લાગેલા (અકશી) અન્ય દશ સ્તંભો છે. એમની જ્યોતિ પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે. એક રીતે સામસામેના વીસ સ્તંભોની જ્યોતિના રંગ એકબીજા સાથે સ્પર્ધા કરે છે, જેમાંથી વિવિધ રંગોનાં તરંગો નીકળે છે.

જો થંભ આગૂં દ્વાર ને, અતિ ઉજલ હીરોં કે ।

દોઊ તરફોં જોડે ચાર થંભ, એ ચારોં માનિક રંગ લગતે ॥ ૧૧૬ ॥

દરવાજાની સામે હીરાના અતિ ઉજ્જવળ ચાર સ્તંભો છે. એમની સાથે જ એકબીજાની સામે બન્ને બાજુ માણેકના ચાર સ્તંભો લાલ રંગના છે.

તિન જોડે ભી ચાર થંભ, સો પીત રંગ પુખરાજ ।

તિન પરેં ચારોં પાય કે, દોઊ તરફોં રહે બિરાજ ॥ ૧૧૭ ॥

માણેકના આ ચાર સ્તંભોની સાથે જ પુખરાજના પીળા રંગના ચાર સ્તંભો છે. તેના પછી બન્ને બાજુ પાયના લીલા રંગના ચાર સ્તંભો શોભાયમાન છે.

ચારોં ખૂટોં થંભ નીલવી, સોભા લેત ઈત એ ।

પાંચ થંભોં કે લગતે, હુએ બીસ દસ જોડે ॥ ૧૧૮ ॥

ચારેય ખૂણામાં નીલમણિ(નીલમ)ના ચાર સ્તંભો શોભાયમાન છે. આ રીતે અહીં પાંચ રંગોના કુલ વીસ સ્તંભો (દશજોડી) સુશોભિત છે.

એ બીસ થંભોં કા બેવરા, ઈનોં ક્યોં કહૂં રોસન નૂર ।

કટાવ કિનારેં કાંગરિયોં, ક્યોં કહૂં ઈન દ્વાર જહૂર ॥ ૧૧૯ ॥

આ રીતે આ વીસ સ્તંભોનું વિવરણ છે. એમાંથી નીકળતા પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? એમના કિનારા પર કાંગરી ચીતરેલી છે. આ રીતે આ દરવાજાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ચાર ચાર મેહેરાબ દાંઝે બાંઝે, આઠ હુએ તરફ દોઝે ।

સોભા આગૂં બડે દ્વાર કે, સો ઈન મુખ ખૂબી ક્યોં હોઝે ॥ ૧૨૦ ॥

એની બન્ને બાજુ ચબૂતરાઓ પર ચાર-ચાર કમાનો (મેહેરાબ) શોભાયમાન છે. આ રીતે બન્ને બાજુની કમાનો (મેહેરાબો)ની સંખ્યા આઠ છે. સામેથી જોઈએ તો આ વિશાળ દરવાજાની શોભા અદ્વિતીય લાગે છે, જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

દોઊ તરફ દોઝે ચબૂતરે, એ જો લગતે દિવાલ ।

તીનોં તરફોં કઠેડા, ક્યોં દેઊં ઈન મિસાલ ॥ ૧૨૧ ॥

આ દરવાજાની બન્ને બાજુ દીવાલ સાથે જોડાયેલા બે ચબૂતરા છે. તે ચબૂતરાઓ પર ત્રણેય બાજુ કઠેડો છે. એમની ઉપમા પણ આપી શકાતી નથી.

કઠેડા રંગ કંચન, જાનોં કે મીના માહેં ।

સોભા લેત થંભ કઠેડે, એ કેહે ન સકે જુબાંએ ॥ ૧૨૨ ॥

આ કઠેડો કંચન રંગનો છે, જેમાં સુંદર ચિત્રકામ (મીનાકારી) છે. અહીંના સ્તંભો તથા કઠેડાની શોભા શબ્દોમાં વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

કે રંગ જવેર ચબૂતરોં, કે દિવાલેં રંગ નંગ ।

ઊપર તલેં કા નૂર મિલ, કરત અંબર મેં જંગ ॥ ૧૨૩ ॥

આ ચબૂતરાઓ પર વિવિધ રંગોનાં રત્નો જડેલાં છે. આ રીતે દીવાલોમાં પણ અનેક રત્નોની આભા (કાંતિ) ઝળકે છે. આ રીતે ઉપર નીચેના આ રત્નોના કિરણો આકાશમાં એકબીજા સાથે દ્વન્દ્વ કરે છે.

એ અરસ નૂર જમાલ કા, તિન અરસ બડા દરબાર ।

એહજોત આકાસ મેં, માવત નહીં ઝલકાર ॥ ૧૨૪ ॥

આ પરમધામ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું છે. એમાં પણ આ તો વિશાળ રંગભવન છે. એની ઝગમગતી જ્યોત આકાશમાં પણ સમાતી નથી.

આઠ ભોમ ઈન ઊપર, તિન આઠોં ભોમ પડસાલ ।

જાએ પોહોંચ્યા લગ ચાંદની, ઊપર ગુમટિયાં લાલ ॥ ૧૨૫ ॥

આ રંગભવનના દરવાજાની ઉપર આઠેય ભોમમાં વિશાળ પડસાલ (રવેશ) છે. આજ રીતની શોભા ચાંદની સુધી છે. તેના ઉપર લાલ ઘૂમટ શોભે છે.

એ સોભા અચરજ અદ્ભુત, જાનેં અરસ અરવાએ ।

ઈન ભોમ રૂહ સો જાનહીં, જિન મોમિન કલેજેં ઘાએ ॥ ૧૨૬ ॥

રંગભવનની આ અદ્ભુત શોભાને પરમધામના આત્માઓ જ જાણી શકે છે. આ દિવ્ય ભૂમિને તે બ્રહ્માત્માઓ જ સમજી શકે છે જેના હૃદયમાં સદ્ગુરુનાં વચનોનો ઊંડો ઘા લાગ્યો હોય.

આગૂં તલેં ચૌક ચાંદની, ઉતર જાઈએ સીદિયન ।

આગૂં દોએ ચબૂતરે ચૌક કે, ઊપર હરા લાલ દોઊ બન ॥ ૧૨૭ ॥

રંગભવનના દરવાજાની સામે નીચે ચાંદની ચોકનું પ્રાંગણ છે. સીડીઓ ઊતરી અહીં આવી શકાય છે. અહીં બન્ને બાજુ બે ચબૂતરા શોભાયમાન છે. તેમની ઉપર લીલા અને લાલ રંગનાં બે વૃક્ષો છે.

ઈત સોભા ચૌક ચાંદની, ઈન મોહોલોં મુજરા જાનવર ।

ઈન જુબાં ખૂબી ક્યોં કહું, એ જો બન મેં કરેં જિકર ॥ ૧૨૮ ॥

રંગભવનની સામે આવેલ આ ચાંદની ચોકની શોભા અનુપમ છે. પશુપક્ષી અહીં આવી શ્રી રાજજીને દર્શન વંદન (મુજરા) કરે છે. આ પશુ પક્ષીઓની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું,

જે વનોમાં કલરવ કરતાં પણ શ્રીરાજજીના જ ગુણગાન કરે છે.

એ જો રસ્તા બન કા, જોએ જમુના લગ કિનાર ।

સાત ઘાટ દોએ પુલ બીચ મેં, કે ચૌક બને કે હાર ॥ ૧૨૯ ॥

ચાંદની ચોકથી આગળ અમૃતવન થઈને પસાર થતો એક માર્ગ યમુના તટ સુધી પહોંચે છે. ત્યાં બન્ને પુલોની વચ્ચે સાતેય ઘાટોનાં વૃક્ષોની અનેક હારો તથા ચોક છે.

દ્વાર સામી પાટ ઘાટ કા, સો રસ્તા બરાબર ।

જોએ પરે રસ્તા નૂર લગ, આવે સામ સામી દ્વાર નજર ॥ ૧૩૦ ॥

રંગભવનની સામે પાટઘાટ સુધી જે માર્ગ જાય છે તેના જ જેવો જ યમુનાજીની સામે પાર પણ અક્ષરધામ સુધી જતો તેવો જ માર્ગ છે. આ રીતે બન્ને ધામોનાં દ્વાર સામ-સામે જોવા મળે છે.

ઊપર પાટ ચૌક ચાંદની, ચારોં ખૂટોં અતિ સોભાએ ।

નંગ જંગ કરેં રંગ પાંચ કે, બારે થંભ ગૃહવાએ ॥ ૧૩૧ ॥

પાટ ઘાટની ઉપર નીલમણિના સોળ સ્તંભો પર ચાંદની છે. એના ચારેય ખૂણા અત્યંત સુંદર છે. આ ચાંદની પર ચારે બાજુ પાંચ રત્નો (હીરો, નીલમ, પાય, માણેક, પુખરાજ)ના બાર સ્તંભો સુશોભિત છે.

ચારોં તરફોં થંભ દો દો, જાનોં બને ચાર દ્વાર ।

માનિક હીરે પાય પોખરે, એ ચારોં દ્વાર નંગ ચાર ॥ ૧૩૨ ॥

આ ચારેય તરફના સ્તંભોમાં વચ્ચે આવેલા બે-બે સ્તંભો ચારેય દરવાજાની જેમ દેખાય છે. આ સ્તંભ માણેક, હીરા, પાય અને પુખરાજ જેવાં રત્નોનાં છે.

નૂર દિસ થંભ દોએ માનિક, બટ દિસ હીરા થંભ દોએ ।

દોએ થંભ પાય દિસ અરસ કે, થંભ પોખરે કેલ દિસ સોએ ॥ ૧૩૩ ॥

આ સ્તંભોમાં અક્ષરધામની બાજુ બે સ્તંભો માણેકના છે. વટપુલની દિશામાં બે સ્તંભો હીરાના રંગભવનની બાજુ બે સ્તંભો પાયના તથા કેળપુલની બાજુ બે સ્તંભો પુખરાજના છે.

ચાર થંભ ચાર ખૂટ કે, નીલવી કે ઝલકત ।

એ બારે થંભોં કા બેવરા, માહેં જલસોં જંગ કરત ॥ ૧૩૪ ॥

ચારેય ખૂણામાં ચાર સ્તંભો નીલમણિ(નીલમ)ના ઝળકે છે. આ રીતે આ બાર સ્તંભોનું વિવરણ છે. જળમાં પ્રતિબિંબ પડવાથી આ સ્તંભો જળની સાથે દ્વન્દ્વ (જંગ) કરતા હોય એમ લાગે છે.

સોભા લેત અતિ કઠેડા, ઊપર ઢાંપ ચલી કિનાર ।

સોભા જલ મેં ઝલકત, જલ નંગ તરંગ કરે માર ॥ ૧૩૫ ॥

પાટઘાટની ચાંદની ઉપર સુંદર કઠેડો શોભે છે. વૃક્ષોની ડાળીઓથી યમુનાજીનો કિનારો ઢંકાયેલો છે. આ બધાની શોભા જળમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. જળના તરંગો ઘાટના રત્નમય સ્તંભોની સાથે ટકરાય છે.

એ દોઢી દ્વાર કે બીચ મેં, ભરી જોત જિમી અંબર ।

ઔર ઉઠત જોત બન કી, નૂર અરસ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૧૩૬ ॥

રંગભવન તથા અક્ષરધામની બન્ને બાજુના દરવાજાઓની વચ્ચે આવેલ પાટ ઘાટનાં પ્રકાશમય કિરણો ભૂમિ અને આકાશમાં ફેલાયેલાં છે. બન્ને બાજુના બગીચાઓમાંથી પ્રકાશમય કિરણો નીકળે છે. જેનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

નૂર ઔર નૂર તજલ્લા, આકાસ જિમી સબ નૂર ।

દેત દેખાઈ સબ નૂરૈ, નૂર જહૂર ભરપૂર ॥ ૧૩૭ ॥

અક્ષરધામ તથા પરમધામની ભૂમિ તથા આકાશ બધું પ્રકાશમય છે. ત્યાં બધે પૂર્ણપણે પ્રકાશ જ પ્રકાશ જોવા મળે છે.

સબદ ન અબ આગે ચલે, જિત પર જલે જબરાઈલ ।

ઈત આવેં રૂહેં અરસ કી, જો હોએ અરવા અસીલ ॥ ૧૩૮ ॥

આવા દિવ્ય પરમધામની શોભાને વ્યક્ત કરવા માટે નશ્વર જગતના આ શબ્દો આગળ વધતા જ નથી. જ્યાં જતાં જબરાઈલ ફરિસ્તાની પાંખો પણ બળવા લાગતી હતી, ત્યાં કેવળ બ્રહ્માત્માઓ જ આવી શકે છે, જેઓ સ્વયં મૂળ પરમધામના જ વતની છે.

મહામત કહે સુનો મોમિનો, એ અરસ નૂર જમાલ ।

એહી અરસ અજમ હૈ, રહેં ઈન દરગાહ રૂહેં કમાલ ॥ ૧૩૯ ॥

મહામતિ કહે છે કે હે બ્રહ્માત્માઓ! સાંભળો. આ અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મનું પરમધામ છે. એને સર્વશ્રેષ્ઠ પરમધામ કહેવામાં આવ્યું છે. બ્રહ્માત્માઓ આ અદ્ભુત બ્રહ્મધામમાં બિરાજમાન છે.

પ્રકરણ ૩૪ ચોપાઈ ૧૮૫૬

નૂરપરિકરમા અંદર દસ ભોમ

મંગલાચરણ

બડી રૂહ રૂહેં નૂર મેં, લેં અરસ નૂર આરામ ।

નૂર જમાલ કે નૂરમેં, નૂર મગન આઈોં જામ ॥ ૧ ॥

શ્રી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજીના દિવ્ય તેજથી પરિપૂર્ણ છે તથા દેદીપ્યમાન પરમધામમાં સદા આનંદમાં મગ્ન રહે છે. શ્રી રાજજીના તેજરૂપ આ બધા આત્માઓ આઠેય પહોર તેમના જ દિવ્ય તેજથી ઓતપ્રોત રહે છે.

તિનકા જરા સબ નૂરમેં, નૂર જિમી વૃખ બાગ ।

નૂર ફૂલ ફૂલ પાત નૂર, રૂહેં નિસ દિન નૂર સોહાગ ॥ ૨ ॥

પરમધામમાં નાના તણખલામાંથી લઈ સમગ્ર ભૂમિ, વૃક્ષો, વન તેમનાં ફળ, ફૂલ, પાંદડા વગેરે બધાં એમના પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. બ્રહ્માત્માઓ પણ રાત દિવસ પોતાના પ્રિયતમ ધણીનો

તેજોમય સુહાગ ધારણ કરે છે.

નૂર કિનાર નૂર જોએ કે, નૂર જલ તરંગ ।

નૂર જલ પર મોહોલાતેં, ક્યોં કહૂં નૂર કે રંગ ॥ ૩ ॥

યમુનાજીનો સમગ્ર કિનારો તથા વહેતા જળની લહેરો બધું પ્રકાશમાન છે. સાથોસાથ કિનારે આવેલા મહેલોમાંથી નીકળતાં વિવિધ રંગોનાં જ્યોતિર્ભય કિરણો પણ વિવિધ રંગોમાં પ્રકાશિત થાય છે. એના રંગ તથા તેજનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

નૂર જિમી નિકુંજ બન, નૂર જિમી જલ તાલ ।

નૂર ટાપૂ મોહોલાત નૂર, ઔર નૂર મોહોલ બન પાલ ॥ ૪ ॥

કુંજ-નિકુંજ વનની ભૂમિ, વન, હૌજકૌસર તળાવ, તેમનું જળ, આસપાસની ભૂમિ, મધ્યમાં આવેલ દ્વીપ ભવન, તાલની પાળ, તેના પર આવેલ ભવન, નજીકનાં વૃક્ષો વગેરે તેજોમય છે.

નૂર જલ કિનારે સીઢિયાં, નૂર ચબૂતરા ગૃદવાએ ।

નૂર મોહોલ મેહેરાબ ફિરતે, નૂર ઝાંઈ જલ મેં બનરાએ ॥ ૫ ॥

તળાવના કિનારે શોભાયમાન જળની અંદરની સીડીઓ, ચારેબાજુના ચબૂતરાઓ, ચારેબાજુના મહેલો, તેમની કમાનો (મેહેરાબ) તથા જળમાં પ્રતિબિંબિત થયેલ વૃક્ષ વગેરે બધા દિવ્ય પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

નૂર જરે તિનકે કા, મેં નૂર કહ્યા દિલ ધર ।

નૂર સમૂહ કી ક્યોં કહૂં, રૂહેં નૂર દેખેં સહૂર કર ॥ ૬ ॥

મેં હજુ સુધી પરમધામના કણ તથા તણખલા માત્રના પ્રકાશનું હૃદય પૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. ત્યાંનાં પ્રકાશ સમૂહનું તો વર્ણન જ થઈ શકતું નથી. બ્રહ્માત્માઓ આત્મ દષ્ટિથી જ તેમનો અનુભવ કરે છે.

સુપેત જિમી નૂર ઝલકે, નૂર આકાસ લગ ભરપૂર ।

નૂર સામી આકાસ કા, ક્યોં કહૂં જોર જંગ નૂર ॥ ૭ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિનો ધવલ પ્રકાશ સમગ્ર આકાશમાં પ્રસરેલો છે. સામેથી આકાશનો પ્રકાશ પણ ભૂમિની તરફ આવે છે. આ રીતે બન્ને બાજુથી સ્પર્ધા કરતા આ પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

નૂર બાગ હિડોલે રોસન, બિના હિસાબેં નૂર કે ।

હક હાદી રૂહેં નૂર મેં, નૂર હીચેં અરસ લગતે ॥ ૮ ॥

સમસ્ત વન, ઉપવન તથા તેમાં આવેલા ઝૂલા બધા પ્રકાશમય છે. તેમનો પ્રકાશ પણ અસીમ છે. શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ રંગભવન સમીપ આ પ્રકાશમય ઝૂલાઓમાં બેસી ઝૂલે છે.

હક બડી રૂહ હીયેં નૂર મેં, ઔર રૂહેં નૂર બારે હજાર ।

જોત નૂર આકાસ મેં, નૂર ભર્યો કરે ઝલકાર ॥ ૯ ॥

આ પ્રકાશમય જૂલામાં શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ જૂલે છે. એમનો દેદીપ્યમાન પ્રકાશ આકાશને પણ ઝંકૃત કરે છે.

ખોલ આંખેં રૂહ નૂર કી, ક્યોં નૂર ન દેખે બેર બેર ।

ક્યોં ન આવે બીચ નૂર કે, જ્યોં નૂર લેવે તોહે ઘેર ॥ ૧૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓ પોતાની પ્રકાશમય દૃષ્ટિ ખોલી આ દિવ્ય પ્રકાશને વારંવાર કેમ નથી જોતા ? તથા એમાં ઓતપ્રોત કેમ નથી થતા ? જેથી આ સમગ્ર પ્રકાશ તેમની ચારે બાજુ વ્યાપ્ત થઈ જાય.

એ રોસન કરત કૌન નૂર કી, નૂર કેહેત આગૂં કિન ।

કેહેત હે નૂર કિનકા, નૂર રૂહ કેહે ચલી મોમિન ॥ ૧૧ ॥

હે સુંદરસાથજી! આ દિવ્ય પ્રકાશને કોણ પ્રકાશિત કરી રહ્યું છે? આ પ્રકાશના વિષયમાં કોની સમક્ષ કહેવામાં આવી રહ્યું છે? કોના પ્રકાશના સંદર્ભમાં કહેવામાં આવી રહ્યું છે? વસ્તુતઃ સ્વયં પ્રકાશમય આત્મા જ બ્રહ્માત્માઓને કહી રહ્યો છે.

દેખો મોહોલાતેં નૂર કી, અંદર સબ પૂર નૂર ।

કહાં લગ કહૂં માહેં નૂર કી, નૂર કે નૂર જહૂર ॥ ૧૨ ॥

પરમધામના આ બધા તેજોમય મહેલોને જુઓ. તેમની અંદર પણ સર્વત્ર પ્રકાશ જ ભરપૂર છે. આ અસીમ પ્રકાશના વિષયમાં શું કહી શકાય? સર્વત્ર એનું અલૌકિક તેજ જ જળહળી રહ્યું છે.

સબ ચીજેં ઈત નૂર કી, બિના નૂર કહુએ નાહિં ।

નૂર માહેં અંદર બાહેર, સબ નૂર નૂર કે માહિં ॥ ૧૩ ॥

અહીંની બધી સામગ્રીઓ પ્રકાશમય છે. પ્રકાશ સિવાય અહીં કંઈ પણ નથી. અહીં અંદર-બહાર સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ છે. આ રીતે પ્રકાશની અંદર પ્રકાશ સમાયેલો છે.

નૂર નજરોં નૂર શ્રવનોં, નૂર કો નૂર બિયાર ।

નૂર સેજયા સુખ નૂર અંગ, નૂર રોસન નૂર સિનગાર ॥ ૧૪ ॥

અહીંના દૃશ્યમાન બધા દૃશ્ય પ્રકાશમય છે. જે કાંઈ સંભળાય છે તે પણ પ્રકાશમય છે. અને જેનું ચિન્તન થાય છે તે પણ પ્રકાશમય છે. અહીંની પથારી પણ પ્રકાશમય છે. તથા અહીંના સ્વરૂપ તેમના અંગ-પ્રત્યંગો, તેમનો શણગાર તથા તેમને પ્રાપ્ત થતું સુખ વગેરે બધું પ્રકાશમય છે.

નૂર ખાના નૂર પીવના, નૂર મુખ મજકૂર ।

ઈસક અંગ સબ નૂર કે, સબ નૂર પૂર નૂર ॥ ૧૫ ॥

અહીંનો આહાર, પીણું, વગેરે બધું પ્રકાશ જ છે. બ્રહ્માત્માઓ પોતાની વાતમાં પણ પ્રકાશનો જ ઉલ્લેખ કરે છે. તેમના પ્રેમમય અંગ-પ્રત્યંગો પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

ગુન અંગ સબ નૂર કે, નૂર ઈંદ્રી નૂર પખ ।
રીત રસમ સબ નૂર કી, પ્રીત પ્રેમ નૂર લખ ॥ ૧૬ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે બધું જ તેજોમય છે. તેમનો વ્યવહાર અન્તઃકરણ, રીત, પ્રેમ, પ્રીતિ, દૃષ્ટિ વગેરે બધું પ્રકાશમય છે.

આસમાન જિમી તારે નૂર કે, નૂર ચાંદ ઔર સૂર ।
રંગ રુત નૂર બાએ બાદલ, ગાજ બીજ નૂર ભરપૂર ॥ ૧૭ ॥

બ્રહ્મધામમાં આકાશ, ભૂમિ, તારાગણ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય વગેરે બધા નક્ષત્રો પ્રકાશયુક્ત છે. ત્યાંની ઋતુઓ, તેમનો રંગ, વાયુનો પ્રવાહ, વરસાદની ગર્જના, વીજળીનો ચમકાર વગેરે બધું પ્રકાશથી જ પરિપૂર્ણ છે.

મોહોલ મંદિર સબ નૂર મેં, ઝાંખન ઝરોખે નૂર ।
દ્વાર દિવાલેં નૂર સબ, સબ નૂર હજૂર યા દૂર ॥ ૧૮ ॥

પરમધામના બધા મહેલો, મંદિરો જોવા માટે બનેલા ઝરૂખાઓ, દરવાજા, દીવાલો વગેરે બધું પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. ભલે તેઓ શ્રીરાજજીની નજીક હોય યા દૂર.

થંભ દિવાલેં નૂર કી, નૂરે કે ઝરોખે ।
નૂર સરૂપ માહેં ઝાંક, નૂર સબ નૂર દખે એ ॥ ૧૯ ॥

ત્યાંના સ્તંભો, દીવાલો, ઝરૂખાઓ બધા પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. પ્રકાશપૂર્ણ સ્વરૂપ જ આ બધા ઝરૂખામાંથી જુએ છે. આ રીતે અહીં દૃષ્ટા તથા દૃશ્ય બધા તેજોમય સ્વરૂપ છે.

મોહોલ મંદિર સબ નૂર કે, નૂર મેહેરાબ ખિડકિયાં દ્વાર ।
નૂર સીઢિયાં સોભા નૂર કી, બીચ ગૃદવાએ નૂર ઝલકાર ॥ ૨૦ ॥

પરમધામના મહેલો, મંદિરો તથા તેમની કમાનો, બારીઓ, દરવાજાઓ વગેરે બધું પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. આ રીતે સીડીઓ તથા તેમની શોભા પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. ત્યાં ચારે તરફ પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

કહા કહૂં નૂર નવે ભોમ કા, નૂર ક્યોં કહૂં નૂર બિસાત ।
નૂર બસ્તર કહે ન જાવહીં, તો ક્યોં કહૂં નૂર હક જાત ॥ ૨૧ ॥

રંગમહેલની નવ ભોમો તથા ત્યાંની જે કંઈ સાધન સામગ્રી છે તેના પ્રકાશ વિશે શું કહેવું ? જ્યારે બ્રહ્માત્માઓનાં વસ્ત્રો તથા આભૂષણના તેજનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી, તો સ્વયં બ્રહ્માત્માઓના તેજનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

રહેં નૂર સરૂપ પાની મિને, તો ભીજેં ના નૂર તન ।
નૂર તન રહેં જો આગ મેં, તો ભી નૂર ન જલેં અગિન ॥ ૨૨ ॥

જો આ તેજોમય બ્રહ્માત્માઓ જળમાં રહેશે તો એમનું તેજોમય શરીર જળથી ભીજતું નથી. આ રીતે એમના શરીરમાં અગ્નિ પણ રહે તો અગ્નિ એમને બાળી શકતો નથી.

કહે હક નૂર બૈઠ નાસૂત મેં, કરેં નૂર લાહૂત કે કામ ।

નૂર રૂહેં જિમી દુખ મેં, લેવેં નૂર લાહૂતી આરામ ॥ ૨૩ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું દિવ્ય તેજ આ નશ્વર જગતમાં આવીને પણ પરમધામનાં દિવ્ય (તેજોમય) કાર્યોને પૂર્ણ કરે છે. આ રીતે આ તેજોમય બ્રહ્માત્માઓ આ દુઃખ પૂર્ણ જગતમાં પણ દિવ્ય પરમધામનાં સુખોનો જ અનુભવ કરે છે.

દિલ મોમિન અરસ નૂર મેં, નૂર ઇસક આગ જલાએ ।

એક નૂર વાહેદત બિના, ઔર નૂર આગ કહૂં ન બયાએ ॥ ૨૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓનું હૃદય જ તેજોમય પરમધામ છે. તેમના હૃદયમાં પણ પ્રેમરૂપી અગ્નિ પ્રજ્જવલિત થાય છે. પરમધામના અદ્વૈત (એકાત્મ) ભાવ વગર આ તેજોમય અગ્નિથી અખિલ બ્રહ્માંડમાં કોઈ પણ બચી શક્યું નથી.

કે ગલિયાં નૂર પૌરિયાં, કે નૂર ચૌક ચૌબટ ।

નૂર બસે જો ઇન દિલોં, તો નૂર ખુલ જાવે પટ ॥ ૨૫ ॥

પરમધામની બધી ગલીઓ કમાનો (મહેરાબ) ચોક, ચાર રસ્તાઓ વગેરે બધાં પ્રકાશયુક્ત છે. જો આ દિવ્ય પ્રકાશ હૃદયના ઊંડાણમાં ઊતરી જાય તો અંતરનો પડદો તત્કાલ ખૂલી જશે.

નૂર સીઢિયાં નૂર ચબૂતરેં, નૂરે કે થંભ દિવાલ ।

બીચ ખાલી સોભા નૂર કી, એ નૂર કહૂં કિન હાલ ॥ ૨૬ ॥

મહેલોની સીડીઓ, ચબૂતરાઓ, સ્તંભો, દીવાલો વગેરે બધા પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. જો આ સ્તંભોની વચ્ચે કોઈ સ્થાન ખાલી પણ હોય તો તે પ્રકાશથી ઓતપ્રોત છે. એનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરી શકાય ?

બાજે બાસન સબ નૂર કે, પલંગ ચૌકી સબ નૂર ।

નૂર બિના જરા નહીં, નૂર નૂર મેં નૂર જહૂર ॥ ૨૭ ॥

અહીંનાં વાજિંત્રો, વાસણો, પલંગો, ચૌકી વગેરે બધાં પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. પ્રકાશ સિવાય પરમધામમાં બીજું કંઈ પણ નથી. ત્યાં બધે પ્રકાશનો જ વિસ્તાર છે.

દસોં દિસા સબ નૂર કી, નૂરે કા આકાસ ।

ઇન જુબાં નૂર બિલંદ કી, ક્યોં કહૂં નૂર પ્રકાસ ॥ ૨૮ ॥

પરમધામની દશેય દિશાઓમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. સંપૂર્ણ આકાશ પણ પ્રકાશથી જ આચ્છાદિત છે. પરમધામના આ દિવ્ય પ્રકાશનું વર્ણન નશ્વર જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

બાગ જંગલ રાહ નૂર કે, પસૂ પંખી નૂર પૂર ।

ખ્વાબ જિમી મેં નૂર અરસ કી, નૂર જુબાં કહા કરે મજહૂર ॥ ૨૯ ॥

પરમધામનાં વન, ઉપવન, માર્ગ અને પશુપક્ષીઓ વગેરે બધાં પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. આ સ્વપ્નવત્ જગતમાં બેસી દિવ્યધામના પ્રકાશ અંગે આ જીભ કેવી રીતે વર્ણન કરી શકે ?

હોત નૂર થેં દૂજા બોલતે, દૂજા નૂર બિના કધૂ નાહિં ।

એક વાહેદત નૂર હે, સબ હક નૂર કે માહિં ॥ ૩૦ ॥

પરમધામમાં પ્રકાશ સિવાય જો કાંઈ હોય તો તેના વિશે કંઈ કહી શકાય. પરન્તુ ત્યાં તો એના સિવાય બીજું કંઈ છે જે નહિ. માત્ર પ્રકાશનું જ અદ્વૈત સ્વરૂપ છે. આ રીતે પરમધામની યાવત્ સામગ્રી શ્રીરાજજીના પ્રકાશ સાથે ઓતપ્રોત છે.

નૂર કહે મહામત રૂહે, દેખો નજરોં નૂર ઈલમ ।

વાહેદત આપ નૂર હોએ કે, પકડો નૂર જમાલ કદમ ॥ ૩૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ! ધામધણીના પ્રકાશ સ્વરૂપ આ તારતમ જ્ઞાનને જુઓ તથા સ્વયં પણ તેજોમય અદ્વૈત સ્વરૂપમાં જાગૃત થઈને ધામધણીના ચરણ કમલોને હૃદયમાં ધારણ કરો.

પ્રકરણ ૩૫ ચોપાઈ ૧૯૮૭

નૂર પરિકરમા અંદર તાઈ

નૂર તરફ પાટ ઘાટ નૂર કા, બારે થંભ નૂર કે ।

ઊપર ચાંદની નૂર રોસન, નૂર ક્યોં કહૂં કિનાર બન એ ॥ ૧ ॥

અક્ષરધામની તરફ પણ પાટનો ઘાટ છે. ત્યાં પણ તેજોમય બાર સ્તંભ છે. તેમની ઉપર દેદીપ્યમાન ચાંદની સુશોભિત છે. યમુના કિનારે આવેલ વનના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

નૂર ઘાટ જાંબૂ બન કા, ઔર નૂર ઘાટ નારંગ ।

બટ ઘાટ છત્રી નૂર હિડોલે, પુલ સોભે મોહોલ નૂર રંગ ॥ ૨ ॥

એની નજીક જ જામ્બુ તથા નારંગીના તેજોમય ઘાટ છે. વડના ઘાટ પર વડવૃક્ષોની ડાળીઓ છત્રીની જેમ સુશોભિત છે. તેની ઉપર પ્રકાશમય ઝૂલા લાગેલા છે. યમુનાજીના ઉપર બન્ને પુલો પર પ્રકાશમય મહેલો સુશોભિત છે.

નૂર કિનારેં રેતી નૂર મેં, મોહોલ ચબૂતરે નૂર કિનાર ।

તાલ હિડોલે બીચ નૂર બન, નૂર સોભા નિકુંજ અપાર ॥ ૩ ॥

યમુનાજીના કિનારા પર પથરાયેલી રેતી, બન્ને કિનારા પર શોભાયમાન મહેલો, ચબૂતરાઓ, હોજકૌસર તળાવ, વૃક્ષો, પર શોભાયમાન ઝુલાઓ કુંજ-નિકુંજવન વગેરે બધાની શોભા પ્રકાશમય છે.

નૂર નેહેરેં મોહોલોં તલેં, નૂર ઢાંપે ચલે અનેક ।

નૂર ચલે નૂર ચકાવ જ્યોં, નૂર સુખ પાઈએ દેખ વિવેક ॥ ૪ ॥

મહેલોની નીચેથી વહેતી રત્નમયી (જવેરોની) નહેરો પણ પ્રકાશમય છે. તે વિવિધ સ્થાનોમાં

ઢંકાયેલી ચાલે છે તો કેટલાંક સ્થાનોમાં ખુલ્લી ચાલે છે. સાથોસાથ ક્યાંક ગોળાકાર (ચકાકાર) રૂપે વહે છે. એની અદ્વિતીય શોભા જોઈને ઘણો આનંદ થાય છે.

મોહોલ માનિક પહાડ નૂર કે, કે નેહેરેં ચાદરેં નૂર તાલ ।

કે મોહોલ હિડોલે નૂર કે, એ નૂર દેખેં બદલે હાલ ॥ ૫ ॥

માણેક, પર્વત, તેના પર આવેલ મહેલો બધા પ્રકાશયુક્ત છે. ત્યાં વહેતી નહેરો, જલધારાઓ, તળાવ (તાલ) વિવિધ મહેલો, તેના પર લાગેલા ઝૂલા બધા પ્રકાશમય છે. એમની દિવ્ય શોભાને જોઈને મનની સ્થિતિ બદલાઈ જાય છે.

કહા કહૂં હિડોલે નૂર કે, નૂર રૂહેં ઝૂલેં બારે હજાર ।

ઈન વિધ નૂર હિડોલે, નાહીન નૂર સુમાર ॥ ૬ ॥

માણેક પર્વતના મહેલોના અસંખ્ય તેજોમય ઝૂલાઓમાં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે ઝૂલે છે. આ રીતે આ વિવિધ ઝૂલાઓના પ્રકાશનો કોઈ પાર નથી.

બન નૂર નેહેરેં ઢાંપી ચલી, કે નેહેરેં બન નૂર વિસ્તાર ।

કે નૂર નેહેરેં મિલી સાગરોં, કે નૂર નેહેરેં આવેં વાર ॥ ૭ ॥

અહીં વન, ઉપવન (બાગ)માં અનેક નહેરો ઢંકાયેલી વહે છે. તે નહેરોનો પ્રકાશ સમગ્ર વનમાં છવાઈ જાય છે. આ પ્રકાશમયી નહેરો આગળ વહેતી સાગરોમાં જઈ સમાય જાય છે.

કે મોહોલાતેં ઈત નૂરકી, કે ટાપૂ નૂર મોહોલાત ।

એ નિપટ બડે મોહોલ નૂર કે, મોહોલ નૂર આકાસ મેં ન સમાત ॥ ૮ ॥

અહીં અનેક મહેલો પ્રકાશમય છે. સાગરોના દ્વીપ પર આવેલા મહેલો પણ તેજોમય છે. આ મહેલોનો પ્રકાશ એટલો દેદીપ્યમાન છે કે આકાશમાં પણ સમાતો નથી.

નૂર પરિકરમા દીજિએ, ફિરતે જાઈએ નૂર બન મેં ।

બાગ પરે નૂર અંન બન, આગૂં બન બિના નૂર જિમી એ ॥ ૯ ॥

આવા દેદીપ્યમાન પરમધામની પરિક્રમા કરતાં કરતાં નૂરબાગમાં જઈએ. એની આગળ તેજોમય અન્ન વન છે. તેનાથી પણ આગળ વૃક્ષ વગરની પ્રકાશમય ભૂમિ છે.

દૂબ દુલીયે નૂર મેં, નૂર લગ્યા જાએ આસમાન ।

દૂર લગ નૂર યા વિધ, નૂર ખેલેં ઈત યોગાન ॥ ૧૦ ॥

આ પ્રકાશમય ભૂમિ પર ગાલીચાની જેમ પથરાયેલી ધ્રોક્કડ (દૂબ) (દૂબ-દુલીયા) પણ પ્રકાશમય છે. જેનો પ્રકાશ ઊંચે આકાશ સુધી પહોંચે છે. આ રીતે દૂર-દૂર સુધીની ભૂમિ (પશ્ચિમનું યોગાન)માં ફેલાયેલા પ્રકાશમાં બ્રહ્માત્માઓ કીડા કરે છે.

આગૂં બડા બન નૂર કા, આએ નૂર મધુબન ।

કે હિડોલે નૂર કે, હુઆ આસમાન નૂર રોસન ॥ ૧૧ ॥

આ મેદાનથી આગળ આવેલ વિશાળ મોટું વન પણ પ્રકાશમય છે. જે મધુવન સુધી વિસ્તરેલું

છે. અહીં વિવિધ પ્રકારના પ્રકાશમય જૂલા લાગેલા છે. જેનો પ્રકાશ આકાશ સુધી ફેલાયેલો છે.

નૂર પાંચ પેડ પુખરાજ કે, દો નૂર સીઠી તીસરા તાલ ।

એ આઠો પહાડ તલેં નૂર મેં, ઊપર નૂર મોહોલ ના મિસાલ ॥ ૧૨ ॥

પુખરાજ પર્વત પર આવેલ વિશાળ પાંચ વૃક્ષો પણ પ્રકાશમય છે. તેમની ઉત્તર અને પશ્ચિમની તરફ પ્રકાશમયી સીડીઓ છે, સાથે જ ત્યાંનું તળાવ પણ પ્રકાશમય છે. આ રીતે પુખરાજ પર્વતના આ આઠેય ચિહ્નો પ્રકાશમય છે. તેમની ઉપર પણ પ્રકાશમય મહેલો છે. જેમની કોઈ ઉપમા નથી.

હજાર ગુરજ નૂર ચાંદની, ચાંદની નૂર આસમાન ।

તા પર મોહોલ નૂર આકાસી, એ નૂર આકાસ મોહોલ સુભાન ॥ ૧૩ ॥

પુખરાજ પર્વત પર પ્રકાશમય ચાંદનીમાં એક હજાર ગુર્જ (બુરજો) છે. ત્યાં ચાંદનીમાં પ્રકાશયુક્ત મહેલો (આકાશી મહલ) છે. ધામધણીના આ મહેલોનું તેજ આકાશ સુધી ફેલાયેલું છે.

ઈત બડે જાનવર નૂર મેં, નૂર ખેલત રૂહેં ખુસાલ ।

ઈત નિપટ બડા ખેલ નૂર કા, હંસેં રૂહેં હાદી નૂર જમાલ ॥ ૧૪ ॥

આ મહેલોના દિવ્ય પ્રકાશમાં તેજોમય પશુપક્ષીઓ ખેલે છે, જેની કીડાઓને જોઈને બ્રહ્માત્માઓ પ્રસન્ન થાય છે. એમની પ્રકાશમયી કીડાને જોઈ શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ અતિ પ્રસન્ન થાય છે.

ચારોં તરફ મોહોલ નૂર તાલ કે, નૂર જલ ચાદરોં ગિરત ।

સો પરત બીચ નૂર કુંડ કે, રૂહેં દેખ દેખ નૂર હંસત ॥ ૧૫ ॥

પુખરાજ પર્વતમાં પુખરાજના તળાવની ચારેબાજુ પ્રકાશમય મહેલો શોભે છે. તેની ચાંદનીમાંથી ચાર જળધારાઓ દ્વારા જળ પુખરાજ તળાવમાં પડે છે. ત્યાંથી સોળ ધારાઓમાં વિભાજન થઈ આ જળ અધબીચના કુંડમાં પડે છે. આ દૃશ્યને જોઈ બ્રહ્માત્માઓ આનંદવિભોર થાય છે.

તલેં બંગલે નેહેરેં નૂર કી, ચલે ચકાવ નૂર ઈત ।

ચારોં તરફ બડી નૂર પૌરી, નૂર સોભા ન દેખી કિત ॥ ૧૬ ॥

પુખરાજ તળાવની નીચે આવેલા મહેલો (બંગલાઓ)માં ચારે બાજુ પ્રકાશયુક્ત નહેરો ચકાકારે વહે છે, જેથી ચારે બાજુ પ્રકાશપૂર્ણ કમાનો (મહેરાબ) રચાય છે. એવી શોભા અન્યત્ર ક્યાંય પણ દેખાતી નથી.

ઈત બંગલે બગીચે નૂર કે, નૂર કારંજે કે ઉછલત ।

ખૂબ ખુસાલી નૂર ભરી, નૂર હંસેં ખેલેં રમત ॥ ૧૭ ॥

અહીંના મહેલો, વન-ઉપવન(બગીચા) તથા તેમાં શોભાયમાન ફુવારાઓથી જળની ધારાઓ ઊંચે આકાશ સુધી ઊછળે છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓની તેજોમય પરિચારિકાઓ (ખૂબ ખુસાલીઓ)

હસતાં હસતાં કીડા કરે છે.

નૂર બાહેર નેહેરેં આઈ કુંડ મેં, આગૂં નૂર ચબૂતરે ।

જોએ ઢાંપી ચલી મોહોલ નૂર કે, નેહેર ખુલી નૂર કિનારેં ॥ ૧૮ ॥

આ નહેરોનું પ્રકાશયુક્ત જળ ઢંકાયેલા ચબૂતરાઓમાંથી બહાર મૂલકુંડમાં આવે છે. જ્યાંથી ઢંકાયેલી યમુનાજી વહે છે. યમુનાજીના તટ પર પ્રકાશમય મહેલો (દેહુરીઓ) છે. આગળ જઈ યમુનાજી નહેરની જેમ ખુલ્લા રૂપે પ્રવાહિત થાય છે. તેના બન્ને કિનારા તેજોમય છે.

દોઢી ઢાંપે કિનારેં નૂર કે, જોએ ફિરી નૂર તરફ તાલ ।

નૂર એક મોહોલ એક ચબૂતરા, એ નૂર દેખ હોઈએ ખુસાલ ॥ ૧૯ ॥

આ બન્ને પ્રકાશમય કિનારાઓથી ઢંકાયેલી યમુનાજી થોડેક દૂર પ્રવાહિત થઈ હૌજકૌસર તળાવની બાજુ વળાંક લઈ વહે છે. વળાંક ઉપર બન્ને કિનારાઓમાં ક્રમશઃ પ્રકાશમય એક મહેલ તથા એક ચબૂતરો સુશોભિત છે. એમના પ્રકાશને જોઈને મન પ્રફુલ્લિત થાય છે.

બડા બન મોહોલ નૂર કા, એ નૂર અતિ સોભિત ।

જોએ નૂર આઈ પુલ તલેં, સો ક્યોં કહી જાએ નૂર સિફત ॥ ૨૦ ॥

યમુના કિનારે આવેલ વિશાળ વન પ્રદેશમાં અનેક પ્રકાશમય મહેલો સુશોભિત છે. એમની શોભા અદ્વિતીય છે. જ્યારે આ પ્રકાશમયી યમુનાજી કેળના પુલની નીચે પહોંચે છે તો તેના પ્રકાશની દિવ્ય શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

એ મોહોલ નૂર જમાલ કે, દોએ નૂર પુલ જોએ ઊપર ।

નૂર નેહેરેં દસ ઘડનાલે, એ ખૂબી નૂર જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૨૧ ॥

યમુનાજીના ઉપર આવેલા બન્ને પુલો પર ધામધણીના પ્રકાશમય મહેલો શોભે છે. આ બન્ને પુલોની મધ્યમાં યમુનાજી દશધારાઓ દ્વારા નહેરોના રૂપમાં વહે છે. આ જીભ આ દિવ્ય શોભાનું વર્ણન કરી શકતી નથી.

કેલ ઘાટ નૂર કતરે, ચૌકી સોભિત નૂર કિનાર ।

પોહોંચી નૂર પુલ બરાબર, આગૂં લિબોઈ નૂર અનાર ॥ ૨૨ ॥

કેળઘાટમાં કેળાંની પ્રકાશયુક્ત લૂમો હારબંધ શોભે છે. યમુનાજીના તટ પર અનેક ચૌકીઓ છે. આ વન પ્રકાશમય (કેળના) પુલ સુધી પહોંચ્યું છે. એનાથી આગળ લીંબુ તથા દાડમનાં વનો છે.

એ નૂર ચૌકી ભોમ ચાર કી, નૂર પુલ સે આએ તીન ઘાટ ।

અતિ સોભા આગૂં છત્રી નૂર કી, ઊપર જલ નૂર પાટ ॥ ૨૩ ॥

અહીં પાંચ-પાંચ ભોમવાળાં વૃક્ષોની પ્રકાશમય ચાર ચૌકીઓ છે. આ પ્રકાશયુક્ત કેળઘાટની આગળ બીજા ત્રણ ઘાટ છે. અહીંનાં વૃક્ષો છત્રીની જેમ સુશોભિત છે. તેનાથી આગળ યમુનાજીના જળની ઉપર પાટનો ઘાટ શોભે છે.

નૂર માનિક હીરે પાય પોખરે, નૂર દાર સે આએ ફેર દાર ।

ચારોં ખૂટોં નૂર થંભ નીલવી, નૂર પાંચ રંગ બારે સુમાર ॥ ૨૪ ॥

પાટના ઘાટ પર માણેક, હીરા, પાય અને પુખરાજના પ્રકાશમય સ્તંભોના ચાર દરવાજાઓ સુશોભિત છે. ચારેય ખૂણાઓમાં નીલમના સ્તંભો પ્રકાશિત છે. આ રીતે પાંચ રંગોમાં કુલ બાર સ્તંભો ઝળહળે છે.

નૂર નેહેરેં તીન તલે ચલેં, નૂર પાટ એતા જલ પર ।

ઠૌર ખેલત નૂર જમાલ કે, એ નૂર રૂહેં દેખેં દિલ ધર ॥ ૨૫ ॥

આ ઘાટની નીચે ત્રણ જળ દ્વારો દ્વારા યમુનાજીની ધારાઓ નહેરોની જેમ વહે છે. અહીં શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ માટે બેસવા તથા કીડા માટે સુંદર સ્થાન છે. બ્રહ્માત્માઓ આ દિવ્ય શોભાનાં હૃદયપૂર્વક દર્શન કરે છે.

દોઊ પુલ નૂર સાત ઘાટ બીચ મેં, રૂહેં દેખેં નૂર રોસન ।

હક જિકર નૂર પંખિયોં, હોત નૂર મેં રાત દિન ॥ ૨૬ ॥

આ બંને પ્રકાશમય પુલોની મધ્યમાં સાતઘાટ સુશોભિત છે. બ્રહ્માત્માઓ એમના તેજોમય દશ્યને આનંદપૂર્વક નિહાળે છે. અહીં પ્રકાશમય પશુપક્ષી રાત દિવસ ધામધણીના ગુણગાન કર્યા કરે છે.

નૂર ભોમ દૂજી બૈઠક, પસૂ પંખિયોં એહ નૂર ઠૌર ।

કૈ જિનસેં નૂર જિકર, બિના હક ન બોલે નૂર ઔર ॥ ૨૭ ॥

અહીંનાં વૃક્ષોની પ્રકાશમય બીજી ભોમમાં પશુપક્ષીઓ રહે છે. આ પશુપક્ષી વિવિધ પ્રકારે ધામધણીના ગુણગાન કરે છે. ધામધણીના યશોગાન સિવાય એમનું બીજું કાંઈ કાર્ય નથી.

આગૂં દાર નૂર ચાંદની, રેતી રોસન નૂર આસમાન ।

નૂર જંગ હોત સબોં બીચોં, કોઈ સકે ન નૂર કાહૂં ભાન ॥ ૨૮ ॥

રંગભવનના દરવાજાની સામે તેજોમય ચાંદની ચોક છે. તેમની રેતીનો પ્રકાશ આકાશ સુધી વ્યાપી ગયેલો છે. અહીં ભૂમિ તથા આકાશના પ્રકાશની સ્પર્ધા થાય છે. આ કિરણો એકબીજાને નિસ્તેજ કરી શકતાં નથી.

આગૂં દોએ નૂર ચબૂતરે, દોઊ પર નૂર દરખત ।

લાલ હરે રંગ નૂર કે, એ નૂર જાનેં હક સિફત ॥ ૨૯ ॥

રંગભવનના દરવાજાની સામે આ ચોકમાં બે પ્રકાશમય ચબૂતરાઓ શોભે છે. તેની ઉપર લીલા તથા લાલ બે પ્રકાશયુક્ત વૃક્ષો છે. એના દિવ્ય પ્રકાશને સ્વયં ધામધણી જ જાણે છે.

નૂર આગૂં દરબાર કે, નૂર લગ ચાંદની ઝલકાર ।

હાંસ પચાસોં નૂર પૂરન, નૂર જોત ન કહૂં સુમાર ॥ ૩૦ ॥

રંગભવનની સામે ચાંદની ચોકમાં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. આ રીતે પચાસ પહેલ

સુધી વિસ્તરેલા આ ચોકમાં પ્રકાશનો કોઈ પાર નથી.

નૂર સામી નૂર દ્વાર કા, હોત નૂર નૂર સોં જંગ ।

ખડિયાં આગૂં નૂર ચાંદની, નૂર દેખેં અરસ નૂર અંગ ॥ ૩૧ ॥

રંગભવનના દરવાજા તથા તેમની સામે શોભાયમાન અક્ષરધામના દરવાજાનો તેજોમય પ્રકાશ પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે. તેજોમય બ્રહ્માત્માઓ રંગભવનની સામે ચાંદની ચોકમાં ઊભા રહી આ દ્વન્દ્વને નિહાળે છે.

નૂર હીરે માનિક પોખરે, પાય નીલવી નૂર થંભ ।

નૂર પાંચ રંગ દોઊ તરફોં, દસ દિવાલેં નૂર અચંભ ॥ ૩૨ ॥

રંગભવનના દરવાજાની બંને બાજુ આવેલ ચબૂતરાઓ પર હીરા, માણેક, પુખરાજ, પાય તથા નીલમના પ્રકાશમય સ્તંભો છે. બંને બાજુએ આવેલ પાંચ રંગોના સ્તંભોમાં દસ સ્તંભો દીવાલની સાથે સંકળાયેલા છે.

અંદર આઓ નૂર દ્વાર કે, ફેર દેખ નૂર અરસ ।

નૂર મંદિર ચોક ચબૂતરે, નૂર એક પેં ઔર સરસ ॥ ૩૩ ॥

હવે આ પ્રકાશમય દરવાજાઓની અંદર પ્રવેશ કરી રંગમહેલની અંદરનાં દૃશ્યોનું દર્શન કરીએ. અહીં આવેલ મંદિર, ચોક, ચબૂતરા, વગેરે સુંદરતામાં એકબીજાથી ચઢિયાતાં છે.

નૂરે કે મોહોલ મંદિર, નૂર દિવાલેં દ્વાર ।

નૂર નકસ કટાવ નૂર, નૂર ક્યોં કહું બડો વિસ્તાર ॥ ૩૪ ॥

અહીંના મહેલો, મંદિર, દીવાલ, દરવાજા વગેરે બધા પ્રકાશમય છે. તેના ઉપર અંકિત ચિત્રકામ પણ પ્રકાશમય છે. આ રીતે પ્રકાશમય આ અનંત વિસ્તારની શોભા કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય ?

ચલે નૂર દ્વાર સે નૂર લે, દે નૂર તવાફ ગૃદવાએ ।

દેખ મહેરાબ નૂર ઝરોખે, નૂર બાગ દેખ ફેર આએ ॥ ૩૫ ॥

રંગભવનના પ્રકાશમય દરવાજાથી લઈ ચારેબાજુ (બહારની) પરિક્રમા કરીએ. તથા અહીં આવેલ કમાનો (મહેરાબ) બારીઓના પ્રકાશ તથા બગીચાઓનું દૃશ્ય જોઈને ફરીથી પાછા આવી જઈએ.

નૂર ચેહેબચે નૂર ચબૂતરે, એ નૂર ફેર ફેર દેખ ।

ફેર નૂર ચોક દ્વારને, નૂરે નૂર વિસેખ ॥ ૩૬ ॥

અહીં તેજોમય જળકુંડ તથા ચબૂતરાઓ છે. એમની શોભા વારંવાર જોઈને પુનઃ દ્વારની અંદર ચોકના પ્રકાશને વિશેષ રૂપે જુઓ.

દો દો મંદિર હારેં નૂર કી, બીય દો દો નૂર થંભ હાર ।

યોં નવે ભોમ નૂર મંદિર, નૂર ઝરોખે કિનાર ॥ ૩૭ ॥

અહીં પ્રકાશમય મંદિરોની બે-બે હારો બંને બાજુ શોભાયમાન છે. તેમની મધ્યમાં પ્રકાશયુક્ત સ્તંભોની બે હારો સુશોભિત છે. આ રીતે નવેય ભોમ સુધી આ રીતનાં પ્રકાશયુક્ત મંદિરો તથા સ્તંભો તથા તેમના કિનારા પર ઝરૂખાઓ વગેરે દેખાય છે.

યોં સબ ભોમેં નૂર ગૃદવાએ, થંભ ગલિયાં નૂર મંદર ।

મેહેરાબ ઝરોખે નૂર કે, દેખ નૂર લગતા ઈનોં અંદર ॥ ૩૮ ॥

આ રીતે નવેય ભોમમાં ચારે બાજુ તેજોમય ગલીઓ, તથા સ્તંભો શોભે છે. આ મંદિરોની કમાનો (મેહેરાબ) તથા બારીઓ બધાં જ પ્રકાશમય છે. એમની અંદર સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

ઈન અંદર નૂર હવેલિયાં, નૂર મોહોલ ફિરતે લગ તિન ।

સામ સામી મોહોલ નૂર કે, દો દો ચૌક આગૂં નૂર ઈન ॥ ૩૯ ॥

આ રીતે રંગભવનની અંદર પ્રકાશમય મહેલો તથા મંદિરો વગેરે ચારે બાજુ શોભે છે. આ હારબંધ તેજોમય મહેલો (હવેલીઓ)ના દરવાજાની સામે પ્રકાશમય બે બે ચબૂતરાઓ શોભે છે.

ઈન અંદર હવેલિયાં નૂર કી, નૂર હવેલિયોં દોએ હાર ।

નૂર ચૌક બીય તિન હારોં, નૂર ચૌક આગૂં દોએ દ્વાર ॥ ૪૦ ॥

આ મહેલોની અંદર પણ પ્રકાશમય મહેલોની હારો સુશોભિત છે. તેમની વચ્ચે સ્તંભોની બે હારો છે. આ હારોની વચ્ચે પણ પ્રકાશમય ચોક સુશોભિત છે. તે ચોકની સામસામે મહેલોના દરવાજા સુશોભિત છે.

એ જો ફિરતી નૂર હવેલિયાં, નૂર લગ લગ બરાબર ।

આગૂં નૂર દ્વાર ચબૂતરે, નૂર સિફત અતિ સુંદર ॥ ૪૧ ॥

આ ચારેય બાજુના પ્રકાશયુક્ત મહેલો (હવેલીઓ) એકબીજાની સાથે જોડાયેલા છે. એમના દરવાજાની આગળ બે-બે પ્રકાશયુક્ત ચબૂતરા છે. તેમના પ્રકાશ તથા સૌંદર્યનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

આએ ફિરતે નૂર દ્વાર લગ, સોભા ફિરતી નૂર લેત ।

નૂર દ્વાર સામી નૂર દ્વારને, સામી હવેલી નૂર સોભા દેત ॥ ૪૨ ॥

આ રીતે આ બધા મહેલો ચારે બાજુ થઈ મુખ્ય દ્વાર સુધી પહોંચ્યાં છે. આ મહેલોમાં એક હારના પ્રકાશમય દ્વારની સામે બીજી હારના મહેલોના પ્રકાશમય દ્વાર અત્યંત સુશોભિત છે.

દ્વાર દ્વાર નૂર મુકાબિલ, નૂર ચબૂતરોં ચબૂતરે ।

નૂર મોહોલ મોહોલ મુકાબિલ, દોઝી તરફોં સોભા નૂર એ ॥ ૪૩ ॥

આ રીતે આ મહેલોમાં તેજોમય દ્વાર તથા તેજોમય ચબૂતરાઓ એકબીજાની સમ્મુખ સુશોભિત

છે. આ તેજોમય મહેલો એકબીજાની સમ્મુખ સુશોભિત હોવાથી પ્રકાશની શોભા બંને બાજુ સુંદર દેખાય છે.

દોઢી મોહોલોં બીય નૂર ગલી, નૂર ચબૂતરે ચૌક ચાર ।

નૂર ગલી આઈ બીય મેં, દોઢી સામ સામી નૂર દાર ॥ ૪૪ ॥

બંને મહેલોની મધ્યમાં પ્રકાશમય ગલીઓ, ચોક તથા ચાર ચબૂતરાઓ સુશોભિત છે. બંને બાજુના ચબૂતરાઓની મધ્યમાં એક ગલી છે. આ રીતે બંને બાજુનાં દ્વાર પ્રકાશમય દેખાય છે.

જેતે ફિરતે નૂર દારને, આગૂં નૂર ચબૂતરે દોએ દોએ ।

નૂર ચૌક ચારોં ચબૂતરોં, દોઢી નૂર દાર બીય સોએ ॥ ૪૫ ॥

આ મહેલોની ચારેય દિશાઓનાં ચારેય દરવાજાઓની બંને બાજુ બે-બે ચબૂતરા છે. આ રીતની રચના બીજી હારના મહેલોમાં પણ છે. આ રીતે એક બીજાની સામે દ્વારોની બંને બાજુના ચારેય ચબૂતરાઓ પ્રકાશથી પૂર્ણ છે.

નૂર ચૌક એસે હી ગૃદવાએ, નૂર ફિરતે આએ સબ મેં ।

બીય ફિરતી આઈ નૂર ગલી, નૂર ગલી સોભા પૌરી એ ॥ ૪૬ ॥

આ રીતે બધા મહેલો (હવેલીઓ)ની ચારે બાજુ પ્રકાશયુક્ત ચોક છે. બન્ને ચોકની મધ્યમાં ગલીઓ છે અને તેની ઉપર તેજોમય કમાનો (મહેરાબ)ની શોભા દેખાય છે.

એક પૌરી ચૌરે નૂર સે, આઈએ ઓર ચૌરે નૂર કિનાર ।

દોઢી ચૌરે નૂર ગલી પર, નૂર બની પૌરી ચાર ॥ ૪૭ ॥

આ મહેલોના ચતુર્મર્ગ પર ચારેય દિશાઓના બે સ્તંભોની હારોની વચ્ચે ચાર સ્તંભો પર ચાર તેજોમય કમાનો (મહેરાબ) સુશોભિત છે. આ રીતની સ્થિતિ બીજા ચતુર્મર્ગ પર પણ છે.

ચાર થંભ નૂર હર ચૌરે, ચાર પૌરી આગૂં નૂર દાર ।

નૂર પૌરી ચાર હર ચૌરે, એ નૂર સોભા ના કિન સુમાર ॥ ૪૮ ॥

આ મહેલોના ચારેય દરવાજાની ઉપર ચાર પ્રકાશયુક્ત સ્તંભ છે. બન્ને બાજુઓના ચબૂતરાઓ પર પણ ચાર-ચાર કમાનો (મહેરાબ) છે. એમના પ્રકાશની શોભાનો કોઈ પાર નથી.

હર દોઢી દાર આગૂં નૂર ચૌક, નૂર ચૌકોં ચાર ચબૂતર ।

હર ચૌકોં નૂર પૌરી ચૌબીસ, ચોં ચૌક બને નૂર ભર ॥ ૪૯ ॥

પ્રત્યેક મહેલના દરવાજાની સામસામે પ્રકાશયુક્ત બે ચોક છે. તેમની સાથે જ જોડાયેલા બે-બે ચબૂતરાઓ છે. પ્રત્યેક ચોકમાં ચોવીસ કમાનો (મહેરાબ) છે. આ રીતે આ બધા ચોક પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

દો હાર નૂર થંભન કી, નૂર ગલી ચલી ગૃદવાએ ।

બીય નૂર ગલી કે પૌરિયાં, એ નૂર સોભા ક્યોં કહી જાએ ॥ ૫૦ ॥

આ મહેલોની ચારે તરફ પ્રકાશયુક્ત સ્તંભોની બે હારો છે. આ સ્તંભોની વચ્ચે ચારે બાજુ

પ્રકાશયુક્ત ગલીઓ છે, જેમાં અનેક કમાનો સુશોભિત છે. એમના પ્રકાશની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

આડી આવત નૂર ગલિયાં, નૂર ચૌક હોત તિનસે ।

નૂર ગલી દોઝે દાંઝે બાંઝે, ગલી ચલી નૂર હવેલિયોં મેં ॥ ૫૧ ॥

જ્યારે આ પ્રકાશમય ગલીઓ ફરતી આવે છે તો મહેલોના ખૂણા પર તેનાથી ચોક બની જાય છે. આ ચોકની ડાબી તથા જમણી બાજુ મહેલોની બાજુમાં જ પ્રકાશમય ગલીઓ સુશોભિત છે.

ઈન વિધ નૂર ગલિયાં, બીચ નૂર હવેલિયોં નિકસત ।

એ નૂર ગલી દોઢી તરફોં, આખર નૂર મોહોલ પોહોંચત ॥ ૫૨ ॥

આ રીતે આ પ્રકાશમય ગલીઓ પ્રકાશમય મહેલોમાંથી નીકળી બન્ને તરફ થઈને અંતે પ્રકાશમય મહેલોમાં જ પહોંચી જાય છે.

યાહી વિધ નૂર ગૃદવાએ, ચૌક હુએ નૂર ગલિયોં કે ।

નૂર તવાફ દે દેખિએ, યોં ચૌક ગલી સોભે નૂર એ ॥ ૫૩ ॥

આ રીતે મહેલોના ખૂણા પર ચારે બાજુ પ્રકાશપૂર્ણ ચોક તથા ગલીઓ છે. આ તેજોમયી પરિક્રમામાં પ્રકાશમય ચોક તથા ગલીઓની શોભા અદ્વિતીય છે.

યોં નૂર ફિરતી ચાર મોહોલાતેં, એ નૂર ખૂબી અતંત ।

એ હુકમ કહાવે નૂર ગંજ કે, એ નૂર ના સુમાર સિફત ॥ ૫૪ ॥

આ રીતે ચારે બાજુ હારબંધ ચાર મહેલો (હવેલી)ની શોભા અનંત છે. શ્રીરાજજીના આદેશ દ્વારા આ પ્રકાશપુંજ પ્રગટ થયો છે. એટલા માટે એની વ્યાખ્યા થઈ શકતી નથી.

ઈન અંદર મોહોલ કે નૂર કે, કે જુદી જુદી નૂર જિનસ ।

કે મોહોલ મંદિર નૂર ગલિયાં, નૂર દેખોં સોઈ સરસ ॥ ૫૫ ॥

એની અંદર પણ અનેક તેજોમય મહેલો છે. તેમાંથી વિવિધ પ્રકારનો પ્રકાશ નીકળે છે. આ મહેલોમાં અનેક ગલીઓ તથા મંદિરો પ્રકાશમય દેખાય છે. એમનો પ્રકાશ જોઈએ એટલો છે અને તે અતિ સુંદર લાગે છે.

ઈન અંદર નૂર કે જુગતેં, નૂર કે મંદિર મોહોલાત ।

નૂર જિનસેં કે જુગતેં, નૂર અરસ ગંજ કહ્યો ન જાત ॥ ૫૬ ॥

આ મહેલોમાં વિવિધ પ્રકારનાં પ્રકાશયુક્ત મંદિરો છે. ત્યાં વિવિધ પ્રકારની સામગ્રી સુશોભિત છે. આ સામગ્રીઓમાંથી નીકળતાં પ્રકાશપુંજની શોભા શબ્દોની સીમામાં આવી શકતી નથી.

ફેર દેખ નૂર ભોમ દસકા, હોએ હિરદેં નૂર જહૂર ।

મહામત મોમિન નૂર કા, નૂર દેખેં અરસ સહૂર ॥ ૫૭ ॥

રંગભવનની દશેય ભોમોના પ્રકાશને પુનઃ જોવાથી હૃદય પ્રકાશિત થઈ જાય છે. મહામતિ કહે

છે, બ્રહ્માત્માઓ જ આ દિવ્ય પ્રકાશનો વિવેકપૂર્વક અનુભવ કરી શકે છે.

પ્રકરણ ૩૬ ચોપાઈ ૨૦૪૪

ભોમ પેહેલી, નૂર ખિલવત

કહે આમર નૂર અરસ કા, એ જો અરસ નૂર જમાલ ।

દિલ અરસ મોમિન નૂર કા, નૂર સુનકે બદલે હાલ ॥ ૧ ॥

ધામધણીની આજ્ઞાથી પરમધામના પ્રકાશનું વર્ણન કરવામાં આવી રહ્યું છે. આ સંપૂર્ણ પ્રકાશ સ્વયં અક્ષરાતીત ધણીનો છે. પરમધામના બ્રહ્માત્માઓનાં હૃદય પણ આ દિવ્ય પ્રકાશથી પ્રકાશિત છે. આ પ્રકાશની વિશેષતાને હૃદયંગમ કરવાથી આપણી જીવનશૈલી જ બદલાઈ જાય છે.

તાથેં નેક કહું નૂર બીય કા, નૂર ભોમ તલે ખિલવત ।

હક હાદી નૂર મોમિન, એ નૂર ગંજ હક વાહેદત ॥ ૨ ॥

એટલે સર્વપ્રથમ હું રંગભવનનની અંદર પહેલી ભોમમાં આવેલ મૂલમિલાવાનું વર્ણન કરું છું. જ્યાં શ્રીરાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ બિરાજમાન છે. આ સંપૂર્ણ પ્રકાશ અક્ષરાતીત ધણીનું અદ્વૈત સ્વરૂપ છે.

બીય નૂર ચબૂતરા, ચૌસઠ થંભ નૂર કે ।

ફિરતા કઠેડા નૂર કા, નૂર ક્યોં કહું નૂર બીય એ ॥ ૩ ॥

આ મૂલ મિલાવાની હવેલીની મધ્યમાં એક ચબૂતરો છે જેના કિનારા પર ચૌસઠ સ્તંભો શોભાયમાન છે. આ ચબૂતરાની ચારે બાજુ પ્રકાશમય કઠેડો સુશોભિત છે. આ રીતે પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ આ ચબૂતરાની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ઉપર ચંદ્રવા નૂર કા, ઔર નૂરે કી ઝાલર ।

ઉપર તલેં સબ નૂર મેં, સબ નૂરે રૂહ નજર ॥ ૪ ॥

આ ચબૂતરા ઉપર પ્રકાશમય ચંદ્રવો સુશોભિત છે, જેમાં સુંદર ઝાલર લાગેલી છે. અહીં ઉપર નીચે સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

બિછૌને સબ નૂર કે, ઔર તકિએ નૂર ગૃદવાએ ।

રૂહેં બૈઠી નૂર ભરપૂર, રહ્યા નૂરે નૂર સમાએ ॥ ૫ ॥

આ ચબૂતરા પર બિછાલેવો ગાલીચો પણ પ્રકાશમય છે. તેની પર ચારે બાજુ લાગેલા ગોળ તકિયા પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં તેજોમય બ્રહ્માત્માઓ બિરાજમાન છે. આ રીતે સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ છવાયેલો છે.

ચરની સીઢિયાં નૂર કી, ચઢ ઉતર નૂર ઝલકાર ।

થંભ પડસાલેં નૂર કી, નૂર કે દ્વાર ચાર ॥ ૬ ॥

આ ચબૂતરાની સીડીઓ પણ પ્રકાશમય છે. અહીંથી ચઢતાં-ઉતરતાં પ્રકાશ જ ઝળકે છે. અહીં

સ્તંભ, રવેશ(પડસાલ) તથા ચારે બાજુના દરવાજાઓ બધા પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

નૂરે કે મોહોલ મંદિર, નૂર દિવાલે દ્વાર ।

નૂરે નકસ કટાવ નૂર, નૂર ક્યો કહું બડો વિસ્તાર ॥ ૭ ॥

અહીંના મહેલો તથા મંદિરો તેમની દીવાલો તથા દરવાજા ઉપર અંકિત ચિત્રકામ બધું જ પ્રકાશમય છે. આ રીતે આ દિવ્ય પ્રકાશના વિસ્તારનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું ?

મુખારવિંદ સબ નૂર કે, નૂર બસ્તર ભૂષન ।

સબ સિનગાર સાજે નૂર કે, નૂર કહાં લગ કહું રોસન ॥ ૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓનું મુખારવિંદ, તેમનાં વસ્ત્રો, આભૂષણો તથા બધા શણગાર પ્રકાશમય છે. એમના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ઈત બીચ સિંઘાસન નૂર કા, નૂરે કા બિછૌના ।

બેઠે જુગલકિસોર નૂર મેં, કધૂ નાહીન નૂર બિના ॥ ૯ ॥

ચબૂતરાની મધ્યમાં પ્રકાશમય સિંહાસન સુશોભિત છે. તેની ઉપર પ્રકાશનું જ પાથરણું છે. આવા પ્રકાશમય સિંહાસન પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન છે. અહીં પ્રકાશ સિવાય અન્ય બીજું કંઈ જ નથી.

કે વિધ નૂર સિંઘાસન, કે વિધ બિછૌને નૂર ।

કધૂ નજરોં ન આવે નૂર બિના, સબ દિસા નૂર જહૂર ॥ ૧૦ ॥

અહીં દિવ્ય સિંહાસન તથા તેના પાથરણામાંથી વિવિધ પ્રકારનો પ્રકાશ નીકળે છે, જેનાથી બધી દિશાઓમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે. પ્રકાશ સિવાય અહીં બીજું કાંઈ પણ જોવા મળતું નથી.

બસ્તર ભૂષન નૂર કે, સબ નૂરે કા સિનગાર ।

નૂરે સાગર હોએ રહ્યા, નૂર વાર ન પાર સુમાર ॥ ૧૧ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજીનાં વસ્ત્રો, આભૂષણો તથા બધો શણગાર પ્રકાશમય છે. આ દિવ્ય શણગારનો પ્રકાશ સાગરની જેમ લહેરાતો દેખાય છે, જેનો કોઈ પાર નથી.

નૂર બોલત જુબાં નૂર કી, નૂર સુનત નૂર શ્રવન ।

ખુસબોએ નૂર નાસિકા, નૂર નૈન દેખેં ના નૂર બિન ॥ ૧૨ ॥

ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓની વાણી પણ પ્રકાશયુક્ત છે. તેઓ પ્રકાશમય કાનોથી સાંભળે છે. પ્રકાશમય નાકથી સુગંધ લે છે તથા પ્રકાશયુક્ત આંખોથી જુવે છે. આ રીતે પ્રકાશ સિવાય અહીં બીજું કંઈ પણ નથી.

અંગ સારે નૂર કે, નૂરે કા નૂર આહાર ।

કૌલ ફૈલ હાલ નૂર કા, હાલ ચાલ નૂર બેહેવાર ॥ ૧૩ ॥

તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગો પ્રકાશમય છે. તેમનો આહાર-વિહાર, વ્યવહાર તથા મન, વચન બધાં

દિવ્ય પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

નૂર મંદિર પેહેલી ભોમ કે, નૂર રસોઈ ચોક ઠૌર ।

એ અંદર નૂર દાર કે, કધૂ નૂર બિના નહીં ઔર ॥ ૧૪ ॥

આ રીતે પ્રથમ ભોમનું મંદિર, રસોઈનો ચોક, દાર વગેરે બધું પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી.

ભોમ દૂસરી, નૂર ભુલવણી

દૂજ ભોમ જો નૂર કી, નૂર ચેહેબચે જલ ।

નૂર મંદિર ભૂલવન કે, નૂર એક સૌ દસ મોહોલ ॥ ૧૫ ॥

રંગભવનની પ્રકાશમય બીજી ભોમમાં જલકુંડનું જલ પણ પ્રકાશમય છે તથા એક સો દસ મંદિરોની એકસો દસ હારોમાં આવેલ ભુલભુલવણીનાં મંદિરો પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

એક સૌ દસ હારેં નૂર કી, નૂર એસે હી ગૃદવાએ ।

એ બારે હજાર મોહોલ નૂર કે, બીચ નૂર ચોક રહ્યા ભરાએ ॥ ૧૬ ॥

આ મંદિરોની એક સો દસ હારો ચારેય બાજુઓથી પ્રકાશિત થઈ રહી છે. આ રીતે આ બાર હજાર મંદિરો તથા મધ્યમાં આવેલાં સો મંદિરોનો ચોક પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

નૂર ભોમ દુજી સે તલેં લગ, ભરયા ચેહેબચા નૂર જલ ।

લંબા ચૌડા નૂર એક હાંસ લગ, ઉપર આયા નૂર બન ચલ ॥ ૧૭ ॥

આ બીજી ભોમમાં આવેલ જલકુંડોમાં નીચેથી ઉપર સુધી પ્રકાશમય જળ પરિપૂર્ણ છે. આ જલકુંડ એક પહેલ લાંબો-પહોળો છે તથા ઉપરથી તાડવનના પ્રકાશયુક્ત વૃક્ષોની ડાળીઓથી છવાયેલો છે.

નૂર તીનોં તરફોં ઝલૂબિયા, તરફ ચૌથી નૂર ઝરોખે ।

નૂર બન છાયા જલ પર, ખાસી બૈઠક નૂર ઠૌર એ ॥ ૧૮ ॥

આ જલકુંડની ત્રણેય બાજુ તાડવનનાં વૃક્ષોની પ્રકાશમય ડાળીઓ ઝૂલી રહી છે તથા ચોથી બાજુ રંગભવનની દીવાલમાં આવેલ ઝરૂખાઓ છે. અહીં વૃક્ષોની પ્રકાશયુક્ત છાયા છે. શ્રી રાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓને બેસવા માટે આ અતિ સુંદર સ્થાન છે.

નૂર ઝરોખે બૈઠક, નૂર જલ નૂર ઉપર ।

નૂર ઝરોખે તીસોં મિલે, જિતથેં આવે નૂર નજર ॥ ૧૯ ॥

જળ ઉપર શોભાયમાન આ ઝરૂખાઓમાં બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે. આ ભોમમાં જ્યાં ત્રીસ ઝરૂખાઓ સાથે મળે છે ત્યાંથી સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

નૂર મંદિર તીસ ઈન તલેં, તાકે ચાર ચાર નૂર દાર ।

આગૂં તીન ગલી નૂર થંભ કી, એ જો મંદિર નૂર કિનાર ॥ ૨૦ ॥

આ જલકુંડની સામે ઝરૂખાઓની નીચે પ્રકાશમય ત્રીસ મંદિરો આવેલાં છે. જેમાં પ્રત્યેકમાં ચાર-

ચાર દરવાજા છે. એની સામે બે સ્તંભોની હારોમાં ત્રણ તેજોમય ગલીઓ છે. આ રીતે પહેલી હારનાં તેજોમય મંદિરો સુશોભિત છે.

નૂર મંદિર એક સૌ દસ, એક અંદર કી નૂર હાર ।

ચારોં તરફોં મંદિર નૂર કે, એ નૂર ગિનતી બારે હજાર ॥ ૨૧ ॥

અહીં એકસો દસ પ્રકાશમય મંદિરોની હારો છે, પ્રત્યેક હારમાં એકસો દસ મંદિરો છે. આ રીતે ભુલ ભુલવણીનાં મંદિરોની કુલ સંખ્યા બાર હજાર છે.

નૂર મંદિર ભોમ ગિનતી કા, બીચ નૂર ચબૂતરા ।

હક હાદી રૂહેં નૂર બૈઠકેં, અતિ રંગ રસ નૂર ભરયા ॥ ૨૨ ॥

આ મંદિરોની મધ્યમાં એકસો મંદિરોનાં સ્થાને ચોસઠ મંદિરોનો એક પ્રકાશમય ચબૂતરો છે, જ્યાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓની બેઠક છે. આ સ્થાન અત્યંત પ્રકાશમય હોવાથી આનંદદાયક છે.

દ્વાર જો નૂર મંદિર, નૂરે કે ચાર ચાર ।

લગતે દ્વાર સબ નૂર કે, માહેં ભૂલવની નૂર અપાર ॥ ૨૩ ॥

અહીંના પ્રત્યેક મંદિરમાં ચાર-ચાર તેજોમય દ્વાર છે, જે એક બીજા મંદિરોની સાથે સંલગ્ન છે. આ મંદિરોમાં ભુલભુલામણીના અનેક ખેલ થાય છે.

હક હાદી રૂહેં નૂર ભરે, ખેલેં નૂર મેં કર સિનગાર ।

નૂર બિના કછૂ ન પાઈએ, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૪ ॥

આ પ્રકાશમય મંદિરોના વચ્ચેના ચોકમાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશમય, શણગાર કરી લીલા કરે છે. અહીં પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ નથી. સર્વત્ર પ્રકાશ જ ઝળકતો દેખાય છે.

બસ્તર ભૂષન નૂર કે, નૂર સરૂપ સાજ સમાર ।

નૂર લે ખેલેં નૂર મેં, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૫ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓનાં વસ્ત્ર, આભૂષણ તથા તેમનું સ્વરૂપ તથા શણગાર બધું પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. આ પ્રકાશમય ભૂમિકામાં બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશમય કીડાઓ કરે છે. એટલા માટે સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ઝળહળતો દેખાય છે.

નૂર સરૂપ દેખત દિવાલોં, નૂર સરૂપ દેખત દ્વાર ।

નૂર સરૂપ દેખત નૂર બીચ, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૬ ॥

આ મંદિરોની દીવાલો તથા દ્વારો પર બ્રહ્માત્માઓનું ચિન્મય સ્વરૂપ પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ રીતે આ મંદિરોમાં સર્વત્ર બ્રહ્માત્માઓનાં દિવ્ય સ્વરૂપો ઝળહળતાં દેખાય છે.

નૂર સરૂપ પૈઠેં એક દ્વાર સે, જાએ નિકસેં નૂર કિનાર ।

યોં નૂર સરૂપ દૌરેં સબ મેં, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૭ ॥

આ પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ આ મંદિરોમાં એક દરવાજેથી પ્રવેશી બીજા દરવાજેથી નીકળે છે. આ રીતે બ્રહ્માત્માઓ બધા મંદિરોમાં દોડે છે. ત્યારે સર્વત્ર તેમનો જ દિવ્ય પ્રકાશ ઝગમગતો દેખાય છે.

નૂર સરૂપ સબ નૂર કે, લે નૂર દૌરેં બારે હજાર ।

બારે હજાર નૂર મંદિરોં, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૮ ॥

આ બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં પ્રકાશ સ્વરૂપ જ છે અને પોતાના પ્રકાશને લઈ દોડે છે. આ બાર હજાર મંદિરો પણ પ્રકાશમય હોવાથી સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ઝળકતો દેખાય છે.

એક નૂર મંદિર સે આવત, નૂર નિકસેં પરલી હાર ।

નૂર હંસેં ખેલેં ગિરેં નૂર મેં, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૨૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓ આ પ્રકાશમય મંદિરોમાં એક હારના મંદિરોમાંથી પ્રવેશ કરી બીજી હારનાં મંદિરોમાં નીકળે છે. આ રીતે આ પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ પણ પ્રકાશમય મંદિરોમાં હસે છે, કીડા કરે છે અને કીડા કરતાં પડે પણ છે. સર્વત્ર તેમનો જ પ્રકાશ ઝગમગતો દેખાય છે.

નૂર સરૂપ પૈઠેં એક તરફ સે, નૂર નિકસેં જાએ નૂર પાર ।

નૂર ફિરત બીય ગૃદવાએ, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૩૦ ॥

આ દિવ્ય સ્વરૂપ મંદિરમાં એક બાજુથી પ્રવેશ કરી બીજી બાજુ નીકળે છે તથા કેટલીક વાર અંદર જ ચારેબાજુ હરેફરે છે. સર્વત્ર તેમનો જ પ્રકાશ ઝગમગે છે.

હાર કિનાર પાર નૂર મેં, નૂર સાગર હુઆ દ્વાર દ્વાર ।

નૂર વાર પાર યા બીય મેં, નૂર ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૩૧ ॥

આ રીતે આ મંદિરોની હારમાં એક કિનારાથી લઈ બીજા કિનારા સુધી જાણે પ્રકાશનો સાગર લહેરાઈ રહ્યો હોય એવું ભાસે છે. આ મંદિરોમાં આરપાર તથા મધ્યમાં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ જોવા મળે છે.

ઈન વિધ નૂર કેતા કહું, નૂર સમે ખેલન ।

નૂર બિના કધૂ ન દેખિએ, નૂર કે નૂર રોસન ॥ ૩૨ ॥

આ રીતે આ દિવ્ય પ્રકાશની બાબતમાં કેટલું કહું ? અહીંની લીલા જ પ્રકાશમય છે. પ્રકાશ સિવાય અહીં કંઈ પણ દેખાતું નથી. અહીં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે.

દૂજ ભોમ સબ નૂર મેં, રૂહેં ફેર દેખેં નૂર લે ।

નૂર પ્યાલે હક હાદી નૂર, રૂહોં ભર ભર નૂર કે દેં ॥ ૩૩ ॥

આ બીજી ભોમ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. આ પ્રકાશને હૃદયમાં ધારણ કરી બ્રહ્માત્માઓ અહીંની

દિવ્યતાનો અનુભવ કરે છે. શ્રીરાજશ્યામાજી અહીં પ્રકાશમય પ્યાલાઓ ભરીભરીને બ્રહ્માત્માઓને પોતાની પ્રેમસુધાનું પાન કરાવે છે.

ભોમ ત્રીસરી : નૂર ઝરૂખા

ત્રીસરી ભોમ કા નૂર જો, નૂર ઇન મુખ કહ્યો ન જાએ ।

બડી બૈઠક નૂર ઇન ભોમેં, ઇત નૂર આપ દીદારેં આએ ॥ ૩૪ ॥

ત્રીજી ભોમની પ્રકાશમય શોભાનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી. અહીં બેસવા માટે વિશાળ પ્રકાશમય બેઠક છે. અહીં બિરાજમાન ધામધણીનાં દર્શન માટે અક્ષરબ્રહ્મ દરરોજ ચાંદની ચોકમાં આવે છે.

નૂર દ્વાર નૂર ઊપર, નૂર બડી બૈઠક નૂર ભર ।

કર દીદાર નૂર જમાલ કા, ફેર આએ નૂર કાદર ॥ ૩૫ ॥

રંગભવનના પ્રકાશમય દરવાજા ઉપર શોભાયમાન આ પ્રકાશમય બેઠક છે. અહીં બિરાજમાન ધામધણીનાં દર્શન કરી અક્ષરબ્રહ્મ ચાંદની ચોકથી પાછા ફરે છે.

એ બૈઠક કહી જો નૂર કી, સો નૂરે નૂર ગૃદવાએ ।

બીચ ચૌક ગલી સબ નૂર કી, રહે દ્વાર મંદિર નૂર ભરાએ ॥ ૩૬ ॥

આ પ્રકાશમય બેઠકની ચારે બાજુ પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. અહીં વચ્ચે આવેલ ચોક, ગલીઓ, દરવાજા તથા મંદિર બધાં પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે.

મુખ નૂર ચૌક ભર પૂરન, નૂર દસ મંદિર પડસાલ ।

ઇન ભોમ નૂર રહેં દેખહીં, તો નૂર બદલે નૂર હાલ ॥ ૩૭ ॥

દસ મંદિરોનો આ ચોક શ્રીરાજજીના મુખારવિંદના દિવ્ય પ્રકાશથી પ્રકાશિત છે. જો આ આત્મા દિવ્ય ભોમના તેજનું દર્શન કરે તો તેની સ્થિતિ બદલાઈ જાય.

અંદર નૂર પડસાલ કે, નૂર દ્વાર મંદિર દોએ દોએ ।

નૂર સીઢિયાં આગૂં ઇન માહિં, દોઊ તરફ મેહેરાબ નૂર સોએ ॥ ૩૮ ॥

આ વિશાળ પરસાળ(મોટી ઓસરી)ની અંદર આવેલ મંદિરની પૂર્વતરફ બે-બે દરવાજા છે. પશ્ચિમની દીવાલથી અઠ્યાવીસ થંભના ચોક માટે નીચે પ્રકાશમય સીડીઓ ઊતરે છે. આ મંદિરોના દરવાજાની ડાબી-જમણી બંને તરફ પ્રકાશમય કમાનો (મેહેરાબ) શોભે છે.

નૂર મેહેરાબ આગૂં સીઢી નહીં, આગૂં બઢતી નૂર પડસાલ ।

નૂર મેહેરાબ ઇન ઊપર, નૂર પડસાલેં માહેં ચાલ ॥ ૩૯ ॥

આ તેજોમય કમાનોની આગળ સીડીઓ નહીં પરંતુ તેજોમય રવેશ (પરસાળ) છે. તેની ઉપર કમાનો થઈને આ ચોકમાં આવ-જા કરી શકાય છે.

ઔર નૂર મંદિર છે દ્વારને, નૂર દોઊ તરફોં કે ।

એ દસોં ભોમ નૂર મંદિર, નૂર પડસાલ બરાબર એ ॥ ૪૦ ॥

આ ચાર મંદિરોના ચોકની બંને બાજુ ત્રણ-ત્રણ તેજોમય મંદિરો છે. આ મંદિર પરસાળના સમતલ છે. પરસાળની આ શોભા દસ ભોમ સુધી એક સરખી છે.

નૂર દ્વાર દોઊ ઓર બરાબર, નૂર દ્વાર સીઢી દોએ તરફ ।

નૂર છે ચૌક આગૂં દેહરી, રૂહેં નૂર દેખેં તો બોલેં ના હરફ ॥ ૪૧ ॥

વરંડા (દાલાન)ની બંને બાજુ એક સરખા પ્રકાશમય દરવાજા છે. તથા દરવાજાની બંને બાજુ સીડીઓ શોભાયમાન છે. આ મંદિરોની દેરીની સામે બંને બાજુ છ ચોક છે. અહીંના દિવ્ય પ્રકાશને જોઈ બ્રહ્માત્માઓ એમનું વર્ણન કરી શકતા નથી.

એ છે નૂર દ્વાર દાંએ બાંએ, નૂર દોઊ તરફોં ત્રીન ત્રીન ।

એ રૂહેં દેખેં નૂર વિવેક, જો દેવે હુકમ નૂર ચકીન ॥ ૪૨ ॥

આ વિશાળ ચોક સાથે જોડાયેલી મંદિરોની હારની મધ્યમાં ચાર મંદિરોની ઓસરી (દાલાન) ની બંને બાજુ ત્રણ-ત્રણ પ્રકાશમય મંદિરોના કુલ છ દરવાજા છે. શ્રીરાજજીના આદેશથી હૃદયમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતાં બ્રહ્માત્માઓ તેમને વિવેકપૂર્વક જોઈ શકે છે.

એ બડી બૈઠક નૂર પડસાલેં, નૂર ભોમ આરોગેં બેર દોએ ।

પૂર નૂર હોએ રૂહેં અરસ કી, એ નૂર બેવરા દેખેં સોએ ॥ ૪૩ ॥

આ વિશાળ તેજોમય સ્થાનમાં શ્રીરાજશ્યામાજી બે વખત (સવાર તથા બપોરે) ભોજન લીલા કરે છે. જે બ્રહ્માત્માઓ પરમધામના પ્રકાશથી ઓતપ્રોત થયેલા હશે તેઓ જ આ ભોમનું વિવરણ સમજી શકશે.

નૂર સેજ્યા પૌઢેં ઈતહીં, નૂર મોહોલ બડા એ ।

ઈત નૂર મેલા પોહોર ત્રીન લગ, નૂર હુકમ કહાવેં જે ॥ ૪૪ ॥

અહીં પીળારંગના ભવનમાં પ્રકાશમય પથારી છે. ધામધણી અહીં વિશ્રામ (આરામ) કરે છે. પ્રાતઃકાળથી લઈને ત્રીજા પહોર સુધી અહીં બેઠક થાય છે. ધામધણીના આ આદેશથી જ આ રીતનું વર્ણન થઈ રહ્યું છે.

ભોમ ચોથી : નૂર નિરતની

ભોમ ચૌથી જો નૂર કી, નૂર મેં નૂર વિસ્તાર ।

એ નૂર કહ્યા તો જાવહીં, જો હોવે નૂર સુમાર ॥ ૪૫ ॥

આ ચોથી ભોમ પણ પ્રકાશમય છે. અહીં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. આ પ્રકાશની કોઈ સીમા હોય ત્યારે તો એનું વર્ણન થઈ શકે ?

નૂર ગંજ મધ મંદિર, નૂર ચૌક ઠૌર નિરત ।

નૂર રાત નૂર બરસત, રૂહેં દેખેં નૂર કી સૂરત ॥ ૪૬ ॥

અહીં પ્રકાશમય મંદિરોની મધ્યમાં પ્રકાશમય ચોક છે. ત્યાં નૃત્યલીલા થાય છે. અહીં રાત્રિના સમયે નૃત્ય લીલાના તેજથી વર્ષા થાય છે. તેજોમય બ્રહ્માત્માઓ એનું દર્શન કરે છે.

નૂર તખ્ત નૂર ચૌક મેં, બૈઠેં નૂર મેં જુગલકિસોર ।

નૂર સરૂપ નિરત નવરંગ, બીચ નૂર બૈઠેં ભર જોર ॥ ૪૭ ॥

આ પ્રકાશમય ચોકની વચ્ચે એક દેદીપ્યમાન સિંહાસન છે. જ્યાં યુગલ સ્વરૂપ (શ્રીરાજશ્યામાજી) બિરાજમાન થાય છે. નવરંગબાઈ પ્રકાશમય સ્વરૂપ ધારણ કરી અહીં મધ્યમાં નૃત્યલીલા કરે છે અને ચારેબાજુ પ્રકાશમય સખીઓ બેઠેલી છે.

નૂર ખેલત નૂર દેખત, ઔર નૂરે નૂર બરસત ।

રૂહેં આઈયાં જો ઈત નૂર સે, સો નૂર નૂરે કો દરસત ॥ ૪૮ ॥

અહીં નૃત્ય કરનાર તથા નૃત્ય જોનાર બધા બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં પ્રકાશમય જ છે. તેથી તેમનાથી સર્વત્ર પ્રકાશની જ વર્ષા થાય છે. સ્વયં પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ અહીં પધારેલા હોઈ તેઓ અહીં દિવ્ય પ્રકાશને જ પ્રગટ કરે છે.

નૂર મંદિર દ્વાર નૂર, નૂર જિમી ચૌક થંભ દિવાલ ।

નૂર ભરપૂર નૂર મેં, સબ નૂરે કી હાલ ચાલ ॥ ૪૯ ॥

અહીં મંદિર, તેમના દરવાજા, ભૂમિ, ચોક, સ્તંભ, દીવાલો વગેરે બધું પ્રકાશમય છે. સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ વ્યાપેલો હોવાથી પ્રકાશમય આત્માઓની રહેણીકરણી પણ પ્રકાશમય દેખાય છે.

નૂર નૂર કો દેખહીં, નૂર કી નૂર સુનત ।

નૂર નાયત નૂર બાજત, નૂર કહાં લોં કો ગિનત ॥ ૫૦ ॥

આ પ્રકાશ સ્વરૂપ બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશમય નૃત્ય જુએ છે. તથા પ્રકાશમય વાજિંત્રોના સ્વરો સાંભળે છે. અહીં નૃત્ય કરનાર તથા વાજિંત્ર વાદક આત્માઓ સ્વયં પ્રકાશમય છે. એટલા માટે એમના પ્રકાશની ગણતરી ક્યાં સુધી કરવી ?

નૂર બાજે નૂર બજાવહીં, નૂર ગાવેં નૂર સરૂપ ।

નૂર દેખેં ફેર ફેર નૂર કો, નૂર નાયત નૂર અનૂપ ॥ ૫૧ ॥

અહીં વાજિંત્રો પણ પ્રકાશમય છે. અને વગાડવાવાળા બ્રહ્માત્માઓ પણ પ્રકાશમય છે. તથા પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશમય ગાન કરે છે. આ રીતે પ્રકાશમય આત્માઓ પ્રકાશમય આત્માઓના અનુપમ નૃત્યને વારંવાર જુએ છે.

ઉપર તલે બીચ નૂર મેં, જાનૂં ભર્યા સાગર નૂર ।

દસોં દિસા દેખોં નૂર નજરોં, જાનોં તીખે આવેં નૂર કે પૂર ॥ ૫૨ ॥

અહીં ઉપર નીચે તથા મધ્યમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ હોવાથી સર્વત્ર પ્રકાશનો સાગર લહેરાય છે.

દશેય દિશાઓમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાતો હોવાથી લાગે છે કે જાણે પ્રકાશનો તીવ્ર પ્રવાહ વહેતો આવી રહ્યો છે.

જાનોં નૂર દેખોં માસૂક કા, તો જુગલ નૂર સબ પર ।

સબ નૂર દેખોં જિત તિતહીં, ભરી નૂરે નૂર નજર ॥ ૫૩ ॥

જો પ્રિયતમ ધણીના દિવ્ય પ્રકાશને નિરખીએ તો જણાય છે કે એ સ્વરૂપનો દિવ્ય પ્રકાશ જ બધાની ઉપર છવાયેલો છે. પોતાની પ્રકાશમય દૃષ્ટિથી જ્યાં પણ જોઈએ ત્યાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

હક નૂર બિના જરા નહીં, નૂર સબ મેં રહ્યા ભરાએ ।

નૂર બિના ખાલી કહૂં નહીં, રહ્યા નૂરે નૂર જમાએ ॥ ૫૪ ॥

અહીં ધામધણીના દિવ્ય પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ નથી. સર્વત્ર તેમનો જ દિવ્ય પ્રકાશ ભરેલો છે. કોઈપણ સ્થાન આ દિવ્ય પ્રકાશ વગર ખાલી નથી. સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ છે.

ફેર નૂર દિવાલોં દેખિએ, નૂર બન ઝરોખે જિત ।

નૂર ખિડકી થંભ દ્વારને, દેખ્યા નૂર બિના ન કિત ॥ ૫૫ ॥

આ પ્રકાશપૂર્ણ દીવાલોને પુનઃ જુઓ ત્યાં વનની બાજુમાં પ્રકાશમય ઝરૂખા છે. આ રીતે બારીઓ, સ્તંભ, દરવાજા વગેરે પ્રકાશમય છે. પ્રકાશ સિવાય અહીં કંઈ પણ દેખાતું નથી.

રૂહેં દૌરેં નૂર હાલ મેં, નૂર દેખેં સબ ઠૌર ।

ફેર આઈએ નૂર દ્વારને, નાહીં નૂર બિના કછૂ ઔર ॥ ૫૬ ॥

આ દિવ્ય પ્રકાશને લઈને બ્રહ્માત્માઓ આનંદમગ્ન થઈને દોડે છે તથા ચારે બાજુ પ્રકાશનું દર્શન કરી પુનઃ પ્રકાશમય દરવાજાઓની બાજુ ચાલ્યા આવે છે. અહીં પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી.

ભોમ પાંચમી : નૂર સેજ્યા

નૂર દેખો ભોમ પાંચમી, જિત મંદિર નૂર સેજ ।

બારે હજાર મોહોલ નૂર કે, સબ નૂરે રેજારેજ ॥ ૫૭ ॥

હવે પાંચમી ભોમના પ્રકાશને જોઈએ. ત્યાં પ્રકાશમય મંદિરમાં પ્રકાશમય પલંગ છે. અહીંના બાર હજાર ભવન પ્રકાશમય છે. તેમના કણકણમાંથી દિવ્ય પ્રકાશ નીકળે છે.

નૂર પૌરી નૂર દ્વારને, નૂર ગલિયાં થંભ અરસ ।

નૂર પ્યાલે રૂહેં પીવહીં, લેં ભર ભર નૂર સરસ ॥ ૫૮ ॥

અહીંના કમાન, દરવાજા, ગલીઓ, સ્તંભ વગેરે બધા પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશમય પ્યાલા ભરીભરીને ધામધણીની પ્રેમસુધાનું પાન કરતા આનંદિત થાય છે.

એ નૂર કે ચૌક ચબૂતરે, માહેં નૂર કે મોહોલ મંદર ।

નૂર સરૂપ લેહેરેં લેવહીં, માહેં નૂર બાહેર અંદર ॥ ૫૯ ॥

અહીંના ચોક, ચબૂતરાઓ તથા અંદરનાં ભવન બધું પ્રકાશમય છે. અહીં બહાર તથા અંદર સર્વત્ર પ્રકાશ વ્યાપે છે. બ્રહ્માત્માઓ આ લહેરાતા પ્રકાશનો આનંદ લે છે.

ચૌકી સંદૂકેં નૂર કી, સબ સુંદર નૂર સામાન ।

નૂર ભરે મોહોલ સોમિત, એ ક્યોં હોએ નૂર બયાન ॥ ૬૦ ॥

અહીંની ચોકી, સંદૂક (પેટી) વગેરે બધી સામગ્રીઓ પ્રકાશમય છે. અહીંનાં બધાં ભવનો પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ હોવાથી શોભાયમાન છે. એમના પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું.

સબ જોગવાઈ નૂર કી, નૂરે કા સબ સાજ ।

કહાં લગ કહૂં મેં નૂર કી, સબ નૂરે રહ્યા વિરાજ ॥ ૬૧ ॥

અહીંની બધી સામગ્રીઓ પ્રકાશમય છે. પ્રકાશથી તેની સજાવટ થઈ છે. એમના પ્રકાશની શોભાનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરવું? અહીં સંપૂર્ણ સજાવટ પ્રકાશયુક્ત છે.

સબ મોહોલ એક નંગ નૂર કે, જ્યોં નૂર સાગર માહેં તરંગ ।

યોં કે વિધ મોહોલ નૂર કે, માહેં કે નૂર રસ રંગ ॥ ૬૨ ॥

અહીંના બધા મહેલો એક જ રત્નના પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. એમના પ્રકાશને જોતાં એવું લાગે છે કે પ્રકાશના સાગરમાં તરંગો લહેરાય છે. આ રીતે અહીં અનેક પ્રકાશમય ભવન છે. જેમાં વિવિધ રંગોમાં પ્રકાશ પ્રકાશિત થાય છે.

એ નૂર ભોમ ફેર દેખિએ, નૂર ઝરોખે નૂર બન ।

નૂર દ્વાર આએ ફેર, નૂર નૂરે નૂર રોસન ॥ ૬૩ ॥

આ પ્રકાશમય ભોમને વારંવાર જુઓ. અહીં વન તથા ઝરૂખાઓ પણ પ્રકાશમય છે. ફરીથી પ્રકાશમય દરવાજા પાસે આવી તેને જુઓ તો સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ પ્રકાશિત થતો જોવા મળશે.

કે ચૌક દેખિએ નૂર કે, કે સીઢિયાં નૂર દિવાલ ।

કે થંભ ગલિયાં નૂર કી, કે મોહોલ નૂર પડસાલ ॥ ૬૪ ॥

અહીં અનેક ચોક, સીડીઓ, સ્તંભો, ગલીઓ, દીવાલો, ભવનો તથા પરસાળો બધું જ પ્રકાશયુક્ત છે.

નૂર ઊપર તલેં માહેં બાહેર, કે બેલ ફૂલ નૂર નકસ ।

ઘોડે કમાડી નૂર ચૌકઠ, ભર્યા સાગર નૂર રસ ॥ ૬૫ ॥

એટલે સુધી કે ઉપર-નીચે, અંદર-બહાર, સર્વત્ર પ્રકાશ જ ફેલાયેલો છે. અહીં વિવિધ પ્રકારની પ્રકાશમય વેલીઓ, ફૂલ વગેરે ચિત્રેલ છે. અહીં આગળા (અર્ગલા) કમાડ, બારસાખ વગેરે

બધા એ રીતે પ્રકાશથી ઓતપ્રોત છે કે જાણે ચારે બાજુ પ્રકાશ રસનો સાગર લહેરાતો હોય.

ઝરોખે નૂર ગૃદવાએ, નૂર સોભા કહી ન જાએ ।

કદૂ નૂર સ્વાદ તો આવહી, જો નૂર લીજે દિલ લ્યાએ ॥ ૬૬ ॥

અહીં ચારે બાજુના ઝરૂખાઓ તથા તેની શોભા પણ પ્રકાશમય છે. જેમનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. આ દિવ્ય પ્રકાશના આનંદની અનુભૂતિ ત્યારે જ થાય છે જ્યારે આને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી લેવાય.

નૂર મંદિર ફેર દેખિએ, ફેર દેખિએ નૂર ઝરોખે ।

તબ નૂર બન આવે નજરોં, નૂર પસૂ પંખી ખેલેં જે ॥ ૬૭ ॥

અહીંનાં પ્રકાશમય મંદિરો તથા ઝરૂખાઓમાંથી વારંવાર જોવાથી બહારના વન પ્રદેશનો પ્રકાશ દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે, જ્યાં પશુપક્ષીઓ વગેરે બધા પ્રકાશમય કીડાઓ કરે છે.

ભોમ છટ્ટી : નૂર સુખપાલ

ભોમ છટ્ટી નૂર ઝિલમિલે, સબ ઠૌરોં નૂર નામ ।

નૂર રૂહેં ખેલેં નૂર મેં, સબ રહ્યા નૂર મેં જામ ॥ ૬૮ ॥

છટ્ટી ભોમ પર સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ઝગમગતો રહે છે. અહીંનાં બધાં નામ પણ પ્રકાશમય છે. પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ આ દિવ્ય પ્રકાશમાં કીડા કરે છે. સર્વત્ર પ્રકાશની માદકતા વ્યાપ્ત છે.

નૂર ચૌક મંદિર ફિરતે, નૂર ચબૂતરોં બેઠક ।

નૂર બરસત કે હવેલિયાં, નૂર બેઠક રૂહેં હાદી હક ॥ ૬૯ ॥

અહીંનાં મંદિરોમાં ચારે તરફ પ્રકાશયુક્ત ચોક છે. મધ્યમાં બેઠક માટે પ્રકાશમય ચબૂતરાઓ શોભાયમાન છે. અનેક ભવનોમાંથી પ્રકાશની વર્ષા થાય છે. અહીંની બેઠકોમાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ બિરાજમાન થાય છે.

નૂર બેઠત નૂર ઉઠત, નૂર ચલત નૂર નિદાન ।

સબ ઠૌરોં નૂર પૂરન, જાનોં સબ ગંજ નૂર સમાન ॥ ૭૦ ॥

અહીં પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે, ઊઠે છે, ચાલે છે, હરે-ફરે છે. બધાં સ્થાનોમાં પ્રકાશ પરિપૂર્ણ છે. એવું લાગે છે કે જાણે પ્રકાશપુંજ સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યો છે.

એક મધ્ય ચૌક ભર્યા નૂર કા, ઔર ફિરતે મોહોલ નૂર તિન ।

તિન ગૃદ નૂર હવેલિયાં, એ નૂર ગિનતી કરૂં જુબાં કિન ॥ ૭૧ ॥

આ ભૂમિકાની વચ્ચમાં એક પ્રકાશયુક્ત ચોક છે, જેની ચારેબાજુ તેજોમય મહેલો શોભાયમાન છે. આ મહેલોની ચારેબાજુ પ્રકાશમય ભવન છે. અહીંના પ્રકાશની ગણતરી કઈ જીભ દ્વારા કરી શકાય ?

તિન પરે નૂર નૂર કે પરે, નૂર મોહોલ કી ગિનતી નાહિં ।

નૂર જિનસેં કે જુદી જુદી, એ નૂર આવે ન હિસાબ માહિં ॥ ૭૨ ॥

આ પ્રકાશમય ભવનોની આગળ જે બીજાં પ્રકાશમય ભવનો છે તેમની ગણતરી થઈ શકતી નથી. અહીં સજાવેલી અગલ અલગ સામગ્રીઓની પણ કોઈ ગણતરી થઈ શકતી નથી.

જો મોહોલ નૂર કિનાર કે, નૂર લેખે મેં આવે ક્યોં કર ।

એ નૂર રૂહેં દેખત, ફેર ફેર નૂર નજર ॥ ૭૩ ॥

આ ભોમની બહારની હારનાં ભવનોનાં પ્રકાશનો હિસાબ-કિતાબ થઈ શકે નહીં. બ્રહ્માત્માઓ જ પોતાની તેજોમય દૃષ્ટિથી આ ભવનોના પ્રકાશને જોઈ શકે છે.

મોહોલ ઝરોખે જો નૂર કે, આવત નૂર બયાર ।

ઈન જુબાં ઈન નૂર કો, એ નૂર આવે ન માહેં સુમાર ॥ ૭૪ ॥

આ પ્રકાશયુક્ત ભવનોના ઝરૂખાઓમાંથી સુગંધિત વાયુ વાય છે. આ નશ્વર જીભની સીમામાં અહીંનો પ્રકાશ આવી શકે નહીં.

કે મોહોલોં મેં નૂર થંભ, તિન કે થંભોં નૂર નકસ ।

નેક નકસ નૂર દેખિએ, જાનોં એ નૂર સબથેં સરસ ॥ ૭૫ ॥

અહીંનાં અનેક ભવનોમાં પ્રકાશમય સ્તંભો છે. તે સ્તંભોમાં કરેલું નકશીકામ પણ પ્રકાશમય છે. અહીંના મનોરમ ચિત્રકામના થોડાક પ્રકાશને જોવાથી એમ લાગે છે કે આ જ પ્રકાશ બધાથી શ્રેષ્ઠ છે.

કે બન બેલી નૂર કી, કે નૂર પસૂ જાનવર ।

કે નૂર કટાવ તિન બીય મેં, નૂર કહાં લગ કહૂં ક્યોં કર ॥ ૭૬ ॥

અહીં અનેક સ્થાનોમાં વૃક્ષ વેલાઓ તથા પશુપક્ષીઓ વગેરે ચિતરેલ છે. તેમની વચ્ચે અન્ય બીજું પણ સુંદર ચિત્રકામ છે. એ બધામાંથી પ્રકાશ પ્રગટે છે. આ પ્રકાશનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ?

કહ્યો ન જાએ નૂર પાતકો, કે નૂર કાંગરી પાત માહિં ।

કે નૂર બેલી એક પાત મેં, સો કબ લગ કહૂં નૂર કાંહિં ॥ ૭૭ ॥

અહીં ચિતરેલાં પાંદડાઓના પ્રકાશનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી. એક જ પાંદડામાં અનેક કાંગરી તથા વેલીઓ ચિતરેલી છે. તેમના પ્રકાશનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરી શકાય ?

એક પાત કાંગરી નૂર દેખિએ, નૂર દેખત ઉમર જાએ ।

તો સોભા દેખત નૂર કાંગરી, રૂહેં નૂર ક્યોંએ ન ત્રપતાએ ॥ ૭૮ ॥

જો કોઈ એક પાંદડાની પ્રકાશપૂર્ણ કાંગરીને જુએ તો સમગ્ર જિંદગી વીતી જાય છે. આ પ્રકાશમય કાંગરીને વારંવાર જોતાં બ્રહ્માત્માઓ ક્યારેય પણ તૃપ્ત થતા નથી.

છઠી ભોમ નૂર પૂરન, જિત રેહેત નૂર સુખપાલ ।

બડી બડી નૂર હવેલિયાં, બડે બડે નૂર પડસાલ ॥ ૭૯ ॥

આ છઠી ભોમ આ રીતે પ્રકાશમય છે. અહીં પ્રકાશમય વિમાન (સુખપાલ) રહે છે. અહીં પ્રકાશમય મોટી મોટી હવેલીઓ પણ છે અને મોટાં મોટાં ખુલ્લાં સ્થાન (પરસાળ) પણ પ્રકાશમય છે.

ફેર દેખિએ નૂર દ્વારકો, મોહોલ નૂર ચૌક ઝલકત ।

રૂહેં બેલેં ખુસાલી નૂર મેં, નૂર નૂરે મેં મલપત ॥ ૮૦ ॥

આ બધું જોઈને પુનઃ દરવાજા પાસે આવીએ. અહીંના પ્રકાશયુક્ત ભવન તથા તેમના ચોક ચમકતા દેખાય છે. અહીં બ્રહ્માત્માઓ આનંદમગ્ન થઈને પ્રકાશની સાથે કીડા કરે છે. આ રીતે શ્રીરાજજીના દિવ્ય પ્રકાશથી પ્રકાશિત થઈને તેઓ મગ્ન થઈ જાય છે.

ભોમ સાતમી : નૂર હિંડોળે

નૂર ભરી ભોમ સાતમી, નૂર મોહોલ બિના હિસાબ ।

બિના હિસાબ ચૌક નૂર કે, સો ભર્યો સાગર નૂર આબ ॥ ૮૧ ॥

સાતમી ભોમ પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં અસંખ્ય ભવન તથા અસંખ્ય ચોક પ્રકાશયુક્ત છે. એવું લાગે છે કે જાણે અહીં પ્રકાશયુક્ત જળનો અગાધ સાગર લહેરાઈ રહ્યો હોય.

હિસાબ નહીં નૂર દિવાલોં, હિસાબ નહીં નૂર ગલિયાં ।

હિસાબ નહીં બીચ નૂર થંભ, નૂર આવેં નૂર બીચ સે ચલિયાં ॥ ૮૨ ॥

અહીંની દીવાલો, ગલીઓ તથા તેમની વચ્ચેના સ્તંભોના પ્રકાશની કોઈ સીમા નથી. પ્રકાશપૂર્ણ બ્રહ્માત્માઓ જ આ પ્રકાશમય ગલીઓમાં હરે ફરે છે.

નૂર ભરે તાક ખિડકિયાં, બાર સાખે નૂર દ્વાર ।

કે મોહોલ મંદિર નૂર કે, ના ગિનતી નૂર સુમાર ॥ ૮૩ ॥

અહીંનાં ભવનોમાં પ્રકાશપૂર્ણ ગવાક્ષ (અટારીઓ) બારીઓ, બારસાખ તથા દરવાજા સુશોભિત છે. અહીંનાં અનેક ભવનો તથા મંદિરો પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે, જેમની ગણતરી કરી શકાતી નથી.

કે છૂટક મંદિર નૂર કે, કે મંદિરોં નૂર મોહોલાત ।

કે ફિરતે મંદિર નૂર કે, બીચ બેઠક નૂર વિસાત ॥ ૮૪ ॥

અહીં અનેક પ્રકાશમય મંદિરો અલગ-અલગ છે તથા અનેક મંદિરો ભવનની સાથે જોડાયેલાં પણ છે. વિવિધ સ્થાનોમાં ચારે તરફ પ્રકાશમય મંદિરો છે તથા મધ્યમાં તેજોમય બેઠક શોભાયમાન છે.

નૂર ઝરોખે કિનાર કે, તિન મેં નૂર મંદર ।

નૂર થંભ દો દો આગૂં ઈન, હર મંદિર નૂર અંદર ॥ ૮૫ ॥

બહારના કિનારા પર અનેક પ્રકાશયુક્ત મંદિરો તથા તેમના ઝરૂખા છે. આ બધાં મંદિરોની

આગળ પ્રકાશમય સ્તંભોની બે-બે હારો છે. આ રીતે પ્રત્યેક મંદિરમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ દેખાય છે.

ઇન અંદર મોહોલ કે નૂર કે, કે જુદી જુદી નૂર જિનસ ।

કે મોહોલ મંદિર નૂર ગલિયાં, નૂર દેખું સોઈ સરસ ॥ ૮૬ ॥

આ ભોમની અંદર અનેક પ્રકાશમય ભવનો છે, જેમાં વિવિધ પ્રકારની પ્રકાશમય સામગ્રીઓ શોભાયમાન છે. અહીંનાં મંદિરો તથા ગલીઓ બધાં પ્રકાશમય છે તેમાં જેને પણ જોઈએ તે અધિક સુંદર દેખાય છે.

એ જો મંદિર નૂર કિનાર કે, દો હારેં નૂર મંદર ।

સામ સામી નૂર હિડોલે, નૂર ઝલકત હે અંદર ॥ ૮૭ ॥

આ ભોમમાં કિનારા પર બે હારોમાં પ્રકાશમય મંદિરો છે. આ મંદિરોની મધ્યમાં આવેલ બે સ્તંભોની હારોમાં સામસામે જૂલા લાગેલા છે. જેમાંથી પ્રકાશ ઝળકે છે.

યોં ફિરતે નૂર હિડોલે, નૂરે કે ગૃદવાએ ।

નૂર સરૂપ રૂહેં બૈઠત, જૂલેં નૂર જુગલ દિલ લ્યાએ ॥ ૮૮ ॥

અહીં ચારે બાજુ પ્રકાશમય જૂલા છે. તેના ઉપર પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજશ્યામાજીના સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરી તેમની સાથે જૂલે છે.

દો દો સરૂપ નૂર જૂલત, નૂર સામ સામી મુકાબિલ ।

કડે ઝનઝનેં નૂર કે, નૂર ખેલેં જૂલેં હિલ મિલ ॥ ૮૯ ॥

આ પ્રકાશપૂર્ણ જૂલામાં બે-બે બ્રહ્માત્માઓ સામસામે બેસી જૂલે છે. તે સમયે આ જૂલાઓની સાંકળમાં લાગેલા કડાં ઝનઝનું ધ્વનિ કરે છે. આ રીતે બધા બ્રહ્માત્માઓ હળીમળીને જૂલે છે.

કે નૂર ચૌક ચબૂતરે, કે નૂર થંભ દિવાલ ।

કે બાર સાખે તાકે નૂર કે, ક્યોં કહૂં નૂર બિના મિસાલ ॥ ૯૦ ॥

અહીં મધ્યમાં અનેક સ્થાનો પર પ્રકાશમય ચોક, ચબૂતરાઓ, સ્તંભ, દીવાલો વગેરે શોભાયમાન છે. અહીંનાં ભવનોના બારસાખ તથા ગવાક્ષ (અટારી) વગેરે પણ પ્રકાશમય છે. તેમના પ્રકાશ માટે ઉપમા આપી શકાતી નથી.

કે રંગોં નૂર ઝલકત, કે નૂર રંગ તલેં ઊપર ।

સબ તરફોં નૂર જગમગે, એ નૂર જોત કહૂં ક્યોં કર ॥ ૯૧ ॥

અહીં અનેક રંગોમાં પ્રકાશ ઝળકે છે. અનેક રંગો ઉપર-નીચે દેખાય છે. આ રીતે સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ઝગમગે છે. એનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થઈ શકતું નથી.

કે ગલિયાં નૂર ચરનિયાં, કે નૂર મેહેરાબ ઝરોખે ।

કે નૂર અરસ કી રોસની, ક્યોં સિફત કહૂં નૂર એ ॥ ૯૨ ॥

અહીં અનેક ગલીઓ, સીડીઓ, કમાનો તથા ઝરૂખાઓ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. આ રીતે

પરમધામના આ દિવ્ય પ્રકાશની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

ભોમ આઠમી : નૂર હિંડોળે

નૂર ગંજ ભોમ આઠમી, નૂર ચાર તરફ ઝૂલન ।

ચારોં ચૌક નૂર હિંડોળે, રૂહેં ઝૂલત નૂર રોસન ॥ ૯૩ ॥

આ આઠમી ભોમ પ્રકાશપુંજથી પરિપૂર્ણ છે. એની ચારે બાજુ પ્રકાશમય ઝૂલા શોભાયમાન છે. અહીં ચાર-ચાર સ્તંભોના ચોકોમાં પ્રકાશમય ઝૂલાઓ છે. જેમાં બેસી બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશ વીખેરતાં ઝૂલે છે.

ગૃદવાએ નૂર હિંડોળે, ઝલકત નૂર જંજીર ।

ક્યોં કહૂં ઝૂલે નૂર કે, રૂહેં હંસત મુખ નૂર નીર ॥ ૯૪ ॥

ચારે બાજુ લાગેલા આ પ્રકાશમય ઝૂલાઓમાં લાગેલી સાંકળો પણ પ્રકાશમય છે. આ ઝૂલાઓની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય? અહીં બ્રહ્માત્માઓ હસતાં હસતાં ઝૂલે છે.

રૂહેં ઝૂલેં જબ નૂર મેં, તબ અરસ નૂર ઝલકાર ।

બોલેં નૂર પડછંદે નૂર મંદિરોં, હોત હાંસી નૂર અપાર ॥ ૯૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓ આ પ્રકાશમય ઝૂલાઓમાં ઝૂલે છે. તો તેમનો પ્રકાશ સમગ્ર પરમધામમાં ફેલાઈ જાય છે. તેમનાં આભૂષણોનો અવાજ મંદિરોમાં પડઘા પાડે છે, જેથી હાસ્યનું વાતાવરણ સર્વત્ર પ્રસરી જાય છે.

યોં ગૃદવાએ નૂર સબન મેં, ઝનકત નૂર ઝલકત ।

એ જો હિંડોળે નૂર કે, કહી જાએ ના નૂર સિફત ॥ ૯૬ ॥

આ રીતે બધામાં ચારે બાજુ દિવ્ય પ્રકાશ વ્યાપે છે. ઝૂલાઓના ઝણકારમાં પણ પ્રકાશ ઝળકે છે. આ પ્રકાશમય ઝૂલાઓની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

હક હાદી રૂહેં નૂર મેં, ઝૂલત નૂર ખુસાલ ।

ઈન સમેં નૂર બિલંદ કા, કિન વિધ કહૂં નૂર હાલ ॥ ૯૭ ॥

શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ આ જ પ્રકાશમય ઝૂલાઓમાં ઝૂલતાં આનંદનો અનુભવ કરે છે આ સમયની પરમધામની દિવ્યતા તથા ભવ્યતાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

એ ઝૂલે ભોમ નંગ નૂર કે, ગંજ જાહેર નૂર અંબાર ।

જબ નૂર મોહોલોં ઈત ખેલત, અરસ નૂર ન આવત પાર ॥ ૯૮ ॥

આ ભોમમાં ઝૂલાઓમાંથી પણ રત્નોનો પ્રકાશપુંજ નીકળે છે. જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ અહીંના પ્રકાશમય ભવનોમાં રમે છે ત્યારે તેમના પ્રકાશથી સમગ્ર પરમધામ છવાઈ જાય છે.

ઈન અંદર નૂર કે વિધ કા, નૂર બૈઠક મોહોલ ખેલન ।

જુદી જુદી વિધ નૂર જુગતેં, હક સુખ દેત નૂર રૂહન ॥ ૯૯ ॥

અહીંનાં ભવનોમાં વિવિધ રંગોમાં પ્રકાશ ઝળકે છે. અહીં બેસવા તથા રમવા માટે સુંદર

પ્રકાશમય બેઠકો છે. ધામધણી આ ભોમમાં બેસી બ્રહ્માત્માઓને અપાર સુખ આપે છે.

કે વિધ નૂર ચબૂતરે, કે વિધ નૂર મંદર ।

કે વિધ રોસન નૂર કિનારે, કે વિધ નૂર અંદર ॥ ૧૦૦ ॥

અહીં વિવિધ પ્રકારના ચબૂતરાઓ તથા ભવનો પ્રકાશમય છે. કિનારાનાં ભવનો તથા અંદરના ભવનોમાંથી અનેક પ્રકારનાં પ્રકાશમય કિરણો નીકળે છે.

બારે હજાર રૂહેં નૂર હિડોલે, હર નૂર રૂહેં હક સંગ ।

ઈન સમેં નૂર ક્યોં કહું, નૂર હોત ઉછરંગ ॥ ૧૦૧ ॥

આ જૂલાઓમાં બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ જૂલે છે. તેમની સાથે પ્રત્યેક જૂલામાં શ્રીરાજજી બિરાજમાન હોય છે. આ સમયના દિવ્ય પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે કરાય? બધા બ્રહ્માત્માઓ આનંદથી વિભોર થઈ જાય છે.

ચાર ચાર હિડોલે નૂર કે, અરસ માવે ના નૂર ઝનકાર ।

લેત લેહેરેં નૂર સાગર, જાનોં નૂર ગંજ ભરે અંબાર ॥ ૧૦૨ ॥

આ ભોમમાં ચાર-ચાર હિંડોળાની એક સાથે તાળી પડે છે. એમના ઝનઝનાટથી નીકળતો પ્રકાશ સમગ્ર પરમધામમાં સમાતો નથી. એવું લાગે છે કે જાણે અહીં પ્રકાશનો સાગર જ ઊંચી ઊંચી લહેરોની સાથે ઊછળી રહ્યો છે.

નૂર હિડોલોં જંજરોં, કડે ખટકત નૂર જુગત ।

એ ઘાએ પડઘાએ નૂર પડછંદે, નૂર હર ઠોરોં બોલેં બિગત ॥ ૧૦૩ ॥

આ પ્રકાશમય હિંડોળાઓની સાંકળમાં યુક્તિપૂર્વક જડેલાં કડાં જ્યારે ખણખણે છે ત્યારે તેમનો કર્ણપ્રિય અવાજ સર્વત્ર ગૂંજી ઊઠે છે. બ્રહ્માત્માઓના દોડવાથી તેમના પગના ઠેકાનો અવાજ પડઘો પાડી સર્વત્ર ગૂંજી ઊઠે છે.

ભોમ નવમી : નૂર ગોખ બેઠક

ભોમ નૌમી નૂર નૂરે, ગૃદવાએ નૂર તખત ।

એ નૂર બિયારે ના ઉડે, હાએ હાએ નૂર જીવરા બડા સખત ॥ ૧૦૪ ॥

આ નવમી ભોમ પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. અહીં ચારેય તરફ બેસવા માટે સિંહાસન તથા ખુરશીઓ શોભાયમાન છે. આ જીવ એટલો કઠોર થઈ ગયો છે કે આ શોભાને સમજીને પણ નશ્વર શરીરને છોડતો નથી.

ઈન નૂર ભોમ કી સિફત, કહી જાએ ના નૂર મુખ ઈન ।

એ નૂર મંદિર નૂર ઝરોખે, કે નૂર ફિરતે સિંધાસન ॥ ૧૦૫ ॥

આ ભોમના દિવ્ય પ્રકાશની શોભાનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી. અહીં ચારે બાજુનાં મંદિરો, ઝરૂખા, ખુરશીઓ તથા સિંહાસન પણ પ્રકાશમય છે.

એ મંદિર ઝરોખે નૂર એકે, ફિરતી નૂર પડસાલ ।

તો કહૂં નૂર રોસન કી, જો હોવે નૂર ઈન મિસાલ ॥ ૧૦૬ ॥

આ ભોમમાં પ્રકાશમય મંદિરો તથા ઝરૂખાઓની ચારેય બાજુ એક જ વરંડો (દાલાન) છે. જો આના દિવ્ય પ્રકાશની કોઈ ઊપમા હોય તો જ એનું વર્ણન થઈ શકે છે.

એ મંદિર ઝરોખે નૂર કે, ભોમ નૂર બરાબર ।

નૂર દ્વાર જ્યોં ઔર મંદિર, નૂર રૂહેં આવેં સીદિયોં ઉતર ॥ ૧૦૭ ॥

આ મંદિરો તથા ઝરૂખા બધા પ્રકાશમય છે. સમગ્ર ભોમમાં એક સરખો પ્રકાશ છવાયેલો છે. અન્ય મંદિરોની જેમ અહીંનાં દ્વાર પણ પ્રકાશમય છે. અહીંની પ્રકાશમય સીડીઓમાં બ્રહ્માત્માઓ ચઢ ઊતર કરે છે.

હર હાંસોં હક નૂર બૈઠક, હર હાંસોં નૂર તખત ।

હક હાદી રૂહેં નૂર મિલાવા, હર હાંસોં નૂર ન્યામત ॥ ૧૦૮ ॥

પ્રત્યેક પહેલ (હાસ)માં શ્રીરાજજી માટે પ્રકાશમય બેઠક તથા સિંહાસન છે. પ્રત્યેક પહેલ (હાસ)માં શ્રીરાજજી, શ્રી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ બિરાજમાન થાય છે. આ રીતે પ્રત્યેક પહેલમાં અખૂટ સંપત્તિ શોભાયમાન છે.

નૂર થંભ ગલી દેખિએ, જાનોં નૂર મંદિર દ્વાર ।

માહેં મંદિર ઝરોખે નૂર એકે, હર બૈઠક નૂર વિસ્તાર ॥ ૧૦૯ ॥

અહીં પ્રકાશમય સ્તંભોની વચ્ચેમાં મંદિરાનાં દ્વારની જેમ ગલીઓ દેખાય છે. અહીં મંદિરોની દીવાલ તથા ઝરૂખાઓ પ્રકાશમય છે. પ્રત્યેક બેઠકમાં પ્રકાશનો જ વિસ્તાર છે.

નૂર દૂર સે દેખત નજરોં, સો નૂર બૈઠક ઈત ।

દો સૈ હાંસેં નૂર કી, હક મેલે નૂર બરકત ॥ ૧૧૦ ॥

આ પ્રકાશમય બેઠકોમાં બેસીને બ્રહ્માત્માઓ દૂર દૂરનાં દશ્યોનું અવલોકન કરે છે. આ ભોમના બધા બસો પહેલ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. શ્રી રાજજીના બેસવાથી એમના પ્રકાશમાં વિશેષ અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

સોભા હક નૂર સિંધાસન, નૂર ઈન ભોમ બિરાજત ।

એ બાત કેહેતે હક નૂર કી, હાએ હાએ નૂર જીવરા ના ઉડત ॥ ૧૧૧ ॥

આ પ્રકાશમય સિંહાસન પર જ્યારે શ્રીરાજજી બિરાજમાન થાય છે, ત્યારે સમગ્ર ભોમની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે. શ્રી રાજજીની આ દિવ્ય શોભાનું વર્ણન કરતાં હાય! આ જીવ નશ્વર શરીરને કેમ નથી છોડી દેતો ?

ઔર નૂર મોહોલ કે અંદર, સો નૂર બડો વિસ્તાર ।

કૈ નૂર ભાંત વિધ જુગતેં, નૂર અલેખેં બેસુમાર ॥ ૧૧૨ ॥

અહીં અનેક પ્રકાશમય ભવનો છે. તેમના પ્રકાશનો અનંત વિસ્તાર છે. એમની શોભાને શબ્દો

દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

નવેં ભોમ નૂર બરનન, નૂર ક્યોં કહૂં ખ્વાબ જુબાંએ ।

એ નૂર હક હુકમ કહે, ના તો નૂર આવે ના સબદ માહેં ॥ ૧૧૩ ॥

આ નવમી ભોમના પ્રકાશનું વર્ણન જીભ દ્વારા કેવી રીતે થઈ શકે ? આ તો શ્રીરાજજીના આદેશ દ્વારા જ વર્ણન થયું છે નહીં તો એક શબ્દનું પણ ઉચ્ચારણ થઈ શકે નહીં.

અરસ નૂર જરા જુબાં કહે, અરસ મતા નૂર અપાર ।

સો નૂર બરનન ક્યોં હોવહીં, જિન નૂર કો ન કહૂં સુમાર ॥ ૧૧૪ ॥

આ નશ્વર જીભે દિવ્ય પરમધામના તેજનું જરાક જેટલું વર્ણન કર્યું છે. ખરું જોતાં પરમધામની વિવિધ સામગ્રીઓનું તેજ અપાર છે. તે દિવ્ય પ્રકાશનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે, જેમની કોઈ સીમા જ નથી.

ભોમ દશમી : નૂર ચાંદની

નૂર રૂહેં ચઢ ચાંદની, નૂર નવોં ભોમોં પર ।

ખૂબી નૂર ભોમ દસમી, એ નૂર સોભા ન કાહૂં સરભર ॥ ૧૧૫ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ નવમી ભોમ પર પ્રકાશમય ચાંદની પર ચઢે છે તે સમયે આ દશમી ભોમની શોભામાં વધારો થાય છે. આ શોભાની સરખામણી કોઈની સાથે થઈ શકે નહીં.

ઊપર જલ નૂર ચેહેબચે, નૂર કારંજેં ઉછલત ।

ઊપર નૂર ઈત બગીચે, નૂર ક્યોં કહૂં હક ન્યામત ॥ ૧૧૬ ॥

આ ભોમમાં ચાંદની પર પ્રકાશમય જલકુંડ છે. તેમાંથી ફુવારાઓ દ્વારા પ્રકાશમય જળ ઊડે છે. અહીં પ્રકાશમય ઉપવન સુશોભિત છે. ધામધણીની આ અખંડ સંપત્તિનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

ઈત કે નૂર સિંઘાસન, બીચ નૂર તખત બૈઠક ।

હાદી રૂહેં નૂર મિલાએ કે, બૈઠત નૂર લે હક ॥ ૧૧૭ ॥

અહીં અનેક પ્રકાશમય બેઠક સ્થળ છે. તેના પર આવેલ તેજોમય સિંહાસન પર શ્રીરાજશ્યામાજી બિરાજમાન થાય છે. બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીનો જ પ્રકાશ લઈ તેમની ચારે તરફ બેસે છે.

નૂર ભર્યા આકાસ મેં, સામી આયા આકાસ નૂર લે ।

નૂર ભર્યા દરિયા નૂર કા, માહેં કે ઉઠેં તરંગ નૂર કે ॥ ૧૧૮ ॥

તે સમયે શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓનું તેજ સમગ્ર આકાશમાં છવાઈ જાય છે. અને પુનઃ આકાશમાંથી પાછું ફરી ભૂમિ પર પડે છે. આ રીતે ભૂમિ અને આકાશની વચ્ચે પ્રકાશનો સાગર બની જાય છે. જેમાંથી વિવિધ પ્રકારની પ્રકાશમય લહેરો નીકળે છે.

દો સૈ એક ગુરજેં નૂર કે, નૂર ગુમટિયાં બારે હજાર ।

બીચ નૂર રૂહેં બૈઠક, થંભ નૂર સોભા અપાર ॥ ૧૧૯ ॥

આ ચાંદની પર બસો એક પ્રકાશમય ગુર્જ (બુરજો) છે તથા તેની વચ્ચે ચારે બાજુ બાર હજાર

પ્રકાશમય ધૂમટીઓ છે. જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ આ બધાની વચ્ચે મધ્ય ચાંદની પર શ્રી રાજશ્યામાજીની સાથે બિરાજમાન થાય છે, ત્યારે તેમનો પ્રકાશ સ્તંભની જેમ પ્રતીત થતો અપાર શોભાયુક્ત લાગે છે.

દસમી ભોમ નૂર ચાંદની, નૂર ગુમટિયાં દેખત ।

એ મોહોલ ગૃદવાએ નૂર કે, નૂર મેં હક હાદી રૂહેં ખેલત ॥ ૧૨૦ ॥

આ રીતે આ દશમી ભોમની પ્રકાશપૂર્ણ ચાંદનીના કિનારા પર ચારે બાજુ પ્રકાશપૂર્ણ ધૂમટો સુશોભિત છે. આ ધૂમટોની નીચે ચારે બાજુ પ્રકાશમય ભવન છે, જેના પ્રકાશમાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ વિવિધ લીલાઓ કરે છે.

નૂર ગુરજ હાંસોં પર, બીચ કાંગરી નૂર કિનાર ।

બીચ બીચ બૈરખેં નૂર કે, મોજેં આવત નૂર ઝલકાર ॥ ૧૨૧ ॥

અહીં પ્રત્યેક પહેલ પર પ્રકાશપૂર્ણ ગુર્જ છે. તેમની વચ્ચે કિનારી પર કાંગરી શોભાયમાન છે. વચ્ચે વચ્ચે પ્રકાશપૂર્ણ ધજા લહેરાય છે. તેમનો પ્રકાશ આકાશમાં ઉછળતો હોય છે.

ઈત સોભિત નૂર કાંગરી, ઔર સોભિત નૂર કલસ ।

એ કલસ કાંગરી નૂર કે, સોભિત નૂર પર સરસ ॥ ૧૨૨ ॥

અહીં પ્રકાશમય કાંગરી તથા કલશ સુશોભિત છે. આ કલશ તથા કાંગરી પ્રકાશમય હોવાથી તે બંનેનો પ્રકાશ પરસ્પર અતિ શોભે છે.

દસોં દિસા નૂર નૂર મેં, નૂરૈ નૂર ખેલત ।

નૂર ઉઠેં બૈઠેં નૂર મેં, નૂર નૂરૈ મેં ચલત ॥ ૧૨૩ ॥

અહીં દશેય દિશાઓમાં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ છે. અહીં પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ પ્રકાશપૂર્ણ લીલાઓ કરે છે. આ પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ અહીંના પ્રકાશમાં ઊઠે છે, બેસે છે તથા હરે ફરે છે.

નૂર ભર્યા આસમાન મેં, નૂર ચાંદની નૂર ચૌક ।

નૂર બિના કદૂ ન દેખિએ, નૂરૈ મેં નૂર સૌક ॥ ૧૨૪ ॥

આ પ્રકાશમય ચાંદની પર આવેલ ચબૂતરાનો પ્રકાશ સમગ્ર આકાશમાં છવાઈ જાય છે. અહીં પ્રકાશના સિવાય અન્ય કંઈ પણ દેખાતું નથી. પ્રકાશ જ પ્રકાશની સાથે સર્વત્ર એકરૂપ થઈ ગયો છે.

નૂર દેખ્યા ભોમ દસ મેં, નૂર સબહીં કે સિરે ।

નૂર લે નૌમી ભોમ મેં, નૂર નૂરૈ મેં ઉતરે ॥ ૧૨૫ ॥

આ રીતે પ્રકાશમય નવે ભોમની ઉપર દસમી ચાંદનીમાં સર્વત્ર પ્રકાશ જ પ્રકાશ ફેલાયેલો છે. અહીંના દિવ્ય પ્રકાશને લઈ પ્રકાશમય બ્રહ્માત્માઓ નવમી ભોમમાં ઊતરીને આવે છે.

એ નૂર સુખ બેઠક દેખ કે, નૂર ભોમ આઠમી આએ ।

લિએ નૂર સુખ હિડોલે, એ ચારોં નૂર સુખદાએ ॥ ૧૨૬ ॥

નવમી ભોમની પ્રકાશમય બેઠકનો આનંદ લઈ બ્રહ્માત્માઓ પુનઃ આઠમી ભોમમાં આવે છે. ત્યાંથી ચારે તરફ પ્રકાશમય ઝૂલાઓનો આનંદ લઈ નીચે ઊતરે છે.

આએ નૂર ભોમ સુખ સાતમી, નૂર સુખ હિડોલે દોએ દોએ ।

એ સુખ નૂર રૂહેં બિના, નૂર સુખ લેવેં જો હોવેં કોએ ॥ ૧૨૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓ આઠમી ભોમમાંથી ઊતરી સાતમી ભોમના પ્રકાશમય ઝૂલાઓમાં એક એકમાં બે બે બેસીને આનંદનો અનુભવ કરે છે. બ્રહ્માત્માઓ વિના બીજુ કોણ હોઈ શકે છે કે જેઓ આ પરમ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે ?

નૂર લિયા છઠી ભોમ મેં, ભોમ અરસ બિવેક બિચાર ।

મોહોલ લિયા સુખ નૂર કા, નૂર નૂર મેં નૂર ન સુમાર ॥ ૧૨૮ ॥

આ રીતે સાતમી ભોમમાંથી નીચે ઊતરી છઠી ભોમના અપાર સુખનો અનુભવ કરી શકાય છે. અહીંના ભવનોથી અપાર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમના પ્રકાશનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

નૂર ભરી ભોમ પાંચમી, જિત નૂર સેજ્યા સુખ ।

રાત સુખ નૂર અતિ બડા, હક સુખ નૂર સનમુખ ॥ ૧૨૯ ॥

આ રીતે પાંચમી ભોમ પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. જ્યાં શય્યા સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અહીં રાત્રીના સમયે અપાર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી રાજજી સમ્મુખ તેજોમય સુખ પણ અપાર હોય છે.

ભોમ ચૌથી નૂર મેં, નટ નિરત નૂર ખેલત ।

નૂર બિના કછૂ ન પાઈએ, સુખ સનમુખ નૂર અતંત ॥ ૧૩૦ ॥

ચોથી ભોમમાં પ્રકાશ જ પ્રકાશ વ્યાપ્ત છે. ત્યાં બ્રહ્માત્માઓ નટોની જેમ નૃત્ય લીલા કરે છે. અહીં પણ પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી. શ્રી રાજજી સમક્ષ અહીં અપાર સુખનો અનુભવ થાય છે.

ત્રીસરી ભોમ જો નૂર કી, જિત હે નૂર પડસાલ ।

હક હાદી રૂહેં નૂર બેઠક, આવેં દીદારેં નૂર જલાલ ॥ ૧૩૧ ॥

ત્રીજી ભોમ પણ પ્રકાશમય છે. ત્યાં વિશાળ બેઠક સ્થળ (પરસાળ) પ્રકાશિત છે. આ દિવ્ય પ્રકાશમાં શ્રી રાજજી, શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે બિરાજે છે. આ ભોમમાં બિરાજમાન શ્રી રાજજીનાં દર્શન કરવા માટે અક્ષરબ્રહ્મ ચાંદની ચોકમાં આવે છે.

દૂસરી ભોમ કા નૂર જો, ચેહેબચા નૂર ઝીલન ।

હક હાદી સુખ નૂર ભૂલવની, દેત નૂર સુખ અપને તન ॥ ૧૩૨ ॥

બીજી ભોમ પણ પ્રકાશમય છે. અહીં સ્નાન કરવા માટે જલકુંડ (ખડોકલી) શોભાયમાન છે.

આ ભોમમાં ધામધણી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓને ભુલભુલામણીનું અપાર સુખ પ્રદાન કરે છે.

નૂર દ્વાર સુખ પેહેલી ભોમેં, સુખ અવલ ભોમ નૂર પૂર ।

ફિરતા સુખ સબ નૂર મેં, મધ્ય નૂર નૂર નૂર ॥ ૧૩૩ ॥

પ્રથમ ભોમમાં ચારે બાજુ પ્રકાશની લહેરો ઊઠે છે. અહીં પ્રકાશમય દરવાજામાંથી પણ અપાર સુખનો અનુભવ થાય છે. અહીં ચારેબાજુના મંદિર સ્તંભ વગેરે પણ પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ છે. તથા મધ્યના મહેલો (મૂલમિલાવા)માં શ્રી રાજજી, શ્રીશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓનું તેજોમય સ્વરૂપ બિરાજમાન થાય છે.

ઈત નૂર ખિલવત હક કી, રૂહેં નૂર મોમિનોં ન્યામત ।

નૂર મેલા મૂલ મોમિનોં, બીચ હક કા નૂર તખત ॥ ૧૩૪ ॥

આ પ્રથમ ભોમમાં ધામધણીનું એકાંત સ્થળ મૂલમિલાવા શોભાયમાન છે. આ બ્રહ્માત્માઓની અમૂલ્ય નિધિ છે. અહીં મધ્યમાં શ્રીરાજજીનું સિંહાસન શોભાયમાન છે. તેની ચારે બાજુના પ્રકાશમાં બ્રહ્માત્માઓ બેસે છે.

હક હાદી રૂહેં નૂર ઠૌર, હક જાત નૂર વાહેદત ।

કહે મહામત નૂર બિલંદ મેં, એ અપની નૂર ક્યામત ॥ ૧૩૫ ॥

પરમધામમાં આ પ્રકાશ સ્થળ શ્રી રાજજી, શ્રી શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓનું એકાંત સ્થળ છે. મહામતિ કહે છે આ જ આપણું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. અહીં આપણે પોતાના આત્માને જાગૃત કરવાનો છે.

નૂરની પરિકરમા તમામ

પ્રકરણ ૩૭ ચોપાઈ ૨૧૭૯

ધામ વર્ણન

બરનન ધામ કો, કહૂં સાથ સુનો ચિત દે ।

કૈ હુએ બ્રહ્માંડ કૈ હોએસી, કોઈ કહે ન હમ બિન એ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી! ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો, હું પરમધામનું વર્ણન કરી રહ્યો છું. આવાં અનેક બ્રહ્માંડો પહેલાં થયાં અને ભવિષ્યમાં પણ થશે, પરંતુ અમારા સિવાય બીજો કોઈ પણ આવું વર્ણન કરી શકશે નહીં.

ક્યોં કહૂં ધામ અંદર કી, બિસ્તાર બડો અતંત ।

ક્યોં કહે જુબાં ઝૂઠી દેહ કી, અખંડ પાર કે પાર જો સત ॥ ૨ ॥

પરમધામ રંગભવનની અંદરનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ? એનો વિસ્તાર અનંત છે. નશ્વર દેહની જીભથી તેમનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? તે તો શાશ્વત તથા અખંડ છે તથા ક્ષર, અક્ષરથી પણ પાર છે.

તો ભી નેક કેહેના સાથ કારને, માફક જુબાં ઈન બુધ ।

અદ્વૈત અખંડ પાર કી, કરૂં સાથ કે હિરદેં સુધ ॥ ૩ ॥

તો પણ સુંદરસાથને સમજાવવા માટે હું આ નશ્વર જગતની બુદ્ધિ તથા જીભના દ્વારા અખંડ અદ્વૈત પરમધામનું વર્ણન કરી રહ્યો છું. જેથી સુંદરસાથના હૃદયમાં એમની જાણકારી થઈ જાય.

થંભ દિવાલેં ગલિયાં, કે સીઢિયાં પડસાલ ।

મંદિર કમાડી દ્વાર ને, માહેં કે નંગ રંગ રસાલ ॥ ૪ ॥

અહીં સ્તંભ, દીવાલો, ગલીઓ, સીડીઓ, ચોક તથા મંદિર શોભાયમાન છે. એમના કમાડ તથા દ્વારોમાં જડેલાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નોમાંથી જ્યોતિર્ભય કિરણો નીકળે છે.

ગલી માહેં કે ગલિયાં, કે ચૌક ચબૂતરે અનેક ।

ખિડકી માહેં કે ખિડકિયાં, જિત દેખૂં જાનોં સોઈ બિસેક ॥ ૫ ॥

અહીં એક ગલીમાંથી અનેક ગલીઓ નીકળે છે. એ જ રીતે ચોક તથા ચબૂતરાઓ પણ અનેક છે. એક બારીમાં પણ અનેક બારીઓ છે. જ્યાં પણ દૃષ્ટિ પડે છે ત્યાંનું દૃશ્ય વિશેષ સુંદર દેખાય છે.

દૂજી ભોમ કા ચેહેબયા, જલ પર ઝરોખે તિન ।

સોભા લેત અતિ સુંદર, તીનોં તરફોં બન ॥ ૬ ॥

રંગભવનની બીજી ભોમમાં જળકુંડ (ખડોકલી) શોભાયમાન છે. તેમના જળની ઉપર રંગભવનની દીવાલના ત્રીસ ઝરૂખાઓ શોભાયમાન છે. જળકુંડોની ત્રણેય બાજુ સુંદર વન પ્રદેશ સુશોભિત છે.

તીનોં તરફ બન ડારિયાં, કરત છાયા જલ પર ।

એક તરફ કે ઝરોખે, જલ છાએ લિયા અંદર ॥ ૭ ॥

આ જળકુંડની ત્રણેય બાજુ વૃક્ષો છે જેમની ડાળીઓની છાયા કુંડના જળ પર પડે છે. એક બાજુ ઝરૂખાઓ છે, તેમની પણ છાયા જળ પર પડે છે.

તીનોં તરફોં કઠેડા, નેક નેક પડસાલ ।

ચારોં તરફ ઉતરતી સીઢિયાં, પાની બીચ વિસાલ ॥ ૮ ॥

આ જળકુંડની ત્રણેય બાજુ કઠેડો શોભાયમાન છે. વચમાં નાનકડી બેઠક (પરસાળ) છે. પાળની ચારેબાજુ જળમાં ઊતરવા માટે સીડીઓ આવેલી છે. જળકુંડમાં અગાધ જળ ભરેલું છે.

આગૂં મંદિર ચબૂતરા, થંભ સોભિત તરફ ચાર ।

ઈત આવત રૂહેં નહાએ કે, બૈઠ કરત સિનગાર ॥ ૯ ॥

આ જળકુંડની સામે ભુલભુલામણીનાં મંદિરો તથા મધ્યમાં ચબૂતરો છે. એની ચારે બાજુ સ્તંભ સુશોભિત છે. સ્નાન કર્યા પછી બ્રહ્માત્માઓ અહીં આવીને બેસે છે તથા શણગાર કરે છે.

ઈત દાંહિની તરફ જો મંદિર, ગિનતી બારે હજાર ।

ઈન મંદિરોં ખેલેં ભૂલવની, હર મંદિર દ્વાર ચાર ॥ ૧૦ ॥

આ જળકુંડની જમણી બાજુ મંદિર શોભાયમાન છે, તેમની સંખ્યા બાર હજાર છે. આ મંદિરોમાં બ્રહ્માત્માઓ ભુલભુલામણીની રમત રમે છે. અહીંના પ્રત્યેક મંદિરોમાં ચાર-ચાર દરવાજા છે.

કર સિનગાર ઈત ખેલત, એ જો મંદિર હેં ભૂલવન ।

દૌરેં ખેલેં હંસેં રૂહેં, દેખ અપની આત્મા રોસન ॥ ૧૧ ॥

શણગાર કર્યા બાદ બ્રહ્માત્માઓ ભુલભુલામણીના આ મંદિરોમાં આવી રમત કરે છે. તેઓ અહીં રમતાં-દોડતાં પોતાના જ પ્રતિબિંબની છબીને જોઈ પરસ્પર હાસ્ય કરે છે.

કે ફિરતે ચબૂતરે, ફિરતે મંદિર ગૃદવાએ ।

થંભ તિન આગૂં ફિરતે, બીચ ફિરતા ચૌક સોભાએ ॥ ૧૨ ॥

અહીં હવેલીઓની ચારે તરફ મંદિર તથા ચબૂતરાઓ શોભાયમાન છે. તેમની સામે ચારે બાજુ સ્તંભ સુશોભિત છે. વચ્ચે આવેલ ચોક પણ પોતાની અલગ શોભા ધારણ કરે છે.

કે ચૌખૂંને ચબૂતરે, ચારોં તરફોં મંદર ।

થંભ ફિરતે ચારોં તરફોં, એ સોભા અતિ સુંદર ॥ ૧૩ ॥

અહીં ચારે તરફનાં મંદિરોની સામે અનેક ચોરસ ચબૂતરાઓ છે. જેની ચારે તરફ સ્તંભો છે. આ બધાની શોભા અતિ સુંદર છે.

કે ચૌખૂટે ચબૂતરે, મંદિર આઠોં હાર ।

ચલી ચાર ગલિયાં ચૌક થેં, હાર આઠ થંભ ગલી બાર ॥ ૧૪ ॥

અહીં હવેલીઓની વચ્ચેમાં અનેક ચોરસ ચબૂતરાઓ છે. આ હવેલીઓના ચારેય ખૂણાઓમાં મંદિરોની આઠ હારો છે. વચ્ચે આવેલ ચોકમાંથી ચારે બાજુ ચાર ગલીઓ નીકળે છે. આ ચારેય ગલીઓમાં પ્રત્યેક સ્તંભોની બે-બે હારો હોવાથી કુલ સ્તંભોની આઠ હારો તથા બાર ગલીઓ છે.

કહી એક ઠૌર કે ચૌક કી, જિત બેઠત ધની આએ ।

ચૌક ચબૂતરે ઈન ભોમ કે, કે જુગત ક્યોં કહી જાએ ॥ ૧૫ ॥

આ રીતે અહીં એક જ સ્થાનના ચોકનું વર્ણન થયું છે. ધામધણી અહીં આવી બિરાજમાન થાય છે. આ ભોમમાં આવા અનેક ચોક તથા ચબૂતરાઓ છે. શબ્દો દ્વારા તેમની કલાત્મક શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઉપર થંભ ઝલક, ઔર તલેં ભોમ ઝલકાર ।

સામગ્રી સબ ઝલકત, ઔર થંભ દિવાલોં દ્વાર ॥ ૧૬ ॥

અહીં ઉપરના સ્તંભ પ્રતિબિંબિત (પડછાયો) થાય છે જેથી નીચેની ભૂમિ પ્રકાશમય લાગે છે. સ્તંભ, દીવાલ તથા દરવાજા વગેરે અહીંની બધી સામગ્રીઓ પ્રકાશમય છે.

ક્યો કહૂં હિસાબ મંદિરન કો, દિવાલાં ચોક થંભ કે લાખ ।

અમોલ અતોલ અનગિનતી, કદૂ કદ્યો ન જાએ મુખ ભાખ ॥ ૧૭ ॥

અહીંનાં મંદિરો, દીવાલો, ચોક, સ્તંભો વગેરેની ગણતરી કેવી રીતે કરવી એ તો લાખોની સંખ્યામાં છે. અહીંની અમૂલ્ય, તુલના કરી ન શકાય તેવી તથા અસંખ્ય નિધિનું વર્ણન જીભ દ્વારા થઈ શકતું નથી.

એ સુખ ઈન મંદિરન મેં, વાહી સરૂપોં સુધ ।

વિધ વિધ બિલાસ ઈન ધામ કો, કહા કહે જીભાં ઈન બુધ ॥ ૧૮ ॥

આ દિવ્ય મંદિરોમાંથી પ્રાપ્ત થતા આનંદની અનુભૂતિ માત્ર બ્રહ્માત્માઓને જ થઈ શકે છે. નશ્વર બુદ્ધિ તથા જીભ દ્વારા પરમધામના વિવિધ આનંદ-વિલાસનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

જો વસ્ત જિન મિસલ કી, સોઈ બની ઠોર તિત ।

સેજયા સંદૂક સિંધાસન, કહૂં કેતી કે જુગત ॥ ૧૯ ॥

જે વસ્તુ જ્યાં શોભાયુક્ત લાગે ત્યાં જ તે જ વસ્તુ શોભી રહી છે. અહીં પલંગ, પેટી, સિંહાસન વગેરે જે કલાત્મક શૈલીએ સજાવેલ છે, તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

કે જુગતેં કે જિનસેં, કે સામગ્રી સનંધ ।

ક્યોં કરૂં બરનન ધામ કો, એ ઝૂઠી દેહ મત મંદ ॥ ૨૦ ॥

અહીં વિવિધ સામગ્રીઓ યુક્તિપૂર્વક સજાવેલી છે. આ નશ્વર શરીરની અલ્પ બુદ્ધિ દ્વારા આવા દિવ્ય પરમધામનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

કે બેલી એક દિવાલ મેં, કે બેલ ફૂલ તિન પાત ।

તિન પાત પાત કે નંગ હેં, એક નંગ રંગ કદ્યો ન જાત ॥ ૨૧ ॥

અહીંની એકેએક દીવાલમાં વેલીઓ ચિતરેલી છે. તે એકે એક વેલમાં અનેક ફૂલ તથા પાંદડાં શોભાયમાન છે. તેમના પાંદડે પાંદડે અનેક રત્નો છે. તેમાંના એકાદ રત્નના રંગનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી.

પાત પાત કો દેખ કે, હંસત બેલ સંગ બેલ ।

સૈન કરેં પંખી પંખી સોં, જાનોં દૌડ કરસી અબ કેલ ॥ ૨૨ ॥

વેલના આ પ્રકાશમય પર્ણોને જોઈને એવું લાગે છે કે જાણે એક વેલ બીજી વેલની સામે હસી રહી હોય. આ દીવાલો પર ચિતરેલા પશુપક્ષી પણ એકબીજાને સંકેત કરતાં જોવા મળે છે. એવું લાગે છે જાણે આ હમણાં દોડીને રમવા લાગી જશે.

ફૂલ ફૂલ કે પાંખડી, તિન હર પાંખડી કે નંગ ।

નંગ દેખ નંગ હંસત, ફૂલ ફૂલ કે સંગ ॥ ૨૩ ॥

અહીંનાં પ્રત્યેક પુષ્પમાં અનેક પાંખડીઓ છે. પ્રત્યેક ફૂલ પાંખડીમાં અનેક રત્ન સુશોભિત છે. એવું લાગે છે કે જાણે આ રત્ન તથા ફૂલ એકબીજાને જોઈ પરસ્પર હાસ્ય કરે છે.

અપની અપની જાત લે, ઠાઢે હેં સકલ ।

કરને ખુસાલ ધનીયકો, કરત હેં અતિ બલ ॥ ૨૪ ॥

અહીં વિવિધ જાતિનાં રત્નો પોતપોતાના જૂથ સાથે ધામધણીને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

ત્યોં ત્યોં જોત બઢત હૈ, જ્યોં જ્યોં દેખેં નૂર જમાલ ।

નાયત હરખત હંસત, દેખ ધની કો ખુસાલ ॥ ૨૫ ॥

જેમ-જેમ શ્રીરાજજીનાં દર્શન કરીએ છીએ તેમતેમ તેમની જ્યોતિ પ્રદીપ્ત થતી જાય છે. એવું લાગે છે જાણે ધામધણીને પ્રસન્ન મુદ્રામાં જોઈ આ રત્ન પણ સ્વયં પ્રસન્ન થઈ હસીને નાચી રહ્યાં છે.

કરેં ખુસાલ ધનીય કો, હોએ આપ ખુસાલી હાલ ।

એ સોભા ઈન મુખ ક્યોં કહું, એ દેખે સબ મછરાલ ॥ ૨૬ ॥

આ બધા પોતે પ્રસન્ન થઈ ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે. ધામધણીના મુખકમલને જોઈ આ બધા આનંદિત થાય છે. તેમની આ શોભાનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા કેવી રીતે કરું ?

કૈ પસૂ પંખી જવેરન કે, કૈ રંગ વિરંગ કૈ વિધ ।

જાનોં કે બેલ પર સબ ખડે, એ ક્યોં કહી જાએ સનંધ ॥ ૨૭ ॥

અહીં ચિતરેલાં વિવિધ રત્નોનાં પશુપક્ષીઓ વિવિધ રંગોમાં સુશોભિત છે. એવું લાગે છે જાણે આ બધા રમવા મોટ તૈયાર થઈને ઊભા છે. એમની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

હોત કદૂ પડતાલ પાંઉં સે, બોલેં સબ સ્વર અપની બાન ।

પસૂ પંખી દેખે બોલતે, સબ આપ અપની તાન ॥ ૨૮ ॥

જ્યારે પગથી ભૂમિ પર થોડા પણ પડધમ પડે છે, ત્યારે આ બધા પશુપક્ષી પોતપોતાની વાણીથી મધુર સ્વર કાઢે છે. આ રીતે અહીં ચિતરેલાં પશુપક્ષી પોતાના તાનની સાથે ગાયન કરતાં જોવા મળે છે.

કદૂ થોડે હી પડતાલ સે, ધામ સબદ ધમકાર ।

બોલેં પસૂ પંખી બાની નઈ નઈ, જુબાં જુદી જુદી અનેક અપાર ॥ ૨૯ ॥

અહીં પગના મૃદુ ઠેકાથી આખું ધામ પ્રતિધ્વનિત થાય છે. એવું લાગે છે જાણે આ પશુપક્ષીઓ વિવિધ સ્વરોમાં જુદાં-જુદાં પ્રકારનું ગાયન કરી રહ્યાં છે.

જિમી ચેતન બન ચેતન, પસૂ પંખી સુધ બુધ ।

થિર ચર સબે ચેતન, યાકી સોભા હૈ કૈ વિધ ॥ ૩૦ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિ તથા વન વગેરે બધાં ચેતનમય છે. અહીંનાં પશુપક્ષીઓની સૂઝ પણ વિલક્ષણ છે. અહીંનું ચાલ ચલણ (રીતભાત) બધું ચૈતન્યમય છે. એમની બહુવિધ શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

તો કહ્યા થાવર ચેતન, અપની અપની મિસલ ।

એ અંતર આંખે ખુલે પાઈએ, પર આતમ સુખ નેહેયલ ॥ ૩૧ ॥

પરમધામના બધા સ્થાવર પદાર્થો પણ ચૈતન્ય કહેવાય છે. પોતપોતાના સમુદાયમાં પણ આ બધા ચેતન છે. અંતર દૃષ્ટિ ખુલવાથી આત્માના અખંડ આનંદનો અનુભવ કરી શકાય છે.

એક થંભ કે ચિત્રામન, હર ચિત્રામન કે નકસ ।

નકસ નકસ કે પાંખડી, જો દેખોં સોઈ સરસ ॥ ૩૨ ॥

અહીંના એક સ્તંભમાં પણ અનેક ચિત્રો દોરેલાં છે. પ્રત્યેક ચિત્રમાં અનેક પ્રકારનું ચિત્રકામ કરેલું છે. પ્રત્યેક ચિત્રકામમાં અનેક ફૂલપાંખડીઓ છે જે એકથી એક ચડિયાતી દેખાય છે.

તિન હર પાંખડી કે કાંગરી, હર કાંગરી કે નંગ ।

એક નગ કો બરનન ના હોવહીં, તો સારે થંભ કો ક્યોં કહૂં રંગ ॥ ૩૩ ॥

આ પ્રત્યેક ફૂલપાંખડી વિવિધ કાંગરીથી સુશોભિત છે. પ્રત્યેક કાંગરીમાં અનેક રત્ન જડેલા છે. આ રત્નોમાંથી કોઈ એકાદ રત્નનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી તો બધા સ્તંભો પર પ્રકાશિત થઈ રહેલા રંગોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

મોર મૈના મુરગ બાંદર, કે જુદી જુદી સબ જુબાન ।

નેક સબદ ઉઠે ભોમ કા, બોલેં આપ અપની બાન ॥ ૩૪ ॥

આ સ્તંભોમાં ચિતરેલાં મોર, મેના, મરઘા, વાંદરો વગેરે બધાં પોત-પોતાની બોલી બોલતાં જોવા મળે છે. આ બધાં સહેજ માત્ર પગરવ સાંભળતાં જ પોતપોતાની વાણી બોલવા લાગી જાય છે.

એક સબદ કે ઉઠતેં, ઉઠેં સબદ અનેક ।

પસૂ પંખી જો ચિત્રામન કે, કે વિધ બોલેં વિવેક ॥ ૩૫ ॥

અહીં ઉચ્ચારેલાં એકાદ શબ્દના પણ અનેક શબ્દોમાં પડઘા પડે છે. આ રીતે ચિત્રોમાં દોરેલાં પશુપક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારની વાણી બોલવા લાગે છે.

કે જુદે જુદે રંગોં પુતલી, કે બને ચિત્રામન ।

કે વિધ ખેલ જો ખેલહીં, મુખ મીઠી બાન રોસન ॥ ૩૬ ॥

આ સ્તંભ વગેરેમાં વિવિધ રંગોની અનેક પૂતળીઓ ચિતરેલી છે. આ બધાં અનેક પ્રકારની રમતો કરતાં મોઢેથી કર્ણપ્રિય મધુરવાણી બોલે છે.

સો ભી ખેલ બોલ સ્વર ઉઠત, રંગ રસ હોત રમન ।

સોભા સુંદરતા ઈનકી, કેહે ન સકોં મુખ ઈન ॥ ૩૭ ॥

આ પૂતળીઓની રમતમાંથી જે અવાજ નીકળે છે, તેને પોતાનો આગવો રંગ તથા આનંદ હોય છે. આ મનોરમતને શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

ચિત્રામન સારે ચેતન, સબ લિએ ખડે ગુમાન ।

જોત લરત હે જોત સો, કોઈ સકે ન કાહૂં ભાન ॥ ૩૮ ॥

ચિત્રમાં દોરેલાં આ બધા પશુપક્ષીઓ ચૈતન્યરૂપ છે અને સ્વાભિમાનપૂર્વક ત્યાં રહે છે. એમનામાંથી નીકળતાં પ્રકાશનાં કિરણો એકબીજા સાથે સ્પર્ધા કરતાં એક બીજાના પ્રકાશને હંફાવી શકતાં નથી.

કરે જોત લડાઈ જોત સોં, તેજ તેજ કે સંગ ।

કિરન કિરન સોં લડત હેં, આઠોં જામ અભંગ ॥ ૩૯ ॥

આ પશુપક્ષીઓની જ્યોતિ એકબીજાની સાથે દ્વન્દ્વ (લડાઈ) કરે છે. એમનું તેજ તથા તેમનાં કિરણો આઠેય પહોર પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે.

નૂર નૂર જહૂર જહૂર સોં, કરત સફજંગ દોએ ।

એક દૂજે કે સનમુખ, ઠેલ ન સકે કોએ ॥ ૪૦ ॥

આ બધા ચિત્રોનું તેજ તથા પ્રકાશ અરસપરસ સંગ્રામ કરતાં હોય એવું દેખાય છે, પરંતુ એકબીજાને હરાવી શકતા નથી.

જંગ કરત અંગોં અંગોં, સાથ નંગ કે નંગ ।

રંગ સોં રંગ લડત હેં, તરંગ સંગ તરંગ ॥ ૪૧ ॥

આ ચિત્રોનાં અંગ-પ્રત્યંગ તથા તેમાં જડેલાં રત્નો પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે. એટલું જ નહીં તે રત્નોના રંગ તથા તેમાંથી નીકળતા પ્રકાશના તરંગો પણ પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે.

એક રંગ કો નંગ કહાવહીં, તામેં કે રંગ ઉઠત ।

તાકો એક રંગ કહ્યો ન જાવહીં, આગે કહા કહૂં વિધ ઈત ॥ ૪૨ ॥

અહીં એક રંગના કહેવાતા રત્નમાંથી પણ અનેક રંગોનાં કિરણો નીકળે છે. તેમના એક રંગનું પણ વિવરણ થઈ શકતું નથી. તો એનાથી અદકી વિશેષતાઓનું કેમ કરીને વર્ણન કરવું ?

જિત દેખૂં તિત સૂરમેં, એક દૂજે થેં અધિક દેખાએ ।

કે ઊપર તલે કે બીચ મેં, યાકો જુધ ન સમાએ ॥ ૪૩ ॥

જ્યાં જુઓ ત્યાં આ રત્નો યોદ્ધાની જેમ એકબીજાથી ચડિયાતાં ઓજપૂર્ણ દેખાય છે. ભલે એ રત્ન ઉપર-નીચે તથા વચમાં જડેલા કેમ ન હોય? તેમની અસરપરસ સ્પર્ધા થતી રહે છે.

તેજ જોત ઉદોત આકાસ લોં, કિરના ન કાહૂં અટકાએ ।

દેખ દેખ જંગ નિરને કિયો, કોઈ પીછા ન પાંઉં ફિરાએ ॥ ૪૪ ॥

આ રત્નોનું તેજ તથા તેમાંથી નીકળતાં જ્યોતિર્મય કિરણો સમગ્ર આકાશમાં છવાઈ જાય છે. એમના આ અરસપરસના સંગ્રામને જોઈ નિર્ણય થાય છે કે આ રત્નોમાં કોઈ પણ પોતાનો પરાજય સ્વીકાર કરશે નહીં.

ચલતે હલતે ધામ મેં, સબે હોત ચલવન ।

કે કોટ જુબાં ઇત કયા કહે, કે વિધ થંભ દિવાલન ॥ ૪૫ ॥

ધામમાં હાલવા ચાલવાથી દીવાલ તથા સ્તંભો પર ચિતરેલાં ચિત્રોમાં પણ સંચાર થાય છે. આ રીતે કરોડો જીભથી પણ આ સ્તંભો તથા દીવાલોની શોભાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એક સરૂપ કે નખ કી, સોભા બરની ન જાએ ।

દેખ દેખ કે દેખિએ, તો નેત્ર કેયોંએ ન ત્રપતાએ ॥ ૪૬ ॥

પરમધામના દિવ્ય સ્વરૂપના એક નખમાત્રની શોભા પણ શબ્દોમાં વર્ણવી શકાતી નથી. એમને ગમે એટલી વાર જોઈએ તો પણ નેત્ર ધરાતાં નથી.

તો સારે સરૂપ કી ક્યોં કહું, ઔર ક્યોં કહું ઈનોં કે ખેલ ।

બન બેલી પસૂ પંખી, માહેં કરેં રંગ રસ કેલ ॥ ૪૭ ॥

તો પછી બધાં સ્વરૂપો તથા તેમની કીડાઓના સંદર્ભમાં શું કહી શકાય? અહીંનાં વૃક્ષ, વેલીઓ, પશુપક્ષીઓ દરેક અરસપરસ કીડા કરતાં આનંદ આપે છે.

જાત ન કહી એક સરૂપ કી, અતિ સોભા સુંદર મુખ ।

તેજ જોત રંગ ક્યોં કહું, એ તો સાખ્યાતોં કે સુખ ॥ ૪૮ ॥

પરમધામની એક જાતિના આ સ્વરૂપોની કોઈ એકની શોભા, સૌંદર્ય તથા દિવ્ય તેજનું વર્ણન થઈ શકતું નથી તો તે બધાની તેજસ્વિતા તથા જ્યોતિર્મય રંગ, રૂપની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય? આ તો સાક્ષાત્ ધામધણીના પ્રત્યક્ષ સુખનો અનુભવ કરે છે.

સોભા જાએ ના કહી વૃખપાત કી, તો ક્યોં કહું ફૂલ ફૂલ વાસ ।

ક્યોં હોએ બરનન સારે વૃખ કો, એ તો સુખ સાથ કો ઉલાસ ॥ ૪૯ ॥

જ્યારે પરમધામના એક વૃક્ષ તથા તેમના એક પાંદડા માત્રની શોભા પણ પ્રગટ કરી શકાતી નથી તો પછી તેમના ફળ તથા ફૂલમાંથી આવતી સુગંધનું કેવી રીતે વર્ણન થઈ શકે? આ રીતે વનનાં બધાં વૃક્ષોની શોભાનું વર્ણન તો થઈ શકતું નથી. આ પ્રેમના આનંદ-ઉલ્લાસને કેવળ બ્રહ્માત્માઓ જ હૃદયમાં ધારણ કરી શકે છે.

જો એતા ભી કહ્યા ન જાવહીં, તો ક્યોં કહું થંભ ચિત્રામ ।

પર આતમ હમારિયાં, એ તિનકે સુખ આરામ ॥ ૫૦ ॥

જ્યારે એટલું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી તો સ્તંભો પર દોરેલાં ચિત્રોના સંદર્ભમાં શું કહી શકાય? આપણા બ્રહ્માત્માઓના પરાત્મા જ પરમધામના આ શાશ્વત સુખોના અધિકારી છે.

એક થંભ કી એહ વિધ કહી, એસે કે થંભ દિવાલેં દ્વાર ।

ફેર દેખોં એક ભોમ કો, તો અતંત બડો વિસ્તાર ॥ ૫૧ ॥

હજુ તો એક સ્તંભની શોભાની જ ચર્ચા થઈ છે. એવા તો અસંખ્ય સ્તંભો, દીવાલો તથા દરવાજાઓ ત્યાં શોભાયમાન છે. માત્ર એક ભોમને ચારે બાજુએથી જોઈએ તો તેમની શોભાનો

વિસ્તાર પણ અનંત લાગશે.

પાર નહીં થંભન કો, નહીં દિવાલોં પાર ।

ના કંઠૂ પાર સીઢિયન કો, ના પાર કમાડી દ્વાર ॥ ૫૨ ॥

એક ભોમમાં શોભાયમાન સ્તંભોનો કોઈ પાર નથી અને ન તો દીવાલોની શોભાનો કોઈ પાર છે. આ રીતે સીડીઓ, દરવાજા તથા તેમના કમાડોની શોભાની પણ કોઈ સીમા નથી.

નવોં ભોમકા તુમ સાથ જી, કર દેખો આતમ બિચાર ।

ક્યોં આવે જુબાં ઈન અકલેં, એ જો અપારૈ અપાર ॥ ૫૩ ॥

આ રીતે હે સુંદરસાથજી ! નવેય ભોમની શોભા વિશે હૃદયપૂર્વક વિચાર કરો. આ અપાર શોભા આ અલ્પબુદ્ધિ તથા સાંસારિક જીભ દ્વારા કેવી રીતે વ્યક્ત થઈ શકે ?

ચિત્રામન એક થંભ કી, ક્યોં કહૂં કેતે રંગ ।

બન બેલી ફૂલ પાત કી, જુદી જુદી જિનસોં નંગ ॥ ૫૪ ॥

એક જ સ્તંભમાં ચિતરેલા અનેક રંગ છે. તેમાં કેટલા રંગોનું વર્ણન કરવું ? ત્યાં તો વન, વૃક્ષો પર ચઢેલી વેલીઓ, તેમનાં ફૂલ, પાંદડાં વગેરે પર વિવિધ રત્ન જડેલાં છે.

પસુ પંખી હાથ પાંઉં નૈન કે, કે વિધ કેસ પરન ।

કે ખેલ પુતલિયન કે, કે બસ્તર કે ભૂષન ॥ ૫૫ ॥

આ પશુપક્ષીઓના હાથ, પગ, નેત્ર, પાંખ તથા રૂવાંટીઓની શોભા અતુલનીય છે. સાથોસાથ આ પૂતળીઓની કીડાઓ તથા વસ્ત્ર-આભૂષણ વગેરેની શોભા પણ અદ્ભુત છે.

કે વિધ સોભા ભોમ કી, કે રંગ નંગ નકસ અનેક ।

કે ઠૌર અલેખે જડિત મેં, જો દેખોં સોઈ નેક સે નેક ॥ ૫૬ ॥

આ ભોમની શોભા અદ્વિતીય છે. ત્યાં વિવિધ રંગોનાં રત્નો પર ચિત્રકામ કરેલું છે. અનેક સ્થાનો પર અસંખ્ય રત્નો જડેલાં છે. તે રત્નો એકબીજાથી અધિક સુંદર લાગે છે.

એ કહી ન જાએ એક જિનસ, સો જિનસ અખંડ અલેખેં ।

સત સરૂપ સુખ લેત હૈં, દેખ દેખ કે દેખેં ॥ ૫૭ ॥

માત્ર એક સામગ્રીની શોભા પણ શબ્દોમાં વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. તો એવી તો અસંખ્ય સામગ્રીઓ અહીં છે. તેમને વારંવાર જોઈ સત્ય સ્વરૂપ બ્રહ્માત્માઓ તેમના આનંદનો અનુભવ કરી શકે છે.

અતિ સોભા સુંદર ઊપર કી, કે નકસ બેલ ફૂલ ।

કે જિનસેં કહા કહૂં, હોત પર આતમ સનકૂલ ॥ ૫૮ ॥

આ ભોમની ઉપર છતની શોભા અત્યંત સુંદર છે. તેની ઉપર વેલીઓ તથા પુષ્પોની અનેક ચિત્રકારી છે. અહીં એટલાં વિવિધ ચિત્રો ચિતરેલાં છે કે તેમને જોઈને પર-આત્મા આનંદ

વિભોર થઈ જાય છે.

કે જિનસ જુગત થંભન મેં, કે જિનસેં જુગત દિવાલ ।

કે જિનસેં દાર ક્યોં કહું, એ જો જિનસ જુગત પડસાલ ॥ ૫૯ ॥

અહીંના સ્તંભો, દીવાલો, દરવાજાઓ તથા ખુલ્લાં સ્થાનો (પરસાળ)માં પણ વિવિધ પ્રકારનું ચિત્રકામ છે.

કે જિનસેં જુગત સીઢિયાં, કે જુગતેં જિનસે મંદર ।

કે જિનસ ઝરોખે જાલિયાં, કે જિનસ જુગત અંદર ॥ ૬૦ ॥

આ રીતે અહીંની સીડીઓ, મંદિરો, ઝરૂખાઓ, ગવાક્ષ વગેરેમાં અંદરના ભાગમાં વિવિધ પ્રકારનું ચિત્રકામ કરેલું છે.

સામગ્રી કે સનંધેં, કે જિનસેં સેજ્યા સિંઘાસન ।

કે સનંધેં ચૌકી સંદૂકેં, કે વિધ ભરે ભૂષન ॥ ૬૧ ॥

અહીં વિધવિધ પ્રકારની સામગ્રીઓ છે. સિંહાસન ચોકી તેમજ પેટી અને તેમાં ભરેલાં વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણો પણ છે.

કે જિનસોં બસ્તર ભરે, કે વિધ વિધ કે વિવેક ।

બસ્તર ભૂષન કિન વિધ કહું, કે વિધ જુગત અનેક ॥ ૬૨ ॥

આ પેટીઓમાં વિવિધ પ્રકારનાં સુંદર વસ્ત્રો પણ વિવેકપૂર્વક ભરેલાં છે. આ વસ્ત્રો તથા આભૂષણોની અનુપમ શોભાનું વર્ણન કયા શબ્દોમાં કરવું? વિવિધ પ્રકારની એ સામગ્રીઓ અતિ સુંદર લાગે છે.

કે વિધ ખ્યાલે સીસે સીકિયાં, કે ડબે તબકે દિવાલ ।

સોભિત સુંદર મંદિરન મેં, કે લટકત રંગ રસાલ ॥ ૬૩ ॥

અહીં અનેક પ્રકારનાં ખ્યાલા, અરીસા, શીકાં, ડબ્બા, તાસકો વગેરે મંદિરની દીવાલો પર શોભે છે. આ રીતે કેટલાયે રસદાર પદાર્થો શીકાં પર લટકી રહ્યાં છે.

કે જુગતેં હિડોલોં મંદિરોં, કે જંજીરાં ઝલકત ।

માહેં ડબે પુતલિયાં ઝનઝનેં, કે વિધ જૂલત બાજત ॥ ૬૪ ॥

અહીં મંદિરોમાં અનેક પ્રકારના હિંડાળાઓ સુશોભિત છે. તેમાં વિવિધ પ્રકારની સાંકળો ઝળકે છે. આ હિંડોળામાં આવેલ ડબ્બા, પુતળીઓ વગેરે હિંડોળાના જૂલતા સમયે પરસ્પર વાગવા લાગે છે.

કે મિલાવે સાથ કે, સુંદર ઝરોખે ઝાંકત ।

સોભા દેખત બન કી, મોહોલ ઈન સમેં સોભિત ॥ ૬૫ ॥

અહીં બ્રહ્માત્માઓ અલગ-અલગ જૂથમાં થઈ વિવિધ ઝરૂખાઓમાંથી બહારનાં દશ્યોનું

અવલોકન કરી, વનપ્રદેશ તથા તેમાં આવેલ મહેલોની શોભા જુએ છે.

દૌડત ખેલત સખિયાં, એક સામ સામી આવત ।

હાંસી રમૂજ એક દૂજસોં, અરસ પરસ લ્યાવત ॥ ૬૬ ॥

કેટલીક સખીઓ દોડતી, રમતી સામસામે આવી જાય છે. અરસપરસ હાસ્ય વિનોદ કરી પરસ્પર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

નવોં ભોમ કે મંદિરોં, માર્હે સખિયાં ખેલ કરત ।

ચારોં જામ હાંસ વિલાસ મેં, રંગ રસ દિન ભરત ॥ ૬૭ ॥

આ રીતે રંગભવનની નવેય ભોમોનાં મંદિરોમાં સખીઓ અરસપરસ કીડા કરે છે. દિવસના ચારેય પહોર પ્રિયતમ ધણીની સાથે હાસ્યવિલાસના રંગરસમાં આ બધી સખીઓ રસમગ્ન રહે છે.

ઝરોખે નવોં ભોમ કે, મિલ મિલ બૈઠત જાએ ।

નિસ દિન હેત પ્રીત ચિતસોં, મન વાંછિત સુખ પાએ ॥ ૬૮ ॥

બધી સખીઓ નવેય ભોમમાં આવેલ ઝરૂખાઓમાં એક સાથે મળી બેસે છે. આ રીતે રાતદિવસ પ્રેમ તથા પ્રીતિપૂર્ણ હૃદયથી મનગમતા સુખનો અનુભવ કરે છે.

વિધ વિધ કે સુખ બન મેં, સૈયાં ખેલેં ઝરોખોં માર્હે ।

વાઉ ઠંઠા પ્રેમલ ગરમીય મેં, સુખ લેવેં સીતલ છાંહિં ॥ ૬૯ ॥

વનમાં આવેલા મહેલોમાં પણ સખીઓ ઝરૂખામાં બેસી વિવિધ સુખોનો અનુભવ કરે છે. શ્રીષ્ઠ ઋતુના સમયે શીતલ મંદ પવનની લહેરમાં વૃક્ષોની શીતલ છાયામાં બેસી પ્રેમપૂર્વક આનંદનો અનુભવ કરે છે.

સુખ બરસાતી ઔર વિધ, બીજ ચમકે ઘટા ચૌફેર ।

સેહેરાં ગરજત બૂંદેં બરસત, ઘટા ટોપ લિયા બન ઘેર ॥ ૭૦ ॥

વર્ષાઋતુનો આનંદ કંઈક જુદા જ પ્રકારનો હોય છે. તે સમયે આકાશમાં કાળી ઘટાઓ છવાય છે તથા ચારે બાજુ વીજળી ચમકે છે. મેઘની ગર્જના થયેથી વરસાદ વરસવા લાગે છે. આ સમયે ઘનઘોર ઘટાઓથી સમગ્ર વનપ્રદેશ છવાઈ જાય છે.

જ્યોં જ્યોં અંબર ગાજત, મોર કોયલ કરેં ટહુંકાર ।

ભમર તિમરા ગાન ગુંજત, સ્વર મીઠે પંખી મલાર ॥ ૭૧ ॥

જેમ જેમ આકાશમાં મેઘની ગર્જના થાય છે તેમ તેમ મોરલાઓ નૃત્ય કરવા લાગે છે. તથા કોકિલનો કંઠ ટહુકવા લાગે છે. ભમરાઓ તથા તમરાંઓ ગુંજન કરવા લાગે છે અને પશુપક્ષીઓ મીઠા સ્વરોમાં મલ્હાર રાગ આલાપવા લાગે છે.

સીત કાલેં સુખ ધૂપ કો, પહેલેં પોહોંચત ઝરોખોં આએ ।

ઈત આરામ ઘડી દોએ તીન કા, પ્રભાત સમેં સુખદાએ ॥ ૭૨ ॥

ઠંડી ઋતુમાં કોમળ તડકાનો આનંદ લેવા માટે બધા બ્રહ્માત્માઓ પહેલાંથી જ ઝરૂખાઓમાં

આવી જાય છે. પ્રભાતના મંગલ સમયે આ ઝરૂખાઓમાં બેસી બે-ત્રણ ઘડી માટે વિશ્રામ કરે છે.

ઢોરેં ફૂદેં સખિયાં ઠેકત, કેં અંગ અટપટી ચાલ ।

મટકે ચટકે પાંઉં લટકે, અંગ મરોરત મુખ મછરાલ ॥ ૭૩ ॥

ક્યારેક આ બ્રહ્માત્માઓ ઢોરે છે, ફૂદે છે, ઉછળે છે, તથા પ્રત્યેક અંગોમાં અનેક મુદ્રાઓ બનાવી અટપટી ચાલે ચાલે છે. કેટલાંક તો લટકાં મટકાં કરતાં ચાલે છે તથા પગના તાલની સાથે અંગોનો એવો મનોહર હાવભાવ બનાવે છે કે તેમના પ્રભાવપૂર્ણ મુખકમળ પણ ખીલી ઊઠે છે.

જુદે જુદે જુથોં પ્રેમ રસ, અલબેલિયાં અતિ અંગ ।

હંસત આવત ધની કે ચરનોં, રસ ભરિયાં અંગ ઉમંગ ॥ ૭૪ ॥

આ સખીઓ અલગ-અલગ જૂથોમાં પ્રેમ વિભોર થઈને પોતાનાં અંગોમાં માદકતા લાવી હસતી ખેલતી પોતાના પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણોમાં આવીને પ્રણામ કરે છે. તે સમયે આનંદથી ઓતપ્રોત એમનું અંગ ઉમંગથી ભરાઈ જાય છે.

કે હાથોં ફિરાવત છડિયાં, કેં હાથોં ફિરાવત ફૂલ ।

કે આવત ગેંદ ઉછાલતી, કે આવત હેં ઈન સૂલ ॥ ૭૫ ॥

આ સમયે કેટલીક બ્રહ્માંગનાઓ પોતાના હાથોમાં લાકડી ફેરવતી, કેટલીક પુષ્પોને રમાડતી તો કેટલીક દડાને ઉછાળતી એક બીજાનું અનુકરણ કરતી ચાલી આવે છે.

સખ આએ આએ ચરનોં લગેં, એક એક આગૂં દૂજી કે ।

એ બડા સુખકારી સમયા, સોભા લેત ઈત એ ॥ ૭૬ ॥

આ રીતે બધી સખીઓ એક બીજાથી આગળ થઈ આવીને ધામધણીના ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે. આ સમય અત્યંત આનંદદાયી હોય છે. તેની શોભા શબ્દોની સીમામાં બાંધી શકાતી નથી.

બાત બડી દેખ દેખિએ, પ્રેમ પ્રધલ ભરપૂર ।

પ્રેમ અંગ કહ્યો ન જાવહીં, સૂરોં મેં સૂર સૂર ॥ ૭૭ ॥

આ અદ્વિતીય શોભાને વારંવાર જુઓ, આ સમયે શાશ્વત પ્રેમનો પ્રવાહ ભરપૂર વહેતો હોય છે. આ પ્રેમના સ્વરૂપનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. જાણે એ શૂરવીરોથી પણ અધિક શક્તિશાળી છે.

રંગ નંગ નકસ ન જાએ કહે, તો ક્યોં કહી જાએ થંભ દિવાલેં દ્વાર ।

તો સમૂહ કી જુબાં કયા કહે, જાકો વાર ન પાર સુમાર ॥ ૭૮ ॥

જ્યારે પરમધામના એક રત્નના રંગ તથા તેમાં ચિતરેલ ચિત્રકામનું પણ વર્ણન થઈ શકતું નથી તો ત્યાંનાં સ્તંભ, દીવાલો તથા ઘાટોની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ? તે સમગ્ર સામગ્રીઓની શોભા શબ્દોમાં કેવી રીતે સીમિત થઈ શકે ? કેમકે એ સામગ્રીઓનો તો કોઈ પાર જ નથી ?

રંગ નંગ નકસ અનગિનતી, કહ્યો ન જાએ સુમાર ।

જ્યો બટ બીજ માહેં ખડા, કર દેખો આતમ બિચાર ॥ ૭૯ ॥

ત્યાં આગળ માત્ર એક રત્નમાં પણ રંગ તથા ચિત્રકારી અગણિત હોય છે, એની કોઈ સીમા હોતી નથી. જેમ એક નાનકડાં બીમાં વિશાળ વટવૃક્ષ છુપાયેલું હોય છે તેવી જ રીતે આ થોડાંક વર્ણનમાં વિશાળ શોભાનું ચિન્તન કરી આત્મા દ્વારા અનુભવ કરવો જોઈએ.

કે દિવાલેં કે ચૌક થંભ, કે મંદિર કમાડી દ્વાર ।

એક ભોમ કો બરનન ના કેહે સર્કોં, એ તો નવોં ભોમ વિસ્તાર ॥ ૮૦ ॥

પરમધામ-રંગભવનમાં અનેક દીવાલો, ચોક, સ્તંભ, મંદિર, કમાડ તથા દરવાજા છે, જ્યારે એક ભોમનું વર્ણન પણ અસંભવ છે, તો આ રંગભવનમાં તો એવી નવ-નવ ભોમનો વિસ્તાર છે.

દસમી ભોમેં ચાંદની, ઊપર કાંગરી જોત ।

તેજ પુંજ ઈન નૂર કો, જાનોં આકાસ સબ ઉદોત ॥ ૮૧ ॥

દશમી ભોમમાં ચાંદની શોભાયમાન છે. તેમની ચારે બાજુ કિનારા પર કાંગરી પ્રકાશમાન છે. એમના અલૌકિક તેજપુંજથી સમગ્ર આકાશ ઓપી ઊઠે છે.

હેમ જવેર રંગ રેસમ, કેહે કેહે કહૂં મુખ જેતા ।

નૂર તેજ જોત ઝલકત, અકલ આવે જુબાં મેં એતા ॥ ૮૨ ॥

ત્યાંના સુવર્ણ, રત્ન તથા તેમના રંગ વગેરેની વિવિધતા વિશે જે કાંઈ કહી શકાતું હતું તે કહી દીધું. તેમના દિવ્ય તેજની ઝલક તુચ્છ બુદ્ધિ તથા જીભ દ્વારા આટલી જ વ્યક્ત થઈ શકી છે.

મહામત કહે સુનો સાથજી, બુધ જુબાં કરે બરનન ।

લે સર્કો સો લીજિયો, એ નેક કહ્યા તુમ કારન ॥ ૮૩ ॥

મહામતિ કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો, અલ્પમતિ પ્રમાણે જીભ દ્વારા આ રીતનું વર્ણન થયું છે. તમારા માટે જ અહીં લેશમાત્ર વર્ણન કર્યું છે. એમાંથી જે કાંઈ ગ્રહણ કરી શકો તે ગ્રહણ કરો.

પ્રકરણ ૩૮ ચોપાઈ ૨૨૬૨

પ્રેમ કો અંગ બરનન

પ્રેમ દેખાગિં તુમકો સાથજી, જિત અપના મૂલ વતન ।

પ્રેમ ધની કો અંગ હે, કહૂં પાઈએ ના યા બિન ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હું તમને આપણા મૂળ ઘર દિવ્ય પરમધામના પ્રેમનો પરિચય આપું છું. આ પ્રેમ અક્ષરાતીત ધણી શ્રીરાજજીનું અંગ છે. તેમના સિવાય બીજે ક્યાંયથી એ પ્રાપ્ત થતો નથી.

પ્રેમ નામ દુનિયાં મિને, બ્રહ્મ સૃષ્ટ લ્યાઈ ઈત ।

એ પ્રેમ ઈનોં જાહેર ક્રિયા, ના તો પ્રેમ દુની મેં કિત ॥ ૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ જ આ પ્રેમ લઈ આ જગતમાં અવતરિત થયા છે. એઓ એ જ જગતમાં પ્રેમ પ્રગટ કર્યો છે. નહિ તો સંસારમાં હજુ સુધી ક્યાંય પણ પ્રેમ ન હતો.

એ દુનિયાં પૂજે ત્રિગુન કો, કરકે પરમેસ્વર ।

સાસ્ત્ર અરથ એસા લેત હૈ, કહે કોઈ નહીં ઈન ઊપર ॥ ૩ ॥

આ જગતના મનુષ્યો ત્રિગુણ સ્વરૂપ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ)ને જ પરમેશ્વર માની તેમની પૂજા કરે છે. શાસ્ત્રોનું અર્થઘટન પણ તેઓ આજ રીતે કરે છે કે ત્રિગુણ સ્વરૂપના ઉપર બીજું કોઈ નથી.

સુક વ્યાસ કહેં ભાગવત મેં, પ્રેમ ના ત્રિગુન પાસ ।

પ્રેમ બસત બ્રહ્મ સૃષ્ટ મેં, જો બેલે સરૂપ બ્રજ રાસ ॥ ૪ ॥

જ્યારે વ્યાસજી તથા શુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે ત્રિગુણ સ્વરૂપમાં બિલકુલ પ્રેમ નથી. વસ્તુતઃ એ પ્રેમ તો કેવળ એ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના હૃદયમાં જ છુપાયેલો છે, જેઓએ વ્રજ તથા રાસની લીલા કરી છે.

તો નવધા સે ન્યારા કહ્યા, ચૌદે ભવન મેં નાહિં ।

સો પ્રેમ કહાં સે પાઈએ, જો રેહેત ગોપિકા માહિં ॥ ૫ ॥

એટલા માટે પ્રેમને નવધા ભક્તિથી શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે કેમકે આ બ્રહ્માંડના ચૌદ લોકોમાં એ પ્રાપ્ય નથી. જેનું સ્થાન જ ગોપીઓનું હૃદયસ્થળ છે, એવા પ્રેમની સહજ તથા સ્વાભાવિક અનુભૂતિ બીજે ક્યાંથી થઈ શકે ?

નામ ખુદાએકા કુરાન મેં, લિખ્યા હૈ આસક ।

પઢે ઈસક ઔરોં મેં તો કહેં, જો હુએ નહીં બેસક ॥ ૬ ॥

કુરાનમાં પણ બ્રહ્માત્માઓને પ્રેમી (આશિક) કહ્યા છે. કુરાનનો પાઠ કરનાર કુરાનનું વાચન કર્યા બાદ પણ આ ગૂઢ રહસ્યને ન સમજી પ્રેમને ક્યાંક બીજે જ માને છે. એટલા માટે તેઓ હજુ સુધી સંદેહ રહિત થઈ શક્યા નથી.

આસિક નામ અલ્લાહ કા, તો લિખ્યા ઈમદાએ ।

ઈસક ન પાઈએ ઔર કહૂં, બિના એક ખુદાએ ॥ ૭ ॥

કુરાનમાં આરંભથી જ અલ્લાહને એટલા માટે આશિક કહ્યા છે કે તેમના સિવાય બીજે ક્યાંયથી પણ પ્રેમ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં.

પઢે તબ પાવેં ઈસક કો, જબ ખુલે માએને મગજ ।

ઈસક બિના કરેં બંદગી, કહેં હમ ટાલત હેં કરજ ॥ ૮ ॥

કુરાનને વાંચવાવાળા પ્રેમના રહસ્યને ત્યારે સમજી શકે છે જ્યારે કુરાનના ગૂઢ રહસ્ય શુદ્ધ રૂપે

પ્રગટ થઈ જાય. એટલા માટે તેઓ પ્રેમ વગર જ પરમાત્માની ઉપાસના કરે છે અને ઉપાસનાને પણ ફરજ સમજી તેમાંથી કરજમુક્ત થવામાં લાગેલા છે.

મગજ ન પાયા માએના, દુની પઢે કતેબ વેદ ।

પ્રેમ દુની મેં તો કહે, જો પાવત નાહીં ભેદ ॥ ૯ ॥

જો કે સંસારની અનેક વ્યક્તિઓ વેદ તથા કતેબ વગેરે ગ્રંથોનું અધ્યયન કરે છે તો પણ તેઓ તેમાં રહેલા ગૂઢ અર્થોને સમજી શકતા નથી. એટલા માટે પ્રેમના મર્મને સમજ્યા વગર તેઓ એ જ કહ્યા કરે છે કે પ્રેમ આ જ સંસારમાં છે.

પ્રેમ બ્રહ્મ દોઊ એક હેં, સો દોઊ દુની મેં નાહિં ।

પઢે દોઊ બતાવેં દુની મેં, જો સમઝત ના સાસ્ત્રોં માહિં ॥ ૧૦ ॥

પ્રેમ અને બ્રહ્મ બન્ને એક જ છે. એટલા માટે આ બન્ને આ નશ્વર જગતમાં નથી. શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવા છતાં પણ તેમના મર્મને સમજ્યા વગર આ લોકો એવું જ કહે છે કે પ્રેમ અને બ્રહ્મ બન્ને આ સંસારમાં છે.

તો ન્યારા કહ્યા સબદ થેં, પ્રેમ ના મિને ત્રિગુન ।

કે કોટ બ્રહ્માંડોં ન પાઈએ, પ્રેમ ધામ ધની બિન ॥ ૧૧ ॥

એટલા માટે પ્રેમને શબ્દાતીત કહ્યો છે કે તે ત્રિગુણ સ્વરૂપોમાં નથી. અક્ષરાતીત ધણી શ્રીરાજજી સિવાય આ પ્રેમ અન્યત્ર (બીજે ઠેકાણે) કરોડો બ્રહ્માંડોમાં પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી.

પ્રેમ સબદાતીત તો કહ્યા, જો હુઆ બ્રહ્મ કે ઘર ।

સો તો નિરાકાર કે પાર કે પાર, સો ઈત દુની પાવે ક્યોં કર ॥ ૧૨ ॥

પ્રેમને એટલા માટે શબ્દાતીત કહ્યો છે કે તે બ્રહ્મધામમાં જ છે. એટલા માટે નિરાકારની પારથી પણ પાર દિવ્ય પરમધામના પ્રેમને આ નશ્વર જગતનાં પ્રાણી અહીં કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે ?

પ્રેમ બતાઊં બ્રહ્મ સૃષ્ટ કા, પેહેલેં દેખો ધામ બરનન ।

પીછે પ્રેમ બતાઊં બ્રહ્મ સૃષ્ટ કો, જો ધામ ધની કે તન ॥ ૧૩ ॥

હવે હું બ્રહ્માત્માઓના પ્રેમનું વર્ણન કરું છું. એની પહેલાં તમે પરમધામનું વર્ણન જુઓ. પછી બ્રહ્માત્માઓનો પ્રેમ જોજો, જે સ્વયં ધામધણીની અંગનાઓ છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જિન સિર નૂર જમાલ ।

કે કોટ બ્રહ્માંડોં ન પાઈએ, ઈનકા ઔરે હાલ ॥ ૧૪ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં ધામધણીને આધીન છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત ન થાય ? એમ તો કરોડો બ્રહ્માંડોમાં પણ આ પ્રેમ દેખાતો નથી, પરંતુ બ્રહ્માત્માઓની સ્થિતિ કાંઈક જુદી જ છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, ધની અક્ષરાતીત જિન સિર ।

બ્રહ્મ સૃષ્ટ બિના ન પાઈએ, દેખો કોટ બ્રહ્માંડોં ફિર ફિર ॥ ૧૫ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ અક્ષરાતીત ધણીના સંરક્ષણમાં છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ નહીં હોય ? ભલે

કરોડો બ્રહ્માંડોમાં વિચરણ કરીને જુઓ પરન્તુ બ્રહ્મસૃષ્ટિ સિવાય બીજે ક્યાંય પણ પ્રેમ દેખાશે નહીં.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો ધની રાખત રુખ ।

ધામ મંદિર મોહોલન મેં, ધની દેત સેજ્યા પર સુખ ॥ ૧૬ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓની બધી મનોકામનાઓ સ્વયં ધામધણી પૂર્ણ કરે છે તેમના હૃદયમાં આ દિવ્ય પ્રેમ કેમ નહીં હોય ? ધામધણી પરમધામનાં મંદિરો તથા મહેલોમાં આ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયરૂપી આસન પર બિરાજમાન થઈ તેઓને અનંત સુખ આપે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, સોહાગનિયાં બડ ભાગ ।

ક્યોં કહૂં ઈન રૂહન કી, જાએ દેત ધની સોહાગ ॥ ૧૭ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓને અક્ષરાતીત ધણીની સોહાગણ થવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ નહીં હોય? આ બ્રહ્માત્માઓના મહિમાનું ગુણગાન કયા શબ્દોમાં કરવું, જેને સ્વયં ધામધણી પોતાનું અખંડ સુખ (સોહાગ) આપ્યા કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકે ઘર એહ ધામ ।

સ્યામ સ્યામાજી સાથ મેં, જાકો ઈત વિશ્રામ ॥ ૧૮ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓનો નિવાસ અખંડ પરમધામમાં છે અને જેઓ સ્વયં શ્રીરાજશ્યામાજીની સાથે ત્યાં નિવાસ કરે છે, તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત નહીં થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈનહીં મેં રહે હિલ મિલ ।

સકલ અંગ સુખ દેત હેં, ધામ ધની કે દિલ ॥ ૧૯ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ હંમેશાં શ્રીરાજશ્યામાજીની સાથે ઘનિષ્ઠપણે રહે છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત થશે નહીં ? સ્વયં ધામધણી તેમના હૃદયમાં બિરાજમાન થઈ તેમના પ્રત્યેક અંગમાં અખંડ સુખનો સંચાર કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો રહે ઈન મોહોલોં મંદર ।

દિલ દે વિહાર કરત હેં, લે દિલ ધની અંદર ॥ ૨૦ ॥

જેઓ પરમધામના દિવ્ય મહેલો તથા મંદિરોમાં રહે છે, તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ નહીં હોય ? બ્રહ્માત્માઓ પોતાના હૃદયમાં ધામધણીને બેસાડી સ્વયંને તેમનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરીને સદા તેઓની સાથે જ આનંદ-વિહાર કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકે એ બસ્તર ભૂષન ।

સાજત હેં સબોં અંગોં, ધામ ધની કારન ॥ ૨૧ ॥

જેમનાં વસ્ત્રો તથા આભૂષણ જ એવાં દિવ્ય છે તથા જેઓ ધામધણીને પ્રસન્ન કરવા માટે પોતાના પ્રત્યેક અંગમાં શણગાર કરે છે, તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકે એ સોભા સિનગાર ।

સબોં અંગોં સુખ ધની કો, નિસ દિન દેત સમાર ॥ ૨૨ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓની શોભા તથા શણગાર જ એવો છે કે તેમનાં બધાં અંગો અહર્નિશ ધામધણીની સેવામાં છે. તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ શા માટે અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો ઈન ધની સોં વિહાર ।

નિસ દિન કેલ કરત હેં, સબ અંગોં સુખકાર ॥ ૨૩ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ રાત-દિવસ ધામધણી સાથે આનંદ વિહાર કરે છે, જેના કારણે તેમનાં બધાં અંગો આનંદિત થાય છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ શા માટે ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો નિરખત ધામ ધની ।

રાત દિન સુખ લેત હેં, સબ અંગોં આપ અપની ॥ ૨૪ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ રાત-દિવસ ધામધણીના ચિન્મય સ્વરૂપનું દર્શન કરી પોતાનાં બધાં અંગોથી આનંદનો અનુભવ કરે છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ શા માટે ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ધની કી સૈના લેત ।

નૈનોં નૈન મિલાએ કે, સામી ઈસારત દેત ॥ ૨૫ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીના સંકેતને સમજે છે તથા તેમનાં નયનોથી પોતાની આંખ મેળવી તેમને સંકેત આપે છે, તેવા બ્રહ્માત્માઓમાં પ્રેમ કેમ ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ધામ ધની અરધંગ ।

અહેનિસ અનભવ હોત હૈ, ઈન પીઉકી સેજ સુરંગ ॥ ૨૬ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં ધામધણીની અર્ધાંગના છે તેમના હૃદયમાં ભલા પ્રેમ કેમ ન હોય? તેઓ પોતાના હૃદયરૂપી સેજ (શય્યા) પર અહર્નિશ ધામધણીને બિરાજમાન થવાનો આનંદ અનુભવ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈન મેલેમેં બૈઠત ।

અરસ પરસ રંગ અહેનિસ, નએ નએ ખેલ કરત ॥ ૨૭ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ દિવ્ય પરમધામમાં મૂલમિલાવામાં સમૂહ સાથે બેસે છે તથા પોતાના પ્રિયતમ ધણી સાથે હાસ્ય વિનોદ કરતાં વિવિધ લીલાઓ કરે છે તેમના હૃદયમાં ભલા પ્રેમ શા માટે ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો એ ધની સરૂપ ।

રાત દિન સુખ લેત હેં, જાકે સબ અંગ અનૂપ ॥ ૨૮ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીની અંગ સ્વરૂપા છે તથા રાત-દિવસ તેમનાથી અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે, જેમનાં બધાં અંગો જ અનુપમ શોભાયુક્ત છે તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેવી રીતે ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો નિસ દિન એહી રમન ।

સબ અંગોં આનંદ હોત હેં, મિલાવે ધની ઈન ॥ ૨૯ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ અહર્નિશ ધામધણીની સાથે આનંદ વિહાર કરતાં બધાં અંગોથી તેમના સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરે છે, તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈન ધની કી ગલતાન ।

નિસ દિન ધની ખેલાવત, વિધ વિધ કે દેત માન ॥ ૩૦ ॥

જેઓ પોતાના પ્રિયતમ પ્રત્યે પૂર્ણપણે સમર્પિત હોય તથા જેમને ધામધણી અહર્નિશ સન્માન આપતાં વિવિધ પ્રકારની કીડા કરાવે છે તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં ભલા પ્રેમભાવ કેમ ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો લેત ધની કો સુખ ।

આઠોં જામ સેવા મિને, સદા ખડે સનમુખ ॥ ૩૧ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી પાસેથી અખંડ સુખ મેળવતા હોય તથા આઠેય પહોર તેમની સેવા માટે સર્વદા તેમના સામે તત્પર ઊભા હોય એવા બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો ઈન સાથ મેં રસ રંગ ।

નિસ દિન વિહાર કરત હેં, ધામ ધની કે સંગ ॥ ૩૨ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓને શ્રીરાજજીનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત છે તથા તેમના રસ રંગમાં ડૂબ્યા રહી અહર્નિશ તેમની સાથે જ વિહાર કરતા હોય, તેમના હૃદયમાં ભલા આ પ્રેમ કેમ સંચારિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો રહે ન સાથ કે માહિં ।

નિસ દિન આરામ પીઉ કા, ન્યારે નિમખ ન હોવેં કાંહિં ॥ ૩૩ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ હંમેશાં એકાત્મ ભાવથી રહે છે તથા અહર્નિશ પોતાના પ્રિયતમ ધણીના આનંદમાં મગ્ન રહેતા એક ક્ષણ માટે પણ તેમનાથી જુદાં પડતાં નથી, તેમના હૃદયમાં પ્રેમભાવ કેમ ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ધની કો લેવેં માહેં નૈન ।

ન્યારે નિમખ ન કરેં, નિસ દિન એહી સુખ ચૈન ॥ ૩૪ ॥

જે પોતાના પ્રિયતમની છબીને નયનોમાં વસાવી લે છે તથા ક્ષણભર માટે પણ તેમને અલગ નથી કરતા તથા જે અહર્નિશ એમનાથી અખંડ સુખનો અનુભવ કરે છે તેવા તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં કેવી રીતે પ્રેમનો સંચાર ન હોય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો નિરખેં ધની કે અંગ ।

પલક ના પીછી ફેરત, આઠોં જામ ઉછરંગ ન ॥ ૩૫ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ હંમેશા પ્રિયતમ ધણીના દિવ્ય સ્વરૂપને નિહાળતા રહે છે તથા આઠેય પહોર પ્રેમની મસ્તીમાં આનંદ વિભોર થતાં પણ માત્ર માટે પણ ધામધણીથી પોતાની દૃષ્ટિને હટાવતાં નથી, તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો યાહી સાથ મેં ખેલ ।

મંદિર યા મોહોલન મેં, પીઉ સોં રમન રંગ રેલ ॥ ૩૬ ॥

જે આત્માઓ સદા પોતાના ધામધણીના આત્માની સાથે મળી કીડા કરે છે તથા મંદિરો અને મહેલોમાં પોતાના પ્રિયતમ ધણીની સાથે રમણ કરતાં આનંદ વિનોદ કરે છે. તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ સંચારિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો મિલાપ ઈન ઘર ।

વિહાર કરત અંગ ઉછરંગ, ધની સોં વિધ વિધ કર ॥ ૩૭ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ દિવ્ય પરમધામમાં ધામધણીની સાથે રહેતા તેમનાં સાથે વિવિધ પ્રકારનો આનંદ વિહાર કરતાં આનંદવિભોર થાય છે, તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ પ્રગટ ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો બૈઠત પીઉ કે પાસ ।

નિસ દિન રામત રમૂજ મેં, હોત ન વૃથા એક સ્વાસ ॥ ૩૮ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ હંમેશાં ધામધણીના સાન્નિધ્યમાં રહે છે તથા તેમની સાથે જ હાસ્ય વિનોદ કરતાં એક શ્વાસને પણ વ્યર્થ જવા દેતા નથી, તેમના હૃદયમાં પ્રેમ શા માટે અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, હાંસ બિનોદ મેં દિન જાએ ।

સેજયા સંગ ઈન ધની કે, રસ રંગ રૈન બિહાએ ॥ ૩૯ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ આખો દિવસ ધામધણી સાથે હાસ્ય વિનોદમાં પસાર કરે છે તથા આખી રાત પણ પોતાના હૃદયમાં ધામધણીને બેસાડી આનંદનો અનુભવ કરે છે, તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ અંકુરિત ન થાય ?

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ધામ ધની કે તન ।

ઈન મોહોલોં મેં ઈન પીઉ સંગ, હીંચત હિડોલન ॥ ૪૦ ॥

જેઓ સ્વયં ધામધણીના અંગરૂપ છે તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ શા માટે પ્રગટ ન થાય? તેઓ તો પરમધામના વિવિધ મહેલોમાં આવેલા હિંડોળાઓમાં ધામધણીની સાથે ઝૂલતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઝાંકત ઝરોખે ઈન ।

ઝૂલત હેં ઈન પીઉ સંગ, બીચ ઈન હિડોલન ॥ ૪૧ ॥

તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય જેઓ સદા આ ઝરૂખામાં બેસી બહારનાં બધાં દૃશ્યો નિહાળે છે તથા પોતાના પ્રિયતમની સાથે બેસી હિંડોળામાં ઝૂલે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો કરેં ઈન હિડોલોં વિહાર ।

ઝૂલત બોલેં ઝનઝનેં, યોં મંદિર હોત ઝલકાર ॥ ૪૨ ॥

તેઓના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જે આ હિંડોળામાં બેસી પોતાના પ્રિયતમની સાથે આનંદ વિહાર કરે છે. હિંડોળામાં ઝૂલતાં સમયે ઝુન-ઝુન (ઝણ-ઝણ)નો મીઠો ધ્વનિ બધાં મંદિરોમાં રણકી ઊઠે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, ઊપર જૂલત હેં યોં કર ।

અરસ પરસ ઇન ધની સોં, દોઊ બૈઠત બાંધ નજર ॥ ૪૩ ॥

તેઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય જે સદા આનંદમાં નિમગ્ન થઈ જૂલામાં જૂલે છે અને એકબીજાની સાથે બેસી જૂલતાં પોતાની દૃષ્ટિ પોતાના પ્રિયતમ સાથે સદા મિલાવી રાખે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો લેં ઇન હિડોલોં સુખ ।

ઝલકત ભૂષન જૂલતે, બૈઠત હેં સનમુખ ॥ ૪૪ ॥

તેઓના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય, જેઓ સદા પોતાના પ્રિયતમની સામે બેસી આ હિંડોળામાં જૂલવાનો આનંદ લે છે. તેમનાં આભૂષણ પણ જૂલતા સમયે દિવ્ય તેજને કારણે ચમકી ઊઠે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો લેં જૂલતે રંગ રસ ।

ઉછરંગ અંગ ન માવહીં, અંક ભર અરસ પરસ ॥ ૪૫ ॥

તેઓના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ હિંડોળામાં જૂલતા સમયે આનંદનો અનુભવ કરે છે. તે આનંદ તેમના દરેક અંગમાં સમાતો નથી કેમકે તેઓ અરસપરસ એકબીજાને સોડમાં લઈને આત્મવિભોર થઈ જૂલે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો જૂલતે હોએ મગન ।

ફેર ફેર પ્રેમ પૂરન, ઉમંગ અંગ સબન ॥ ૪૬ ॥

તેઓના હૃદયમાં પ્રેમ અંકુરિત કેમ ન થાય જેઓ જૂલા જૂલતા સમયે પ્રેમમાં મગ્ન થઈ જાય છે. પ્રેમની પૂર્ણતાની સાથે તેઓ વારંવાર પોતાનાં બધાં અંગોમાં ઉમંગ લઈ જૂલતાં રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો ઇન હિડોલોં જૂલત ।

ઇન સમેં સોભા મંદિરોં, કડે હિડોલે ખટકત ॥ ૪૭ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય ! જેઓ આ હિંડોળાઓમાં બેસી જૂલે છે. આ સમયે મંદિરોની શોભા વધતી જાય છે. હિંડોળામાં લાગેલાં કડાંના ધ્વનિનો પડઘો મંદિરોમાં સંભળાય છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો પૌઢત ઇન પીઉ સંગ ।

અરસ પરસ દોઊ હીંચત, અંગ લગાએ કે અંગ ॥ ૪૮ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય ? જેઓ પોતાના પ્રિયતમની સાથે આલિંગન લઈ જૂલતાં વિશ્રામ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઇન કો, જો લેત ઈતકી ખુસબોએ ।

સિનગાર કર સેજ્યા પર, કેલ કરેં સંગ દોએ ॥ ૪૯ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પરમધામના વન-ઉપવનની સુગંધી લેતા રહે

છે તથા શણગાર કર્યા પછી પોતાના પ્રિયતમની સાથે પથારી પર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈન મોહોલોં મેં નેહેયલ ।

દોઊ હિડોલોં હીંચત, કરેં દિલ યાહ્યા મિલ ॥ ૫૦ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ મહેલોમાં ખરેખર ખૂબ આનંદની સાથે રહે છે, સાતમી અને આઠમી ભોમમાં આવેલા હિંડોળાઓમાં પોતાને મનગમતી રીતે ઝૂલતાં આનંદ લે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો લેવેં ઈન હિડોલોં સુખ ।

અખંડ ઈન મોહોલન મેં, લેવેં સદા સનમુખ ॥ ૫૧ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ હિંડોળાઓમાં ઝૂલવાનો (હિંચકવાનો) આનંદ માણે છે અને આ મહેલોમાં રહીને પોતાના પ્રિયતમ સમક્ષ શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈન હિડોલોં પૌઢત ।

મન યાહે ઈન મંદિરોં, અખંડ કેલ કરત ॥ ૫૨ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ હિંડોળાઓમાં જ વિશ્રામ કરે છે અને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે આ મંદિરોમાં અખંડ આનંદ મેળવે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ખેલત ઈન મોહોલન ।

હિડોલોં યા પલંગોં, સુખ લેવેં યાહે મન ॥ ૫૩ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ મહેલોમાં વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ કરે છે તથા હિંડોળા કે શય્યામાં પોતાની ઈચ્છાનુરૂપ આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ઈન મોહોલોં યા પલંગ ।

ચિત યાહે સુખ અનભવી, ઈન ધની કે સંગ ॥ ૫૪ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આ મહેલો અથવા શય્યામાં પોતાના ધણીની સાથે ઈચ્છા પ્રમાણેના આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો દેખેં ધની નજર ।

પ્રેમ પ્યાલે પીવત, ધની દેત ભર ભર ॥ ૫૫ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમને ધામધણી શ્રીરાજજી પ્રેમ ભરી દૃષ્ટિથી નિહાળે છે તથા સ્વયં પ્યાલા ભરી ભરી પોતાની પ્રેમસુધાનું પાન કરાવે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો સેજ સમારેં હેત કર ।

ચારોં જામ ઈન ધની કો, રાખત હેં ઉર પર ॥ ૫૬ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય જેઓ પોતાના પ્રિયતમ માટે ખૂબ પ્રેમથી સેજ

(પથારી) સજાવે છે તથા ચારે પહોર તેમના દિવ્ય સ્વરૂપને પોતાના હૃદયરૂપી સિંહાસન પર પધરાવે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો ફૂલન સેજ બિછાએ ।

ચારોં પોહોર રંગ રેહેસ મેં, કેલે કરતે જાએ ॥ ૫૭ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમની પથારીને પ્રેમરૂપી પુષ્પોથી સજાવે છે તથા ચારે પહોર તેમની સાથે આનંદમય કીડાઓ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જાકો ધની નિરખત નૈન ભર ।

આઠોં જામ અંગ ઉનકે, ઉલસત ઉમંગ કર ॥ ૫૮ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમને સ્વયં શ્રીરાજજી પોતાની કૃપા દૃષ્ટિથી નિહાળે છે જેથી તેમનાં બધાં અંગો આઠે પહોર ઉમંગથી ભર્યા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, રંગ રચી સેજ સમાર ।

ચારોં જામ પીઉ સબોં અંગોં, દેત સુખ અપાર ॥ ૫૯ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમની પથારી ખૂબ જ ઉત્સાહથી સજાવે છે. ધામધણી તેમને ચારેય પહોર પોતાના સર્વે અંગોનું અનંત સુખ પ્રદાન કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો પીઉસોં પીવેં પ્રેમ રસ ।

કર કર સાજ સબોં અંગોં, પીઉસોં અરસ પરસ ॥ ૬૦ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમની અખંડ પ્રેમસુધાનું પાન શાશ્વતરૂપે કરતાં રહે છે સાથોસાથ વિવિધ શણગાર સજીને પોતાના પ્રિયતમની સાથે અરસપરસ આનંદને અનુભવ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો પીઉ કે સુને બંકે બૈન ।

યાકે આઠોં જામ હિરદેં મિને, ચૂભ રેહેત પીઉ કે ચૈન ॥ ૬૧ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમનાં વ્યંગ પૂર્ણ વચનોને સાંભળી પ્રસન્ન થાય છે. ધામધણીનાં આ વચનો તેમના હૃદયમાં આઠેય પહોર અંકિત રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકે નિરખેં ધની ભૂષન ।

યાહી નજર અંગના અંગ મેં, ચૂભ રેહેત નિસ દિન ॥ ૬૨ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમનાં વસ્ત્ર અને આભૂષણોને સ્વયં શ્રીરાજજી પ્રેમપૂર્વક નિહાળે છે. ધામધણીની આ કૃપા દૃષ્ટિ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયને રાતદિવસ વ્યાકૂળ કરી દે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકો પીઉ એતી દિલાસા દેત ।

સામી ઓ તો અંગ ઈસક કે, કોટ ગુના કર લેત ॥ ૬૩ ॥

તેમનાં હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય જેમને સ્વયં ધામધણી ખૂબ સાન્તવના આપે છે.

એનાથી તેમનાં બધાં અંગોમાં ધણીના પ્રેમનો કરોડો ગણો વધારો થાય છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકે નિરખેં ધની બસ્તર ।

સો રૂહેં અપના અંગ હેં, લેત ખેંચ નજર ॥ ૬૪ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમનાં વસ્ત્રોને સ્વયં ધામધણી નિહાળે છે એ જાણવા છતાં પણ કે બ્રહ્માત્માઓ મારા અભિન્ન અંગ છે, ધામધણી પોતાની પ્રેમમયી દૃષ્ટિથી તેમને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, ધની બરસત નિજ નજર ।

તાકે અંગ રોમ રોમ મેં, પ્રેમ આવત ભર ભર ॥ ૬૫ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેના ઉપર ધામધણીની અપાર કૃપાની વર્ષા થતી રહે છે, જેનાથી તેમના સર્વે અંગોમાં તથા રોમેરોમમાં પ્રબળ પ્રવાહ વહેવા લાગે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, ધનીસોં નૈનોં નૈન મિલાએ ।

તાકો ઈન સરૂપ બિના, પલ પટ ટૈ ન જાએ ॥ ૬૬ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમ ધામધણી શ્રીરાજજીના નયનોમાં પોતાનાં નયન મેળવતા રહે છે. એવા ધામધણીના દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન વિના તેમની આંખોની પાપણ પલકારો પણ મારતી નથી.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકે ધની નિરખેં નૈન ।

આઠોં જામ યાકે અંગ મેં, ચૂભ રેહેત બંકે બૈન ॥ ૬૭ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમનાં નયનોને સ્વયં શ્રીરાજજી નિહાળે છે. તે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં આઠેય પહોર ધામધણીના ઉપાલંબપૂર્ણ (ઠપકાનાં) વચનો ભોંકાતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો પીઉકી નિરખેં બંકી પાગ ।

નિસ દિન નજર ન છૂટહીં, પીઉસોં કરેં રંગ રાગ ॥ ૬૮ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ ધામધણીની વાંકી પાઘડીને નિહાળતા રહે છે, તેમની દૃષ્ટિ અહર્નિશ ધામધણીથી જુદી થતી નથી તથા તેઓ હંમેશાં તેમના પ્રેમાનંદમાં જ મસ્ત રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો લેત પિઆ કે દિલ ।

એ નિસ દિન પિએ સુધા રસ, પીઉ સોં પ્યાલે મિલ ॥ ૬૯ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમ ધણીના હૃદયને જીતી લે છે તથા ધામધણી સાથે મળી રાત-દિવસ પ્રેમસુધાનું પાન કરતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકે એ મોહોલ એ સેજ ।

લે સોહાગ સબોં અંગોં, જિન પર ધની કો હેજ ॥ ૭૦ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમની પથારી જ પરમધામના દિવ્ય મહેલોમાં છે, તથા જેઓ સર્વે અંગોથી ધામધણીનો સોહાગ પ્રાપ્ત કરે છે તથા જેમના પર ધામધણીની પ્રીતિ બનેલી છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો ધની કો રિઝાવત ।

આઠોં પોહોર સબોં અંગોં, અરસ પરસ રંગ રમત ॥ ૭૧ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ ધામધણીને પ્રસન્ન કરે છે તથા આઠેય પહોર સર્વે અંગોથી પરસ્પર આનંદનો અનુભવ કરે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકો ધની સોં અંતર નાહિં ।

અરસ પરસ એક ભએ, ઝીલેં પ્રેમ રસ માહિં ॥ ૭૨ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમની સાથે ધામધણી કોઈ અંતર રાખતા નથી. તેઓ ધામધણીની સાથે અરસપરસ એકરૂપ થઈ પ્રેમરસમાં મસ્ત રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો પીઉ સોં કરેં એકાંત ।

આઠોં જામ ઈન સરૂપ સોં, સુખ લેત ભાંત ભાંત ॥ ૭૩ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ ધામધણીના એકાન્ત સુખનો અનુભવ કરે છે તથા આઠેય પહોર ધામધણી પાસેથી ભાત ભાતનું સુખ મેળવતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો પીઉ કો નિરખેં નીકે કર ।

આઠોં પોહોર ઈનોં પર, ધની કી અમી નજર ॥ ૭૪ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ પોતાના પ્રિયતમ ધણીને પ્રેમપૂર્વક નિહાળે છે. આ બ્રહ્માત્માઓ ઉપર આઠેય પહોર ધામધણીની કૃપા દૃષ્ટિ બની રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જિનકા એહ ચલન ।

આઠોં પોહોર ઈન ધની સોં, રસ ભર રંગ રમન ॥ ૭૫ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમની રહેણીકરણી જ એવી હોય છે કે તેઓ આઠેય પહોર ધામધણીની સાથે આનંદ મગ્ન થઈ વિહાર કરતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, પ્રેમ બાસા ઈન ઠૌર ।

એહી કહે પ્રેમ કે પાત્ર, પ્રેમ નહીં કહૂં ઔર ॥ ૭૬ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેમનું નિવાસ જ દિવ્ય પરમધામ છે. આ જ બ્રહ્માત્માઓને પ્રેમના પાત્ર (આશ્રય) રૂપ કહ્યા છે. એમના સિવાય બીજે ક્યાંય પણ પ્રેમ નથી.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો ઈન બન મેં કરે વિલાસ ।

નિસ દિન ઈન ધનીય સોં, કરત બિનોદ કે હાંસ ॥ ૭૭ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જે પરમધામના દિવ્ય વનોમાં ધામધણીની સાથે વિલાસ કરતાં હંમેશાં હાસ્યવિનોદ કરતાં રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈન કો, જો બસત ધામ બન માહિં ।

જો બન હમેસા કાયમ, એક પાત ગિરે કબૂં નાહિં ॥ ૭૮ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય, જેઓ પરમધામનાં વનોમાં બેસે છે, જે હંમેશા શાશ્વત કહેવાય છે. એમનાં વૃક્ષોનું એક પાંદડું પણ ક્યારેય ખરતું નથી.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો સદા ખેલત ઈન બન ।

એક પાત કી જોત દેખિએ, કરે અંબર જિમી રોસન ॥ ૭૯ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જે આ વનોમાં હરહંમેશ કીડા કરે છે. અહીંનાં વૃક્ષોના એક પાંદડાના પ્રકાશને પણ જુઓ તો તે ભૂમિથી લઈ આકાશ સુધી બધાને પ્રકાશિત કરી રહ્યું હોય છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો ઈન બન મેં કરેં વિલાસ ।

સોહાગિન અંગ ધની ધામ કી, પ્રેમ પુંજ નૂર પ્રકાસ ॥ ૮૦ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ આવાં દિવ્ય વનોમાં વિલાસ કરતાં હોય. આ સોહાગણ આત્માઓ ધામધણીનાં જ અંગ છે તથા તેમના પ્રકાશના પુંજ-સ્વરૂપ છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો કરેં ધામ ધની સોં કેલ ।

ઈન બન ઈન ધનીય સોં, રમત અહે નિસ ખેલ ॥ ૮૧ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ સદા સર્વદા ધામધણીની સાથે આ દિવ્ય વનોમાં નિત્ય લીલા કરતા રહે છે.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જાકો ઈન બન મેં હૈ હાંસ ।

કમી કબૂં ન હોવહીં, સદા ફલ ફૂલ બાસ ॥ ૮૨ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સંચાર કેમ ન થાય, જેઓ વનોમાં હાસ્યવિનોદ કરે છે. અહીંનાં વનોની વિશેષતા એ છે કે અહીંનાં ફળફૂલ વગેરેમાંથી ક્યારેય પણ સુગન્ધ ઓછી થતી નથી.

ક્યોં ન હોએ પ્રેમ ઈનકો, જો ઈન બન કો રસ લેત ।

ફલ ફૂલ સુગંધ બેલિયાં, બાઉ સીતલ સુખ દેત ॥ ૮૩ ॥

તેમના હૃદયમાં પ્રેમ કેમ ન હોય જે આ વનોમાં વિહાર કરી આનંદનો અનુભવ કરે છે. અહીંનાં પુષ્પ, ફળ તથા વેલીઓમાંથી નીકળતો શીતલ મંદ સુગન્ધ વાયુ એમને અખંડ સુખ આપ્યા કરે છે.

મહામત કહે મેહેબૂબજી, અબ દીજે પટ ઉડાએ ।

નૈના ખોલ કે અંક ભર, લીજે કંઠ લાગાએ ॥ ૮૪ ॥

મહામતિ કહે છે, હે ધામધણી ! હવે અજ્ઞાનરૂપી આવરણને ઉડાવી અમારી આંખો ખોલી દો તથા અમને પ્રેમપૂર્વક પોતાના ગળે લગાવી દો.

પ્રકરણ ૩૯ ચોપાઈ ૨૩૪૬

ધામકી રામતેં - ચરચરી

એક ચિત્રામન દિવાલેં બન, ચઢિએ તિન પર ધાએ ।

એક ચુટકી લેકે ભાગી તાલી દેકે, કહે દૌડ મિલિયો આએ ॥ ૧ ॥

એક બ્રહ્માત્મા બીજાને ચૂંટી ભરી વૃક્ષોની ચિત્ર ચિતરેલી દીવાલો પર દોડીને ચઢી જાય છે તથા તાલી વગાડી સંકેત (ઈશારો) કરે છે કે આવો અને મને પકડી લો.

એક ગલી ઘર મેં દે પરકરમેં, ઉમંગ અંગ ન માએ ।

એક કા કપડા ધાએ કે પકડા, ખેંચ ચલી ચિત ચાહે ॥ ૨ ॥

કોઈ એક બ્રહ્માત્મા કોઈ ગલીમાંથી દોડી આવીને ભવનની પરિક્ષા કરે છે. તેના અંગેઅંગમાં ઉમંગ માતો નથી. કોઈ દોડીને કોઈનું વસ્ત્ર પકડી લે છે તથા તેને ખેંચીને ઈચ્છા પ્રમાણે લઈ જાય છે.

છજજે ચઢ એક દૂજ દેવેં ઠેક, યોં કે ઠેકતિયાં જાએ ।

એક દોઊ પાઉં ઠેકેં ખેલ બિસેકેં, જાનોં લગત ન છજેં પાએ ॥ ૩ ॥

કોઈ સખી છજાં પર ચડીને પોતાના એકપગથી તાલ દઈને દોડે છે. કોઈ બન્ને પગે તાલ દેતાં વિશેષ પ્રકારથી કીડા કરે છે. એવું લાગે છે કે જાણે એમના પગ છજાંઓ પર અડકતાં જ નથી.

સખિયાં ચઢ ધાએ છજજેં ન માએ, ખેલ રચ્યો ઈન દાએ ।

એક દિવાલોં ઘોડે તિત ચઢ દૌડેં, નએ નએ ખેલ ઉપાએ ॥ ૪ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ એકી સાથે છજાંઓ પર ચઢી જાય છે ત્યારે લાગે છે કે તેઓ ત્યાં સમાઈ શકશે નહીં. આ રીતે તેઓ રમે છે. તેમાંથી કેટલીક દીવાલો પર ચિતરેલા ઘોડાઓ પર ચઢે છે. તો કેટલીક દોડે છે. આ રીતે નવી નવી રમતો કરે છે.

એક દૂજ કો ઠેલે તીસરી હડસેલે, યોં પડિયાં તીનોં ગિર ।

કે ઔર આએ ગિરેં ઉપરા ઊપરેં, ઉઠ ન સકેં ક્યોંએ કર ॥ ૫ ॥

એમાંથી કેટલીક એક બીજાને હડસેલે છે, બીજી ત્રીજાને હડસેલે છે અને ત્રણેય પડી જાય છે. પાછળથી બીજી પણ દોડીને આવી તેના ઉપર પડે છે. આ રીતે તેમાંથી કોઈપણ ઊઠી શકતી નથી.

એક દૌડિયાં જાએ દઈ હાંસિએ ગિરાએ, હુઓ ઢેર ઉપરા ઊપર ।

એક ખેલતે હારી જાએ પડી ન્યારી, ખેલ હોત ઈન પર ॥ ૬ ॥

કોઈ એક દોડતી આવી હસીને સ્વયં પડી જાય છે. તેની પાછળ આવતી અન્ય સખીઓ પણ તેના ઉપર પડે છે. આ રીતે ઉપરાઉપરી ઢગલો થઈ જાય છે. જો આમાંથી કોઈ હારી જાય તો તે અલગ બેસી જાય છે. આ રીતના એમના આવા અનેક ખેલ હોય છે.

હોવે ઈન વિધ હાંસી અંગ ઉલાસી, સૂલ આવત પેટ ભર ।

એક સૂલ ભર પેટ ઈન વિધ લેટ, એ દેખો ખેલ ખબર ॥ ૭ ॥

રમતના ઉત્સાહમાં તેઓ એટલાં હસવા લાગે છે કે હસતાં-હસતાં એમના પેટ દુઃખવા આવે છે, જેથી ધરતી પર આળોટવા લાગે છે. આ રમતની કંઈક આવી જ શોભા છે.

એક લેટતિયાં જાએ સૂલ ઉભરાએ, ઉઠાવેં કર પકર ।

આઈ તિન હાંસી માવે ન સ્વાંસી, ગિરી પકરે કર ॥ ૮ ॥

જો કોઈના પેટમાં દર્દ થવાથી તે સૂઈ જાય તો બીજી તેનો હાથ પકડી ઉઠાડતાં પોતાના હાસ્યને રોકી શકતી નથી અને તેનો હાથ પકડી સ્વયં પણ તેની સાથે પડી જાય છે.

દેખો ઈનકો સૂલ મુખ સનકૂલ, દરદ ન માએ અંદર ।

સખિયાં બેસુમાર હુઓ અમ્બાર, એ દેખો નીકે નજર ॥ ૯ ॥

જોકે આ રમતમાં પેટમાં સૂળ ઉપડવાથી જે પીડા થાય છે તે તેમના અંગોમાં સમાતી નથી. છતાં તેમનું મુખકમળ પ્રસન્ન રહે છે. આ રીતે બ્રહ્માત્માઓની કીડાઓની કોઈ સીમા હોતી નથી. આત્મદૃષ્ટિથી આને સારી રીતે જોઈ શકાય છે.

સ્યામ સ્યામાજી આએ દેખો ખેલ બનાએ, સબ ઉઠિયાં હંસકર ।

ખેલે મહામતિ દેખલાવે ઈંદ્રાવતી, ખોલે પટ અંતર ॥ ૧૦ ॥

તે સમયે શ્રીરાજશ્યામાજીએ ત્યાં આવી સખીઓની આ લીલા જોઈ તો બધી સખીઓ હાસ્ય કરતી ઊભી થઈ ગઈ. આ રીતે ઈન્દ્રાવતી વગેરે સખીઓના આ ખેલોને દેખાડતાં મહામતિ બધા સુન્દરસાથના અંતરપટને ખોલી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૪૦ ચોપાઈ ૨૩૫૬

રામત દૂસરી

એક અંગ અભિલાષી દેવે સાખી, કહે બચન વિસાલ ।

એક કર કંઠ બાંહેં મિલ લપટાએ, ખેલતિયાં કરેં ખ્યાલ ॥ ૧ ॥

કોઈ બ્રહ્મપ્રિયા પોતાના મનમાં ઉમંગ તથા અભિલાષા લઈને માધુર્ય પૂર્ણ શબ્દોમાં સાક્ષી આપતી કહે છે તથા એક બીજીના ગળામાં હાથ નાંખી આલિંગન કરતી આનંદપૂર્ણ કીડાઓ કરે છે.

એક આવેં લટકતિયાં બોલેં મીઠી બતિયાં, ચલેં ચમકતી ચાલ ।

એક આવેં મલપતિયાં રંગ રસ રતિયાં, રહેં આઠોં જામ ખુસાલ ॥ ૨ ॥

કોઈ સખી લટકતી-મટકતી ચાલે-ચાલી આવે છે અને મધુર સ્વરોમાં પોતાની વાણી બોલે છે. કોઈ આનંદથી ઝૂમતી પોતાની ચાલમાં માદકતા લઈ આવે છે. આ રીતે આઠેય પહોર તેઓને સુખદ અનુભૂતિ થાય છે.

એક આવેં નાયતિયાં ભમરી ફિરતિયાં, દે ભૂષન પાંઉં પડતાલ ।

એક ગાવતી આવેં તાન મિલાવેં, કોઈ સ્વર પૂરેં તિન નાલ ॥ ૩ ॥

કોઈ નૃત્ય કરતી, ભમરાની જેમ ફરતી આવે છે. જ્યારે એના પગ થનથન નાયવા લાગે છે તો તેમાં બાંધેલાં આભૂષણોમાંથી સ્વર નીકળવા લાગે છે. કોઈ સખી ગાતી ગાતી આવે છે તથા ગાયનની સાથે લયબદ્ધ થઈ જાય છે. તો કોઈ સ્વરથી સ્વર મેળવી સ્વરોની પૂર્ણતા માટે નૃત્યને આકર્ષક બનાવે છે.

એક માહેં ધામ નિરખેં ચિત્રામ, દેખતિયાં થંભ દિવાલ ।

એક નિરખેં નંગ નૂર ભૂષન જહૂર, માહેં દેખેં અપની મિસાલ ॥ ૪ ॥

કોઈ સખી સ્તંભ તથા દીવાલોમાં અંકિત (ચિત્રેલાં) ચિત્રોને જોઈને મંત્રમુગ્ધ થઈ જાય છે. કોઈ આભૂષણો (અલંકારો)માં જડેલાં રત્નોની કાંતિ જોઈને તે રત્નોમાં પ્રતિબિમ્બિત પોતાનું સ્વરૂપ જુએ છે.

એક મિલકર દોરેં બાંધકે હોરેં, લંબી જહાં પડસાલ ।

એક પીઉકો દેખેં સુખ વિસેખેં, કહેં આનંદ કમાલ ॥ ૫ ॥

કોઈ અરસપરસ હરીફાઈ કરી ખુલ્લા સ્થાન (પરસાળ)માં દોડે છે. કોઈ પ્રિયતમ ધણીની તરફ જોઈને વિશેષ આનંદનો અનુભવ કરે છે. એમની આ દિવ્ય અનુભૂતિની કોઈ સીમા નથી.

એક બેન રસાલેં ગાવેં ગુન લાલેં, સોભિત મદ મછરાલ ।

એક બાજે બજાવેં મિલકર ગાવેં, સુંદર કંઠ રસાલ ॥ ૬ ॥

કોઈ સખી મધુર સ્વરમાં બંસીનાદ કરીને શ્રીરાજજીનાં ગુણગાન કરે છે. તે સમયે તેમના માદકતા-પૂર્ણ મુખારવિંદની શોભા અદ્વિતીય હોય છે.

એક પૂરે સ્વર સારે હુંનર, છેક બાલેં તિન તાલ ।

એક પીઉસોં હંસ હંસ બાતેં કરેં રંગ રસ, કરેં હોએ નિહાલ ॥ ૭ ॥

કોઈ સખી પોતાની કલાઓની સાથે સુમધુર સ્વરોથી ગાયન કરે છે. કોઈ તેની સાથે તાલ મેળવીને તેને પૂર્ણતા આપે છે. કોઈ પોતાના પ્રિયતમની સાથે હાસ્યવિનોદ કરતી વાતો કરે છે તથા પ્રિયતમના રંગ-રસમાં ઓતપ્રોત થઈ જાય છે.

એક દેખેં ધની રૂપ અદ્ભુત સરૂપ, કહા કહૂ નૂરજમાલ ।

એક પીઉસોં બાતેં કરેં અખ્યાતેં, રંગ રસ ભરિયાં રસાલ ॥ ૮ ॥

કોઈ સખી ધામધણીની દિવ્ય અદ્ભુત છબીને જુએ છે. ધામધણીની અનિર્વચનીય શોભાના

વિષયમાં શું કહી શકાય ? કોઈ સખી પ્રિયતમ ધણીની સાથે ગૂઢ વાર્તાલાપ કરતી પ્રેમ મગ્ન થઈ જાય છે.

એક રસ રીત ઉપજાવે પ્રીત, દેખાવે અપનો હાલ ।

એક અંગ અલબેલી આવે અકેલી, હાથ મેં ફૂલ ગુલાલ ॥ ૯ ॥

કોઈ સખી આનંદની સાથે હૃદયના પ્રેમનો અહોભાવ પ્રગટ કરે છે તથા અન્ય સખીઓ પણ પોતાનો ભાવ દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કોઈ સખી પોતાનાં અંગોમાં મસ્તી લઈ લાલ પુષ્પોને હાથમાં લઈ એકલી ચાલી આવે છે.

એક અટપટી હાલે તિરછી ચાલે, હાથમેં છડિયાં લાલ ।

એક નેત્ર અનિયાલે પ્રેમ રસાલે, રંગ લિએ નૂરજમાલ ॥ ૧૦ ॥

કોઈ સખી ઝડપથી લથડિયાં ખાતી હાથમાં લાકડી લઈ વાંકી ચાલે ચાલી આવે છે. કોઈ સખી પોતાનાં ધારદાર નેત્રોથી જોતી ધામધણીની દિવ્ય છબિને હૃદયમાં ધારણ કરી પ્રેમાનંદનો અનુભવ કરે છે.

કહે મહામતિ ઈન રંગ રતી, ઉઠી સો હંસ દે તાલ ॥ ૧૧ ॥

મહામતિ કહે છે, આ રીતે આનંદમગ્ન થઈ બધા બ્રહ્માત્માઓ હાસ્ય કરતાં કરતાલ ધ્વનિની સાથે જાગૃત થઈ ઊઠી જાય છે.

પ્રકરણ ૪૧ ચોપાઈ ૨૩૬૭

બડી રામત

કહિયત નેહેયલ નામ, સદા સુખ દાઈ ધામ ।

સાથજી સ્યામાજી સ્યામ, વિલસત આઠોં જામ રી ॥ ૧ ॥

અખંડ પરમધામ સદા શાશ્વત તથા આનંદમય છે. અહીં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ આઠેય પહોર આનંદ વિલાસ કરે છે.

નિત ઈત વિશ્રામ, પૂરન હૈ પ્રેમ કામ ।

હિરદેં ન રહે હામ, સિક આરામ રી ॥ ૨ ॥

અહીં નિત્ય વિશ્રામ છે તથા બધા મનોરથ પ્રેમપૂર્વક પૂર્ણ થાય છે. જ્યાં કોઈપણ ઈચ્છાઓ બાકી રહેતી નથી એવા દિવ્ય પરમધામમાં પ્રેમ અને શાંતિ સિવાય બીજું કશું જ નથી.

આરામ તો ઈન વિધ લેવેં, સબે ભરી અહંકાર ।

પૂરન હિત પીઉસોં ચિત, જિનકો નહીં સુમાર ॥ ૩ ॥

દરેક બ્રહ્માત્માઓ જે રીતે અહીં આનંદનો અનુભવ કરે છે તેના પર તેઓને ગર્વ છે. તેઓ સર્વદા ધામધણી પ્રત્યે પૂર્ણપણે સમર્પિત હોય છે, જેની કોઈ સીમા નથી.

એક જૂથ સહેલી, મિલ બૈઠી ભેલી, સુખ કેહેત ન આવે પાર ।

કોઈ છજજે ઉપર, સખિયાં મિલકર, કહે પીઉ કો વિહાર ॥ ૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓનું એક જૂથ એક સાથે મળી બેસે છે. તેમના અપાર આનંદનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. કેટલીક સખીઓ ટોળે મળીને બેઠી હોય છે તો કેટલીક છજાં ઉપર ચઢી જાય છે. આ રીતે હંમેશાં ધામધણીના વિહારની વાતો કર્યા કરે છે.

એક લંબે હિડોલેં, મિલ બૈઠી જૂલેં, લેવેં સીતલ સુગંધ બયાર ।

એક ઝરોખે માહિં, મિલ બૈઠત જાહિં, કરેં રતી રેહેસ બિયાર ॥ ૫ ॥

કેટલીક સખીઓ ઊંચા-ઊંચા હિડોળામાં સાથે મળીને બેસે છે. તથા શીતલ મંદ, સુગન્ધ વાયુનો આનંદ માણે છે. કેટલીક સખીઓ ઝરૂખાઓમાં જઈ એકસાથે બેસે છે તથા પોતાના ધામધણીની સાથે એકાન્ત લીલા અંગે વિચાર કરે છે.

એક પીઉ મદ મતિયાં, આવેં ઠેકતિયાં, કંઠ ખલકતે હાર ।

એક જુદી જુદી આવેં, સ્વાંત દેખલાવેં, કરેં નૂર રોસન ઝલકાર ॥ ૬ ॥

કોઈ સખી પોતાના પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમભાવમાં ઉન્મત્ત થઈને પગથી તાલ દેતી આવે છે. તે સમયે તેમના કંઠમાં સુશોભિત હાર પણ હિલોળા લેવા લાગે છે કેટલીક સખીઓ જુદી જુદી આવીને પોતાના અંતઃકરણના ભાવોને પ્રગટ કરે છે. તેમનું પ્રકાશમય સ્વરૂપ ઝળકવા લાગે છે.

એક બાંહેં સોં બાંહેં, સંગ મિલાએ, આવેં લિએ અહંકાર ।

એક દૂજી કે સાથેં, લિએ કંઠ બાથેં, ભૂષન ઉદોતકાર ॥ ૭ ॥

કેટલીક સખીઓ એકબીજાના ગળામાં હાથ નાંખીને પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને ચાલી આવે છે. જ્યારે તેઓ એકબીજાને ભેટે છે ત્યારે તેમના અહંકારોની ચમક આંખોને આંજી નાંખે છે.

એક કંઠ હાથ છોડેં, આગૂં દૌડે, કહે આઈયો મુઝ હાર ।

એક ચઢે ગોખેં, ઝાંકત ઝરોખેં, દેખત બન વિસ્તાર ॥ ૮ ॥

કેટલીક સખીઓ બીજાના કંઠમાં રાખેલા હાથને દૂર કરી દોડતી આવી કહે છે તમે પણ મારું અનુકરણ કરો. આ રીતે કોઈ ઝરૂખાઓમાં ચઢી ડોકાઈને બહારના વન વિસ્તારને જુએ છે.

એક બૈઠત પલંગેં, પીઉજીકે સંગેં, ખેલત પ્રેમ ખુમાર ।

આપ અપને અંગેં, કરત હેં જંગેં, કોઈ ન દેવે હાર ॥ ૯ ॥

કોઈ સખી પોતાના પ્રિયતમ ધણીની સાથે પલંગ પર બેસે છે તથા પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને કીડા કરે છે. કેટલીક સખીઓ એવી સ્પર્ધાત્મક લડાઈ કરે છે કે તેમાં કોઈ પણ હારતી નથી.

એક અંગ અનંગે, ભાંત પતંગે, ક્યોં કહૂં એ મનુહાર ।

અતિ ઉછરંગે, હોત ન ભંગે, સત સુખ સંગ ભરતાર ॥ ૧૦ ॥

કોઈ સખી બધાં અંગોમાં પ્રેમભાવ લઈ પતંગની જેમ પ્રિયતમની પાસે પહોંચી તેમને પ્રસન્ન

કરે છે. તેના મનમાં ખૂબ ઉત્સાહ હોય છે તેને ઓછો થવા દીધા વગર તે પ્રિયતમની સાથે અખંડ સુખનો અનુભવ કરે છે.

એક પ્રેમ તરંગે, મદ મછરંગે, બાંહોંડી કંઠ આધાર ।

એક અંગ મકરંદે, કાઢત નિકંદે, આવત નાહી પાર ॥ ૧૧ ॥

કોઈ સખી પ્રેમભાવને તરંગિત કરતી મદાંધ (ઉન્મત્ત) થઈને પોતાના હાથ પ્રિયતમના કંઠમાં પરોવી દે છે. આ રીતે કોઈ સખી પોતાના પ્રેમભાવને એવી રીતે પૂર્ણ કરે છે, જેનો કોઈ પાર જ ન હોય.

બાદલિયા આવે, રંગ દેખલાવે, કરે મોર કોયલ ટહુંકાર ।

અતિ ઘન ગાજે, અંબર બિરાજે, સોભિત રુત મલાર ॥ ૧૨ ॥

કોઈ સમયે આકાશમાં છવાયેલો મેઘ પોતાનો રંગ દેખાડે છે ત્યારે મોરલાઓ નૃત્ય કરવા લાગે છે. તથા કોકિલ પોતાના કંઠથી મધુર ગાન કરે છે. એવામાં મેઘ ગર્જના થાય છે અને આકાશમાં વીજળી ચમકે છે. આ રીતે વર્ષાઋતુ શોભાયમાન હોય છે.

રુચિયા મેહ, બઢત સનેહ, એ સમયા અતિ સાર ।

એક કેહે સખી સીઢિયાં, દૌડ કે ચઢિયાં, હોત સકલ ભોમ ઝનકાર ॥ ૧૩ ॥

જ્યારે વરસાદનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે સ્નેહ વધે છે. આ વિશેષ સમયનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. એવા સમયે કોઈ એક સખીના કહેવાથી બીજી સખીઓ દોડીને સીડી પર ચઢી જાય છે. તે સમયે તેમના અલંકારોના ઝંકારથી સમગ્ર ભોમ ગૂંજી ઊઠે છે.

એક સામ સામી આવે, અંગ ન મિલાવે, કહા કહૂં ચંચલ આકાર ।

એક દૌડ કે ધસિયાં, બનમેં નિકસિયાં, મસ્ત હુઈયાં દેખ મલાર ॥ ૧૪ ॥

કેટલીક સખીઓ સામસામે દોડતી આવે છે છતાં પરસ્પર અથડાતી નથી. તેમની ચપળતાને કઈ ઉપમા દઈ શકાય ? કેટલીક સખીઓ વર્ષાને જોઈ મસ્ત થઈને બીજીને ધક્કો મારીને દોડતી વનમાં પહોંચી જાય છે.

એક આઈયાં સઘન મેં, ધાએ ચઢી વન મેં, ખેલ હોત અપાર ।

એક જૂલેં ડારી ચઢકે, ઔર પકડકે, ક્યોં કહૂં ખેલ સુમાર ॥ ૧૫ ॥

કેટલીક સખીઓ ગાઢ વનોમાં પહોંચી દોડીને વૃક્ષો પર ચઢી જાય છે તથા અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરે છે. કોઈ સખી વૃક્ષોની ડાળીઓને પકડી જૂલવા લાગે છે. આવી લીલાઓનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું ?

એક ભાંત બાંદર કી, ઠેક દે ચઢતી, કરતી રંગ રસાલ ।

એક દૌડેં પાતોં પર, કરેં ચઢ ઉતર, ખેલત માહેં ખુસાલ ॥ ૧૬ ॥

કોઈ સખી વાંદરાની જેમ પોતાના પગનો ઠેકો દઈ વૃક્ષો પર ચડી બીજીને આનંદિત કરે છે. કેટલીક સખીઓ દોડતી વૃક્ષોના પાંદડાઓ પર ચઢે-ઉતરે છે. આ રીતે બધી સખીઓ આનંદિત

થઈ રમે છે.

એક ઠેક દેતી, બનસેં રેતી, કહા કહૂં ઈનકો હાલ ।

એક આઈયાં દૌડ રેતી, ઈતથેં જેતી, ખેલેં એક દૂજકે નાલ ॥ ૧૭ ॥

કોઈ સખી વનમાં દોડીને રેતીનાં કણોને ઉડાડે છે. એમની આવી સ્થિતિનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું? તેમાં કોઈ દોડીને આવે છે તથા બીજીને મળીને રેતી ઉપર કીડા કરવા લાગે છે.

એક જાએ ગડેં રેતી, નિકસ ન સકતી, દેવેં એક દૂજકો તાલ ।

એક કાઢેં ઘસીટેં, ઔર ઊપર લેટેં, કહા કહૂં ઈનકી ચાલ ॥ ૧૮ ॥

કોઈ સખી દોડતી રેતીમાં ઘૂસી જઈ બહાર નીકળી શકતી નથી તો ત્યાંથી બીજીને તાલ આપે છે. કોઈ એક તેને ઢસડીને બહાર કાઢે છે તો કોઈ તેના ઉપર જ સૂઈ જાય છે. આ રીતે એમના દાવ વિશે શું કહી શકાય ?

ખેલતે દિન જાએ, હાંસી ન સમાએ, પ્રેમ પિએ સંગ લાલ ।

એક ઠેક દેતિયાં, રેતી મેં ગડતિયાં, ખેલ હોત કમાલ ॥ ૧૯ ॥

આ પ્રકારની કીડાઓમાં તેમનો આખો દિવસ પસાર થઈ જાય છે. તેમના આનંદની કોઈ સીમા નથી રહેતી. તેઓ પોતાના પ્રિયતમની પ્રેમસુધાનું પાન કરી મસ્ત થઈ જાય છે. કોઈ પગથી તાલ દઈ રેતીના કણોમાં ઘૂસી જાય છે. આ રીતે અપૂર્વ લીલા થાય છે.

કેટલીક સખી સંગ, નિકસી રમતી રંગ, રૂપ દેખાવેં ઝુંઝાર ।

એક દૌડકે જાવેં, હૌજ મેં ઝંપાવેં, એક લે દૂજ લાર ॥ ૨૦ ॥

કેટલીક સખીઓ રમતી રમતી એક સાથે નીકળે છે ત્યારે તેઓનું રૂપ લાવણ્ય અતિ ચંચળ દેખાય છે. કેટલીક સખીઓ દોડીને જળકુંડમાં છલાંગ લગાવે છે તો અન્ય સખીઓ પણ તેમનું અનુકરણ કરે છે.

એક આવેં દૌડ કર, ગિરેં ઉપરા ઊપર, કિન વિધ કહૂં એ રંગ ।

એક લરેં પાની સેં, જુથ જુથ સેં, દેખો ઈનકો જંગ ॥ ૨૧ ॥

કોઈ સખી દોડીને આવતાં પડી જાય છે તો તેની પાછળ આવવાવાળી સખીઓ પણ તેની પર ઉપરાઉપરી પડે છે. આ આનંદની વાત કેવી રીતે કહું ? કેટલીક સખીઓ જળની અંદર જ એક સમૂહથી બીજા સમૂહ સાથે દ્વન્દ્વ (લડાઈ) કરે છે. તેમનો આ દ્વન્દ્વ દર્શનીય હોય છે.

પાની ઐસા ઉડાવેં, જાનોં અંબર બરસાવેં, ખેલ કરેં ન બીચ મેં ભંગ ।

ક્યોંએ ન થકેં, ઐસે અંગ અરસકે, આગૂં સોહેં પુતલિયાં નંગ ॥ ૨૨ ॥

જળકીડા કરતી સખીઓ એવી રીતે જળ ઉડાડે છે કે જાણે આકાશમાંથી વરસાદ થઈ રહ્યો હોય, એવું દૃશ્ય દેખાય છે. આ રીતે નિરંતર જળકીડા કરતી તેઓ થાકતી નથી. તેમનાં બધાં અંગો એવાં શોભે છે જાણે તેઓ પરમધામનાં રત્નોની કોઈ પુતળીઓ હોય.

એક ખેલ છોડેં, દૂજે પર દોડેં, અંગ ન માએ ઉછરંગ ।

એક છિન મેં અરસ પરે, ખેલ જાએ કરેં, ઇન વિધ અંગ ઉમંગ ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે રમત કરતી સખીઓ એક રમતને છોડી બીજી રમત માટે દોડે છે. તેમના અંગમાં ઉમંગ નથી સમાતો. ક્ષણમાત્રમાં તેઓ રંગમહેલથી દૂર-દૂર જઈને કીડા કરે છે અને આનંદનો અનુભવ કરે છે.

પરિકરમા કર આવેં, પલમેં ફિર આવેં, આએ કદમોં લગે સખ અંગ ।

કહે મહામતિ સખ રંગ રતી, ક્યોં કહૂં પ્રેમ તરંગ ॥ ૨૪ ॥

આ રીતે સખીઓ ક્ષણમાત્રમાં પરમધામની પરિક્રમા કરી પાછી આવે છે. તથા ધામધણીના ચરણોમાં દંડવત પ્રણામ કરે છે. મહામતિ કહે છે, બધી સખીઓ આ રીતે પ્રેમના ચરમ ઉત્કર્ષ પર હોય છે. તેમના પ્રેમના તરંગોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

પ્રકરણ ૪૨ ચોપાઈ ૨૩૯૧

સાગરોં રાંગ મોહોલાત માણેક પહાડ

નૂર કુંજ અગિન મુસાફરી, કલે કુલફ ખોલત હકીકત ।

સુખ પાઈએ સાગર નૂર પાર કી, હક મારફત રૂહોં ખિલવત ॥ ૧ ॥

શ્રીરાજજીના મુખાવિન્દની શોભાનો નૂર સાગર પરમધામમાં અગ્નિ ખૂણામાં છે. તારતમ જ્ઞાન દ્વારા કુરાનનાં ગૂઢ રહસ્ય સ્પષ્ટ થયાં છે, જે હજી સુધી અસ્પષ્ટ હતાં. આ જ્ઞાન દ્વારા અક્ષરથી પર અક્ષરાતીત પરમધામના આ સાગરની ભાળ મળી છે. એમના દ્વારા શ્રીરાજજી તથા બ્રહ્માત્માઓના એકાન્તસ્થળ (મૂલ મિલાવા)ની ઓળખ થઈ છે.

નૂર દખિન સુખ સાગર, નૂર વાહેદત મુખ નીર ।

પાઈએ મારફત મુસાફરી, અરસ અંગ અસલ સરીર ॥ ૨ ॥

શ્રીરાજજીના અંગભૂત (અદ્વૈત સ્વરૂપ) બ્રહ્માત્માઓના મુખારવિન્દની નૂરમય આત્મા (કાંતિ) દક્ષિણ દિશામાં પડવાથી તેને સુખમય નીર સાગરની ઉપમા આપી છે. આ રીતે પરમધામના આ બ્રહ્માત્માઓના વાસ્તવિક સ્વરૂપોની ઓળખ થઈ, જેનો સંકેત કુરાનમાં પણ આપવામાં આવ્યો છે.

નૂર નૈરિત અંગ ઉજલે, સોભા સુંદર સાગર ખીર ।

હક ઇલમ દેખાવે ઉરફાન, પિએ ઇસક પ્યાલે સૂર ધીર ॥ ૩ ॥

રંગભવનના નૈર્ઋત્ય ખૂણામાં બ્રહ્મપ્રિયાઓના ઉજ્જવળ એકાત્મભાવ તથા સૌંદર્યના પ્રતીકના રૂપમાં ક્ષીર સાગર સુશોભિત છે. શ્રીરાજજી દ્વારા અપાયેલ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જ આની ઓળખ કરી શકીએ છીએ. માત્ર બ્રહ્માત્માઓ જ શ્રીરાજજીની પ્રેમસુધાનું પાન કરવાના અધિકારીઓ છે.

નૂર દધિ સાગર સીતલ, નૂર પછિમ અંગ પૂરન ।
એ સુખ અતંત હમેસા, નૂર વાહેદત પૂર રોસન ॥ ૪ ॥

શ્રીરાજજીના શાશ્વત પ્રેમ તથા શીતલ કૃપા દૃષ્ટિ રૂપે જ્યોતિર્મય દધિ સાગર છે. આ બ્રહ્મપ્રિયાઓના તેજોમય તથા અદ્વિતીય શણગારનું પ્રતીક છે.

નૂર બાઈબ બલ પૂરન, નૂર જહૂર સમન સાગર ।
પરખ પૂરન સુખ સુંદર, સબ વિધ નૂર નજર ॥ ૫ ॥

રંગભવનના વાયવ્ય ખૂણામાં જ્યોતિર્મય ઘૂત સાગર છે, જે શ્રીરાજજીના દિવ્ય આલોકમાં ઝળકતા અદ્વૈત ભાવ તથા બ્રહ્મપ્રિયાઓના પ્રેમનું પ્રતીક છે. આનાથી ધામધણીના સૌંદર્યની પરખ થાય છે. સાથોસાથ પરમધામનો આનંદ તથા શ્રીરાજજીની કૃપાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે.

નૂર મીઠા મધુ ઉતર, સુખ અતંત અંગોં અંગ ।
એ વિધ જાને રસ રસના, ઉપજત ઈનકૈ સંગ ॥ ૬ ॥

રંગભવનની ઉત્તર દિશામાં પ્રકાશમય મધુર મધુસાગર છે. તેનાથી બ્રહ્માત્માઓનાં બધાં અંગોમાં અનંત સુખોની અનુભૂતિ થાય છે. બ્રહ્માત્માઓની જીભ જ આ રસના સ્વાદનો અનુભવ કરી શકે છે, જેના કારણે એમને આનંદનો બોધ થાય છે. [આથી આને જ્ઞાન (ઈલ્મ)નો સાગર કહ્યો છે.]

નૂર અમૃત સાગર ઈસાન, સુખ સીતલ સુંદર ।
નૂર નજર ભર દેખિએ, સુખ સબ બાહેર અંદર ॥ ૭ ॥

રંગભવનના ઈશાન (ઉત્તર પૂર્વ) ખૂણામાં અમૃતરસનો સાગર છે. જે શ્રીરાજશ્યામાજીનું અલૌકિક શીતલ સુખ આપે છે. અંતરદૃષ્ટિ ઉઘાડીને જોવાથી માલૂમ પડે છે કે આ સાગર બહાર તથા અંદર બન્ને બાજુએથી અખંડ સુખ આપે છે. એટલા માટે આને સંબંધ (નિસબત)નો સાગર કહેવામાં આવે છે.

નૂર પૂર સુખ સાગર, અતંત પૂરવ સુખ દાએ ।
એ સબ રસ સબ વિધ સબ સુખ, નૂર સબ અંગોં ઉપજાએ ॥ ૮ ॥

રંગભવનની પૂર્વ દિશામાં બધાં સુખોથી પરિપૂર્ણ સર્વરસ સાગર છે, જે અનંત સુખોને આપવાવાળો છે. આમાં બધા પ્રકારનો રસ તથા બધા પ્રકારનાં સુખો સામેલ છે. આથી બધાં અંગોમાં આનંદ પ્રગટ થાય છે. એટલા માટે આને કૃપાનો સાગર (મેહર સાગર) કહેવામાં આવે છે.

એ તરફ આઠોં નૂર સાગર, અંગ આવત નૂર મુતલક ।
એ દેખતહીં સુખ સાગર, એ સહૂર ઈલમ નૂર હક ॥ ૯ ॥

આ રીતે પરમધામમાં આઠેય દિશાઓમાં પ્રકાશમાન આઠ સાગર છે. જેનાથી બધાં અંગોમાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ધામધણી દ્વારા અપાયેલ તારતમ જ્ઞાનથી વિવેક જાગૃત થવાથી જ આ સુખદાયી સાગરોનો મહિમા સમજી શકાય છે.

આઠ તરફ જુદી જુદી જિમી, નૂર એક સે દૂજી સરસ ।

નૂર બીય જિમી બીય સાગર, જિમી સિફત ન પાર અરસ ॥ ૧૦ ॥

આ આઠેય સાગરોની મધ્યમાં સુશોભિત અલગ-અલગ ભૂમિ એક બીજાથી સુંદર લાગે છે. આ રીતે સાગરોની વચ્ચેમાં ભૂમિ તથા ભૂમિની વચ્ચેમાં સાગર અત્યંત સુશોભિત છે. આ રીતે અદ્વૈત ભૂમિકાની શોભાનો પાર પામી શકાતો નથી.

પાર જિમી ના પાર સાગર, નૂર પાઈએ ન કાહું ઈતહાએ ।

નૂર જિમી દેખો નૂર સાગર, નૂર અપાર અરસ ગૃદવાએ ॥ ૧૧ ॥

અહીંની ભૂમિ તથા સાગરના દિવ્ય પ્રકાશનો કોઈ પાર નથી. આ રીતે પરમધામમાં ચારે બાજુ જ્યોતિર્મયી ભૂમિ તથા પ્રકાશમય સાગરોની શોભાનો પાર પામી શકાતો નથી.

નૂર પસૂ પંખી નૂરમેં, જિમી જુદી જુદી નઈ સિફત ।

નઈ કહું હિસાબ ઈતકે, એ નૂર ખૂબી હમેસા અતંત ॥ ૧૨ ॥

અહીંનાં પશુપક્ષી વગેરે પણ જ્યોતિર્મય છે. આ દિવ્ય ભૂમિની શોભા તથા સુંદરતા જ અલગ પ્રકારની છે. આ દિવ્ય ભૂમિની દેદીપ્યમાન શોભાનો કોઈ હિસાબ કિતાબ થઈ શકે નહીં.

પાર ન જિમી અરસ કો, પાર ના પસૂ જાનવર ।

પાર નહીં વૃખ બાગકો, પાર ના પહાડ સાગર ॥ ૧૩ ॥

આ રીતે ન તો પરમધામની ભૂમિનો કોઈ પાર પામી શકાય છે અને ન તો ત્યાંનાં પશુપક્ષીઓનો કોઈ પાર પામી શકાય તેમ છે. ત્યાંનાં વન, ઉપવનનાં વૃક્ષો, પર્વતો તથા સાગરોનો પણ કોઈ પાર નથી.

સબ સુખ એક એક ચીજ મેં, સબકી સિફત નહીં પાર ।

અરસ પહાડ યા તિનકા, સબ દેખેહી પાઈએ બેસુમાર ॥ ૧૪ ॥

પરમધામની એક-એક વસ્તુમાં બધા પ્રકારનાં સુખો પ્રાપ્ત થાય છે. તે બધી સામગ્રીઓની શોભાનો પાર પામી શકાતો નથી. દિવ્ય પરમધામમાં તણખલાંથી લઈને પર્વત સુધી બધી સામગ્રીઓની શોભા અસીમ દેખાય છે.

એ પાલ આડે જિમી સાગર, નૂર લગી રાંગ આસમાન ।

ઈતહાએ નહીં ગૃદ ફિરવલી, નૂર સિફત કહા કહે જુબાન ॥ ૧૫ ॥

આ સાગરો તથા ભૂમિની વચ્ચે પાળ સુશોભિત છે. તેના ઉપર કિલ્લા (રાંગ)ની જેમ ગગનચુમ્બી મહેલો છે. ચારે તરફના આ મહેલોનો કોઈ અંત નથી. એમના દિવ્ય પ્રકાશની શોભા પણ શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

નૂર રાંગ તરફ જો દેખિએ, ઈતહાએ ન કહું આવત ।

પાર આવે જિન ચીજકો, તિનકી હોએ સિફત ॥ ૧૬ ॥

જ્યારે આ પ્રકાશમય કિલ્લા (રાંગ)ની તરફ નજર કરીએ છીએ તો એનો ક્યાંય અંત દેખાતો

નથી. વસ્તુતઃ જે વસ્તુનો પાર પામી શકાતો હોય તેની શોભા જ ખરેખર પૂર્ણરૂપે બતાવી શકાતી હોય છે.

ઈતહાએ નહીં જિન ચીજ કો, તાકી સિફત ન હોએ જુબાંએ ।

સહૂર ઈત સો કયા કરે, જો સિફત ન સબદ માંહેં ॥ ૧૭ ॥

પરંતુ જે વસ્તુને કોઈ સીમા જ ન હોય તેની શોભા જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. જે શોભાનું વર્ણન કરવામાં વાણી પણ મૌન ધારણ કરી દે છે તો પછી તેના પર વિચાર પણ કેવી રીતે થઈ શકે ?

હક લ્યાએ હિસાબ મેં, જો કહાવે અરસ અપાર ।

સો અરસ દિલ મેમિન કા, એ કિન વિધ કહૂં સુમાર ॥ ૧૮ ॥

આ અપાર પરમધામનું વર્ણન ધામધણીની કૃપાથી જ સંભવ થયું છે. ખરેખર બ્રહ્માત્માઓનું હૃદય જ પરમધામ છે. તેમની અદ્વિતીય શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

એસે હી સાગરોં રાંગ કે, બારે હજાર દ્વાર ।

ઔર ખૂબી ખુસાલી જયોં ખિડકિયાં, કહૂં ગિનતી ન આવે પાર ॥ ૧૯ ॥

સાગરોના કિનારા પર આવેલા કિલ્લાઓના મોટા મહેલોની એક દિશામાં બાર હજાર મોટા દરવાજા છે. સાથોસાથ અસંખ્ય સુખદાયી બારીઓ છે, જેમની ગણતરી અસંભવ છે.

યોં અરસ જિમી અપાર કે, સોમિત ગૃદવાએ દ્વાર ।

રૂહ કે દિલ સે દેખ ફેર, જયોં તૂં સુખ પાવે બેસુમાર ॥ ૨૦ ॥

આ રીતે સાગરોની આ દિવ્ય ભૂમિ પર ચારે તરફ આવેલા મોટામોટા મહેલોની ચારે બાજુ દરવાજા શોભાયમાન છે. હે આત્મા ! તું અંતર દૃષ્ટિથી આ દિવ્ય શોભાને જો, જેનાથી તને અપાર સુખનો અનુભવ થઈ જશે.

આઠ તરફ નૂર જિમી કે, તરફ આઠ નૂર સાગર ।

એ ગિન દેખ દ્વાર દિલ અરસ મેં, પાર ન આવે ક્યોંએ કર ॥ ૨૧ ॥

પરમધામની આઠેય દિશાઓમાં ભૂમિની સાથોસાથ આઠ સાગર સુશોભિત છે. અહીં આવેલ સુશોભિત મહેલોના દરવાજાઓની ગણતરી કરવા લાગીએ તો એમનો કોઈ પાર નથી.

નૂર પાર જિમી ઔર રાંગ કી, જો ફેર દેખ રૂહ દિલ ।

કે પહાડ મોહોલ બાગ નેહેરેં, જિમી બરાબર ટેઢી ન તિલ ॥ ૨૨ ॥

કિલ્લા જેવડા આ મહેલોની બહાર તથા અંદર ભૂમિને આત્મદૃષ્ટિ વડે જોવાથી ત્યાં અનેક પર્વતો, મહેલો, વન, ઉપવન તથા નહેરો દેખાય છે. આ દિવ્યભૂમિ જરાક પણ ખાડાટેકરાવાળી નથી પરંતુ બિલકુલ સમથળ છે.

જ્યોં ફિરતી થાલ અરસ ઉજલ, યોંહી સાફ સિફત બરાબર ।

અરસ જિમી કહી નૂર કી, કહૂં ગઢા ન ઊંચી ટેકર ॥ ૨૩ ॥

પરમધામની આ દિવ્ય ભૂમિ થાળીની માફક સમથળ છે. આ સમથળ ભૂમિ પ્રકાશમય છે. ત્યાં ન તો કંઈ ખાડા છે અને ન તો ક્યાંય ઊંચા ટેકરા છે.

પાર નહીં બીચ થાલ કે, ગૃદવાએ ના ચૌડી તૂલ ।

મોહોલ પહાડ નેહરેં સરભર, મુખ સિફત કહા કહે બોલ ॥ ૨૪ ॥

થાળીની માફક દેખાતી આ ભૂમિ ચારે બાજુઓથી લંબાઈ-પહોળાઈમાં સરખી છે. અહીં આવેલ મહેલો, પર્વતો, નહેરો વગેરે બધું જ શોભાયમાન છે. તેમની શોભા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતી નથી.

તો નૂર રાંગ પાર કી ક્યોં કહૂં, જાકો સુમાર નહીં વાર પાર ।

વહ મોમિન દેખેં દિલ અરસ મેં, જો દિલ અરસ પરવરદિગાર ॥ ૨૫ ॥

આ પ્રકાશમય કિલ્લાની આસપાસની ભૂમિની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરવું જેનો કોઈ પાર જ નથી. બ્રહ્માત્માઓ જ પોતાના હૃદયધામમાં એમનું અવલોકન કરી શકે છે. કેમકે તેમનું હૃદય સ્વયં પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું ધામ બનેલું છે.

કે જાતેં નૂર પંખિયન કી, કે જાતેં નૂર જાનવર ।

જૈસા રંગ નૂર જિમી કા, પસૂ પંખી રંગ સરભર ॥ ૨૬ ॥

અહીં તેજોમય પશુ તથા પક્ષીઓની અનેક જાતિઓ છે. અહીંની પ્રકાશમય ભૂમિ જે રંગોમાં સુશોભિત છે તે રંગોમાં પશુપક્ષીઓની શોભા પણ નિખરી છે.

નએ નએ રંગોં નૂર બાગ બન, ઈંતહાએ નહીં વૃખ નૂર ।

ના ઈંતહાએ નૂર પસૂ પંખી, ક્યોં કહૂં ઈન અંગ જહૂર ॥ ૨૭ ॥

અહીંના પ્રકાશમય વન, બગીચાઓમાં નિત્ય નવા રંગ દેખાય છે. આ રીતે આ વૃક્ષોના પ્રકાશનો કોઈ પાર નથી. આ વૃક્ષો પર રહેનારાં પશુપક્ષીઓ વગેરેના તેજની પણ કોઈ સીમા નથી. એમનાં બધાં અંગો પણ પ્રકાશમય છે.

નૂર જિમી યા તૂલ ચૌડી, ઈંતહાએ ન તરફ આવત ।

કહૂં જુબાં અરસ ગિનતી, અંગ અરસ કે જાનેં સિફત ॥ ૨૮ ॥

આ જ્યોતિર્મય ભૂમિના અનંત વિસ્તાર (લંબાઈ-પહોળાઈ)ની કોઈ સીમા નથી. એમની ગણતરી પરમધામની જીભથી જ થઈ શકે છે તથા બ્રહ્માત્માઓ જ આની શોભાથી પરિચિત હોય છે.

એક જિમી સિફત જો દેખિએ, તો જાએ નિકસ નૂર ઉમર ।

અપાર જિમી ઈંતહાએ સિફત, એ આવત નહીં ક્યોંએ કર ॥ ૨૯ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિના કેવળ એક ખંડની શોભા જોવામાં જ સંપૂર્ણ જીવન પસાર થઈ જાય તો પછી

આના અનંત વિસ્તારની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ?

નૂર જિમી બરાબર અરસ કી, કહૂં ચઢતી નહીં ઉતાર ।

દૂજી સોભા નૂર રોસન, જિમી ભરી અંબર ઝલકાર ॥ ૩૦ ॥

પરમધામની આ પ્રકાશમય ભૂમિ પૂર્ણ પણે સમથળ છે. ક્યાંય પણ નીચીંચીં નથી. એની બીજી શોભા એ છે કે એનાં તેજોમય કિરણો સમગ્ર આકાશમાં ઝળકે છે.

કે રંગ જિમી કેતી કહૂં, ઔર કે રંગ નૂર દરખત ।

સોઈ જિમી રંગ પસૂ પંખિયોં, કર તુહીં તુહીં જિકર કરત ॥ ૩૧ ॥

આ દિવ્ય ભૂમિમાંથી વિવિધ રંગોનાં કિરણો નીકળે છે, જેથી અહીંના પ્રકાશમય વૃક્ષ પણ અનેક રંગોનાં દેખાય છે. અહીંનાં પશુપક્ષીઓમાં પણ ભૂમિને અનુરૂપ રંગ સુશોભિત છે. તેઓ વારંવાર ધામધણીને ‘આપ જ અમારા સર્વસ્વ છો’ એવું કહીને તેમનાં ગુણગાન કરે છે.

ના ગિનતી નામ જો હક કે, સો હર નામેં કરેં જિકર ।

મુખ ચોંચ સુંદર સોહનેં, બોલેં બાની મીઠી સકર ॥ ૩૨ ॥

ધામધણીના નામોની કોઈ ગણતરી થઈ શકતી નથી. એટલા માટે આ બધાં પશુપક્ષીઓ જુદાં જુદાં નામોથી તેમનું ગુણગાન કરે છે. એમના મુખ, ચાંચ અતિ સુંદર તથા પ્રિય છે. આ પશુપક્ષીઓ વિવિધ પ્રકારે મીઠી વાણી બોલે છે.

નૂર બાઝી ચલત બહુ વિધ કી, સુગંધ સોહત સીતલ ।

સબ ચીજેં ખુસબોએ નૂર પૂર, જિમી મોહોલ બન જલ ॥ ૩૩ ॥

અહીં ચારેય બાજુથી શીતલ, મંદ તથા સુગંધીયુક્ત પવન વહે છે, જેનાથી સમગ્ર વાતાવરણ સુરભિત થઈ જાય છે. અહીંની ભૂમિ, મહેલો, વન, જળ વગેરે બધું જ પૂર્ણપણે સુગંધિત છે.

ફૂલ ફૂલ બન પસૂ પંખી બેહેકત, કોઈ ચીજ ન બિના ખુસબોએ ।

સદા સુગંધ સબે સુખ દાયક, યાકી સિફત કિન વિધ હોએ ॥ ૩૪ ॥

અહીં ફળ, ફૂલ, વન, ઉપવન, પશુ, પક્ષી કોઈ પણ સુગંધ વગરનાં નથી. સદા સર્વદા સુગંધિત એવાં આ બધાં અખંડ સુખ આપનારાં છે. એમની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ?

નૂર ચીજ સબ ચેતન આસિક, બાએ બાદલ બીજ અંબર ।

સબ વિધ સ્વાદ પૂર પૂરન, સુખ જાએ ના કહ્યો ક્યોંએ કર ॥ ૩૫ ॥

અહીંની બધી જ સામગ્રી ચેતનમય અને પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે. વાયુ, મેઘ, આકાશમાં ચમકતી વીજળી વગેરે બધું ચેતનમય છે. પ્રત્યેક વસ્તુથી બધા પ્રકારનો સંપૂર્ણ સ્વાદ મળે છે. આ રીતે અહીંનાં શાશ્વત સુખોનું વર્ણન જ થઈ શકતું નથી.

પાર સોભા ના પાર સાગર, ના પાર ટાપૂ ના ઈમારત ।

પાર ટાપૂ ના મોહોલ કિનારેં મોહોલ, સોભા આસમાન નૂર ઝલકત ॥ ૩૬ ॥

અહીં સાગર, દ્વીપ તથા તેમના મહેલો વગેરેની શોભાનો તો કોઈ પાર નથી. સાગરમાં આવેલા

દ્વીપ તથા તેમના કિનારા પર શોભાયમાન મહેલોની શોભા સમગ્ર આકાશમાં ઝળકે છે.

અરસ સૂર કે એક મોહોલ મેં, તેસે મોહોલ ટાપૂ અપાર કિનાર ।

એક મોહોલ અંબર કે બીચ મેં, તો જુબાં ક્યોં કહે ગિનતી સુમાર ॥ ૩૭ ॥

પરમધામના એક જ મહેલમાં અનેક સૂર્ય પ્રકાશિત થાય છે. તે રીતે દ્વીપ અથવા સાગર કિનારા પર આવેલ મહેલોમાં પણ અનેક સૂર્યોનો પ્રકાશ છે. જ્યારે એક જ મહેલનો પ્રકાશ સમગ્ર આકાશને પ્રકાશિત કરી દે છે તો બધા મહેલોની અનંત શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ?

જો કોઈ હોસી અંગ અરસ કી, ઔર જાગી હોએ હક ઈલમ ।

તો કહૂ બોએ આવે ઈન સહૂર કી, જો કરે મદત હક હુકમ ॥ ૩૮ ॥

જેઓ પરમધામના આત્માઓ હશે અને તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જાગૃત થયા હશે, તેમને જો શ્રીરાજજીનો આદેશ સ્પર્શી જશે તો તેઓ દિવ્ય પરમધામની થોડી સુગંધ અહીં પણ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

પર જો સ્વાદ હક ઉરફાન મેં, સો કેહે ના સકે જુબાં ઈન અંગ ।

જો હક મેહેર કર દેવહીં, તો પ્યાલે પીજે હક હાદી સંગ ॥ ૩૯ ॥

પરન્તુ ધામધણીની ઓળખાણથી જે આસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે તેને આ નશ્વર શરીરની જીભ દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાતો નથી. જ્યારે ધામધણીની અહૈતુકી કૃપા પ્રાપ્ત થશે ત્યારે શ્રીરાજશ્યામાજીની સાથે બેસી તેમની પ્રેમસુધાનું પાન કરવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થશે.

હક મેહેર બડી ન્યામત, રૂહ જિન છોરેં એહ ઉમેદ ।

એ ફલ સબ બંદગીયકા, જો કહે મુતલક અરસ ભેદ ॥ ૪૦ ॥

ધામધણીની અપાર કૃપા ખરેખર અમૂલ્ય નિધિ છે. બ્રહ્માત્માઓ આ અહૈતુકી કૃપાને પ્રાપ્ત કરવાની આશા છોડતા નથી. આ બધું તેમની વંદના (બંદગી)નું જ ફળ છે કે તેઓ પરમધામનાં ગૂઢ રહસ્યોને પ્રગટ કરી શકે છે.

જિન દિલ હુઆ અરસ હક્કા, સોઈ લીજો ઈન અરસ સહૂર ।

કહે હક હુકમ એ મોમિનોં, નૂર પર નૂર સિર નૂર ॥ ૪૧ ॥

જે આત્માઓનું હૃદય ધામધણીનું પરમધામ બની ગયું છે એવા આત્માઓ જ પરમધામનાં આ રહસ્યો પર વિચાર કરી શકે છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! ધામધણીની આજ્ઞાથી જ મેં આ રીતે ક્ષર, અક્ષરથી પર અક્ષરાતીત પરમાત્માના પરમધામનું વર્ણન કર્યું છે.

ઈન નૂર રાંગ કી રોસની, ક્યોં કહૂં જુબાં ઈન મુખ ।

દ્વાર દ્વારી કલસ કંગૂરે, એ લેં હક હુકમેં મોમિન સુખ ॥ ૪૨ ॥

કિલ્લાઓની આ ગગનયુખ્ત અટારીઓના દિવ્ય પ્રકાશની શોભા આ મુખેથી કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય? બ્રહ્માત્માઓ જ શ્રીરાજજીના આદેશથી એમના દરવાજા, બારીઓ, કલશ તથા કાંગરીઓ વગેરેના અવલોકનનો આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

દોઝે દોઝે ગુરજ બીચ દ્વાર કે, દો દો છોટી દ્વારી કે ।

એ છોટે બડે મહેરાબ જો, સોભા ક્યોં કહૂં સિફત એ ॥ ૪૩ ॥

આ અટારીઓના દરવાજાઓની બન્ને બાજુ બે-બે ગુર્જ (બુરજો) તથા બે-બે નાની કમાનો (મહેરાબ) સુશોભિત છે. આ નાની મોટી કમાનોની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ?

સોભા દેત દેખાઈ આસમાન મેં, ઊંચી સીંઢિયોં નહીં સુમાર ।

ચાર ચાર આગૂં દ્વાર ચબૂતરોં, દો દો બન કે રંગ નહીં પાર ॥ ૪૪ ॥

એમની શોભા અસીમ આકાશ સુધી દેખાય છે. આ અટારીઓની ઊંચી ઊંચી સીંડીઓનો કોઈ પાર નથી. પ્રત્યેક દ્વારની સામે બે ઉપર તથા બે નીચે આ રીતે ચાર ચબૂતરાઓ છે. નીચેના બે ચબૂતરાઓ પર એક લીલું તથા એક લાલ આ રીતે બે વૃક્ષો છે. જેમની શોભાનો કોઈ પાર નથી.

દોઝે મુનારોં લગતે, કે છાતેં ચબૂતરોં પર ।

દોઝે બીચ સીંઢિયાં આગૂં દ્વાર કે, જુબાં સિફત પોહોંચે ક્યોં કર ॥ ૪૫ ॥

બે ગુર્જો સાથે સંકળાયેલા ચબૂતરાઓ પર છત છે તથા દરવાજાની આગળના ગુર્જોના મધ્યમાંથી સીંડીઓ ઊતરી છે. એમની શોભા જીભ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતી નથી.

વૃખ બાગ આગૂં સબ ચબૂતરોં, કે જુદે જુદે બાગોં રંગ બન ।

આગૂં દેત ખૂબી ઈન દ્વારને, બન આસમાન કિયો રોસન ॥ ૪૬ ॥

આ ચબૂતરાઓની આગળ ઉપવનોમાં વિવિધ રંગોનાં અનેક વૃક્ષો શોભાયમાન છે. દરવાજાની સામે સુશોભિત આ વૃક્ષ દરવાજાની શોભા વધારે છે. એમનો પ્રકાશ આકાશને પણ પ્રકાશિત કરી દે છે.

સબ બાગોં સોભિત રસ્તે, કહૂં ઘટ બઢ નાહીં હાર ।

કે ચૌક મોહોલ મંદિરન કે, કે ગલી ચલી બાંધ કિનાર ॥ ૪૭ ॥

બધાં ઉપવનોમાં સુંદર માર્ગ સુશોભિત છે. તે બધા સમાન હારોમાં છે. આ મહેલો અને મંદિરોની વચ્ચે અનેક ચોક છે. તેમના એક કિનારથી બીજા કિનારા સુધી સીધી ગલીઓ સુશોભિત છે.

લાલ જિમી નૂર લાલ બન, સોભિત પસૂ નૂર લાલ ।

લાલ જાનવર લાલ પર, રંગ ફલ ફૂલ સબ ગુલાલ ॥ ૪૮ ॥

ધામધણીની લાલ કાંતિથી રંગભવનની દક્ષિણ દિશામાં લાલિમા પૂર્ણ નીર સાગર છે. ત્યાંની ભૂમિ, વન, પશુ , પક્ષી, ફળ, ફૂલ વગેરે તે લાલાશથી લાલરંગનાં દેખાય છે.

નૂર જરદ જિમી જાનવર, નૂર પીલે પસૂ જરદ જોત ।

ફલ ફૂલ પીલે વૃખ બેલિયાં, નૂર પીલા આકાસ ઉદોત ॥ ૪૯ ॥

નૈર્ઋત્ય દિશામાં આવેલ ક્ષીર સાગર પીળા વર્ણનો હોવાથી ત્યાંની ભૂમિ, પશુપક્ષી, ફળ, ફૂલ,

વૃક્ષ, લતાઓ (વેલીઓ) વગેરે બધું પીળારંગમાં સુશોભિત છે. એટલે સુધી કે ત્યાંના પીળારંગનાં કિરણો સમગ્ર આકાશમાં ફેલાઈ જાય છે.

નીલી જિમી નૂર પાય કી, નૂર નીલે પસૂ જાનવર ।

નૂર નીલા આસમાન જિમી, એ નૂર ખૂબી કહું ક્યોં કર ॥ ૫૦ ॥

પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ દધિસાગર હરિત વર્ણ (લીલારંગ)નો છે. એટલા માટે અહીંની ભૂમિ, પશુપક્ષી તથા આકાશ વગેરે બધું લીલાં રંગમાં સુશોભિત છે. એમના દિવ્ય પ્રકાશની શોભા કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય ?

સેત જિમી સેત પસૂ પંખી, નૂર આકાસ ઉજલ ।

ઉજલ નંગ નૂર સબે, વૃખ બેલ સેત ફૂલ ફલ ॥ ૫૧ ॥

અગ્નિખૂણામાં આવેલ નૂર સાગર શ્વેત (સફેદ) રંગનો છે. અહીંની ભૂમિ, પશુ, પક્ષી તથા આકાશ પણ ઉજ્જવળ સફેદ રંગનું છે. અહીંનાં બધાં રત્નો, વૃક્ષો, વેલીઓ તેમનાં ફળ, ફૂલ વગેરે પણ ઉજ્જવળ છે.

નૂર સ્યામ જિમી આસમાન લગ, નૂર સ્યામ પસૂ પંખી નૂર ।

ફલ ફૂલ સ્યામ નૂર વૃખ બેલી, નૂર પસૂ પંખી સબ જહૂર ॥ ૫૨ ॥

ઉત્તર દિશામાં આવેલ મધુસાગર શ્યામ રંગનો છે. અહીં ભૂમિથી લઈને આકાશ સુધી કાળાશ છવાયેલી છે. અહીંનાં પશુપક્ષી, વન, વૃક્ષ, ફળ, ફૂલ, વેલીઓ વગેરેમાંથી કાળા રંગનાં કિરણો નીકળે છે.

નૂર જિમી આસમાની આસમાન નૂર, રંગ પસૂ પંખી નૂર આસમાન ।

ફલ ફૂલ વૃખ બેલ સોઈ રંગ, નૂર સોભા જંગ સકે ન ભાન ॥ ૫૩ ॥

વાયવ્ય દિશામાં આવેલ ઘૃતસાગર આકાશી (નીલા) રંગનો છે. જેથી અહીં ભૂમિથી લઈ આકાશ સુધી બધાં પશુપક્ષી, વન, ઉપવન, વૃક્ષ વેલીઓ તથા ફલ, ફૂલ વગેરે બધા નીલા રંગની શોભા ધારણ કરેલ છે. એમનાં કિરણો અરસપરસ દ્વન્દ્વ કરતાં કોઈ કોઈને હરાવી શકતાં નથી.

દસ દસ રંગ વૃખ બેલ મેં, ફલ ફૂલ રંગ દસ દસ ।

રંગ દસ દસ જિમી આકાસેં, નૂર પસૂ પંખી યાહી રંગ રસ ॥ ૫૪ ॥

ઈશાનખૂણામાં આવેલો રસ સાગર અમૃતતુલ્ય છે. આમાં દશ રંગો હોવાથી અહીંનાં વનો, ઉપવનો, વૃક્ષો, વેલીઓ તથા ફળ, ફૂલ વગેરેમાં પણ દશ રંગો શોભાયમાન છે. અહીંની ભૂમિ તથા આકાશમાં પણ દશ રંગો છે. તથા અહીંનાં પશુપક્ષી પણ દશ રંગનાં છે.

કે રંગોં જિમી કે આકાસેં, પસૂ પંખી બન કે રંગ ।

સબ ચીજોં સોભા સબ આસમાન, સોભા નૂર સબોં મેં જંગ ॥ ૫૫ ॥

રંગભવનની પૂર્વ દિશામાં આવેલ કૃપાસાગર (મહેરસાગર)માં બધા રંગોનો સમાવેશ છે. આથી

અહીં ભૂમિ, આકાશ, પશુપક્ષી, વન, ઉપવન વગેરે બધા વિવિધ રંગોમાં સુશોભિત છે. બધી વસ્તુઓની શોભા આકાશ સુધી પહોંચે છે, જેથી બધાની પોતપોતાની શોભા અરસપરસ સ્પર્ધા કરતી જોવા મળે છે.

અગ્નિ ઈસાન લાલ નૂર, પીત નીર રંગ દખ્ખિન ।

નૈરિત ખીર નીલા રંગ, દધિ સેત પછિમ રોસન ॥ ૫૬ ॥

આ સાગરોમાં અગ્નિ તથા ઈશાન ખૂણાના નૂર તથા રસ સાગરના ક્રમશઃ શ્વેત તથા દશ રંગોમાં લાલ રંગની કાંતિ (આત્મા) દેખાય છે. દક્ષિણમાં આવેલા નીર સાગરના લાલ રંગમાં પીળારંગની કાંતિ છે. નૈર્ઋત્ય ખૂણાના ક્ષીર સાગરના પીળા રંગમાં લીલો રંગ ઝળકે છે તથા પશ્ચિમ દિશાના દધિસાગરના લીલા રંગમાં શ્વેત રંગની કાંતિ ઝળકે છે.

ઘૃત વાઈવ બલ સ્યામ રંગ, રંગ આસમાની મધુ ઉતર ।

દસ રંગ અમૃત ઈસાન, રસ પૂરવ રંગ સરભર ॥ ૫૭ ॥

એ જ પ્રકારે વાયવ્ય દિશામાં ઘૃત સાગરના નીલ (આકાશી) રંગમાં શ્યામ રંગની આત્મા છે તથા ઉત્તર દિશાના મધુ સાગરના શ્યામ રંગમાં નીલા (આકાશી) રંગની આત્મા ઝળકે છે. ઈશાન ખૂણાના રસ સાગરમાં દશ રંગો શોભાયમાન છે. તથા પૂર્વ દિશાના સર્વરસ સાગરમાં બધા પ્રકારના રંગો સુશોભિત છે.

(ઉપરોક્ત બન્ને ચોપાઈઓમાં સાગરનો રંગ બદલવાની ચર્ચા થઈ છે. એમનું તાત્પર્ય બ્રહ્માત્માઓની જાગૃતિ સાથે સંબંધિત માનવામાં આવ્યું છે. આને આ રીતે સમજી શકાય છે:

ઈશાન ખૂણામાં બ્રહ્માત્માઓના સંબંધનો રસ સાગર છે, જેના દશ રંગો કહેવામાં આવ્યા છે. એ જ પ્રકારે અગ્નિ ખૂણામાં આવેલ નૂર સાગરને શ્રીરાજજીના જોશનો સાગર કહેવામાં આવ્યો છે. જેનો રંગ સફેદ છે. દક્ષિણ દિશામાં આવેલ નીર સાગર બ્રહ્માત્માઓની પ્રકાશમયી શોભાનો સાગર છે. આનો રંગ લાલ છે.

બ્રહ્માત્માઓને નશ્વર જગતનો ખેલ જોવાની ઈચ્છા થઈ જેથી નીર સાગરનો લાલ રંગ રસ સાગરમાં આવી ગયો. જ્યારે ધામધણીના જોશે ખેલ દેખાડવાને માટે ચિંતન કર્યું તો નીર સાગરના લાલરંગની આત્મા નૂર સાગરમાં પ્રકાશિત થવા લાગી. ધામધણીના જોશે બ્રહ્માત્માઓની સૂરતાને જાગૃત કરી ધામધણીની સાથે મળવા માટે એકાત્મભાવ (એકદિલી)ની આવશ્યકતા સમજાવી તો એકાત્મભાવના ક્ષીર સાગરનો પીળો રંગ નીર સાગરમાં ભાસ થવા લાગ્યો તથા ક્ષીર સાગરના પીળા રંગમાં દધિ સાગરના હરિત (લીલા)રંગની આત્મા ઝળકવા લાગી. અર્થાત્ બ્રહ્માત્માઓને તારતમ જ્ઞાનથી જણાયું કે ધણીજી સાથે મળવા માટે શાશ્વત પ્રેમનો શણગાર આવશ્યક છે. અતઃ તેઓએ શણગાર ધારણ કર્યો. એટલા માટે પ્રેમના પ્રતીક ઘૃત સાગરના નીલા રંગમાં જ્ઞાનના પ્રતીક મધુ સાગરના શ્યામ રંગની આત્મા ઝળકવા લાગી તથા મધુ સાગરના શ્યામરંગમાં ઘૃત સાગરના નીલા રંગની આત્મા ઝળકવા લાગી. આ રીતે જ્ઞાન અને પ્રેમ એકાકાર થઈ ગયાં. (કેમકે આત્મ જાગૃતિ માટે બન્ને અતિ આવશ્યક છે.) હવે

બ્રહ્માત્માઓ પ્રેમ તથા જ્ઞાનના પ્રતાપથી પોતાના પર આત્માનું ચિંતન કરવા લાગ્યા જેથી તેમને પોતાના મૂળ સંબંધનો બોધ થઈ ગયો અને તેમનો આત્મા જાગૃત થઈ શ્રીરાજજીની અપાર કૃપાનો અનુભવ કરવા લાગ્યો.)

એ સાફ અગિન નૂર ઉજલ, દખિન નીર રંગ લાલ ।

નૈરિત ખીર પીત રંગ, દધિ પછિમ નીલા કમાલ ॥ ૫૮ ॥

વાસ્તવમાં અગ્નિ ખૂણામાં આવેલ નૂર સાગરનો રંગ ઉજ્જવળ (શ્વેત) છે, દક્ષિણ દિશામાં આવેલ નીર સાગરનો રંગ લાલ છે, નૈર્ઋત્ય દિશામાં આવેલ ક્ષીર સાગરનો રંગ પીળો છે અને પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ દધિ સાગરનો રંગ લીલો (હરિત) છે.

રંગ જિમી દિસ સાગર, એક એક દોએ બીય જાન ।

લે ઈસક ગિન અગિન સે, જ્યોં સબ હોએ અરસ પેહેયાન ॥ ૫૯ ॥

જે દિશામાં જે સાગર છે ત્યાંના મધ્યની ભૂમિમાં બંને બાજુઓથી સાગરની છાયા પડવાથી અર્ધામાં એકની અને અર્ધી બીજા રંગની દેખાય છે. આ પ્રકારે પરમધામમાં અગ્નિખૂણાથી લઈ સર્વરસ સાગર સુધીની શોભાની ગણતરી પ્રેમપૂર્વક કરવાથી સમગ્ર પરમધામની ઓળખ થઈ શકે છે.

નૂર નીર ખીર દધિ સાગર, ધૃત મધુ એક ઠૌર ।

રસ સબ રસ સાગર, બિના મોમિન ન પાવે કોઈ ઔર ॥ ૬૦ ॥

પરમધામની દિવ્ય ભૂમિમાં નૂરસાગર, નીરસાગર, ક્ષીરસાગર, દધિસાગર, ધૃતસાગર, મધુસાગર, રસસાગર તથા સર્વરસ સાગર સુશોભિત છે. બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજું કોઈ પણ આ દિવ્ય શોભાનો અનુભવ કરી શકતું નથી.

દો દરિયા બીય એક જિમી, દો જિમી બીય દરિયા એક ।

યોં આઠ દરિયા બીય આઠ જિમી, ગિન તરફ સે ઈન વિવેક ॥ ૬૧ ॥

બે સાગરોની વચ્ચે એક ભૂખંડ તથા બે ભૂખંડોની વચ્ચે એક સાગર હોવાથી આ આઠેય સાગરો વચ્ચે આઠ ભૂખંડો છે. વિવેક પૂર્વક ગણતરી કરવાથી એમનો અનુભવ થઈ શકે છે.

દરિયાવ જિમી પરે રાંગ કે, ફિરતે ન આવે પાર ।

દેખ જિમી યા સાગર, કહૂં ગિનતી ન પાઈએ સુમાર ॥ ૬૨ ॥

સાગર તથા કિલ્લાઓના પારની ભૂમિની શોભા અદ્વિતીય છે. દિવ્યભૂમિ અથવા સાગરોની શોભા જોતાં રહેવાથી એમનો કોઈ પાર પામી શકતું નથી.

ઔર કહી જો વિધ રાંગકી, કલસ કંગૂરે બીય આસમાન ।

દ્વાર દ્વારી કહી ગિનતી, એ ક્યોં હોએ સિફત બયાન ॥ ૬૩ ॥

આ કિલ્લાની ગગનચુમ્બી અટારીઓનું સંક્ષેપમાં જ વર્ણન થયું છે. તેમના કલશ, કાંગરીઓ વગેરે આકાશને સ્પર્શ કરે છે. એમનાં દ્વાર તથા બારીઓની ગણતરી કરી છે, પરંતુ એમની

શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

મોહોલ માનિક પહાડ

સાથજી દેખો મોહોલ માનિક, જો કહે દ્વાર બારે હજાર ।

સોભા સુંદરતા ઈનકી, ન આવે બીચ સુમાર ॥ ૬૪ ॥

હે સુંદરસાથજી! હવે માણેક પહાડની શોભાને જુઓ. એની ચારે તરફ (હારબંધ) બાર હજાર મહેલો સુશોભિત છે. એમાં બાર હજાર દ્વાર છે. એમની શોભા તથા સુંદરતાનો કોઈ પાર નથી.

એક દેખ્યા મોહોલ માનિકકા, તાએ બડે દ્વાર બારે હજાર ।

હિસાબ ન છોટે દ્વારોંકા, સોભા સિફત ન આવે પાર ॥ ૬૫ ॥

આ માણિક્ય પર્વત પર એક જ મહેલ એટલો વિશાળ છે કે તેમાં મોટા મોટા બાર હજાર દરવાજા સુશોભિત છે. તેનાં નાનાં દ્વારોની તો કોઈ ગણતરી જ નથી. આ રીતે આ પર્વતની દિવ્ય શોભાનો કોઈ પાર નથી.

લે જિમી સે ઊપર મોહોલ માનિક, કમ જ્યાદા કહૂં નાહિં ।

સરભર સોભા સબ ઈમારતેં, જલ બન હિડોલે મોહોલોં માહિં ॥ ૬૬ ॥

અહીં ભૂમિથી લઈ ઊંચા આકાશ સુધી વિસ્તૃત આ પર્વતના મહેલોની શોભા એટલી અદ્વિતીય છે કે આ ન ક્યાંય ઓછી તથા ન ક્યાંય અધિક દેખાય છે. આ મહેલોમાં જળકુંડ, વન, ઉપવન તથા હિંડોળાઓ શોભાયમાન છે.

કે નેહેરેં કે ચાદરેં, કે ફલ ફૂલ બન સોભિત ।

ઊપર ઝરોખે સબ વિધ તાલોં, કહૂં ગિનતી ન સોભા સિફત ॥ ૬૭ ॥

અહીં અનેક નહેરો તથા અનેક જળધારાઓ પ્રવાહિત થાય છે. અહીંનાં વનમાં અનેક પ્રકારનાં ફળો તથા ફૂલો સુશોભિત છે. અહીંના ભવનોની બારીઓ તળાવના જળ ઉપર બધી રીતે સુશોભિત છે. એમની શોભાનો હિસાબ-કિતાબ થઈ શકતો નથી.

માનિક મોહોલ રતનમય, ઝલકત જોત આકાસ ।

નૂર પૂરન પૂર ભર્યા, રૂહ ખોલ દેખ નૈન પ્રકાસ ॥ ૬૮ ॥

આ માણિક્ય મહેલોની આભા રત્નમયી છે, તેમની જ્યોતિ આકાશમાં ચમકે છે. હે આત્મા! અહીંના ઉભરાતા પ્રકાશને આત્મદષ્ટિ ખોલી જો.

મોહોલ મધ માનિકકા, નૂર પહાડ મોહોલ ગૃદવાએ ।

બડે બડે જોડે છોટે ચોટે, બરાબર જુગત સોભાએ ॥ ૬૯ ॥

આ પર્વતની મધ્યમાં માણિક્ય રત્નનો વિશાળ મહેલ (માણિક મોહોલ) છે જેની ચારે બાજુ ભવન શોભાયમાન છે. અહીં આવેલાં નાનાં મોટાં ભવનો સંયુક્ત પણે તથા અલગ-અલગ રૂપે પણ એક સરખાં સુશોભિત છે.

ચારોં તરફોં મોહોલ બીચ તાલ, ચારોં તરફોં હિડોલે ।

એક હિડોલે માહેં જૂલેં, હક હાદી રૂહેં ભેલે ॥ ૭૦ ॥

પહાડના બહારના ભાગમાં પ્રત્યેક તાલની ચારે તરફ મહેલો સુશોભિત છે તથા ચારે તરફ મોટા-મોટા ચાર જૂલા શોભાયમાન છે. જેમાંથી એક જ હિંડોળામાં શ્રીરાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે જૂલે છે.

ચારોં તરફોં એસે હી જૂલેં, હક હાદી રૂહેં ખેલત ।

અરસ અજમ કે બીચ મેં, મોહોલ અંબર જોત ધરત ॥ ૭૧ ॥

ચારે તરફ આ પ્રકારના હિંડોળાઓ શોભાયમાન છે. જેમાં બેસી શ્રી રાજશ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ જૂલે છે. પરમધામની મધ્યમાં આવેલ આ વિશાળ મહેલોનાં જ્યોતિર્મય કિરણો આખા આકાશને આચ્છાદિત કરી દે છે.

બડે બડે પહાડ મોહોલ ફિરતે, બડે બડે કે સંગ ।

છોટે છોટા જોત સોં, કરે નૂર જોત સોં જંગ ॥ ૭૨ ॥

આ માણિક્ય પર્વત પર ચારે તરફ પર્વત જેવડા વિશાળ મહેલો શોભાયમાન છે. બહારની બાજુથી મોટામોટા તથા અંદરની બાજુથી નાના આ મહેલોમાંથી નીકળતાં કિરણો અરસપરસ સ્પર્ધા કરતાં દેખાય છે.

કે હજારોં લાખોં દિવાલેં, જંગ કરત આસમાન ।

કે સાગર મોહોલોં માહેં, ગિનતી નાહીં માન ॥ ૭૩ ॥

અહીંના મહેલોની હજારો, લાખો દીવાલોનાં કિરણો આકાશમાં પરસ્પર દ્વન્દ્વ (જંગ) કરે છે. અહીંના મોટા મોટા મહેલોમાં સાગરોની જેમ અનેક વિશાળ જળકુંડ છે જેની ગણતરી થઈ શકતી નથી.

ઉપર મોહોલ તલેં મોહોલ, બીચ મોહોલ ગૃદવાએ ।

ઈન વિધ મોહોલ ભર્યો અંબર, ફેર વિધ કહી ન જાએ ॥ ૭૪ ॥

આ પર્વતમાળાઓમાં ઉપર (ટાપુ મહેલ) નીચે (વીસ ભૂમિકાના) મધ્યમાં (માણિક મહેલ) તથા ચારે તરફ (હવેલીઓ) મહેલો જ મહેલો શોભાયમાન છે. આ રીતે આ મહેલોની શોભા આકાશમાં છવાઈ જાય છે, જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

પહાડ થંભ જો પહાડ થુની, પહાડે મોહોલ મંડાન ।

કે મોહોલ મોહોલોં મિલે, કહૂં જિમી ન દેખિએ આસમાન ॥ ૭૫ ॥

આ પર્વત ઉપર (ચારેબાજુ) સ્તંભોની જેમ મોટા-મોટા મહેલો શોભાયમાન છે, વચ્ચેનો જલ સ્તંભ પણ પર્વતની જેમ અતિ વિશાળ છે. અહીં સર્વત્ર પર્વતની જેમ વિશાળ મહેલ છે. આ પર્વતમાળામાં અનેક મહેલો પરસ્પર સંકળાયેલા દેખાય છે. જેથી અહીં ભૂમિ તથા આકાશ

દેખાતું નથી.

ચૌડે દેખે ચારોં તરફોં, ઊંચે લગ આસમાન ।

એસે ઔર મોહોલ તો કહું, જો કોઈ હોવે ઈન સમાન ॥ ૭૬ ॥

ચારે તરફના આ મહેલો અતિ પહોળા દેખાય છે. એ એટલા ઊંચા છે કે આકાશને સ્પર્શ કરે છે. આ મહેલોના જેવો જ અન્ય કોઈ મહેલ હોય તો જ આને એની ઉપમા આપી શકાય છે.

અંદર બાહર કિનાર સબ, દેખ સબ ઠોરોં ખૂબી દેત ।

એ સોભા સાંચ સોઈ દેખેગા, જાકો હક નજર મેં લેત ॥ ૭૭ ॥

આ પર્વતની અંદર, બહાર તથા ચારે તરફની શોભા અદ્વિતીય છે. આ સત્ય શોભાને તે જ આત્માઓ જોઈ શકે છે જેના પર શ્રીરાજજીની અસીમ કૃપાદષ્ટિ છે.

પેહેલી ફિરતી દિવાલ ફેર દેખિએ, તિન બીચ મોહોલ અનેક ।

જો જો ખૂબી દેખિએ, જાનોં એહી નેકસોં નેક ॥ ૭૮ ॥

સર્વ પ્રથમ આ પર્વત પર આવેલ મહેલોની ચારે તરફની દીવાલનું અવલોકન કરીએ. તેમની વચ્ચેમાં અનેક મહેલો છે. તેમની શોભાને જેટલીવાર જોઈએ તેટલી વાર તે એકથી એક ચડિયાતી જ દેખાય છે.

એક હવેલી ચૌરસ, દૂજા મોહોલ ગૃદવાએ ।

એ ખૂબી મોમિન દેખસી, નજરોં આવસી તાએ ॥ ૭૯ ॥

અહીં એક મહેલ ચોરસ છે તો બીજો ગોળાકાર છે. આ શોભાને બ્રહ્માત્માઓ જ જોઈ શકે છે. કેમકે આ શોભા તેમની દષ્ટિમાં જ આવી શકે છે.

અરસ હૌજ દોગિ બીચ મેં, મોહોલ માનિક પુખરાજ ।

જેતા નજીક હૌજ કે, તાસોં મોહોલ માનિક રહે બિરાજ ॥ ૮૦ ॥

માણિક્ય પર્વત તથા પુખરાજ પર્વત આ બન્નેની મધ્યમાં રંગમહેલ હૌજકૌસર તાલ, તથા ચોવીસ પહેલ (હાસ)નો મહેલ શોભાયમાન છે. હૌજકૌસર તાલથી રંગભવન જેટલું નજીક એટલો જ નજીક બીજી બાજુ (ચોવીસ પહેલનો) મહેલ છે તથા તેનાથી તેટલો જ નજીક માણેક પર્વત શોભાયમાન છે.

એ ચારોં હુએ દોરી બંધ, સામી અક્ષર નૂર સોભિત ।

એ હક હુકમ બોલાવત, ઈત ઔર ન પોહોંચે સિફત ॥ ૮૧ ॥

આ રીતે પુખરાજ પર્વત, રંગભવન, હૌજકૌસર તાલ તથા માણેક પર્વત આ બધા એક જ હારમાં શોભાયમાન છે. રંગભવનની સામે અક્ષરધામ સુશોભિત છે, ધામધણીની આજ્ઞાથી જ આટલું વર્ણન થયું છે. નહિ તો આ શોભાનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

એ કહ્યા કૌલ થોડે મિને, રૂહેં સમઝેંગી બોહોતાત ।

દિલ મોમિન સે ના નિકસે, ચૂભ રેહેસી દિન રાત ॥ ૮૨ ॥

આ રીતે સંક્ષેપમાં જ પરમધામનું વર્ણન કર્યું છે. બ્રહ્માત્માઓ સ્વયં આનો વિસ્તાર સમજશે. બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાંથી પરમધામની શોભા ક્યારેય દૂર થશે નહીં. તે તો દિવસ-રાત તેમના હૃદયમાં જ અંકિત રહેશે.

કહે બારે હજાર મોહોલ ફિરતે, કહી હુકમેં તિનકી બાત ।

તિન હર મોહોલોં બીય બીય મેં, બારે બારે હજાર મોહોલાત ॥ ૮૩ ॥

ધામધણીની આજ્ઞાથી જ મેં માણિક્ય પર્વતની ચારે બાજુ બાર હજાર મહેલોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પરંતુ પ્રત્યેક મહેલની મધ્યમાં બાર હજાર મહેલો શોભાયમાન છે.

અટક રહે થે ઈતહીં, બીય આવને મોમિનોં દિલ ।

ઈન અરસ રૂહોં વાસ્તે એતા કહ્યા, બિયાર કરેં સબ મિલ ॥ ૮૪ ॥

આ ભવનોની શોભાનો વિસ્તાર કરતાં મારી બુદ્ધિ અટકી જતી હતી, પરંતુ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં આ શોભા અંકિત થઈ જાય એટલા માટે જ એટલું પણ વર્ણન થયું છે. બધા મળીને આના પર વિચાર કરશે.

જો મોમિન કિએ હકેં બેસક, સો લેંગે દિલ બિયાર ।

અરસ દિલ એહી મોમિનોં, તો લ્યાએ બીય સુમાર ॥ ૮૫ ॥

શ્રીરાજજીએ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જે બ્રહ્માત્માઓનો સંદેહ મટાડી દીધો છે તેઓ જ પોતાના હૃદયમાં આ શોભા ધારણ કરશે. આ જ બ્રહ્માત્માઓના હૃદયને પરમધામ કહ્યું છે. એમના માટે જ અસીમ પરમધામનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન થયું છે.

આગે આએ મિલી ઈત નદિયાં, ચકાવ જ્યોં પાની ચલત ।

તિન પીછે નદિયાં મોહોલ બનકી, જાએ સાગરોં બીય મિલત ॥ ૮૬ ॥

બાર હજાર તળાવોનું જળ નહેરો તથા નદીઓ દ્વારા ઘુમરી લેતું વહીને એક મહાનદમાં સમાઈ જાય છે. મહાનદથી વનની નહેરો (મહેલો)માંથી થઈને આ જલ સાગરમાં જઈ સમાઈ જાય છે.

ક્યોં કર કહૂં મેં પૌરિયાં, ઔર ક્યોં કર કહૂં ઝરોખે ।

દેખ દેખ મેં દેખિયા, ન આવે ગિનતી મેં એ ॥ ૮૭ ॥

આ પર્વતના મહેલો તથા મંદિરોની કમાન તથા બારીઓ (ઝરૂખાઓ)ની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું? એમને મેં વારંવાર જોયાં છતાં એમની ગણતરી સંભવ થઈ નહીં.

મેં ગૃદ કહી ચૌરસ કહી, પર કે હર ભાંત હવેલી ।

જાકે આવેં ના મોહોલ સુમાર મેં, તો ક્યોં જાએ ગિની પૌરી ॥ ૮૮ ॥

આ પર્વત પર મેં અનેક ગોળાકાર અને ચોરસ મહેલો(હવેલીઓ)નું વર્ણન કર્યું. પરંતુ અહીં મહેલોની અંદર વિવિધ પ્રકારના અનેક મહેલો છે. આ મહેલોની ગણતરી જ થઈ શકતી નથી

તો તેમની કમાનોની ગણતરી કેવી રીતે થઈ શકે ?

જબ હક યાદ જો આવહી, તબ રૂહ દેખ્યા ચાહે નજર ।

દિલ અરસ માર્યા ઈન ધાવસે, સો એ મુરદા સહે ક્યોં કર ॥ ૮૯ ॥

જ્યારે ધામધણીનું સ્મરણ થશે ત્યારે આત્મા આ દિવ્ય પરમધામનું દર્શન કરવા ઇચ્છા કરશે. ધામ હૃદયી બ્રહ્માત્માઓ પણ આ આઘાતથી ધાયલ થાય છે. તો મૃતક તુલ્ય આ નશ્વર શરીર આને કેવી રીતે સહન કરી શકશે ?

દેખો મહામત મોમિનોં જાગતે, જો હક ઈલમેં દિએ જગાએ ।

કરે સો બાતેં હક અરસકી, તૂં પી ઈસક તિનોં પિલાએ ॥ ૯૦ ॥

મહામતિ કહે છે, હે બ્રહ્માત્માઓ ! જાગૃત થઈ જુઓ. સદ્ગુરુએ આપેલ બ્રહ્મજ્ઞાને (તારતમજ્ઞાને) તમને જાગૃત કરી દીધા છે. હવે ધામધણી તથા અખંડ પરમધામની વાતો અસરપરસ કરતાં રહો તથા અન્ય આત્માઓને પણ આ પ્રેમ રસનું પાન કરાવો.

પ્રકરણ ૪૩ ચોપાઈ ૨૪૮૧

શ્રી પરિક્રમા ગ્રન્થ સમ્પૂર્ણ

पहले बीज उदय हुआ, पुरी जहां नीतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहावे, नीतन जेहनुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्राम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर